

BIBLIOTECA MEMORIA

jurnale, autobiografii, amintiri

© 2013 by Editura POLIROM, pentru prezenta ediție

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

PANU, GEORGE

Amintiri de la Junimea din Iași / George Panu; ed. îngrijită, pref. și tabel
cronologic de Zigu Ornea. – Iași: Polirom, 2013

Index

ISBN print: 978-973-46-3943-4

ISBN ePub: 978-973-46-4222-9

ISBN PDF: 978-973-46-4223-6

I. Ornea, Zigu (ed. șt.; pref.)

821.135.1.09 Junimea

061(498 Iași) Junimea

Printed in ROMANIA

George PANU

Amintiri de la Junimea
din Iași

Ediție îngrijită,
prefață și tabel cronologic de Z. Ornea

POLIROM
2013

Prefață

Destinul a vrut ca memorialistul „Junimii”, cel care i-a transmis posterității fizionomia, să fie nu unul dintre fideli, ci un dezertor. Ba nici măcar unul dintre dezertorii liniștiți care, o dată plecat, să se mulțumească a ocupa în tăcere un loc confortabil în „banca” adversară. G. Panu a devenit, după părăsirea „Junimii” literare, unul dintre inamicii de temut ai grupului politic junimist. Intrase, așadar, într-un conflict ireductibil cu foștii colegi de cenaclu, cu mentorii spirituali de odinioară, cu cei care, în tinerețe, îi neteziseră afirmarea în viața publică. Ca mai înainte A.D. Xenopol, G. Panu devenise, dintr-un discipol în care se investiseră speranțe, un adversar.

În ochii frunțașilor societății mutația avea semnificația unei sfidătoare nerecunoștințe. S-a apelat, drept consecință, la tratamentul prescris dezertorilor, care i-a fost aplicat cu o strictețe implacabilă. Portretul lui Panu închipuit de Maiorescu (în *Istoria contemporană a României*), de o duritate căutată, ca și cel dezlânat și lipsit de vocație portretistică creionat de I. Negruzzi (*În Amintiri din „Junimea”*) sunt înainte de toate acte de răzbunătoare execuție morală. Accentul cade exclusiv și prea apăsător pe deficiența caracterologică, stăruindu-se asupra „cameleonismului” și a capacității de adaptare a omului politic G. Panu. E. Lovinescu a demonstrat pe larg (în al doilea volum din *Titu Maiorescu și contemporanii lui*) nu numai răutatea celor două tablouri dar și exagerarea nedreaptă a tonului. Liniilor celor două portrete li s-a relevat deformarea, Lovinescu izbutind să restabilească echilibrul de culoare și atmosferă.

Nu vrem să reluăm aici ceea ce a spus Lovinescu în 1943. Ar trebui numai reamintit că acel cameleonism de care fusese acuzat, ca și „nerecunoștința”, atât de des invocată, sunt departe de a fi trăsăturile caracterologice dominante în fizionomia lui Panu. Dincolo de unele oscilații politice (care nu erau în epocă numai ale lui, putând fi detectate lesne chiar și la acuzatorii săi) se poate vorbi, dimpotrivă, de o consecvență de atitudine și de convingeri. Restabilirea echilibrului și a adevărului despre „tarele” sale caracterologice este – pentru noi – cu deosebire importantă. Acuzele și imputările nu au vizat numai planul exclusiv al activității politice ci au pus sub semnul îndoielii și al părținirii chiar *Amintirile de la „Junimea”*. Restituind personalității lui Panu liniile originare, se limpezește implicit și atmosfera tulbure creată – nu fără

intenții anume – în jurul tabloului „Junimii” lucrat de Panu cu talent și bună-credință.

Tânărul care în 1872 a intrat la „Junimea”, adus de prietenii săi Lambrior și Cernescu, avea 24 de ani. Crescuse și se modelase spiritual în atmosfera culturală și politică ieșeană, în care ecourile pașoptismului (păstrate cu sfințenie de grupul lui Bărnăuțiu) și ale reformelor sociale legiferate de Cuza și Kogălniceanu se făceau puternic auzite. Panu era, deci, prin formație un tânăr cu convingeri democratice, liberal-radicale care se simțea mai apropiat de grupul fracționist liberal ieșean decât de cel junimist, deși își dădea seama de ridicolul exacerbarilor fracționismului. A ezitat multă vreme, rezistând puternicelor tentații de a face parte din prestigioasa „Junime”, unde, ca intelectual modern, s-ar fi simțit cu siguranță bine. Motivul ezitării și al rezistențelor era, fără îndoială, incompatibilitatea politică. A acceptat să treacă pragul cenaclului numai după ce a primit asigurări că acolo domnește o riguroasă separare a sferelor, politica nefiind *oficialmente* îngăduită în dezbaterile literar-științifice. Dar și în „Junimea” fiind, a continuat multă vreme să se considere partizan politic al grupului fracționist liberal ieșean, pe ai cărui candidați în alegeri i-a votat în câteva rânduri, deși pe listele conservatorilor figurau conducătorii foarte stimați (și de el) ai „Junimii”. Opiniile sale politice erau cunoscute la „Junimea”, Panu simțindu-se nu o dată stânjenit de această situație deloc agreabilă.¹ Că polemicile sale cu Hasdeu sau Tocilescu (cunoscuți pentru opiniile lor politice liberale) constituiau

1. Iată o scenă semnificativă – pentru natura acelor raporturi – relatată de Panu în *Amintiri...* „...Din această cauză generală nu prea știu detalii asupra politiceii ce se făcea de membrii marcanți ai societății «Junimea». Nu eram nici în secretul acelei politici, nici nu se recurgea vreodată la mine; ba mai mult, junimiștii știau că eu aveam principii liberale. Din această cauză, situația mea devenea câteodată cam grea, la alegeri. Frațiunea liberală din Iași era vecinic în luptă cu «Junimea» politică și literară. Cei întâi mă numărau printre coreligionarii politici, cei de al doilea printre coreligionarii literari.

O singură dată dl. Maiorescu ne-a vorbit politică – într-o seară când ieșeam de la «Junimea» care avusese loc la dl. Pogor – mie, lui Lambrior și lui Tasu. Peste câteva zile erau să aibă loc alegerile generale. Ieșisem deja pe strada mare, când dl. Maiorescu, apropiindu-se de noi, ne zice: — Ei, ei, duminecă alegeri, veniți la vot?

— Da, răspunserăm noi.

— Ar fi bine să votați pe Iacob Negruzzi și pe Vasile Pogor. Ei nu se pot compara cu Dimitrie Tacu și cu Alexandru Gheorghiu.

Lambrior și Tasu au fâgăduit, eu însă eram foarte încurcat, căci aveam legături personale cu Alexandru Gheorghiu, fostul profesor de economie politică.

I-am răspuns d-lui Maiorescu:

— D-le Maiorescu, trebuie să-ți mărturisesc că eu nu pot sacrifica pe Alexandru Gheorghiu; cât privește pe Dimitrie Tacu, cu care n-am așa

și implicite lovituri politice mult agreate de „Junimea” politică, acestea e foarte adevărat. În nici un caz, cu toate polemicele angajate (toate cu obiect declarat științific), integrarea lui Panu în „Junimea” literară nu a fost niciodată și o înregimentare politică. De aceea, a fost firesc ca după reîntoarcerea de la studii (cu o bursă acordată de Maiorescu când acesta era ministru al Instrucțiunii) Panu să se alăture filialei liberale ieșene, să încerce constituirea unei grupări filorosettiste, militând împotriva conservatorilor, care – la Iași – erau întruchipați în primul rând de junimiști. Până la această dată (1881-1882) e greu de aflat inconsecvența în traiectul unei activități politice, evoluată destul de rectiliniu. I s-a reproșat că prin fiul lui Rosetti (Mircea Rosetti, cu care a stabilit raporturi de amiciție la Paris) a intrat în legătură cu cercurile socialiste franceze și belgiene, afiliindu-se chiar *Internaționaliei socialiste* (inexact), după ce obținuse în țară prin 1876 simpatia și protecția lui C.A. Rosetti. Faptul în sine (al colaborării cu cercurile socialiste) nu ar fi nici el din afara convenției politice. Radical prin convingeri, de ce nu ar fi fost cucerit de justetea militantismului socialist (și alți tineri intelectuali români s-au alăturat cercurilor socialiste belgiene sau franceze: Vasile Conta, viitorul filosof materialist, Mircea Rosetti, Zamfir C. Arbore)? Revenit în țară, nu renunță la simpatiile față de cercurile socialiste.¹ Apartenența sa la gruparea rosettistă (în care calitate este și ales deputat în 1883) e, repetăm, în perfectă consonanță cu opiniile sale politice din

---

legături, în locul lui aş putea vota pe unul din cei doi și te-ai întreba pentru cine?

— Natural că pentru Vasile Pogor, dacă este așa.

Dl. Iacob Negruzzi era sacrificat.

Dar încurcătura mea a fost și mai mare în ziua alegerii. Am fost nevoit să-i mărturisesc d-lui Negruzzi că nu-l pot vota, lucru care natural că l-a afectat, căci nu se aștepta la una ca aceasta, din partea unui membru al «Junimei». Trebuie să adaug că dl. Negruzzi nu a luat lucrul în rău și nu a părut vreodată că ține seamă de această mică particularitate [...]. Peste câteva zile era ședință a «Junimei». Am simțit un fel de jenă de a mă duce, și cu marea mea părere de rău am rămas acasă. Mi-am închipuit că în lipsa mea se va vorbi despre atitudinea mea politică. A doua zi am întrebat pe Lambrior în această privință. El mi-a spus că nici nu a fost vorba măcar de politică și că mai mulți membri din «Junimea» au întrebat de mine și cauza pentru care am fost reținut acasă.

Prin urmare politica, cum se vede, pe la 1872, nu juca un rol în «Junimea». Este drept a spune de pe acumă că mai târziu lucrurile luă un alt caracter...”

1. I.C. Atanasiu a relatat în a sa *Mișcarea socialistă* că în 1881, ca procuror de Iași, Panu a temporizat acțiunea de exilare a grupului de socialiști (Dr. Russel, P. Axelrod – refugiat în România – *op. cit.*, p. 180). În general, în acest an 1881, cu prilejul procesului intentat tinerilor socialiști care au organizat la Iași comemorarea Comunei din Paris, Panu, ca procuror, a ușurat mult situația celor implicați. Mai târziu, în perioada procesului Banghereanu-Ficșinescu, Panu este apărătorul socialiștilor.

totdeauna. De altfel, din 1884 Panu fundează al său partid radical (având ca organ temuta *Lupta*). Or, se știe, Partidul Radical-Democrat a stabilit numeroase puncte de contact cu partidul socialist, militând adeseori și în parlament pentru obiective comune (lărgirea dreptului de vot, apărarea condiției de viață a țăranimii printr-o dreaptă reglementare a regimului învoielilor agricole, asigurarea socială a muncitorilor, legiferarea repausului duminical și a zilei de lucru de 8 ore, antidinasticismul). De altfel, în toată această perioadă (destul de lungă; aproape un deceniu) cât a ființat partidul radical se poate vorbi nu numai de o cochetare a radicalilor cu socialiștii, dar și de unele puncte comune de vederi. Să amintim aici lupta pentru revendicări general-democratice. E notoriu faptul că grupările socialiste aveau – printre alte obiective – înscrise în programe în anii de până la crearea P.S.D.M.R. (1893), unele cerințe pe care Ibrăileanu (într-un articol despre Gherea) le numea „o specie de democratism radical, cumpănit și cu un caracter aproape țăranesc”¹. La urma urmei, amândouă partidele erau sprijinite de tineri intelectuali contestatari, de mica burghezie și de meseriași. Focare de tensiune și de deschisă divergență aveau să cunoască raporturile dintre radicali și socialiști numai în 1888, în preajma debarcării guvernului Brătianu, când Panu (urmat de partidul său) era unul dintre liderii opoziției unite participând activ la această furibundă bătălie desfășurată în Parlament ca și în stradă, iar cercul socialist din Iași invita membrii și simpatizanții să se țină departe de această dispută ce nu era a lor. Așadar, încă o dată, nimic contradictoriu, nimic cameleonic (deși incriminarea i s-a făcut) în militantismul lui Panu de până în 1892, când, părăsind direcția *Luptei*, partidul său se orientează spre conservatori, faptul semnificând, la o privire repede, o spectaculoasă abjurare a convingerilor sale de o viață. Dar și faptul acesta e mult mai complex decât pare. Realitatea este că militantul Panu a trăit drama unora dintre oamenii politici democrat-radicali din România: imposibilitatea unei intervenții active, eficiente în viața publică, lipsiți fiind de un partid cu pondere reală, într-o țară în care importante și recunoscute de rege pentru responsabilități guvernamentale nu erau decât două formațiuni constituite: liberalii și conservatorii. Chiar dacă au apărut o vreme ca lideri ai unor grupări politice proprii, mai devreme sau mai târziu au trebuit să accepte oferta (când nu se ofereau ei înșiși) intrării într-unul din cele două mari partide. Aceasta deși adeseori urau efectiv practicile celor două partide și îi disprețuiau, cu o silă care era sinceră, pe conducătorii lor. Se înregimentau totuși, trecând peste sentimentele lor intime, în cadrele unuia dintre cele două partide. Sperau că dinăuntrul redutelor și apărați de fortificațiile acestora vor putea realiza mai bine și mai repede *măcar* unele dintre revendicările care în afară nu aveau deloc sorți de izbândă. Ajungeau destul de repede la conflicte cu cei care le

1. Vezi în G. Ibrăileanu, *Scriitori români și străini*, B.P.T., 1968, vol. I, p. 300.

făcuseră promisiuni, amenințau și treceau repede – adesea prea repede – de la un partid la altul, mereu în căutarea unei soluții, a unei ieșiri spre izbândă, până renunțau resemnați la roluri active și sfârșeau în izolare tăcută. Că vor fi intervenit și calcule personale, veleități omenești, mici (sau mai mari) arivismе, cine ar putea contesta? Nu acestea din urmă sau nu în primul rând ele determinau însă oscilațiile (zbateri adesea zguduitoare) unor conștiințe oneste, care își călcau pe inimă, se umileau în compromisuri pentru înfăptuirea unui ideal, care era de cele mai multe ori de o mare puritate interioară.

Panu a fost unul dintre aceștia. Ar fi voit, dată fiind fragilitatea partidei sale, să se îndrepte spre liberali. Nu a făcut-o pentru că, atunci, liberalii erau prea compromiși în anii îndelungatului guvern, de 12 ani, al lui I.C. Brătianu (guvernul liberal a fost demis de-abia în martie 1888), iar Panu participase și el, cu roluri deloc mărunte, în bătălia opoziției unite împotriva liberalilor. Conflictele erau încă prea proaspete și durerile loviturilor treze. Dar nici conservatorii nu-l puteau primi imediat. Se opunea grupul politic junimist care nu putea uita că în anii guvernării lui Th. Rosetti (martie 1888 – martie 1889) și a lungii guvernări conservatoare în care, destulă vreme, fruntașii junimiști ocupaseră portofolii importante, G. Panu le-a fost un inamic violent. De aceea înțelegerea cu conservatorii a fost perfectată de-abia în 1895, când conservatorilor li s-a luat guvernarea, înlocuiți fiind cu un cabinet liberal condus de Dim. Sturdza. Grupul junimist era (ca de obicei) dizident față de majoritatea conservatoare, încât nu se mai puteau opune. Acceptul lui Panu de a intra la conservatori nu e deloc de neînțeles. Atunci, în epocă, nu se deosebeau prea mult (sub raportul compoziției sociale și a orientării generale) de liberalii conduși de Sturdza. Primiseră de curând în rândurile lor câțiva tineri de mare talent, exponenți ai păturilor mijlocii (Take Ionescu, C.C. Arion), și erau acum ca și peste câțiva ani, în general, mai onești în comportament și practica politică diurnă. Panu a evoluat destul de rapid în ierarhia partidului conservator. Funcționa în redacția *Epocii*, condusă de N. Filipescu, și, tot datorită acestuia, era în 1898 chiar în Comitetul de conducere al partidului. În 1898, când Carp pertracta – la sugestia regelui – cu Lascăr Catargi contopirea celor două formațiuni conservatoare, tratativele eșuează datorită unei cerințe formulate de Panu. (De aici ura statornică cu care l-au înconjurat junimiștii pe fostul director al *Luptei*.) Panu avea promisiunea unui portofoliu ministerial, altfel spus împlinirea unui vis nutrit de orice om politic. (De ce nu l-ar fi încălzit și pe radicalul G. Panu?) Și ar fi intrat sigur în posesia portofoliului, dacă fatalitatea nu ar fi fost atât de vitregă cu Lascăr Catargi, care moare subit, în martie 1899, în chiar ziua când Sturdza, trebuind să fie demis, regele dispusesese chemarea fruntașului conservator pentru a i se încredința mandatul. Constituindu-se un guvern Cantacuzino-Nababul (care spera mereu la o înțelegere cu junimiștii), apoi unul condus de Carp, fostul fruntaș radical și-a văzut limpede zădărnicit nu numai visul portofoliului ministerial, dar și grav periclitată situația sa în

partidul conservator, intrat într-o acută dispută intestină. Protectorul său, N. Filipescu, pactizează cu gruparea junimistă și, în aceste condiții, urmărit de ura junimiștilor (care aveau șanse certe să ocupe funcțiunile conducătoare în partid), neagreând (și nefiind agreat) de aripa cantacuzinistă ca și de cea takistă, ce mai putea aștepta de la conservatori? Evident, se putea retrage pe poziții independente. Au intervenit însă, probabil, și elanul răzbunării împotriva conservatorilor, mai ales a junimiștilor, nevoia unei poziții întrucâtva ferme în viața publică și câte alte calcule greu de urmărit aici. S-a îndreptat deci spre liberali care în februarie 1901 preluau din nou (din mâna lui Carp) frânele puterii (guvernul D.A. Sturdza, 1901-1904). În parlamentul liberal sturdzist din 1901 e ales chiar deputat (această demnitate o mai avusese de multe ori, pe când cea ministeriabilă...). În parlament intrase, evident, cu sprijinul liberalilor, ca „independent”. Cei avizați știau să descifreze natura reală a poziției sale „independente”. Aici, la liberali, a rămas, obosit să mai peregrineze, până la sfârșitul vieții, fără a se mai impune prin gesturi deosebitoare în viața politică. Doar articolele din *Săptămâna* continuau să arunce săgeți. Iar forța lor penetrantă se păstra, dincolo de unele tociri poate inevitabile, la aceeași ascuțime.

După acest lung (de fapt prea scurt) ocol prin zonele tulburate ale vieții de om politic a lui George Panu să reluăm întrebarea care ne-a și impus această incursiune. Este așadar dreaptă aprecierea maioresciană (în bună măsură păstrată și azi) care vedea în Panu expresia unei „versatilități destul de caracteristică pentru vremea în care trăim”, întregită în final cu această schiță de portret dintr-o singură linie: „...lipsa de caracter l-a purtat prin toate partidele și l-a făcut să slujească rând pe rând cauzele cele mai contradictorii cu același aparat de argumentare logică, *omnia pro pecunia*”¹? Hotărât nu. Fluctuațiile sale din 1893 încolo înscrisu numai *formal* o seismică undulată. Dincolo de jocul oscilant de la un partid la altul, au rămas aproape nevătămate principiile de autentic spirit democratic, slujite indiferent de culoarea flămării pe care temporar a trebuit să o fluture. Esențialul s-a păstrat nealterat de vicisitudinile caracteristice agitațiilor politice. Și aceasta e mai presus de toate important. Versatilitatea aparentă (și aceasta mult și părtinitor exagerată) dezvăluie, de fapt, la un examen obiectiv, un caracter ferm și rectitudine în convingeri, niciodată abjurate în nucleul lor esențial.

*

Acesta este de fapt omul (în epocă foarte cunoscut și temut, de unii dușmănit și de cei mai mulți realmente respectat), care în 1901, deodată, începe să publice amintirile sale despre „Junimea”. Era în 1901,

1. T. Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, Ed. Socec, 1925, pp. 393, 395.

în noiembrie. Părăsise, cum spuneam, la începutul anului Partidul Conservator (de fapt fusese practic exclus, adică silit de împrejurări să plece) și se alătură liberalilor sturdziști, din nou la guvern. Era din martie deputat (de astă dată liberal), și după o lungă întrerupere în conducerea unei publicații, se hotărâște brusc să fundeze una. Apare *Săptămâna* care avea sub frontispiciu mențiunea mândră (nu de oricine realizabilă) „scrisă de George Panu”. O scria într-adevăr integral de la editorial la comentariul politic, la cronica fenomenului cultural și artistic. Panu știe să facă din revista sa una din publicațiile mult citite și apreciate de publicul ales, animat de convingeri democratice. Interesul pentru revista lui Panu se menține constant și în 1906, încât *Viața Românească* într-unul dintre primele ei numere avea să scrie: „...Cine nu cetește *Săptămâna* sa (a lui Panu, n.n.) se lipsește de unica plăcere intelectuală pe care ți-o poate da vreo publicație românească. Că e o revistă și politică și că nu te interesează politica? Dar ce-mi pasă mie de tema pe care discută dl. Panu? Nu mă interesează mult ce face cutare partid, dar mă desfată logica și ironia pe care, cu acest prilej, le cheltuiește dl. Panu!”. Aprecierea o regăsim și în 1909, deși între timp *Viața Românească* angajase câteva polemici deferente cu *Săptămâna*: „Cetirea revistei d-lui Panu îți produce totdeauna un sentiment de plăcere vie, aceea a contactului unei inteligenți pătrunzătoare și pururi active”¹.

Comentariul politic sau editorialul erau, firește, filoliberales². Număr de număr foiletonul aducea însă un nou episod din amintirile sale despre vechea „Junime” literară, acum căzută în desuetudine. Ele, aceste amintiri, care stârniseră un mare ecou în lumea intelectuală, tânără și matură, întrețineau în bună măsură interesul pentru revistă. Polemicile, vestitele polemici desfășurate de Panu în articole incendiare erau, acum, și ele de domeniul amintirii... Negreșit, comentariul incisiv, opiniile limpezi semnate de Panu erau oricând citite și urmărite. Dar acum, în *Săptămâna*, atenția cititorului a fost cucerită cu amintirile despre „Junimea”³.

Amintirile lui G. Panu se referă – strict vorbind – la numai trei ani din viața „Junimii” (1872-1875). Li s-ar putea deci reproșa că nu sunt suficient de concludente sau că sunt lacunare. Observația ar putea fi

1. *Viața Românească*, an. I, 1906, nr. 10, p. 658 și an. IV, 1909, nr. 5, p. 300.
2. „La guvern, partidul liberal își continuă opera sa de regenerare și de însănătoșire morală” (*Cele trei partide*, *Săptămâna*, an. II, nr. 23, 5 aprilie 1902, p. 209). Sau „...Vădit că actualul guvern este bun. Este unul din cele mai bune pe care liberalii le-au avut și este superior tuturor guvernelor conservatoare, afară de unul sau două” (*Situația opoziției*, *Săptămâna*, an. II, nr. 33, 30 martie 1903).
3. O probă din multe altele. În iunie 1902, plecând în vacanță își anunță cititorii că revista își întrerupe apariția până în septembrie (a reapărut de-abia în martie 1903). Ce socoate Panu necesar să semnaleze în chip special, pentru a nu-și pierde abonații? Faptul că „*Amintirile de la Junimea* le voi relua atunci de unde le las acum” (nr. 32, 7 iunie 1902, p. 337).

înregistrată, dacă am sta înaintea unei cronici sau a unor procese-verbale comentate. Scrierea lui Panu ține însă de o altă încrengătură, în care climatul particular e acel al memoriilor, cu tot ceea ce semnifică și presupune genul. Autorul operează cu material și personaje reale, expunerea e directă, iar fabulația păstrează (pentru perioada circumscrișă) cronologia strictă a evenimentelor. Fără îndoială, mari virtuți stilistice și, deci, deosebite calități literare nu au aceste memorii dictate, ca un articol jurnalistic oarecare. (De altminteri mare vocație expresivă nu dovedesc nici alte scrieri ale lui Panu.) Nici de o rigoare foarte supravegheată a faptelor narate nu poate fi vorba. Panu a evocat „Junimea” la aproape treizeci de ani după petrecerea evenimentelor. Unele întâmplări se vor fi tulburat, cu toate ale lor amănunte, în apa memoriei rămânând numai conturul lor general. Altele au fost cu totul uitate, invenția asumându-și și rolul de a reînnoia firul întrerupt. Cu colecția *Convorbirilor* la îndemână (pentru anii 1872-1875), Panu și-a dictat unui secretar aceste amintiri.

În intenția lui nu exactitatea și rigoarea intrau în discuție, ci atmosfera. Nu s-a sfiit de aceea să improvizeze, atunci când intenția nu putea fi altfel realizată, mici scene, firește inventate. Confruntate cu însemnările din procesele-verbale ale „Junimii” redactate de Xenopol (care se referă – coincidență! – aproximativ la aceeași perioadă), sau cu alte documente devenite mai târziu publice, aceste scene ca și alte fapte narate rămân fără acoperire.

Dăunează această inserție a invenției în recompunerea unui material care, potrivit regulii genului, trebuia să fie exclusiv concret? Hotărât nu. Chiar închipuite, aceste scene păstrează linia reală a personajului evocat, particularitățile sale morale, psihologice sau intelectuale, iar atmosfera generală a ședințelor „Junimii” nu e niciunde trădată. Darul evocator al autorului a știut să confere acestei materii discursive palpitul autenticului, culoarea originară, farmec inimitabil.

Atmosfera „Junimii”, cu tot ce-a avut ea caracteristic, este surprinsă cu o știință a dozajului, a culorii și a reliefului remarcabilă. Realitatea aceasta, impunătoare, a fost recunoscută de toți cercetătorii obiectivi. Pilduitoare este opinia lui Lovinescu care nota decis, la capătul unor investigații ce nu ocoliseră deloc, nici amănuntul: „...«Junimea», ca societate, n-ar fi intrat în cunoștința publică, dacă n-ar fi existat el (Panu, n.n). Iată realitatea (...). «Junimea» reprezintă, firește, o importantă mișcare literară care a dat câțiva mari scriitori, V. Alecsandri, M. Eminescu, T. Maiorescu, I. Creangă, Caragiale, ce s-ar fi impus oricum istoriei literaturii române...; în conștiința publică ei ar fi rămas însă, după cum am mai spus, izolați, ca individualități, și nu strânși într-o grupare, într-o mișcare colectivă pilotată de T. Maiorescu; publicul nu vede organic, ci fragmentar. Serviciul adus «Junimii» ca societate și colectivitate de «adversarul» ei este, prin urmare, inapreciabil. Putea T. Maiorescu să-l strivească sub sarcastica enumerare a avatarelor lui politice și să-l îngroape sub piatra disprețului, a vorbei «omnia pro

pecunia», G. Panu a făcut pentru circulația societății mai mult decât toți ceilalți junimiști la un loc, mici sau mari, oameni de «caracter» dar fără talent... Lăsându-i în planul lor ideal pe marii scriitori ce o compun, el poate fi privit ca adevăratul «creator» al «Junimii» în conștiința mulțimii; talentul lui de animator a constituit dintr-însa o realitate¹.

Ca în atâtea alte cazuri, diagnosticul lui Lovinescu este și de astă dată exact. Cu toate omisiunile și – mai ales – adăugirile inventate, amintirile lui Panu au meritul de a ne fi transmis imaginea „Junimii”. Fără această imagine, în ochii posterității eterogena colectivitate ieșeană rămânea numai cu contururile colțuroase, solemne și pedante dăltuite cam fără vlagă și nerv de Negruzzi sau Slavici. Unele date generale le-am fi cunoscut, poate chiar și unele detalii semnificative. Dar mărturiile acestea rămăneau (și au rămas) numai ca material primar, util desigur. Pentru animarea lui era însă necesar duh și vocație constructivă. Aceste daruri au fost ale lui Panu. De aceea, în amintirile lui, „Junimea” trăiește efectiv, nu numai în solemnitatea cu care a fost înfățișată – de oficiali – celor din afară, ci cu toată agitația interioară, cu mișcarea de culise și degajarea boemă care i-au dat farmec și pecete spirituală. Glumele lui Pogor, perplexitatea, adeseori mimată, a celor 8, chinurile tăcute ale caracudei, rezistența coalizată a celor „trei români”, anecdotele lui Caragiani, pudoarea lui Naum, solemnitatea respectată a lui Maiorescu, elanul întrepid al lui Negruzzi, sentințele lui Carp, ceremonialul fastidios al prelecțiunilor, spiritul zeflemist și degajat al reuniunilor, chiar și comportamentul detașat de poet abstras al lui Eminescu ne-au rămas pentru totdeauna numai datorită lui Panu. Altfel spus, Panu a știut să fixeze pentru eternitate notele caracteristice, toate acele pete de culoare, strălucitor de vii, care, pe fondul ansamblului, au creat, de fapt, tabloul tulburător al ilustrei grupări.

Memoriile constituie însă întotdeauna și un inestimabil instrument de lucru, o carte de referințe mereu în mână cercetătorilor. Amintirile lui Panu au fost de aceea utilizate. Până în 1933, când Torouțiu a publicat caietul cu procese-verbale ale „Junimii” redactate de Xenopol, amintirile lui Panu erau utilizate ca principal mijloc de informare. O dovedește, printre altele, *Viața lui Mihai Eminescu* de G. Călinescu (1932) sau romanul (nu intră aici în discuție calitatea lui estetică) lui Cezar Petrescu despre același Eminescu. În 1933, procesele-verbale ale „Junimii”, devenite publice, au dezvăluit unele inadvertențe. Torouțiu și, după el, alții le-au exagerat mult dincolo de semnificația lor reală (Călinescu totuși, considerând că aceste inadvertențe, minore în fond, nu afectează atmosfera, bine surprinsă, a societății ieșene, a păstrat, și la reeditarea lucrării sale, în 1964, toate acele pasaje în care imaginea lui Eminescu la „Junimea” e recreată prin ocularul amintirilor lui Panu).

---

1. E. Lovinescu, *T. Maiorescu și contemporanii lui*, vol. II, Ed. Casa școalelor, 1944, pp. 104-105.

Dar înainte de a examina și noi valoarea acelor inadvertențe, să notăm că una din foarte pornitele acuzații aduse amintirilor lui Panu a fost... subiectivismul lor. Observație, de la un punct, absurdă. Căci care memorii sunt „curat” obiective? Oricâtă obiectivitate și-ar impune autorul, în scrieri de acest fel nu poate fi vorba de anularea subiectivității. Și nu o dată subiectivitatea îmbracă forma părtinirii mai mult sau mai puțin apăsate. Procedul e inevitabil, de vreme ce, confesiune directă, memoriile așază autorul în centrul relatărilor, comentând și explicând faptele narate, acțiunile imaginate. Opinia e mereu a autorului, aprecierea întotdeauna a sa și întrucât acesta nu e un aton secretar de consiliu, subiectivitatea e în firea lucrului. O întâlnim în orice lucrare de acest gen. De altfel, undeva Panu și-a precizat structura memorialisticii sale, într-o ținută de o franchețe declarată: „Reiau – spunea la un moment dat autorul – firul atât al amintirilor cât mai cu seamă al impresiunilor mele de la societatea «Junimea». În general, cei care fac asemenea lucrare sunt observatori tăcuți, care stând într-un colț al camerei, în care se discută și se vorbește, notează cu îngrijire tot ceea ce îi izbește; aceia sunt adevărații autori de memorii, la dâșii găsești fapte și date precise și metodă în povestirea celor dezvăluite, cu fiecare observație la locul ei. Cititorii au observat deja că eu nu fac parte din această categorie; niciodată nu m-am gândit, fiind la «Junimea», ca să rețin ceva, pentru ca în viitor să scriu asupra celor ce am auzit și văzut. La «Junimea» nu stăteam într-un colț, nici tăceam, eram un membru dacă nu turbulent, dar desigur în veșnică mișcare. Cu mare greutate, pe câțiva, printre care eram și eu, ne putea ținea în disciplină. Cetitorul era întrerupt de noi adesea, iar Lambrior și cu mine, când puteam să plasăm vreo răutate, nu ne sfiam deloc”.

Preciziunea lui Panu, o dată notată, ne îngăduie să revenim la atât de des invocata chestiune a inadvertențelor. Se știe, scena vestită a lecturii *Dumbravei Roșii* de către Alecsandri la o ședință a „Junimii” e închipuită de autor după relatările, probabil, ale participanților. Poemul a fost citit de Alecsandri la 25 februarie 1872 și a apărut în nr. VI al *Convorbirilor* din același an. Panu este pentru prima oară menționat în procesele-verbale ale lui Xenopol la 21 aprilie 1872. Dacă mențiunile din procesele-verbale sunt exacte, atunci, firește, Panu nu a fost de față la lectura poemului. Toată scena, cu ceremonialul ei de zile mari, cu emoția încercată de mai toți junimiștii, preparativele de culise, discuțiile purtate vor fi fost deci închipuite de Panu, după relatările vreunuia dintre participanți (posibil prietenul său Tasu, unul dintre „cei trei români”). Că aici ceva „nu e în regulă” o dovedește nu numai confruntarea proceselor-verbale de ședință. Panu povestește, cu umorul care nu i-a lipsit niciodată, schimbul de replici dintre el și Alecsandri. Alecsandri, ca oaspete de seamă, a apărut mai târziu, când ședința era în toi și se discuta o traducere din Lamartine făcută de Șt. Vârgolici. Cum traducătorul își luase prea multe libertăți față de original, s-ar fi discutat, în principiu, regimul general al operației de tălmăcire. Panu ar fi intervenit

în discuție, opiniind că traducerea trebuie să fie fidelă originalului, putându-se îngădui o toleranță de minimum 10%. La care Alecsandri, din fotoliul său, ar fi întrebat vădit amuzat: „Domnul e financier?”. Incidentul, în chiar aceiași termeni, evident fără replica lui Alecsandri, e plasat și mai târziu (vezi ediția de față) în alt context, evocându-se o discuție pe marginea unei traduceri din Musset datorată lui A. Naum. Cel puțin unul din aceste momente e deci închipuit și e posibil ca să fie scena lecturii *Dumbravei Roșii*. Lipsită de acoperire e, probabil, și scena lecturii poeziei *Ce poate fi va fi* de Bodnărescu. (Poezia a fost citită la 17 martie 1872, publicată în *Convorbirile* din 1 aprilie 1872, iar Panu a apărut la „Junimea” în 21 aprilie a aceluiași an.) Autorul nu-și putea *aminti* lectura poemei eminesciene *Epigonii* pentru că ea a fost trimisă „Junimii” în 1870 și publicată în *Convorbiri literare* la 15 august. A notat însă – ce-i drept, mai puțin insistent – observațiile „Junimii” (exaltarea unor poeți minori din trecut etc.) după amintirile lui Negruzzi care începuseră să fie – fragmentar și la mari distanțe între capitole – publicate din 1890 încolo și – mai ales – după răspunsul lui Eminescu la observațiile societății comunicate prin Iacob Negruzzi. Cum scrisoarea în chestiune fusese publicată în *Convorbiri literare* din 1891 (an. XXV, pp. 903-906), Panu a fructificat-o. Exemplele ar putea continua, neaducând însă – dincolo de latura cantitativă a fenomenului – alte elemente revelatoare.

Ne-am opri totuși asupra descrierii ședinței când Eminescu a citit *Sărmanul Dionis*. Aceasta nu numai pentru că de astă dată inadvertența ar fi mai flagrantă sau pentru că acest capitol a constituit sursa celor mai violente atacuri și contestări a *Amintirilor* lui Panu¹, dar pentru că

1. Cu siguranță, cel mai vitriolant în ton a fost I.E. Torouțiu care, mândru de posibilitatea publicării registrului conținând procesele-verbale ale „Junimii”, a crezut că e necesar să dezavueze vehement pe Panu. Iată comentariul lui Torouțiu: „Pentru a demonstra însă valoarea lor (a proceselor-verbale, n.n.) și a ilustra pe unii mentori, cari, fie din ură, fie din prisos al fanteziei au înlocuit adevărul istoric cu scornituri și basne, pe seama unui Eminescu spre pildă, vom conexe documentul autentic cu una din mărturiile lui Gh. Panu în *Amintirile sale de la «Junimea» din Iași*. Este vorba de impresia dezastruoasă ce ar fi făcut-o nuvela lui Eminescu *Sărmanul Dionis*, cetită de poet în ședința din 1 sept. 1872, acasă la Maiorescu. După Gh. Panu, subiectul nuvelei lui Eminescu ar fi produs o impresie penibilă. Pe opt pagini tipărite se întinde belteaua amintirilor lui Gh. Panu din seara în care Eminescu și-a cetit nuvela, și opt pagini în șir, afară de citațiile din textul eminescian și reflecțiile critice ale lui Gh. Panu, sunt povești din *O mie și una de nopți*... Apoi: „N. Gane ar fi șoptit ceva la urechea altuia, Iacob Negruzzi și-ar fi exprimat dezolarea: ce vor spune cetitorii, și multe asemenea malițiozități – pe de-a-ntregul inventate de Gh. Panu, pentru că: nici Mirmilic (Melik), nici Lambrior, nici Tasu, dar elementul mai probatoriu pentru netemeinicia

aici aflăm, confruntând atent piesele dosarului, și (surpriză!) circumstanțe favorabile autorului. Întreaga contestare a acestui episod din *Amintirile* lui Panu se bazează pe procesul-verbal al ședinței care, înșurind participanții nu-i menționa pe unii dintre cei notați de memorialist ca făcând observații (cu voce tare sau prin gestică semnificativă). Ba, culmea, printre participanți nu figurează nici chiar memorialistul. Probă irecuzabilă, deci, a inventării întregii scene. Să admitem ca ipoteză de lucru acest punct de vedere. Nimeni dintre cei care s-au referit la această neconcordanță, s-o considerăm și noi într-adevăr flagrantă, nu a observat însă un fapt care poate răsturna întreaga acuzație. *Și anume că Xenopol, chiar secretarul tehnic al societății, nu a participat nici el la această ședință.* Informațiile le va fi cules de la unul dintre participanții menționați. Dar dacă aceste informații au fost lacunare? E adevărat că numele lui Xenopol apare – ca semnătură – la sfârșitul procesului-verbal. Aceasta era însă o uzanță procedurală, neputând proba și actul participării. De altfel, procesele-verbale ale altor ședințe îl menționează pe secretar printre participanți, după care, în final, nu lipsește nici semnătura de rigoare.

Mai adăugăm că ședința aceasta în care Eminescu a citit *Sărmanul Dionis* este prima din toamna anului 1872 (ultima, în vară, avusese loc la 16 iunie și la aceasta Xenopol apare printre participanți). Or, la trei ședințe din septembrie 1872 (consecutive) Xenopol nu e menționat, prelungindu-și probabil vacanța. Numele său reappare tocmai la ședința din 22 septembrie, ca și la ultima a acestei luni (29 septembrie, ținută la V. Pogor). Lipsind trei săptămâni de-a rândul, cu siguranță că cineva i-a relatat apoi conținutul ședințelor, participanții și intervențiile la discuții.

Argumentul privind caracterul posibil lacunar al acestor relatări se menține și astfel apare cu totul fragil întreg eșafodajul acuzațiilor aduse lui Panu. De altfel, exactitatea lui Xenopol e nu o dată surprinsă în defect și a transforma procesele-verbale în literă de evanghelie e o soluție riscantă.

Să notăm încă un exemplu care ni se pare concludent. Însemnarea despre aniversarea „Junimii” din 1872 conține preciziunea: „...au luat parte douăzeci și doi membri ai societății”. Dar înșiruirea care urmează pomenește numai... 19. Ceea ce dovedește că Xenopol își făcea procesele-verbale, uneori târziu, după petrecerea evenimentului; scăpările de memorie deveneau astfel fatale. De altfel, prea mult zel nici nu a depus viitorul istoric, încât Negruzzi a putut să-i aducă reproșuri:

---

adevărului istoric este constatarea că nici Gh. Panu n-a participat la ședința din 1 sept. 1872... Regretabil este că, reeditându-se recent fragmente din amintirile lui Gh. Panu, într-o colecție pentru cultura elevilor la capitolul Eminescu figurează tocmai aceste pagini, cari nu numai că sunt puțin instructive, ci au și scăderea de a fi un desăvârșit neadevăr – cum ne instruiesc azi documentele vremii. Și astfel istoria pedepsește perorația lui Gh. Panu, prăbușind-o într-un jenant ridicol” (Introducere la vol. IV din *Studii și documente literare*, 1933, pp. XCII-XCIV).

„Pentru a-mi ușura din sarcină îl numirăm pe dânsul (pe Xenopol, n.n.) secretar al societății în locul meu; el primi, dar așa de puțin se ocupa de treaba aceasta, că în curând am reluat eu vechea mea funcțiune”¹. Îngroșări partizane vor fi fost în acest reproș tardiv. Dar o anume neglijență și lipsă de interes pentru această îndatorire trebuie să fi existat. Să admitem ca o dovadă a acestei neglijențe faptul că însemnările pe 1872 se opresc brusc cu aceea din 28 octombrie, iar anul 1873/74 nu cuprinde decât însemnările a două ședințe din luna septembrie?

(Nici banchetul pe 1873, pomenit de Negruzzi în *Amintirile* sale, nu e consemnat.) Evident, „Junimea” nu și-a suspendat activitatea un an întreg. Dar Xenopol nu i-a consemnat-o în procesele sale verbale. Acestea sunt de altminteri ultimele sale însemnări după care activitatea de secretar tehnic încetează probabil și formal. Efectuată atât de sincopat, cu atât de vădite neglijențe, se mai poate lua ca probă inatacabilă mărturia lui Xenopol consemnată în procesele-verbale?

Revenind la incidentul *Sărmanul Dionis*, rigoarea impune considerarea și a celeilalte ipoteze. Anume că Panu a lipsit într-adevăr de la ședința în chestiune (numele său nu e pomenit nici la cea următoare) și că toată descripția e făcută după relatările martorilor oculari la care a adăugat elemente din fondul comun al comportamentului diferiților junimiști la ședințele de cenaclu. Întrebarea – singura importantă – e dacă descripția lui Panu este, în linii generale, veridică. Dacă răspunsul e pozitiv prezintă puțină importanță modalitatea colectării informațiilor comunicate². Pusă chestiunea în acești termeni e greu – pentru cine e avizat în materie – să nu răspundă afirmativ. Atmosfera „Junimii” (așa cum ne-au transmis-o Panu, Negruzzi, Slavici), habitudinile membrilor ei, opiniile diverselor grupări, aerul de superioară detașare al lui Eminescu sunt – toate – la locul lor. I s-a reproșat lui Panu (și în ce termeni!) că a acreditat versiunea unui pretins zid de neînțelegere și incompatibilitate între Eminescu și majoritatea membrilor „Junimii”. Versiunea lui Panu este însă perfect exactă și e foarte posibil ca și lectura nuvelei în discuție să fi trezit dacă nu dezaprobare oricum nedumerire. Grosul „Junimii” era mult departe de condiția intelectuală a poetului, iar considerațiile sale filosofice sau estetice, mai toate de structură romantică, nu puteau găsi aici audiență; caracuda, ca și grupul celor 8, foarte degajați când era vorba de anecdotă și calambur, dovedeau o neîmpăcată ostilitate pentru literatura cu ideate filosofică, cultivată de un Bodnărescu sau

1. Iacob Negruzzi, *Amintiri din „Junimea”*, Scrieri alese, II, col. „Biblioteca pentru toți”, Editura Minerva, București, 1970, p. 158.
2. În acest fel a comentat și G. Călinescu diferendul: „De altminteri, Panu nici nu e trecut ca prezent în procesul-verbal al ședinței de la 1 sept. 1872, deși aceasta n-ar fi numaidecât o dovadă că a lipsit, mai ales că nici un contemporan n-a contestat prezența lui la lectura nuvelei. Dar de a fost sau nu de față, Panu dezvăluie, prin părerile lui, atitudinea unui membru de seamă al „Junimii” (*Viața lui Mihai Eminescu*, E.P.L., 1964, p. 234).

Eminescu. Ironiile, observațiile dovedind incompetență și incomprehensiune față de scrierile sale și, în general, față de „arta sa poetică” au depus destulă drojdie în sufletul poetului. O va mărturisii franc în 1878 lui Iacob Negruzzi într-o scrisoare mult citată: „Spun drept că n-aveam de gând a mai tipări versuri. Această cură radicală de lirism o datoream «Junimii» din Iași, căci desigur că pentru convulsii lirice răsul e mijlocul cel mai bun și – cel mai rău. Atârnă adică totdeauna de valoarea ce este-n ele și de valoarea ce le-o dă autorul. Acest din urmă punct e mai cu samă important, nu pentru deșertăciunea personală (departe de mine aceasta) dar pentru convingerea că lucrezi sau nu în zădar. Eu sunt scriitor de ocazie și dacă am crezut de cuviință a statornici pe hârtie puținele momente ale unei vieți destul de deșerte și de neînseninate e un semn că le-am crezut rodnice de aceasta. Dacă forma pe care ele a-mbrăcat-o e vrednică de răs, vei concede că nu aceasta a fost intenția mea și c-atunci e mult mai bine să nu se publice niciodată. În orice caz eu n-am vrut să le dau o formă ridiculă și dacă sunt greșeli, eu din parte-mi am cântărit orice cuvânt”¹.

Panu a exprimat deci în *Amintirile* sale opinia grosului junimiștilor față de opera lui Eminescu pe care nu o înțelegeau. Să adăugăm că și Panu, deși una dintre inteligențele superioare ale cenaclului, a împărtășit același punct de vedere. Ba, s-ar putea spune, a contribuit destul la împământenirea acelei statornice ironii cu care era întâmpinat de obicei poetul la vinerile „Junimii”. (De aici inimiciția lui Eminescu față de Panu.) Spre deosebire de caracudă a cărei aversiune zeflemistă se hrănea din ignoranță, la Panu era vorba de o incompatibilitate, să-i spunem, estetică. Panu era câștigat de filosofia pozitivistă și de scientismul atunci în mare vogă. Lucrările literare, de orice natură, le aprecia, invariabil, prin acest ocular. Firește că, aplicat să valorizeze o năvală prin structură ținând de literatura fantastică, pozitivismul scientist mănuit de Panu cam otova nu putea recolta decât rezultate hilare. Acolo unde regulile genului implică vagul, indeterminarea și incertitudinea faptelor, cauzalitatea e suspendată, iar temporalitatea o categorie aproape neîngăduită,

1. În *Studii și documente literare*, vol. IV, pp. 134-135. E surprinzător că Torouțiu, care a publicat această scrisoare în același volum cu proce-sele-verbale redactate de Xenopol, nu a stabilit nici un fel de raporturi între ele, continuând să denunțe iritat pretinsa încălcare a „adevărului istoric” de către Panu. Adăugăm aici și un fragment dintr-o poezie în manuscris citată de G. Călinescu care verifică și ea adevărul opiniei lui Panu privind raporturile dintre Eminescu și grosul „Junimii”:

[Mult ați răs de-a mele versuri]

Nici nu știu cum să vă-mpac

Orice-ncerc în urma urmei

Tot nu e pe-al vostru plac.

.....

(În *Viața lui Mihail Eminescu*, ed. cit., p. 238.)

Panu intervenea doctoral cu adevărul istoric, cu necesitatea precizării epocii, cu riguroasa respectare a detaliilor ei. Judecățile sale (care se asemănau, dar din motive diferite, cu cele ale caracudei) față de poezia sau proza eminesciană sunt, de aceea, de neînregistrat, nule și mereu, cu încăpățănare, alături.

Deși dictate, curgând dezlânat și aparent fără organizare prestabilită, amintirile lui Panu vădesc o știință a compunerii, de neignorat. Poate că nici aceasta nu era prestabilită. Intervenise hotărâtor intuiția gazetarului care știa că atenția publicului trebuie captată printr-o chibzuită expunere a materialului. A începe lent și discursiv cu introduceri prelungite și cu nararea unor fapte terne nu era o metodă practicabilă, și un gazetar cu experiența directorului *Săptămânii* nu o putea îmbrățișa. Dar nici abrogarea cronologiei nu putea fi îngăduită într-o narațiune care voia să fie, oricum, viața „Junimii” de-a lungul a trei ani, sau, mai bine, istoria celor trei ani petrecuți de autor în mijlocul „Junimii”. Va îmbina deci modalitatea istorică (la urma urmei, pe vremuri Panu fusese la „Junimea” unul dintre istoricii ei de marcă) cu ceea ce am putea numi necesitatea legilor gazetărești.

Începe brusc (în nr. 4, din 13 noiembrie 1901 al *Săptămânii*) cu descrierea amuzantă a disputelor privind originea „Junimii”, care căpătaseră forma unui ceremonial tradițional la banchetele aniversare ale societății. Nici nu se putea un început mai bun pentru a capta interesul publicului. După o scurtă desfășurare a istoriei fazei sale antejunimiste din tinerețe, a ezitărilor și a rezervelor sale, se intră destul de repede în subiect. În numărul 9 al revistei se și povestește intrarea la „Junimea”, după care amintirile propriu-zise curg, cumpănite, într-o cadență normală care știa să țină seama de pragmatica publicisticii. În general, materia care a fost apoi grupată în vol. I al *Amintirilor* dezvăluie, la o lectură atentă, intenția autorului de a recrea tabloul spiritual al „Junimii”, ceea ce avusese ea definitoriu, accentul căzând pe momente caracteristice (banchete aniversare, politica la „Junimea”, „Junimea” în timpul primului ministeriat Maiorescu, prelecțiunile, corespondența *Convorbirilor*, mici tradiții) și portrete celebre (Eminescu și Creangă, Pogor, Lambrior, Naum, Caragiani, Alecsandri, Carp). Partea a II-a reia șirul povestirii de la înființarea societății, cu intenția vădită de a releva, cu mijloace mai sobre (elementul anecdotic e aici liminar), rolul și locul „Junimii” în viața culturală și literară a epocii.

Foiletoanele care vor fi grupate apoi în vol. II revin din nou asupra unor chestiuni anunțate sau chiar tratate fugitiv cu alte ocazii, dar accentul cade aici pe disputele și polemicile angajate de „Junimea” cu cercurile literare bucureștene. Polemicile acestea sunt relatate amplu, poate prea amplu, un loc nu tocmai neglijabil fiind acordat intervențiilor sale istoriografice împotriva *Istoriei critice* a lui Hasdeu. În ciuda insistenței documentare (se dau lungi extrase din articole, poezii, din navelistica lui Eminescu ș.a.), materia e aici mai rarefiată în substanță, iar interesul – s-o spunem – e mai de minoră importanță în comparație

cu cel stârnit de foiletoanele din anii precedenți. Unitară era însă modalitatea foiletonistică, cu nesfârșite digresiuni, anunțate, de câte ori venea prilejul, prin mențiunea „deschid un parantez” (amintind de formula „anecdota primează”, ce guvernase atotputernică ședințele „Junimii”), cu repetările inevitabile unei istorisiri care se „organiza” hebdomadar de-a lungul câtorva ani buni. Farmecul e însă inalterabil, autorul știind, chiar în foiletoanele mai aride și mai subțiratic, să presare elementul captivant, menit să mențină trează atenția cititorilor.

Așa cum au fost (sau tocmai de aceea), voit dezlânate, repudiind organizarea metodică, deloc calofile, *Amintirile* lui Panu *au rămas*. Nu numai ca un document doldora de informații și un tablou psihologic, de atmosferă, al ilustrei grupări, ci ca o pagină cu totul notabilă a literaturii noastre memorialistice.

Z. Ornea

Tabel cronologic

- 1848 9 martie. Se naște, în familia unui militar de carieră, George Panu.
- 1860 Începe studiile liceale la Iași. Cursul superior – ca intern – la Colegiul Național și la Academia Mihăileană. A avut ca profesori pe Petre Poni, poetul N. Niculeanu, M. Buznea (la istorie), bărnățienii Th. Lateș (filosofie), frații Gheorghiu etc., Hasdeu și T. Maiorescu (o vreme chiar director al Colegiului Național, unde Panu era elev). A fost coleg de clasă cu Al. Lambrior și de liceu cu V. Conta. Pasionat de istorie și elev dotat, cu lecturi care depășeau mult preocupările obișnuite, a crescut în cultul pentru Bărnățiu și școala sa, puternică la Iași. Pe fostul revoluționar ardelean, devenit profesor la universitatea ieșeană, l-a văzut nu o dată din curtea externatului, și figura ascetică a lui Bărnățiu, personaj de legendă în lumea Iașului, i-a rămas neștersă în amintire.
- 1863 T. Maiorescu inaugurează (10 febr. 1863) primul său ciclu de conferințe publice în sala Băncii Moldovei. Mare ecou în lumea intelectuală ieșeană. Teme: *Familia în stat și societate*; *Educația pe baze științifice*; *Estetica și psihologia ca părți ale filosofiei*; *Principiile estetice*; *Frumosul, sublimul și plăcutul*; *Aplicări la muzică și literatură*; *Importanța esteticii pentru educație*; *Realism și materialism în psihologie* ș.a. Hasdeu comentează elogios (în ziarul *Lumina*) inițiativa lui Maiorescu. Panu, ca licean, asistă la conferințele lui Maiorescu: „Ca băiet curios și studios, în fiecare duminică la orele 2 eram în sala Băncei, într-un colțisor... Când însă domnul Maiorescu a început a trata chestiuni de estetică, frumosul, sublimul și plăcutul, literatura clasică și romantică, talent și geniu etc., aceste lucruri mi-au deșteptat un mare interes, iar publicul, ca și mine, a început a umple sala” (*Amintiri*).
- 1864 Se întemeiază la Iași societatea culturală „Junimea”. Fondatori: T. Maiorescu, Petre P. Carp, I. Negruzzi, Vasile Pogor, Th. Rosetti. Conferințele („prelecțiuni populare”) lui Maiorescu sunt reluate. Se adaugă conferențieri: P.P. Carp, V. Pogor, Th. Rosetti (la unica sa prelegere, foarte emoționat, n-a putut rosti decât apelativul introductiv, titlul conferinței și vocabula decisivă: „imposibil”, după care a părăsit tribuna). Succesul prelecțiunilor din acest

- an 1864 a fost enorm. Panu le-a audiat pe toate („...încă de prin ianuarie 1864 așteptam cu nerăbdare sosirea timpului prelegerilor domnului Maiorescu...”). În 1865 – datorită procesului cu „scandalul” de la Școala centrală de fete intentat lui Maiorescu – prelecțiunile sunt suspendate. Vor fi reluate în 1866 cu mai mulți oratori (I. Negruzzi, N. Mandrea, D. Sturdza, Leon Negruzzi). Se vor desfășura, de acum încolo, cu regularitate în fiecare an (din februarie până aproximativ în luna mai), având un rol important în viața culturală a Iașilor în general și pentru formația spirituală a lui George Panu, în particular.
- 1866 11/23 februarie. Detronarea lui Al.I. Cuza. Mare emoție în toată țara. Panu a aflat vestea la o lecție de fizică cu Petre Poni. La Iași, mare agitație, taberele, ca și la București, împărțite. Fostele cercuri antiunioniste ieșene folosesc prilejul pentru o recrudescență a tendințelor separatiste, întruniri publice separatiste (fostii antiunioniști și cei ce se vor organiza apoi în „Frațiunea liberă și independentă”) și antiseparatiste (viitorii junimiști). La 3 aprilie 1866 manifestație separatistă (în frunte cu mitropolitul Moldovei) care cerea autonomia Moldovei și un domn pământean (N. Roznovanu). Faptul a avut semnificația unei revolte, stăvilă de armată (s-au înregistrat morți și răniți). Elevii liceului, printre care și Panu, dominați politic de gruparea bărnuțiană, iau parte la aceste agitații, fiind ferm partizani ai ideii domniei pământene. (Junimiștii pledau pentru domn străin.)
- 1867 Apar *Convorbirile literare*. Panu devine lector atent al publicației.
- 1867 (1868) Absolvă liceul. Devine student al universității ieșene (evident, la Litere). Profesori: Maiorescu, Iacob Negruzzi, N. Ionescu, Gh. Mîrzescu ș.a. Citește mult, cu oarecare sistemă. Maiorescu publică studiul *O cercetare critică a poeziei române*.
- 1868 Apar în *Convorbiri* studiile maioresciene *În contra școalei Bărnuțiu* și *În contra direcției de astăzi în cultura română*. Mari reacții în cercurile politice liberale și în lumea intelectuală tradiționalistă. La Iași, grupul „belferilor” bărnuțieni și „Frațiunea liberă...” consideră studiile maioresciene din 1868 ca o efectivă declarație de război. Ostilitatea față de „Junimea” și *Convorbiri literare* atinge paroxismul. Panu, bărnuțian și liberal în convingerile politice, e și el pornit împotriva opiniilor programatice exprimate în aceste două studii.
- 1869 Se căsătorește cu Ecaterina Caramfil.
- 1870 2 martie. La București, Hasdeu face să apară publicația *Columna lui Traian*. Prin program și direcție, antijunimistă.
- 1870 Termină universitatea. Cunoscut, probabil, ca filobărnuțist, e ajutat de gruparea fracționistă liberală să capete un post de profesor la un gimnaziu ieșean. E considerat ca adept al belferilor

și, deși recunoștea superioritatea intelectuală a „Junimii”, este ostil junimismului. Debutul publicistic al lui G. Panu: un articol care combătea opiniile lui Maiorescu dezvoltate în conferința *Formă și fond* (7 febr.). A încredințat inițial articolul ziarului local *Patria*, condus de fracționistul A.D. Holban. I-a fost refuzat pentru că ar conține „paradoxe estetice” și a apărut „la una din ciupercile-gazete” filofracționiste. Important e că aici Panu l-a utilizat pentru prima oară pe Hippolyte Taine (*Filosofia artei*) în afirmarea unor convingeri estetice scientiste. În valoarea acestora va crede toată viața. Articolul a avut ecou numai în cercul fracționiștilor. Urmează alte trei articole din aceeași sferă de preocupări antijunimiste (unul despre *Rienzi* a lui Samson Bodnărescu, și celălalt pe marginea schiței lui Iacob Negruzzi *Electoral*). Schița lui Panu se numea, firește, *Boerical*). În sfârșit, cel de-al patrulea articol comenta critic studiul lui Maiorescu, *Direcția nouă* (partea III). Deține (prin cumul) și postul de director al unei școli de meserii din Iași. Postul îi fusese încredințat tot datorită protectorilor săi fracționiști, foarte puternici în administrația locală.

11 martie. Este adus la putere guvernul conservator Lascăr Catargiu.

Maiorescu începe să publice în *Convorbiri literare* celebrul studiu *Direcția nouă în poezie și proză* (prima parte, *Convorbiri literare*, 1871, nr. 6). Va continua în 1872.

- 1872 Devine membru al „Junimii” literare, adus aici de prietenii săi Lambrior, Tasu, Cernescu și Xenopol. Continuă să rămână, pe plan politic, partizanul grupării fracționiștilor liberali. În proce-sele-verbale ale „Junimii” redactate de Xenopol, numele lui Panu, ca participant la ședințe, apare la întâlnirea din 21 aprilie 1872. Discuțiile și atmosfera de aici – pe care le cunoștea din relatări-le prietenilor săi junimiști cu stagi – îl cuceresc.

Debut în *Convorbiri literare*. În numărul din 1 iulie 1872 începe să-și publice *Introducerea* la lucrarea mai amplă *Studii asupra neatâr-nării politice a românilor în deosebite secole*. Din studiu au apărut numai cinci capitole (cinci articole?). Studiul a rămas neterminat. Necunoașterea limbilor slave îi crea un handicap de netrecut în exegeza unor asemenea dificile probleme istoriografice. Cum în studiu era denunțat spiritul romantic al școlii istorice bucureștene (Hasdeu) și se aplicau, în acest domeniu, valorile principiului maiorescian „adevărul înainte de toate”, lucrarea a avut mare ecou la „Junimea” și în cercurile adversare. În *Direcția nouă* (cap. proză) Maiorescu a relevat valoarea studiilor lui Panu. Este unul dintre tinerii apreciați la „Junimea”, ia parte la discuții și e temut pentru umorul și spiritul său acid („răutatea”).

Debutul oratoric la prelecțiunile organizate de „Junimea”. Tema primei conferințe, în ciclul *Omul și natura: Corabia*. Apare la 10 aprilie prima fasciculă din *Istoria critică a românilor* de B.P. Hasdeu. Interes

acut la „Junimea” unde lucrarea lui Hasdeu este citită atent (din septembrie chiar în fiecare ședință), analizată și comentată critic.

La București apare publicația *Tranzacțiuni literare și științifice*, condusă de Șt. Michăilescu și D.A. Laurian. O nouă tribună antijunimistă.

- 1873 Panu publică studiul său despre *Istoria critică a românilor*, în care contestă unele erori, neînsemnate, din opera lui Hasdeu. Îi răspunde – la îndemnul lui Hasdeu – Gr. Tocilescu. Polemică zgomo-toasă Panu-Tocilescu (în 1873-1874).

- 1874 Polemică încrâncenată între *Convorbiri* și revistele conduse de Hasdeu.

Maiorescu publică *Beția de cuvinte*.

Panu publică noul ciclu istoriografic *Studiul istoriei la români*: o nouă contribuție în lupta împotriva școlii romantice condusă de Hasdeu, în istoriografie. În aprilie, Maiorescu este numit ministru al Instrucțiunii în guvernul conservator Lascăr Catargiu. Juni-miștii primesc însărcinări oficiale (Panu nu a fost nici el ocolit) sau posturi.

Panu și Lambrior, din tabăra junimistă, Gh.Dem. Teodorescu și G. Tocilescu, din cea hasdeiană, primesc – fără concurs – burse de studii în străinătate. Panu pleacă la Paris la sfârșitul anului 1874.

- 1875 Studiază la Institutul Sainte-Barbe în vederea obținerii unui doctorat în litere. Se împrietenește cu fiii lui C.A. Rosetti (Mircea și Vintilă), care îl vor recomanda călduros tatălui lor.

- 1876 La 30 ianuarie Maiorescu își încetează funcțiunile ministeriale. Bursa lui Panu e în pericol. (În procesul intentat lui Maiorescu unul din capetele de acuzare era tocmai acordarea „părtinitoare” a acestor burse.)

Începe lunga guvernare liberală (12 ani) sub președinția lui I.C. Brătianu (așa-numita epocă a „viziratului Brătianu”).

Impacientata călătorie a lui Panu la București. Audiență la C.A. Rosetti (înlesnită de recomandările fiilor săi) în chestiunea bursei. I se dau depline asigurări. Abandonează studiile clasice necesare specializării în istoriografie. Îl preocupă sociologia. Se îndepărtează de spiritul esteticii junimiste.

1877 9 mai. Proclamarea independenței de stat a României. Războiul de Independență.

- 1878-1879 Panu renunță la obținerea unei licențe în Litere. Își pregătește un doctorat în Drept pe care-l va obține la Universitatea din Bruxelles.

Prin mijlocirea lui Mircea Rosetti intră în contact cu unii fruntași socialiști din Franța și Belgia.

Se reîntoarce în țară cu doctoratul în Drept, apt deci, de acum încolo, să practice bănoasa și independenta îndeletnicire de avocat.

- 1880 iunie. I se încredințează funcțiunea de șef de cabinet al Ministerului de Interne (ministru: C.A. Rosetti).
- 1881 Intră în magistratură. E numit prim-procuror la Iași.
 Ultima participare (28 martie) la ședințele „Junimii”. Maiorescu, sosit la Iași, a citit *Scrisoarea a III-a* de Eminescu. Panu, violent, a cerut eliminarea pasajului în care e stigmatizat C.A. Rosetti, amenințând că părăsește „Junimea” dacă poema e publicată în *Convorbiri*. Ruptură definitivă de „Junimea” literară.
 La Iași, din inițiativa cercului socialist local care luase o mare dezvoltare, apare *Contemporanul*.
 Cercul socialist din Iași – în frunte cu dr. Russel, I. Nădejde și Const. Mille, organizează, în martie, sărbătorirea unui deceniu de la proclamarea Comunei din Paris. Manifestația e interzisă și organizatorii arestați. Panu e nevoit să conducă operațiunile arestării. Va temporiza instrucția procesului ca și dispoziția expulzării unor socialiști stabiliți la Iași.
 Desfășoară o vie activitate în gruparea liberală de sub conducerea lui C.A. Rosetti. Grupul T. Maiorescu – P.P. Carp părăsește Partidul Conservator. Se constituie gruparea politică (dizident conservatoare) junimistă.
- 1882 Organizează la Iași un ciclu de conferințe (care înlocuiau abandonatele, acum, prelecțiuni ale „Junimii”). Conferențieri: Panu, Xenopol, C. Dimitrescu-Iași (profesorul de sociologie, viitorul rector al Universității din București).
- 1883 Panu e pentru prima oară deputat al grupării liberale rosettiste (în așa-numitele Camere de revizuire).
Noiembrie. Interpelare parlamentară a lui Panu. Discursul – ascultat – foarte critic la adresa grupării majoritare brătieniste, ascute conflictul între cele două fracțiuni liberale. Panu, ca și fruntașii grupării C.A. Rosetti, pledează pentru crearea – prin stipularea acestei prevederi în noua Constituție revizuită – a unui singur colegiu electoral (în locul celor 4 existente); grupul I.C. Brătianu cerea 3 colegii, iar junimiștii erau potrivnici oricărei revizui a Constituției. Învinge majoritatea liberalilor brătienști.
- 1884 Grav conflict între gruparea rosettistă și cea brătienistă, prilejuit de aducerea în discuția Camerei Deputaților a proiectului de constituire a domeniului Coroanei. Grupul rosettist, potrivit proiectului, demisionează din parlament, și sciziunea în Partidul Liberal se oficializează.
Românul (din totdeauna condus de C.A. Rosetti) încetează să mai fie organul politic al Partidului Liberal; majoritarii brătienști întemeiază oficiosul liberal *Voința națională* (1 iulie 1884).

Gruparea liberală de stânga creează Partidul Radical, de sub conducerea lui C.A. Rosetti. G. Panu este cea mai importantă personalitate a acestui partid.

Începe să apară la Iași, din inițiativa și sub direcția lui G. Panu, publicația democrat-radicală *Lupta* (19 iulie 1884). Din perspectiva radicalismului de stânga, *Lupta* se impune drept una dintre cele mai importante publicații democratice ale vremii. După puțină vreme publicația e mutată la București. Cronicarul literar al publicației: Const. Mille. Prim-redactor: Const. Bacalbașa. Printre alții, aici a debutat – cu articole de critică literară – Nicolae Iorga.

1885 Gherea publică în *Revista socială* studiul *Ce vor socialiștii români*.

- 1885 Moare C.A. Rosetti. Panu devine liderul Partidului Radical-Democrat.

- 1886 Gherea publică în *Contemporanul* studiul *Cătră dl. Maiorescu*, piesă de început în polemica dintre cele două orientări estetice. Panu este partizanul direcției tainiene (pozitivist-scientiste), inaugurată la noi de Gherea.

- 1887 Panu publică celebrul pamflet antidinastic, *Omul periculos*. Mare ecou și rumoare. Este dat în judecată pentru *lèse-majesté* și condamnat (în mai) la doi ani închisoare și 5.000 de lei amendă. Se sustrage de la pedeapsă fugind în străinătate (la Viena).

- 1888 În ianuarie este ales deputat – în lipsă – de opoziția unită. Se reîntoarce. După un scurt arest, e grațiat (în februarie).

În martie izbucnesc răscările țărănești.

În aceeași lună (la 22 martie) este silit să demisioneze guvernul atotputernicului (până acum) I.C. Brătianu. Ia deci sfârșit „viziratul”, guvernarea de 12 ani a lui I.C. Brătianu. *Lupta* furibundă (întruniri, sângeroase manifestații de stradă, violente ciocniri parlamentare) a opoziției unite (dizidenții liberali și conservatorii) e încununată, în sfârșit, cu victorie. Panu fusese unul dintre fruntașii *Opoziției unite*. Este instalat guvernul conservator junimist (și nu conservatorii de sub conducerea lui Lascăr Catargiu) Th. Rosetti. Carp devine ministru de Externe și T. Maiorescu ministru la Culte și Instrucțiune.

Panu, în *Lupta* și în Cameră, neîmpăcat adversar al grupării politice junimiste, nu e de acord cu soluția dată de rege crizei guvernamentale din februarie-martie 1888 (voia un guvern al opoziției unite, dominat de liberalii de stânga). Critici acide la adresa junimismului. Guvernul Th. Rosetti-Carp e considerat un guvern personal.

În septembrie publică în *Lupta* programul Partidului Radical-Democrat. Atrag atenția revendicările în problema țărănească, în aceea a dezvoltării industriale, a reglementării raporturilor dintre muncitori și patroni, a asigurărilor sociale, votul universal etc. Este ales deputat din partea Partidului Radical.

Neîmpăcata ostilitate față de gruparea politică junimistă atinge acum notele de sus ale posibilului. Articolele din *Lupta* și discursurile din parlament sunt dovezi elocvente.

1891 *februarie*. Titu Maiorescu este silit să demisioneze din guvern. Se constituie un guvern conservator – fără junimiști.

Mai. Decesul lui I.C. Brătianu. Liberalii își întregesc partidul (dizidențele încetează), uniți sub șefia – efemeră – a lui Dimitrie Brătianu.

Iunie. Încetează din viață Mihail Kogălniceanu. În decembrie se formează un nou cabinet conservator sub președinția lui Lascăr Catargiu („adevăratul și definitivul guvern conservator”, Maiorescu). Din guvern fac parte și junimiștii. La Culte și Instrucție Publică – Take Ionescu.

- 1891 Acțiuni comune ale minorității parlamentare (radicalii și socialiștii) pentru apărarea unor revendicări de interes social-politic general (problema țărănească, organizarea magistraturii, buget, vot universal, învățământ ș.a.).

- 1892 La Iași fuzionează Comitetul electoral radical cu cel liberal (Mărzescu). Partidul Radical intră în conul de umbră. Panu se reorganizează politic. Părăsește direcția *Luptei* (în ianuarie).

1893 Dim. Sturdza devine șef al Partidului Liberal. Crearea Partidului Social Democrat al Muncitorilor din România (P.S.D.M.R.).

- 1893 Panu se delimitează – programatic – de socialiști.

Publică volumul *Portrete și tipuri parlamentare*.

1894 La Cluj are loc (la 15 mai) procesul memorandiștilor și condamnarea semnatarilor vestitului *Memorandum al românilor din Transilvania* depus Curții imperiale din Viena în 1892. Mare emoție și dezaprobare în România.

Septembrie. Regretabilul discurs al lui Dim. Sturdza care, pentru a forța guvernarea, concede să aducă indirecte prejudicii luptei de eliberare a românilor din Transilvania.

1895 La 3 octombrie guvernul conservator își prezintă demisia. Se formează un guvern liberal sub președinția lui Dim. Sturdza.

13 *octombrie*. La Iași mult discutatul discurs al lui Dim. Sturdza în care retractează mai tot ceea ce afirmase în opoziție în chestiunea transilvană. Unanimă dezaprobare, în cercurile intelectuale, față de atitudinea oficială a liberalilor în problema transilvăneană.

Conservatorii junimiști, organizați în grupare autonomă, se mențin departe de Partidul Conservator majoritar. Vechile animozități sunt reluate.

- 1895 G. Panu poate oficializa acum apropierea de conservatori, care, fără junimiști, îl pot primi.

- 1896 Publică în *Epoca literară* (aprilie-mai), ciclul de articole *Critica și literatura*. Îi răspunde Gherea, în *Lumea nouă*, cu studiul *Dl. Panu asupra criticii și literaturii*.

- 1897 Panu devine membru al Comitetului Partidului Conservator de sub președinția lui Lascăr Catargiu.

Colaborează ca redactor la conservatorul *Epoca*, ziarul întemeiat de Nicolae Filipescu.

- 1898 Datorită unei revendicări a lui Panu e împiedicată unificarea grupărilor conservatoare (Catargiu-Carp) într-un partid conservator.
1899 Dezorganizarea P.S.D.M.R.
La sfârșitul lui martie e demis guvernul Sturdza. Lascăr Catargiu, care trebuia să ia conducerea guvernului conservator, moare subit în ziua când regele semnase mandatul prin care fruntașul conservator avea misiunea de a forma guvernul. George Panu ratează astfel posibilitatea – unică – de a deveni ministru. Urmează – în aprilie – un guvern conservator, Gh. Gr. Cantacuzino (Nababul).
- 1900 *februarie*. E avocat (al statului român) în mult comentatul, atunci, proces Hallier (fostul antreprenor al lucrărilor portului Constanța).
Aprilie. Nicolae Filipescu (sprijinitor al lui George Panu în conducerea Partidului Conservator) se îndepărtează de grupul Cantacuzino-Nababul și începe tratativele de intrare în gruparea politică junimistă.
Iulie. Se formează guvernul junimist Petre P. Carp. (Miorescu la Justiție și N. Filipescu la Domenii.)
- 1901 Nevoit să părăsească Partidul Conservator, se îndreaptă spre liberali.
Februarie. Demisionează guvernul P.P. Carp. Din nou un guvern liberal Dim. Sturdza.
Martie. Deputat „independent”, ales prin protecția lui Dim. Sturdza. În noiembrie face să apară revista *Săptămâna*, integral scrisă de director. În nr. 4 al revistei încep să apară, număr de număr, *Amintirile de la „Junimea” din Iași*.
Decembrie. Apare primul număr al noii reviste, care avea să facă apoi epocă, *Sămănătorul*.
1903 mai. Iorga devine *spiritus rector* la *Sămănătorul*. Curentul sămănătorist urcă spre zenit.
1904 Guvernul Sturdza demisionează.
1906 martie. Apare, la Iași, *Viața Românească*.
- 1906 Se încheie, în *Săptămâna*, *Amintirile de la „Junimea”* (an. VI, nr. 48, 24 iunie 1906).
1907 *martie*. Răscoala țăranilor.
Din nou un guvern liberal. Represiunea sângeroasă a răscoalei. Panu a fost rezervat față de răscoală, neaprobând-o.
- 1908 Apare în Editura „Adevărul” primul volum din *Amintiri de la „Junimea”*.
- 1909 Publică în *Săptămâna* studiul *Încotro e viitorul poeziei?*
- 1910 Pregătește pentru tipar vol. II din *Amintiri...*
6 noiembrie. George Panu moare. Evenimentul e comentat de întreaga presă. Un mișcător și drept articol semnează, în *Viața Românească*, G. Ibrăileanu.

Notă asupra ediției

Ediția noastră reia textul celei dintâi, apărută în 1908 (volumul I) și 1910 (volumul II) la Editura Adevărul. O opinie curentă în istoria literară și bibliologică a acreditat versiunea după care cele două volume reproduc fidelitatea textului foiletoanelor din revista *Săptămâna* (1901-1906). Ba chiar că volumele abundă în erori de lecțiune și transcriere. De aceea se credea că o bună ediție a *Amintirilor de la „Junimea”* ar trebui să pornească de la textul apărut în *Săptămâna*.

Împărtășind și noi acest punct de vedere, am început prin a confrunta cele două texte. Nu mică ne-a fost mirarea când am constatat că autorul și-a revăzut textul pentru volum, aducându-i numeroase modificări (completări, eliminări, precizii). Așadar, textul volumelor prezintă unele deosebiri (firește neesențiale) față de cel al foiletoanelor din *Săptămâna*. Dar acestea nu sunt, cum s-a crezut, erori sau neglijențe de transcriere, ci voința deliberată a autorului – ultima – care a ținut să-și revadă, pentru volum, textul inițial.

Firește, aceste remanieri nu au afectat caracteristica principală a memoriilor lui Panu, *oralitatea lor prea acuzată*, determinată și de faptul că nu au fost scrise, ci dictate. Oricum însă, revederea foiletoanelor (probabil pe șpalte, păstrate anume în acest scop) a eliminat unele pasaje (adeseori cu pronunțată funcție ligamentală între un foileton și altul), a corectat altele. În acest fel stridența registrului foiletonistic a fost atenuată.

În consecință, ediția noastră a păstrat ca text de bază cele două volume princeps ale *Amintirilor*. Ori de câte ori a fost nevoie, am apelat și la foiletoanele din *Săptămâna*, pentru confruntarea și corectarea unor neclarități.

Transcrierea s-a făcut potrivit regulilor ortografice actuale, menținând însă unele forme de limbă, expresie a unei realități fonetice știute – a epocii sau a autorului. Am păstrat astfel forme ca: *tutulor*, *pimniță*, *obicinuit* (și nu *obișnuit*), *vecinic* (nu *veșnic*), *complect* (nu *complet*), *comerciu* (pentru *comerț*).

De asemenea am păstrat, fără a le unifica, formele de genitiv-dativ în *ei/ii*. Apoi alte alternanțe, ca, de pildă, *trimite* și *trimete*, *ceti* și *citi*, *adăogi*, *adăoga* și *adăuga*, *musteață* și *mustață*, *fantazie* și *fantezie*.

Am unificat unele nume atât de frecvente într-o carte de memorii. Am optat (nu fără îndelungi ezitări) pentru *Negruzzi* (în întreg volumul

întâi întâlnim forma *Negruți*, pentru ca în cea mai mare parte a volumului al doilea numele directorului *Convorbirilor* să fie transcris *Negrutzi*). Întrucât însă factotumul „Junimii” și-a grafiat, în epocă, numele *Negruzzi*, așa fiind întâlnit și în alte documente ale vremii, am optat pentru această formă. De asemenea am optat pentru forma *Hasdeu* (în cele două volume autorul lui *Răzvan și Vidra* e notat când *Hăjdău*, când *Hăjdeu*, când *Hășdeu*, când *Hășdău*). Am păstrat însă alternanța *Ganea* (majoritară – cu rare excepții – în cele două volume) și *Gane*.

Am verificat citatele din opera unor scriitori, corectând erorile de transcriere sau omisiunile. Alte greșeli au fost, de asemenea, corectate tacit.

Notele de subsol ale autorului au fost lăsate aidoma, purtând mențiunea de rigoare: (n.a.). Notele noastre poartă mențiunea: (n.ed.).

Întrucât ediția princeps a acestor amintiri a apărut în două volume, am modificat – pentru a nu deruta cititorul – indicațiile privind Partea I, Partea a II-a din al doilea volum, care devin: Partea a III-a; Partea a IV-a în ediția noastră.

Z.O.

AMINTIRI DE LA JUNIMEA
DIN IAȘI

Partea I

I

Prima mea scriere critică

La fiecare banchet de aniversară a înființării societății „Junimea”, domnul Iacob Negruzzi avea specialitatea ca să stabilească în mod exact data întemeierii „Junimei” și totuși curs de vreo 14 ani nu a reușit complet să o stabilească! De ce? Fiindcă îndată ce oratorul – bineînțeles într-un discurs umoristic – determina o dată oarecare, o droaie de întrerupători, vociferând, îi aruncau cele mai energice dezmințiri. Oratorul, obosit și dominat de un tumult asurzitor, era nevoit să se așeze și să renunțe la restul cuvântărei.

Atunci, ca un mijloc de conciliare, se scula domnul Vasile Pogor și striga: „Domnilor, nu vă mai certați degeaba de la data înființării societății noastre, căci părerile sunt așa de împărțite încât pentru o societate atât de disciplinată ca a noastră (la cuvântul *disciplinat*, un ura! colosal ieșea din piepturile tuturor), acest lucru este mărul de discordie; de aceea eu propun să votați următoarea dată asupra căreia cred că avem să convenim cu toți... Să convenim, domnilor, că originile «Junimei» se pierd în noaptea timpurilor...”.

În toți anii această propunere este aclamată și consacrată.

Soluțiunea însă nu mulțumea pe toți. Domnul Iacob Negruzzi, cel mai recalcitrant, protesta *in petto* și urma cu investigațiunile mai departe – așa că, în cursul acelor mulți ani, a ajuns la oarecare descoperiri destul de însemnate asupra originii „Junimei”, însă nu de tot complete.

Așa, domnul Negruzzi a stabilit deocamdată anul înființării: acela de 1863. A ajuns domnia-sa, de asemenea, să stabilească și luna, luna februarie – mi se pare; a ajuns să stabilească și locul unde s-a zămislit ideea, anume în dreptul unui fânar de lângă poarta bisericii Trei-Sfetitelor. Ca să se stabilească acest fânar, contraversa a durat mai mulți ani. Domnul Maiorescu pretindea că ieșind din curtea Școalei normale, unde era director, împreună cu domnul Pogor, într-o seară, s-au oprit amândoi în

dreptul fânarului amintit și acolo le-a venit ideea înființării unei societăți; domnul Pogor însă pretindea că a mers împreună cu domnul Maiorescu până la un alt fânar, acel din dreptul bisericii catolice, și că acolo le-a venit geniala idee. După multe apeluri la memorie și după lungi discuții, domnul Pogor a sfârșit prin a se ralia la părerea domnului Maiorescu.

Prin urmare, anul, luna și fânarul erau determinate. Asupra însă a zilei acestei memorabile date, societatea „Junimea” n-a putut să se învoiască niciodată, ea era împărțită în două tabere, absolut ireconciliabile. Una pretindea, expresia de astăzi, că fericitul eveniment a avut loc într-o miercuri, cealaltă, într-o vineri. Unii se intitulau miercuriști, ceilalți veneriști. Vă puteți închipui la câte glume și jocuri de cuvinte dedeau loc aceste două denumiri.

Și, în urma multor și multor discuții furtunoase, tot părerea domnului Vasile Pogor fu găsită mai bună, că de vreme ce societății „Junimea” nu i se putea determina ziua de naștere, atunci e mai preferabil ca să se declare că originile ei se pierd în noaptea timpurilor!...

Acestea le-am aflat eu după ce am intrat la „Junimea”, prin anul 1872. Am susținut și eu una din aceste păreri, măcar că nu aveam – intrat târziu – nici un element sigur de discuție...

*

Drept vorbind, amintirile mele personale nu pot să se ridice dincolo de 1872, prin urmare ar trebui să încep cu memorarea lor de la această dată. Ar fi o lacună.

De altminterlea, crescut în școalele de la Iași, „Junimea” nu-mi era necunoscută, așa că îmi amintesc de ea încă de când eram copil. Așa că, cu suvenirurile mele personale și cu faptele pe care mi le-am explicat pe urmă, voi putea reconstitui trecutul.

Eram de 13 ani, în clasa a treia a liceului, când am auzit și am citit pe mici afișuri că: în sala Băncei României din strada Goliei – astăzi casele lui Weisengrün – un tânăr învățat, nou sosit, Tit Liviu Maiorescu, va ținea o serie de *prelecțiuni* populare. Nu-mi aduc aminte bine dacă domnul Maiorescu era tot director la Școala normală, sau dacă devenise directorul liceului, căci l-am avut după aceea câțiva ani director.

Ca băiet curios și studios, în fiecare duminică la orele 2 eram în sala Băncei, într-un colțisor. Mi-aduc aminte de domnul Maiorescu: același de astăzi, se înțelege tânăr, aceeași dicțiune

elegantă și rece; aceleași maniere corecte; aceeași sobrietate de gest. Cele două sau trei prelecțiuni n-au făcut impresii asupra mea: era vorba de familia în stat și în societate, educația pe baze științifice etc., lucruri cari nu-mi vorbeau prea mult. Când însă domnul Maiorescu a început a trata chestiuni de estetică, frumosul, sublimul și plăcutul, literatura clasică și romantică, talent și geniu etc., aceste lucruri mi-au deșteptat un mare interes, iar publicul, ca și mine, a început a umplea sala.

Deși prelecțiunile aceste erau numite populare, ele n-aveau nimic popular, nici ca subiect, nici ca expunere, nici ca public. Ele erau frecventate de tot ce societatea ieșană avea mai ales și mai distins; jumătatea sălei era ocupată de damele cele mai elegante, restul din personagiile principale; prințul bezedea Grigore Sturdza se așeza în fața oratorului, stând foarte des în picioare. Oratorul de multe ori se dedea, când trata chestii de psihologie, la demonstrații foarte subtile; de multe ori un sfert de oră nu prea pricepeam ce voiește să spună. Ca public, pe lângă cel arătat mai sus, restul era format din profesori, preoți, elevi de la universitate și de la liceu.

Și fiindcă vorbesc de prelecțiuni, să spun ceva despre ceremonialul pe care l-a introdus domnul Maiorescu în asemenea conferinți și care a rămas și după ce conferințele au fost strămutate în sala universității – și au rămas și până astăzi în uz.

Domnul Maiorescu venea îmbrăcat în mare gală. Nu sosea decât cu două-trei minute înainte de ora fixată; venind, căuta ca publicul să nu-l vadă, sau cât de puțin să-l vadă; la scară sărea iute din trăsură – care în genere era cu coșul ridicat –, se furișa incognito prin coridoare lăturalnice pentru a nu fi văzut de public și se introducea în camera ale cărei uși dădeau în salon. La un moment dat – ora fix 2 – un servitor deschidea brusc amândouă canaturile ușei, iar oratorul își făcea subit intrarea. Conferința începea cu cuvintele: „Onorat auditor”.

Acest procedeu personal al domnului Maiorescu a devenit, cum am spus, mai târziu, nu numai un uz, dar chiar o dogmă – dogmă care a dat loc la mari discuții iubitorilor de inovațiuni, dar dogma a rezistat la toate atacurile.

Așa, de multe ori, unii îndrăzneți au cercat să înlocuiască fracul prin redingotă; această pretenție a fost considerată ca sedicioasă; iar dacă vreun încăpățânat ar fi încercat să pună în practică această reformă radicală, ar fi găsit înaintea sa, în momentul intrării în sală, zece mâni junimiste care l-ar fi împins înapoi.

Nu se glumește cu asemenea lucruri.

Mari discuții au înveninat spiritul „Junimei” apropo de dogma care consista ca oratorul să rămână invizibil, în tot cazul să nu se pună în contact cu publicul până în momentul conferinței. Unii zeflemişti – printre care eram și eu, dar asta mult mai târziu – susțineau că aparițiunea bruscă a oratorului în sală, ca un *Deus ex machina*, era cam burlescă, în tot cazul prea teatrală; că șederea oratorului într-o cameră izolată până la sosirea exactă a minutei când conferința trebuia să înceapă n-avea nici un sens; în tot cazul sămăna cu un fel de preveghere de arme a cavalerilor din Evul Mediu; că furișarea oratorului prin culuare obscure și nu tocmai igienice avea ceva ridicol în ea.

Toate aceste obiecțiuni, însă, nici nu erau băgate în seamă; nimic din formularul-dogmă nu trebuia să se știrbeze.

Ba chiar o dată a avut loc o viuă discuție apropo de următorul fapt.

După regulă, nimenea n-avea dreptul să viziteze pe oratorul care aștepta în sala izolată, decât numai unul dintre șefi: domnul Maiorescu, domnul Negruzzi sau un altul. Această vizită se impunea, probabil, pentru ca conducătorul conferințelor să vadă în ce stare sufletească se află oratorul. I se adresau – mai ales dacă era debutant – cuvinte afectuoase de încurajare, i se ridica moralul spunându-i că este foarte multă lume și aleasă în sală și că-l așteaptă cu nerăbdare etc. Rolul conducătorului în asemenea ocazie semăna cu acela al preotului pe lângă condamnatul la ghilotină, cu câteva minute înainte de execuție. În adevăr, încurajatorul, înainte de a părăsi pe conferențiar, scoțând ceasornicul, zicea:

— Ei, acum te las, peste trei minute te așteptăm, n-ai să ai emoție, nu-i așa?

Mi-aduc aminte că mie, ca debutant, domnul Iacob Negruzzi mi-a servit de preot asistent.

Incidentul de care voiesc să vorbesc este următorul: la o prelegere, mai mulți amici ai conferențiarului și-au permis să intre în sala secretă ca să-l întreție.

Seara, mare scandal la „Junimea”. Cum și-au permis unii ca să înfrângă regulile inflexibile ale protocolului? Iar dl. Iacob Negruzzi – mai marele peste protocol la „Junimea” și păstrătorul tradițiilor imutabile – striga:

— Este un adevărat scandal! Oratorul trebuie să rămână singur, absolut singur: el trebuie să-și reculeagă ideile și să și le puie în ordine.

Un zeflemist:

— Dar bine, el își are ideile puse în ordine de acasă, de vreme ce și-a învățat discursul pe de rost!

— Nu face nimic, răspundea domnul Negruzzi, el poate să-l uite prin distracție...

— Poate omul are nevoie să vorbească cu cineva un moment!

— Sunt eu, Maiorescu sau un altul, și e destul.

Și discuția se închidea.

*

Reiau șirul.

Cu aceste prelegeri ale domnului Maiorescu din 1863, societatea „Junimea” este quasi formată. O legătură începe a strânge pe mai mulți tineri distinși.

În adevăr, conferințele acestea ținându-se în postul cel mare, până în ziua de Paști (cum sunt concertele simfonice din București), încă de prin ianuarie 1864 așteptam cu nerăbdare sosirea timpului prelegerilor domnului Maiorescu, când văzui că de astă dată pe lângă domnul Maiorescu se mai anunță încă doi conferențieri: P.P. Carp și Vasile Pogor. „Junimea” era fondată, după proverbul: „tres faciunt collegium”.

Se vede că domnul Carp, de pe atunci avea apucături autoritare și dispoziții la șefie – căci mi-aduc aminte că una din conferințele sale era intitulată *Trei Cezari*, vorbea de Cezar, Carol cel Mare și Napoleon întâi. Și mi-aduc aminte că nu eram tocmai în unele privinți de părerile conferențiarului – căci începusem, chipurile, a avea și eu păreri – eram în clasa a patra și aveam 14 ani. De atunci numărul conferențiarilor s-a tot mărit.

Așa, în anii următori vedem printre conferențieri pe domnul Nicolai Mandrea, unul din actualii președinți de la Curtea de Casație, pe domnii I. Caragiani, Iacob Negruzzi și Leon Negruzzi.

O particularitate asupra prelecțiunilor populare din 1865. S-a introdus o inovație, care a rămas mult timp în vigoare la „Junimea”, anume: ca toate conferințele ținute de diferiți oratori să aibă o idee fundamentală, iar subiectele să fie legate între dânsle printr-o legătură generică.

De exemplu: se alegea un subiect mare, căruia i se da un titlu, precum: *epidemii morale*, sau *cărțile omeniei*, sau *elementele de viață ale popoarelor*, așa ceva. O dată aleasă tema, diferiții conferențieri

trebuiau să găsească subiecte speciale, care să dezvolte ideea și să o illustreze, fără a se depărta de dânsa.

Vă puteți închipui câtă greutate și ce discuții furtunoase de mai multe seri urmau, pentru stabilirea subiectelor de conferinți! Vă puteți închipui cum fantazia juca foarte mare rol în găsirea de motive pentru a vâri o conferință sub titlul generic admis...

Conferințele acestea erau cele mai nostime, căci ele dădeau loc la tot felul de discuții subtile și la tot felul de glume.

În general se făceau cu asemenea ocazii oarecare trageri pe sofară. D-nul Maiorescu, având în vedere conferințele pe care își propunea să țină, venea la „Junimea” și emitea, ca idee fundamentală a întregului ciclu, o idee în care intrau perfect conferințele sale speciale. Ideea propusă de domnul Maiorescu era primită; când însă venea chestia la ilustrarea ei prin subiecte speciale, necontestat că domnul Maiorescu era la largul său, ca să-și ia două subiecte. Nenorociți erau însă ceilalți conferențieri, care fiindcă nu aprofundaseră ideea fundamentală, erau foarte încurcați ca să aleagă subiecte în consecvență.

Aceasta a mers o dată, de două ori, până când domnul Pogor, observând șiretenia, a declarat că domnul Maiorescu trebuie recuzat când e vorba a da părerea fundamentală.

Cu aceasta n-au câștigat nimic bieții conferențieri de mâna a doua, căci la ședința viitoare domnul Pogor, care studiasse în timpul săptămânei o idee fundamentală, a venit el să o propună, făcându-și și el la rândul lui partea leului. De aici protestări energice din partea tuturor, susținându-se că e mai bine ca fiecare conferențiar să-și aleagă subiectul, părăsindu-se ideea fundamentală.

Însă fiindcă și această unitate de idee devenise clasică, bătrânii (?) nu cedară în principiu. De fapt, însă, fiecare își alegea subiectul care voia. Așa, la conferințele cu tema *epidemii morale*, dl. Maiorescu își alesese *revoluția franceză*. Este și acesta un mijloc de a explica acea revoluțiune.

Unul din conferențieri, nu mi-aduc aminte cine, propusese ca subiect *epoca lui Mihai Viteazul*. Mare discuție dacă acest subiect este în raport cu *epidemiile morale*. Conferențiarul susținea energic că și epoca lui Mihai Bravul presupune o epidemie morală, cu toate protestările celorlalți. Un altul – mi se pare răposatul Lambrior – propuse ca subiect *epoca fanarioților*. În definitiv propunerile fură admise, așa că în realitate *ideea fundamentală* de conferințe rămase și fu respectată numai de formă, în realitate nu.

Scriind acestea, mi-a venit curiozitatea să văd dacă conferințele aveau la început mai multă legătură cu ideea fundamentală. Și am constatat că nu. Așa, în anul 1866 văd că dl. Maiorescu ține trei conferințe pe o idee fundamentală, și anume: *Practica filosofiei elene; viața romană și Mahomed*. Cine știe sub ce idee subiectivă a momentului dl. Maiorescu a găsit legătură între aceste trei conferințe. Iar în 1867 văd pe *Faust al lui Goethe* alături cu *Pentateucul* și cu *Dramele lui Shakespeare*.

*

Voiesc să sfârșesc pentru data aceasta cu ceva, desigur foarte de puțini știut.

În 1866, pe la orele 2, într-o sâmbătă, eram cu elevii clasei a șasea de liceu în cabinetul de fizică, așteptând pe dl. Poni, profesorul. Iată că sosesc externii și ne comunică că Cuza a fost detronat. O mare mâhnire ne cuprinde; lecțiunea s-a ținut mai mult de formă, vădit că elevii, ca și profesorul, erau preocupați de acest mare eveniment. Prelecțiunile populare, care coincideau, cum s-a văzut, cu luna februarie, deja începuseră. Mai erau încă nouă conferințe de ținut; fură ținute numai șapte. Două, cele din urmă, nu avură loc, din cauza acestor evenimente. Ghiciți cine erau acei doi conferențieri? Unul era dl. Leon Negruzzi, care fu numit, mi se pare, prefect; cel de-al doilea era dl. *Dimitrie Sturdza*, care fu numit ministru de lucrări publice, în ziua în care trebui să țină conferința.

Iată-l deci pe domnul Dimitrie Sturdza printre junimiști; îmi pare rău că nu-mi aduc aminte de titlul conferinței ce trebuia să țină.

Ce înseamnă jocul evenimentelor!

Dacă căderea lui Cuza nu ar fi avut loc atunci, dacă conferințele s-ar fi ținut toate, prin urmare și domnul Sturdza ar fi ținut-o pe a sa, cine știe ce s-ar mai fi întâmplat! Poate legătura literară ce era pe cale a se stabili între domnii Dimitrie Sturdza, Carp și Maiorescu s-ar fi întărit, până a face din acești trei oameni un trio politic!

Dar iarăși se pare că evenimentele, oricât sunt ele de puternice, nu pot înlătura cele ce trebuie să se întâmple, fatalitatea! Așa îmi explic (vorbă să fie) cum după atâția ani și întâmplări, interesele politice au făcut o apropiere între cei doi conferențieri: Petre Carp și Dimitrie Sturdza.

II

Eram în clasa a șaptea, când, în 1867, apar *Convorbirile literare*. Societatea era deja formată de patru ani și, fără ca să fi avut încă un organ, ea deja contractase cele mai violente animozități în Iași. Prin apariția *Convorbirilor*, aceste animozități se întind nu numai în toată țara, dar și peste frontieră, în Transilvania și în Bucovina.

De aceea cred că este bine să fac o ochire asupra stărei literare, artistice și politice în momentul apariției *Convorbirilor*, pentru a explica animozitățile.

Prelecțiunile populare, deși se continuau de patru ani, nu făcuseră mulți adepți în Iași. Mai întâi, aveau aerul de a trata cam peste picior pe un public, mai dinainte considerat ca ignorant. După aceea, deși subiectele erau filosofice cele mai multe, estetice și istorice, totuși conferențiarilor nu scăpau nici o ocazie de a adresa răutăți stărei politice de atunci de la Iași.

În întrunirile de la „Junimea” se făceau tot felul de zeflemele asupra oamenilor politici din localitate, asupra spiritului exagerat de naționalism, asupra autorilor cu reputație de pe atunci. A doua zi, în Iași, se știa cât s-a râs și pe ce temă s-a râs la „Junimea”. Aceasta irita spiritele.

Dar ceea ce mai cu seamă a făcut de la început o separațiune spinoasă între micul grup de la „Junimea” și restul orașului, a fost chestia domnitorului străin sau pământean pusă la 1866 după detronarea lui Cuza.

Cuza nu avea partizani prin stratul politic ieșan de toate nuanțele, dar era foarte iubit de gloate. Mai ales militarii îl adorați și puțin a lipsit, a doua zi după detronarea lui Cuza, ca armata să se miște. Șeful garnizoanei era, mi se pare, colonelul Duca, un cuzist înfocat, dar un spirit timid și moderat; ofițerii inferiori erau gata să mobilizeze regimentul; tatăl meu, care era maior, luase chiar toate măsurile. Colonelul Duca însă nu a crezut de cuviință să răspundă acțiunii de detronare de la București printr-o alta, tot militară, de reintegrare la Iași.

Răsturnarea însă a lui Cuza a adus o mare turburare în spirite. Iașul, care începea deja a fi părăsit și neglijat, își pierdu cu totul cumpătul când văzu că singura speranță a Moldovei, Cuza, dispărea. O propagandă teribilă începu: „De acum muntenii au să ne

înghită, avem să ajungem robi muntenilor, ne trebuie un domn al nostru”.

Astfel de elemente au putut să însceneze sângeroasa comedie de la 3 aprilie 1866, care deja avea în frunte pe un pretendent la domnie, pe Nicolai Roznovan.

Aceste evenimente, cum zic, puseră pe tapet chestiunea domnului pământean sau străin.

Se știe că atât guvernul provizor cât și toate spiritele cuminte și luminate erau pentru un domn străin. Membrii societății literare „Junimea” se puseră cu energie în fruntea acestei propagande, făcând întruniri particulare, umblând în toate părțile, pentru a convinge lumea de necesitatea unui domn străin.

Domnii Maiorescu, Pogor, Carp etc. înființară o gazetă – i-am uitat numele¹ – în care se susținea cu mare căldură această idee.

Zadarnică încercare. Iașul, prin tradiția lui, prin starea spiritelor și prin ideile politice dominante, era pentru domn român. De la elevi până la profesori, această idee era susținută cu înverșunare.

Mi-aduc aminte că noi, elevii în liceu, nu aveam altă treabă toată ziua și toată noaptea decât a lucra pentru un domn pământean. Ziua fabricam afișe mari pe pânză sau pe hârtie, scrise cu caractere mari caligrafice, cu inscripțiile următoare: „domn român voiesc românii”, „Nu ne trebuie domn străin”, „Românul stăpân în casă la dânsul”. Apoi, noaptea, câte douăzeci-treizeci săream gardurile internatului, ne împrăștiam pe toate străzile orașului și, păzindu-ne de sergenții de oraș și de patrule, lipeam acele proclamații.

Nu știu dacă erau douăzeci de elevi în liceu cari să fie partizanii domnului străin; printre aceia erau George Negruzzi, fratele mai mic al d-lor Leon și Iacob Negruzzi de la „Junimea”, George Pavlov și alții. Discuții interminabile zădărniceau recreațiile și orele de lucru. Bietul George Negruzzi se lupta ca un leu în contra noastră. Din când în când el ne lua pe câte unul în parte, doară ne-ar putea convinge, în patru ochi. Odată el mă luă într-un colț al clasei și îmi ținu următorul limbaj:

— Bine, Panule, tu ești băiet deștept, cum se poate să fii de aceeași părere cu gogomanii ceia?

Deja cuvântul de *gogoman* era introdus la „Junimea”. Căci G. Negruzzi îl auzise, desigur, de la frații săi.

1. Ziarul purta denumirea *Vocea națională*. Au apărut 8 numere. Cf. T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. I, p. 124 (n.ed.).

— Ei, scumpul meu, îi răspund, or fi proști, dar vorba tată-to, proști dar mulți! Pe urmă, nu înțeleg cum un domn străin ar putea să se asimileze etc., etc.

Adică i-am repetat toate clișeurile care atunci erau în curs.

— Cum? Crezi tu că poți gândi mai bine decât Maiorescu și decât Carp?

Deja cultul și admirația începuseră a se întemeia în „Junimea”.

*

Reprezentanții ideei de prinț român erau în gruparea numită *Fracțiunea liberă și independentă*, ai cărei frunțași erau frații Tacu, A.D. Holban, Alexandru Gheorghiu, frații Corjescu, Theodor Lateș și alții, toți elevii și discipolii lui Simion Bărnuțiu.

Cu această ocazie s-a început o luptă de moarte între fracționiști și junimiști, luptă care s-a întins pe toate tărâmurile și a degenerat chiar până în lupte cu caracter personal.

Junimiștii, în această luptă, erau reprezentați prin domnii Maiorescu, Carp, Iacob Negruzzi, Leon Negruzzi, Vasile Pogor, Nicu Ganea, Ianov, Mișu Cornea etc.

Ideea de domn român pornise din *școala fracționistă*, care era inspirată, cum am zis, de Simion Bărnuțiu.

L-am zărit și eu de mai multe ori pe Bărnuțiu. Bărnuțiu era profesor de filosofie, originar din Transilvania, jucase un rol însemnat în mișcarea de acolo de la 1848 și ținuse un discurs rămas celebru în câmpia Turdei, la o mare întrunire românească. Cursurile universitare la început se făceau la liceu, cum se zicea mai înainte Școala Mihăileană. Jucându-mă prin curtea externatului, vedeam pe la orele două pe un bătrân slab, cu o figură blândă, cu un aer foarte modest, în spate cu o pelerină cenușie, furișându-se printre elevi și intrând în cancelarie. Noi, când îl vedeam, suspendam jocurile, rămâneam aproape neclintiti și-l urmăream cu ochii până când dispărea.

Vreun nou venit întreba:

— Cine este aista, măi?

— Cum, nu-l cunoști? Aista e Bărnuțiu, cel mai învățat om, care știe toate tainele lumii...

Aveam un fel de respect religios noi, elevii cei mici, pentru dânsul, respect pe care desigur îl căpătasem prin tot felul de istorisirii extraordinare ce ajunseseră până la noi despre acest mare învățat, atât prin Transilvania, cât și de la noi din țară.

Această teroare respectuoasă la niște copii s-ar mai fi înțeles. Lucru însă extraordinar este că Simion Bărnuțiu avea o influență așa de irezistibilă asupra studenților și elevilor lui, încât îi hipnotizase, le inculcase în cap fanatismul ideilor lui; vorbeau ca dânsul, se îmbrăcau ca dânsul, mergeau ca dânsul, nici mai încape îndoială că gândeau ca dânsul. Frații Tacu și Theodor Lateș erau expresiunea acestei școale. Trebuie să te duci cu mintea în timpurile vechi până la Socrate sau la filosofii stoici, cum a fost Epictet, sau la Isus Christos, pentru ca să întâlnești un devotament așa nemărginit și necondiționat al învățăcelilor pentru învățător – căci în limbajul lui Bărnuțiu nu există cuvântul de elev sau student, ci acela de învățăcel.

*

Bărnuțiu era profesor de filosofie, însă în același timp era profesor de drept public, sau mai bine, cum zicea el, de dreptul public. În această calitate, în cursul lui, atinge chestiile de organizarea statului. Prin urmare, când se ivește la 1866 chestia domniei vacante, deja de mult Bărnuțiu se pronunțase în cursul său în contra prințului străin, în pagini foarte caracteristice și foarte curioase.

Își poate cineva închipui cu câtă furie *Fracțiunea liberă și independentă*, discipolă a lui Bărnuțiu, intră în luptă pentru prințul pământean, în contra junimiștilor partizani ai prințului străin!

Bărnuțiu, în dreptul public, era un simplu utopist; el pune la început niște premise, din care trăgea concluziuni riguroase, independent de timp, împrejurări, popor etc. Cartea lui nu e nevoie de citit, este destul să citești cele cinci cuvinte cu care începe, iată-le: „Dreptul românilor este dreptul roman”. Scurt și cuprinzător; pe urmă vin deducțiile.

În chestia prințului străin, Bărnuțiu susținea că alegerea de domn român ține de dreptul natural, iar nu de cel public, și că, prin urmare, este destul ca un singur român să fie contra prințului străin, pentru ca prinț străin să nu se așază pe tron.

Vă puteți închipui ce raporturi înveninate de luptă s-au stabilit între junimiști și fracționiști.

De atunci epitetul de: vânduți străinilor, cosmopoliți, trădători de țară au fost aplicate junimiștilor, în special domnului Maiorescu. Partidul naționalist era așa de tare, încât a izbutit

să trimeată în Constituantă pe Dimitrie Tacu și pe Teodor Lateș, cari, conform preceptelor magistrului lor, Bărnăuțiu, votară singuri din toată Constituanta, în contra prințului străin.

*

Să vedem acuma care este starea literară în genere în țară. Ideea fundamentală de la care purcedau toți care se ocupau pe chestiuni de literatură, filologie, istorie era că noi, fiind popor de rasă latină, trebuie să ne apropiem de acele origini prin tendința culturei noastre, ținându-ne departe de orice amestec străin. A doua idee era că toți lucrătorii de pe toate câmpiile diferite ale culturei noastre, fiind buni români, operele lor nu pot să fie decât bune; aceste opere în prima linie trebuie să tindă a înălța trecutul poporului nostru și a-l arăta demn de un rol politic însemnat.

Plecând de la aceste două idei fundamentale, înțelegerea era perfectă mai între toți scriitorii de toate genurile de pe atunci. Așa, toți cari scriau versuri erau cu bună voință primiți și considerați nu atâta ca valoare poetică, cât ca oameni care taie și ei o brazdă în ogorul poeziei românești. Aproape nu se cunoștea ce este o critică literară, în sensul strict al cuvântului. Toate poeziile erau bune, unele bineînțelese mai bune, altele bune – poezii rele nu existau, toți poeții compunând un fel de confrăție în care se menajau reciproc.

În istorie, ceea ce [se] lucraseră era mai serios; multe obscurități ale istoriei române fuseseră în parte elucidate. Deja dl. Hasdeu începuse a tipări *Arhiva istorică*, Papiu Ilarian: *Tezaur de monumente istorice*. Nu mai vorbesc, bineînțelese, de Șincai, Bălcescu etc.

Cu toate aceste și în istorie o idee domina, aceea de a ascunde adevărul istoric, când el nu ne este favorabil, a denatura ușurel evenimentele în favoarea noastră și a înălța cu orice preț neamul. De aici, bineînțelese că, în consecvență, istoria nu mai era o specialitate, ci mai mult o vocațiune. Oricine avea de zis ceva de bine despre români, își lua un subiect ca să-l trateze. Așa se explică cum, de exemplu, Bolintineanu, poetul, a scris o serie de mici opusculă istorice, precum și biografii, între altele și a lui Ștefan cel Mare; cum Misail a scris pe aceea a lui Vasile Lupu și a lui Matei Basarab; cum Aricescu, Filimon etc. s-au ocupat de asemenea chestiuni, fără să fie absolut preparați pentru aceasta.

Așa am învățat noi în liceu, în acel spirit am fost crescuți; iar în politică am fost adăpați de preceptele școalei fracționiste.

Mi-aduc aminte că profesorul meu de istorie, Mihai Buznea, un om foarte cumsecade, era încurcat în explicații, când venea la vreo înfrângere a românilor sau la vreun act umilitor din istoria noastră. Iată unul:

Este un moment când Ștefan cel Mare, având nevoie de ajutorul polonilor în contra turcilor, se duce în lagărul regelui Poloniei și acolo reînnoiește jurământul de vasalitate, pe care îl neglijase mulți ani. Profesorul meu adăugea, spunând aceste, că Ștefan cel Mare a pus ca condiție ca să presteze acest jurământ în cortul regelui, față numai cu demnitarii principali ai regatului. Regele acceptă, însă nealitatea poloneză recurge la o șiretenie. Ei întocmire un cort a căreia pânză se putea desface prin tragerea unei sfori, întocmai ca o cortină. În momentul când Ștefan cel Mare pune genunchiul la pământ ca să jure fidelitate leșilor, un polon trase sfoara, pânzele cortului se abătura în toate laturile, iar armata polonă întreagă văzu pe Ștefan la picioarele regelui...

N-am controlat niciodată de atunci faptul, ca să văd ce adevăr conține în el. Îl recomand istoricilor. Dar mai că m-aș prinde că este o invențiune patriotică, pentru a explica jurământul de supunere de care este vorba.

În filologie – zic filologie, ea însă nu exista – latinismul domina și, prin urmare, etimologismul.

Fonetismul, reprezentat foarte curios de Aron Pumnul din Bucovina, nu avea trecere. Școala transilvăneană reprezentată prin Cipar, Laurian etc. era în plină tărie. Derivații ca Slatina de la Stelatina, Bistrița de la Bistercea, Târgoviștea de la Târgu-Vestei etc. erau generalmente admise.

*

Am zis la început că *Convorbirile* apar în 1867; tot în acel an am ieșit din liceu cu ideile ambiante, prin urmare dușman al „Junimei”.

Nu simțeam nici o atracție pentru „Junimea”, din cauza spiritului disprețuitor și a aerilor superioare ale membrilor acelei societăți. Cel care pe atunci îmi era mai antipatic era domnul Iacob Negruzzi, cu mersul său țănoș și cu modul de a tranșa scurt lucrurile. Această idee mi-am schimbat-o îndată ce l-am cunoscut mai de aproape.

Conferințele domnului Maiorescu mă atrăgeau ca subiect, ca mod de expunere și ca doctrină, ele însă nu-mi plăceau ca tendință. Tendința care reieșea din conferințele sale cele mai obiective era o desconsiderare a adversarilor, a acelor care nu gândeau ca domnia sa.

De altminterlea, deși era profesor la Universitate, însă manierile sale reci făceau ca cel mult să ai numai stimă intelectuală pentru talentul și cunoștințele sale.

În fine, trăind în lumea profesorală – căci m-am făcut imediat profesor –, lume cu idei dușmane mișcării literare de la „Junimea”, evident că nu puteam să am simpatii pentru această societate, mai ales auzind zilnic tot felul de declamații pe tema străinismului, a cosmopolitismului în contra membrilor ei.

Simțeam însă ceva curios în mine: aveam porniri contra acestei societăți, aveam dorințe ca să combat teoriile lor, dar nu aveam posibilitate, neștiind cum să combat și neavând o bază oarecare.

Tovarășii mei fracționiști, în mijlocul cărora trăiam, nu-mi puteau da nici un ajutor. Fără supărare, ei erau ignoranți, foarte ignoranți. În filosofie erau încă la filosofia lui Krug – cam aceasta ne-a predat-o și Theodor Lateș în liceu; iar în materie de artă, estetică și literatură, aproape nici o cunoștință.

Superioritatea junimiștilor era zdrobitoare din acest punct de vedere. Inferiori pe tărâmul politic, unde fracționiștii erau foarte tari, ei își luau revanșa pe terenul literar și pe acela al cunoștințelor culturale. În afară de domnul Maiorescu, care era *hors concours*, se aflau acolo spirite delicate și culte, precum era al lui Vasile Pogor, spirite cu fundament serios cum era al domnului Carp, cultură literară ca a domnului Iacob Negruzzi etc.

*

Am simțit în mod instinctiv că deprinzându-mă cu lipsa de studiu a tovarășilor mei fracționiști, voi rămâne un simplu fracționist toată viața, și atunci am început a mă pune pe studiu și a ceti în toate ramurile cărțile cele noi apărute.

Era la Iași, și este încă, un librar, Dimitrie Daniil, care ne furniza nouă, adică lui Lambrior, Conta, Alexandru Xenopol, mie etc., toate cărțile în vogă în știință sau din cele mai vechi cu reputație.

Am început a-mi procura și a sorbe pe Guizot, Thierry, Thiers și pe deasupra *Istoria civilizației* de Buckle, Macaulay, Carlyle etc.; în filologie, știința limbajului de Max Müller, gramatica limbelor romane de Diez, gramatica comparată de Bopp etc. În filosofie și artă, Herbert Spencer, Darwin, mai cu seamă Auguste Comte și pe deasupra Taine.

Am început însă serios a mă ocupa de istoria românilor, adunându-mi tot materialul care pe atunci se putea aduna.

Taine cu uvrajele sale estetice, filosofia artei în Italia, în Olanda etc. mi-a deschis cel întâi orizontul în materie de estetică, dându-mi un criteriu de critică.

Începeam în fine a mă dezgheța și a simți oarecare idei formându-mi-se în creier, începeam a mă înarma, a putea lupta și combate teoriile junimiste. Puteam și eu cita autori. Cercul belferesc văzând aceasta, începu a mă cultiva mai de aproape, destinându-mă ca un viitor luptător în contra „Junimei”.

Cum am simțit că am puține aripi, m-am și aruncat, eu, tânăr și obscur, în bătălie. Erau pe atunci un fel de gazete săptămânale de ale căror titluri nici nu-mi mai aduc aminte. Domnul Maiorescu ținuse o conferință intitulată, *Formă și fond*, conferință absolut întemeiată, dar cu ocazia căreia domnia sa a îndreptat mai multe săgeți politice adversarilor din localitate.

Ajutat de teoriile estetice ale lui Taine, am și întocmit o critică, în care punând la contribuție arta Renașterii în Italia, arta flamandă etc., căutam să răstorn conferința în chestie.

Un amic fracționist îmi ia manuscriptul și se duce la gazeta fracționistă – mi se pare *Patria* – al cărei director era acerbul domn A.D. Holban.

Domnul Holban era un neîmpăcat dușman al junimiștilor... pe atunci, dar era un om foarte curios și atunci – ca și acum. Nu știu de ce, măcar că articolul meu era îndreptat în contra domnului Maiorescu, totuși l-a refuzat, zicând că el conține paradoxe estetice. Domnul Holban nu s-a ocupat niciodată de asemenea chestii, dar probabil că în cazul meu avea dreptate.

Atunci m-am adresat imediat la una din ciupercile-gazete de care am vorbit, și într-o duminică mi-am văzut prima mea lucrare tipărită: *Despre formă și fond*, critica conferinței d-lui Maiorescu. Trebuie să spun că am păstrat în acel articol un discret anonim, de altminterlea nici nu era nevoie, fiind cunoscut numai de câțiva amici.

III

Cercul fracționisto-bărnuțian în care trăiam a fost entuziasmat. Pentru prima oară, probabil, Taine era pus la contribuție în Iași, pentru prima oară dl. Maiorescu era combătut pe alt teren decât pe cel politic.

Dar, bucurie complectă nu se poate. Câțiva fracționiști, precum Alexandru Gheorghiu și alții, veniră să mă felicite, însă adăuseră:

— D-le Panu, articolul e minunat, păcat însă că nu ai adoptat ortografia d-lui Bărnuțiu.

— Apoi, d-le Gheorghiu, eu încă n-am nici un sistem ortografic, dar vădit că înclin către fonetism.

— Rău, rău, căci fonetismul face că nu se poate observa legătura dintre limba latină și cea română.

— Pardon, i-am obiectat – tare pe știința limbajului de Max Müller și pe gramatica limbilor romanice de Diez –, îndată ce cineva cunoaște legile fonetice, după care cuvintele originale se transformă, atunci e tot așa de sigură derivația unei limbi dintr-o alta inițială, după cum 2 și cu 2 fac 4.

— Poate să fie așa, dar tot e mai lămurit pentru public ca să scrii *acua* decât *apă*.

Această conversație a fost pentru avânturile mele științifice un duș foarte rece.

Un alt fracționist, felicitându-mă, mi-a zis:

— Evident că în critica d-tale erai legat de titlul pe care dl. Maiorescu îl dase conferinței sale: *Formă și fond*; cât mai corect însă ar fi fost dacă-ți intitulai critica d-tale cu cuvintele mai latinizate de: *Partea formativă și fundamentul*.

Am înțeles iarăși că are să-mi vie foarte greu lupta în contra „Junimei”, făcându-mă campionul unei mișcări literare cu principii ca cele arătate mai sus, căci în realitate ea se reducea la câteva formule latiniste și bărnățiene.

A doua mea scriere critică

De la începutul apariției *Convorbirilor*, fusesem un cititor asiduu. Eram în clasa a șaptea și, prin urmare, în stare ca să judec lucrurile. Întâiul număr al *Convorbirilor* începuse cu un

studiu critic al d-lui Maiorescu: *Despre poezia română*. Criteriile pe care dl. Maiorescu le dedea acolo, după care erau să se judece valoarea poetică a unei lucrări, evident că erau nouă și bune pentru mine. Cu toate acestea, lucrarea m-a izbit în mod defavorabil. Dl. Maiorescu lua la răfuială estetică pe toți poeții în vază, vechi și noi, din țară și din părțile locuite de români.

Mai toți poeții noștri, vechi și noi, precum: Sion, Tăutu, Bolliac, Baronzi, Pelimon, Asachi, Aricescu, Orășanu, Văcărescu, apoi cei din Transilvania: Mumuleanu, Mureșanu etc., aveau în critica d-lui Maiorescu bucați pe care le dedea ca rele exemple în poezie.

Acest lucru evident că mă nemulțumea; dar de altă parte nu puteam să nu recunosc că criticul avea în cea mai mare parte dreptate. Bieții poeți patrioți și lucrători asidui ai literaturii române își găsiră un criticator, pe care nici sentimentul patriotic, nici acel de solidaritate față cu străinul nu-l mișcau. Ceea ce nu-mi plăcea mai cu seamă în criticile d-lui Maiorescu era mai ales acea satisfacție involuntară, care răsărea de câte ori avea norocul ca să poată semna o bucată literară mediocră pe fond patriotic și național.

Însă dl. Maiorescu era destul de imparțial și în același timp destul de abil pentru ca să nu îmbrățișeze, în critica sa acerbă, absolut pe toți poeții. El a exceptat și s-a grăbit să excepteze pe frunzașii noștri poeți de atunci: pe Alecsandri, Bolintineanu – până la o dată oarecare din faza sa literară – și pe Alexandrescu. Acest lucru mă tulbura, căci în liceu noi cu toții citeam și admiram pe Alecsandri, pe Alexandrescu și mai cu seamă pe Bolintineanu. Nu știu pentru ce, dar chiar și acuma cred că Bolintineanu a fost mai mare poet decât Alecsandri. Poate aceasta se explică prin persistența unei idei căpătate în tinerețe. Nu mai puțin adevărat că, deși nu am controlat-o din nou, totuși parcă inspirațiile lui Bolintineanu aveau aripi mai mari decât acele ale lui Alecsandri.

Prin urmare, când dl. Maiorescu se punea pe asemenea teren, criticând pe poeții de ocazie sau pe cei secundari și citând ca exemple de regulă de estetică versuri din Alecsandri, Bolintineanu și Alexandrescu, dl. Maiorescu devenea greu de combătut și vrând-nevrând trebuia să recunoști că are dreptate. Recunoșteam aceasta, dar cu oarecare ciudă, îmi părea rău că dl. Maiorescu are dreptate.

*

Un lucru era pus în evidență în contra școalei *Convorbirilor* de toți cei atacați – și cei atacați cum s-a văzut erau numeroși. Toate foile politice și literare din țară și din Transilvania ridicaseră mănuașă aruncată de dl. Maiorescu; iar polemicele începură a se angaja în mod foarte violent, de la cele dintâi luni ale aparițiunii *Convorbirilor literare*. *Trompeta Carpaților*, *Arhiva filologică*, *Columna lui Traian* a d-lui Hasdeu, *Federațiunea*, *Familia*, *Transilvania*, gazete de peste munți, ripostară.

Partea cea slabă a *Convorbirilor* erau producțiile literare originale poetice. O literatură străină publicului era dată ca exemplu: traducții din Heine, Uhland, Lessing etc. erau de o factură nouă și de un spirit care nici astăzi nu a reușit să stăpânească poezia noastră. Publicul le-a luat nu atâta ca modele de poezie, ci mai mult ca o provocare a sentimentului național și poetic al românului.

De altă parte, poeții care scriau la *Convorbiri* și, prin urmare, aveau aprobarea d-lui Maiorescu nu erau de o reală valoare. Cel mai fecund era dl. Iacob Negruzzi, care și-a recunoscut singur neaptitudinea, prin faptul că a renunțat la această carieră beletristică. Astăzi poeziile domnului Negruzzi pot fi considerate ca niște *păcate ale tinerețelor*, în deosebire însă de *păcatele tinerețelor* ale tatălui său, Constantin Negruzzi, care au rămas.

Ce să mai zic de poeziile lui Ștefan Vârgolici, de ale lui Vasile Pogor, Pruncu, Ianov, Leon Negruzzi, Bodnărescu, Miron Pompiliu, Brociner.

Din toată acea pleiadă numai Șerbănescu a rămas în literatura română.

Eminescu nu apare decât în al patrulea an al *Convorbirilor literare*.

Despre toți poeții de mai sus, voi vorbi pe larg când voi ajunge cu aceste amintiri la intrarea mea în „Junimea”.

De altminterlea, în ceea ce privește pe Vasile Alecsandri – a cărui apariție la „Junimea”, din când în când, o voi descrie la timpul anumit –, bucățile pe care le dă acest poet la începutul *Convorbirilor* nu sunt de prima calitate. Așa în anul întâi și al doilea al *Convorbirilor* producțiile lui Alecsandri sunt slabe de tot; această slăbiciune nu este relevantă de dl. Maiorescu, cum ar fi fost relevantă dacă s-ar fi remarcat la alt poet.

Mi-aduc aminte că am fost izbit de o poezie a d-lui Alecsandri, un fel de imitație după genul lui Bolintineanu, foarte slabă, care ne servea nouă, profesorașilor, ca să criticăm spiritul de parțialitate al d-lui Maiorescu. Uitasem cum era intitulată și care era conținutul acelei poezii. Într-adins am căutat în *Convorbiri* și am găsit-o în anul al doilea: *Calul cardinalului Batori, 1599*. Este pur și simplu o copilărie.

Toate acestea mă încurcau, și faptul că aveam păreri politice deosebite de acele ale „Junimei” întreținea în mine resentimentele contra *Convorbirilor*.

O ocazie se ivi pentru ca aceste dispoziții să se manifeste din nou.

În 1868, când eram la Universitate, iată că apare în *Convorbiri* o lucrare capitală: *Rienzi*, tragedie în 5 acte, de dl. Bodnărescu, în versuri albe. Era întâia lucrare fundamentală a *Convorbirilor*. Când am citit-o, am rămas decepționat complet, lucrarea nu avea nici o valoare.

Dar, să intru în oarecare detalii. În materie de tragedie eram, pe cât e cu putință unui tânăr, la largul meu. În liceu studiasem toată literatura dramatică din antichitate până în timpurile moderne: Sofocle, Euripide, Terențiu, Racine, Corneille, Molière, Shakespeare, Lope de Vega, Schiller, Goethe etc., pe toți aceștia în traducție franceză, împreună cu Dante, Ariosto, Torquato Tasso în limba italiană, plus dramatici francezi contemporani. Pe toți îi înghițisem – în mod indigest bineînțeles – în cei trei ani ai cursului superior. Nu mai rămâne îndoială că Voltaire, Diderot, Volney și Jean-Jacques Rousseau nu fuseseră uitați.

Citeam seara, citeam în vacanțe, citeam în orele de recreații, citeam în timpul cursurilor care nu mă interesau sau pentru care puteam să mă prepar în ultimele luni ale semestrului. Discuțiile teoriei tragediei clasice asupra celor trei unități, a unității locului, a timpului și a acțiunii, îmi erau familiare. Revoluția pe care o făcuse Shakespeare în această privință o cunoșteam și o aprobam.

Prin urmare, când apare tragedia d-lui Bodnărescu, *Rienzi*, toată ființa mea a vibrat de nevoia unei critici.

Dl. Bodnărescu, alegând ca subiect *Rienzi*, se hotărâ de mai înainte la o încercare dezastruoasă; era o operă peste puterile sale, căci ea fatalmente trebuia să fie pusă în comparație cu alte tragedii asupra aceluiași subiect, comparație pe care nu putea să o suporte *Rienzi* a domniei sale. În adevăr, un autor francez,

Drouineau, a făcut pe la 1826 o tragedie, *Rienzi*, ale cărei calități sunt recunoscute, și vestitul autor englez, Sir Bulwer Lytton, mai în urmă a compus un roman istoric *Rienzi*. Înainte de Bulwer, Ricard Wagner, ilustrul compozitor german, făcuse și el un libret, *Rienzi*.

Când a apărut *Rienzi* de dl. Bodnărescu, întâmplarea făcuse că eu cetisem cu câteva săptămâni înainte romanul istoric al lui Bulwer. Și măcar că acest roman are multe defecte, dar e foarte mișcător, iar acțiunea foarte dramatică.

Era un noroc mare pentru mine.

În prefața traducerii franceze a romanului lui Bulwer se vorbea și de tragedia franceză a lui Drouineau.

Imediat alerg la Dimitrie Daniil, librarul, și comand această tragedie.

Despre libretul lui Wagner și chiar despre Wagner însuși n-aveam nici o cunoștință, numai mai târziu am aflat lucrul.

Până când a apărut actul al doilea în *Convorbiri literare*, mi-a și sosit tragedia *Rienzi* a autorului francez. Am așteptat ca să apară cele 5 acte ale d-lui Bodnărescu, pentru ca să fac critica.

Nu-mi aduc aminte în ce jurnal am tipărit această critică, nici n-o am – după cum n-am nimic din ce am scris, neavând obiceiul de a colecționa, fie scrierile mele, fie ale altuia, când apar în gazete –, dar mi-aduc aminte foarte bine fondul criticii mele și mai că aş putea să spun că și astăzi aş iscăli-o.

Iată în ce consista critica mea.

Mai întâi căutam să stabilesc care este partea originală a poetului și, comparând lucrarea cu cea a lui Bulwer și a lui Drouineau, constatasem că dl. Bodnărescu nu pusese aproape nimic de la sine, și puținul pe care-l pusese era nenorocit. Așa, țin minte bine deznodământul.

În romanul lui Bulwer, copilul lui Montréal, pentru a răzbuna moartea tatălui său – o figură eroică și melancolică a unui cavaler semiaventurier, semibandit din evul mediu –, ucide pe Rienzi, binefăcătorul său.

În Drouineau, Montréal-fiul joacă un rol nobil și cavaleresc, provocând pe Rienzi în duel.

În tragedia d-lui Bodnărescu, Montréal, cavalerul aventurier, se furișează în piața Capitoliului printre public, și când Rienzi se apropie, îl ucide mișelește, lucru care se depărtează și de la adevărul istoric, cât și mai cu seamă de la logica dramatică și caracterul personajului.

Nu știu dacă la „Junimea” s-a citit critica mea, știu însă un lucru, că fracționiștii au admirat-o de politeță, fără să-i dea altă importanță. Iar un profesoraș mititel și veninos mi-a spus:

— Panule, lasă pe Bodnărescu deoparte cu tragediile lui, dă-i la cap lui Maiorescu pentru ideile lui antinaționale.

A treia scriere O satiră în versuri

Cei ce au citit *Convorbirile* poate știu un lucru foarte nostim, anume: că eu am publicat câteva traducții din *Sonetele* lui Petrarca. Da, nici mai mult, nici mai puțin decât sonete din Petrarca. Eram un mare admirator al lui Petrarca, pe care îl citisem în original. Se înțelege că preferam din el mai mult *in vita di Laura* decât *in morte di Laura*.

Nu cred însă să știe mulți că am compus și o satiră politică în versuri, intitulată *Boericale*, satiră la adresa tot a „Junimei”. Iată acest curios incident din tinerețele mele. Este cea dintâi manifestare politică a mea; cu dânsa am început a face politică.

Cel mai neobosit scriitor de la *Convorbiri* era însuși redactorul lor, dl. Iacob Negruzzi. De la cel întâi număr d-sa începe a publica *poezii lirice* – inferioare fie zis în treacăt –, traduceri din *dramele lui Schiller*, *copii de pe natură*, *idile* în versuri și sub formă de dialog de teatru, *romane*, *călătorii* etc.

Genul în care a reușit real este, desigur, al *copiilor de pe natură*, în care zugrăvea un caracter, dezvelea un colț social comic, își bătea joc de un prejudiciu sau reprezenta o scenă reală ridicolă.

Trebuie să spun că dl. Jacques Negruzzi avea pasiunea politică dezvoltată mai mult decât oricare, și că rar făcea sau scria ceva, fără ca în dos să nu fie preocuparea de a lovi în adversar.

Era dușmanul neîmpăcat al fracționiștilor, iar fracționiștii îi plăteau înapoi cu aceeași monedă.

Era conservator adânc, conservator ruginit chiar. Așa, mi-aduc aminte teoria pe care o dezvolta de multe ori la „Junimea”: superiorul are totdeauna dreptate față de inferiorul. „Exemple: când mitropolitul e în ceartă cu un episcop, mitropolitul are dreptate; când episcopul se sfădește cu protopopul, episcopul are dreptate; când protopopul se ia de păr cu un popă, protopopul are dreptate; când prefectul se sfădește cu subprefectul,

prefectul are dreptate; când caporalul bate pe soldat, caporalul are dreptate.”

Acest spirit, natural că-l aducea și în politică.

În 1866 se știe că începe regimul nostru reprezentativ serios în țară. Liberalii din Iași intră cu energie în mișcarea constituțională, ei încep agitația electorală cunoscută: vizitează pe alegători pe acasă, le cer voturile, fac întruniri publice, combat pe adversari, mai cu seamă pe reacționari; cu alte cuvinte bucătăria regimului constituțional începe a funcționa.

Pe atunci era un obicei foarte nostim la Iași, în chestie de întruniri politice: ele erau contradictorii. Ambele partide sau toate partidele veneau, oratorii se succedau la tribună întocmai ca la Cameră, unul pentru, altul contra; discuțiile erau violente, dar foarte interesante. Publicul își manifesta simpatiile pentru un partid sau o persoană, fără însă să înădușe glasul adversarului. Acest obicei s-a continuat până în 1884. De câte ori nu am avut combateri de această natură cu dl. Mârzescu, cu dl. Aslan etc. Aceste întruniri se țineau în sala mare a primăriei.

Junimiștii, adică d-nii Maiorescu, Carp, Negruzzi, Pogor etc., nu veneau la asemenea întruniri pe cari le desprețuiau; ca conservatori, împreună cu ceilalți conservatori, ei făceau întrunirile lor în case particulare, precum în saloanele d-lui Mavrocordat, Pașcanu etc.

Dl. Iacob Negruzzi mai cu seamă își exercita verva, ridiculizând practica electorală, cu toate că în realitate era pasionat de politică, cum am spus, și era cel mai înfocat agent electoral conservator (în sensul bun al cuvântului), și acel care știa să se insinueze mai mult printre alegători. De aceea foarte multe din copiile sale de pe natură vizează politica, ridiculizând pe cetățenii militanți liberali, pe profesori care erau în fruntea mișcării fracționiste și pe căpetenii.

Noi ceștilalți din câmpul opus deveneam furioși la asemenea atacuri, în care literatura era numai pretext.

În 1871 dl. Iacob Negruzzi publică o copie de pe natură intitulată *Electorale*, care era o adevărată ridiculizare și, trebuie să o spun, cu mult spirit și umor, a vieții politice a liberalilor din Iași, imitând genul satiric eroic al lui Boileau în *Le Lutrin* și al altor satiriști celebri. Dl. Iacob Negruzzi începea cu o descriere majestuoasă și serioasă a locului unde acțiunea eroico-comică avea a se petrece și apoi continua povestind o întrunire la primărie: alegerea președintelui, cererea de cuvânt a diferiților oratori, exagerațiunea în limbagiu și în idei, oratori vehemenți

și furioși etc., etc. Printre oratori figura, de exemplu, d-l *Sugilă*, al cărui nume denota apucăturile, *Tiberiu Lehăescu* profesor de la liceu, un agent electoral cu ciomagul în mână, numit *Ciobănică*, un cetățean turmentat *Năstase Pătlăgică* etc.

Se înțelege că această satiră a avut mare efect în Iași. Bezedeza Grigorie Sturdza făcea mare haz. Fraționiștii și liberalii erau plouați. Fiecare designa pe *Sugilă*, pe *Tiberiu Lehăescu*, pe *Năstase Pătlăgică* și pe alții.

M-am hotărât să răzbun onoarea instituțiilor constituționale batjocorite de această satiră și am răspuns printr-o alta, tot în versuri, numită *Boericale*.

IV

Nu-mi aduc aminte decât vag de aceste *Boericale*. Își poate închipui cineva că mare lucru nu a putut să fie de ele, mai ales în comparație cu *Electoralele* d-lui Negruzzi! Mai întâi, fiindcă un răspuns pe aceeași temă și cu aceleași proceduri are totdeauna mai puțină valoare decât atacul; de altă parte fiindcă dl. Negruzzi avea deprinderea maniărei versurilor. Cu toate acestea, *Boericalele* au avut succes în lumea interesată. *Tiberiu Lehăescu*, profesorul de la liceu, mi-a strâns mâna scuturându-mi-o așa de tare, încât era să mi-o demită din umăr. Onorabilul *Pătlăgică* mi-a făgăduit votul său, când îmi voi pune candidatura, „căci văd că ești băiat bun și că ai viitor”. *Ciobănică* m-a întrebat dacă n-ar fi nimerit să-și exercite ciomagul pe spetele d-lui Negruzzi. Iar *Sugilă* (căci, o mai repet, toată lumea a înțeles la cine făcea aluzie dl. Negruzzi), fiind într-o stare anormală, adică nefiind în starea lui obicinuită, mi-a zis:

— Domnule Panu, să-l păzească Dumnezeu pe ȝiganul acela (ȝiganul acela era dl. Iacob Negruzzi) ca să mă întâlnească când voi fi în bune dispoziții...

Tiberiu Lehăescu, strângându-mi mâna, cum am spus mai sus, mi-a zis următoarele:

— Înfierând *Electoralele*, ȝi-ai făcut datoria de bun român și de cetățean; eu voi răspunde vândutului aceluia la străini de la tribună. De la tribună eu polemizez cu adversarii mei; la cea întâi ocazie îl voi provoca de la înălțimea tribunei, iar dacă nu va ridica mânușa, îl voi trata ca laș.

Aceste *Boerical*e m-au făcut să încep a mă interesa de politică și a urmări mai de aproape politica societății „Junimea”, căci vădit că de la 1870 „Junimea” începe a face politică. Deja, cum am spus, junimiștii luaseră o atitudine franc dușmănească în contra mișcării literare și politice dominante. Ei purcedeau în estetica lor aproape de la principiul că sentimentul național nu poate să fie un element emoțional într-o lucrare poetică, și că, din contră, este un sentiment de nevaloare.

Acest lucru se poate înțelege că lovea în însuși baza activității literare de pe atunci; era un fel de estetică internaționalistă, care voia a se introduce și a înlocui pe cea în favoare, eminamente naționalistă.

Apoi se mai introduceau și alte principii de critică: Lessing intra în arenă, precum și tot criticismul clasic modern.

Un acerb și neînduplecat critic în contra mișcării literare de atunci desigur era dl. Carp. În adevăr, dl. Maiorescu, în criticele sale, păstra acel ton rece, deși incisiv, iar critica sa, deși amară, răutăcioasă, însă avea politeța în aparență. Pe urmă, trebuie s-o zic, dl. Maiorescu în criticele sale totdeauna își rezerva și asigura o mică porțiță de retragere.

Din contră, dl. Carp un critic impetuos, care se năpustea asupra adversarului și-l lovea drept, fără să-și reție întru nimic mâna. La dl. Carp o operă era sau o capodoperă sau o nulitate, mijlocie nu exista; ori Shakespeare sau La Fontaine, ori neantul.

Așa, chiar din anul întâi al *Convorbirilor*, dl. Carp publică o critică a dramei d-lui Hasdeu, *Răzvan-Vodă*, atunci apărută. D-sa începea critica prin un atac violent în contra autorului dramei. Această dramă era numită o elucubrațiune, zicea d-sa; motivul aparițiunii acestei drame atribuit *unei boale*. Dl. Carp se înfură de la început în contra succesului piesei; publicul, care gustase drama, era maltratată și considerat ca complicele d-lui Hasdeu. Aristot era pus la contribuțiune, iar dl. Hasdeu era acuzat că s-a abătut de la regulile dramatice ale lui Aristot.

Ceva mai mult, pentru prima oară Schopenhauer apărea, și dl. Carp cita din celebrul filosof care este țelul unei drame; iar ca final, criticul sfătuia în mod disprețuitor pe dl. Hasdeu că ar fi mai bine să se întoarcă la redacția lui *Aghiuiță*.

Aghiuiță fusese un jurnal umoristic, redactat de dl. Hasdeu.

Evident că dl. Carp se înșela. Se înșela asupra valorii lui *Răzvan*, dramă care a rămas și care, pe lângă defectele ei, are calități de prima ordine, pe care criticul era dator să le pună în evidență ca și defectele.

Evident că aprecierea pe care o făcea despre dl. Hasdeu era absolut nedreaptă și pasionată. Locul enorm pe care dl. Hasdeu l-a ocupat și-l ocupă și astăzi în literatură și știință este o dovadă. Și dl. Carp nu putea să aibă în tot cazul scuza cum că dl. Hasdeu nu se manifestase în destul până atunci. *Răzvan-Vodă* era cu mult superioară tuturor lucrărilor de pe atunci, iar activitatea începută de dl. Hasdeu în *Columna lui Traian* etc. era semn vădit de ceea ce omul era în stare să facă.

Dar pe bietul Gheorghe Sion poetul, ce crud l-a maltratat dl. Carp! Aici, bineînțeles, cu dreptate.

Sion, ca un bun român ce era, publică *Una sută și una fabule*, ca vai de capul lor, fie zis în treacăt. Dl. Carp ia condeiul și-i administrează o teribilă critică. Bietul poet e pus în comparație cu La Fontaine și puteți să vă închipuiți ce pățește. Apoi dezastrul aceluia este și mai desăvârșit când îi discută opera din punct de vedere al definiției fabulei dată de Lessing.

Ceea ce revolta mai cu seamă pe dl. Carp era prefața autorului, în care nenorocitul îndrăznise să spună că, scriind acele fabule, s-a gândit că printr-insele poate insufla patriotism, liberalism și religiozitate. Dl. Carp sfârșea prin a spune că fabulistul publicând opera sa și-a bătut joc de public.

*

Ei bine, aceste lucruri revoltau opinia publică în contra „Junimei”; tonul casant, disprețul suveran, în afară de dreptatea sau nedreptatea cauzei, acestea supărau. Mai supăra faptul că se căuta a se scoate, cum am zis, din literatură sentimentul patriotic, preocuparea morală de a produce un bine. Acuma, când mă uit înapoi, pot să definesc lămurit lupta între tendința junimistă în literatură și cea naționalistă de pe atunci.

Literatura de atunci avea ca principiu arta pentru un scop oarecare, social, politic și naționalist; pe când junimiștii voiau să introducă *arta pentru artă*.

Cine avea dreptate? Avea dreptate în parte „Junimea”, fiindcă prea se făcea din literatură un simplu mijloc de propagandă; și avea mai cu seamă dreptate, fiindcă cea mai mare parte din literații de atunci nu erau oameni de talent. Dacă ar fi fost oameni de talent, mișcarea „Junimei” ar fi fost nimicită de la început, sau poate nici nu ar fi luat naștere.

Avea dreptate și partida naționalistă, fiindcă junimiștii prea voiau să facă din literatură un fel de sport intelectual, din care scoteau cu precugetare oarecare sentimente, precum este cel al naționalismului etc., desigur foarte emoționale și ele și capabile de a da naștere unei literaturi.

*

Cât timp „Junimea” atacase poeții inofensivi, precum Sion, poeții morți, precum Văcărescu, literatura din Transilvania, care nu inspira mare interes la noi, pe atât i-a mers bine și nu a deșteptat furtuni.

Când însă *Convorbirile* încep a ataca oameni de valoare ca dl. Hasdeu, ca V.A. Ureche etc., atunci lupta se angajează serios și două tabere adverse se formează.

Dl. Hasdeu, polemist emerit și lucrător neobosit, intră în luptă înconjurat de o pleiadă de tineri, din care mulți de talent. Școalei junimiste din Iași i se ridică o altă școală literară în București; între cele două capitale începe un război literar în regulă. Mai pune și faptul că sentimentul de separatism era în aer, ceea ce făcea ca cei din Iași să caute a compensa inferioritatea situației lor politice prin superioritatea lor literară.

În această luptă ce se angajează, „Junimea” reușise să atragă în partea ei pe cel mai ilustru dintre poeți, pe Alecsandri, care aproape la fiecare pas era lingușit la „Junimea” și în *Convorbiri literare*. „Junimei” îi trebuia un literat însemnat, care să-i servească de pavilion; lui Alecsandri, omul cel mai îngâmfat din lume, îi trebuia un cerc de oameni de valoare care să fie în același timp și adulatorii săi. Este drept că Alecsandri nu neglija nici pe cei din București. În același timp, pe lângă lucrurile care le dă *Convorbirilor*, nu uita a întreține, cel puțin din când în când, cu colaborarea sa și revistele din București, precum *Revista contemporană*.

Gruparea de la București începe a se agita febril; pe lângă *Columna lui Traian* a d-lui Hasdeu, gazetă politică, dar care avea o mare parte rezervată literaturii și istoriei, apar mai multe foi ale căror titluri denotau spiritul deosebit de acela al *Convorbirilor literare*.

Așa, *Columna lui Traian* era un program întreg; apare mai târziu foaia *Societatea pentru învățătura poporului român*, mai apare apoi *Foaia societății românismului*. Mai în toate aceste reviste, dl. Hasdeu își are locul întâi. În *Foaia societății românismului* încep întâiași dată a scrie d-nii G.D. Teodorescu și Grigore Tocilescu.

*

Eu urmăream toată această mișcare din fundul unei catedre de la gimnaziul Alexandru cel Bun din Iași. Foarte curioasă și nedefinită era starea mea sufletească. Toate simpatiile mele politice erau pentru partidul naționalist, însă o parte din simpatiile mele literare le avea necontestat „Junimea”. Dar le avea în mod foarte straniu. Ceea ce îmi plăcea la „Junimea” erau teoriile estetice și preceptele; exemplele prin care însă voiau să illustreze acele teorii și comentariile ce se făceau asupra operilor criticate îmi dis plăceau.

Pe urmă, eram izbit de o lacună vădită în mișcarea „Junimei”. *Convorbirile* erau o revistă pur literară. Numai dl. Maiorescu mai lărga cercul, introducând și chestiuni de filologie și învățământ, încolo numai poezie, numai traduceri, bucăți literare și critici, foarte puține studii.

Pe când dincolo, în lagărul opus, platforma era mult mai largă, toate chestiunile erau abordate, în toate ramurile. Cele de mai multe ori rău, câteodată bine, dar erau tratate.

Mișcarea naționalistă avea o vădită superioritate asupra celei junimiste dintr-un punct de vedere istoric. *Convorbirile literare* n-aveau un istoric, nu se ocupau deloc de această chestiune, așa de importantă pentru un popor și, mai ales, așa de importantă atunci. Ba chiar la „Junimea” se trata cu dispreț istoria românilor. Ce istorie a românilor este? Care este istoria românilor? ziceau unii membri. Iar dl. Pogor, în ironie, repeta foarte des cuvintele: *Les peuples heureux n'ont pas d'histoire*¹, și explica astfel pentru ce nu avem istorie.

Dincolo, afară de domnul Ureche și alții, era un gigant, era dl. Hasdeu, admirabil preparat pentru răsfoirea și întocmirea istoriei noastre naționale. Pe lângă cunoștința altor limbi, poseda cunoștința limbelor slave, indispensabile pentru studiarea trecutului nostru. Nu mai vorbesc de cunoștințele generale pe care le poseda.

Era un adversar redutabil pentru „Junimea”.

În lupta încinsă, și pe care treptat o voi arăta-o, ambele tabere au avut învinși și învingători, victoria însă a fost mai mult în favoarea junimiștilor. Căci evident că d-nii Ureche, Misail etc.

---

1. Popoarele fericite n-au istorie (fr.).

au fost bătuți în această luptă, bătuți cum zice francezul: *à la plate couture*¹.

Cu dl. Hasdeu însă lucrurile n-au stat tot așa. Cu dl. Hasdeu a fost un adevărat duel în felul timpurilor medievale: un om luptând într-o încăierare generală, în contra mai multor războinici deodată. Cine a citit *La Gerusalemme liberata* de Tasso sau *Orlando furioso* de Ariosto își poate face idee despre ceea ce voiesc să spun. Dl. Hasdeu era față cu „Junimea” un fel de Rinaldo sau de Orlando față cu sarrasinii.

Cum s-a văzut, dl. Carp a fost cel întâi care a provocat pe dl. Hasdeu în critica lui *Răzvan-Vodă*, trimetându-l la *Aghiută*.

Dl. Hasdeu replică cu atacuri continue la adresa „Junimei”. Acest duel este ilustrat, între altele, prin trei păcăleli a d-lui Hasdeu și prin una pătită de dl. Hasdeu.

*

Le voi povesti la rândul lor pe toate.

Păcăleala d-lui Hasdeu.

Acesta, ca mai toți de pe atunci, era dușmanul dinastiei străine; pe de altă parte Alecsandri își înstrăinase simpatiile bucureștenilor prin faptul că scria la *Convorbiri*, prin urmare avea aerul a se solidariza cu acea mișcare, mai ales de când dl. Maiorescu îl puse în *Direcția nouă*, de care voi vorbi în curând, în *Convorbirile* în 1870 (căci de atunci lupta serioasă începe), Alecsandri publică un fel de pastel intitulat *Bărăganul*. Alecsandri dedică *Bărăganul*: *Măriei sale domnitorului*. Acest act a fost tălmăcit ca o lingușire către domnitor din partea ilustrului poet, prin urmare a dispăcut școalei naționaliste.

Columna lui Traian relevă lucrul și caută să găsească în poezie urme de lingușire. În poezia *Bărăganul*, după ce descria stepa întinsă cu iarba-i mohorâtă, singuratică și lipsită de viață, apoi erau ca concluzie următoarele versuri:

Ah! dulce, glorioasă și mult strălucitoare
Va fi ziua de viață când pe sub mândrul soare,
Trecând în reperiune, *un zmeu* cu-aripi de foc
Goni-va trista moarte ce zace-n acest loc!

1. Bătut măr (fr.).

Mult vesel va fi câmpul când vecinica-i tăcere
Va dispărea d-o dată la glasul de-nviere
Ce scoate zmeul falnic din gura lui de fer
Vestind noua răpire a focului din cer.

Oricine a putut înțelege imediat că poetul vorbește în aceste versuri de drumul de fier ce era vorba să se introducă, comparând mașina cu un zmeu cu aripi de foc, care din gura lui de fier scoate flăcări și servește de glas de înviere prin locurile pustii.

Ei bine, în focul și precipitarea luptei, dl. Hasdeu crede că poetul vorbește de însuși domnitorul sub forma unui zmeu cu aripi de foc și că versurile sunt o platitudine dinastică.

Convorbirile se grăbesc cu multă fală a râde de greșala de înțeles a criticului de la *Columna lui Traian*, sfârșind cu următoarele cuvinte: „Un copil ar fi pătruns îndată că poetul a gândit la drumul de fier. Asemenea inteligențe critică pe Alecsandri”.

Aveți să vedeți mai târziu în ce mod strălucit dl. Hasdeu își ia revanșa.

V

Iată-mă în anul 1871, un an numai mă desparte de intrarea mea în *Junimea*. Dar până atunci trebuie să mai istorisesc cum am mai rupt încă o lance în contra *Convorbirilor literare*.

În cei patru ani dintâi de existență a *Convorbirilor*, acestea nu se deosebiseră prin vreo publicație poetică mai marcantă; abia în al patrulea an Eminescu apare cu *Venere și Madonă și Epigonii*; căci Vasile Alecsandri este la început de o sărăcie de invenție disperătoare. Ca poeți, nimeni, o mai repet, nu se distinsese. Șerbănescu publicase multe poezii, dar de o valoare potrivită; iar Matilda Cugler, ale cărei versuri erau frumușele, prea simțea de departe școala și paștișul poeziei nemțești.

În 1871 Alecsandri începe să publice pastelurile sale, între care și vestitul *Pohod na Sibir*.

Dl. Maiorescu crede că, după ce dărmase prin criticele sale literare, filologia etc. naționalistă, a venit timpul să clădească și să dea țarei modeluri literare. Și atunci ne trezim într-o bună dimineată cu o publicație în *Convorbiri*, sub titlul: *Dirrecția nouă*,

faimoasa direcție nouă, așa de mult criticată pe atunci și criticată cu un fond de mare dreptate.

Din cine se compunea, pe terenul poeziei, *Direcția nouă* a d-lui Maiorescu? Din *Alecsandri*, *Eminescu*, *Bodnărescu*, iar în parantez – căci era un parantez – din *Matilda Cugler*, *Șerbănescu* și *Petrino*.

Avea dreptate dl. Maiorescu să dea studiului său titlul de *Direcția nouă*? Avea dreptate ca, cu d-nii Bodnărescu, Șerbănescu, Petrino și Matilda Cugler, să înfrunte din nou școala naționalistă, dându-i pe aceia ca model? Avea dreptate să pună ca poet pe Hasdeu alături de Tăutu și *tutti quanti* (expresia domniei sale)? Avea dreptate ca lui Bolliac și d-lui Hasdeu să binevoiască a le recunoaște numai meritul de bunișori prozatori? Evident că nu.

Direcția nouă a fost o greșală, a fost cea mai slabă lucrare a d-lui Maiorescu și cea mai parțială apreciere a criticului.

De la *Direcția nouă*, „Junimea” a căpătat definiția de *societate de admirație mutuală*.

În adevăr, a vâri pe Vasile Alecsandri în *direcția nouă* a *Convorbirilor* era ceva care nu se putea justifica. Alecsandri era în deplină maturitate a talentului său și cercul literar de la „Junimea” nu avusese și nu a avut asupra poetului nici o influență. *Pastelurile*, genul nou al lui Alecsandri, care parcă au determinat pe dl. Maiorescu a-l îngloba în *direcția nouă*, pe lângă că sunt un gen literar de al doilea rang, consistând în simple descrieri de natură moartă aproape – gen aparținând mai mult picturii –, dar apoi nu puneau talentul lui Alecsandri sub o lumină nouă. În pasteluri cu Rodica cu cofița pe cap, cu ciobanul cu turma de oi etc., ca puncte pentru însuflețirea naturei moarte și a întreruperii monotoniei descrierii, găsim tot pe Alecsandri din *doine* și *lăcrămioare*, din *balade*, din *poezii populare*.

Prin urmare, vădit că introducerea în *Direcția nouă* a lui Alecsandri era forțată, din cauza sărăciei materialului poetic de valoare a *nouei direcții*.

Ce să mai spun de Bodnărescu cu *Rienzi* și cu alte poezii, dat ca un adevărat talent și ca model! Ce să mai zic de gingașele poezii ale Matildei Cugler și Șerbănescu, care în definitiv nu aveau nimic în ele ca să indice o școală, o direcție nouă! Ce să mai zic de Petrino, poet bucovinean, a căreia producție era redusă la câteva versuri!...

Încă o dată, e vădit că dl. Maiorescu încerca să clădească cu material foarte puțin și cu împrumuturi de material străin o clădire artificială.

Singurul poet pe care l-a dat în adevăr „Junimea” era Eminescu. Dar Eminescu al *Venerei și Madonei* și al *Epigonilor* era încă un poet cu o formă foarte contestabilă, cu antiteze căutate într-adins, cu un pesimism nedrept, care l-a întovărășit toată viața – dar în sfârșit poet.

Trebuie să spun un lucru, pe care l-am recunoscut totdeauna: dl. Maiorescu a avut marele merit de a vedea de la început în Eminescu un poet, lucru ce era foarte greu pentru multă lume citind confuza sa poezie: *Venere și Madonă*, precum și curioșii și paradoxalii săi *Epigonii*.

Această constatare a d-lui Maiorescu, opinia publică a venit mai târziu să o consacreze, și să o consacreze cu laude și exagerări de acele de care dl. Maiorescu nu ar fi fost capabil. În adevăr, d-lui Maiorescu în *Dirrecția nouă* îi vine greu, și atunci avea dreptate ca să puie pe Eminescu imediat după Alecsandri; era în aceasta și tămâiere către ilustrul oaspe de la „Junimea”. Pe când admiratorii fanatici de mai târziu ai lui Eminescu nu găsesc laude pentru a diviniza *Venere și Madonă* și *Epigonii*.

A patra critică a mea contra *Convorbirilor*

Dirrecția nouă m-a revoltat prin spiritul ei nedrept. Nu, mi-am zis, este imposibil ca un critic să maltrateze pe un Hasdeu, pe un Bolliac, pe un Mureșanu, pe un Văcărescu, pe un Alexandrescu (nepomenindu-l), pe toți aceștia, precum și pe alții, pentru: Bodnărescu, Șerbănescu, Petrino, Matilda Cugler și Eminescu.

Căci trebuie să spun că Eminescu la început nu-mi plăcuse deloc; nu-mi plăcuse, fiindcă fondul poeziilor lui era fals, nedrept, pretențios; pentru că și mai târziu Eminescu, dacă are inspirațiunea admirabilă și forma frumoasă, însă ca gânditor, dacă nu este mediocru, cele de mai multe ori însă este absurd.

Și dacă pe un poet ca Alecsandri îl poți judeca fără a-i analiza gândirea, pe Eminescu nu.

Eminescu a avut totdeauna pretenția de a fi întâi gânditor și pe urmă poet. De multe ori am discutat cu dânsul în această privință. Eminescu, temperament pasionat, nu se gândea atâta când scria la efectul poetic, ci mai mult la susținerea unei idei sau la lovirea unui dușman. Între *Epigonii* și *Satira*, mi se pare a IV-a, dirijată contra liberalilor și contra lui C.A. Rosetti, este

cea mai perfectă asemănare; între articolele politice din *Timpul* contra fanarioților și între fondul întregii sale poezii nu este nici o deosebire. Eminescu era un reacționar care ar fi voit să trăiască cel puțin cu două sau trei sute de ani în urmă, și, fiindcă aceasta nu poate s-o facă, recurge în *Sărmanul Dionis* la expedientul ca să trăiască măcar în vis în timpul lui Alexandru cel Bun.

Eminescu a fost un poet strălucit, dar straniu; el trebuie să rămâie unic, fiindcă unică și stranie a fost personalitatea sa; el nu poate, nici nu trebuie să creeze o școală. De aceea am considerat întotdeauna ca o absurditate și ca o lipsă de talent real silința din partea tuturor acelor care au căutat să-l imiteze. Eminescu nu a fost un poet al timpului nou, el nu a avut aproape nici o legătură cu contemporanii săi, mai cu seamă cu românii.

*

Desigur că n-am gândit toate aceste la 1871, când m-am hotărât să răspund la *Direcția nouă* a d-lui Maiorescu.

Iată un lucru pe care îl regret, acela că nu am păstrat foița în care a apărut și această a mea critică. Mi-aduc aminte însă de un lucru: că reluam la răfuială din nou tragedia *Rienzi* și constatam cu satisfacere că critica mea în contra lui *Rienzi* fusese justă, de vreme ce și dl. Maiorescu în *Direcția nouă* făcea multe din rezervele pe care le făcusem și eu cu privire la acea piesă. Așa, dl. Maiorescu zicea: „În ceea ce privește tragedia *Rienzi*, trebuie să admitem că planul său este greșit în privința catastrofei. *Rienzi* cade ucis de Montréal, fără nici o motivare a acestei ucideri, chiar prin faptele lui *Rienzi*”. Aceași critică făcusem și eu.

*

În *Direcția nouă*, dl. Maiorescu are o idee nefericită. Chiar de la început d-sa se întreabă dacă România va avea un viitor, întrebare imprudentă și provocătoare.

La 1871, în starea spiritelor de atunci, un om de talia d-lui Maiorescu nu trebuia măcar să-și pună asemenea întrebări, și notați că nici măcar nu răspundea la întrebare. Întrebarea era lăsată fără un răspuns afirmativ.

Acest lucru, evident că provoca violente protestări din partea tuturor ceștilalți care aveau convingerea adâncă că România are un viitor.

Iată deci o imprudență gratuită. A doua greșeală era când dl. Maiorescu adaugă: „Va putea (România), *părăsind exclusivismul*

în contra străinilor, să pășească în emulație pacinică pe aceeași cale, pe care civilizația apuseană a adus atâta bine omenirii?”

Curioasă coincidență.

Atunci se făcea apel la literatura străinilor.

Azi se face apel la capitalurile străine.

Și într-un caz și într-altul, eroare! Și atunci nimeni nu era sistematic contra literaturii străine, dovadă că toți poeții și literatorii naționaliști împrumutaseră cu amândouă mâinile din literatura franceză, italiană, rusască etc. Și dacă ei nu deschiseseră porțile literaturii germane, acea literatură de mare valoare, este că nu o cunoșteau, neposedând limba. Era o simplă lacună în cunoștințele lor, nu un sistem.

Iar dl. Maiorescu, exagerând, avea aerul să cadă în cealaltă extremitate, adică să pretindă – zic avea aerul – că fără cunoașterea și imitațiunea literaturii germane este cu neputință înființarea unei literaturi românești înfloritoare.

Această pretenție, deși nu era formulată, însă, reieșea, poate chiar fără voia d-lui Maiorescu; ea era nedreaptă, și nu era de mirare că a provocat violente protestări precum și acuzări de străinism la adresa d-lui Maiorescu.

Aceste lucruri au dat d-lui Hasdeu ocazia ca să-și răzbune printr-o păcăleală de *Direcția nouă* de la *Convorbiri* și de mania imitației poezilor germani.

În adevăr, două numere după primul articol din *Direcția nouă*, *Convorbirile* publică următoarea poezie:

EU ȘI EA
(din Gablitz)

Ca o liră fără sunet,
Ca un fulger fără tunet,
Ca un râu fără murmur,
Ca o pasăre tăcută,
Ca o casă, ce stă mută
Și pustie împrejur;

Astfel sunt și eu, vai mie!
Formă fără melodie,
Pur spectacol fără idei,
De când dânsa nu-i sub soare
Și puterea-mi cântătoare
A pierit cu moartea ei!

M.I. Iliășu¹

1. În *Convorbiri literare*, la sumar: M.I. Elias (n.ed.).

Aceasta era o farsă a d-lui Hasdeu, ca răspuns la *Direcția nouă*. Gablitz era un nume nemțesc de poet imaginar.

M.I. Iliășu era un nume evreiesc într-adins pus.

Dl. Hasdeu pariasă cu mai mulți amici că *Convorbirile literare* îi vor publica orice elucubrație, cu două condițiuni: întâia, ca ea să se pretindă tradusă dintr-un autor german (Gablitz), și a doua, ca traducătorul ei să fie un evreu (M.I. Iliășu).

Cum vedeți dl. Hasdeu câștiga pariul. Era un admirabil răspuns la criticele d-lui Maiorescu.

Trebuie să spun însă un lucru: a fost ușor *Convorbirilor* să cadă în această cursă, căci *Eu și Ea* a d-lui Hasdeu era o absurditate poetică. Câte poezii pe tema de liră fără sunet, de casă ce stă mută, de fulger fără tunet nu am citit eu de la poeți serioși, poezii care au rămas serioase!

Poezia *Eu și Ea* devine ridiculă prin comentariile pe care le face după farsă dl. Hasdeu; comentariile au ridiculizat *Convorbirile literare*, iar nu poezia, căci o repet, acest gen de poezie este foarte răspândit. Un lucru a dovedit însă dl. Hasdeu, în ciuda d-lui Maiorescu: că este și poet când voiește. Și dacă cu această farsă nu-și răzbuna pe dl. Maiorescu personal de primirea ei la *Convorbiri*, fiindcă nu dl. Maiorescu era redactorul *Convorbirilor*, totuși își răzbuna de criticele pe care i le adusese ca prost poet.

În adevăr, cum s-a văzut, dl. Maiorescu îl pune pe autorul lui *Răzvan-Vodă* alături cu poetul Tăutu.

Cu *Eu și Ea*, dl. Hasdeu dovedește că e și poet de talent, capabil ca să strecoare o simplă glumă rimată în revista pontificelui criticei române.

VI

Farsa d-lui Hasdeu cu Gablitz a avut un răsunet foarte mare; ea a fost exploatată luni întregi în București, iar în Iași printre fracționiști a fost un răs general. În fond ea nu proba nimic serios, dar ea lovea într-o tendință a unei direcții noi, care în definitiv încă nu era.

Dl. Maiorescu în zadar publică la *Convorbiri* o scrisoare prin care își declină orice răspundere în ceea ce privește redacția *Convorbirilor literare*. În zadar arată că chiar redactorul *Convorbirilor*,

dl. Jacques Negruzzi, lipsea din Iași în acel timp. Efectul este produs și, lucru foarte caracteristic, publicarea studiului *Direcția nouă* este suspendată pentru un an. Iar când peste un an dl. Maiorescu reîncepe continuarea studiului, vedem că el este făcut în condiții mai bune.

În adevăr, dl. Maiorescu simțește că trebuie să lărgască sfera, care la început cuprindea numai lucrările din *Convorbirile literare*, și să îmbrățișeze cu privirea-i mișcarea literară din întreaga țară. De aceea, la al doilea capitol, „proza”, vedem figurând în *Direcția nouă* pe dl. Odobescu cu nuvelele sale istorice, pe răposatul Marțian cu analele statistice și... mai ghiciți pe cine? pe d-nii Hasdeu și Bolliac, a căror proză „până la oarecare punct” merită a fi trecută în juna direcție. Ceea ce e mai curios, într-o notiță a părții de „proză” din *Direcția nouă*, dl. Maiorescu binevoiește să mai prenumere încă pe cineva, pe cineva care la început tocmai combătuse *Direcția nouă* cu privire la poeți: *acel cineva eram eu*.

Nu este așa că această particularitate este nostimă?

Ce se întâmplase? Se întâmplase că de vreo șase luni intrasem și eu la „Junimea” și începusem a fi colaboratorul *Convorbirilor literare*.

VII

Cum am intrat la „Junimea”

Îndată ce am început a mă ocupa serios, după ieșirea mea din liceu și pe când eram la Universitate, cu studiul a tot felul de chestiuni, am simțit starea mea de izolare în mijlocul *fracțiunei liberale naționaliste*. Nu era un om cu care să mă pot înțelege: nu era o societate literară afară de „Junimea”. Peste tot locul se făcea politică și numai politică și, lucru curios, nu simțeam absolut nici o atracție pentru politică și pentru viața ei; din contra, simțeam dacă nu dezgust, dar desigur indiferență, măcar că aveam convingeri cari erau liberale și naționaliste.

Aveam un singur coleg de școală și prieten, cu care să pot schimba idei și impresii; era bietul Alexandru Lambrior, mort așa de tânăr. Cu dânsul am început a prinde gustul studiului istoriei, de care se ocupa și el; lui îi comunicam așa-numitele mele descoperiri în istoria română, care descoperiri știți la ce se reduceau? Se reduceau la faptul că la fiecare pas prindeam

pe istoricii noștri în flagrant delict de denaturări de fapte sau de explicări fanteziste a faptelor, toate în purul interes național al mării cu orice preț a neamului nostru.

Acest lucru mă indigna și foarte adesea vorbeam cu Lambrior, care și el împărtășea asemenea indignare.

Iată-mă deci adus prin preocuparea mea de a restabili în istoria noastră adevărurile ascunse sau denaturate de școala naționalistă, în direcția spiritului societății „Junimea”, și în special al d-lui Maiorescu, care în definitiv nu tindea la altceva, decât la recunoașterea reală, fie a valorii literare, fie a unui adevăr oarecare.

Așa că situația mea devenea foarte curioasă. Pe de o parte combăteam partea exagerată în direcția tendinței noi; iar pe de altă parte, când am început să mă ocup cu studiul istoriei, oroarea de minciună și de prejudecăți mă făcea să mă depărtez de amicii mei politici, pentru a mă apropia de cei fără prejudecăți în materie de aflarea adevărului.

a) *O societate istorică*

În determinarea predilecției mele pentru studiile mele istorice, dl. Hasdeu a fost factorul principal. Ziarul său, *Columna lui Traian*, care avea o parte rezervată publicației documentelor vechi și mai cu seamă *Arhiva* sa istorică mi-au deschis un câmp cu totul nou. Ajutat și de celelalte colecții și publicații mai vechi, am început a studia cu ardoare istoria trecutului nostru.

Pe lângă Lambrior, mai era Alexandru Xenopol, care se ocupa cu chestiuni de istorie mai mult generală.

Mai era un biet tânăr, Cernescu, care peste doi ani a și murit, bucovinean de origină, care și el era amator în ale istoriei române.

Tustrei aceștia făceau parte din „Junimea”.

Mai era și regretatul Vasile Tasu, care, deși magistrat, însă frecventa „Junimea”. O apropiere naturală s-a făcut între Lambrior, Xenopol, Cernescu și cu mine pe terenul cercetării istoriei naționale. Într-o seară, Alexandru Xenopol ne poștește la dânsul acasă „ca să mai vorbim”; ședea atunci aproape de piața Sf. Spiridon. Ne-am dus, adică Lambrior, Cernescu și cu mine, și am înființat și noi la rândul nostru o *societate istorică*, nici mai mult nici mai puțin. Era oarecum un teren neutru. Eu mai cu seamă nu voiam să mă duc la „Junimea” – de altminterlea era și un rezon la mijloc: până mai ieri combătusem „Junimea”, iar ideile politice ale mele nu cadrau deloc cu acele ale membrilor acelei societăți. Lambrior ar fi fost înclinat să se ducă la „Junimea”, cum s-a și

dus puțin după aceea, fondul ideilor lui fiind, independent de politică, conservator. La acești patru s-a asociat și Vasile Tasu, măcar că nu tindea la specialism, însă ca simplu amator. Iată deci o societate, din care numai eu nu eram junimist. Ea a durat aproape un an, adică până când am intrat și eu la „Junimea”. Această societate a servit ca punte de trecere la cealaltă mai mare, „Junimea”, în care ea s-a contopit.

Ce frumoase amintiri mi-au rămas de la dânsa! Ne întruneam regulat în fiecare sâmbătă, cele de mai multe ori la Alexandru Xenopol. Nu era chestie de istorie generală sau națională pe care să nu o abordăm cu o îndrăzneală de tot senină; discuții interminabile aveau loc.

Pe atunci ieșise o nouă lucrare a lui Rössler, scriitor german care, ocupându-se de români, lua, în polemica dintre români și unguri cu privire la locurile ocupate istoricește de români, apărarea ungarilor; el, servindu-se de izvoarele și de ideile istoricilor unguri, emitea chipurile o nouă teorie, care a căpătat mai târziu numele de teoria lui Rössler. După acea teorie, noi, românii, cu toții am locuit până în veacul al XII-lea dincolo de Dunăre, fie împreună cu bulgarii, fie prin munții Pindului, și că numai prin veacul al XII-lea am emigrat încetul cu încetul în Transilvania, Valahia și Moldova, unde am constituit state și ne-am încheiat ca popor. Această teorie a lui Rössler a fost obiectul a lungi discuții și cercetări în sânul societății. Toți eram contra ei [...].

Cu ocazia acelor discuții am constatat insuficiența cunoștințelor noastre, și iată cum: în lipsa de documente privitoare la români, între veacul al IV-lea și al XI-lea, cu privire la șederea noastră dincolo de Dunăre, numai studiarea limbei noastre din punct de vedere filologic ar fi putut aduce o lumină oarecare. Rössler înțelesese acest lucru, de aceea se aventurase puțin și pe acest teren. Noi însă, membrii societății istorice, aveam numai cunoștinți generale de filologie, nu cunoșteam limba slavonă, nici cea albaneză, prin urmare neputința noastră de a aprofunda mai departe lucrul era vădită.

Atunci, cu acea ocazie, a germinat în capul lui Lambrior și în al meu de a studia filologia și de a învăța limba slavonă.

Detaliu caracteristic și de actualitate: Alexandru Xenopol a combătut mult mai târziu pe Rössler, adus mai târziu la această necesitate din cauza profesiunei sale. Fără a lua întru nimic meritul lui Alexandru Xenopol, dar pot să spun că multe din argumentele elaborate în comun au fost utilizate mai târziu de distinsul nostru istoric.

b) Apropierea începe

Alexandru Xenopol, Cernescu, Tasu și Lambrior se duceau vinerea la „Junimea”, iar sâmbăta ne întruneam noi în societate. Evident că un fel de legătură se stabilește între mine, singurul care nu eram din „Junimea”, și această societate.

Alexandru Xenopol și Cernescu întrețineau, bineînțeles întâmplător, pe dl. Maiorescu și pe junimiști de lucrările noastre și de spiritul în care ele erau făcute.

De mai multe ori Alexandru Xenopol sau Cernescu mă întrebau:

— Panule, de ce nu vii și tu la „Junimea”?

— Cum să vin? Nu știți că eu am combătut „Junimea” și, mai cu seamă, am alte idei în politică!

— Ce face aceasta, răspundea Xenopol, în „Junimea” nu se face politică! Este mai cu seamă Pogor, care cum aude pe Jacques Negruzzi sau pe Nicu Ganea că iau vorbă de politică, imediat ia câte o pernă și le-o aruncă în cap; iar Maiorescu niciodată nu vorbește politică.

— Bine, adăugeam, dar eu am atacat pe acești oameni, pe Maiorescu și pe Iacob Negruzzi în special?

— Nu te îngrijii nici de asta. Mai întâi Maiorescu nu se uită la asemenea nimicuri, poate nici nu știe că l-ai atacat...

— Așa e, dar știu eu...

— Cât despre Jacques Negruzzi, continua Xenopol, este drept că-i mai pătimaș, însă are și el o patimă, mai mare decât toate, aceea de a avea cât se poate mai mulți colaboratori la *Convorbirile literare*. E destul să-i dai un articol la *Convorbiri*, ca să se împace cu tine pentru tot restul vieții.

Eu rezistam la toate acestea și obiectam:

— În tot cazul, mă simt jenat. De altminterlea, dacă ei voiesc să vin la „Junimea”, pentru ce nu mă invită?

— A, aici n-ai dreptate, nimeni nu este poftit la „Junimea”, ci numai la aniversările „Junimei”. Principiul pe care este fundată această societate este următorul: *Entre qui veut, reste qui peut*¹.

— Principiu comod, dar cam pretentios, ziceam.

— Așa-i, însă ai să vezi când vei veni la *Junimea*.

Am rezistat încă câteva luni; în timpul acesta acumulasem mai mult material istoric, pe care nu aveam unde să-l public,

1. Intră cine vrea, rămâne cine poate (fr.).

căci nici putea fi vorba să public prin gazetele cotidiene: *Influența polonă asupra istoriei române sau rolul limbei slavone în cultura noastră*.

Dar mărturisesc că începusem a avea o mare dorință de a intra la „Junimea”. Sâmbetele des-de-dimineață mă duceam la Lambrior sau Cernescu ca să aflu în detail ce se petrecuse la „Junimea” cu o seară înainte; iar aceștia îmi povesteau tot felul de scene comice sau de discuții interesante care avuseseră loc.

De altă parte, evident că „Junimea” ar fi dorit nu intrarea mea personală – căci vă puteți figura că nu eram așa de naiv să-mi închipui că acea intrare ar fi avut oarecare valoare –, însă cu intrarea noastră a tuturor membrilor societăței istorice, se umplea un gol, golul publicațiilor istorice, care lipsea mai cu desăvârșire până atunci. Este drept că această lipsă nu o simțeau toți membrii fruntași ai „Junimei”. Dl. Pogor etc. nu se interesau deloc de asemenea chestiuni, iar dl. Iacob Negruzzi se interesa mai mult ca redactor al *Convorbirilor literare*. Dl. Carp se arăta foarte rar pe la „Junimea” și, cu spiritul său tranșant, regula istoria românilor în câteva cuvinte.

Numai dl. Maiorescu înțelegea importanța acestor studii. De altminterlea, și atunci ca și acuma, sub aparența rece și argumentația didactică, dl. Maiorescu, cu toate criticele și diatribele pe care le-a stârnit, era și a rămas în fond un naționalist cald, în felul său însă.

De altă parte, aveam și un fel de scrupule politice: cum să justific eu către prietenii mei politici intrarea mea la „Junimea”? „Junimea” era considerată ca un loc de perdițiune, ca un infern, unde intrând cineva putea să zică pentru toate ideile mari și generoase: *adieu și lasciate ogni speranza*¹. Nu făceam politică militantă, o mai repet, dar aveam legături cu oameni politici militanți din Frațiunea liberă.

Pe lângă aceasta, știam că dacă nu se face politică la „Junimea” până se adunau membrii, se făcea politică între trei-patru corifei înainte de ședință și după. Timpul și ocazia de a se vorbi politică față cu novicii erau mai cu seamă la ieșirea de la „Junimea” pe la ora unu de noapte. Auzeam că dl. Maiorescu lua binișor pe câte unul sau doi din tineri și întâmplător îi punea în curent de situația politică a momentului.

M-am consultat cu câțiva prieteni, între care și un profesor de istorie, care acum este pensionar – era spiritul poate cel mai

1. Lăsați orice speranță (it.).

conciliant; acela a recunoscut că am dreptate pentru studiile mele ca să intru la „Junimea”, dar a recunoscut-o cu regret.

Nu mult după aceea, mă întâlnesc pe stradă cu răposatul Scarlat Pastia, un liberal original, care a rămas toată viața sa dușman al „Junimei” și al junimiștilor.

— D-le Panu, am auzit că te-ai făcut junimist?

— Nu este adevărat, i-am răspuns.

Dar m-am păzit de a-i spune că gândesc să mă fac.

— Mi-ai luat o piatră de pe inimă, altmintrelea aş fi pierdut toate iluziile ce am despre dumneata.

La „Junimea”

Într-o vineri seară, Cernescu vine la mine zicându-mi:

— Am venit să te iau la „Junimea”. Haide!

Era prin februarie sau martie 1872.

— Cu atât mai mult, a adaus Cernescu, cu cât am să citesc și eu o lucrare, la care vreau să fii: *Despre Stenografie și necesitatea ei*.

— Ce, ai înnebunit? i-am zis. Ce legătură este între tine și stenografie?

— Apoi să vezi; și fiindcă articolul nu este lung, am să ți-l citesc chiar acuma.

Și imediat scoase manuscriptul din buzunar și-i dădu cetire.

Stenografia și necesitatea ei era numai un pretext ca bietul băiet să-și arate erudiția. Începea cu teoria limbelor, ne ducea la scrierea cuneiformă din Niniva, la hieroglificele egiptene, arăta transformarea hieroglifelor în alfabetul fenicienilor, de la fenicieni trecea la greci, pe urmă la etrusci etc., etc. Apoi o lua din capăt cu scrisoarea de funii și noduri din Peru și Guiana. Venea pe la români și la nodurile pe care babele le fac în năframă; cu mare ce, ajungea la romani și, în sfârșit, la francezi și englezi din timpurile moderne.

Am plecat la „Junimea”, însă am pus o condiție: să mergem mai devreme, pentru ca să fiu mai puțin jenat, găsindu-mă acolo alții pe mine, decât eu pe alții.

În acea seară, „Junimea” era la dl. Pogor, care stătea în niște case mari părințești, cu imensă curte și grădină – mi se pare strada se zice Patruzeci de Sfinți; ferestrele toate luminate, ușile toate deschise. Ne suim sus. Erau doi tineri: unul bine făcut, frumos, cu musteață mică, subțire și cu plete mari; altul mai

înalt, slăbănog, cu ochii lipsiți de vioiciune și cam gârbovit. Cel dintâi era Eminescu, cel al doilea Bodnărescu.

Cernescu mă recomandă. O salutare rece din ambele părți și atâta. Eminescu continuă a explica lui Bodnărescu – ființă blândă și pasivă – o teorie stranie, teoria antinomiilor în istoria universală, după teoria lui Kant a antinomiilor, pentru a ajunge să dovedească lui Bodnărescu că Napoleon I a fost contrariul unui om mare.

În acest moment intră și gazda, dl. Pogor, care văzându-mă, fără să mă cunoască, strigă: A, iaca unul nou, are să se bucure gogomanul de Iacob Negruzzi.

Căci eu pretind, deși mai deunăzi am avut această discuție cu dl. Carp, că cel ce dădea și a dat la „Junimea” porecle și epitete a fost dl. Pogor; și chiar cuvântul de gogoman, adresat junimiștilor, tot lui îi revine. Dl. Carp însă și azi pretinde a avea paternitatea cuvântului.

Dl. Bodnărescu se ridicase la intrarea d-lui Pogor; Eminescu deloc, ba avea aerul chiar că-l găsește pe Pogor în propria lui casă inoportun, fiindcă îi întrerupsese argumentarea cu antinomiile. Un grup de trei domni intră.

— Iată și Mirmilic cu negustorul de porci și cu André Chénier, strigă Pogor. Bravo! Mirmilic, ai ceva?

Erau: Melik, profesor de matematici. Ștefan Vârgolici, care fiind mic și gras căpătase de la Pogor porecla de negustor de porci și dl. Naum, a cărui figură blândă și tristă și, mai cu seamă, ale cărui traduceri din poezii francezi îi atrăseseră numele de André Chénier.

Melik era un curios tip. Mic, cu musteata roșie, pe care și-o mânca tot timpul, el venea la „Junimea” regulat, foarte regulat, se așeza într-un fotoliu și nu zicea o vorbă toată seara.

— Este ceva de citit în astă seară? întrebă Vârgolici.

— Nu știu, răspunse Pogor, până n-o veni Jacques sau Maiorescu.

Chiar în momentul acela intră și dl. Iacob Negruzzi. Cum intră, strigă:

— Știți o noutate? Neculai Ionescu s-a certat cu fracționiștii!

— Afară, dați-l afară, strigă Pogor, al dracului e Jacques aista, nu poate vorbi două minute, fără să nu vorbească politică... Și luând un colțar de pernă, îl aruncă după Jacques, zicându-i:

— Măi, gogomane, nu înțelegeți că aici nu se face politică?

Dar dl. Maiorescu nu se arată, toată lumea îl aștepta.

— Dar ce, Maiorescu n-a venit încă? Întrebă un tânăr frumos, cu fața palidă, intrând: era Nicu Ganea. Curios, adăugi el, am fost pe acasă pe la dânsul și mi s-a spus că de un ceas a plecat la „Junimea”.

Un răs general izbucnește, iar dl. Pogor, adresându-se d-lui Nicu Ganea, îi zice:

— Bine, Drăgănescule, tot prostii ai să faci tu? Apoi cine caută pe Maiorescu acasă, în seara când toată lumea crede că e la „Junimea”?

În timpul acesta Lambrior și Tasu intrară, furișându-se de după scaune și luând niște locuri modeste, cam în partea unde eram și eu.

— Cine are de scos ceva, să scoată!

Aceasta era expresia sacramentală, cu care se invita cei care aveau bucați literare în buzunar, să le scoată.

Tăcere.

Dl. Pogor, adresându-se lui Eminescu:

— Ai ceva?

Eminescu făcu cu capul, nu, foarte dezgustat.

— Bodnărescu, Vârgolici, Cernescu, nimenea nimic? Melik, scoate tu manuscriptul, trebuie să ai vreun manuscript de aritmetică sau de geometrie!

Atunci observai că Bodnărescu, foarte sfios, pune mâna în buzunarul redingotei căutând ceva. Cernescu nu îndrăznește să scoată manuscriptul cu stenografia, iar Ștefan Vârgolici pune pe masă niște traduceri din Lamartine.

Dl. Maiorescu își face apariția.

În timpul acesta dl. Bodnărescu reușise să scoată din buzunarul redingotei câteva file de hârtie, pe care dl. Jacques Negruzzi i le și înșfacă.

— D-lor, să începem, zise Jacques Negruzzi, și tuși de vreo trei ori, pentru a începe citirea poeziei d-lui Bodnărescu.

— Ce, ești nebun? îi strigă dl. Pogor, cu glasul tău oribil vrei să citești? Și-i smulge hârtiile din mână.

— Atunci lăsați-mă să le citesc eu, zise autorul.

— Pardon, intervine dl. Maiorescu, poetul nu-și citește singur lucrarea.

Bodnărescu se înclină și se așează pe scaun.

— De ce nu citești d-ta poezia? Îndrăznii să-l întreb încet.

— Fiindcă Maiorescu zice că poetul nu trebuie să-și citească singur lucrarea, îmi răspunde tot încet Bodnărescu.

La „Junimea” erau numai doi cititori care citeau bine: dl. Maiorescu și Eminescu. Dl. Jacques Negruzzi, deși cetea rău, avea pretenții că citește bine. Această pretenție ridica totdeauna protestări, mai ales din partea d-lui Pogor. Când venea – după cum se va vedea – câteodată dl. Carp la „Junimea”, voia să citească și el, însă dl. Pogor îl împiedeca cu sila de a ceti, spunându-i că glasul lui seamănă cu zornăitul de stricare de geamuri. Dl. Pogor cetea bine, însă avea un păcat, se emoționa îndată, peste o minută glasul i se tăia. Din cauza aceasta, d-sa n-a fost niciodată bun conferențiar. Alții nici nu se încercau măcar ca să cetească.

Dl. Maiorescu cetea frumos, subliniind nuanțele cu acel glas plăcut, care a făcut totdeauna farmecul conferințelor sale. Iar Eminescu punea acea melancolie adâncă în glas, care ridica valoarea – chiar mediocră – a lucrării pe care o cetea.

Dar revin. Dl. Maiorescu luă manuscriptul poetului și începu: *Ce poate fi va fi*. Acesta era titlul poeziei.

Dl. Bodnărescu era cunoscut de poet profund și obscur – mai mult obscur decât profund. Când se auzi acest titlu de: *Ce poate fi va fi*, o nedumerire generală se zugrăvi pe fața tuturor. Dl. Pogor își puse arătătorul de la mână dreaptă pe frunte, se strâmbă oribil, făcând o buză mare, dând semnele unei vii nedumeriri.

Din contră, dl. Maiorescu, ca să pună capăt acestui început de glumă pe teme serioase, repetă accentuat și cam emfatic din nou cuvintele: *Ce poate fi va fi*. Auditorul simțise că trebuie cel puțin să se facă că înțelege. Cetitorul începe:

Sub gârboave ziduri de vremi mucezite
etc. etc.

Despre ce era vorba? Poetul își închipuia o ruină impozantă de castel în Carpați; în mijlocul ruinei, un bătrân cu figură sinistră ședea cu un condei în mână, gânditor; dinaintea lui era de veacuri o mare carte deschisă, însă cu toate paginile nescrise; de sute de veacuri bătrânul gândește să scrie ceva și nu scrie nimic.

Și atunci poetul se întreabă: Oare de ce bătrânul nu scrie nimic? El care a văzut formațiunea lumii, aruncarea stelelor în haos și zdrobirea lor, el care a văzut lumea născând și murind, el care văzuse neantul, el care va vedea noaptea adâncă la disparițiunea universului! Bătrânul nu răspunde. Deodată însă ruinele încep a se mișca și a trosni, condeiul pe care-l ținea de sute de veacuri îi cade din mână. Și atunci, în vreo 13 versuri, bătrânul

răspunde în definitiv: că toate aceste cataclisme sunt nimicuri, este același lucru pe care îl schimbă numai forma... Și... ruinele dispar cu munte cu tot; în urmă rămâne un stâlp negru de fum. Bătrânul și castelul nu se mai știe ce devin.

După cetire, dl. Maiorescu făcu o pauză. O tăcere de gheață cuprinsese întreaga societate. Dl. Pogor devenise oribil de văzut, atât i se strâmbase figura. Dl. Jacques Negruzzi tușea ca să-și dea o continență și să aibă aerul că a înțeles ceva. Membrii societății își dădeau încet, unul altuia, cu cotul și se întrebau încet:

— Ai înțeles ceva?

— Nimic.

— Dar tu?

— Nici eu.

— Dar tu?

— Nici eu.

Regretatul Melik se făcuse mic în colțul lui și nici sufla. Nimeni nu îndrăzneă să întrerupă această tăcere, până când maistrul nu va vorbi – maistrul era dl. Maiorescu.

Alexandru Xenopol, care intrase la cele întâi versuri în sală, cu aerul lui de *enfant terrible* și cu acea sinceritate naivă, care face fondul caracterului lui, rupse tăcerea și strigă:

— Nu știu, domnilor, dacă d-stră ați înțeles, eu însă n-am înțeles nimic.

Un murmur de aprobare sublinie cuvintele lui Xenopol.

Dl. Maiorescu gândea, căuta formula.

— Fiindcă, zise dl. Pogor, văd că nimeni n-a înțeles, apoi să rugăm pe autor ca să ne spună ce a voit să exprime și la ce concluzii a voit să ajungă.

Bietul dl. Bodnărescu se făcu roșu ca sfecla – căci era – acum e mort – o natură foarte senzitivă și delicată – văzând că toate privirile se ațintesc asupra lui. Tuși de vreo trei ori și apoi zise:

— Eu, eu... cu ochii țintiți la dl. Maiorescu.

— Pardon, zise dl. Maiorescu, poetul nu are dreptul să-și explice lucrarea, aceasta ne aparține nouă. Poetul, o dată ce creează bucată sa, ea devine indiferentă pentru dânsul; poetul chiar ne poate rătăci căutând să dea rezoanele sale subiective. Noi trebuie să privim lucrarea sa din punct de vedere obiectiv.

De astă dată, eu am început a da semne de impaciență și, măcar că întâiași dată venisem la „Junimea”, cât pe ce eram să iau cuvântul ca să susțin contrariul. M-am mulțumit ca, plecându-mă iarăși la urechea d-lui Bodnărescu, să-i zic:

— Spune măcar încet, ce-ai voit să înțelegi?

— Nu pot, Maiorescu spune că poetul nu trebuie să vorbească de lucrarea sa.

Din această încurcătură un eveniment plăcut ne scoate pentru moment. Un servitor vine și deschide ușile unei mari sale din fund; acolo erau servite din abundență ceaiuri, cafele cu lapte, șocolate, prăjituri, cozonaci etc. Mai toată lumea se ridică, îndreptându-se spre bufet, lăsând în suspens problema, *Ce poate fi va fi*, cu sinistrul ei bătrân.

Căci trebuie să știți că erau câțiva membri, a căror nume le tac, care nu aveau nici o legătură intelectuală cu „Junimea” și care se pretindea că vin mai mult pentru ceaiurile și șocolatele de la „Junimea”, decât pentru literatură. Și lucrul se cam potrivea, fiindcă nu știu cum făceau, dar potriveau totdeauna să vină cu un sfert de oră înainte de servirea ceaiului și plecau imediat după aceea.

În timpul ceaiului, Alexandru Xenopol îl întreabă pe Eminescu:

— Dar tu înțelegi poezia lui Bodnărescu?

— Dar pe mine nu mă preocupă înțelesul, nu poți să ceri aceasta de la toată lumea – eu-s nemulțumit fiindcă versurile sunt proaste.

VIII

După ce luarăm ceaiul, ne întoarserăm în sala ședinței. Discuția trebuia să se facă asupra: *Ce poate fi va fi*. Instinctual, toți care nu înțeleseseră sensul acestei poezii, sau care nu voiau să ia parte la discuție, nefiind siguri de ce înțeleseseră, se retrăseseră prin fundul sălei. Așa că, într-un moment dat, văzui că în jurul mesei nu erau decât d-nii Maiorescu și Eminescu, pe canapea răsturnat ședea dl. Pogor, iar dl. Negruzzi pe un fotoliu ceva mai departe. Dl. Bodnărescu se așezase în dosul d-lui Maiorescu, cu o figură senină dar și resignată în același timp; știa că dl. Maiorescu îl va scăpa din orice încurcătură și că va ieși teafăr din atacurile și ironiile ce le presimțea și cu care era de mult obicinuit.

— Cine e bătrânul din *Ce poate fi va fi*? Pentru ce el nu scrie și ce înseamnă prăbușirea castelului cu bătrân cu tot? întrebă dl. Negruzzi.

Tăcere.

— Atunci să mai dăm încă o dată cetire poeziei, îndrăznește a întâmpina dl. Xenopol.

— Să se recitească, să se recitească, repetă mai multe glasuri.

Era ultima scăpare pentru cei ce nu o înțeleseseră; ei credeau că ascultând încă o dată poezia, poate vor prinde ceva din înțelesul ei.

— Pardon, dictă dl. Maiorescu, o poezie nu se citește decât o dată, înțelesul ei reiese sau nu reiese. Dacă nu reiese pentru nimenea, atunci e neînțeleasă. Este destul ca unul s-o înțeleagă, ca să nu mai fie din nou recită. Numai după ce discuția are loc asupra înțelesului ei general, numai după aceea să pot face observații de detaliu; și în acest caz, când detaliul este contestat, se recitește partea asupra căreia se contestă exactitatea. Poți să recitești două versuri ce exprimă o comparație, pentru a vedea dacă este justă, de vreme ce ea poate scăpa la prima cetire; nu poți să recitești întreaga poezie.

În timpul acesta dl. Bodnărescu făcea semne vădite de aprobare, Eminescu fixa un punct imaginar în plafond. Iar noi din galerie ne împărțisem în două părți: unii, sectarii d-lui Maiorescu, făceau semne că maestrul are dreptate; ceilalți, în frunte cu dl. Nicu Ganea, dădeam semne vădite că nu aprobăm teoria d-lui Maiorescu.

— Cine este bătrânul? Ce voiește bătrânul? Și de ce dispare după mii de ani de viață contemplativă? întrebă dl. Pogor.

— Bătrânul este indiferent, rolul lui este indiferent, poetul a găsit ocazie prin acest bătrân să facă niște versuri și să pună într-însele o parte a imaginației sale. Ce voiți mai mult? spune Eminescu. O poezie nu trebuie înțeleasă în totul, continuu, căci dacă toți bucherii de la școală o înțeleg, atunci nu mai este poezie.

La aceste cuvinte galeria începu a da semne de dezaprobare.

Eu, noul venit, cu spiritul meu limpede și logic, am sărit de pe scaun. Mai ales că de la început figura lui Eminescu, cu pletele lui lungi, cu aerul lui de suveran dispreț pentru omenire și pentru ceea ce-l înconjură, nu mă dispusesese deloc în favoare-i.

M-am așezat la loc, gândindu-mă că sunt nou venit.

În timp cât vorbise Eminescu, dl. Bodnărescu continuase a-l aproba ca și pe dl. Maiorescu.

— Bătrânul este Hronos, întâmpină dl. Negruzzi.

— Hronos? replică dl. Pogor, nu cred. Hronos este o idee a noastră, Hronos nu spune nimic, Hronos nu are el cartea veacurilor,

Hronos nu discutează; pe când bătrânul lui Bodnărescu, după ce mai multe mii de veacuri nu vorbește, apoi la urmă ține un discurs.

Scăparea era numai la dl. Maiorescu.

— Pogor are dreptate – zise în fine dl. Maiorescu –, bătrânul nu e Hronos, căci Hronos e o concepțiune a noastră, o concepțiune a antichității grece restrânse și înguste. Bătrânul reprezintă neantul cosmic, care nu pierie niciodată, chiar când el dispare pentru ochii noștri.

O respirație de ușurare se simți în auditor, iar dl. Nicu Ganea, încântat că am scăpat cu toții din încurcătură, strigă:

— Al dracului e Maiorescu, i-a găsit și aici capac! Numai aș voi să știu, dacă Bodnărescu, când a scris această poezie, s-a gândit la asta? Așa-i, Bodnărescule?

— Nu pot spune, Maiorescu zice că poetul nu trebuie să intervină în discuția operei sale.

*

Am rămas gânditor, văzând și auzind toate aceste, și îmi ziceam în mine: Ce însemnează subtilitățile unui om care voiește să domineze? E elementar că cel care scrie ceva, fie chiar o poezie, să știe ce scrie. Dacă acest lucru l-ai contesta unui om de știință, unui istoric, unui psiholog, spunându-i că el nu trebuie să-și dea seama de ce scrie, apoi aceasta ar constitui cea mai mare injurie. Când e vorba însă de poezie – după dl. Maiorescu –, îmi ziceam, lucrul se schimbă. Poetul, într-un moment dat, are un fel de lovitură de fulger în cap, o inspirație aproape supraomenească îi vine, ea-i vine sub o formă nebuloasă; poetul nu trebuie să o analizeze și să o clarifice, el trebuie să ia iute condeiul și să o aștearnă pe hârtie. Apoi să o dea imediat comentatorului, adică criticului, ca el să o definească.

Înțelege oricine că, în acest sistem, rolul poetului este nul și acela al maestrului critic tot. Poeții sunt făcuți, nu pentru a crea pentru public opere, ci pentru a ilustra pe criticul care se va ocupa cu ele.

Dl. Maiorescu își făcea prin urmare în „Junimea”, în calitate de critic, partea leului; poeții îi fabricau materialul, pe care d-sa își stabilea și își înălța valoarea sa intelectuală și estetică.

Cu acest sistem dl. Maiorescu împingea la obscurantism și la non sens. Căci poetul ca să scape de o analiză luminoasă și

clară, care i-ar fi găsit absurditatea concepțiunei, era încurajat a se arunca în fabricațiuni confuze a unei imaginații laborioase, care scapă analizei, pentru motivul că criticul înțelege în definitiv ce a voit poetul să spună, substituind sau atribuind lucrărei o concepțiune, mai la urmă acceptabilă, dar care avea numai un singur defect – cele de mai multe ori – că ea nu era a poetului, ci a comentatorului!...

Aceste gândiri ale mele, pe care în seara cetirei poeziei *Ce poate fi va fi* nu le-am exprimat, fiindcă eram nou venit, aceste gândiri le-am expus mai târziu de multe ori și am avut mari discuții în această privință în „Junimea”.

Cum gândeam eu, gândea majoritatea celor din „Junimea” în forul judecăței lor, și dacă admiteau în aparență teoria contrară, era numai fiindcă dl. Maiorescu o susținea.

*

Și fiindcă este vorba de acest lucru, e bine să fac o analiză a stărei sufletești și estetice a membrilor „Junimei”.

În „Junimea”, când am intrat eu, erau două curente perfect definite: era curentul german și cel francez. Era felul de a înțelege poezia, după ultimele teorii filosofice în favoare în Germania; era curentul literaturii franceze, mai cu seamă de la începutul veacului al XIX-lea. *Convorbirile literare* trădau vădit aceste două curente.

Curentul german era reprezentat în „Junimea” prin dl. Maiorescu; iar metafizica era în cea mai mare favoare, și mai cu seamă metafizica sub forma nouă pe atunci, schopenhaueriană. Căci în anul când am intrat la „Junimea”, dl. Maiorescu începe a face cursuri la Universitate pe baza celor două opere ale lui Schopenhauer, anume: *Parerga und Paralipomena* și *Die Welt als Wille und Vorstellung*.

Aceste cursuri, care au adus o revoluție în spirite, au dat naștere și la violente critici și acuzări. Mai ales după ce dl. Maiorescu a publicat în *Convorbiri* aforismele lui Schopenhauer, mai ales de atunci, numele lui Schopenhauer fu amestecat în discuțiile politice, iar junimiștii fură acuzați de cosmopoliți, de iubitori de străini și de propagatori de idei imorale.

Dl. A.D. Holban în Iași, am zis, era dușmanul neîmpăcat, iar întreaga școală literară naționalistă din București făcea cor cu mare violență. Era destul ca la o întrunire publică sau într-o gazetă să pronunți, apropos de junimiști și în special de dl. Maiorescu,

numele de Schopenhauer, pentru ca mahalagii incuți din sala de întrunire să izbucnească în huidueli, iar oamenii ceva mai cuți să dezaprobe pe dl. Maiorescu și să-l condamne în efigie.

Metafizica budaistă a lui Schopenhauer, care evident că lovea în sentimentul creștinesc general, dar care în fond reprezintă cea mai înaltă concepțiune de idei morale, întocmai ca și vechea credință budistă, era târâtă prin toate cafenelele, pe la toate întrunirile de mahala – fără ca, bineînțeles, să fie discutată.

Acestei școale aparțineau toți cei care își făcuseră studiile în Germania, anume: d-nii Bodnărescu și Eminescu. *Sărmanul Dionis* al lui Eminescu era clădit pe o concepție metafizică cu un amestec de kantism.

Dl. Pogor care își făcuse studiile în Franța, spirit fin și limpede, nu aparținea prin cultura sa acestei școale, însă într-un moment dat devenise budist, nu budist schopenhauerian, ci budist adept al lui Sakya-Muni.

De câte ori la „Junimea” câțva timp se năștea discuția cu tema religioasă sau filosofică, dl. Pogor striga cu dispreț:

— Ce mai umblați, gogomanilor, cu glume de aceste; Buda, budismul, asta-i singura credință și filosofie!

Mai târziu dl. Pogor a părăsit budismul; într-un timp era creștin în sensul lui Chateaubriand, altă dată era înamorat de concepția religioasă a lui Bossuet; un moment dat a fost mi se pare pozitivist à la Auguste Comte, pe urmă adeptul lui Ernest Renan, pe urmă materialist, pe urmă, pe urmă...

Noi ne deprinsesem cu aceste schimbări dese de sistem filosofic ale d-lui Pogor. Mai la fiecare două săptămâni, dl. Pogor venea să susțină alte idei și teorii și era așa de preocupat de noua teorie, încât, intrând la „Junimea”, de la ușă începea:

— Mă, nu umblați cu fleacurile voastre. Omenirea nu este menită să facă plăcere lui Jacques Negruzzi!...

Acesta era semnul că dl. Pogor venea cu o idee nouă, pe care căuta să o introducă în discuție, fără nici o provocare din partea noastră.

Aceste schimbări dese l-au făcut pe dl. Negruzzi într-o seară ca să strige:

— A, Pogor a citit o nouă carte!

Cuvântul a rămas, anume: că dl. Pogor avea părerea celei din urmă cărți care citise.

De școala nemțească se mai țineau: domnișoara Matilda Cugler și Schelleti în poeziile lor.

Grupul francez era mult mai numeros. Unii din acest grup erau: Ștefan Vârgolici, Naum, Șerbănescu etc. Aceștia erau traducătorii asidui ai lui Lamartine, Victor Hugo, André Chénier etc.

Mai era un grup, aş putea să-l numesc latinist, grupul transilvănenilor şi al bucovinenilor, care avusese la bază cultura limbei latine. El cuprindea pe Miron Pompiliu, transilvănean, pe d-nii Strajan, Burlă şi Pavel Paicu, aceşti doi din urmă bucovineni.

Un singur grup lipsea la început, grupul studiilor istoriei şi al culturii române – bineînţeles în mod mai sistematic.

Cu intrarea lui Lambrior şi a lui Tasu, aceste studii începură a fi puse în evidenţă. Intrând şi eu la „Junimea” şi începând a publica studii asupra istoriei românilor, se completează şi acest grup, iar dl. Pogor, care dădea porecle la toată lumea în „Junimea”, văzându-ne într-o seară intrând împreună, pe Lambrior, Tasu şi pe mine, strigă:

— Iată şi cei trei români.

De atunci cuvântul a rămas, toţi ne designau sub numele de: *cei trei români*.

Această poreclă de *cei trei români* denota o stare oarecare a spiritului „Junimei”.

Junimea nu era – cum se zice – străinofilă şi duşmană a neamului, dar este drept să spun că nu era nici cald iubitoare de trecutul poporului nostru. Orice om, care era ceva prost, era apostrofat cu numele de *roman*.

— Ce faci, mă romane? se zicea în deriziune.

— Am întâlnit mai mulţi romani, începea dl. Negruzzi o povestire oarecare.

Se ridiculiza cuvântul de roman, ridiculizând pe fracţionişti şi în special pe bărnuteşti, care la fiecare pas vorbeau de origina noastră romană. În răs sau nu, o indiferenţă – dacă nu chiar un mic dispreţ – învăluia toate chestiunile privitoare la origina şi cultura poporului român.

Noi, cei trei, am avut foarte multe discuţii în „Junimea”, în special Lambrior şi cu mine, pentru a scoate din eroare pe dl. Pogor şi pe alţi zeflemeşti, căci ei îşi închipuiau că trecutul poporului nostru era trecutul unui popor barbar, fără nici o cultură. Dl. Negruzzi, mai mult din spirit de zeflemea, abonda în acest sens, însă fără convingere, mai mult ca un fel de modă.

Dl. Maiorescu însă totdeauna a căutat, când nu ştia, să-şi dea seama în mod exact de chestiunile în discuţie.

Acest spirit cam zurbagiu în materie de trecutul nostru istoric s-a manifestat chiar în cele întâi săptămâni a intrării mele la „Junimea”, cu ocazia trimiterei de către dl. Dimitrie A. Sturdza, *actualul președinte al consiliului*, a unui manuscris în versuri al mitropolitului Dosoftei.

De pe atunci dl. Dimitrie A. Sturdza era un adunător pasionat de cărți vechi românești. Manuscrisul pe care îl trimisese dl. Sturdza era o *pisaltire* în versuri a mitropolitului Dosoftei, foarte interesantă din punct de vedere istoric și filologic.

Mi-aduc aminte că Eminescu dând citire unui psalm cunoscut:

La apa Vavilionului
Jelind de țara Domnului
etc.

d-nul Pogor cu toți zeflemiştii începură a râde, spre marea indignare a noastră, a *românilor*, care luam lucrul foarte în serios.

În fine, ca să sfârșesc cu grupările din „Junimea”, era grupul Alecsandri, grup poetic național; pe lângă Alecsandri care era sus, sus de tot, apoi venea răposatul Beldiceanu și alții.

IX

Într-o vineri, Vasile Tasu veni la mine și îmi zise:

— Deseară să vii numaidecât la „Junimea”; vine Vasile Alecsandri.

Era un eveniment. Alecsandri venea foarte rar la „Junimea”, însă când venea, atunci ședința lua o solemnitate deosebită. Mai întâi, glumele și aruncăturile de pernă din partea d-lui Pogor încetau; fiecare avea un aer serios și constrâns, tocmai fiindcă la „Junimea” nu era absolut nici o etichetă și nici un formalism. Nu se știa de statute, de prezident și secretar, fiecare vorbea când credea de cuviință, fără să ceară cuvântul cuiva; câteodată vorbeau trei deodată când era discuție, și poate atunci era discuția cea mai regulată și mai fructuoasă.

„Junimea” întreținea câțiva tineri în străinătate; așa dl. Bodnărescu și, mai cu seamă, Eminescu au stat la Berlin pe spezele „Junimei”. Mi se pare că în parte și Alexandru Xenopol. Pentru aceasta junimiștii care dispuneau de mijloace se cotizau lunar.

O dezordine plăcută și spirituală domnea totdeauna la ședințele „Junimei”, fiecare vorbea ce-i plăcea și tonul dogmatic nu era uzat decât în discuțiile și chestiile de critică și estetică, încolo libertate completă.

De aceea, când cineva venea pentru prima oară la „Junimea”, era displăcut surprins, fiindcă se aștepta la ceva și găsea altceva. Se aștepta ca să vadă o societate literară gravă, cu statute, prezident și viceprezidenți, fiecare luând cuvântul după numărul înscrierii. Și când colo, ce vedea! Vedea la prima ochire o societate aproape de nebuni, fiindcă veselia, glumele și râsul erau aproape în permanență, iar membrii se tratau între ei cu cea mai mare familiaritate.

Această impresiune a avut-o și răposatul Păulescu, când întâmplător a venit într-o seară la „Junimea”. Păulescu, luând cuvântul serios și gânditor, cu mare ce, zeflemești au putut să păstreze o figură cuviincioasă. Acest lucru l-a cam simțit Păulescu, și mai târziu mi-a exprimat mie mirarea.

Îndată însă ce cineva frecventa „Junimea” și se deprindea cu acest gen liber și fără rezervă al societății, se convingea că sub forma ușoară și glumeată se spuneau lucruri foarte serioase și că nu știi dacă a existat în țară vreo societate literară cu un fond mai serios.

Dar să revin la Vasile Alecsandri.

Alecsandri la „Junimea”

Când m-am dus în seara aceea la dl. Maiorescu unde era „Junimea”, deja la orele 8 și jumătate biroul era plin. Pe lângă membrii obicinuiți ai „Junimei”, mai veniseră și membrii care numai rar, din când în când, se arătau la ședințele „Junimei”. Așa, printre acești membri, era răposatul Ciupercescu, pe care nu știi dacă l-am văzut de trei ori la „Junimea”, era dl. Gheorghieș Racoviță.

Locurile erau toate ocupate, a trebuit să se aducă scaune și din alte odăi. Gogomanii, romanii, românii, caracudele cu prezidentul lor, dl. Nicu Ganea, toți erau în rânduri dese așezați. Dl. Culianu – căruia încă de pe atunci toată lumea îi zicea Papa Culianu – se așezase lângă dl. Melik. Alături se afla dl. Pavel Paicu, care avea mania să facă calambururi oribile, încât, de câte ori făcea vreunul, toată „Junimea” striga: „Prost îi Paicu, dați-l

afară!”. Era Miron Pompiliu, căruia Pogor îi zicea *Mirune*, din cauza originii lui transilvănene. Nu mai vorbesc de cei obicinuiți ai „Junimei”. Toată această lume era cu urechea și cu ochiul înspre ușa de intrare, așteptând pe bardul Moldovei.

Bardul însă nu venea, bardul se făcea așteptat. Dl. Maiorescu, ca să producă o diversiune în spirite, propuse ca până atunci să se citească ceva.

Deja membrii știau că Alecsandri aduce cu sine, pentru citire, o lucrare nouă, o epopee istorică: *Dumbrava roșie*. Și mai dinainte fiecare își lingea – ca să zic așa – buzele, la ideea plăcerii ce are să guste.

Păcatul căzu pe Ștefan Vârgolici. O traducere a lui din Lamartine, nu-mi mai aduc aminte care, trebuia să servească de intermez, sau cum zice franțuzul de „lever de rideau”.

— Iar ai venit cu Lamartine? strigă dl. Pogor. Nu înțelegi că Lamartine este poetul cel mai fad și mai plângător din lume?

Eminescu începe a citi traducerea. După vreo 10 versuri, o mișcare se face; un bărbat scurt de statură, ras, cu mustați groase și tăietate la capăt, cu un aer mândru, foarte mândru, și cu o căutătură rece intră în sală. Era Vasile Alecsandri, îl vedeam pentru prima oară. Toată lumea se scoală în picioare. Alecsandri se îndreaptă înspre dl. Maiorescu, cărui îi strânge mâna, apoi dă mâna cu dl. Negruzzi și dl. Pogor, iar pe rest îl salută cu o mică clătinare din cap și se așază pe un fotoliu, pe care dl. Maiorescu și dl. Negruzzi i-l pun la dispoziție cu grăbire.

— Vă rog, prezența mea să nu vă întrerupă lectura și ocupația obicinuită, zice dl. Alecsandri cu glasul său cunoscut, glas al cărui timbru era cam întunecat, cam răgușit.

Eminescu continuă citirea traducerei lui Ștefan Vârgolici până în capăt.

Se fac câteva critici de text asupra acestei traduceri. Se întâmplase că eu să cunosc bine acea traducere din Lamartine – mi se pare *l'Isolément*. Și atunci iau cuvântul ca să spun că o traducere, ca să fie bună, trebuie să păstreze atât forma versului, cât și numărul posibil de cuvinte corespunzătoare, fără amplificație, fără ca să se adauge versuri, pentru a se putea explica ideea.

Și mi-aduc aminte că sfârșeam astfel:

— Bine, evident că traducătorul are voie să amplifice câteodată textul original, dar nu trebuie să se depărteze prea mult de imitația lui servilă. Eu în această privință aş admite o toleranță de 5, cel mult 10 la sută.

Aceste cuvinte făcură să râdă pe junimiști. Iar Alecsandri, întorcându-se către mine, cu acel aer ironic și fin pe care-l avea, îmi zise:

— Domnul este financiar?

Vă puteți închipui ce râs a produs această glumă a lui Alecsandri! Mai întâi fiindcă era bună, și apoi era făcută de Alecsandri. Toți junimiștii își lărgiră gura până la urechi, dând semne de admirație nemărginită. Iar Alecsandri, care era simțitor la lingușire, deveni vesel și începu a spune câteva anecdote care i se întâmplaseră în călătoriile sale.

Alecsandri era un admirabil *causeur* și un povestitor fermecător. Avea o mare suficiență pentru a susține toate, un spirit fin de observație, care-l făcea să întoarcă mai toate lucrurile în glumă și la haz. Cu verva și cu spiritul lui ne subjugase. Dl. Maiorescu cel întâi dădea semnalul hazului și al râsului.

Nu știu cine a atins chestia cafelei; îndată Alecsandri a și început a povesti o anecdotă cu cafeaua.

— Eram odată la Constantinopol, unde făcusem cunoștință cu un turc, care îmi vorbea de niște ruine vechi, ce se aflau prin Asia Minoră. Fiindcă eram hotărât să fac voiajul în acea parte, l-am întrebat cum se cheamă satul sau localitatea. Turcul mi-a răspuns că nu-și aduce aminte, dar poate să-mi dea o singură indicațiune numai. El mi-a zis: în voiajul d-tale ai să dormi în multe hanuri și ai să bei multe cafele. Unde vei bea cafeaua cea mai bună, să știi că acolo sunt ruinele, fiindcă acolo este un cafegiu, care face cafele cum n-am băut în tot cuprinsul Islamului.

Având la îndemână numai simplu această indicațiune, am plecat în voiaj. Cum ajungeam într-un sat – căci despre sat era vorba – ceream o cafea; o gustam, era bună – căci în Turcia cafeaua este peste tot locul bună – dar nu mi se părea ceva extraordinar, prin urmare plecam înainte. Din cafele în cafele, ajung în sfârșit la un sat, întreb unde-i hanul, mă duc într-acolo și văd afară pe un turc stând turcește cu un ciubuc în mână și cu o cafea alături. Îndată ce înțelege că are a face cu un musafir, bate din palme și ordonă unei slugi să-mi aducă o cafea. Mi-o aduse; cum gustai dintr-însa am înțeles că aista-i turcul, așa de bună era. Imediat am întrebat în turceasca mea dacă nu cumva în satul acesta sunt niște dărâmături vechi. Iar turcul, foarte mulțumit, mi-a răspuns, dându-mi a înțelege că-i așa.

Apoi, Alecsandri sfârși zicând: „Vedeți cum se călătorește în Turcia. În loc de guizi sau alte informații, cafeaua ține loc la toate”.

Auditorul a râs cu ostentație de această anecdotă – de altminterlea nostimă.

— Acum, zise Alecsandri, să trecem la lucruri mai serioase, și băgând mâna în buzunarul redingotei scoase un teanc de hârtie în patru: era poemul *Dumbrava roșie*.

Cine nu cunoaște *Dumbrava roșie*? Alecsandri îi dădu citire într-un mod admirabil. Cetea foarte frumos, punea în evidență nuanțele, glasul lui cam întunecat de bas aproape profund, lua toate intonațiile, făcea să trăiască personagiile din poem și punea în evidență strofele frumoase.

Am ascultat-o cu toții cu o adevărată plăcere.

Dumbrava roșie este o adevărată epopee, după toate regulele artei, adică făcută după calupul vechei epopei homerice. Totul este după program. Capitolul întâi se începe cu un vis, visul lui Albert. Regele Poloniei, Albert, primește în vis îndemnul ca să cucerească lumea răsăriteană, se trezește din vis și atunci se întreabă cu mândrie: încotro să se arunce cu armatele sale? Și își zice:

Moldova este pragul întâiului meu pas!

Mi-au plăcut foarte mult două frumoase versuri din această parte. Când Albert spune că după ce va birui pe marele Ștefan, apoi:

Iar lumea îngrozită, privind spre răsărit,
Vede-va-n loc de soare al meu chip strălucit!

Vădit că Alecsandri în *Dumbrava roșie* nu are o mare concepțiune, genul epopean nemaicomportând avânturi ridicate. Dar nu-i mai puțin adevărat că Alecsandri în *Dumbrava roșie* s-a ridicat la valoarea de mare poet descriptiv, făurind versuri și găsind comparații de o mărime neobicinuită.

După cum în Homer, apoi în Ariosto, apoi în Tasso, apoi în Voltaire etc., se face revista trupelor cu eroii lor în frunte, Alecsandri nu lipsește de a se conforma în *Dumbrava roșie* acestei cerinți clasice. Toporski, Grodeck, Cziusko, Zablotowski, toți eroii poloni înlocuiesc în poema lui pe eroii epopeilor trecute.

Al doilea capitol, intitulat *Țara în picioare*, a produs un mare entuziasm la „Junimea”. Descrierea armatei moldovenești cu voinicii săi în frunte a mișcat inimile celor *trei români*, chiar și d-lui Pogor îi dispăruse râsul sarcastic de pe buze. Coman de

la Comana, un uriaș de munte. Balaurul de la Galu, Cioplan din Pipirig, Velcea bastardul etc. Înfierbântau adunarea.

Ne-a venit tuturor surâsul pe buze, când bardul de la Mircești n-a uitat să-și facă localității sale și strămoșilor săi partea leului, scriind următoarele versuri:

Scheianul și Mircescul, vecini de pe Siret
 Ce s-au bătut cu Hroiote, s-au prins cu jurământ
 Nici chiar sub brațul morței să nu dea îndărăt
 Pân' n-or intra cu leahul pe al leahului pământ.
Și Zimbrul de la Scheia și Zimbrul din Mircești
 Se duc să ia în coarne pe vulturii leșești.

Asemenea parfumuri, pe care artiștii își trec ei înșiși pe la nasul lor, sunt permise. Oare Mozart în *Don Juan*, în ultima scenă, nu face pe Don Juan să întrebe: „de cine este făcută acea muzică divină?” Și nu i se răspunde: „Că desigur de Mozart, căci un altul nu poate să se ridice la asemenea muzică sublimă?” De ce Alecsandri, într-o epopee națională, să nu vorbească de zimbrul din Mircești, care ia în coarne pe vulturul leșesc? Eroii noștri naționali poartă toți în *Dumbrava roșie* un calificativ ca și eroii antici.

Pe când Homer are pe înțeleptul Nestor, pe Achile cel iute de picior, pe Minerva cu ochii de bou etc., în *Dumbrava roșie* găsim pe Tăut cu mintea coaptă, pe Costea cu ochii sumeți, pe Boldur cu suflet îndrăzneț etc.

După această introducere poetul trebuia să pună față în față ambele tabere: tabăra leșească cu cea română.

Evident că, voind să ai stilul eroic și să izbești imaginația cu comparații îndrăznețe și grandioase, nu poți să te ții la aceeași înălțime. Sunt foarte multe umpluturi în aceste două capitole, dar sunt și multe frumuseți. Totul însă este o amintire din viața eroică clasică. Sunt pasaje care amintesc pe Termopile.

— Grozane! ce o fi ziua de mâni?

— O fi la unii mumă, o fi la alții ciumă!

amintește dialogul spartanilor și cuvintele lui Leonidas când zice: „deseară cinăm în infern”.

Partea care li s-a părut tuturor cea mai slabă a fost capitolul intitulat: *Ștefan cel Mare*. Cuvântarea eroului e prea lungă, este un adevărat discurs, în care eroul face politică, își laudă bărbăția, este un fel de faimosul monolog lung și fastidios al lui Carol

Quintul din *Ernani*. Dar pe de altă parte câte lucruri frumoase! Așa, vorbind de Ștefan, Alecsandri spune:

Timpul i-au pus coroană de argint, țara, de aur,
Și gloria mărează i-au pus cununi de laur.

Sfârșitul – aratul – ne-a lăsat într-o adâncă și eroică zguduire sufletească:

Trecut-au patru seculi din acea zi fatală!

Pe locurile arate și semănate cu ghindă de stejar, astăzi este sombra pădure de stejar, *Dumbrava roșie*; lângă ea o tabără de care, cu flăcăi români, a poposit. Ei se mirară, stând în jurul unui foc mare, pentru ce vreascurile aruncate se mișcă ca șerpui și șuieră. Iar un român mai bătrân le răspunde:

Știți voi de ce stejarul arzând, plânge și geme?
(Întreabă-un român ager, pe care-a nins de vreme)
Colea-n astă Dumbravă copacii urieși
Sunt locuiți, se spune, cu suflete de leși.

Necontestat că dacă Alecsandri în *Dumbrava roșie* n-a găsit inspirația cea mare, genul literar fiind demodat și cam banalizat, dar desigur că a găsit inspirații de detail, s-a ridicat la o limbă eroică, pe care nu a maniat-o încă nimeni așa frumos ca dânsul, cu toate umflăturile și fanfaronadele inerente acestor fel de producții.

Eu, care nu-l gustam întreg pe Alecsandri, după ce a citit, cum știa el să citească, *Dumbrava roșie*, am rămas sub un sentiment de admirație, pe care numai timpul și alte incidente l-au șters.

După ce Alecsandri sfârși de citit, se înțelege că nu mai fu vorbă de critică, ci numai de laude; fiecare se grăbea ca să reciteze un vers frumos, fiecare căuta să semnaleze o comparație frumoasă. Dl. Negruzzi se repezi ca un leu la manuscrisul *Dumbrăvei roșii*, iar figura lui Alecsandri era complect luminată.

Încălzit și el, măgulit în vanitatea lui, bardul binevoi ca să se apropie de grupul nostru. Dl. Jacques Negruzzi se grăbi a ne prezenta pe rând, întocmai ca unui suveran, iar bardul merse cu amabilitatea până a întinde câtorva dintre noi chiar mâna. Papa Culianu se făcuse roș ca sfecla de emoție, el vedea probabil înaintea sa în acel moment toate stelele pe care cu telescopul le vedea din

observatorul de la Universitate. Dl. Melik cât pe ce era să rămâie fără musteață, într-atâta o rodea și o trăgea. Iar Ștefan Vârgolici se făcuse așa de roș, încât noi toți ne-am temut de o congestie.

Numai grupul poeților neînțeleși și nepătrunși păstra o demnitate care putea să treacă drept o adevărată răceală. Eminescu avea aerul plictisit, desigur că nu gusta poema, era prea simplă și prea ușoară, imaginele erau prea străvezii, comparațiile prea drepte, nimic transcidental. Cu toate acestea era o parte, una singură, pentru care ierta lui Alecsandri lucrarea: era fondul poemului, fond național, punând în lumină faptele strămoșilor. Aceasta era coarda simțitoare a lui Eminescu, pe care de câte ori o atingeai, el vibra în toată ființa sa.

Noi, *cei trei români*, ieșeam triumfători.

— Ei, vezi că se pot scrie lucruri admirabile pe tema eroilor noștri naționali? apostrofiez pe dl. Pogor.

Dl. Pogor nu-mi răspunde, fiindcă era Alecsandri de față. Ca oricare suveran – căci și poeții poartă coroană – Alecsandri se retrase înainte de sfârșitul ședinței. Abia el scoborâse scările și dl. Pogor, torturat că trebuise timp de două ceasuri să aibă o poză decentă, luă un coltuc de pernă și-l aruncă în capul lui Jacques Negruzzi, apoi întinzându-se pe canapea, își puse picioarele pe masă. Toți junimiștii de ocazie se strecurară încet, unul câte unul, iar pe la miezul nopții „Junimea” își luase fizionomia ei obicinuită.

Pe Alecsandri l-am mai văzut de vreo două ori la „Junimea”. La fiecare dată i-am fost recomandat și niciodată n-a putut să mă recunoască.

Mult după aceea, pe la 1882, mâncam într-o seară la otel Boulevard, aici în Capitală, cu mai mulți, când Alecsandri intră în sală întovărășit, mi se pare, de dl. Ianov. Se așeză la o masă alături de noi și pentru a patra oară am făcut cunoștință. De atunci nu l-am mai revăzut.

X

La *Junimea* erau mai multe porecle care denotau oarecare stare sufletească. Așa, cei care nu luau parte niciodată la discuție și nu aveau nici o însemnătate literară, intrau cu denumirea de *caracudă*. Președintele caracudei era Miron Pompiliu; din ea făcea

parte: Beldiceanu, Pavel Paicu, câțiva pedagogi de la Institutele Unite etc. Aceștia se așezau totdeauna prin fundul sălei, nu deschideau decât foarte rar gura, în genere se mulțumeau să râdă de glumele celorlalți.

Mai erau apoi *cei opt care nu pricepeau și nu înțelegeau niciodată nimic*. Președintele acestora era dl. Nicu Gane. Printre aceștia figurau Ștefan Vârgolici, dl. Naum, Papa Culianu etc.

Să nu se creadă că acestora li se zicea: *cei care nu înțeleg niciodată nimic* fiindcă erau considerați ca proști. Nu, nu am nevoie să zic că d-nii Nicu Gane, Ștefan Vârgolici etc. nu erau niște proști, din contră. Acești opt nu rămâneau veșnic aceiași, ei se schimbau adesea. Între acești opt, era de multe ori dl. Iacob Negruzzi, chiar și dl. Pogor, dar oricum se schimbau cadrele, președintele rămânea același, dl. Nicu Gane.

Ce erau acești opt? Erau, în definitiv, niște oameni cu bun-simț, care se refuzau cu orice preț de a se preta la toate subtilitățile metafizice, la toate teoriile incoherente, la toate elucubrațiile filosofiei germane, și având conștiință de sănătatea minții lor, recunoșteau cu francheță că nu pricep de câte ori d-nii Bodnărescu, Eminescu, Slavici sau chiar Maiorescu veneau cu bucăți literare care se bazau pe doctrinele confuze și difuze ale acestui fel de cultură germană.

Era bunul-simț protestând în contra introducerii în literatura noastră a unui gen neasimilabil cu natura și felul nostru cultural.

Și fiindcă dl. Nicu Gane, autor plăcut al mai multor nuvele pe temă românească, avea totdeauna curajul ca să spună la vreo elucubrație literară a d-lui Bodnărescu sau Eminescu, că nu înțelege, germaniștii au căutat să-și răzbune pe el și pe ceilalți calificându-i de *cei opt care nu înțeleg nimic*.

Efectiv, de multe ori nu era nimic de înțeles. Pe atunci la „Junimea” era la modă toată filosofia germană, începând cu Fichte, Hegel, Kant și, mai cu seamă, Schopenhauer. Raționalismul pur, budaismul, migrațiunea sufletelor cu doctrina metempsihosei, hegelianismul, cu toate deducțiile lui logice, toate se încrucișau în capul adepților, producând confuzii uimitoare. Ideea supranaturalului științific – dacă pot să mă exprim așa – precum și toate concepțiunile vechi și noi despre spațiu, despre timp, cercetarea omului, considerat ca o jucărie a simțurilor lui, deosebit de *eul* său, dădeau loc la lungi discuții.

Dl. Maiorescu, cu spiritul său clar, știa să pună ordine în toate acestea, dar încuraja școala prin exemplul său. Așa, de

multe ori, în lecțiile d-sale de la Universitate aborda chestiuni de psihologie adâncă, în care individul străbătând prin puterea lui spațiul și timpul vedea în viitor, printr-o silință a mentalității sale, ce se va întâmpla mai târziu cu dânsul. Așa-mi aduc aminte că într-una din lecțiunile sale, dl. Maiorescu, vorbind de acest fel de devinățiune – explicabilă după d-sa în psihologie –, dădea de exemplu pe Goethe, care s-a văzut el însuși, fiind încă tânăr, în uniformă de ministru de la Weimar, cum a fost peste 40 de ani.

Dar dacă dl. Maiorescu știa să pună o ordine în toate aceste concepțiuni, vă puteți închipui ce deveneau toate aceste credințe în capete mai puțin sistematice și cu o preparație mai insuficientă precum erau acelea ale d-lor Bodnărescu și Eminescu.

„Junimea” suporta filosofia d-lui Maiorescu, ea însă se revolta la elucubrațiunile poetice ale d-lui Bodnărescu și la teoriile extravagante ale lui Eminescu.

Grupul celor *opt*, cu prezidentul lor, dl. Nicu Gane, a luat naștere cu asemenea ocazie. Pentru a protesta în contra poeziilor și nuvelor d-lui Bodnărescu, precum și a propagandei lui Eminescu, s-a format grupul acesta. Și au fost ocazii, de pildă la citirea unor *epigrame* de dl. Bodnărescu, în care întreaga „Junime”, afară de dl. Maiorescu, devenise grupul *celor care nu înțelegeau nimic și nu pricepeau nimic*.

Dl. Maiorescu însă singur persista a înțelege și a da explicații – unde nu era în realitate nici una – și să pună un sens, acolo unde el nu se afla.

Dar grupul lui Nicu Gane nu dezarma, el era veșnic în deșteptare și de multe ori avea chiar succese, în adevăr câteodată se citeau elucubrații de așa natură, încât toată lumea începea să râdă, iar grupul striga în unison, adresându-se către cei care se prefăceau că pricep:

— Ei, voi pricepuților, spuneți care este înțelesul?

Sărmanul Dionis

Succesul însă cel mare pe care l-a avut grupul al cărui președinte era dl. Nicu Gane a fost cu ocazia citirii faimoasei nuvele a lui Eminescu, *Sărmanul Dionis*. Această nuvelă a întrecut ca elucubrație filosofică tot ce se produsese până atunci la „Junimea”. Și dacă ea nu ar fi limba, acea limbă frumoasă a lui

Eminescu – însă limbă cu pretenție și emfatică în *Sărmanul Dionis* –, nuvela ar fi fost considerată ca o extravaganță a unui ascet, torturat de foame, de sete și de abținere și slăbit prin flagelațiuni zilnice.

Într-o seară mă duc la „Junimea”, dl. Pogor ne spune:

— Astă-seară avem *lectură*, Eminescu citește o nuvelă; Maiorescu, care a cetit-o, spune că-i o capodoperă.

Eminescu, răsturnat într-un fotoliu, ședea plictisit și indiferent la ce se petrecea în juru-i. Dl. Maiorescu sosește.

— Ei, Eminescule, zice dl. Iacob Negruzzi, haide vino și începe.

Eminescu își trage un scaun lângă masă, scoate manuscrisul din buzunar și începe a citi:

...și tot astfel dacă închid un ochi văd mâna mea mai mică decât cu amândoi. De aș avea trei ochi, aș vedea-o și mai mare, și cu cât mai mulți ochi aș avea, cu atâtea lucrurile toate dimprejurul meu ar părea mai mari. Cu toate astea, *născut* cu mii de ochi, în mijlocul unor arătări colosale, ele toate, în raport cu mine, păstrându-și proporțiunea, nu mi-ar părea nici mai mari, nici mai mici de cum îmi par azi. Să ne-nchipuim lumea...

Și pe această temă, Eminescu continuă, continuă a ceti.

Noi ne uitam unii la alții, *cei opt* deveniseră treizeci, neștiind ce este aceasta și unde are să ajungă. Tocmai târziu, Eminescu începe a ne da explicația acestei metafizice, cetind că eroul lui, Dionis, era un copil orfan, îmbuibat de teorii metafizico-astrologice, locuind într-o casă ruinată și având de la părinți o singură suvenir, un portret al unei figuri, semibărbătească, semifemeiască, dar mai mult bărbat decât femeie, de vreme ce era portretul tatălui său mort tânăr.

Am respirat cu toții. Iată-ne, ne ziceam noi, readuși pe pământ; de acum nuvela are să fie nuvelă, să ne așteptăm la intriga ei, căci pe erou îl cunoșteam.

Cei treizeci deveniră iarăși *opt*, dezarmând: chiar dl. Nicu Gane, președintele, își mai descreți sprâncenile. Iar *caracuda*, care fusese cu desăvârșire intimidată de filosofia lui Eminescu, începu a tuși, mișcându-și imperceptibil scaunele ca să se apropie. Mirmilik uită ca să-și smulgă musteața.

Aș, era o simplă acalmie. Cei opt trebuiau să aibă în seara aceea mult de furcă.

Eminescu reîncepu citirea. Sărmanul Dionis intrând în odaia lui săracă, ia o carte de astrologie și începe, citind, a medita,

uitându-se la constelațiunile zugrăvite: „Cine știe dacă în cartea aceasta nu e semnul ce-i în stare de a te duce în lumi care se formează aieva, așa cum dorești” etc.

— Na, iarăși filosofie, zise încet dl. Nicu Gane.

Noroc că imediat Eminescu începe a citi: „că în fața casei sale era o locuință frumoasă și că pe fereastra deschisă se aude sunetul unui piano, un glas fraged și plăcut și se zărește chiar silueta unei fete gingașe”.

Aici, din nou ușurarea ne ridică grija; evident că o intrigă amoroasă era să se lege între sărmanul Dionis și fata bogată și frumoasă.

Aș, eroare! Cum dispare fata de la fereastră, sărmanul Dionis se înfundă în privirea liniilor roșii zodiacale, liniile încep a se mișca și a se învârti cu mare repeziciune, mintea lui Dionis este târâtă cu dânsule, o mână nevăzută îl atrage în trecut sub vârtejul liniilor zodiacale și deodată sărmanul Dionis vede domni în haine de aur, și samur, stând pe tronurile lor vechi, vede divanuri de oameni bătrâni, popor de oameni creștini intrând în curtea domniei. Liniile roșii se opresc din mișcarea lor și atunci un glas misterios întrebă pe Dionis:

— Unde voiești să stăm?

— Sub domnia lui Alexandru cel Bun, răspunse Dionis.

Imediat Dionis se vede transformat într-un călugăr numit Dan, răsturnat pe un fân cosit proaspăt, pe un apus de soare.

Eminescu se opri de citit. Dl. Pogor făcu o strâmbătură puternică, noi ceștilalți aveam o figură plictisită. În această transformare à la Faust – căci vădit că cartea de astrologie avea o înrudire oarecare cu cărțile vechi în care Faust, în actul întâi, caută să găsească secretul lumii – nu ni se părea de un interes palpitant. Cu toată osteneala care și-o dăduse Eminescu de a adopta un stil fantastic și diabolic, de circumstanță, nu izbutise.

Un lucru recunoscuserăm cu toții. Recunoscuserăm pe Eminescu cu cultul lui pentru domnii vechi, cu entuziasmul pentru curțile vechi domnești, cu iubirea lui pentru boierii bătrâni, sfetnicii domnului, cu dragostea lui pentru poporul românesc, pe care și-l figura ca creștin, ca iubind pe domn și tronul fără margini. Eminescu putea, în vârtejul liniilor roșii din cartea de astrologie, să-l ducă pe sărmanul Dionis în cine știe ce mare imperiu și cine știe sub ce străluciți împărați. Nu, el se mulțumește a-l duce în trecut numai cu 400 de ani și alege din toți domnii pe cel mai cuminte și mai așezat, pe Alexandru cel Bun. Putea să

facă din Dionis un cavaler strălucit, el îl face călugărul Dan, având pentru ideea creștină dragoste, nu din cauza credinței, ci fiindcă acea credință a fost în trecut credința poporului român.

— Bine, ia să ne lămurim? întreabă dl. Pogor. Cele ce se petrec cu Dionis, desigur că Dionis le visează?

— Da și nu, răspunde Eminescu cu convingere. Asta-i o teorie care-i greu de înțeles.

Cei opt, cari deveniseră *treizeci și cinci*, începură a râde cu indulgență.

Eminescu continuă cu citirea. Glasul care-l întrebase unde să se oprească era al meșterului Ruben, autorul cărței, cu care Dionis începe, în calitate de călugărul Dan de subț Alexandru cel Bun, o foarte ciudată conversație asupra metempsihozei și a tuturor cauzelor oculte. Și atunci aflarăm că adevăratul erou nu era Dionis din veacul al XIX-lea, ci era Dan, călugărul de la începutul veacului al XV-lea, și că el visase numai că este sărmanul Dionis și că trăiește în veacul al XIX-lea; că în sufletul omului, timpul și spațiul nemărginit existând, destul o simplă vargă magică pentru ca el să se transporte în orice veac și în orice localitate.

Cum vedeți nuvela lua o întorsătură mai mult decât stranie. D-nul Iacob Negruzzi, care de obicei, deși cu zâmbetul pe buze, aproba teoriile lui Eminescu, începu a tuși tare și repetat, făcând din ochi și din mâini semne disperate, că nu este chip de înțeles ceva, și, aplecându-se spre Xenopol, care era lângă d-sa, zise:

— Ce fac eu cu cititorii *Convorbirilor*, când voi publica nuvela aceasta? Au să-mi întoarcă toți înapoi revista.

Eminescu însă, senin, foarte senin, își continuă lectura:

Călugărul Dan intră în oraș, dar abia pătrunse într-o casă împreună cu Ruben și deodată casa se prefăcu într-o peșteră cu pereți negri, Ruben se zbârci, barba se făcu în furculiță, ca două bărbii de țap, nasul i se strâmbă, el deveni diavolul cu o mulțime de draci împrejur.

De astă dată, protestările luară un caracter mai pronunțat; aceasta nu mai era fantezie, era pură copilărie. Erau amintirile poveștilor cu draci, cu moara cu draci etc.

Eminescu însă părea că nici nu observă ce se petrecea în jurul lui, el continua: „Călugărul Dan pleacă pe o uliță strâmtă”...

Aici, o dificultate. Nuvelistul era nevoit să descrie un oraș, așa cum orașul exista în timpul lui Alexandru cel Bun; prin urmare, nefiind chestie de metafizică, Eminescu trebuia să dovedească cunoștințe arhitectonice din veacurile trecute, precum și

a moravurilor și a costumelor acelor veacuri. Căci de... este ușor să transporti cu mintea pe cineva în veacul lui Alexandru cel Bun, dar e foarte greu să-l faci să trăiască în acel veac. Și meșterul Ruben cu toată astrologia sa nu putea să-i dea aceste cunoștinți pozitive, de care chiar un nuvelist are nevoie.

De aceea, *noi, cei trei români*, adică Tasu, Lambrior și cu mine, ne-am deschis bine urechile să vedem cum Eminescu are să ne descrie casele, costumele etc. din timpul lui Alexandru cel Bun.

Îl auzirăm continuând astfel: „El își grăbi pașii până ce intră în târg. O uliță strâmtă, cu case vechi și hârbuite, a căror caturi de sus erau mai largi decât cele de jos, așa încât jumătatea catului de sus se rezima pe stâlpi de lemn și numai jumătate pe cea de jos, ceardacuri înalte înaintate sub șandramale lungi, apăsate, pline de mușchi negru-verde; iar în ceardacuri șed bătrânii etc., etc.”

— Apoi, stăi, că nu-i așa, întrerupse Lambrior, dumneata descrii un oraș turcesc, arhitectura din veacul trecut. Sub Alexandru cel Bun, românii nici nu veniseră încă în contact cu turcii.

Eminescu dădu din umere și-și continuă citirea. Ce-i păsa lui de adevărurile istorice! Niciodată el nu s-a interesat de aceasta; totdeauna el a avut credința că omenirea și românii au trăit așa, după cum el și i-a închipuit, iar nu după cum ei au trăit în realitate. Mintea lui Eminescu a fost incapabilă de a înțelege vreodată un adevăr care nu ar fi intrat în sistemul credințelor sale, care nu i-ar fi gădilat o manie a lui, fie filosofică, fie istorică.

Mai departe, Eminescu ne vorbește de case cu acoperământ țuguiet, de cavaleri purtând căciula țurcănească – amintire a costumului de pe portretul lui Mihai Viteazul –, învăliți în mantale, lucru care ne provoacă râsul nostru al cunoscătorilor în istorie, și vă puteți închipui ce mai cunoscători eram chiar noi!

Eminescu continuă, continuă în mijlocul unei mari plictiseli. Călugărul Dan se uită la umbra sa, umbra se transformă într-o fată, Maria; un dialog drăgăstos urmează între dâșii. Dar vede clar cum ființa lui se desparte într-o parte eternă și una trecătoare, brațele lui încep a pieri în aer și cu toate aceste ele capătă puteri uriașe. Deodată călugărului Dan îi vine plăcerea ca să știe toate și să afle toate, în sfârșit îi vine gustul să devie chiar însuși Dumnezeu, și atunci se întreabă: Oare fără s-o știu nu sunt însuși *Dumne...* În acea secundă totul se prăbuși împrejurul lui, ca în *Ce poate fi va fi* a d-lui Bodnărescu.

Dionis, căci Dan dispăruse o dată cu prăbușirea, deschide ochii. Visase? Nu.

Era Dan și visase că-i Dionis? Iar nu. Ce fusese? Ruben era jidanul anticvar Riven, de la care cumpărase cartea de astrologie, umbra fusese portretul cu ochi albaștri; însă nu visase. Dionis, conform migrațiunei sufletelor, probabil că trăise în trupul lui Dan călugărul. În timpul lui Alexandru cel Bun, prin urmare sub o emoțiune puternică și printr-un fel de luciditate retrospectivă și-a adus aminte de traiul lui, acum 400 de ani în urmă...

Păcat că nu-și adusese aminte și de felul cum erau casele făcute în timpul lui Alexandru cel Bun; aceasta ar fi fost mai interesant.

Necontestat că *Sărmanul Dionis* are o concepțiune puternică și că este ieșită dintr-un cap numai ca acela al lui Eminescu, dar e numai concepțiune. Ca nuvelă, adică ca descriere, ca intrare în detalii, ca punere în relief de caractere, ca viață trăitoare, ea este slabă de tot. Se vede de departe că Eminescu nu mistuise bine ceea ce citise și că nu izbutise să dea *Sărmanului Dionis*, măcar caracterul unei nuvele fantastice.

Citirea durase lung timp. A trebuit să luăm ceaiul pe la douăsprezece jumătate.

Nu-mi aduc aminte bine critica d-lui Maiorescu asupra nuvelei, dar știu că a făcut o critică. Cât despre ceilalți, era unanim admis că, aparte teoria metempsihozei, nuvela era de o extravagantă neiertată.

Dl. Iacob Negruzzi repetă neconținut:

— Ce au să zică cititorii *Convorbirilor*?

Asta nu l-a împiedicat însă să ia din mânele lui Eminescu manuscriptul și să-l puie în buzunar.

Eminescu nu a discutat cu noi, rămăsese istovit după citire, se vedea că citind nuvela trăise viața sărmanului Dionis și avea aerul că chiar la „Junimea” nu era în elementul lui, părându-i rău că nu s-a născut aievea în timpul bătrânului Alexandru cel Bun.

*

Ne-am despărțit târziu. Grupuri, grupuri, am continuat discuția asupra *Sărmanului Dionis*.

Eminescu s-a separat devreme de noi, ducându-se singur. Rar mergea în tovărășia noastră, mai ales tovărășia mea nu-i plăcea, din cauza spiritului meu zeflemist. Eminescu era și el în momentele lui bune vorbăreț și glumeț, deși întotdeauna cu o umbră de melancolie, însă nu admitea glumă asupra credințelor și convingerilor sale. Și fiindcă tocmai acele credințe și convingeri

puneau în mișcare verva mea, de aceea mă evita, cu toate că reciproc ne stimam. Niciodată n-am avut vreo discuție displăcută cu dânsul, și când era bine dispus, chiar consimțea să ia o consumație cu noi.

Dar nu pot spune același lucru și despre alții. Eminescu trata cu mare asprime pe mulți din „Junimea”, iar cuvântul de *proști și ignoranți* era la fiecare pas pe buzele sale. Toată lumea însă îl menaja.

Nu știu, dar parcă era o presimțire în noi toți, că o mare nenorocire era să i se întâmple.

XI

Colaborarea mea la *Convorbirile literare*

Nu trecuseră decât vreo două-trei luni de când intrasem în „Junimea” și *Convorbirile* și începură a publica scrieri istorice de ale mele.

Intrând la „Junimea” aveam deja un mare material adunat pentru publicare, prin urmare nu mi-a fost greu să coordonez o parte din acel material. Ceea ce mă izbise în citirile mele asupra istoriei românilor era o lipsă de sinceritate – lipsă făcută cu bună intenție – în tot ce privește trecutul românilor, de câte ori acel trecut nu era mare și strălucit. Era un fel de ascundere a adevărului, câteodată chiar o falsificare, însă pornită dintr-un sentiment lăudabil, dar nici deloc compatibil cu cercetările serioase ale istoricului.

Deși foarte tânăr și cu studii istorice căpătate numai în cursul a câtorva ani, eram totuși în poziție să apreciez și să critic pe istoricii curenți de atunci. Afară de dl. Hasdeu, încolo lipsă totală de spirit critic și de apel la izvoarele și documentele originale; totul era compilațiune, începând cu Heliade-Rădulescu și sfârșind cu V.A. Ureche. Istoria lui Laurian desigur că era mai complexă și aceea care se referea mai mult la izvoare originale, dar lipsa de orice spirit științific și predominarea ideii de mărire a neamului românesc o arunca în aceeași categorie cu celelalte. De aici urma că toți fabricatorii de manuale de istorie sau chiar de studii istorice compilau unii după alții aceleași fabule și aceleași explicațiuni fantastice. Constatam cu uimire că nici măcar cronicarii noștri nu fuseseră citiți de mulți așa-ziși istorici de atunci.

Ar fi fost deci natural ca să încep, luând rând pe rând diferite fapte, să restabilesc adevărul, așa cum el rezultă în istorie; dar această lucrare simțeam că cuprinde într-însa ceva arid și ingrât. Tânăr, cu aspirațiuni de generalizare, cu ambiția de a scoate legi din faptele istorice, așa cum pe atunci era curentul ca istoria să devie o știință, nu m-am mulțumit deloc cu asemenea sarcină și m-am hotărât ca să încep cu ceva mai mare, cu un studiu de generalizare, în care faptele particulare să-mi servească mai mult a ilustra tema.

Din acest punct de vedere plecând, am scris un studiu, pe care l-am intitulat cu un titlu foarte lung: *Studii asupra atârănărei sau neatârănărei politice a românilor în diferite secole*. Titlu pretențios și care arată prin el o aglomerație de tot felul de idei, care se îngrămădeau într-un moment dat în capul meu.

În acel studiu tratam (?) toate marele influențe străine, istorice, culturale, religioase, juridice, influențe de datine și moravuri, pe care le divizam în două părți. Întâia, partea ce o păstrasem de la romani; a doua, influența slavonă; apoi, ca părți secundare, influența instituțiilor germane din evul mediu asupra noastră etc., etc.

Mărturisesc și acuma că concepțiunea celui studiu nu era rea și că această lucrare încă nu e făcută până astăzi și că ar fi de mare însemnătate să se facă. Astăzi însă îmi dau perfect seama cât e de grea, câte cunoștințe variate, câtă putere de muncă, câtă vigoare de spirit trebuie pentru o asemenea lucrare, care ar fi mai importantă, sau tot atât de importantă, ca istoria poporului român.

Dar, chiar astăzi, eu nu văd încă omul pregătit pentru o așa mare sarcină. Unul singur ar fi fost. Și este încă dl. Hasdeu, dar d-lui Hasdeu i-a lipsit ceva de care voi vorbi cu ocazia polemicei mele cu d-sa, apropo de *Istoria critică a românilor*, sau, poate mai drept, d-lui Hasdeu i-au prisosit calități de imaginație și de dialectică, care nu sunt compatibile cu rigoarea raționamentului sobru, necesar în orice cercetare și, prin urmare, și în istorie.

Desigur că pleiada istoricilor noștri tineri, d-nii Bogdan, Onciul etc., sunt mult mai în măsură a face această lucrare și chiar o fac în parte.

Vă puteți închipui îndrăzneala unei asemenea încercări, făcută de mine acum 30 de ani. Că eram un tânăr studios? Necontestat. Că citisem tot ce putusem să adun și să înțeleg în limba latină (vechile documente polone și ungare) în limba italiană și franceză, că nu-mi scăpase din vedere ce era tradus din slavonește, este neîndoios. Dar cu aceste elemente era posibil să tratez în

condițiuni bune influența slavonă, polonă, medievală etc., și să sintetizez rezultatul cercetărilor mele? Evident că nu. Astăzi când recitesc acel studiu, zâmbesc la seriozitatea afirmărilor mele de atunci, pe care le credeam dovedite și care și astăzi, vai, au rămas tot nedovedite!

Ceea ce m-a izbit recitind studiul nu este superficialitatea observațiilor, acele în genere sunt juste, dar insuficiența de a le dovedi și presupunțiunea cum că cu cunoștințele pe care atunci le posedam, eu aș fi putut aborda cu modestie orice chestiune!

Dar prin recitirea acelui studiu, pot să afirm că sunt în drept a avea un fel de mândrie retrospectivă; mă mir chiar astăzi câtă muncă mi-am dat atunci ca să clădesc o lucrare, care să aibă aerul de ceva – măcar că în realitate nu era. Din el se vede cum am cercetat, pentru partea medievală, cărțile pe atunci în renume cu privire la economia politică (Cibrario), instituțiile medievale (Du Cange), izvoare privitoare la instituția juratorului, adică a juriului german în materie de probă etc., etc.

Dar numai cu bunele mele intenții și cu serioasele mele silințe pot să mă laud, cu altă ceva nu.

*

Iată cum s-a petrecut lucrul în această privință la „Junimea”.

Dl. Alexandru Xenopol îi vorbise d-lui Negruzzi că eu aș poseda un studiu bun de publicat în *Convorbiri*. Un manuscris este totdeauna un lucru prețios pentru un redactor de reviste, prin urmare dl. Negruzzi s-a grăbit să mă îndemne ca să aduc manuscriptul la „Junimea”.

În seara cea întâi de „Junime”, dl. Negruzzi mă întreabă:

— Ei, unde-i, unde-i? Scoate-l!

Era expresia consacrată. Și cu această ocazie, discuția devenind generală, dl. Pogor și ceilalți mă îndemnă să aduc studiul, ca să se producă în publicitate și *al doilea român*, de vreme ce unul, Lambrior, deja făcuse începutul în *Convorbiri*.

Trebuie să spun că bietul Lambrior publicase un studiu asupra unei cărți a lui Oxenstiern, mare cancelar al Suediei, carte care era în manuscris în toate mâinile boerilor moldoveni în veacul al XVIII-lea.

Am făgăduit că pentru vinerea viitoare voi aduce studiul. Cum m-am dus acasă, m-am și pus să fac o introducere care să intre în vederile *direcției noi* a d-lui Maiorescu, care să fie pe placul

„Junimei” în ceea ce privește zeflemeaua la adresa istoricilor noștri naționali, dar care în același timp să afirme importanța studiilor istoriei noastre naționale și seriozitatea pe care această chestie o comportă. Cu alte cuvinte sacrificam în aparență gustului de zeflemea, față cu scriitorii noștri – ce era în favoare la „Junimea” – dar afirmam în același timp că istoria românilor se poate trata în alt mod, serios, și că nimănui nu-i este permis ca să confunde istoria românilor cu istoricii români. Mărturisesc că acele concesiuni le-am făcut mai mult ca să scap de ironiile eventuale ale d-lui Pogor, pe care, nou venit, nu mă simțeam încă destul de tare să le înfrunt; iar pe sprijinul lui Lambrior, Tasu nu prea puteam conta – Alexandru Lambrior și Vasile Tasu fiind de natura lor timizi, cel întâi mai puțin decât cel al doilea; numai Alexandru Xenopol putea să mă sprijine.

Sosind seara de „Junime”, aveam cu mine manuscriptul. Când am scos din buzunarul paltonului și am intrat în sală cu un manuscript voluminos, foarte voluminos, căci adusesem întreg studiul, o mare îngrijire am observat pe figura junimiștilor.

Unii s-au mulțumit a zâmbi; alții, cum era Ștefan Vârgolici, care era foarte îndrăzneț când nu era vorba de traduceri ale lui din Lamartine, îmi ziseră:

— Panule, ai de gând să ne citești tot manuscriptul?

Această reflecțiune îmi dădu ideea realității. Drept e că venisem de acasă cu această intenție; și cu presupunerea oricărui autor cu privire la opera lui, credeam că chiar „Junimea” zeflemistă va avea răbdarea ca să asculte un studiu, unde abordam atâtea chestii însemnate. Nu-i vorba, eu credeam că și le rezolvam în același timp.

Întrebarea lui Ștefan Vârgolici, cum am spus, mă deșteptă, prin urmare îi răspunsei:

— Nu, am să citesc numai introducerea. Dacă am adus întreg manuscriptul, este ca să-l dau d-lui Negruzzi, care mi l-a cerut pentru *Convorbiri*.

— Așa se poate, adăugi dl. Pogor. În *Convorbiri* se poate publica; asemenea studii sunt mai interesante de citit publicate decât în manuscript.

I-am ținut seamă d-lui Pogor de această observație delicată, de vreme ce, cu francheța care domina la „Junimea”, d-sa putea să-mi spună lucrul verde. Putea să-mi zică:

— D-le, asemenea lucruri nu ne interesează pe toți și pe mine mai puțin în special. În *Convorbiri* vor fi citite sau necitite, treaba fiecăruia.

Alexandru Xenopol, care citea foarte rău, s-a însărcinat să citească introducerea de la studiul meu. Noroc că era scurtă.

În timpul acesta a sosit și dl. Maiorescu.

După citire, s-a încins o discuție relativ la istoria românilor. Dl. Pogor, revenind la tema sa favorită, a început a striga:

— Ce umblați cu istoria românilor? Nu vedeți că nu avem istorie? Un popor care nu are o literatură, artă, o civilizație trecută, acela nu merită ca istoricii să se ocupe de el.

Zgomotoase protestări din partea mea, a lui Lambrior, Tasu, Xenopol și alții.

— Te înșeli, strigă Lambrior, dacă îți închipui că românii nu au avut o artă, căci ce este altceva Curtea-de-Argeș, Trei-Sfetitele, monăstirea Putna, Bistrița etc.? Ce este Cetatea Neamțului și urmele de cetăți de lângă Roman, Suceava?

— Aceasta numiți voi arhitectură? replică dl. Pogor, care mărturisii mai târziu că nu văzuse încă Curtea-de-Argeș. Pe urmă, chiar Panu în introducerea sa spune că Cetatea Neamțului este un fort, un castel întărit, făcut de cavalerii teutoni, când ocupau acele locuri.

— Un popor trebuie să-și cunoască trecutul lui, strigă Al. Xenopol, oricare ar fi acel trecut.

— Ce umblați cu mofturi, ripostă dl. Pogor; pe când Franța produsese deja pe Molière și pe Racine, românii erau într-o barbarie completă.

Își poate închipui cineva cum discuția se învenină tot mai mult. Atunci Eminescu, care ședea într-un colț, se ridică și cu un ton violent, neobișnuit lui, zise:

— Ceea ce numești d-ta barbarie, eu numesc așezarea și cumințenia unui popor, care se dezvoltă conform propriului său geniu, ferindu-se de amestecul străinului. După d-voastră, atunci, Statele-Unite sunt idealul unui popor, iar epoca cea mai glorioasă a poporului nostru este a fanarioților?

Intervenția d-lui Maiorescu devenea necesară. D-sa, cu acel spirit rezervat și metodic, puse capăt discuției, dându-ne nouă, celor *trei români*, dreptate. Dl. Negruzzi abondă tot în același sens.

Trebuie să spun că dl. Pogor rămase singur de opinia sa.

Manuscriptul fu luat de dl. Negruzzi, fără ca restul să mai fi fost citit la „Junimea”. El apărui în vreo trei sau patru numere consecutive din *Convorbirile literare*.

În acest studiu se afla începutul polemicei mele cu dl. Hasdeu asupra *Istoriei critice a românilor*, polemică care a dat mai târziu loc la o mulțime de incidente, unele mai picante decât altele.

XII

Viața în societatea literară „Junimea” era foarte liberă. Propriu-zis, fiecare își păstra părerile sale, mai cu seamă în politică. Așa, erau membri foarte independenți de viața și legăturile acestei societăți – printre aceștia eram eu. Eu mă vedeam cu d-nii Maiorescu, Negruzzi, Pogor, precum și cu ceilalți membri ai societății, numai o dată pe săptămână, vinerile; în tot restul timpului nici nu-i zăream, decât doară pe stradă. Niciodată eu n-am fost în timpul zilei sau cu altă împrejurare la dl. Maiorescu sau la dl. Pogor. Singura legătură era cea literară.

Nu era tot așa cu toți membrii. „Junimea” se baza pe două grupări. Era gruparea de profesori care înființaseră *Institutele-Unite*, grupare care mai întreagă participa la „Junimea”, precum d-nii Maiorescu, Melik, Culianu, A.D. Xenopol, Ștefan Vârgolici, Burlă, Caragiani, Paicu etc. Pe lângă aceasta mai era o grupare, care începuse a face politică, având în frunte pe d-nii Maiorescu, frații Negruzzi, P.P. Carp și Theodor Rosetti, grupare ai căreia membri nu erau în același timp și membri asidui ai societății „Junimea”. Așa dl. Leon Negruzzi venea rar la „Junimea”, pe dl. Theodor Rosetti nu știu dacă l-am văzut de trei ori (voi spune mai la vale în aceste amintiri cu ce ocazie); dar pe dl. Carp de vreo zece ori.

Propriu-zis, membrii societății „Junimea”, fără alte legături decât cele literare, erau Lambrior, Tasu, Beldiceanu, Cernescu, eu și încă vreo șase-șapte.

Eminescu și Bodnărescu aveau și ei legături mai particulare cu corifeii junimiști. Eminescu fusese trimes la studii de „Junimea” și dl. Bodnărescu era, mi se pare, profesor sau așa ceva la *Institutele-Unite*.

Din această cauză generală nu prea știu detalii asupra politicii ce se făcea de membrii marcantți ai societății „Junimea”. Nu eram nici în secretul acelei politici, nici nu se recurgea vreodată la mine; ba mai mult, junimiștii știau că eu aveam principii liberale. Din această cauză, situația mea devenea câteodată cam grea, la alegeri. Frațiunea liberală din Iași era vecinic în luptă cu „Junimea” politică și literară. Cei întâi mă numărau printre coreligionarii politici, cei de al doilea printre coreligionarii literari.

O singură dată dl. Maiorescu ne-a vorbit politică – într-o seară când ieșeam de la „Junimea”, care avusese loc la dl. Pogor – mie,

lui Lambrior și lui Tasu. Peste câteva zile erau să aibă loc alegerile generale. Ieșisem deja pe strada mare, când dl. Maiorescu apropiindu-se de noi, ne zice:

— Ei, ei, duminică alegeri, veniți la vot?

— Da, răspunserăm noi.

— Ar fi bine să votați pe Iacob Negruzzi și pe Vasile Pogor. Ei nu se pot compara cu Dimitrie Tacu și cu Alexandru Gheorghiu.

Lambrior și Tasu au făgăduit, eu însă eram foarte încurcat, căci aveam legături personale cu Alexandru Gheorghiu, fostul profesor de economie politică.

I-am răspuns d-lui Maiorescu:

— D-le Maiorescu, trebuie să-ți mărturisesc că eu nu pot sacrifica pe Alexandru Gheorghiu; cât privește pe Dimitrie Tacu, cu care n-am așa legături, în locul lui aş putea vota pe unul din cei doi și te-aș întreba pentru cine?

— Natural că pentru Vasile Pogor, dacă este așa.

Dl. Iacob Negruzzi era sacrificat.

Dar încurcătura mea a fost și mai mare în ziua alegerii. Am fost nevoit să-i mărturisesc d-lui Negruzzi că nu-l pot vota, lucru care natural că l-a afectat, căci nu se aștepta la una ca aceasta din partea unui membru al „Junimei”. Trebuie să adaug că dl. Negruzzi nu a luat lucrul în rău și nu a părut vreodată că ține seamă de această mică particularitate.

Ba ceva mai mult. Nu-mi aduc aminte de procedura electorală de pe atunci, dar știu că urna rămase deschisă toată noaptea, prin urmare, pe acele vremi, partidele numeau fiecare câte o gardă ca să păzească urna, mai ales cele din opoziție. Printre păzitorii urnei, fracționiștii mă designară și pe mine. Am stat toată noaptea în sala cea mare a Curței cu jurați din palatul administrativ; ba chiar mi-aduc aminte că bietul Alexandru Gheorghiu ne trimesese un supeu și câteva sticle de vin vechi excelent; colegii mei de la „Junimea”, mai toți adversari *fracțiunei*, se uitau cam curios la mine. Iar dl. Iacob Negruzzi nu s-a putut stăpâni să caute să mă convertească.

Peste câteva zile era ședință a „Junimei”. Am simțit un fel de jenă de a mă duce, și cu marea mea părere de rău am rămas acasă. Mi-am închipuit că în lipsa mea se va vorbi despre atitudinea mea politică. A doua zi am întrebat pe Lambrior în această privință. El mi-a spus că nici nu a fost vorba măcar de politică și că mai mulți membri din „Junimea” au întrebat de mine și cauza pentru care am fost reținut acasă.

Prin urmare politica, cum se vede, pe la 1872, nu juca un rol în „Junimea”. Este drept a spune de pe acuma că mai târziu lucrurile luară alt caracter și că cel mai înfocat junimist, după dl. Negruzzi, era dl. Nicu Ganea, pe care mult mai târziu Ioan Brătianu îl convertește la liberalism.

La „Junimea” era oarecum intrare liberă.

De aceea foarte adeseori vedeai câte o figură necunoscută de belfer (profesor). Asemenea aparițiuni nu lăseau însă urme; venea o seară, venea două, observa că nimenea nu face atenție la dânsul, belferașul se simțea că nu este la locul lui, neavând nici o preparațiune pentru cercul „Junimei”, și dispărea.

Asemenea membri sporadici s-au înmulțit mai ales de pe la 1872-1873, când d-nii Maiorescu, Pogor, Iacob Negruzzi se aleseră deputați. Atunci ca și acum, aceleași moravuri. Cum se simți că dl. Maiorescu poate ajunge ministru, îndată se observă din partea multora o mare dragoste pentru ședințele „Junimei”. Iar când dl. Maiorescu deveni chiar ministru mai târziu, erau seri în care la „Junimea” domnea o adevărată îmbulzeală. Parcă lucrurile se petrec ieri.

A fost însă un membru obscur și mut, care a frecventat „Junimea” regulat vreo zece ani în condiții foarte curioase. Intrarea lui la „Junimea” a fost rezultatul unei confuzii. Anecdota e nostimă, de aceea o spun. La Iași erau doi profesori numiți Gheorghiu. Un Gheorghiu profesor la Institutele-Unite (a nu se confunda cu Xenofon Gheorghiu) și un alt Gheorghiu profesor la pensionul central de fete. Cu ocazia unui banchet de aniversare a „Junimei”, Gheorghiu de la școala de fete – mi se pare Neculai Gheorghiu – primește invitație din greșeală în locul celui alt Gheorghiu de la Institutele-Unite. În seara banchetului eram cu toții întruniți în sala fostului Jockey-Club, când vedem cu mirare intrând pe modestul profesor Neculai Gheorghiu, în frac, cu cravată albă, mânuși și ras proaspăt. Dl. Iacob Negruzzi, care era impresariul pentru tot ce privea „Junimea”, se uită curios la dânsul; pe urmă începură încetul cu încetul a se întreba unul pe altul din cei intimi, cine făcuse acea invitație. Nimeni nu putu să dezlege enigma. Fiindcă omul venise, evident că nu i s-a făcut nici o observație; Neculai Gheorghiu a petrecut până la vreo 2 noaptea împreună cu junimiștii.

Tocmai a doua zi se lămurii lucrul. Dl. Xenopol ducându-se la Institutele-Unite găsi pe adevăratul Gheorghiu supărat că nu a primit invitație pentru banchet. Totul se explică. Poșta, în loc

să trimită invitația lui Gheorghiu de la Institutele-Unite, o înmână lui Gheorghiu de la școala de fete.

Fiindcă nimănui nu-i convenea să spună lui Neculai Gheorghiu că fusese o confuzie, acesta se crezu în drept, în urma invitației de la banchet, să frecventeze regulat și ședințele „Junimei”. De aceea, din acel moment, acel profesor venea în fiecare vineri foarte regulat la „Junimea”, se așeza într-un colț pe un scaun, își ștergea neconținut fruntea, căci transpira mult, și nu zicea absolut nici o vorbă. Mai la urmă noi ne deprinsesem cu dânsul și cu mutismul lui. De atunci el fu invitat sub adevăratul său nume la toate aniversările „Junimei” și timp de zece ani, până când a murit, a fost poate cel mai fidel frecventator al „Junimei”, dar desigur cel care a făcut mai puțină gălăgie. Tăcea, tăcea, tăcea. Când intra dl. Negruzzi sau dl. Maiorescu, îl întreba:

— Ce faci, d-le Gheorghiu?

Bietul om se făcea roș ca racul fiert, mormăia două cuvinte neînțelese și se grăbea ca să-și ocupe locul. Căci acest junimist își avea locul lui obicinuit, pe care noi cu toții îl cunoșteam și îl respectam. Era într-un colț și îl designam sub numele de: locul lui Gheorghiu.

Avea însă câteodată supărări bietul Gheorghiu. Când veneau, întâmplător, persoane neobicinuite, vreuna din acestea se așeza pe scaunul lui Gheorghiu; atunci noi câțiva zeflemiști și iubitori de lucruri comice așteptam cu nerăbdare sosirea, ca să vedem ce figură are să facă. Gheorghiu intra, mi-aduc aminte că totdeauna avea o pălărie *haute-forme* cu margini foarte largi, el saluta foarte adânc pe amfitrion și se îndrepta repede și instinctual spre locul său. Când după câțiva pași ridica ochii și vedea că locul său era ocupat, atunci se oprea brusc, se înroșea ca focul și începea a arunca căutături disperate în toate direcțiile, căutând un alt scaun.

Noi, iubitorii de farse, începeam a-i striga:

— Poftim aici, d-le Gheorghiu, este un loc liber.

— Ba poftim aici.

— Ba dincoace.

Acest lucru îl amețea complet pe bietul om, sudori începeau a-i curge de pe frunte, și după câteva momente de îngăimeală se repezea înspre scaunul cel mai apropiat de locul său.

Din acel moment, noi – Lambrior, Tasu, Xenopol, eu – nu mai pretam nici o atenție la tot ce se citea, aveam altă ocupație, aceea de a observa pe Gheorghiu și abia a ne stăpâni să nu râdem ostentativ.

În adevăr, spectacolul era comic. Gheorghiu arunca căutături disperate spre locul său ocupat, fața lui luând pe rând toate culorile curcubeului. Picături groase de sudoare se vedeau pe fruntea lui, batista funcționa continuu. Când persoana care-i ocupa locul făcea o mișcare, care putea să semene cu cea a unui om care vrea să se scoale, Gheorghiu tresărea și deja făcea și el aceeași mișcare! Noi râdeam înădușit, lucru care jena și pe cel ce citea în momentul acela și pe cei dimprejurul nostru, care nu știau de ce râdem. Câteodată dl. Negruzzi – cel mai curios din toți – ne întreba încet:

— Dar ce aveți de râdeți?

Noi râdeam și mai tare, până ce l-am pus și pe d-sa în curent.

În genere, vizitatorii de natura celor care ocupau locul lui Gheorghiu nu ședeau până la sfârșitul ședinței; pe la 10-11, persoana se scula și pleca.

Atunci Gheorghiu se scula încetișor și el de la locul lui și cu pași mari, dar tăcuți, se ducea de-și ocupa mult doritul său scaun; așezându-se, un suspin de ușurare ieșea din pieptul lui; se mai ștergea o dată cu batista pe frunte și cădea în liniștea lui obicinuită.

O dată nu m-am putut stăpâni și ducându-mă înspre dânsul, i-am zis:

— Ei, d-le Gheorghiu, te-ai așezat iarăși la locul d-tale!

Gheorghiu surâse cu satisfacere și mormăi ceva. Am înțeles că-mi spunea cum că este deprins cu acest loc.

Dl. Maiorescu se desemnează pentru Ministerul de instrucție publică

Mulți își închipuiesc pe dl. Maiorescu că a fost de la început un fel de reacționar încăpățânat. Este eroare. Citească cineva discursurile d-lui Maiorescu din cei dintâi ani ai politicei sale și va vedea că dl. Maiorescu a fost mai mult un doctrinar și încă un doctrinar luminat. Crescut și educat pentru profesorat, cu cultură distinsă în materie de învățământ, nu este de mirare că dl. Maiorescu să se fi interesat de la început de chestiile relativ la instrucție, mai cu seamă fiind și d-sa profesor și mai ales profesor în o școală de unde ieșeau învățători. Căci dl. Maiorescu

a fost întâiași dată profesorul și directorul școalei preparandale Vasile Lupu de la Iași, adică a școalei normale de învățători.

Acum 30 de ani, lasă că învățământul lăsa în genere mult de dorit, dar miniștri de instrucție propriu-zis nici nu existau. Ministerul de Instrucție servea ca un om politic oarecare să poată intra în cabinet, fără nici o preocupare de specialitatea celui ministru. De altmintrelea, pe atunci el nu avea nici o însemnătate – poate din această cauză. Era și în România, ceea ce de altmintrelea fusese și în Franța, lucru pe care Scribe l-a caracterizat în una din piesele sale – nu-mi aduc bine aminte în care. Scena se petrece între un postulant de ministru și între un om puternic al zilei. Omul puternic al zilei îl întreabă pe postulant:

— Cam ce ministru ai pofti?

Personagiul îi răspunse:

— *C'est seulement pour commencer, un petit ministère, un ministère de rien du tout... le ministère de l'Instruction publique*¹.

Pentru a-și face cineva o idee, că nu era altă preocupare decât cea politică, să dau câteva nume de miniștri de instrucție, care au fost în cei dintâi ani după suirea regelui Carol pe tron. Iată: Dimitrie Cariagdi, Ioan Strat, Dimitrie Brătianu, Dimitrie Gustea, Alexandru Papadopol-Calimach, Alexandru Crețescu, Gh. Vernescu etc.

Dar să mă întorc la dl. Maiorescu.

În 1870 era ministru de instrucție adversarul de moarte al d-lui Maiorescu, regretatul Mârzescu, pe care M. Kogălniceanu îl băgase în ministerul lui Dimitrie Ghica, și care a rămas și după retragerea lui Kogălniceanu, sub Golescu. Ce fel de politică se făcea atunci nu știu, nici nu are interes, dar atâta pot spune, că generalul Florescu, care era conservator, dădea sprijin ministerului Golescu, probabil fiindcă în acel ministru figurau și colonelul Gheorghe Manu precum și I. Cantacuzino, conservatori.

Vădit că „Junimea” din Iași și dl. Maiorescu în special nu puteau să fie partizanii unui guvern din care dl. Mârzescu făcea parte.

Dl. Maiorescu caută cel dintâi o ocazie ca să-și arate părerea și vedem pentru prima oară, după al patrulea an al *Convorbirilor literare*, politica introducându-se în această revistă, sub forma

1. Pentru început, un mic ministru, un ministru de nimic... Ministerul Instrucției Publice (fr.).

de chestie de învățământ. *Învățământul primar amenințat* era titlul unui articol scris de dl. Maiorescu și care era o critică în contra guvernului de atunci, a majorității Camerei, a generalului Florescu și, bineînțeles, a ministrului de instrucție, Mârzescu, căruia însă autorul nu-i făcea onoarea ca să-i amintească numele.

Ocazia i-a fost dată d-lui Maiorescu. Iată de ce împrejurări: După propunerea generalului Florescu, Camera a admis ca preoții de sat să țină loc și de învățători, prin urmare era un fel de suprimare indirectă a învățământului laic la sate.

Dl. Maiorescu se ridică – și cu drept cuvânt – cu putere în contra acestei măsuri; dar nu aici este interesul. Interesul este în ceea ce voiam să spun, adică cu privire la credințele politice ale d-lui Maiorescu și la pasiunea politică care transpiră în articolul *Învățământul primar amenințat*. Din acest punct de vedere, acest articol este cea dintâi manifestație politică a *Convorbirilor literare*. Nu pot să mă opresc a nu cita un pasaj din acel articol al d-lui Maiorescu:

Cu dl. general Florescu și cu partizanii d-sale naturali nu avem de discutat în această privință. *Argumentele d-lor sunt argumentele partidelor reacționare și pietiste din toate satele*. Față cu ele ne mărginim a accentua în *opозиțiune radicală principiile liberale ale statului modern*, și la ideea „că religiunea este pe linia cea mai dintâi și apoi vin celelalte” răspundem, *că în stat religiunea nu este pe nici o linie, ci trebuie să rămână afacere comună sau privată*.

Mai curând am fi dispuși a exprima pe larg *admirațiunea noastră pentru inocența acelor deputați și reprezentanți ai guvernului*, care, crezându-se progresiști liberali în principiile d-lor, *s-au înrolat totuși în majoritatea recrutată de dl. general pentru propunerea sa*. Însă coloanele acestei reviste au buna deprindere de a nu admite politică militantă și ne opresc astfel a aduce un tribut de recunoștință publică acelor bărbați plini de merite și de cunoștințe.

XIII

În adevăr, în *Învățământul primar amenințat*, dl. Maiorescu declară că este incompatibilitate între știință și supranaturalul din religie, care trebuie exclus din școli. D-sa în zadar încearcă să împace puțin lucrurile, mărginind religia la simple dogme și lăsând explicațiunile

lumei și a lucrurilor numai științei; de fapt, dl. Maiorescu se pune în adversar al supranaturalului religios și tocmai în acest supranatural consistă religia și sistemul ei filosofic.

Își poate închipui cineva câte șiroaie de cerneală și valuri de declamație a stârnit acel articol!

Imediat întreaga societate „Junimea” a fost taxată de ateistă, în realitate lucrul n-a fost așa. „Junimea” a fost departe de o societate compusă din ateii, așa putea zice că numai dl. Maiorescu era ateu, ceilalți nu. Așa dl. Pogor în vremurile lui cele bune era panteist. Membrii care-și făcuseră studiile în Germania sau erau teiști în sensul filosofiei pure germane, sau panteiști moderni. Cei care-și făcuseră studiile în Franța erau spiritualiști, prin urmare teiști ca sistem filosofic. Lambrior și cu mine eram pozitivisti. Pozitivismul este drept că exclude orice explicațiune supranaturală, precum și ideea de Dumnezeu, dar el nu o combate sistematic, ideea de Dumnezeu este indiferentă acestui sistem, pe câtă vreme nu intră în cercul preocupărilor sale pozitive; unii erau chiar religioși practicanți.

Însă a fost destul ca cel mai principal membru, dl. Maiorescu, să profeseze ateismul, fie chiar sub forma de speculație filosofică, pentru ca și această temă să fie exploatată și reexploată în contra „Junimei”.

Dar să urmez firul tendințelor politice a d-lui Maiorescu. La 1871 dl. Lascăr Catargiu formează primul guvern conservator. D-nii Maiorescu și Iacob Negruzzi sunt aleși deputați ai majorității. Iată cariera politică a d-lui Maiorescu deschisă.

La instrucție este numit ministru generalul Tell, un om foarte cumsecade, un caracter, dar care numai la instrucție nu era locul său.

Evident că toată pătura cultă conservatoare și, mai ales, clasa profesorală este jignită de asemenea numire. Generalul Tell se pune a conduce Ministerul de Instrucție militărește: legi, regulamente nu existau pentru d-sa. Om cu voință de fier, lipsit de orice deprindere de proceduri de detail, el taie în dreapta și în stânga la Ministerul de Instrucție, după cum îi convine.

Un fapt între altele. Pe atunci era foarte la ordine chestiunea ortografiei; erau mai multe sisteme: sistemul etimologic cu mai multe variante, cu variantă pur latinistă, cu alta mai îndulcită de cursul vremilor; era sistemul fonetico-etimologic; în puțină favoare se afla cel fonetic curat. De aici o babilonie întreagă în

ceea ce privește ortografia cărților de școală și a gramaticelor. Academia începuse elaborarea unui dicționar pur etimologic, care însă n-avea nici o trecere în opinia publică.

Ministrul Tell avea în consiliul permanent pe d-nii Alexandru Orescu, Aron Florian, A. Marin și D. Petrescu. Într-o bună dimineață generalul se hotărăște ca să dea un ordin de zi pe școli pentru a fixa ortografia și, ajutat de consiliul permanent, încheie un proces-verbal, din care nu mă pot opri a reproduce o parte din el:

Modificarea unor forme ale zicerelor.

Substantivele derivate de a treia declinațiune latină fac nominativul în limba română ca ablativul în cea latină, precum: *professore, revisore, pontifice, carnifice, ș.c.l.*

Adjectivele participiale, derivate de la a 2-a și a 3-a conjugare latină, fac după regula precedinte, nominativul ca ablativul latin; dar după analogie se scriu și se pronunță iute, precum: *presinte, absinte, putinte, existente, dependințe, descendinte, ș.c.l.* Asemenea, se scriu și se pronunță și substantivele formate din acele adjective participiale, precum: *presință, absință, existență, ș.c.l.*

Evident că lucrul se preta la ridicol, dar pe atunci nu era o enormitate. În adevăr, când nu existau nici savanți, nici filologi serioși, nici o academie competentă în acea materie, mi se pare că ministrul de instrucție publică putea în legea lui să stabilească pentru școli o ortografie oficială, fără nici o pagubă pentru cineva.

Dar de, dl. Maiorescu simțea cu drept cuvânt că d-sa ar fi fost de o mie de ori mai competente la instrucție decât generalul Tell, de aceea în *Convorbiri literare* sub titlul: *Direcția nouă* își bate joc în mod foarte plăcut de generalul Tell și colaboratorii săi, spunând cu această ocazie lucruri foarte rezonabile.

Și fiindcă vorbesc de generalul Tell ca ministru, să completez tabloul cu oarecare amintiri personale.

Eram numit profesor de istorie la gimnaziul Alexandru cel Bun din Iași. În cancelarie făceam mult haz de circulările generalului și de ordinele sale. Odată generalul vine la Iași în inspecție și ordonă ca toți profesorii să se prezinte la d-sa, la otelul *Glantz*, unde descinsese. Directorul ne pune în vedere acel ordin și ne adaugă oral: că va fi pedepsit aspru cel ce nu se va supune. M-am revoltat de această măsură militărească și nu m-am dus

cu ceilalți profesori la otelul *Glantz*. Ministrul întrebă pe director pentru ce profesorul de istorie nu este acolo; bietul director ca să mă menajeze i-a răspuns că sunt bolnav.

— Bolnav? a întrebat ministrul, bolnav așa încât să nu poată veni?

— Nu, d-le ministru, dar destul de indispus.

— Să i se dea un avertisment, de vreme ce nu este pe patul de moarte.

Și am primit avertismentul. Dacă generalul Tell afla de refuzul meu de a veni, desigur că mă destitua, măcar că căpătasem catedra prin concurs.

Căci bravul general nu se jena de a călca sau în tot cazul de a interpreta foarte autoritar legea instrucției de la 1864. Așa, generalul Tell a dat afară de la liceul din Botoșani pe Lambrior și pe Constantin Dimitrescu – mi se pare – actualul rector al Universității din București; nu-mi aduc aminte din ce cauză i-a destituit, dar știu că din motive cu totul arbitrare.

Exasperarea în contra procedurilor generalului Tell era foarte mare în corpul profesoral, iar pe atunci profesorii erau foarte puternici ca influență politică. Când noi profesorii din Iași am auzit de darea afară a lui Lambrior, ne-am întrunit cu toții ca să protestăm. Această agitație era condusă de regretatul Mârzescu, cu care am făcut atunci pentru prima oară cunoștință și cu care am avut de la început un incident.

Mârzescu, bineînțeles, prezida și trona cu autoritatea unui superior (era profesor la Universitate) față cu modeștii belferași de gimnaziu. Era în discuție forma pe care s-o dăm protestului, și atunci am luat cuvântul și mi-am arătat părerea mea, care era contrară aceleia a lui Mârzescu.

Mârzescu se uită la mine cu oarecare dispreț și-mi zice:

— D-ta ești prea tânăr ca să te amesteci în discuție.

La care îi răspund – îmi aduc perfect aminte:

— Ei și dacă d-ta ești mai în vârstă, urmează că ai dreptate?

Mârzescu se plecă către un alt profesor și întreabă:

— Mă rog, cine este băietul ăsta îndrăzneț?

Am făcut ministrului Tell un protest monstru, iscălit de profesorii liceului și gimnaziului din Iași, liceului din Botoșani și liceului din Bârlad.

Generalul Tell în furia sa voia să ne destituie pe toți; dar i s-a observat că aceasta ar însemna închiderea școalelor din Moldova.

Atunci s-a hotărât ca să ne dea câte un avertisment, în care ne înjura aproape.

Mărzescu căută ca să ne adune pentru a protesta din nou și în contra avertismentului; agitația ar fi luat un caracter pur politic, am refuzat de a-l urma pe această cale.

Dar ceea ce preta la anecdote pe socoteala ministrului era faptul că acest om foarte cumsecade și cu un spirit reacționar, dar în fond drept, era dus prea departe de zelul de a îndrepta școalele. Așa, asista pe la cursuri, punea întrebări la diferite materii speciale, se înțelege că întrebările nu erau nimerite, iar reflecțiile pe care le făcea erau departe de a fi conform științei.

Toate aceste lucruri creau în jurul generalului Tell la instrucție o atmosferă din ce în ce mai intolerabilă.

În schimb, dl. Maiorescu, prin studiile sale, prin cunoștințele sale, prin scrierile sale, se designa tot mai mult ca înlocuitorul generalului Tell. Membru al majorității conservatoare, dușman al liberalilor și, mai cu seamă, al fracțiunii liberale din Iași, dl. Maiorescu duce în Cameră animozitățile sale locale și dovește de pe atunci acel spirit de parțialitate, care a întunecat totdeauna, în mare parte, această frumoasă inteligență. Așa, ajuns în Cameră, cu ocazia discuției bugetului, propune împreună cu dl. Negruzzi desființarea catedrei de economie politică și de drept public de la Universitatea din Iași și înlocuirea lor prin alte două catedre, de istoria națională și de limba română. Evident că propunerea nu era rea în fond, ea avea însă un defect capital, ea tindea să lovească în doi adversari politici: în Alexandru Gheorghiu și Gheorghe Ureche, fracționiști.

Și lucru curios, această idee de a suprima catedrele adversarilor politici nu este părăsită, și îndată ce d-sa ajunge în 1874 ministru, o execută. De acolo o mare agitație în contra d-lui Maiorescu în corpul profesoral, mai ales liberal; de acolo i se trage în mare parte și căderea d-sale de la minister prin un vot de blam.

Semne de luptă între Iași și București

Până în 1872 am arătat că lupta deja se încinsese între cele două curente literare din cele două capitale ale țării, ciocniri deja avuseseră loc, dar nu luaseră un caracter permanent. Pe

terenul pur literar și filologic lupta era deja încheiată bine. Se întâmplă însă ca eu, un neînsemnat tânăr, să pun paie pe foc, să înveninez și să generalizez bătaia – și aceasta cu critica mea în contra *Istoriei românilor* de Hasdeu.

Dl. Hasdeu nu era menajat nici până atunci pe terenul literar, dar era menajat pe acel istoric; nimeni nu se atinsese încă de istoricul Hasdeu. Când apar cele întâi fascicule din *Istoria critică*, toată lumea consideră, și cu drept cuvânt, acest lucru ca un mare eveniment. Dl. Hasdeu este meșter neîntrecut în a prezenta chiar o idee greșită, ascunsă sub citațiile vastei sale erudiții, împodobită cu tot felul de resurse ale unei impozante biblioteci și pusă sub forma seducătoare a dialecticei sale demonstrative.

Când am citit întâi cele două-trei fascicule ale *Istoriei critice*, am rămas pentru moment amețit – atâta și atâta erudiție atâtea aporouri din istoricii tuturor națiunilor și a tuturor timpurilor. Nu m-am putut dezmetici câțva timp. Citind și recitind succesiv fasciculele care apăreau, am început a vedea clar și am pus degetul – după părerea mea – pe defectul cuirasei acestei strălucite lucrări.

Am stat câțva timp în îndoială dacă să fac o critică: mai întâi fiindcă aveam admirație pentru dl. Hasdeu, după cum am și astăzi, și al doilea fiindcă personajul era prea mare în raport cu puterile mele; dar am îndrăznit și, într-o seară, m-am dus la „Junimea” cu un studiu intitulat: *Despre istoria critică a românilor de B.P. Hasdeu*. Trebuie să spun că, când am anunțat acest lucru la „Junimea”, toate figurile au devenit grave, iar unele cam neîncrezătoare. Iar dl. Maiorescu foarte serios a zis: Hai să ascultăm și să vedem critica.

Punctul pe care îl criticam de la început era o chestie de delimitare între Moldova și Muntenia, precum și de sistemul vamal din veacul al XIV-lea. Domnul Hasdeu susținea că Muntenia în veacul al XIV-lea se întindea până la Bacău și Bârlad, eu eram de altă părere. Am dat citire criticei mele, ascultată cu mare atenție din cauza gravității lucrului. Căci se înțelege bine că nici dl. Maiorescu, nici *Convorbirile literare* nu erau dispuse ca să angajeze sub numele unui debutant o luptă cu acel înfricoșat adversar – de la care pățise multe – și mai ales o luptă pe terenul istoric, pe care dl. Hasdeu, cu drept cuvânt, trecea drept invincibil.

„Junimei” îi era mai la urmă indiferent dacă eu mă voi face de râs, dar nu-i era indiferent ca gazetele bucureștene să-și bată

joc de mișcarea de la *Convorbiri* și să arate ignoranța celor care colaborează acolo.

Când am sfârșit citirea criticei mele, atunci dl. Maiorescu, cu un gest de convingere, zise:

— Evident că Panu are dreptate.

— Evident că are dreptate, adăugă dl. Pogor.

— Demonstrația este complectă, adăugă dl. Negruzzi.

În asemenea condiții se hotărî publicarea în *Convorbiri* a criticei mele. Frontul de bătlie, pe care se angajase de câțva timp lupta între ieșeni și bucureșteni, se întinse și mai mult, cuprinzând pe el și combatanți istorici.

Dl. Maiorescu își dădea perfect seama că tot asupra d-sale va cădea greul, căci toate atacurile adversarilor erau îndreptate asupra d-sale, și cel care rezista și riposta la atacuri era iarăși d-sa.

Dar de astă dată numai semnala viitoare a bătlie și preciza adversarii față în față. Gazetele din București, care duceau și erau să ducă lupta contra *Convorbirilor literare*, erau: *Columna lui Traian* a d-lui B.P. Hasdeu, *Trompeta Carpaților* a d-lui Bolliac, *Românul*, *Telegraful*, aceste gazete politice; iar ca revistă literară: *Revista contemporană*, la care colaborau d-nii: Petru Grădișteanu, Vasile Alexandrescu-Ureche, Dimitrie Aug. Laurian, Pantazi Ghica, Sion. Apoi ca debutanți: Grigore Tocilescu și G.Dem. Teodorescu etc.

Din Transilvania gazetele dușmănoase erau: *Federațiunea*, mi se pare, *Transilvania*, *Albina*, *Curierul*, în frunte cu d-nii Bariț, Babeș, Roman, Vulcan etc.

Din Iași *Uniunea liberală*, în afară de alte mici gazete umoristice, *Uniunea liberală* era redactată de dl. A.D. Holban.

Pe lângă acestea *Academia română*, care era în mâna transilvănenilor.

Cum se vede o coaliție puternică în contra *Convorbirilor*, sau mai drept vorbind în contra unui singur om, a d-lui Maiorescu.

Marele merit al d-lui Maiorescu a fost că a dus lupta în contra tuturor, mai totdeauna cu succes, în tot cazul fără să-și piardă vreodată sângele rece și fără a ieși din acel spirit foarte incisiv și amar, dar în definitiv de strictă urbanitate.

Și acest merit este cu atât mai mare, cu cât adversarii de multe ori alunecau pe povârnișul injuriilor, al insinuărilor și, mai cu seamă, al acuzațiilor nedrepte.

XIV

Lupta literară între mișcarea din Iași și cea din București s-a concentrat mai în urmă într-un duel teribil între două reviste: *Revista contimporană* din București, unde toate forțele literare și științifice se adunaseră, și *Convorbiri literare*.

Dar să reviu la oarecare amănunte cu caracter pur al societății „Junimea”.

D-nii Paicu și Gr. Buicliu

Curioase tipuri mai erau și la „Junimea”! Toate speciemenle de români, din toate țările locuite de aceștia, făceau parte din societate. Așa, transilvăneni erau, slavă Domnului, destui: Miron Pompiliu, Straja, Slavici, Pop Florantin etc., bucovineni: Bodnărescu, Petrino, Cernescu și Pavel Paicu. Basarabean era unul, Popovici. Macedonean, I. Caragiani, actualul profesor de limba elenă la Universitatea din Iași. Numai munteni nu erau; ba era și un muntean, regretatul poet N. Niculeanu, un talent deosebit, mort în floarea vârstei, sărmanul, poet care avea o vervă neîntrecută pe teme semisatirice, semipesimiste.

Mai era și dl. Grigore Buicliu, actual membru la înalta Curte de Casație.

Să vorbesc mai în special de d-nii Paicu și Grigore Buicliu.

Paicu era un tip foarte original, subțire și înalt, cu un gât lung, pe care era așezat un cap mic cât pumnul. Paicu, deși era filolog, dar era vecinic dispus la glume – foarte nesărate de altminterlea – iubind *vițurile* și calambururile.

Când intra la „Junimea”, un cor puternic striga:

— Iacă Paicu!

Paicu imediat riposta printr-un calambur. Atunci corul, în frunte cu dl. Pogor, adăoga:

— Prost îi Paicu!

Paicu nu se intimidă și mai adăoga încă o prostie și atunci corul striga:

— Afară Paicu!

Ca să-și facă cetitorii o idee de calambururile și de felul de spirit al lui Paicu, să dau un exemplu.

Într-o seară intră Paicu la „Junimea” și după ce-i salutat prin inevitabilul: *Iacă Paicu!* – uitându-se la mine îmi zice:

— Bună seara, Panule, tu ești totdeauna afirmativ.

Mirare din partea tuturor.

— Știți de ce Panu îi totdeauna afirmativ? continuă Paicu. Fiindcă numele lui e compus din două negațiuni: din *pas* franțuzește și din *nu* românește; iar două negațiuni știți că fac o afirmațiune.

La acestea un formidabil strigăt de: *Prost îi Paicu!* răsună în sală.

Paicu, foarte încântat de cuvântul său de spirit, se duse râzând și se așeză într-un colț.

*

Altceva era domnul Grigore Buicliu. Din seara întâia când am venit la „Junimea” mi-a făcut o foarte bună impresie și mi-a deșteptat simpatia. Dl. Buicliu fusese înainte procuror general la Curtea de Apel și lăsase cele mai excelente amintiri. Drept până la severitate, neabătându-se de o linie de la datoria sa, inteligent, cu studii și cu talent de vorbire, el realiza tipul procurorului general de rasă, care a fost odată în Franța mult timp; astăzi chiar, când se vorbește de procurorii generali în Iași, dl. Buicliu este dat ca unicul model.

Devenit avocat, el își căpătă un loc însemnat, poate primul, în barou, și nu știu prin ce împrejurări devine membru al societății „Junimea”.

Dl. Buicliu nu era un discutător lung și gălăgios; era un spirit fin, drept și incisiv, care fără a avea o cultură literară întinsă, avea însă acel spirit măsurat și acea intuiție estetică care ghicea totdeauna defectele unei lucrări precum și meritele ei. Era inimicul exagerărilor, platitudinilor și umflăturilor stilistice.

Lua parte la discuție, însă mai mult printr-o întrerupere sau prin exprimarea unei observații, care mai totdeauna era justă. Farmecul d-lui Buicliu consista însă mai cu seamă în observații fine și picante, pe care le comunica vecinilor, pe când autorul sau un altul cetea o lucrare; nimic nu-i scăpa acestui fin observator. Eu totdeauna căutam să mă pun în vecinătatea lui.

Dl. Buicliu a dat și d-sa un articol la *Convorbiri*, participând la lupta care se încinsese între *Revista contemporană* și *Convorbiri literare*, articol despre care voi vorbi altă dată. Era o critică fină, plină de umor, asupra unui studiu juridic de dl. George Schina.

Traducerile mele din Petrarca

Am spus în șirul acestor amintiri cum am fost cetitor și amator asiduă al literaturii franceze, spaniole și italiene din veacurile trecute.

În clasa 7-a a liceului ajunseseam să recitez pe de rost scene întregi din Racine, Corneille, Molière și cântece întregi din Petrarca, Dante, Ariosto și Tasso. Mi-aduc aminte cât îmi plăcea cântecul al 36-lea din *Infernul* lui Dante, în care contele Ugolino povestește cum și-a mâncat copiii în închisoare.

La bocca sollevo dal fiero pasto etc.

Petrarca mă atrăsese de îndată prin dulceața limbei sale și prin efeminarea sentimentelor pe care le exprimă. Este ceva unic poate în istoria literaturii lumii, ca un poet în trei volume mici să se ocupe numai de un singur subiect și acel subiect să fie numai o singură femeie. *In vita di Laura*, *In morte di Laura*. Acei care n-au citit pe Petrarca n-au idee sub câte forme, infinit de variate, poetul cântă un singur sentiment, amorul său pentru acea singură femeie, Laura. Toate sonetele lui se aseamănă din această cauză și tot ce se poate zice ca gentil, ca gingaș și ca dureros relativ la amor pentru o femeie spune Petrarca în versuri armonice, plăcute și efeminate, și toate aceste, o mai repet, pentru femeia care avea vreo opt copii, dacă îmi aduc bine aminte.

Pentru mine Petrarca a fost interesant din următorul punct de vedere. Cetindu-l, am văzut că toate plângerile, stelele, văile, adierea, luna, văitările poezilor moderni și în special a poezilor noștri, toate se găsesc în Petrarca acum șase sute de ani. Aș putea zice că Petrarca este părintele tuturor banalităților pe care poezii le-au utilizat și răsutilizat și le utilizează și astăzi.

Într-o seară venind la „Junimea”, am spus că am trei sonete traduse din Petrarca. Mare scandal. Iar dl. Pogor strigă:

— Ce Petrarca? Ce ne dezgustă morții?

— Apoi tocmai pentru aceasta doresc să se publice aceste trei sonete, pentru ca să se vadă că poezia lirică de actualitate n-a făcut nici un progres, nici asupra formei chiar, a exprimării sentimentului – care rămâne același bineînțeles – și că mai cu seamă de la Petrarca acest gen de poezie a rămas staționar.

Vădit că era o exagerație în ceea ce spuneam; dar când voiești să probezi un lucru, de câte ori nu exagerezi!

În fond, însă, aveam dreptate. Și ca să judece și cetitorii, reproduc aceste sonete.

CAUTĂ SINGURĂTATEA, DAR AMORUL ÎL URMEAĂ

Sonet

Gândind și singuratic câmpia părăsită
Cu pași înceti și leneși măsur neconținut,
Privirea mea spre fugă e vecinic ațintită
Îndată ce vreo urmă de om eu am zărit.

Alt mijloc nu găsește iubirea-mi nesfârșită
Să scape de al lumii ochi treaz, neadormit
Căci cruda desperare pe față-mi zugrăvită
Arată cum înăuntru eu ard nemărginit.

Acuma numai munte, vâlcele și câmpie
Și fluviu și pădure, a mele lungi suspine
Aud, necunoscute de oricine fiind.

Dar nu-i potecă aspră, nici așa de pustie
În care să nu vină amorul după mine
De *dânsa* împreună neîncetat vorbind.

DEPĂRTÂNDU-SE LAURA

Sonet

Mergând tot înainte al meu ochi rătăcește
În urmă, căci cu totul trupu-mi e obosit
Numai așa, sărmanul, putere mai primește
Să meargă înainte de chinuri amărât.

Apoi gândind la dulcea comoară ce-mi lipsește
La scurta mea viață, la drumul nesfârșit,
Pătruns de grea durere al meu pas se oprește
Și ochii plini de lacrimi îi plec neconținut

Ș-o îndoială-mi vine în plânsul meu fierbinte
Acele membre-uscate, lipsite de putere,
Departate de-a lor suflet cum pot a vieții?

Amorul îmi răspunde: dar nu-ți aduci aminte
Că pe pământ amanții au dulcea mângâiere
De piedecile lunei a nu se-nlănțui?

DUPĂ MOARTEA LAUREI VĂZÂND VALCHUISA

Sonet

Valea adesa plină de plângeri mult duioase
Părau, a cărui unde cu lacrimi le-am sporit
Pești, fiare din pădure și voi paseri frumoase
Ce în a mea iubire m-ați întovărășit.

Boare, fierbinte încă de oftări lungi amoroase
Dulce potică-n care am fost prea fericit
Colină înflorită cu amintiri voioase
Unde ș-acum amorul mă duce obicinuit.

Văzându-vă, și astăzi vă recunosc pe toate
Dar numai eu sărmanul nu mă cunosc pe mine
Din bucurii în jale viața-mi s-a schimbat.

Căci o vedeam, ș-aice tot în astă parte
Mă-ntorc, să văd de unde spre regiuni senine
Lăsând frumoasa haină, încet s-au înălțat.

O discuție asupra alegerii de subiect

pentru prelegeri populare

Eram de vreo 8 luni la „Junimea”, când dl. Jacques Negruzzi
într-o seară ne spune:

— Știți că trebuie să ne gândim pentru prelegerile din ianuar
viitor.

Era prin decembrie 1872.

Domnul Negruzzi avea grija tuturor chestiilor care priveau
pe „Junimea”, el se gândea la aniversările „Junimei”, el la prele-
gerile populare, el la totul.

— Vrea să zică, strigă dl. Pogor, trebuie să ne gândim la
subiect și cu mâna făcu la frunte semnul de cugetare.

— Dați-mi voie, domnilor, zice Alexandru Xenopol, chestia
prealabilă va fi și anul acesta unitate de subiect, sau fiecare
conferențiar își va alege subiectul preferit?

— Unitate de subiect, strigă d-nii Pogor, Negruzzi.

— Varietate de subiect, replică Xenopol, Lambrior și cu mine.

Se începe o discuție, discuție inevitabilă la fiecare an, care se termina totdeauna prin prevalarea ideii de unitate de subiect.

De ce? Mai întâi fiindcă pentru această idee era dl. Maiorescu; al doilea fiindcă majoritatea membrilor „Junimei” era dintre aceia care nu țineau conferinți. Și fiindcă nu țineau conferințe, le plăcea mai bine unitatea de subiect, ei neavând să sufere de ea, sarcina fiind a conferențiarilor.

Din contra, membrii conferențieri de mâna a doua, cărora li se impuneau subiectele, nu erau deloc mulțumiți ca să fie puși sub teascul unității de subiect, care le lua inițiativa individuală și-i făcea să țină o conferință despre un subiect pe care de multe ori trebuiau să-l prepare ad-hoc. Iată de ce Alexandru Xenopol era totdeauna contra, iar noi, Lambrior și cu mine, veniți de curând, ne uniserăm cu ideea lui Xenopol:

Domnul Maiorescu ia cuvântul:

— Unitatea subiectului trebuie menținută, ea este folositoare pentru public, căci i se prezintă într-un sistem bine coordonat un ciclu în care aceeași idee reapare sub multiplele forme ale activității omenești, imprimând creierului noțiuni exacte asupra fenomenelor sociale, morale și fizice dintr-o direcție dată.

Pontiful vorbise.

— Vrea să zică, d-lor, să ne gândim până în săptămâna viitoare, fiecare la câte un subiect, repetă domnul Pogor și ședința fu ridicată.

*

Vinerea următoare, „Junimea” era în complet. Totdeauna ședințele în care se fixau subiectul prelegerilor populare erau interesante.

În cursul săptămânei mă încercasem ca să mă gândesc și eu la vreun subiect de prelegeri; combinasem mai multe teme pe cicluri luate din istorie sau din literatură, dar pe urmă m-am gândit că asemenea cicluri nu vor fi primite în „Junimea”, din cauză că nu erau destui specialiști, fie pentru tratarea chestiunilor de istorie, fie pentru tratarea chestiunilor de literatura lumii. Am renunțat la ele și m-am dus la „Junimea” ca să aud propunerile celorlalți.

Propunerea subiectelor era totdeauna întovărașită de scene foarte hazlii. Te trezeai că vine câte unul cu subiecte așa de

curioase, încât întreaga societate sau protesta, sau izbucnea în râsete. Așa, nu știu cine a propus de subiect: *Piscurile înalte ale pământului și marii ghețari*.

Dl. Maiorescu a propus ceva de care nu mi-aduc aminte. Lucrurile se încurcau rău și se prevedea că nu vom putea ajunge la un rezultat satisfăcător, când dl. Pogor strigă:

— D-lor, am găsit, subiectul va fi: *Omul și natura*.

Se face tăcere.

— Bine, bine, *omul și natura*, zice dl. Negruzzi, dar cum, dar ce? *Omul și natura* e vag.

— Nu înțelegi, gogomanule, ripostează atunci dl. Pogor, *lupta omului cu natura*.

— Atunci, adăugă dl. Nicu Ganea, titlul să fie: *Lupta omului cu natura*.

— Ganea ista va fi totdeauna un burghez, replică dl. Pogor. Nu înțelegi, omule, că *lupta omului cu natura* ar fi burghezesc, ceva de băcălie, pe când *omul și natura* este ceva mai înalt, mai literar.

Un mic parantez. Din cauza spiritului său așezat, dl. Nicu Ganea era numit Drăgănescu. Drăgănescu era un bacal român din Iași.

De aceea când intra dl. Nicu Ganea la „Junimea”, dl. Pogor uitându-se la dânsul striga:

— Icre moi sunt?

— Este, răspundeam noi.

Închid parantezul.

Dl. Maiorescu găsi propunerea d-lui Pogor de *omul și natura* bună și subiectul pentru prelegerile viitoare fu adoptat.

Dl. Negruzzi, care totdeauna se înțepa cu dl. Pogor, făcu reflecția:

— Subiectul e bun, trebuie să fi cetit Pogor o carte nouă.

— Am cetit pe Darwin, gogomăniile.

— Atunci lucrul se explică.

Oarecare detaieri. Pe atunci „Junimea” și noi câțiva în special eram sub imperiul cetirii a patru autori: Herbert Spencer, Darwin, Drapper și Buckle. Iar eu în special mai aveam și pe Auguste Comte, al cărui adept filosofic mă declarasem. Consideram pe Spencer inferior lui Auguste Comte și făceam mare haz de osteneala zadarnică ce-și dădea Spencer, ca să dovedească că el nu a luat nimic de la Auguste Comte și că clasificția științelor făcută de dânsul se deosibește de clasificția lui Auguste Comte. Buckle și Drapper ne făcuseră să întrevădem oarecare legi fatale ale dezvoltării omenirii.

Despre *Origina speciei* a lui Darwin și revoluția care a făcut în ideea de dezvoltare fizică a omului nu mai vorbesc, lucrurile fiind cunoscute.

— Pogor are cuvântul ca să explice subiectul, zice dl. Maiorescu.

Dl. Pogor se îngălbeni și vocea începu a-i tremura, căci această particularitate o avea – am mai spus-o deja – ca să se emoționeze îndată ce trebuia să vorbească, ascultat de câțiva oameni.

— Ideea mea este următoarea: Omul a fost la început animal ca toate animalele, prin urmare a trebuit să aibă o mare luptă cu natura ca să ajungă ceea ce este. Cred că în aceste prelegeri trebuie fiecare să se ocupe de una din victoriile sau descoperirile omului, care l-au ajutat să ajungă unde este. Prin urmare este vorba de primele descoperiri ale omului.

— Care? întrebă unul.

— Apoi *focul*, de exemplu.

— *Arma de silex*, adăugă altul.

Se încinse o discuție generală, fiecare propunând câte o descoperire din timpurile primitive ale omului.

La urmă căzurăm de acord asupra următoarelor subiecte: *Focul, arma și unealta, luntrea, plugul și locuința*. Erau puține. Mai adaugă la acestea *Privirea teoretică* cu care se începeau prelegerile, care era făcută totdeauna de dl. Maiorescu, făceau în totul șase prelegeri. Aceste subiecte fiind foarte speciale, nu atrăgeau pe nimenea. După multă discuție se mai adause încă trei: *Scrierea, arta, morala și știința*. *Morala și știința* fu propusă de dl. Maiorescu ca concluzie la seria prelegerilor.

Vine rândul ca să se designeze conferențiarii. Toată lumea fugea de subiectele *focul, arma primitivă, luntrea și locuința*. Ștefan Vârgolici, care nu era un obicinuit conferențiar, se grăbi să-și ia *scrierea*. Dl. Pogor, care propusese cu toate acestea subiectul, își alege *arta*. Noi cu toții protestarăm, căci *arta* nu arată lupta cu natura, ci din contra o imitație a naturei. Dl. Maiorescu – cum am spus – își luă *morala și știința* sub care putea să spună orice. În lipsă de altceva, dl. Negruzzi luă *plugul*. Rămăseseră deci cele patru subiecte, pe care nu le luase nimeni. Dl. Maiorescu, uitându-se la noi, zice:

— Ei, ei, cine ia *focul, arma, corabia* (pentru a îndemna pe amatori, dl. Maiorescu prefăcuse *luntrea în corabie*), *locuința*?

— Eu iau *focul*, se hotări dl. Xenopol, care era omul de bunăvoință și gata de a lua orice subiect ce i se oferea.

— D-le Lambrior, d-le Panu, nu luați vreo conferință? „Junimea” trebuie să prezinte în fiecare an debutanți, trebuie să debutati.

Lambrior se scărpină puțin în cap – căci avea acest obicei –, eu stăteam pe gânduri.

— Dacă e nevoie, iau eu *arma*, zice Lambrior.

— Ce să fac, am zis, trebuie să iau și eu atunci *corabia*.

Rămânea *locuința*. Pentru locuință nu mai erau amatori, toți insistară pe lângă dl. Burlă, ca să o ia el; acesta refuza, i se dădură tot felul de motive pentru a-l decide s-o primească.

— Tu ești filolog, i-am zis, și limba sanscrită are să te ajute foarte mult după etimologia cuvântului primitiv de *locuință*, ca să găsești ceva de spus.

Dl. Burlă primi, dar fără chef, dovadă că nici nu ținu conferința, pe care tot omul de bunăvoință pentru asemenea treburi, dl. Xenopol, o ținu în locu-i.

XV

Am plecat de la „Junimea” foarte preocupat, și tot drumul precum și toată noaptea m-am gândit la subiectul conferinței, pe care trebuia să o țin ca debut.

Ce era să vorbesc eu despre luntrea primitivă, despre descoperirea luntrei? Era ușor de zis că descoperirea luntrei s-a făcut cu ocazia observării din partea omului a celui întâi trunchi de copac plutind pe apă; era ușor de adăogit că omul primitiv a trebuit întâi să se acațe de un trunchi și mai târziu să scribească acel trunchi, prefăcându-l în luntre; iată luntrea deci inventată. Dar pe urmă? Cu aceste ipoteze simple nu poți face o conferință, nici să ții pe auditor o oră sub efectul vorbirei tale. Trebuia un subiect de o oră și nu-l găseam.

Luând de conferință *luntrea*, intrasem după expresia lui Molière: într-o adevărată galeră.

A doua zi de-de-dimineată m-am dus la Lambrior, pe care l-am găsit asemenea tot așa de preocupat de conferința ce trebuia să ție: *arma și unelta primitivă*. După ce ne-am plâns unul altuia, Lambrior mă întrebă: ce-i de făcut?

— Hai să comandăm oarecare cărți.

— Care?

Aici era greutatea.

Cu câteva luni înainte citisem relațiuni despre voiajurile lui Livingstone în Africa, care pasiona pe atunci lumea, după cum

mai târziu au pasionat explorațiile succesorilor săi, Stanley și alții. Mi-am zis că de vreme ce Livingstone a vizitat triburi africane în cea mai primitivă stare, din relațiile lui voi căpăta idee despre *luntrea* primitivă, iar Lambrior despre *armă și unealtă*, și ne-am grăbit amândoi, ca să comandăm: *Voyage et recherches d'un missionnaire dans l'Afrique méridionale* precum și uvrage mai noi pe atunci: *Rélations de l'exploration du Zambèze et de ses affluents*.

Dar acest lucru nu era suficient; ne trebuiau cercetări asupra omului primitiv, asupra omului preistoric din care am fi putut trage foloase pentru conferințele noastre. Aveam idee vagă despre cercetările preistorice, care erau în mare favoare pe atunci; citeam prin reviste și dări de seamă descoperiri ce se făceau asupra animalelor preistorice și asupra omului preistoric. Mi-aduc aminte că mă pasionam și eu asupra discuțiilor ce aveau loc asupra unui schelet găsit în straturi preistorice la Menton. Antropologiștii se împărțiseră în două: unii susținând că scheletul este omul preistoric, pe când alții contestau acest lucru. Trebuia deci să comand cu orice preț vreun uvraj de asemenea natură, în interesul prelegerii mele. M-am dus la librarul Daniel și am cerut cataloage și m-am pus a le foileta, când spre marea mea bucurie dau de un uvraj proaspăt numai de câțiva ani apărut: *L'homme avant l'histoire* de Lubbock; eram scăpat!

Comandez telegrafic la Paris, mai comandez încă vreo 3-4 cărți relative la corabia în antichitate, în evul mediu etc. Îmi sosește Lubbock și constat cu durere, că mare lucru nu cuprinde cu privire la subiectul meu. Despre armă erau multe: arma de silex, arma de fier, epoca bronzului; despre locuință de asemenea: locuințele lacustre și altele. Despre luntre nimic sau aproape nimic, căci ce urme putea să fi lăsat după zeci de mii de ani un copac scobit sau așa ceva?

Iată-mă deci nevoit să-mi fac conferința despre luntre și corabie pe simple ipoteze ale mele, ipoteze care nu se pretau la mari dezvoltări, căci trebuia jumătate de ceas să vorbesc de luntrea primitivă ca să ajung pe urmă la timpurile istorice.

Acum vedeam cu toții ce subiect sec și ingrat servea de temă la prelegerile noastre. În adevăr, până atunci și după aceea chiar, precum și astăzi, în conferințele de la Ateneu, subiectele se aleg asupra lucrurilor cunoscute, sau asupra cărora se pot face cercetări pozitive; dar să ai curajul ca să te hotărăști a întreține un auditor ales și cult despre lucruri ca: inventarea focului sau utilizarea lui, de unealta primitivă, de luntrea preistorică etc., evident că era o aberațiune.

Era ușor de zis pentru cei care ne încurajau că n-avem decât să ne punem noi, conferențiarii, în mintea omului primitiv, pentru a găsi cum acel om a putut să ajungă la aceste descoperiri. Lucrarea fiind numai de ipoteză și de ipoteză de pur raționament, fără nici o bază de observațiune reală, fiecare poate înțelege că asemenea ipoteze puteau să fie copilărești sau chiar ridicole.

Cam acest lucru s-a întâmplat. Au fost poate prelegerile cele mai slabe din cursul șirului de ani al prelegerilor „Junimeii”, slabe și seci. Ele ar fi putut să aibă succes dacă conferențiarii ar fi alunecat pe tema imaginației și a poeziei, sau ar fi avut darul elocvenței și al oratoriei. Ce era însă să facem noi, Lambrior și cu mine, care nici nu eram oratori, nici nu credeam de demnitatea noastră ca să ne aruncăm în dezvoltări poetice?

De aceea rezultatul a fost, cum am spus, mediocru. Toți, noi cei cu grelele subiecte de mai sus, nu am avut succes și ori câtă silință ne-am dat n-am putut să ne dezbrăcăm de actualitate ca să ne punem în pielea omului primitiv. Așa, Alexandru Xenopol a susținut în conferința sa: „descoperirea *focului* a fost pentru om cu atât mai prețioasă, cu cât el nu avea ca celelalte animale pătrunderea ageră a vederei și că omul primitiv devenea orb o dată cu sosirea nopții”. Idee absolut greșită, căci omul primitiv, simplu animal, a trebuit să aibă vederea tot așa de dezvoltată ca orice animal sălbatec. Lambrior a susținut ideea că: „armele s-au schimbat în raport cu puterea fizică a omului, iar disparițiunea scutului și a pilului roman se datorește slăbirei fizice a corpului” – idee foarte contestabilă dacă o coroborezi cu alte împrejurări. Iar eu am susținut enormitatea: „că omul primitiv neputând bine înota, era împiedecat ca să treacă râurile mai mari până ce nu și-a descoperit luntrea primitivă”. Zic enormitate căci toate animalele în stare naturală știu să înoate, prin urmare și omul.

Debutul meu de conferențiar

Dar să povestesc debutul meu ca conferențiar. Am mai vorbit deja în aceste amintiri despre formalismul prelegerilor populare; să mai adaug ceva, erau lucruri sacramentale de la care un conferențiar nu trebuia să se abată chiar în întocmirea conferinței sale. Așa, în orice prelegere oratorul trebuia să întrebuințeze două comparații mari și frumoase. Oratorul trebuia să o lanseze

pe cea dintâi cum intra în subiect, pentru a încălzi sala; aceasta, în definitiv, nu era absolut indispensabil, dar era bine pentru cine putea să o găsească; prelegerea însă trebuia să sfârșească printr-o comparațiune pusă în termeni aleși, fără de care nu era prelegere. Publicul deprins cu asemenea proceduri aproape știa momentul în care oratorul are să lanseze comparația. El aștepta pe orator la acest moment, întocmai cum așteaptă publicul pe un tenor ca să lanseze pe do din piept.

Eu care nu sunt prea tare în comparații, acest lucru mă chinuia, și de câte ori veneam la „Junimea”, ceilalți mă întrebau:

— Panule, ai găsit comparațiile?

Iar eu plecam capul în jos și suspinam, nu găsisem încă nimic, în schimb îi întrebam și eu pe ceilalți, pe Lambrior și Xenopol, dacă au găsit comparațiile lor. Pe Xenopol îl credeam când zicea că nu; despre Lambrior, care avea o fire cam ascunsă, mă cam îndoiam, cu toate denegațiile lui; eram sigur că el deja își găsisese comparațiile.

În sfârșit, într-o zi găsesc și eu comparația mea. Nu-mi aduc aminte în ce consista precis, știu că era pe tema rotunjirii pământului și a faptului cum omul poate pleca de la același punct într-o direcție ca să se întoarcă tot acolo pe direcția opusă.

Eu trebuiam să țin a 5-a prelegere. Până atunci nu vorbisem încă în public și era să fie foarte greu, căci tradiția mai cerea un lucru: ca oratorul să nu se servească de nici un fel de note, tradiție maioreșciană. Conferențiarul, după o asemenea concepție, era o ființă mai presus de toți ceilalți muritori; după cum am spus, el trebuia să apară brusc ca ieșit din pământ înaintea publicului, ca un fel de Mefistofel. Era îmbrăcat în mare gală, în deosebire de asistenți, el n-avea note, prin urmare, senin, stăpân pe dânsul și pe subiect, plutind în regiuni științifice înalte, el trebuia să lase să curgă cuvintele din gură fără nici un efort, și o dată cu vorbele valuri de știință, de învățătură și de mărime! Un orator care vorbește după note poate să fie un avocat, un parlamentar, un profesor; conferențiarul însă e mai presus de avocat, de parlamentar, de profesor, el trebuie să se inspire de subiectul lui, iar izvorul să curgă, să curgă.

Acest lucru aducea ca consecvență obligația pentru orator ca să știe prelegerea pe de rost. De cât și acest lucru nu înlătura orice pericol, căci dacă într-un moment dat uiți șirul, ce faci? De acest pericol nu au scăpat câțiva. Am văzut conferențieri care într-un moment dat s-au oprit în loc și au stat 2 sau 3 minute

fără a putea continua, pentru marea confuziune a lor și a sălei. La ce se gândeau în acele momente? La subiect? Nu, ci la fraza cu care trebuia să continue.

S-au văzut alții, cum a fost dl. Theodor Rosetti, căruia de la început memoria i-a lipsit, și care, după câteva minute de mare trudă sufletească, n-a putut articula decât vorbele: „Imposibil” și s-a retras spre marea mirare, amestecată de compătimire, a publicului, iar dl. Carp, care tocmai atunci tradusese pe *Macbeth* din englezește și care avea traducerea cu sine, s-a grăbit a ceti publicului câteva scene din *Macbeth*, comentându-le.

Mai putea fi un mijloc de preparare și anume: a-ți prepara conferința pe despărțituri mari și a avea materii de vorbit pentru cel puțin un ceas jumătate. Dacă din întâmplare memoria te trăda asupra unei părți, nu făcea nimic, o săreai pur și simplu și treceai la o alta de care-ți aduceai aminte; conferința se cam simțea ca legătură, dar scăpai de rușine.

În acest mod mi-am preparat conferința mea, dar și aici era o dificultate. După dogmă conferențiarul trebuia să înceapă just la 2 ore și să isprăvească just la 3 ore fără 5 minute; cele 5 minute erau de toleranță. Un orator care ar fi sfârșit la 3 și 5 era descalificat. Și să se noteze că oratorul n-avea voie să scoată ceasornicul ca să se uite la oră, nici să pună ceasornicul pe masă. Când oratorul învăța conferința pe de rost, era ușor ca să se conformeze dogmei, căci el o prepara acasă cu ochii pe ceasornic. Și probabil că de aici a provenit fixitatea timpului conferinței.

Dar când oratorul intra în dezvoltări conform unei schițe generale? Cum putea el să nu treacă peste o oră sau să ție până la 3 fără 5? Iată dificultatea. Această dificultate o înlătură dl. Negruzzi și iată cum.

În vinerea care preceda prelegerea, el se adresa viitorului conferențiar în următorii termeni:

— Ascultă, să știi că am să stau în picioare drept în fața d-tale; d-ta, din când în când, să te uiți la mine, mai ales înspre sfârșitul conferinței și când vei vedea că eu mișc din picior și tușesc încet, să știi că trebuie să închei. Apropo, să nu uiți comparația...

Mai era o tradiție, aceasta o mărturisesc, detestabilă. Oratorul nu avea dreptul să aibă paharul de apă pe masă. Această tradiție pleca din aceeași idee că conferențiarul este un om aproape supranatural, el vorbește fără efort, el nu obosește, glasul lui nu slăbește, gâtulejul nu i se usucă ca la ceilalți muritori. Și atunci se întâmpla un lucru, ca pe la sfârșit glasul să trădeze pe orator, cum mi s-a întâmplat și mie la întâia prelegere.

În dimineața duminicii în care trebuia să țin prelegerea eram destul de emoționat; mi se părea timpul lung până la 2 ore fără un sfert, căci îmi calculasem că zece minute voi face până la Universitate cu trăsura și 5 minute înainte de începerea conferinței.

Conferențiarul trebuia să se ducă cu trăsura, era o regulă absolută, și cu coșul ridicat dacă se poate, o altă regulă. De ce? Pentru ca să nu vină în contact mai înainte cu publicul, și al doilea pentru ca aparițiunea lui în public să fie neașteptată. Dacă s-ar fi putut găsi un mijloc ca conferențiarul să se scoboare într-un hârzob de sus drept în mijlocul sălei și apoi să dispară pe aceeași cale, o dată conferința ținută, desigur că junimiștii l-ar fi adoptat.

Regulasem cu Vasile Tasu să vie cu o trăsură la 1 și trei sferturi la mine spre a mă lua la Universitate.

Uitasem să spun că cu o zi înainte făcusem un fel de repetiție generală, adică mă dusesem la Universitate ca să mi se arate pe ce căi și culoare ascunse trebuia să mă sui pentru ca să nu fiu văzut de public și să ajung în fața ușei pe care trebuia să o deschid ca să intru în aula cea mare. Căci trebuie să adaug că era oprit ca cineva să întovărășească pe conferențiar în acele culoare destinate numai oratorului. Oratorul avea dreptul ca pe urmă să primească un amic, cel mult doi, în ultimul moment.

Birjarul ridică coșul și mă sui în trăsură cu Tasu. Deja pe strada Universității ultimii auditori se grăbeau. Ajung la scară, sar repede din trăsură, intrarea în aulă era pe scara din stânga, eu dispar ca un vinovat pe culoarele din dreapta. Cu toată iuțeala ce pun, am fost zărit de vreo câțiva studenți, lucru pe care dl. Iacob Negruzzi mi l-a reproșat toată viața, trebuia să fac așa ca să nu fiu văzut de nimeni. Ajung în anticamera aulei – era cabinetul de fizică al profesorului Miclea. Mă uit pe borta cheiei în sală și o văd plină, acest lucru mă bucură pe de o parte, dar pe de alta mă cam intimidează. Aud pe cineva că intră: era dl. Iacob Negruzzi.

— Ai o sală splendidă, toți așteaptă de la d-ta un debut frumos.

— Ce debut frumos cu *luntrea*?

— Ei, ei, repetă dl. Negruzzi cu încurajare, nu mă tem de asta. Acum iată: calculează cât timp am să fac eu până voi ajunge în sala de prelegeri și când vei crede că am ajuns, atunci intră. Și dispăru răzând.

Am stat vreo jumătate de minută, deschid ușa și iată-mă înaintea unui public numeros, a publicului celui mai elegant și mai cult din Iași de acum 30 de ani: mare parte din vechea aristocrație și

toată lumea frecventa în toalete splendide conferințele inaugurate de dl. Maiorescu. Erau totdeauna cel puțin 70-80 de dame. Beizedea Grigore Sturdza nu lipsea niciodată, afară de aceasta magistrați, profesori etc.

Oratorul trebuia să înceapă prin: „onorat auditoriu”, invențiune a d-lui Maiorescu pentru a înlătura franțuzescul: „doamnele mele, domnii mei”.

Încep. Se înțelege că această conferință n-a fost strălucită, departe chiar, dar ea m-a clasat printre conferențiarii *cu stofă*. Junimiștii din sală, așezați în fața mea, îmi făceau figură dulce, ba chiar și din când în când câte o mică clacă pentru a fi încurajat. Peste 5 minute intrasem în posesiunea firei mele, așa că am spus ce aveam de spus, cu siguranță, fără pretenție și fără fraze de efect. Peste 20 minute, am simțit că se degajează din sală o atmosferă de simpatie. Mi-am recăpătat complect posesiunea, mai ales după ce am observat că am în fața mea figura unui bătrân necunoscut, plină de simpatie și care părea că gustă vorbele mele. Din acest moment n-am mai părăsit decât rar acea figură simpatică, pe care cu cât o vedeam că simțea mai multă plăcere, cu atât eu căpătăm mai multă vervă.

Această observație cred că e cunoscută tuturor celor care vorbesc în public. Greul, mai ales pentru neexperimentați, este să-și găsească persoana în public cu care să-și stabilească acea influență sugestivă de la om la om; după ce o găsește restul sălei îi este aproape indiferent, el are pentru cine vorbi și știe că este cineva care-l ascultă.

Ajung la comparație, o preparasem cu o introduție asupra marilor navigatori, care au transformat relațiile lumii, și când sfârșesc zugrăvind cum: „luntrea primitivă transformată în cursul veacurilor distruge credințe și erori, ridică la viață popoare necunoscute și face să cadă pe al doilea rând popoare cu viață milenară, întocmai” etc. atunci sala izbucnește în aplauze.

Cu 2 minute înainte dl. Iacob Negruzzi tușise, era și timpul, gâtul îmi era absolut uscat, atât de vorbire cât și, mai cu seamă, de emoție.

Am dispărut pe ușa pe unde intrasem, iar pe scările întunecoase am întâlnit prietenii, care veneau să mă feliciteze. M-am scoborât cu dâșșii. Regula era că după conferință oratorul putea să rămână vizibil, poate chiar schimba oarecare saluturi, dar nu trebuia să se amestece cu publicul, căci chiar după conferință el trebuie să-și păstreze caracterul de semizeu față de ceilalți muritori.

De obicei, noi, conferențiarilor aceștia mai tineri, ne dădeam *rendez-vous* după conferință la o cafenea sau berărie, unde și alți prieteni veneau pentru a schimba ideile.

Particularitatea prelegerilor populare din 1873 a fost că dl. Maiorescu a ținut pentru ultima oară prelegerea înainte de a se face ministru. În adevăr, în anul viitor, în 1874, prelegerile populare nu l-au mai avut. Ele au rămas pe socoteala noastră, a celor mai tineri și mai mititei; veteranii se retrăsese. D-nii Maiorescu și Pogor erau împreună cu dl. Negruzzi vârați până în gât în politică. Și particularitate curioasă; tocmai în ziua în care dl. Maiorescu ar fi trebuit să țină ultima conferință a anului 1874, ca încheiere a celorlalte prelegeri, adică la 7 aprilie, tocmai în acea zi d-sa a intrat în ministerul Lascăr Catargiu.

Și fiindcă este vorba de prelegeri, să vorbesc și de cele din 1874, care au prezentat un interes deosebit.

Am spus că vechii junimiști erau absorbiți de politică. Se prepara încă din 1873 intrarea d-lui Maiorescu în minister. Dacă nu ar fi fost dl. Pogor, care deși deputat, politica totuși nu-l pasiona, n-am fi avut în cursul anului 1873 unde să ne adunăm la „Junimea”, căci atât dl. Maiorescu cât și dl. Negruzzi erau mai totdeauna la Cameră în București. Dl. Pogor însă nu voia să strice tradiția, de aceea chiar când lipsea din Iași se grăbea ca vinerea să fie înapoi pentru ca „Junimea” să aibă unde ținea întrunirea.

Și apropo de aceasta, să semnez o tradiție: Tradiția veche-veche era ca ședințele „Junimei” să se țină sau la dl. Maiorescu sau la dl. Pogor, nici nu era vorba să ne întrunim la altcineva. Cu timpul întâmplându-se ca amândoi aceia să fie împiedicați, dl. Negruzzi a insinuat propunerea îndrăzneată de a se ținea la d-sa „Junimea”, în lipsa celor doi corifei. Bătrânii junimiști, ca d-nii Buicliu, Naum, Vârgolici etc., primiră cu oarecare răceală această propunere, ei o credeau ca o derogare, ca o decădere. De ce? Fiindcă tradiția consacraseră numai pe dl. Maiorescu și pe dl. Pogor. Cu toate acestea, fiindcă dl. Negruzzi era al treilea corifeu în „Junimea”, fiindcă era și redactorul *Convorbirilor literare*, bătrânii se resignară a se obicui cu ideea că „Junimea” se poate ținea și la dl. Negruzzi. Totuși au fost junimiști recalcitranti, care câțva timp nu au voit să meargă la dl. Negruzzi, preferând să rămână acasă.

Aceste le repet încă o dată, ca să se vadă cum „Junimea” era o societate în care tradiția și ceea ce se apucase mai înainte țineau principalul rol.

În 1873 se întâmplă ceva mai grav. De vreo două ori atât dl. Maiorescu cât și dl. Pogor, precum și dl. Negruzzi fură reținuți la București, și atunci o gravă chestiune se ivi, o problemă de cea mai mare însemnătate: unde să se țină „Junimea”?

Dl. Nicu Ganea, care, ca vechime și ca ierarhie, venea al patrulea corifeu al „Junimei”, propuse ca „Junimea” să aibă loc la d-sa. O tăcere de gheață fu singurul răspuns la această îndrăzneată invitație; junimiștii plecară ochii în jos, luară o atitudine echivocă.

Un îndrăzneț – acela era totdeauna Alexandru Xenopol – aprobă părerea, și întorcându-se către noi, ne zise:

— Vrea să zică vinerea viitoare la Nicu Ganea?

Nici un răspuns, ci câteva bâlbâituri neînțelese. Bodnărescu și Eminescu, cât pe ce să izbucnească. Îi trăgeam de mânecă pe furis și le ziceam să se liniștească.

Îeșirăm în stradă. Atunci indignarea izbucni în toată puterea ei.

— Cum? ziceau unii, am ajuns să mergem la Nicu Ganea? Am căzut de la Maiorescu și Pogor la Nicu Ganea?

— Credeam, strigă Eminescu, că am scoborât ultima treaptă când ne-am adunat la Negruzzi. Iată că din cauza mizerabilei politice suntem nevoiți ca să ajungem la Nicu, mâine-poimâine poate vom fi obligați să ne adunăm la Burlă sau la Gheorghiu.

Bodnărescu nu zicea nimic, decât ca o babă bătrână clătina din cap și ofta.

— Ce ai, Bodnărescule? îl întrebai.

— Ce să am? Nu vezi că se duc tradițiile, nu vezi că le pierdem! Maiorescu era o idee, Nicu Ganea nu este o idee, cum să mergem la dânsul? Ne-a părăsit Maiorescu, ce avem să devenim!

Atunci un complot se urzi în mijlocul străzii: cei mai mulți junimiști se hotărâră ca vinerea viitoare să nu se ducă la Nicu Ganea, ca o protestare în contra acestei necalificabile inovațiuni. Conjurații se împrăștiară, iar în urma lor se auzea ca un ecou:

— Auzi, „Junimea” la Nicu Ganea!

— Este un scandal.

— Eu nu mai viu la „Junimea”.

Sosește vineri. Noi, Lambrior, Tasu și cu mine, care nu eram adoratorii tradiției – fiindcă eram noi intrați poate –, ne duserăm la dl. Nicu Ganea.

Dar vai, rândurile erau rare de tot; lipsea Eminescu, lipsea Bodnărescu, lipsea Ștefan Vârgolici, lipsea dl. Culianu, lipsea dl. Naum, lipsea dl. Buicliu, eram numai câțiva.

*

Reiau firul istorisirii. Când sosi timpul ca să se fixeze prelegerile populare pentru anul 1874, atât dl. Maiorescu cât și dl. Pogor lipseau, singur dl. Negruzzi era de față. Înțelegeți bine că noi tinerii eram astfel stăpânii situației.

— Ei, ce vorbim la Universitate anul acesta? întrebă dl. Negruzzi.

— Mai întâi, zic eu, trebuie să încetăm cu subiecte străine și cu absurditatea unității de subiect. Trebuie să luăm subiecte naționale, iar în ele să domine diversitatea.

Cei doi români, Lambrior și Tasu, îmi veniră în ajutor, iar Alexandru Xenopol primi cu bucurie propunerea.

Vechii junimiști însă, în frunte cu dl. Negruzzi, protestară și ne somară ca să arătăm opt subiecte pe tema națională cu privire la cultură și la arte. Mi-aduc aminte că între alții dl. Grigore Buicliu ne persifla agreabil de mania noastră de naționalism.

— În tot cazul, adause dl. Negruzzi, dacă țineți numaidecât la aceasta căutați o legătură cât de vagă între subiecte. Însă să știți un lucru: trebuie să găsiți printre d-voastră 7-8 conferențieri, căci dintre noi ceștilalți n-avem să putem ținea nimenea prelegere, necunoscând lucrurile cu privire la români.

— Aveți șapte conferențieri? ne întrebă un bătrân junimist.

— Avem, răspunse Lambrior.

— Numără-i.

— Să vi-i număr, adăogii eu... Este Lambrior, este Burlă, este Vârgolici (acesta făcu un semn de denegare), este Xenopol, este Verussi, sunt eu.

— Ei și mai cine?

— Și dl. Negruzzi, adăogii eu, pentru *Privirea teoretică*.

Acest lucru păru că satisface pe dl. Negruzzi. Deja pentru conferențierii noi, d-sa lua rolul pe care-l avusese dl. Maiorescu. Prelegerea de *Privire teoretică* totdeauna fusese făcută sau de dl. Maiorescu sau de dl. Pogor; rândul d-lui Negruzzi sosise, se suia pe treapta cea mai de sus.

— Haide fie, zise dl. Negruzzi, dar cum să intitulăm conferințele?

— *Elemente naționale*, spusei.

— Bun, subiectul e bun, strigară cu toții în cor.

Eu care mă gândisem de acasă la subiectul prelegerilor, le și cam întocmisem puțin, de aceea nu mi-a fost greu ca să am aerul că sunt inspirat mai bine decât ceilalți. Și m-am exprimat astfel:

— Iată, Burlă ca filolog poate să vorbească despre *origina limbei române*; tu, Lambrior, ce-i putea ținea?

— Limba cronicarilor și limba de astăzi, răspunse Lambrior.

— Unul ar putea vorbi despre studiul istoriei, replică dl. Negruzzi. Cui să o dăm?

Apoi uitându-se împrejur vede pe dl. Roiu și adăogi:

— Iacă, Roiu poate vorbi despre aceasta în calitate de fost profesor de istorie.

Trei conferințe erau deja găsite, mai trebuiau patru.

— D-lor, zise dl. Naum, lipsește arta în conferințele d-voastră, nu se poate conferințe populare ale „Junimei” fără să se vorbească de artă.

— Avem să avem și prelegere despre artă, mă grăbii a adăogi. Și întorcându-mă către Verussi, pictor, îl întrebai:

— Verussi, nu iei o conferință?

— Da, despre artele plastice.

— Bravo, strigarăm noi.

— Xenopol, tu ai putea să vorbești ceva despre muzică, fiindcă ești muzicant?

— Primesc să vorbesc despre *muzică populară*.

— Dar tu? mă întrebară ceilalți.

Aici o mică șiretenie. Eu mă ocupasem de vreo două luni cu poezia populară, aveam deja poezia populară de la mai toate popoarele, mai cu seamă în traducție poeziile populare sârbești și bulgărești, în care ca comparație cu a noastră găsisem lucruri foarte interesante.

De aceea, cu aerul cel mai nevinovat din lume răspunsei:

— Dacă voiți, eu vorbesc despre *poezia populară*.

— Minunat.

Mai rămânea o conferință de ales, pentru ca ciclul să fie complet. Ne adresarăm cu toții la Ștefan Vârgolici și-l rugarăm să ție și el o conferință.

— Bine, să țin, dar ce? n-am nici un subiect.

Atunci o inspirație veni lui Lambrior.

— Ți-am găsit un subiect admirabil: *teatru de păpuși*. Tu ești profesor de literatură și ești familiar cu autorii dramatici.

Vârgolici stătu puțin la îndoială, în fine primi.

Dl. Bucliu nu se stăpâni să spună încet o răutate: De, zise el, de la Shakespeare până la *Vasile Țiganul, care a mâncat curcanul, de la păpuși, este oarecare drum!*...

În urma acestora se stabilă pentru prima oară la „Junimea” un program pur naționalist de prelegeri, cu conferințieri aproape noi, afară de dl. Negruzzi, program formulat în modul următor:

PRELECȚIUNI POPULARE
Elemente naționale

1. duminică	10 februarie	Privirea teoretică.....	<i>I. Negruzzi</i>
2. "	17 "	Originea și caracterul limbei române.....	<i>V. Burlă</i>
3. duminică	24 februarie	Artele plastice.....	<i>P. Verussi</i>
4. "	3 martie	Limba cronicarilor și limba de astăzi.....	<i>A. Lambrior</i>
5. duminică	10 martie	Poezia populară.....	<i>G. Panu</i>
6. "	17 martie	Studiul istoriei.....	<i>G. Roiu</i>
7. "	24 "	Teatru.....	<i>Șt. Vârgolici</i>
8. "	7 aprilie	Muzică populară.....	<i>A. Xenopol</i>

Acest program constituia triumful junimiștilor noi asupra celor vechi, izbânda ideilor naționale față cu cele vechi ale culturai umanitare. Noi, *românii*, reușisem în fine ca să dăm o notă nouă în „Junimea”.

O transformare în spiritul și tendințele „Junimei” se făcuse prin introducerea de elemente noi. Terenul pe care-l căpătaseram am știut să-l apărăm și în viitor, căci în 1875, tot după propunerea noastră, programul prelegerilor fu întocmit tot în același spirit și cu aceleași elemente.

În adevăr, anul 1875, fiind an de zbuciumare politică pentru guvernul conservator, iar d-nii Maiorescu, Theodor Rosetti, Carp, Negruzzi fiind absorbiți cu politica, noi căpătarăm marele succes de a decide pe dl. Pogor să țină și d-sa o conferință în ciclul propus de noi. Tot în acel an, cu mare ce, hotărâsem pe Eminescu să debuteze și el, iar *Privirea teoretică* trecu de la dl. Jacques Negruzzi la dl. Alexandru Xenopol.

Iată în adevăr programul din 1875.

PRELECȚIUNI POPULARE
Influențe consecutive asupra poporului român

1. duminică	9 februarie	Privire teoretică.....	<i>A.D. Xenopol</i>
2. "	16 "	Bizantinii.....	<i>P. Verussi</i>
3. "	23 "	Slavonii.....	<i>G. Panu</i>
4. "	2 martie	Turcii.....	<i>A. Lambrior</i>
5. "	9 "	Polonii.....	<i>Șt. Vârgolici</i>
6. "	16 "	Fanarioții.....	<i>V. Pogor</i>
7. "	23 "	Austriacii.....	<i>A.D. Xenopol</i>
8. "	30 "	Francezii.....	<i>I.C. Negruzzi</i>
9. "	6 aprilie	Germanii.....	<i>M. Eminescu</i>

Este un proverb:

Când mâța nu e acasă
Șoarecii joacă pe masă.

Cam așa ajunserăm și noi, șoarecii. Noi formam majoritatea la „Junimea”, noi emiteam teorii noi, noi discutam, elementul vechi era reprezentat prin dl. Pogor, care era foarte schimbător în păreriile sale. Numai dl. Negruzzi păstra sfânta tradiție, însă se hotăra din când în când să sacrifice noilor tendințe.

Un cuvânt despre conferința lui Eminescu. Nu știu prin ce întâmplare n-am asistat la ea, dar mi s-a spus că a fost deplorabilă. Eminescu nu putea vorbi în public, pe urmă forma lui era totdeauna foarte grea, iar fraza încărcată de tot felul de propozițiuni incidentale și de digresiuni. Fondul foarte serios, însă de multe ori impenetrabil. Mi se pare că de atunci n-a mai ținut nici o conferință; de altminterlea trăind într-o lume aparte, lumea capului lui, Eminescu era indiferent, ba chiar disprețuia toate aceste manifestațiuni, pe care el le găsea ridicole.

Correspondența *Convorbirilor*

Convorbirile literare pentru prima oară în țară au organizat, la sfârșitul fasciculei, o corespondență între redacție și diferiți autori, care-și trimeteau operele spre publicare. Cel care corespundea cu toți literații anonimi era și redactorul revistei, adică dl. Iacob Negruzzi. Aceste corespondențe erau foarte reușite, toată lumea făcea haz, căci dl. Iacob Negruzzi, spirit eminent satiric, găsea în răspunsurile sale lucruri foarte nostime. Corespondența de pe ultima pagină a *Convorbirilor* era groaza debutanților; toți cei cari trimiseseră manuscriptele lor redacțiunii așteptau să-și vadă soarta la această rubrică. Și, durere! Pe lângă că manuscriptele lor erau refuzate, apoi dl. Negruzzi îi și mortifica prin răspunsuri sarcastice.

Erau și ridicole cele mai multe din lucrările literare sau poetice ce se trimeteau la *Convorbiri*. Astăzi nivelul general e mult mai ridicat.

Să dau câteva exemple:

Un student din Transilvania trimite o poezie intitulată *Eutropa* *giocându-se*. Iată cum începea această bucată poetică:

Mă duceam odinioară
La a mea dulce pipină
Și voiam să-i oferesc
O frumoasă amorină.

Dl. Iacob Negruzzi îi răspunde în corespondență următoarele:
„Fiica lui Zeus și a Mnemosynei, chiar *giocându-se*, nu poate face asemenea versuri”.

Un alt poet îi trimite o lucrare intitulată: *Odă la natură*. Era o elucubrație deplorabilă:

Dl. Iacob Negruzzi îi răspunde:

Ai voit să cânti natura
Și te-ai dus, te-ai dus de-a dura.

Mici tradiții

„Junimea”, societate eminamente de tradiție în apucăturile ei, avea mai multe cuvinte și apropouri, care se întrebuințau în anume cazuri, ori de câte ori acele cazuri se iveau. Să vorbesc de câteva din ele.

Motto este bun. Ce însemna aceasta? Știți că mulți autori au obiceiul de a pune un motto înainte de a începe, adică a cita o frază sau un vers din alt autor. Odată dl. Șerbănescu, poetul, trimite o poezie: *Primăvara*, care avea de motto următoarele:

O, primavera, gioventù dell'anno,
O, gioventù, primavera della vita!...
Metastasio

Poezia:

Vine, vine primăvara

era slabă. După ce i se dă lectură, dl. Negruzzi zice:

— Ei, cum o găsiți?

Tăcere.

După câteva secunde dl. Pogor, cu foarte mare gravitate, rostește cuvintele: *Motto este bun.*

O mare ilaritate izbucnește, poezia era judecată și condamnată.

De atunci, de câte ori o lucrare era slabă și se întâmpla să aibă și un motto, totdeauna singura critică care i se aducea consista în a se spune: *Motto este bun!*

Din această cauză, colaboratorii care erau și membri ai societății se păzeau ca de foc ca să pună la lucrările lor vreun motto oarecare.

Faul. Societatea „Junimea”, cu spirit eminamente la început german, nu putea să nu aibă în vocabularul ei un cuvânt german de întrebuințare zilnică.

Cuvântul *faul* era întrebuințat de câte ori o lucrare, în genere o poezie sau altceva, era slabă, greoaie sau de rău gust. Abia se începea citirea ei și îndată auzai din mai multe părți: *faul, faul, faul!*

Lucrarea era condamnată și nici chiar se mai citea până la urmă.

— *Anecdota primează și porco.*

„Junimea” era o societate foarte nedisciplinată – am mai spus-o. Fiecare vorbea când credea de cuviință. Când însă se citea vreo lucrare, atunci se stabilea tăcere și se păstra până la urmă. Dar când lucrarea care se citea era prea lungă, se înțelege că răbdarea membrilor era pusă la o mare încercare, toți fiind deprinși a-și exprima la moment părerea sau de a schimba glume. Cum să se împace deci aceste două necesități: necesitatea de a păstra tăcere, timp, de exemplu, de o oră sau mai bine, cu necesitatea impulsivă a membrilor de a întrerupe această tăcere prea îndelungată?

După multe întreruperi intempestive în cursul citirii, chemări la ordine și tâștuituri, s-a constatat că este imposibil ca să nu se permită un mic repaus recreativ, un fel de supapă de siguranță, fără de care atenția auditorului nu mai putea fi încordată. Și atunci s-a admis că se poate face o mică pauză în mijlocul citirii, numai pentru un singur gen de pauză, anume numai pentru istorisirea unei *anecdote* apropos de lucrarea care se citea. Această toleranță s-a consacrat prin cuvintele: *anecdota primează.*

Bunăoară, se citea odată o traducere din nu mai știu ce autor, unde era vorba de un pescar.

Deodată Lambrior strigă: *anecdota primează.*

Imediat lectura se întrerupe și atunci Lambrior spune următoarea anecdotă:

Un pescar fu ademenit de o fată, încât se înamoră strașnic de ea. Într-o zi plecând după pește, fata îl rugă să meargă și ea

să-i dea și ei o plasă ca să prindă și ea pește; atunci pescarul îi zise: „Ce pește vrei să mai prinzi, când ai prins pe pescar?”.

Cel mai tare în anecdote era desigur dl. Negruzzi, care spunea câte două anecdote de multe ori, în mijlocul citirei aceleiași lucrări. Însă și aici era o chestie delicată. Dacă anecdota reușea, întrerupătorul era iertat, când însă anecdota era proastă, atunci protestări energice se ridicau cu: *faul, faul!* din toate părțile.

De la anecdota unuia venea gust și altuia ca să spună o anecdotă. Așa că nu s-ar mai fi terminat cu anecdotele, dar, mai cu seamă, cu citirea poeziei.

Atunci intervenea dl. Negruzzi sau dl. Pogor și adresându-se cititorului, îi zicea:

— *Porco! porco!*

Ce însemna aceasta? Aceasta însemna să se continue cetirea; *porco* era o degenerare a cuvântului latinesc *porro*.

XVI

Am arătat cu altă ocazie cum „Junimea”, având deprinderi foarte libere, membrii ei se tratau între dâșii cu mare familiaritate și întocmai ca la școală între copii își dădeau porecle unii altora. Mai toți aveau porecle. Așa, dl. Caragiani, fiindcă era gras, era numit în stil homerian: *bine hrănitul Caragiani*. Dl. Naum, am spus deja, era cunoscut sub numele de *André Chénier* și mai des de *pudicul Naum*; Ștefan Vârgolici, scurt, roș și gras, răspundea la pronumele de *Cavenco negustor de porci* etc., etc.

Dar să fac fizionomia câtorva membri de la „Junimea”.

Bine hrănitul Caragiani

Dl. Caragiani, profesor de literatură elină la Universitatea din Iași, este macedonean de origine. Era pe atunci – și este încă – un tip foarte simpatic și original. Crescut în plin orient, el rezuma tradițiile și anecdotele tuturor popoarelor din peninsula balcanică și din restul imperiului turcesc, plus cunoașterea clasicilor eleni, din care își făcuse o specialitate.

De aceea era cel mai bogat anecdotist de la „Junimea”, însuși dl. Iacob Negruzzi îi recunoștea superioritatea.

Cu dl. Caragiani ședințele nu s-ar mai fi isprăvit, la fiecare pas d-sa întrerupea ca să spună o anecdotă – o anecdotă cu un sârb, cu un bulgar, cu un grec, cu un turc, cu un țigan etc. Caragiani le istorisea cu un farmec nespus; accentul care trăda origina sa exotică dădea istorisirii sale un gust mai mult.

„Junimea” își ținea coastele de râs, iar anecdotele cam pipărate înnebuneau de plăcere pe dl. Pogor. Ca și la teatru, de multe ori noi ceream la altă ședință ca să repete o anecdotă care ne plăcuse, iar dl. Caragiani, ca un artist binevoitor, se executa. Și, ca surprindere plăcută, mai adăuga încă una nouă.

Erau clasice anecdotele d-lui Caragiani. Mai ales *Țiganul și perjele* a rămas legendară. Îmi pare rău că e greu de spus.

De ce i se zicea lui Caragiani *Bine-hrănitul Caragiani*? Din cauza traducerilor sale din Homer. După cum în Homer, Achil este denumit *Cel iute de picior*, iar Minerva, *Minerva cu ochi de bou*, tot așa dl. Pogor, prin imitație, văzându-l într-o seară pe dl. Caragiani intrând pe ușă, plin la față, gras și gros, a strigat: — Iată și *bine hrănitul Caragiani*!

Dl. Caragiani a dat *Convorbirilor* traduceri din Theocrit (câteva idile), din *Iliada*, din *Bathrahomyomachia*.

Acest simpatic junimist a ținut și o conferință, dacă nu două; dar aici s-a văzut deosebirea între un povestitor drăguț în intimitate și între un conferențiar.

Anecdotele sunt făcute ca să fie spuse în cerc intim, în dispoziții de a le asculta; spuse însă într-o sală mare cu sute de ascultători, anecdotistul fiind îmbrăcat în frac și cu mănuși albe, ele pierd tot farmecul lor.

Pudicul Naum

D-lui Naum, actual profesor de literatura franceză de la Universitatea din Iași, i se zicea *André Chénier*, fiindcă era un traducător pasionat al acestui delicat poet. Mai toate elegiile și idilele lui André Chénier au fost traduse și publicate în *Convorbiri literare*. Apoi Lamartine, Boileau (arta poetică) etc., etc.

Când l-am cunoscut întâi pe dl. Naum, la 1873, barba și mustățile îi erau albe ca zăpada. Dacă m-aș lua după aceasta,

ar trebui să-i dau d-lui Naum vreo 80 de ani, căci nu părea atunci după albitul părului mai puțin de 50 de ani.

Dar erau oameni care cunoscuseră pe dl. Naum în 1863 și care afirmau că și atunci era tot cu părul alb. Iată-l deci pe dl. Naum având aparent vreo 90 de ani, iar cu oarecare calcule și mărturii aş putea să-i împing vârsta aproape până la acea a lui Matusalem. În realitate, dl. Naum era pe atunci un om tânăr, dar înălbit de timpuriu.

Ne întrebam răsând la „Junimea”: de ce dl. Naum a înălbit așa de curând? Și răspunsul era: că desigur sentimentele tandre din poezii francezi pe care i-a tradus i-au făcut acest serviciu rău.

Mai totdeauna dl. Naum avea o traducere cu sine. Era tipul omului delicat, rezervat și timid. Totdeauna se înroșea când lua cuvântul ca să spună ceva, iar glumele cam pipărate ale d-lui Pogor îl făceau să plece ochii în jos și să se înroșească ca o fată mare. De aici porecla de *pudic*.

Dl. Caragiani îl punea de multe ori la grele încercări în această privință. Într-o seară se vorbea de Aristofan ca de Molièrul antichității; dl. Caragiani ne zice:

— D-voastră nu cunoașteți încă pe Aristofan. În toate traducerile în limbile moderne, Aristofan este ciuntit, expresiile lui pieptănate, modernizate. Textul câteodată e îngrozitor de cruditate și trivialitate; am să vă aduc într-o seară traduceri textuale din oarecare scene, și veți vedea că verva și spiritul său satiric îmbracă forme foarte pipărate.

Toți aplaudarăm propunerea, iar dl. Pogor zise:

— Bine, dar cu Naum ce facem? Cum are să auză el asemenea lucruri, căci are să se supere André Chénier?

— E în stare să nu vie, adause dl. Xenopol.

— Asta nu se poate, replică dl. Pogor, îndată ce vom vedea că lipsește, vom trimite câțiva din noi acasă ca să-l aducă cu forța.

Dl. Naum, roș la față, zâmbea cu sfială.

Pentru ședința viitoare dl. Caragiani se ținu de cuvânt și ne aduse traducerea textuală a unor scene din nu-mi mai aduc aminte ce comedie a lui Aristofan.

Doi viguroși junimiști se așezară de amândouă părțile lângă dl. Naum ca să-l împiedice de a pleca; iar dl. Caragiani începu citirea în hazul general și spre bucuria până la delir a d-lui Pogor.

Creangă

Prin 1874-1875 vedem într-o seară că un nou venit se află la „Junimea”.

Noul venit era scurt, gros și gras, cu figura și părul cam castaniu blond, cu gâtul scurt apoplectic și cu figura congestionată, purtând cu stângăcie hainele.

Era Creangă.

La fiecare cinci minute își ștergea sudoarea de pe frunte cu o batistă mare, colorată.

Cine era Creangă? În istorisirile lui își spune copilăria. Să-i fac eu, pe cât mi-aduc aminte, biografia, așa cum l-am cunoscut.

Întâia dată când l-am văzut pe Creangă, era diacon la o biserică oarecare. Pe atunci preoții făceau multă politică; printre aceștia diaconul Creangă excela, era pasionat de întrunirile publice, pe care nu numai că le frecventa, dar în care lua mai totdeauna cuvântul cu mare succes.

Vorbea frumos. Înzestrat cu o vie inteligență, țăranul Creangă nu-și pierduse, prin modestele studii de seminar ce făcuse, limbagiul viu, colorat și plin de imagine, popular. Acest fond hrănit la fiecare pas cu anecdote, amintiri, învățăminte din bătrâni făcea din Creangă un orator de tribună adevărat original și foarte gustat. Creangă era un naționalist fanatic, un dușman neîmpăcat al evreilor, un iubitor al neamului, toate discursurile sale erau pe asemenea temă și vă puteți închipui cât succes aveau.

Manierele și limbagiul său liber displăceau autorității bisericesti superioare. După ce în curs de mai mulți ani a avut diferite încurcături cu Mitropolia, aplicându-i-se diferite pedepse disciplinare, oprindu-l de a sluji etc., Creangă luă o hotărâre extremă: să se despozească.

Și într-o bună zi întâlnesc pe Creangă îmbrăcat civil. Despopirea lui Creangă a produs un scandal enorm la Iași – și în adevăr era și de ce – în cercurile cunoscute. Știți că este chiar un proverb: „că i s-a dus vestea ca de popă tuns”. Mahalalele strigau la scandal, tagma bisericească ridică mâinele în sus. Creangă, pe lângă diacon, era și profesor la o școală primară. Iată-l pe bietul Creangă amenințat ca să-și piardă și catedra, considerându-se despopirea ca un fapt imoral.

Dar Creangă avea un protector, pe dl. Maiorescu. Creangă era un fanatic al aceluia. Diacon, el făcuse școala normală de

institutori, pe când dl. Maiorescu era directorul acelei școli. Așa se explică legătura lui Creangă cu „Junimea”, căci cu ideile și sentimentele lui, „Junimea” trebuia să-i fie mai mult antipatică.

Cu mare ce Creangă își păstră catedra.

Până la venirea lui Creangă la „Junimea”, culegătorii și povestitorii de povești erau d-nii Slavici și Pompiliu, amândoi transilvăneni. Poveștile lor se resimțeau de această origină; scrise într-o limbă grea, de multe ori orășenească, poveștile lor trădau un fel de combinații literare care le stricau farmecul.

Marele merit al lui Creangă a fost că el a scris poveștile întocmai sau aproape întocmai cum ele se spun la țară.

Când a venit Creangă la „Junimea” și și-a citit el singur poveștile, a fost o adevărată sărbătoare. Mi se pare că a început seria sa de povești cu *Soacra cu trei nurori*.

Toți au început atunci a-l ruga pe Creangă să aducă și altele și cât mai curând. Apoi a urmat seria cu: *Capra cu trei iezi*, *Pungulița cu doi bani*, *Dănilă prepeleac*, *Moș Nichifor Coțcaru* etc.

În ce consistă valoarea poveștilor lui Creangă? Și cum reușește Creangă ca să fie povestitorul cel mai apropiat în limba poporului? Căci trebuie să admitem că dacă este ceva de fermecător în poveștile lui Creangă, este acel aer de țară, sunt acele expresii plastice, pentru noi cu totul dintr-o altă limbă, sunt acele apropouri naive, acel dialog de o sinceritate primitivă și acele cunoștinți foarte naive și reduse ale țăranului.

Cum că Creangă era un om foarte deștept, foarte ager la minte nu mai rămâne îndoială; dar cunoștințele lui nu erau întinse. Creangă a rămas până la moarte țăranul din satul Vânători de lângă târgul Neamțului, și tot ce a învățat și deprins peste fondul cu care a venit la oraș nu s-a prins, nu s-a asimilat cu dânsul. Afară de cunoștințele căpătate în școala preparandală privitoare la profesiunea de învățător, încolo Creangă a rămas ceea ce fusese.

Aceasta explică succesul ce a avut cu poveștile. Dacă Creangă devenea un om cult în sensul nostru, dacă Creangă s-ar fi depărtat de la felul deprinderilor căpătate în copilărie, el ar fi fost un povestitor ca toți surtucarii de orașe. Din contră, cultura neputând să-l domineze și să-i schimbe ideile și vorba, Creangă, care avea în același timp și o inteligență viuă, a putut să reproducă în limbajul în care crescuse poveștile pe care le auzise, fără ca deprinderi nouă și limbajul nou să le defigureze.

Un povestitor de povești populare, ca să reușească, trebuie să pună pe un țăran de la țară ca să istorisească povestea, iar

el să o scrie cuvânt cu cuvânt; altminterlea este imposibil ca un om care gândește altfel, care vorbește altfel, să poată să reproducă un limbaj, impresii și imagini care nu sunt din fondul cunoștințelor sale obicinuite.

De aici vin artificialitatea celor mai multe colecții de povești populare. Regretatul Ureche, care a scris și povești, este un exemplu izbitor de cele ce spun.

Creangă n-avea decât să se lase târât de suvenirurile vii și nepieritoare ale vieții sale de la țară, pentru ca poveștile sale să fie aproape ca cele ce se ascultă la șezătoare. Dar despre aceasta voi reveni mai pe larg ceva mai târziu.

Prietenia între Creangă și Eminescu

Din cele întâi zile s-a stabilit mare prietenie între Creangă și Eminescu, sau mai drept Eminescu a fost cuprins deodată de o mare dragoste pentru Creangă.

Eminescu avea, cum am spus, o cultură cu totul de carte. Cu toate acestea, dacă limbajul și ideile erau străine, rămăsese însă la dânsul un fond aproape inconștient de aspirații și de năzuinți naționale. Creangă a trebuit, prin urmare, ca să-l captiveze imediat, căci el reprezenta pentru Eminescu tipul românului simplu, natural, nefalsificat de ideile și cultura modernă.

Eminescu, ca să poată găsi un tip de român vechi, își plimbase eroul, *Sărmanul Dionis*, prin veacul lui Alexandru cel Bun, și ca să poată avea înaintea lui case vechi cu cerdacuri largi și cu obiceiuri bătrâne, trebuia să le inventeze. Creangă, cu tipul său de țaran îmbrăcat în haine nemțești și cu toate expresiile arhaice care-i presărau vorbirea, repet, îi realiza visul lui Eminescu.

Legătura se stabili astfel, încât pe urmă mai nimenea nu mai văzu pe Eminescu fără Creangă și pe Creangă fără Eminescu; amândoi veneau la „Junimea”, amândoi ieșeau de la „Junimea”.

Noi ceilalți ne duceam după „Junimea”, câteodată, pe la cafenelele cele mai cu vază ale Iașului. Eminescu ne-a urmat uneori, însă nu cu mare plăcere. Îndată ce cunosc pe Creangă, el se izolă cu totul de noi, dându-se în societatea aceuia numai.

Ce făceau ei? Unde se duceau? Ce vorbeau oare, zile, nopți întregi?

Ce făceau și unde se duceau, știți. Plecau amândoi și se înfundau pe la vreun crâșmar de prin Tătărași, Păcurari, sau

Nicolina, adică prin părțile exterioare ale orașului. Acolo nu se puneau pe băut, cum se pretindea, sau cum se crede – căci mulți cred că aceasta ar fi ruinat sănătatea și a lui Eminescu și a lui Creangă –, nu; ei se puneau să trăiască o viață care le plăcea lor, viață simplă și primitivă. Era o plăcere pentru ei ca să se așeze într-o odaie din fundul unei crâșme, pe lăviți de lemn, cu brațele rezemate de o masă murdară, serviți de un băiețel naiv.

Ce făceau ei? Drept masă sau dejun, cereau să le frigă o bucată de pastramă, mai mâncau cârnați cu usturoi – și vai de lume cum erau preparați –, ordonau ca să li se aducă o cană de vin, de calitate cum s-ar fi întâmplat, și după ce mâncau pastramă, apoi, înaintea unui pahar de vin, stăteau toată noaptea dacă crâșmarul le da voie. Când crâșmarul voia să închidă, ei plecau în altă parte a orașului, unde știau că localul stă deschis până în ziuă, și vorbeau, vorbeau, vorbeau, vorbeau, dar și beau.

Ce vorbeau între ei? Nu știu; Eminescu și Creangă rar primeau câte un al treilea în intimitatea lor, dar îmi închipui ce trebuiau să vorbească. Creangă istorisind povești din bătrâni și de la țară, Eminescu făcând teorii metafizice și croind visuri cum ar trebui să fie poporul român. Se înțelegeau, cum se zice, ca gâscă cu rața; îi uneau aceleași aspirații.

Câteodată întrebam pe Eminescu:

— Ce vorbești tu tot timpul cu Creangă?

El zâmbea, și cu acea privire vagă și rătăcită, care-i era caracteristică, răspundea în mod evaziv:

— Vorbim și noi ce ne trece prin minte!...

Și atâta tot.

Câteodată Creangă și Eminescu dispăreau câte trei-patru zile; nu se știa ce au devenit. În timpul acesta ei ieșeau din oraș pe jos, cutreierau Galata cu târgușorul, treceau înspre bariera Păcurarilor, făceau înconjurul pe la Copou și Aroneanu, dormeau pe o laviță la vreun han sau la vreo crâșmă, mâncau ce găseau și erau fericiți.

Când se întorceau, erau de nerecunoscut; hainele neîngrijite, figurile obosite de veghere, de trudă și puțin de băutură, însă foarte încântați de asemenea excursiuni, gata să le reînnoiască a doua zi.

Câteodată noi îi îndemnam să meargă pe la crâșmele noastre boierești; mai totdeauna refuzau.

— Nu, nu mergem, preferăm să ne ducem la chir Costache crâșmarul, de la Nicolina. Să vezi ce pastramă minunată are! Cer, adăugă Creangă, să-mi aducă pe un hârb de strachină vreo

trei cărbuni și-mi pun eu singur pastrama pe dâșii de se frige. Apoi este băietul Ghiță, care e un drac și jumătate! Vinu-i cam turbure și cam acrișor, dar bun. Și stăm de vorbă până în ziuă. Nu-i așa Eminescule?

Eminescu, cu figura plină de mulțumire, zâmbea.

Apoi amândoi plecau ca oamenii cei mai fericiți din lume.

Dl. Carp la „Junimea”

Eu n-am văzut mai mult de patru ori pe dl. Carp la „Junimea”. D-sa nu era un junimist practicant, se vorbea la „Junimea” despre dl. Carp, dar d-sa nu se arăta, rămânea între culise. Nu așa a fost la întemeierea „Junimei” pe la 1863. Atunci trio era format din d-nii Maiorescu, Carp și Pogor. Dl. Carp era pe atunci conferențiar obicinuit; erau timpurile eroice.

În epoca prozaică istorică a „Junimei”, dl. Carp nu se mai arăta decât foarte rar. De ce? Nu știu. Toată partea activității d-lui Carp, până când intră în ministerul Catargiu, îmi este necunoscută.

Ziceam că din când în când se vorbea la „Junimea” despre dl. Carp ca de un membru principal, însă notați pe atunci nu ca de un șef. Auziam pe dl. Negruzzi vorbind cu dl. Pogor că văzuse în timpul zilei pe dl. Carp. Șeful, adevăratul șef, pe atunci, era dl. Maiorescu. El era șeful literar necontestat, dar era, desigur, și șeful politic, influența era în jurul d-lui Maiorescu, dl. Carp era pe al doilea plan. Mai mult, dl. Maiorescu recunoștea în dl. Carp un om de merit, dar împărțea în mare parte părerea comună asupra ideilor *bizare* ale d-lui Carp. Mi-aduc aminte că odată dl. Maiorescu ne-a vorbit nouă, celor trei *români*, despre dl. Carp și s-a exprimat cam în felul acesta: „Înțelegeți bine că Carp are multe merite, însă trebuie să-l iei cu toate curiozitățile lui”.

Când vorbea așa, vorbea ca un superior despre un colaborator.

Dl. Maiorescu joacă încă mult timp rolul de șef nedefinit, dar șef real. Așa, în ministerul d-lui Catargiu, dl. Maiorescu intră cel întâi. Desigur că era ceva politic, de care nu-mi dau seama, între dl. Catargiu și dl. Carp, care fusese ministru în cabinetul Manolache Costache, cel pronumit *cloșca cu pui*. Mai târziu, pe lângă dl. Maiorescu intră în minister dl. Theodor Rosetti și numai după ce dl. Maiorescu e nevoit să se retragă, atunci dl. Carp îl urmează la instrucție și-i ia locul ca un soldat pe al superiorului.

În adevăr, toată lumea știe că dl. Carp, devenit ministru, declară cu mare îndrăzneală la senatul unde dl. Maiorescu căpătase votul de blam, că d-sa *este continuatorul operei predecesorului său*.

Mult timp situația a rămas nelămurită între dl. Maiorescu și dl. Carp, cu privire la șefie. Așa, se știe că cu ocazia revizuirii Constituției la 1878, dl. Maiorescu s-a despărțit de dl. Carp, acesta fiind filosemit declarat, iar celalt naționalist. Mai târziu s-a organizat partidul conservator, mi se pare pe la 1879, sub șefia d-lui Manolache Costache.

Mult mai târziu dl. Maiorescu a început a aprecia calitățile eminate de om de stat ale d-lui Carp, recunoscându-l francaminte de șef. Cum vedeți dl. Carp s-a impus cu greu șef, chiar în sânul „Junimei”, și cât timp „Junimea” a păstrat în principal caracterul literar, natural că șeful trebuia să fie omul cel mai de valoare pe terenul literar și critic.

Dar să mă întorc la chestie.

Într-o seară, prin septembrie, nu-mi aduc aminte în ce an, prin 1873 sau '74, eram adunați în „Junimea” la dl. Pogor. Aud pe dl. Negruzzi care spune d-lui Pogor.

— Știi că Carp mi-a spus că vine în astă-seară la „Junimea”.

În adevăr, pe când se citea o poezie de a d-rei Matilda Cugler, iată că intră cu mare dezinvoltură un tânăr, cu o brăzdătură în obraz și cu un monoclu. Face doi pași în sală, se oprește, aruncă o căutătură în toate părțile și cu o familiaritate protectoare, zice:

— Dar ce prostii citiți acolo? Desigur vreo satiră a lui Negruzzi, sau vreo nuvelă a lui Ganea?

— Carp nu putea să nu spuie o obrăznicie, îi răspunde râzând dl. Negruzzi.

Dl. Carp se îndreptă înspre singura canapea mai lungă ce era în sală, se trânti pe dânsa, își lungi picioarele, își scoate monoclu, ștergându-l cu batista, apoi zise:

— Apropo, care-i Panu, cine-i Panu?

Cititorii pot să-și închipuiască ce am simțit în mine. Știam mai de înaintea că dl. Carp era un spirit caustic, neîndurat, îi văzusem intrarea, care nu păcătuse prin vreo modestie oarecare; după ce făcuse gogomani pe d-nii Negruzzi și Ganea, iată că acuma întreba de mine, care de-abia de vreo 4 sau 5 luni începusem a scrie în *Convorbiri*.

Întrebarea d-lui Carp fu primită cu tăcere, toți își îndreptară căutăturile spre mine. Dl. Carp se ridică puțin pe o mână, își puse monoclu și zise:

— Este cel mai bun critic istoric pe care l-au avut *Convorbirile*.

Atunci situația s-a înveselit, iar eu am respirat liber.

Dl. Negruzzi, care ducea război și cu dl. Carp, îi zise:

— De unde știi tu asta? Tu nu citești niciodată *Convorbirile*.

— Nu citesc prostiile tale, adică pe *Mihai Vereanu*, dar am citit la țară studiile și criticele lui Panu.

Câțiva junimiști mă arătară și atunci dl. Carp, fără a face un pas înspre mine, îmi zise de departe și cu un aer protector:

— Continuă a demasca școala de șarlatani de la București și pe cel mai mare farsor pe care l-am avut noi în istorie, pe Hasdeu.

După aceea, se tologi din nou pe canapea, scoțându-și iarăși monocul, ca să-l curețe.

Intrarea d-lui Carp a produs o răceală și o jenă. Afară de patru-cinci junimiști vechi, care cunoșteau pe dl. Carp și erau deprinși cu manierele sale, restul, marea majoritate, nu-l cunoșteam decât din auzite. Procedul său cavaleresc și lipsa de orice jenă, natural că ne impresionară, așa că din ceea ce altă dată domneau veselia și familiaritatea, acestea fură înlocuite printr-un fel de constrângere morală. Erau câțiva cari aveau lucrări de citit, ei le băgară cu timiditate în buzunar, așa că dintr-un moment la altul nu mai era nimic de citit pentru acea seară.

Dar iată că intră dl. Maiorescu și o discuție de estetică se născu între dl. Carp și d-sa, la care nu participă decât dl. Pogor.

Nu-mi pot deloc aduce aminte despre ce s-a discutat, știu atâta că impresia lăsată de dl. Carp a fost bună, foarte bună. Se vedea un om cult, cu un spirit viu și pătrunzător. Într-un moment dat, dl. Carp se înfurie în discuție, ridică tonul, după cum și acum îi este obiceiul.

Dl. Pogor își astupă urechile cu mâinile și îi zise:

— Carp, vorbește mai încet; când începi a striga parcă se strică toate geamurile de la Palatul administrativ; nu ai coarde vocale, tu ai sfârâmături de geamuri în gât.

Un mare râs izbucni, chiar dl. Maiorescu făcu haz – căci în genere dl. Maiorescu nu făcea totdeauna haz de glumele d-lui Pogor sau ale d-lui Negruzzi, ci își păstra un fel de gravitate profesională.

Am ieșit încântat în seara aceea de la „Junimea”, primisem complimentele de la cel mai aprig și dificil critic al „Junimei”. Decât, a fost și un decât, îmi ziceam pe drum: Oare părerea favorabilă pe care o avea Carp despre criticele mele nu era influențată de faptul că d-sa polemizase cu dl. Hasdeu apropo de *Răzvan-Vodă*, lucrare căreia dl. Carp nu-i recunoscuse nici o

valoare, trimițând pe dl. Hasdeu la gazeta umoristică *Aghiuță*, unde zicea că-i era locul?

Oricum, de atunci am căpătat o simpatie pentru dl. Carp, simpatie care, cu toate vicisitudinile mizerabilei politici, nu s-a dezmințit niciodată, și aș putea afirma cu oarecare mici rezerve că nici din partea d-lui Carp simpatia ce mi-a arătat de la început nu s-a alterat prea-prea mult.

Și pentru ca să dovedesc și să confirm acest lucru, voi adăuga încă un detail petrecut câțiva ani după aceea.

Era prin 1880 sau 1881, nu-mi aduc bine aminte, mă întorsesem din străinătate și mă întâlnesc la Iași cu dl. Carp. D-sa se întorsese de la Viena, unde fusese ministru plenipotențiar. Când fusese acolo ministru se ocupase cu toate chestiunile economice, care începuseră a fi la ordinea zilei în Austria și Germania. Plecarăm amândoi la plimbare pe jos la Copou și într-un moment dat se opri și îmi zise:

— Panule, vrei să faci politică cu mine?

Și atunci îmi expuse hotărârea ce luase de a începe să facă politică serioasă și militantă, desfășurându-mi aproape întreg programul economic pe care mai târziu a căutat să-l pună în practică. Cu foarte mare luciditate de vederi mi-a arătat situația politică a țarei și cum în țară nu este decât un singur om. Ioan Brătianu.

Dar aceasta nu intră în cadrul *amintirilor*.

Dl. Theodor Rosetti

Origina primului d-sale ministeriat

Iată încă un alt junimist, care își făcea foarte rar apariția pe când eram eu.

Într-o seară dl. Maiorescu venind la „Junimea”, zice:

— Mi-a citit astăzi Theodor Rosetti un studiu foarte interesant și important, sunt lucruri foarte serioase și bine gândite, l-am angajat ca vinerea viitoare să vie cu acel studiu.

Dl. Theodor Rosetti avea o situație privilegiată în societatea ieșană. Cumnatul fostului Domn Cuza, în legătură cu cercurile înalte, bărbat serios, era un om pe care „Junimea” nu putea să nu-l cultiveze. Au voit să facă dintr-însul chiar și un conferențiar, dar în această privință n-au reușit. Am arătat în cursul acestor

amintiri cum dl. Rosetti, apucat de o emoție subită, nu a putut să-și dezvolte conferința.

Vinerea viitoare, „Junimea” era la dl. Negruzzi. Dl. Rosetti veni, același de astăzi, mai puțin anii, tot așa de afabil și de politico. Scoase manuscriptul din buzunar și începu a-i da citire. Studiul era intitulat: *Despre direcțiunea progresului nostru*.

Ce să vă spun de acest studiu? Dl. Theodor Rosetti își luase drept punct de plecare acela de a pune în evidență întreruperea firului istoric, prin introducerea prea pripită a ideilor și legilor noi, confuzia ce a rezultat și pericolul care ne amenință. Afară de unele observații juste asupra consecvențelor ce au rezultat, încolo lucrarea dovedea un spirit cu desăvârșire reacționar, un fel de critică nedreaptă și foarte puține idei lămurite, relativ la ceea ce ar trebui făcut. Așa dl. Theodor Rosetti îmbrățișa totul în studiul său, agricultură, căi de comunicație, impozit, dezvoltarea fizică a poporului, dezvoltarea morală, intra în detalii asupra mijloacelor pentru sporirea populațiunei, pentru dezvoltarea economică a țării, pentru dezvoltarea intelectuală. Aborda chestia influenței măsurilor economice, pe care trebuie să le ia statul față de particulari; venea la instrucție și constata orice lipsă de progres. Cu alte cuvinte era un studiu greoi, pe o temă complet pesimistă; nimic bun nu se realizase în țara aceasta, starea din timpul Regulamentului organic era cel puțin o stare istorică, pe când aceasta nouă nu avea nici o bază, totul era artificial și factice, tot am copiat de la franțuzi, nimica bun.

Nu știu părerea intimă a d-lui Maiorescu și a celorlalți. De formă lucrarea a fost găsită admirabilă și chiar profundă. Eu bănuiesc astăzi că erau în această apreciere și oarecare calcule politice. „Junimea” voia să-și păstreze un om de marcă cum era dl. Theodor Rosetti.

Este drept că în cursul acestui studiu, dl. Rosetti tămâia spiritul de la „Junimea”, tendințele societății și chiar pe oarecare membri însemnați. Așa, se vorbea în acel studiu de *Beția de cuvinte* a d-lui Maiorescu.

Mie de pe atunci nu mi-a plăcut deloc acel studiu, tema era dacă nu falsă, dar cel puțin foarte exagerată. Dl. Theodor Rosetti voia să dovedească că, în cazul cel mai bun, societatea a rămas tot la starea Regulamentului organic și că numai formele s-au schimbat; în locul formelor de boieri, de ciocoi etc., s-au introdus formele de deputați, senatori etc. Postulanții au rămas și sub regimul nou ca și sub cel vechi și așa mai departe.

Deja găsim în acel studiu acea apucătură de spirit care a devenit cu totul banală astăzi, precum: profesorii fără școlari, ofițerii fără soldați, risipă de bani în cheltuieli de lux, funcționarismul devenit o boală națională etc.

Ei bine, cine își închipuie că *acest articol* a fost ocazia pentru ca dl. Theodor Rosetti să se facă ministru? Zic că a fost ocazie aparentă, căci dl. Rosetti avea alte drepturi pentru a deveni ministru; dreptul de om cult din familie boierească și cumnat de fost domn. Studiul d-sale însă a dat lustru tuturor drepturilor sale reale. În adevăr, dl. Maiorescu intră în ministerul d-lui Catargiu în aprilie 1874, influența junimistă începe a se simți, iar atacurile contra guvernului conservator încep a împrumuta și caracterul atacurilor care erau îndreptate și în contra *Junimei* literare. În ianuarie 1875 vedem intrând și pe dl. Theodor Rosetti în minister. Și la ce minister? *La lucrările publice*. Pentru ce *la lucrările publice*? Fiindcă în aprilie 1874 publicase în *Convorbiri* studiul *Despre direcțiunea progresului nostru*, în care vorbea despre căile noastre de comunicație, drum de fier, șosele.

Să nu credeți că este o simplă afirmare, am auzit cu urechile mele la „Junimea” dându-se acest argument. Am auzit junimiști, cari aprobând, bineînțeles, numirea d-lui Theodor Rosetti, ziceau:

— Pe Rosetti l-au pus la locul lui la lucrări publice, fiind competent; iată-l în poziție ca să-și realizeze programul, pe care l-a dezvoltat în *Convorbiri* în studiul *Despre direcțiunea progresului nostru*.

Și o ziceau cu sinceritate. Ce timpuri fericite!..

XVII

O privire generală

Scriind bucăți-bucăți aceste amintiri, nu-mi scapă din vedere punctul general, și de multe ori îmbrățișând întreaga mișcare literară și științifică de la „Junimea”, constat ce mare rol au jucat *Convorbirile* și societatea în cultura românească. „Junimea” a făcut cunoscut țarei – vedeți că nu zic cuvântul a produs – oameni de întâia mână în diferitele ramuri ale activității intelectuale.

Prin „Junimea” s-a remarcat Eminescu, unul din cei mai mari poeți ce i-am avut. Dl. Alexandru D. Xenopol este istoricul cunoscut în străinătate și ale căruia lucrări sunt apreciate în toate centrele culturale din Europa. Conta, care vine mai târziu la „Junimea”, este singurul român care a conceput un sistem filosofic cu toate dezvoltările sistemelor marilor filosofi. Nu apreciez sistemul, apreciez concepțiunea, care este mare și unitară și care dovedește puternicia creierului. Dl. Carp este unul din cei mai însemnați oameni de stat ai României moderne. „Junimea” a mai pus în iveală un specialist superior, pe regretatul Alexandru Lambrior, întemeietorul filologiei științifice la noi în țară, acel care a fixat legile fonetismului român și care, dacă ar fi trăit, ar fi fost un filolog cu reputație europeană în limbile romanice. Dar despre acesta mă voi ocupa îndată în special.

Nu voiesc să uit pe dl. Maiorescu, care a fost sufletul acestei mari mișcări și căruia se datorește într-adevăr introducerea metodelor pozitive în critică, în literatură, în artă și în filologie. Cetiți *Convorbirile* până în 1875 și veți rămânea înmărmuriți de activitatea acestui om în toate direcțiile și de siguranța aprecierilor în toate materiile.

Pot zice că fără dl. Maiorescu n-ar fi fost *Convorbiri*, n-ar fi fost „Junime”, fără dl. Maiorescu și fără dl. Iacob Negruzzi.

La „Junimea” erau foarte multe spirite distinse. Așa, dl. Pogor era un amator literar, care prețuia mai mult decât mulți profesioniști. Și alții. Dar în capul nimănui nu era concepțiunea întemeierii unei școli, ca în capul d-lui Maiorescu.

Dl. Maiorescu era protectorul și stimulatorul tuturor talențelor pe care le întâlnea, el aduna tinerii, el îi încuraja, el se ocupa de fiecare în parte, el da direcție, și aceasta la început fără nici o altă preocupare. Așa, cititorii acestor amintiri știu că eu criticasem niște conferințe ale d-lui Maiorescu; aceasta nu l-a împiedecat ca îndată ce a văzut că am oarecare dispoziții pentru muncă, să nu mă îmbrățișeze. El a trimis pe Lambrior și pe mine în străinătate, fiind ministru. El a făcut același lucru cu d-nii Tocilescu și Teodorescu, reprezentanții școalei dușmane și ireconciliabile literare și științifice din București, campionii din jurul d-lor Hasdeu, Ureche, Petru Grădișteanu și alții.

Dar mă opresc asupra acestui subiect, căci așa avea de spus foarte multe.

Alexandru Lambrior la „Junimea”

Pe Alexandru Lambrior și astăzi îl cunosc moldovenii, chiar generațiile tinere, prin tradiție ca să zic așa. În Muntenia însă, unde n-a locuit niciodată, îl cunosc numai specialiștii filologi și îl cunosc ca pe cel mai mare filolog pe care l-a avut țara până în 1884, când a murit. Cine știe în ce hal de înaltă fantazie sau de ordinară ignoranță era filologia română prin 1872, cine își aduce aminte ce sisteme aproape ridicole filologice, ce concepții cu desăvârșire greșite se împlântaseră în spirite, de altminterlea foarte distinse, cum era școala transilvăneană și acea a Academiei Române, numai acela poate să-și facă o idee de înalta operă științifică pe care Lambrior o începuse și din care au rămas, din cauza morței sale, numai începuturile, începuturi însă purtând pecetea definitivă a lucrărilor științifice.

Dar n-am a vorbi aici de Lambrior întors din străinătate, după ce fusese elevul serios și strălucit al lui Gaston Paris și al lui Darmsteter la școala de *Hautes études* de la Paris. Trebuie să vorbesc de modestul profesoraș, care într-o seară s-a dus la „Junimea” cu mulți alții, și a rămas până ce „Junimea” s-a strămutat la București, împreună cu dl. Maiorescu.

Poate nimeni nu l-a cunoscut mai bine decât mine, fiindcă am fost colegi nedespărțiți de la clasa I gimnazială – Lambrior a făcut școala primară la Piatra – în liceu, la Universitate și la Paris.

Era un spirit distins și foarte original, original poate mai mult decât trebuia, fiindcă în fiecare lucru i se părea că vede o parte nouă, neobservată, asupra căreia se azvârlea cu toată ardoarea descoperirilor noi și a propagării lucrurilor inedite. Avea însă un lucru bun, revenea cu toată sinceritatea asupra erorilor de care apoi își dădea seama, fără să puie nici un amor propriu, calitate aproape exclusivă spiritelor de elită.

Se născuse la țară, trăise la țară. Copilăria sa seamănă cu a lui Creangă. De aceea lui Lambrior i-au rămas totdeauna dragostea pentru țăran, cultul limbei vorbite de țăran, entuziasmul pentru tradițiile, poveștile și literatura poporului și încrederea că pe aceste baze trebuie să ducem mai departe cultura. Acest lucru i-a determinat cariera de scotocitor al limbei vechi românești și, în consecință, acea de filolog.

Calificativul ce ne-a dat dl. Pogor la „Junimea”, adică lui Lambrior, Tasu și mie, de cei *trei români*, nu este exact; adevărații

trei români au fost la „Junimea”: Lambrior, Eminescu și Creangă; ei aveau cultul de tot ce se apropia de țăran și de trecutul lui.

Mie mi s-a dat porecla de român fiindcă mă ocupam de istoria românilor, dar eu eram departe de a judeca cu căldură și cu dragoste viața acestui popor, de vreme ce eram simplu orășan.

Aș putea face următoarea clasificare cu privire la cei trei adevărați români:

Creangă rămâne țăran povestitor toată viața.

Eminescu se înstrăinează prin spirit și cultură de viața românească, rămâne însă legat prin iubirea aproape inconștientă către trecutul acestei țări, pe care din lipsa cunoștințelor și din cauza viei sale imaginații îl transformă așa cum îi plăcea. Eminescu iubește un popor român și trecutul acelui popor, așa cum el și-l creează, dar nu cum era în realitate. Și aici deci o simplă concepție de poet și de imaginativ.

Adevăratul român este Lambrior. Pe un fond comun cu al lui Creangă, el se ridică prin inteligența și cultura sa la înălțimea omului de știință, care își iubește profesiunea, dar mai ales materialul asupra căruia experimentează. Lambrior a iubit mult specialitatea sa, filologia, dar a iubit-o în mare parte și fiindcă îi dădea ocazie zilnică de a se ocupa de trecutul acelui popor, de limba populară în care găsea formele cele mai curate, de limba actuală, pe care o diseca cu cruzime, voind să triumfeze în contra curenților nesănătoase. Avea și el puțină imaginație în felul lui Eminescu – după cum am spus mai sus –, se entuziasma lesne, pleca iute pe o cale, dar fiindcă spiritul său era disciplinat de la natură și prin studii căpătase disciplina științifică, el știa să se oprească la timp; pe când Eminescu se afunda tot mai mult în închipuirile fanteziei sale.

Din această corelație și afinitate între acești trei oameni s-a stabilit îndată legătura între ei.

Eminescu niciodată n-a făcut haz de mine, nici eu de dânsul; era prea mare deosebire de caracter, de cultură și de concepțiuni a lucrurilor.

Cu Creangă iarăși n-am avut raporturi, fiindcă bănuia în mine un teoretic crud, căruia nu-i plac sentimentalismul sau considerațiile patriotice și naționaliste.

Din contra, lui Eminescu îi plăcea societatea lui Lambrior, și lui Creangă de asemenea; decât simpatia acestora pentru Lambrior avea oarecare rezervă. Eminescu și Creangă n-ar fi putut expune față de Lambrior tot ce-și închipuiau și credeau despre poporul român, ei ar fi găsit în inteligența disciplinată

a lui Lambrior o stavilă. Îl iubeau însă fără a-i căuta societatea, dar când îl vedeau, simțeau adevărată plăcere.

Pe Eminescu probabil că-l jena mult prietenia mea cu Lambrior; mai de câte ori îl întâlnea pe Lambrior, mă întâlnea și pe mine. De la cele întâi cuvinte ale lui Eminescu, care formulau în genere o teorie, eu îl contraziceam, zeflemisându-i părerile. Lambrior mai prudent și natură mai ascunsă, măcar că simțea același lucru ca și mine, ori tăcea, ori abonda cam slab în sensul lui Eminescu. Aceasta îl făcea să creadă că eu sunt un fel de intrus între amândoi, lucru ce nu era deloc adevărat cu privire la Lambrior.

De la un timp m-am hotărât să-i fac plăcere lui bietu Eminescu, așa că, când ne întâlneam, eu după câteva minute pretextam o treabă și plecam, lăsându-i pe amândoi, adică pe un imaginativ naționalist și pe un complezent interlocutor.

Creangă avea un adevărat cult pentru Lambrior, mai ales că erau din același județ și foarte aproape satele lor unul de altul. Când era vreo controversă la „Junimea” despre vreo zicătoare sau un cuvânt popular, între Creangă și alții, cu toții făceau apel la Lambrior; cum afirma Lambrior că se zice, așa rămânea.

Tot aproape de Lambrior

Filologia și limba română la „Junimea”

„Junimea” s-a ocupat foarte mult cu limba și filologia română. După literatură și critică literară, aceasta a fost cea mai principală dintre îndeletnicirile ei. Polemice teribile s-au schimbat pe această temă. Ea a avut în sânul ei distinși cunoscători ai limbei, precum gramatici ca Pavel Paicu, Ștefan Vârgolici și Quintescu, filologi ca d-nii Burlă și Lambrior, în frunte cu dl. Titu Maiorescu.

Căci pe dl. Maiorescu îl găsim în frunte, atât în literatură cât și în filologie. Dar să mă explic.

Adevăratul filolog tehnic al „Junimei” era dl. Burlă; acesta era versat în știința nouă filologică, acesta lua un cuvânt din limba sanscrită, îl ducea prin limbile indo-europene, îl aducea la limba latină din timpul decadenței și-l scotea nou-nouț în limba română; era metoda lui Bopp din Germania.

Gramaticii se îndeletniceau a stabili reguli, a critica pe ale altora.

Dl. Maiorescu, fără a fi filolog de specialitate, poseda de ajuns cunoștințe ca, cu spiritul său și cu marele lui bun-simț

estetic, să poată vedea unde era absurditatea extremelor, să poată stabili o justă mijlocie și apoi să conchidă. Lucrarea sa *Despre scrierea limbei române* este o lucrare nu atâta de erudiție, cât de bun-simț și de gust estetic în cercetările limbistice.

Lambrior este la început încă, dar veți vedea îndată că Lambrior abordează chestiuni încă netratate, sau când susține ideile limbistice ale „Junimei”, aduce argumente cu desăvârșire noi.

*

Se pasiona „Junimea” pentru asemenea chestiuni? Toți nu, desigur. Erau mulți zeflemiști, în frunte cu dl. Pogor, pe care aceste chestiuni nu-i interesau decât din punct de vedere al ridicolului; din acest punct de vedere însă îi interesau, găsind un izvor de glume nesfârșite în sistemele filologice al adversarilor, pe care specialiștii „Junimei” le combăteau. Ridicolul acelor sisteme dădeau ocazie vervei d-lui Pogor să facă aporouri.

În tot cazul, asemenea chestiuni nu dezinteresau complet pe nimeni, fie dintr-un punct de vedere, fie dintr-altul.

Astăzi e greu de conceput asemenea interes.

În adevăr, astăzi, de bine de rău, s-a fixat ortografia limbei, un fel de ortografie fonetico-etimologică, în tot cazul nimeni nu dă mare importanță ortografiei și felului cum un autor scrie. Pentru ce? Pentru că autorul n-are decât o pretenție, ca să exprime ceea ce gândește, nu se prezintă cu un sistem ortografic.

Astăzi chestiile de gramatică sunt numai de domeniul școlii și a celor de meserie. Când iese o gramatică, aceasta nu este un eveniment decât didactic, ceilalți autori de gramatică sar asupra noului venit, îl critică mai mult ca chestie de tehnică și rutină și nimic mai mult.

Astăzi filologia este o știință cu totul specială, cu dânsa nu se ocupă decât un număr restrâns de savanți, ea nu interesează pe marele public, cu toate că această știință are un interes mare, foarte mare, din punct de vedere a descoperirilor care se pot face cu ea pe diferite tărâmurii ale trecutului unui popor, pe tărâmul istoriei, al rasei, al obiceiurilor, al ideii de justiție în trecut etc.

*

Nu tot așa era acum 30 de ani. Pe atunci chestiunile limbei interesau pe toată lumea, nu numai interesau, dar chiar pasionau;

toți oamenii cari se ocupau pe tărâmul intelectual, sau aproape toți, erau filologi, limbiști, fiecare avea un sistem și propunea unul. Bineînțeles că cea mai mare parte erau filologi de fantezie, propuitori de sisteme fanteziste, dar care deșteptau susceptibilitățile de amor propriu incalculabile.

„Junimea” și în aceste chestii a avut o notă justă, influențând în bine stabilirea unei ortografii și introducând principii sănătoase și științifice în materie de limbă.

Care era pe atunci starea acestor chestiuni? Și în contra cărui sistem și căror oameni a avut de luptat „Junimea”? Dușmanul, pe care l-a combătut cu înverșunare „Junimea”, în frunte cu dl. Maiorescu, a fost școala etimologică transilvăneană, școala adoptată de Academia Română de pe atunci și apoi de Ministerul de Instrucție. În contra acestei școli, adversarii pe tărâmul literaturii din cele două capitale ale țării s-au găsit de acord. Mișcarea nouă, atât la București cât și la Iași, respingea ortografia pe care școala transilvăneană voia s-o introducă.

Pe lângă sistemul etimologic transilvănean, mai era o școală contrară, dusă tot așa de extrem, sistemul fonetic pur, bucovinean. Cum vedeți Bucovina și Transilvania, prin savanții lor, erau ireconciliabile; unii cădeau în extrem cu etimologismul lor, alții cu fonetismul lor. Oamenii serioși nu puteau să aleagă între amândouă, ci să le combine cel mult, căci acolo era cea mai mare parte de adevăr.

Dar fiindcă aceste chestiuni acum nu sunt cunoscute decât de specialiști, cred de folos să dau curs amintirilor mele și să schițez acele sisteme, precum și luptele pe care „Junimea” le-a dus cu acea ocazie. Este o pagină a mișcării culturale de acum 30 de ani și mai bine, pagină pe care nu o pot lăsa albă.

Școala transilvăneană etimologică.

Dicționarul Academiei.

Ortografia Ministerului de instrucție

Toată lumea știe un lucru: că până acum, nu de mult, românii se serviră de literele chirilice, îndată ce începură a scri românește. Când și unde literile chirilice fură înlocuite cu cele latine? La noi în țară foarte târziu. Așa, eu am început în clasa întâia primară la 1858 a învăța literile chirilice și numai în clasa a doua la

școala de la Trei Erarhi din Iași, profesorul meu Măcărescu – care a avut pe urmă și o gramatică – a început a ne învăța citirea și cu litere latine. Prin celelalte orașe ale Moldovei, literile latine au fost introduse mai târziu. Prin tribunale cam pe la 1859 și 1860 a început transformarea. Am avut în mână dosare din 1859 și 1860, în care o hârtie este scrisă cu litere chirilice și alta cu litere latine. La liceul din Iași, când am intrat la 1861, am avut colegi din provincie, cari nu știau încă a ceti cu litere latine.

În tot cazul, mișcarea latinistă a intrat și s-a generalizat destul de târziu.

Pe cât mi-aduc aminte din ce am știut odată în această materie, Samuel Klein, cunoscutul scriitor român din Transilvania, a scris întâiași dată o gramatică, prin care a introdus litere latine în limbă, aceasta înainte de veacul al XIX-lea, iar adevăratul propagator al limbei latine a fost Șincai, care a scos pe la începutul veacului, prin 1802-1803, o gramatică română, poate chiar a reeditat gramatica lui Klein – nu pot preciza din memorie. Apoi a urmat o serie de gramatice române din Transilvania, din care cele mai cunoscute la noi au fost *Tentamen criticum* a lui T. Laurian și *Principia de limbă și de scriptură* a lui Cipariu pe la 1841.

Acești doi distinși limbiști au fost obiectul criticilor puternice din partea „Junimei”, Cipariu pentru principiile sale, iar Laurian și Maxim pentru dicționarul Academiei, cu redactarea căruia fuseseră însărcinați.

Când mi-aduc aminte sistemele și punctul de vedere din care plecau, îmi vine să surâd. Ei însă erau foarte serioși, ei urmăreau un principiu: latinizarea limbei române. Și erau în aceasta preocupați de sentimentul național, voind să arate pe români ca un popor latin, cu o limbă curată latină, lipsită de orice elemente străine.

Caut într-adins în *Principia de limbă și de scriptură* ca să reproduc cu termeni proprii ai lui Cipariu ce voiește să facă din limba română. El zice: că „semtiesce lips'a de a reduce limb'a (rumânească) la una forma mai omogenia, mai primitiva” și apoi de „a reînsufleți mortele, uitatele, paresitele forme, cuvente și semnari; a lepeda slovenismii etc. și în locul loru a pleni cu termeni luați, candu alte funtâne ne voru lipsi, dein dialecto romane, a togmi cele împrumutate după formele și esemplele ce ne înfaciesieaza structur'a limbei, er'nu după linsoretatea buzelor, dupa placutulu oriechielor”.

Cu alte cuvinte, Cipariu voia să dărâme limba veche, să clădească o alta nouă, cu elemente noi și să o scrie cu desăvârșire

almintrelea decât cum se vorbește. Academia Română intră în curentul acestor vederi, iar d-nii Laurian și Maxim încep a lucra în acel spirit dicționarul românesc.

Ați cetit vreodată acest dicționar? Rar găsești pe ici pe colea câte un cuvânt românesc, el mai mult este latinesc. Așa că la *Junimea* petreceam adeseori cetind pagini din acel dicționar, așa-numit românesc, pe care un român care nu știa latinește nu l-ar fi înțeles deloc.

Iată câteva exemple, care ne-au exercitat mult timp verva la „Junimea”: *aborire*: (a naște înainte de timp) *abluire*, *abiecere*, *abscindere*, *acclion*, *addere*, *additare*, *adegere*, *aderare* (a estima în monetă) etc.

În 1872, generalul Tell, ministru de instrucție, decretează pe această bază o ortografie a școalelor; trebuie să adăugăm că acel ministru nu mergea până a reproduce sistemul întreg, ci caută a-l mai atenua, dar în fond este tot același.

Mai mulți scriitori români adoptară școala lui Cipariu și Laurian, precum Eliade-Rădulescu.

Bărnuțiu o răspândi la Iași printre discipolii săi; mult timp fracționiștii – partid politic – scriseseră așa.

În contra acestei școli se ridică cu putere dl. Maiorescu și pe urmă dl. Burlă, iar în urma lor toți oamenii cu bun-simț din țară. Opera, pe care *Convorbirile* o făcu în această privință, fu o operă folositoare, ea readuse limba la ce era.

Despre modul cum Lambrior a combătut și el această școală se va vedea mai la vale.

Fonetiștii – A. Pumnul

Pe când în Transilvania înfloreă asemenea școală, o alta contrară se înființa în Bucovina, iar Pumnul, în gramatica scrisă în nemțește, propovădui sistemul fonetismului pur în scriere.

Pumnul susținea că fiecare cuvânt trebuie să se scrie cum se pronunță, fără a se ține seamă de origina etimologică a aceluși cuvânt.

Dl. Maiorescu, în articolele sale despre principiile scrierei și în o critică a sistemului fonetic, arată imposibilitatea acestui sistem și consecvențele la care el ar ajunge.

Rezultatul a fost că *Convorbirile* au adoptat un sistem intermediar, adăogând pe lângă cele 21 de litere luate de la romani, mai multe semne pentru diferite sonuri etc.

Toate aceste discuții și critice ocupau seri întregi la „Junimea”. În deosebi dl. Burlă cu articolele sale: *observări critice asupra gramaticii limbei române de Cipariu*, adusesse pe dl. Pogor la exasperare.

— Bine, când aveți să sfârșiți cu caraghioslăcurile astea? zicea el.

Drept este că articolele lui Burlă erau foarte indigeste. Acest filolog luase principiile lui Cipariu filă cu filă și la fiecare idee sau cuvânt a canonicului autor el opunea altă părere, altă derivație a cuvântului; incursiunile prin limba sanscrită erau prea dese, iar forma în care erau scrise prea somară.

De aceea când intra dl. Burlă la „Junimea”, mai mulți zeflemiști se sculau în picioare și luau pălăriile și întrebau:

— Ai ceva filologie în astă-seară?

Burlă, natură domoală, răspundea râzând:

— Nu.

Atunci zeflemiștii respirau cu satisfacție și se așezau pe scaune.

Însă polemicele d-lui Burlă, care au rămas legendare, au fost cu dl. Hasdeu. O luptă titanică a doi filologi. Câți autori și câte dicționare și-au aruncat unul altuia în cap campionii! Noroc că și le aruncau de la distanță. Dar despre această polemică voi vorbi la locul cuvenit.

Ceea ce a înveselit mult „Junimea” au fost studiile interminabile și polemicele d-lui Burlă, apropo de cuvântul *rață*. Acest cuvânt, care reprezintă o pasăre foarte lacomă și mândăcioasă, a fost purtat prin toate limbile indo-europeene spre marea veselie a membrilor din „Junimea”, care cum vedeau pe dl. Burlă că intră, începeau să strige:

— Rață, rață, iaca rața.

Iar dl. Pogor, după ce i s-a spus, căci el nu citea asemenea lucruri, cum etimologia cuvântului *rață* derivă de la cuvântul nu știu care din limba sanscrită, zise într-o seară:

— Vezi, acum îmi explic gustul particular ce-l simțim mâncând o rață și de care nu-mi puteam da seamă; era parfumul indo-european al rațelor mele din curte.

Dl. Burlă nu se supăra. Un savant nu se supără de glumele profanilor, el se supără mai cu seamă de observările confracților. Un savant este un om foarte amabil cu toată lumea; când însă vine vorba ca să discute cu confracții, numai atunci devine feroce.

Articolele filologice ale d-lui Maiorescu erau citite și ascultate cu interes, nu fiindcă erau ale d-lui Maiorescu, dar fiindcă erau scrise clar și elegant, bine gândite și cu concluzii precise. Ceea

ce dovedește o dată mai mult că nici o specialitate nu este aridă, că totul atârână de la om, de la specialist. Dl. Maiorescu dădea articolelor sale filologice acea turnură literară bine cunoscută și știa să se ridice deasupra chestiilor de derivație, de sufixe și prefixe, și din acel moment el interesa pe toată lumea.

Sistemul, prin urmare, al „Junimei” era următorul:

Limba trebuie păstrată așa cum a ieșit din frământarea poporului, fără a înlătura cuvintele de origină străină, care au căpătat împământenire. Cuvinte noi trebuiesc primite numai acele care aduc idei noi, nuanțe noi sau care îmbogățesc realmente limba, iar nu acele, care fără a corespunde la o cerință de mai sus, fac o inutilă și o dublă întrebuintare.

Ca etimologie, limba română în cursul veacurilor a căpătat sunete noi, pentru care trebuiesc semne deosebite. Însă în ceea ce privește ortografia nu trebuie să se uite că o scriere este o întrebuintare de semne văzute, cu scop mai mult de a deștepta prin ele anume gândiri și dacă ea, prin natura ei, trebuie să fie în cea mai mare parte fonetică, nu trebuie să se neglijeze că trebuie să fie numai până unde sonul exprimă ideea.

Întâia scriere a lui Lambrior Continuare cu filologia la „Junimea”

Într-o seară Lambrior și cu mine ne duserăm la ora obicinuită la „Junimea”, unde cum ne văzu dl. Pogor, ne strigă:

— Veniți, *românilor*, că am ceva pentru voi. Astăzi m-am suit în pod, unde țin o parte din bibliotecă, să caut ceva, și iată ce-am găsit...

El scoase de sub masă un manuscript de vreo 50-60 de foi și un altul gros de vreo 500 de foi pe hârtie vânăată, ordinară, veche.

Ne apropiarăăm cu toții, iar lui Lambrior îi străluceau ochii de veselie numai la ideea unui manuscript vechi, de care era foarte amator.

Lambrior luă manuscriptul cel mai subțire și ceti titlul: *Tălmăcire românească a lui Oxenstiern*, anul 1870; iar cel gros era intitulat: *Pilde, povățuiri și cuvinte adevărate și povești adunate de d-nealui Vornicul Iordachi Golescu, Jiul reposatului banul Radul Golescul*.

— Lambrior, îi zise dl. Pogor, ia vezi ce poți face cu ele.

Ce căuta o carte a contelui de Oxenstiern, suedezul, în pod la dl. Pogor, moștenit de la tatăl d-sale?

N-am nevoie să spun că până în veacul al XIX-lea, cărți tipărite erau foarte puține și rare la noi în țară; boierii aveau biblioteci, dar biblioteci în manuscrise. Printre manuscriptele curențe era și acest fel de filosofie practică morală a contelui Oxenstiern. Cine o introdusese în țară, nu se știe, știut însă era că mai multe exemplare se găseau la diferite persoane. Așa, Lambrior a găsit cu această ocazie până la 6-7 exemplare din Oxenstiern. Era un fel de morală curentă, care a trebuit să placă păturei intelectuale din veacul al XVIII-lea. Vădit că poeții Beldiman, Conachi etc. au trebuit să se inspire din asemenea rare manuscripte, de vreme ce lucrările lor sunt presărate cu maxime și povește asupra omului, asupra bucuriei, asupra întristării etc.

Cealaltă carte-manuscris era mult mai interesantă. Erau aproape 500 de pagini des și mărunț scrise, care au trebuit să ocupe un lung șir de ani pe vornicul Iordache Golescul, pentru ca să adune așa mare material de pilde, de vorbe, povești, istorioare etc. și pe care le-a așezat întocmai ca un dicționar în ordinea alfabetică. Vornicul Golescul își justifica această mare colecție printr-o prefață care începea cu cuvintele acestea: „vorba fără glume pare ca bucatele fără sare etc.”

Dar această colecție avea ceva particular, avea o parte de glume, povești, istorioare pur pornografice și această parte ocupa, pe cât îmi aduc aminte, aproape jumătate din volum. Nu își poate închipui cineva ce literatură imensă, bogată, pornografică se afla în manuscriptul vornicului Golescul.

Acest lucru atrăsese atenția d-lui Pogor și de aceea el zise:

— Acuma, ia să cetim ceva din pornografiile vornicului Golescul.

La aceste cuvinte pudicul Naum se făcu roșu ca focul și se retrase într-un colț, pe când iubitorii de pornografii, ca d-nii Caragiani, Paicu etc., se apropiară de masă.

Dl. Pogor ceti vreo câteva istorioare – lăsând genul aparte – foarte nostime. Iar Pavel Paicu, d-nii Caragiani și Xenopol, împreună cu noi, ceștilalți, făcurăm mare haz.

— Păcat, zise dl. Negruzzi, că asemenea lucruri nu se pot publica.

— De ce să nu se publice? zice dl. Pogor. Apoi pentru aceasta dau eu manuscriptul d-lui Lambrior!

Mare ilaritate.

— În tot cazul, replică dl. Negruzzi, nu în *Convorbiri literare*, căci se supără *duduca de la Vaslui*.

Deschid un parantez.

Această expresie, *duduca de la Vaslui*, însemna la „Junimea” protestarea cititorilor în contra publicațiilor cam licențioase în revistă. Iată de unde venea origina: Printre abonații *Convorbirilor* se afla și o domnișoară de la Vaslui. Odată s-au publicat în *Convorbiri* niște poezii prea libere. Imediat dl. Negruzzi a primit din partea acelei abonate o scrisoare, care zicea, foarte gentil, cam următoarele:

Domnule redactor,

Am citit numărul din urmă și mărturisesc că poeziile cutare m-au scandalizat. Înțelegeți, d-le redactor, că o femeie poate orice ceti în mod anonim, dar ca să știe alții că ea citește asemenea lucruri nu-i totuna. Ori, d-ta știi că eu sunt abonată la *Convorbiri literare*, prin urmare când se tipăresc asemenea lucruri, forțaminte d-ta îți închipui că eu le citesc și aceasta mă jenează. Dacă vei continua cu asemenea publicații, voi fi nevoită a mă dezabona și cumpăra *Convorbirile* cu numărul, și atunci vei putea publica lucruri și mai pipărate, căci nu vei mai ști dacă le citesc, de vreme ce eu nu voi mai fi abonată d-tale.

Nu știu dacă această scrisoare a fost trimeasă sau nu d-lui Negruzzi; știu însă că de câte ori se citea pentru *Convorbiri* vreo lucrare cam liberă, dacă era bună o lua, însă totdeauna adăuga:

— Bine, bine, poezia e bună, dar ce fac eu cu *duduca de la Vaslui*?

Închid parantezul.

— Știți una, zise dl. Negruzzi, de vreme ce dl. Pogor este amator de literatura lui Iordache Golescul cea pornografică, de ce nu s-ar publica acea parte, purtând editura Pogor-Pavel Paicu?

Pornografiile adunate de vornicul Iordache Golescul nu erau mai grozave decât alte povești de asemenea natură. Așa, ele nu întreceau *Decameronul* lui Boccaccio, care este aproape o carte clasică; erau ceva mai pipărate decât *Les cents nouvelles, nouvelles* care se citeau la curtea uneia din reginele Franței, mi se pare Margareta de Bourbon – și altele în genul acesta. Decât, este un decât, în veacul nostru fondul pornografic a rămas tot același, numai forma de a-l exprima s-a mai subțiat – și poveștile și zicătoarele lui Golescul erau ca formă de multe ori foarte crude.

*

Dar fiindcă e vorba de acest gen de literatură, să zic un cuvânt.

E sigur că genul în care omul și-a exercitat mai mult verva și spiritul, și a găsit mai multe lucruri hazlii și aporouri, este

acel pornografic. Fondul mai tuturor literaturilor populare este pornografia. La țară trei părți din glume, zicători și povești poartă această pecetie. Literatura antică nu cam prea cunoaște deosebirea dintre ceea ce este pornografie și ceea ce nu. Grecii și latinii nu se sfiau de a spune lucrurile pe nume și a nu lăsa neexploată această parte, care are totdeauna succes, fiindcă se adresează la instinctele eterne ale omului.

Shakespeare nu se jenează a pune trivialități pe scenă. Molière de asemenea. Iar literatura modernă – vorbesc mai cu seamă de cea franceză, pe care o cunosc mai de aproape – excelează în acest gen. Cu toate silințele senatorului Beranger și ale parchetului, în Franța pornografia înflorește. Iar la noi dl. Marghiloman, ca ministru de justiție, a trebuit să adauge un aliniat în Codul Penal pentru protejarea bunelor moravuri.

Dar unul dintre cei mai de spirit și ingenioși pornografi literari a fost, desigur, dl. Hasdeu, în tinerețe, când se afla încă la Iași. Dl. Hasdeu a fost dat chiar în judecată la Curtea cu Jurați pentru atentat la bunele moravuri, din cauza unei nuvele foarte spirituale, dar foarte pornografică, numită *Mămuca*. Dar dl. Hasdeu a ieșit ca întotdeauna și din această dificultate în mod glorios, producându-se scandal și mai mare, chipurile, cu ocazia reprimării scandalului. A fost o adevărată petrecere apărarea d-lui Hasdeu în fața justiției.

Știți cum s-a apărât dl. Hasdeu? A venit cu toată literatura pornografică antică și modernă, cu toți marii poeți și marii prozatori și ceasuri întregi a cetit bucăți piperate din toți autorii, încât judecătorii, procurorii etc. ziceau întruna: „Destul, destul, ne-ai convins”. D-sa n-a terminat până n-a făcut demonstrația complectă cum că *Mămuca* sa ar putea figura în colecția pentru educația tinerelor fete, față de grozăviile pe care le citise. Dl. Hasdeu a fost achitat.

De altminterlea, vornicul Iordache Golescul, culegând cu îngrijire toate poveștile și zicătoarele pornografice, nu a avut de gând deloc să facă o lucrare imorală, ci din contră o colecție de literatură populară.

*

Cu această ocazie s-a încins în seara aceea la „Junimea” una din acele discuții vii și interesante: dacă pornografia poate produce lucrări de valoare literară, sau dacă literatura trebuie să se limiteze

numai în tratarea subiectelor decente și cu exploatarea sentimentelor morale și educatoare.

„Junimea” s-a împărțit în două în discuție. D-nii Naum, Vârgolici, Culianu, Melik au apărut pudicitatea în literatură. Când zic că d-nii: Culianu și Melik au apărut, zic că au dat din cap, aprobând pe ceilalți, căci papa Culianu n-avea obicei să-și susțină părerile.

Din contra, dl. Pogor susținea că a lăsa la o parte spiritul și invențiunea unei așa însemnate părți, care ocupă viața omului, este o știrbire.

— Duceți-vă la Păcurari, striga într-un elan mare dl. Pogor, d-voastră voiți să castrați literatura.

Trebuie să adaug pentru înțelegerea cetitorilor că la Iași în Păcurari stau birjarii scopiți, sau scapeții.

Noi câțiva am susținut o mijlocie. Noi am susținut că orice subiect poate fi tratat în artă și literatură, cu o condiție: că cel care-l tratează să caute a nu cădea, fie în trivial, fie în obscenitate grosolană. Și aceasta nu din punct de vedere moral, ci fiindcă atunci nu mai este artă.

La aceasta adversarii ne răspundeau că cu teoria noastră n-am tranșat nimic, fiindcă mijlociile nu rezolvă chestiunile și nici nu stabilesc teorii.

— Da, adăugam noi, dar nici adevărul nu-l poți găsi niciodată în extreme.

În timpul acesta Lambrior își luase amândouă manuscrisurile cu dânsul binișor ca să le ducă acasă.

Mai mulți se întrebă la ieșire ce are să facă Lambrior cu asemenea manuscrise. În adevăr, manuscrisurile nu erau vechi ca să aibă o valoare din acest punct de vedere; cel mai vechi era de la sfârșitul veacului al XVIII-lea. Contele de Oxenstiern nu s-a bucurat niciodată de o reputație de mare scriitor, iar o parte din manuscriptul lui Iordachi Golescul nu-l putea utiliza: partea pornografică.

Cu toate acestea, seara viitoare la „Junime” Lambrior veni – și eu care-l cunoșteam foarte bine constatam că avea un aer curios, nu aerul obicinuit. Câțiva colegi, ca Ștefan Vârgolici, Xenopol, observară și ei același lucru.

— Ce are Lambrior astă-seară? întrebă aceștia. E impacient, nervos și cam agresiv.

— Clocește ceva, zise unul.

— Ce să clocească, zic eu, a și scos pui, sunt sigur. Lambrior trebuie să fi adus ceva de cetit la „Junimea”.

Dl. Xenopol îl apostrofă cu tradiționalul cuvânt:

— Scoate-o, scoate-o!

Lambrior făcea nazuri.

*

Trebuie să zic câteva cuvinte de caracterul acestui om distins.

Lambrior avea un caracter cam ascuns. El nu era fățarnic, adică nu se prefăcea că simte ce nu simțea, nici nu spunea ce nu era adevărat, dar ținea în sine ascunse lucruri pe cari ar fi putut foarte bine să le comunice altuia, și pe care nu le comunica din cauza unui fel de modestie, amestecat cu îngâmfare – dacă pot să mă exprim așa.

Lambrior era modest, foarte modest, dar modestia lui ascundea sub ea sentimentul de încredere în valoarea sa personală; nu avea modestia omului care se îndoiește de ceea ce prețuiește, ci modestia celui care voiește să se arate mai puțin decât este în realitate. De aceea se întâmpla următorul lucru: dacă nu căutai să-l rănești în amorul său propriu, Lambrior era ființa cea mai blândă; îndată însă ce-l atingeai la vreo coardă simțitoare, Lambrior izbucnea cu o violență, de care nu credeai că e capabil un om care de obicei era bun, blând și inofensiv.

În adevăr, era foarte susceptibil și foarte bănuitor; o vorbă aruncată în aer îl neliniștea, crezând că este vorbă de desconsiderare la adresa lui.

De multe ori mă sfădeam cu dânsul în această privință și-i ziceam:

— Bine, mă omule, nu vezi că te superi și te înfurii degeaba pe oameni? Tu prețuiești mult, foarte mult; eu care te cunosc, și toți ceilalți cu mine știu lucrul, însă cu aerul tău pâșav și modest, tăcând, neamestecându-te în discuții, cum voiești să te prețuiască alții care nu-ți cunosc valoarea ta? Produce-te, scrie, vorbește și tu.

— Apoi eu nu voiesc să fac pe fanfaronul, nu voiesc să întrețin lumea cu persoana mea.

— Apoi dacă nu voiești aceasta, nu te supăra când oamenii nu-ți dau valoarea cuvenită.

Asemenea scene se petreceau, bineînțeles, când Lambrior încă nu era cunoscut decât într-un cerc intim. Căci acest fel de

nătăngie a lui l-a făcut ca dintre noi el să fie cel din urmă care a început să publice în *Convorbiri*. De mult Xenopol tratase diferite chestii, de asemenea și eu. Iar cele două manuscrise, de care am vorbit mai sus, nu fură pentru Lambrior decât o ocazie ca să-și expuie o serie de idei pe care le avea, adică de atunci de când începuse și el a se ocupa, ca și mine, de chestii de istorie, de filologie etc.

În deosebire de mine, lui i-au plăcut totdeauna cărți vechi, manuscrise. Iar pe când pe mine mă atrăgeau studiile istorice, el avea o mare slăbiciune pentru limba românească și, prin urmare, pentru filologie.

La „Junimea” erau două curente limbistice. Întâi era curentul dominant al d-lui Maiorescu, care era de părere ca limba să fie scrisă ținându-se seamă de influența culturai noi, recent căpătată, limba *Convorbirilor* și a tuturor literațiilor buni de la Iași, precum d-nii Iacob Negruzzi, Nicu Gane etc. Era aproape limba pe care o vorbim și scrim astăzi cu neologismele ei. Acest curent era predominant și am vorbit deja mai sus de dânsul. Celalt era curentul celor *trei români*, care voiau să reînvieze limba scrisă în veacul al XVIII-lea și în jumătatea celui al XIX-lea, sau mai drept limba poezilor Conachi, Beldiman și a scriitorilor Costachi Negruzzi precum și Vasile Alecsandri înainte de 1858, neadmițând nici un neologism, îndată ce cuvânt românesc sau romanizat exista.

Era o reacțiune extremă, pentru a combate altă extremă: a transilvănenilor și latiniștilor, care, precum am arătat, voiau să alunge din limbă chiar cuvinte românești frumoase, pentru a le înlocui cu neologisme latine sau latinizate.

Lambrior era partizanul acelei școli; el voia, după cum se va vedea îndată, ca noi să scrim limba pe care poporul o vorbea și pe care o cultivaseră poezii și scriitorii din veacul al XVIII-lea și de la începutul veacului al XIX-lea. Partizanii acestei școli, însă partizani mai moderați, era Alexandru Xenopol, eram și eu până la oarecare punct.

De aceea scrierile noastre din acel timp se simțesc de această preocupare.

Așa, cel dintâi studiu pe care l-am publicat în *Convorbiri* am căutat să-l scriu în această limbă; zic că am căutat, fiindcă îmi venea foarte greu să scriu o limbă pe care n-o vorbeam întocmai. Așa, primul studiu al meu îl intitulasem: „Studiu asupra *atârnărei*

sau *neatârnării* românilor...” etc. Un capitol era intitulat: *Înrâurirea* slavonă”.

Dar, o repet, acest fel de a scrie îmi dădea mare muncă, căci scriind eram preocupat deodată de două lucruri: întâi de ceea ce am să scriu, și al doilea de cuvintele de care să mă servesc. Natural îmi venea în minte cuvântul de *influență*, trebuia să-l înlăturez și să mă gândesc a-l înlocui cu *înârurare*; în minte îmi venea cuvântul *independență*, trebuia să-l îndepărtiez și să pun *neatârnare*. Această muncă merge la un mic studiu, dar nu se poate persista într-o lucrare mai mare.

În adevăr, cât timp am scris studii pur de doctrină și fără polemică, m-am silit să-mi plătesc luxul unei purități de limbă în sensul școalei de noi concepută; dar când îmi cetiam articolele publicate, ideile mi le recunoșteam, iar limba parcă era a altuia, nu a mea.

Și cu această ocazie să zic o vorbă de Vasile Conta. El vine în țară din Belgia în 1874. Într-o zi văd că intră la mine și-mi spune:

— Panule, am cetit studiile tale, sunt foarte bune, dar ce fel de limbă întrebuițezi? De unde ai scos tu limba asta? Ce înseamnă acest arhaism? Lasă-l la dracu și scrie cum vorbești, ca toată lumea.

Trebuie să adaug că despre Conta ca junimist voi vorbi mai târziu, căci acest om superior s-a dus la „Junimea” după ce plecasem eu la Paris și îl regăsesc acolo când mă reîntorc.

Ceea ce mă sfătuia Conta să fac, am făcut de nevoie. Când am început a face critica istoriei d-lui Hasdeu, o furtună s-a ridicat de la București în contra mea; am trebuit să polemizez, polemici foarte acerbe, după cum se va vedea foarte târziu. Și atunci, preocupat ca să răspund și să atac pe adversari, am lăsat deoparte limba curat românească, cu care nu eram deprins, și am început a scri în fuga condeiului limba obicinuită, așa cum mai toți o vorbim.

Lui Lambrior i-am spus:

— Ascultă, omule, știi că m-am hotărât să renunț la propaganda unei limbi curate, căci tare îmi vine greu să fac pe propagandistul. Tu ai trăit la țară, tu cunoști perfect limba țăranului, ești foarte obicinuit cu ea, prin urmare îți vine ușor ca să gândești în această limbă. Eu însă sunt un covrigar de oraș, mai departe decât pe dealurile Galatei și a Cetățuei, iar din partea Basarabiei până la Ungheni, n-am fost. Deci scriind trebuie să gândesc într-un fel și să traduc apoi gândirea în cuvinte care nu-mi vin

deodată în minte. Apoi cu aceasta îmi și mai îngreuez stilul și păcat, fiindcă trebuie să răfuiesc strașnic pe Teodorescu și Tocilescu, discipolii lui Hasdeu.

Acestea le arăt pentru a lămuri scena de la „Junimea” pe care am să o descriu.

Spusesem rândul trecut că Lambrior venise cu două studii asupra manuscriptelor pe care i le dăduse dl. Pogor.

În seara aceea nu-mi aduc aminte dacă era dl. Maiorescu la „Junimea”.

Lambrior citi studiile sale despre limba română veche și nouă și despre literatura poporană (manuscriptul lui Iordache Golescu). Fu ascultat cu atenție, căci Lambrior era stimat și iubit la „Junimea”. După lectură, urma să se facă discuția.

Cel dintâi care luă cuvântul fu dl. Iacob Negruzzi:

— Bine, Lambrior, d-ta ai lucruri minunate de bune, dar prea mergi departe cu limba veche; adică de ce nu zici *traducător* și zici *tălmăcitor*. Pe urmă, ia dă manuscriptul să caut o frază, care m-a izbit.

În adevăr, dl. Negruzzi citi următorul pasaj: „Ca limbă, care poate sluji de pilduire a celor care vor să mai vorbească și să scrie limba românească și nu ținesc la dărăpănarea ei desăvârșită, fără nici un temei poreclită propășire”.

— Asta-i ca în psaltire, zice dl. Pogor. Căci în definitiv, ce voiești? Voiești să ne întoarcem la limba de acum 100 de ani?

— Nu voiesc deloc, strigă Lambrior încălzindu-se, voiesc ca să vorbim o limbă curată, iar nu o limbă stâlcită și schimonosită ca cea de astăzi. Când am cuvântul *noroc* de ce să întrebuițez pe acela de *fortună*, când am cuvântul de *prieten* de ce să-l înlocuiesc cu acela de *amic*, când am *dragostea* ce-mi trebuie *amorul*, când am cuvântul de *dar* pentru ce să introduc pe acela oribil de *cadou*?

— Dar unele din aceste cuvinte sunt slave, obiectă cu timiditate Miron Pompiliu, care în calitatea sa de transilvănean era partizanul ascuns al limbei lui Cipar, Laurian și Maxim.

— Slavii? ripostă Lambrior înfuriat. Apoi să-ți dovedesc că cuvintele acestea, deși slavone, sunt mai românești decât ale d-tale latine, fiindcă ele au intrat în geniul limbei noastre, s-au cristalizat; pe când cuvintele d-tale latine sau franțuzești nu le mai poți introduce decât stricând structura limbei și lovind în geniul ei. Așa, mă întreabă cineva: „De unde ai cuțitașul acesta?” În limba poporului răspund: „Îl am de dar”. Cu limba franțuzită

trebuie să zic: „*Îl am cadou*”. Iată deci că am schimbat construcția, căci trebuie să dau afară prepoziția *de*.

De ce, continuă Lambrior, *madame* în loc de *doamnă*? Iată ce caraghioz-lâc iese ca limbă: Mă adresez cuiva și-i zic: „*Să spui doamnei închinăciuni*”. *Doamna* este un substantiv feminin și are terminația feminină. Ia să vedeți cum iese cuvântul *madame* în loc de *doamnă*. „*Să spui lui madame X închinăciuni*”. Prin urmare iată un cuvânt feminin care în românește are articolul ca substantivele bărbătești. Tot așa și cu cuvintele Marie, Sofie. Să spui lui Marie, să spui lui Sofie etc.

Observația lui Lambrior fiind foarte justă, nimeni nu găsi să-i obiecteze ceva.

— Foarte bine, zise Ștefan Vârgolici, și eu sunt de părerea ta, decât trebuie o măsură: până unde să mergem în trecutul limbei?

— Sunt și eu, continuă Lambrior, în contra arhaismelor și a construcțiilor arhaice. Așa, de exemplu, nu sunt pentru limba zicătorilor și a proverbelor, nu sunt pentru inversiunile ce găsim în cronicari, dar sunt pentru orice formă care astăzi încă se poate întrebuița și sunt contra chiar alungărei cuvintelor slavone de care sunt legate idei și cu care s-au format fraze plastice, reprezentând în limbă nuanțe de idei.

— Ești pentru cuvântul *nădejde* și *a nădăjdui*? întrebă dl. Negruzzi. Mie mi se par prea rusești: părăsește-le Lambrior.

— Ba nu le găsesc defel, răspunse Lambrior din ce în ce mai încălzit, fiindcă dacă le părăsesc însemnă că trebuie să părăsesc niște expresii foarte frumoase. Așa, pot zice eu „*a trage speranță*” pe când zic perfect „*a trage nădejde*”? Apoi am pierdut prin această frumoasă zicătoare: *Cumintele făgăduiește și nebunul trage nădejde*.

Aici „Junimea” izbucni în râs, fruntea tuturor se descreți și glumele începură.

— Bine, hai să-ți concedăm și pe *nădejde* și pe *a nădăjdui*. Dar Lambrior, fii modest, nu abuza de indulgența noastră, nu cere să-ți concedăm prea mult, zise dl. Pogor.

— Cuvântul *vreme* în loc de *timp* trebuie să rămâie? întrebă un junimist pe Lambrior.

— Se înțelege că da, răspunse cu vivacitate Lambrior, din cuvântul *vreme* avem *devreme* și diminutivul *devremior*. Se poate ceva mai grațios?

— Apoi cu tine și cu explicațiile tale toate slavenismele sunt grațioase și necesare, zise Xenopol.

Veselia fiind generală, Lambrior se veseli și el, căci simți că are succes cu exemplele sale și Lambrior era un om foarte curios: o mică contrarietate îl făcea mut și morocănos; îndată ce i se lingusea puțin amorul propriu, atunci devenea de o veselie scânteietoare, cuvintele și glumele curgeau din gura lui, unele mai hazlii decât altele.

— Am să vă cer, adăogă Lambrior râzând, încă o grație. Să nu surguniți cuvântul *dragoste*; căci ce ar fi lumea asta fără dragoste?

— Ar fi lumea cu *amor* și tot ar fi, zise dl. Pogor.

— Da, replică Lambrior, mai în vervă decât oricând, dar n-ar fi totuna. Așa de pildă: o babă bătrână iubește pe un flăcău. Cum să-l ademenească? În limba poporului este răspuns: Baba va căuta *ca să-și facă de dragoste*. Traduceți-mi cu *amorul* d-voastră a-i *face de dragoste*! Poate *a-și face de amor*? Apoi, este ceva mai gingaș decât expresia *a se da în dragoste*? Întreb la țară pe o femeie: „Da' Anica ce mai face? – Ce să facă, *s-a dat în dragoste* cu Ion”. Vede cineva doi tineri, un flăcău și o fată, îmbrățișați, îndată mă cheamă și pe mine și mi-i arată: „Ia uite, Lambrior, cum *se drăgostesc* cei doi”. Aveți un echivalent în limba d-voastră cea nouă? E drept că puteți zice de o femeie că e *gentilă* sau că-i *picantă*. Eu prefer să-i zic că are *drăgănele*.

La această tiradă nostimă ca formă și foarte serioasă în fond, „Junimea” izbucni într-o veselie și mai mare. S-a pus la vot dacă cuvântul *dragoste* trebuie să rămâie și cu umanitate, ba chiar cu entuziasm, se votă menținerea acestui cuvânt.

— Așa filologie mai înțeleg și eu, strigă dl. Pogor, iar nu sanscrita lui Burlă și sufixele și prefixele din gramatica lui Vârgolici. Bravo Lambrior, să știi că din astă-seară ai *dragostea* mea.

Lambrior, din ce în ce mai în vervă, adause:

— Este așa de adevărat că o dată ce o limbă și-a stabilit structura ei, orice elemente noi intră ca corpuri străine, încât chiar dacă voiești să o îmbogățești cu alte cuvinte din limba maternă, încă noile cuvinte nu mai pot să se asimileze și să facă trup cu cele vechi, măcar că, o repet, pot să aibă aceeași origină. Așa, din cuvintele *titio* și *plecatio* poporul a făcut *tăciune* și *plecăciune*. Poți însă astăzi din cuvintele *natio*, *factio*, să faci *năciune* și *făcciune*, așa cum câțiva caraghioși se silesc? Nu, ci va fi *nație* și *fracție*, cel mult *națiune* și *fracțiune*.

*

M-am întins asupra acestora pentru a arăta ce spirit distins și ce original observator era Lambrior, și cum avea toate aptitudinile ca să devină un mare filolog, dacă ar fi trăit. Evident însă că, în fond, teoria lui Lambrior cu o limbă curată românească era exagerată; el nu voia să ție seamă în ruptul capului de influența irezistibilă a culturai noi, care vrând-nevrând lasă urme în limbă, în ciuda regulelor și chiar a naturei limbei. De altmintrelea, după ce s-a întors de la Paris, unde a făcut cum am spus cursul la „Hautes études” cu profesorul Gaston Paris, a revenit asupra acestei intransigențe, la sentimente mai moderate și mai juste.

Lambrior în studiile sale, pe care le citise la „Junimea”, a cam abuzat pe socoteala inovatorilor, pentru a-și bate joc de dâșșii. Așa pentru ca să se vadă cum literatura pierde din farmecul ei cu neologismele, a pus în comparație o bucată de a lui Eliade scrisă cu neologisme și alta a poetului Conachi, dintr-o scrisoare „cătze Zulnia”.

Nu mă pot opri de a nu reproduce aceste bucăți. Iată versurile din *Oracol la România* a lui Eliade:

De atâți ș-atâția *seculi* un geniu te *protege*
 Ca scutitorul *angel* și mistic ca o *sphynge*
 Aceasta e credința ce avuși *d-eterna* lege;
 Că bunele *principe* dau *consequenți* mai bune
 Că ceea care semeni, aceea vei culege.
 Licurg spre a-ntări legea în cuget își *propuse*
S-abdice la coroață, la interes-umane,
L-affectiune, la patrie, căminele străbune
 Și zice o *virii* ai Spartei, prunci, *virgini* și *matroane*
 Jurați a ține legile *intracte*, *inviolat*
 Jurați că numai legile au drept de *suverane* etc.

Acum, iată scrisoarea poetului Conachi „Cătze Zulnia”:

Din toți muritorii lumii cel mai în nenorocire
 Și dintre toți pățimașii cel mai mult în osândire
 Este omul care-ți scie! Mai pomenește-l tu oare?
 Ah! de nu-l vei mai cunoaște de pe slove și scrisoare!...
 Cunoaște-l de pe-a lui lacrimi ce le-i găsi pe hârtie...

Evident că o bucată nu se poate compara cu cealaltă. Numai Lambrior uită că Conachi a fost poet, însă Eliade nu.

XVIII

Aniversările „Junimei”

Într-o seară, „Junimea” fusese la dl. Pogor. În momentul când eram să plecăm cu toții, dl. Jacques Negruzzi ne oprește, zicându-ne:

— Apropo, să știți că de sâmbătă în două săptămâni are loc banchetul aniversarei „Junimei”...

— Și a *Convorbirilor literare*? întrebă un nou venit.

— Nu, rectifică dl. Pogor, ci numai a „Junimei”. Noi n-avem nimic a face cu acea revistă proastă, în care Jacques tipărește tot felul de lucruri, care nu se citesc aici. „Junimea” a existat înaintea *Convorbirilor* și va exista și după ele. *Convorbirile* nu pot trăi fără „Junimea”, dar „Junimea” trăiește fără *Convorbiri*, ea este eternă.

*

Trebuie să fac două digresiuni.

Întâia.

Convorbirile nu era proprii ale societăței „Junimea”, ci mai mult ale d-lui Negruzzi, care le dirija și se ocupa cu ele. De multe ori se publicau în *Convorbiri* lucrări care nu se citiseră la „Junimea” sau care, citite, se găsiră mediocre sau proaste.

La reproșurile care i se făceau d-lui Negruzzi în această pricină, d-sa răspundea cu drept cuvânt:

— Revista trebuie să iasă regulat în atâtea coli. Dacă ar trebui să public numai lucrurile bune, atunci *Convorbirile* ar trebui să iasă cel mult o dată la trei luni.

De *Convorbiri*, când ele publicau ceva mediocru, sau vreo farsă de a d-lui Hasdeu, se lepăda toată lumea; dl. Maiorescu cel întâi. Așa cu ocazia publicării celei a doua farse *La noi e putred mărul* a d-lui Hasdeu, dl. Maiorescu – după cum se va vedea – a făcut o întâmpinare, declarând că d-sa nu răspunde decât de aceea ce subsemnează.

Cu toate acestea, era o legătură între „Junimea” și *Convorbiri literare*, necontestat. În cei întâi ani „Junimea” contribuia la întreținerea revistei, și a încetat subvenția numai când *Convorbirile* au început a-și scoate cheltuielile. Ba chiar când *Convorbirile* au

început, chipurile, a produce ceva, dl. Negruzzi s-a crezut dator ca să comunice acest lucru „Junimei” și să-i propuie ca să împartă câștigul între toți.

Așa, într-o seară, dl. Negruzzi ne zise:

— D-lor, anul acesta *Convorbirile* au adus profit doi galbeni jumătate. I-am adus ca să-i împărțim, adăogă râzând.

Junimiștii răspunseră și ei prin răs.

A doua digresiune.

Dl. Negruzzi, pe lângă directorul *Convorbirilor*, mai era și factotum al societății „Junimea”. Nimic nu se făcea fără d-sa. În toate chestiile, d-sa lua inițiativa. Iubea *Convorbirile*, iubea societatea și era activ și întreprinzător. De aceea, pentru banchetul aniversărei, tot d-sa lua inițiativa: alegea localul banchetului, stabilea prețul, încasa cotizațiile etc.

Când cineva avea ceva care se raporta la „Junimea”, tot la dl. Negruzzi se adresa. Dl. Pogor, cu indolența sa cunoscută, nici nu voia să audă de asemenea lucruri. Și ceea ce e mai nostim este că tot el învinuia – în glumă bineînțeles – pe dl. Negruzzi că se amestecă în toate.

— Al dracului țiganul ista, zicea, se amestecă în toate.

La care dl. Negruzzi răspundea:

— Apoi dacă ar rămânea treaba ca Pogor să facă ceva la „Junimea”, desigur că noi n-am avea nici ședință, nici gazetă, nici prelegeri populare, nici banchet. Este un adevărat *lazzarone*, deviza lui este: „*un dolce farniente*”.

Iată de ce în acea seară tot dl. Negruzzi ne înștiința despre ținerea banchetului aniversărei „Junimei”.

*

Acest banchet se ținea în toți anii aproape regulat. De când? Nu știu. El avea particularitățile lui, despre care voi să mă ocup.

Am spus că „Junimea” era o societate deschisă, cu deviza cam pretențioasă: „*entre qui veut, reste qui peut*”.

Nu era de mirare ca într-o seară să vezi pe cineva nou venind la „Junimea”. După prezențațiile cuvenite, noul venit își lua locul și nimeni nu se mai ocupa de dânsul. Câteodată nici prezențații nu se făceau, cei vechi se întrebau încet unul pe altul: „Cine-i domnul?” și atâta. Dacă noul venit mai continua încă câteva seri, atunci cunoștința se făcea în mod natural, iar persoana devenea de fapt junimist. Din contra, dacă acest aer de indiferență și de

răceală a „Junimei” îl intimidă sau îl supăra pe noul venit, acesta înceta de a mai frecventa vinerile și nimeni nu se mai ocupa de dânsul.

Câteodată, vreun membru curios întreba:

— Apropo, ce s-a făcut dl. X?

— Nu știu, răspundea dl. Negruzzi; nu mai vine la „Junimea”.
Îl întâlnesc pe stradă, mă salută, dar atâta.

Iar dl. Pogor repeta cu emfas deviza:

— „*Entre qui veut, reste qui peut*”.

La banchetul de aniversare nu era așa; nimeni nu putea să vină, decât având o invitație personală, și numai junimiștii serioși sau constanți, vechi și noi, primeau invitație.

Să explic. La literatură, știți că nu se prea îngrămădește lumea, dar la banchete, da. Cu douăzeci și cinci de lei tacâmul, ar fi voit mulți să-și plătească luxul de a participa la banchetul societății „Junimea”, pentru ca a doua zi să povestească cele auzite și văzute, cu mândrie. Decât, în acest caz, banchetul n-ar fi fost în adevăr al „Junimei”, ci un fel de banchet, fără nici o culoare determinată.

De aceea dl. Negruzzi era foarte riguros asupra invitațiilor. Pe cât mi se spunea, el avea o listă veche de numele celor întâi junimiști. În fiecare an, el consulta acea listă, ștergea pe cei morți, adăoga pe cei noi, iar părăsirea frecventărei „Junimei” din cauze independente nu făcea să se piardă dreptul de junimist și acela de a fi invitat la banchet.

Așa, un junimist oarecare era nevoit să părăsească Iașul și să se mute la Craiova, de exemplu; natural că nu mai putea frecventa un an sau doi „Junimea”. El primea însă, la Craiova, invitația pentru banchet, și făcea tot posibilul ca să vină. Așa, de exemplu, colonelul Cerchez și colonelul Scheletti erau în garnizoană în diferite orașe; asta nu-i oprea să figureze pe lista d-lui Negruzzi și să fie regulat invitați la banchet.

Pe urmă, era un fel de solidaritate între membrii „Junimei”. Cine fusese junimist practicant, rămânea junimist în orice parte locuia. Serile vedeai întrând pe cineva, necunoscut pentru noi cei tineri, dar care era salutat cu strigăte de veselie de cei bătrâni. Era un vechi junimist, care având afaceri în Iași, nu putea să plece acasă până nu venea să petreacă o seară la „Junimea”. Cam în asemenea împrejurări am văzut o dată acolo pe colonelul Cerchez.

*

Revin la preparativele pentru banchet.

— Fiind unii dintre d-voastră noi, zise dl. Negruzzi, poate nu cunoașteți obiceiurile banchetului aniversărei. Iată-le: întâi trebuie să domnească veselia cea mai mare; cine nu se simțește că poate fi vesel, să nu vină. Al doilea, trebuie să se facă mult spirit – fiecare trebuie să fie de spirit...

— Valeu, strigă Miron Pompiliu, șeful caracudei, atunci ce ne facem noi?

— D-voastră, continuă dl. Jacques Negruzzi râzând, ne veți servi nouă, ăstorlalți, ca să facem spirit, și, prin urmare, tot aveți să serviți la ceva.

Apoi uitându-se la Mirmilik, care-și trăgea teribil musteața, continuă râzând:

— Al treilea, Mirmilik nu-și va mânca musteața la masă căci am comandat un menu foarte copios. Al patrulea, fiecare junimist trebuie să aducă o bucată literară plină de spirit, iar Culianu este special invitat să prepare asemenea bucată, căci toată speranța noastră de veselie o punem în verva lui Culianu și în calitățile sale literare.

Aici Papa Culianu plecă ochii în jos și mormăi ceva. „Junimea” zbucnește în aplauze.

— Papa Culianu a vorbit, strigară cu toții, și l-a pus la rezon pe Negruzzi.

În mijlocul hazului general, dl. Negruzzi continuă:

— Bucățile literare vor fi sărate, pipărate chiar, nu mă tem de duduia de la Vaslui, fiindcă ele nu se vor publica în *Convorbiri*, iar invitație la banchet nu-i trimet. Știu că Pogor are să fie în largul lui, căci el nu poate vorbi două vorbe, fără să zică vro... Naum este obligat să asculte toate compozițiile pipărate și sărate, poate așa va mai pune oarecare sare în versurile sale, făcute din lapte cu orez.

Aici dl. Naum se înroși, și fiindcă era foarte susceptibil, nu i-a cam plăcut gluma d-lui Negruzzi.

În timpul acesta dl. Maiorescu râdea, apoi cu un aer cam constrâns zise și el:

— Da, d-lor, cu toții trebuie să aducem câte o lucrare.

— Chiar și Bodnărescu o lucrare veselă? întrebai eu.

Bodnărescu trecea la „Junimea” drept poetul și literatul cel mai sobru, mai toate lucrările sale se terminau cu *pustiu* și cu *nimica*.

— Desigur că da, adause Lambrior. El ne va ceti un pasaj din nuvela sa: *O casă părăsită*.

Era o nuvelă lungă și foarte anostă, plină de reflecții pesimiste.

Bodnărescu începu să râdă căci, cum am spus, el era un om foarte bun, foarte blând și căruia îi plăcea să asiste la veselie altora.

Dl. Pogor rămăsese de câteva minute pe gânduri, în fine zise:

— Am înțeles acuma, maistrul (Maiorescu) are să ne aducă și el o lucrare la banchet.

Dl. Maiorescu dădu din cap și își trase barbișonul.

— Eu, d-lor, zise dl. Caragiani, am să vă spun la banchet din nou povestea „țiganului cu perjele”.

— Ce dracu, zise dl. Negruzzi, tocmai la banchet!...

Ședința se ridică.

Era la „Junimea” un profesor, Ionescu – care-i mort mi se pare acuma și care luase la serios discursul d-lui Negruzzi. Ieșind în stradă, el îmi zise:

— D-le Panu, trebuie cu toții să aducem o bucată comică?

— Ia taci, d-le, i-am răspuns, n-ai înțeles că era glumă? Spiritul nu se comandă.

Bietul om ușurat de această povară se duse acasă, unde probabil dormi liniștit.

*

Din „Junimea” făceau parte mulți militari. Mai întâi, doi coloneli și anume: colonelii Scheletti și Cerchez; apoi Șerbănescu – mi se pare căpitan pe atunci – și căpitanul Bengescu, actual general în retragere; pe atunci căpitanul Bengescu făcea parte din linie, nu din intendență.

Ce înșamnă patima teatrului! De pe atunci dl. Bengescu avea această patimă. În 1871 deja *comisese* o piesă: *O palmă la bal mascat*, comedie într-un act, publicată în *Convorbiri*. Mi-aduc aminte că cetind-o nu mi-a plăcut, era o comedie pe calupul celor franțuzești, îi lipsea însă verva și spiritul; de altminterlea, ca mișcare scenică, dl. Bengescu arăta de pe atuncea calități.

Amintesc acest detail, fiindcă dl. Pogor în bucata sa umoristică, cetită la banchetul aniversarei, vorbea, după cum voi arăta, și de un *pompier* mare și lung.

Curioasă impresie făcea căpitanul Bengescu asupra d-lui Maiorescu. Maistrul nu găsea nimic de reproșat d-lui Bengescu însă de câte ori venea vorba de acesta, dl. Maiorescu zicea:

— E un băiet bun, dar îi prea lung.

Întrebat odată dl. Maiorescu ce înseamnă acest reproș, de care dl. Bengescu nu era deloc vinovat, el ne-a făcut atunci teoria oamenilor lungi, scurți și mijlocii, teorie care, natural, nu era în favoarea d-lui Bengescu.

*

În vinerea în care numai o zi ne despărțea de banchet, „Junimea” era curioasă să afle cine a lucrat pentru banchet.

— Ai lucrat ceva? se întrebau unii pe alții.

Fiecare răspundea: Nu.

Numai d-nii Maiorescu, Pogor și Negruzzi aveau un aer misterios. Se cunoștea pe figura lor că vor să ne prepare o surpriză.

— Apropo, ne zice dl. Negruzzi, știți că mâine seară o să avem de față și autoritățile: pe prefect și pe primar.

Era în timpul guvernului Lascăr Catargiu; dl. Leon Negruzzi devenise prefect de județ și dl. Nicu Gane primar.

Fracțiunea liberă și independentă ducea o mare campanie în contra administrației locale, mai cu seamă prin *Uniunea Națională*, dirijată de dl. A.D. Holban, pe atunci dușman neîmpăcat al junimismului. Dl. A.D. Holban calificase cu mare noroc administrația d-lor Negruzzi și Gane cu porecla de: administrația *negruțișănească*.

— Să vină, zise dl. Pogor cu verva sa, însă binevoiască să nu aducă Leon Negruzzi pe subcomisarii lui, nici Nicu Gane pe măturătorii de la primărie.

Banchetul

A doua zi, sâmbătă seara, membrii societății „Junimea” invitați începurăm, la orele 8 jum., 9, a ne îndrepta spre localul banchetului.

Banchetul se regulase a fi în casele d-lui Vasile Sculi, atunci otel și mai târziu Jockey-Clubul. Intrărăm în grup mai mulți, masa era așezată în salonul cel mare, iar pentru lectură ni se rezervase o odaie din fund, la stânga. Odaia din dreapta era închisă. Cetitorii au să înțeleagă îndată de ce amintesc acest din urmă detail.

Cu această ocazie am văzut un număr de junimiști vechi, pe care-i cunoșteam numai după tabloul portretelor membrilor

„Junimei”, căci trebuie să știți că și junimiștii se pozaseră în grup, ca orice societate care se respectă. Printre aceștia erau: d-nii Ciupercescu, Gheorghies Racoviță etc. Acești junimiști se uitau la noi cam curios, având aerul să se întrebe: „Ce caută caracuda asta aici?”. Iar noi, la rândul nostru, ne întrebam: „Cu ce au putut servi acești oameni, avocați, moșieri, «Junimei» literare?”.

Lambrior, Tasu, eu și alții am fi dorit să se suprimă lectura, să ne punem la masă, căci nouă ne era foame și masa avea un aspect foarte apetisant. Dar sunetul unei *talance* (clopot pentru oi și boi) colosale ne cheamă la lectură.

Și apropo de această *talanca*, pe care dl. Pogor o cumpărase expres, d-sa ne-a povestit convorbirea ce a avut-o cu negustorul, și care e de toată nostimada.

Acestui om de spirit i-a venit în gând să se ducă să cumpere o *talanca*, care să servească de clopoțel la întrunirea „Junimei” din seara banchetului.

Intră la un negustor de fierărie, un evreu, la care se găsesc asemenea obiecte.

— Jupâne, îi zice dl. Pogor, te rog să-mi dai o talancă.

— De oi sau de boi? întrebă evreul.

— Ba de boi, s-a grăbit dl. Pogor să răspundă.

Această anecdotă prețuia cât o bucată umoristică și a avut un succes nebun.

La sunetul talancei de boi a d-lui Pogor, junimiștii ascultară, ca și cum ar fi fost deprinși cu dânsa toată viața. Intrară în odaia preparată pentru lectură.

— Ei, acum să vă citesc ceva, zise dl. Maiorescu, cu același glas care la alții ar părea a fi afectat, dar care la d-sa s-a asimilat așa cum însuși natura-i, încât pare firesc.

Zicând aceste, scoase un caiet și începe a ceti. Era o bucată cu pretenție de spirit, în care dl. Maiorescu trecea în revistă mai multe incidente de la „Junimea” și în care vorbea și de mai mulți junimiști.

Nu pot să-mi aduc aminte deloc de nici un detail din această lectură; dar impresia, atât a mea cât și a celorlalți, mi-o amintesc perfect.

Întâi însă un parantez. Orice bucată scrisă pentru banchetul aniversarei „Junimei” trebuia să trateze despre „Junimea”, despre „Junimea” intimă, familiară, cu defectele ei; trebuia să fie o satiră, cetită între acei care aveau un rol în ea.

Prin urmare, lucrarea d-lui Maiorescu era și ea de această natură. A cetit-o frumos, a căutat să-i dea haz, a subliniat cu

măiestrie așa-numitele cuvinte de spirit... dar vai!.. satira n-a avut efect, ea a provocat zâmbete de complezență, a avut cum se zice un simplu succes de stimă, dar atât.

Admiratorii d-lui Maiorescu, adică cu toții – căci cu toții eram admiratorii d-sale, și cu drept cuvânt –, se uitau pe furis unii la alții, ridicând din sprincene cu disperare.

Unul dintre noi chiar avu curajul să ne șoptească:

— Hai să ne gâdilăm unul pe altul ca să putem râde.

Maistrul care avea totdeauna succes la tribună, în conferințe și în scrieri, când a voit să facă o lectură de intimitate, pe tema veseliei și a spiritului, nu reușise.

De ce? Ca să răspund, trebuie să fac o digresiune cam lungă.

*

De ce? Am să afirm o așa-numită enormitate: Pentru că dl. Maiorescu nu-i om de spirit. Da, are toate fețele inteligenței unui om de valoare, însă îi lipsește fațeta ușoară, brillantă, scânteietoare, care face podoaba efemeră a inteligenței cuiva.

Ar fi de scris o carte asupra acestui subiect foarte curios și complicat.

Sunt oameni foarte inteligenți, fără să aibă ceea ce se numește spirit. Sunt oameni de spirit, dar care nu au inteligență serioasă, care nu pot să meargă mai la fund de suprafața lucrului. Sunt unii care maniază ironia, fără a atinge fondul. Alții, spirite drepte și de bun-simț, fără nici un lustru și podoabă. La rar capete se găsesc întrunite calitățile și de fond și de podoabă. Rar oameni au și inteligență profundă și spirit și ironie.

Iată dl. Maiorescu. Pe lângă inteligența superioară necontestată, are ironia mușcătoare sau cuvântul de spirit malicios, care lovește, care rănește chiar. Această din urmă parte necontestat că este un fel de spirit, o față scânteietoare a inteligenței.

Dar aceasta nu e încă spiritul propriu-zis. Spiritul nu lovește, nu rănește, el încântă, delectează – el delectează chiar pe acela pe socoteala căruia se face. Un om de spirit face spirit pentru spirit, fără vreo intenție, fără să se gândească a mușca pe cineva. Un om de spirit face spirit chiar pe socoteala lui.

Ce este spiritul? Aș fi mulțumit ca să mi-l definească cineva. Aș îndrăzni să zic că este un fel de exagerare de raporturi dintre lucruri cunoscute și știute, pornind însă de la o observație justă; este a pune în lumină viuă o parte neprevăzută din observația

unui lucru, lăsând în întunec celelalte calități ale lucrului; este acea ciocnire a două sau trei idei disparate, apropiate între dânsle în mod artificial și scoțând din acea ciocnire o observație, care normal nu iese din nici una din acele idei, luate separat.

Dar iată-mă pe cale de a da o definiție a spiritului; aceasta m-ar duce prea departe.

De aceea în loc să umblu cu definiții, să iau o cale mai practică, să iau calea exemplelor.

Așa, cine a cunoscut pe Costică Bobeică știa că era un om foarte de spirit. Dar atât, el era incapabil să facă un rezonament de cinci minute; era de spirit fără să aibă o inteligență consistentă.

Neuitatul C.A. Rosetti era și inteligent, dar era mai cu seamă de spirit, și iubea spiritul mai mult ca orice. Pentru a face glume, el lăsa o chestie serioasă, el nu se sătura de societatea lui Costică Bobeică și a lui Mișu Cornea. Acesta era o inteligență frumoasă, dar care era în stare să-și dea toată inteligența lui pentru un cuvânt de spirit.

Dl. Sturdza, inteligent, o inteligență foarte serioasă, dar îi lipsește spiritul și, nu știu, poate fiindcă îi lipsește spiritul îl urăște, sau îl urăște fiindcă i se pare frivolitate. Cu toate acestea, nu este un om care să nu facă câteodată spirit, chiar dacă nu voiește. Și pe dl. Sturdza l-am văzut astă-iarnă la Senat făcând spirit pe socoteala celor două partide conservatoare.

Iată dl. Carp. Vezi, acesta are și inteligență și spirit, are și adâncime de cugetare și joc strălucit de minte. Iar lumea e deprinsă ca să întâlnească așa de rar întrunite aceste două calități, încât de multe ori d-lui Carp îi strică când face și spirit pe lângă lucrurile pe care le spune serios. Decât, în acest caz, mă întreb: Oare această critică ce i se face d-lui Carp nu pornește din invidia celor care nu au spirit?

Să închid însă digresiunea.

*

Dar închizând chiar digresiunea și intrând în subiect, am să dau un exemplu și mai tipic cu privire la observațiile de mai sus.

Cel care urmă d-lui Maiorescu în cetirea lucrării sale fu dl. Pogor.

Ei bine, iată tipul omului de spirit, spirit natural, fără pretenție și fără tendință. La dl. Pogor spiritul zbucnea în mod brusc, dintr-un izvor absolut curat.

Natural că dl. Pogor este un om foarte inteligent, dar n-are acea inteligență consistentă, sistematizată, în care se încrustează ideile și gândirea, adâncind lucrurile și făcând un tot. Superior d-lui Maiorescu într-o privință, necontestat că era inferior în cealaltă.

Succesul d-lui Pogor în acea seară la banchet a fost enorm. Era o satiră scrisă în versuri. Mi-aduc perfect aminte de cele mai mici detalii, dar e greu s-o relatez cetitorilor, fiindcă tema era scabroasă, foarte scabroasă.

Voi atinge totuși chestia, modificând oarecum tema și transformând intențiile.

Așa, dl. Pogor își închipuia oarecum *Convorbirile literare* ca un fel de otel liber, unde fiecare putea să intre și să iasă fără să dea vreo socoteală cuiva. Scriitorii de la *Convorbiri* erau figurați ca diferiți călători, care trăgeau în gazdă pentru o zi sau două la otelul *Convorbirilor*, își așezau bagajele, își băteau joc de otel și plecau fără să plătească. Nu era aceasta tema, era alta absolut pornografică, dar eu o deghizez sub forma aceasta, căci altminterlea nu aş putea vorbi nimic.

Dl. Pogor lua în revistă pe toți care și-au bătut joc de otel, adică pe toți care au scris în *Convorbiri*, și făcea cu spirit tot felul de observații asupra genului de scriere și asupra prostiilor scrise.

Se înțelege că pudicul Naum trebuia să aibă rolul principal, căci de, ca pudic, ce căuta în asemenea otel! Și atunci dl. Pogor, după ce descria platonismul literar al d-lui Naum, îl pune într-o situație mai practică și mai decisivă, și sfârșea cu următoarele versuri:

Iar când este ca să fie,
El face filosofie.

O parte nostimă a acelei lucrări era relativă și la căpitanul Bengescu, actualul general în retragere, membru în clubul conservator numărul *einz*.

Dl. Pogor, după ce descria halul în care ajunsese otelul (*Convorbiri literare*) după ce găzduise atâția și atâția voiajori (scriitori), într-un fel de comizație pentru otel, adăoga în versuri, a căroră idee era:

„În urma tuturor mai vine și un *pompier înalt și lung* etc., etc.”

Această parte și cea privitoare la pudicul Naum au fost cuiul poeziei și succesul serei.

A mai cetit o bucată și dl. Negruzzi, care a plăcut foarte mult. Căci trebuie să spun că unul din cei care avea spirit umoristic la „Junimea” și ale căruia bucați satirice aveau mai mult succes era dl. Iacob Negruzzi.

La masă

Trecurăm cu toții în sala banchetului. Aici iar, conform democratismului celui mai larg, fiecare își luă loc la întâmplare și veselia cea mai liberă începu a domni.

O paranteză. „Junimea”, care deșteptase atâtea animozități în țară din cauza superiorității de cultură și a ascuțimei criticei membrilor ei, nu putea scăpa și de reputația că membrii ei iubesc orgiile și se dedau la petreceri și beții.

Când voi vorbi de lupta între București și Iași, am să mă ocup și despre o satiră bucureșteană intitulată: *Muza de la Borta rece*.

Borta rece era și este o crâșmă renumită, iar bucureștenii nu crezură a critica mai cu finețe „Junimea”, decât susținând că sedințele acestei societăți se țin la crâșma de la Borta rece.

Ei bine, și aceasta era o calomnie ca multe altele. Membrii „Junimei” erau de o sobrietate rară în privința băuturii, nu zic aceasta cu privire la sexul frumos.

La banchet dl. Pogor mai n-a băut, d-nii Maiorescu, Iacob Negruzzi etc., de asemenea. Greul l-a ridicat răposatul Leon Negruzzi, care era un om aproape de două ori de înalt și de gras cât dl. Iacob Negruzzi, și era deci natural ca să mănânce și să bea bine. Greul l-am ridicat și noi cei tineri, care am băut țapăn; l-a ridicat Eminescu. Dar eram oameni prea bine crescuți și cuviincioși ca vreunul din noi să treacă măsura.

Ne-am pus la masă la 10 ore și ceva, ne-am sculat la 2. Până la 12 am mâncat și băut, de la 12 încolo s-au ținut discursuri, discursurile cele mai mirobolante, fantastice și glumețe, posibile. Nici un toast ceremonios. Nu s-a băut în socoteala nimănui în mod formal, așa cum se obicinuiește la alte banchete. Ne încălzisem cu toții de glume și de veselie.

Cel întâi care a luat cuvântul a fost dl. Iacob Negruzzi. În toți anii d-sa lua întâi cuvântul. Pentru ce? Pentru ca să facă istoricul societății „Junimea”, să caute să-i determine data înființării, fără să reușească vreodată. Când dl. Iacob Negruzzi cerea cuvântul,

o aclamație generală îl saluta, căci toată lumea știa că are să pronunțe același discurs ținut de 14 ani, presărat cu evenimentele din urmă și cu incidentele proaspete. Din acel moment, veselie începea în mare.

— D-lor, începu dl. Negruzzi, sărbătorim aniversarea „Junimei”.

Ca să sărbătorim aceasta, trebuie să știm când s-a născut ea...

— Nu se știe, nu se știe, întrerupseră mai mulți.

— Origina „Junimei” se pierde în noaptea timpurilor, striga dl. Pogor, este o îndrăzneală a o cerceta.

— Dați-mi voie, nu mă întrerupeți de la început, strigă dl. Negruzzi. Chiar dacă s-ar pierde în noaptea timpurilor, încă avem datoria să mergem până acolo ca să o găsim, dați-mi voie deci ca să vorbesc. La 1862...

Întreruperi.

— Nu 1862, ci 1863...

— Fie 1863, continuă dl. Negruzzi. Vasile Pogor s-a dus într-o seară la Maiorescu, la școala din Trei-Erarhi, nu știu pentru ce. A stat acolo toată seara.

— În ce lună din 1863? strigară mai mulți.

— În luna lui februarie, replică dl. Negruzzi.

Mai multe voci:

— Nu în februarie, nu, nu-i adevărat.

— În sfârșit era iarna, strigă exasperat dl. Negruzzi. Reîncep, în 1863, iarna, Vasile Pogor se duce la Maiorescu în curtea Trei-Erarhilor, iar de acolo iese împreună cu Maiorescu.

— Era și Carp, replică unul.

— Ba nu era Carp, replică altul.

Dl. Negruzzi continuă:

— Discuția care se începuse între Maiorescu și Pogor în casă nu era sfârșită; ca s-o sfârșească ei se opresc în dreptul fanarului din fața clopotniței...

— Nu e adevărat, strigă dl. Pogor, ne-am oprit în dreptul fanarului de la biserica catolică, nu pentru a sfârși discuția ci pentru altă ceva...

Aici un mare hohot de râs.

Dl. Negruzzi continuă:

— Maiorescu susține contrariul. Prin urmare, nu știu sub ce impresie erau amândoi, atâta știu că lui Maiorescu i-a venit bizara idee ca să înființeze societatea a căreia aniversare benchetuiim...

— Nu lui Titu i-a venit ideea, întrerupse dl. Pogor, ci mie, toate ideile mari vin de la mine.

— Ba lui Maiorescu, întrerupseră mai mulți.

— Această societate, continuă dl. Negruzzi, a trecut prin multe peripeții...

La aceste cuvinte dl. Pogor se sculă cu paharul în mână și, întrerupând pe dl. Negruzzi, începu:

— D-lor, nu vă potriviți minciunilor d-lui Negruzzi, el nici n-a fost atunci, nici nu știe, vorbește din auzite. Eu chiar, care am fost, nu pot să precizez nimic, nu știu dacă geniala idee a înființării „Junimei” ne-a venit în 1863; nu știu mai la urmă chiar dacă era vreun fanar, fie înaintea Trei-Sfetitelor, fie înaintea bisericei catolice; nu știu, fiindcă este foarte mult de atunci, este un veac de om. De aceea, decât să vă potriviți palavrelor lui Iacob Negruzzi, să declarăm cu toții că asupra nașterii „Junimei” nu se poate ști nimic, *căci origina ei se pierde în noaptea timpurilor*.

Aclamațiile cele mai călduroase subliniară discursul d-lui Pogor. Iar până la anul viitor, adică până la un nou banchet, rămase ideea stabilită că „Junimea” n-are origină sigură.

Discursurile se succedară discursurilor, însă și aici „Junimea” se deosebea de alte societăți.

Care a avut de spus ceva de spirit pe socoteala producțiilor literare ale altuia, acela a luat cuvântul, arătând în mod comic calitățile literatului și serviciile aduse literaturii române de *Convorbirile literare* și de „Junimea”. Nimeni n-a fost trecut cu vederea, toți ne-am zeflemisit reciproc. Poeții, sentimentalii mai cu seamă, au fost obiectul marei ironii.

În sfârșit, dl. Negruzzi n-a uitat să închine și în sănătatea „duducăi de la Vaslui”.

— D-lor, dacă n-aș avea de abonată pe „duduca de la Vaslui”, și dacă Pogor ar scri mai des, *Convorbirile* n-ar mai putea fi cetite în locuri cumsecade. „Duduca de la Vaslui” este simbolul moralității acestei reviste, pe care Pogor din fericire o profanează foarte puțin și numai din când în când cu proza sau cu versurile lui scandaloase.

Discursul fu aplaudat. Iar dl. Pogor replică:

— D-lor, romanuri sentimentale ca *Mihai Vereanu* al lui Iacob Negruzzi au făcut pe lumea de gust să părăsească cetirea *Convorbirilor*. Această revistă, grație lui Negruzzi, a ajuns a fi citită numai de fete bătrâne, urâte și sentimentale, ca „duduca de la Vaslui”...

Animația era generală. Într-un colț Eminescu, pe care un pahar de vin îl făcea foarte expansiv – căci de natura lui era tăcut –, ciocnea și se îmbrățșa cu un junimist nou, proaspăt

venit. În mijlocul zgomotului general am tras cu urechea, fiindcă eram pe aproape, să aud ce vorbește Eminescu cu noul venit și am surprins următorul dialog:

Noul venit: Eminescule, dragă, în sănătatea *Venerei și Madona*.

Eminescu: Lasă de o parte *Madona*, să închinăm pentru *Venere*.

Noul venit: Și pentru *poet* și pentru *proletar*.

Eminescu: Bravo! Scumpe amice, știi că-mi plăci! Apropo, cine ești și cum te cheamă? dragă prietene.

Noul venit: Mă cheamă Ionescu.

Eminescu: Poate să te cheme și *Bandraburgă*, poți chiar să n-ai nici nume, tot prieten îmi ești, să bem!

*

În timpul acesta observ că parcă se prepară ceva. Așa, dl. Ciupercescu și încă unul-doi bătrâni junimiști se scoală în mod misterios de la masă și vorbesc cu un chelner, apoi revin și se așază lângă dl. Naum, uitându-se impacienți spre ușa din stânga, din fundul salonului.

Am spus de la început că la stânga sălei banchetului era o cameră, a cărei ușă era închisă. Într-un moment dat, aud deschizându-se încetișor pe jumătate acea ușă, și două capete de femei, una blondă și alta brunetă, se iviră râzând.

Tablou. Erau două actrițe franceze, dintr-o trupă de operetă, mi se pare a d-nei Keller, care ședeau în acel otel, două actrițe tinere și frumușele.

Am înțeles ce vorbise Ciupercescu în mod misterios. Era o farsă care i se prepara lui Naum.

Dar este un proverb care zice: „Nu-i pentru cine se pregătește, ci pentru cine se nimerește”.

Dl. Pogor zărind pe actrițe se uită la dl. Maiorescu și făcându-i semn, strigă:

— La Centrala! la Centrala!

Atunci „Junimea”, uitându-se la dl. Maiorescu, repetă îndată în cor, formidabil!

— La Centrala! la Centrala! la Centrala!

Dl. Maiorescu făcu mare haz și primi aceste ovații fără nici o plăcere.

Cu toate aceste, gluma aceasta: „la Centrala” aducea d-lui Maiorescu amintiri triste, și pentru ca cititorii să înțeleagă și gluma și aluzia să deschid un parantez.

*

Cu mult înainte, pe la 1862-1863, mi se pare, dl. Maiorescu era să fie victima unei urzeli infame din partea numeroșilor săi dușmani. Venit în Iași, cultura și talentul său impun celor puțini, dar deșteaptă ura în cei neculți, mai cu seamă din cauza ideilor sale cu desăvârșire deosebite. Fraționiștii, după cum am arătat, îi jurară ură de moarte și căutară să-l lovească prin toate mijloacele.

Iată cum li se prezintă ocazia. Dl. Maiorescu se însărcină ca să predea un curs de pedagogie la *Școala Centrală* (școală normală de fete). Tot atunci este schimbată directoarea de la acea școală, care începe a urzi intrigi.

Cursul mi se pare era de la 5-6, prin urmare, în timpul iernei seara; o mulțime de invențiuni începură a circula în jurul acestui curs, versiuni pe care o ceată de profesori fraționiști le exploatau cu răutate.

Dar lucrurile nu trebuiau să se mărginească aci, răutăcioșii căutară a preciza, și iată ce găsiră. Când dl. Maiorescu se ducea la ora 5 la Școala Centrală, natural că stătea 3 sau 5 minute în salonașul de așteptare al directoarei. Subdirectoare era domnișoara R., o fată și bătrână și urâtă și cam gheboasă. Aceasta îi ieșea înainte și-l primea, deci o mică conversație de câteva minute. Această conversație fu punctul de plecare a tot felul de cancanuri și, pe urmă, a scandalului.

Un număr de eleve, fete de câte 20 de ani, începură a fi intrigate, poate chiar din gelozie. Ele începură a spiona pe la uși, a se uita pe borta cheiei și a colporta bucăți de frază, pe care în realitate nu le auziseră, ci le inventaseră ele. Atâta a trebuit pentru ca câțiva belferi (profesori) fraționiști să ia afacerea în mână și să facă o denunțare din cele mai infame contra d-lui Maiorescu.

Nu-mi aduc aminte bine, fiindcă eram copil încă, dar știu că dl. Maiorescu a fost dat în judecată și suspendat pentru imoralitate. Și atunci s-au petrecut fapte în adevăr scandaloase. S-au improvisat martore, fete din școala centrală, care veniră să debiteze mărturii preparate și care prin absurditatea lor se vedea cât colo că sunt mincinoase¹. S-a pus totul în mișcare ca un nevinovat

---

1. Una dintre aceste martore mincinoase a fost și Veronica Câmpeanu (devenită mai apoi Micle), elevă a acestei școli. Scandalul fusese pus la cale și apoi abil manevrat de liderul fraționiștilor (Nicolae Ionescu) și de d-na Eufrosina Cobălcescu, care năzuia să obțină direcția Școlii Centrale (n.ed.).

să fie condamnat. Afacerea mi se pare că a durat mai bine de un an, iar dl. Maiorescu a arătat și în acea împrejurare o mare tărie de caracter și demnitate. Calomniatorii n-au izbutit.

Și lucru curios și scandalos! Acuzatorii d-lui Maiorescu erau în adevăr vinovați. Câțiva din ei aveau relații cu unele fete de la Școala Centrală, din care unele veniră ca martore în contra d-lui Maiorescu.

Iată ce însemna în seara aceea la banchet strigătul: „*la Centrala! la Centrala!*”.

*

Deodată însă mai mulți junimiști se reped la dl. Naum, îl iau cu forța și-l îndreaptă spre odaia celor două actrițe, care fiind deja înștiințate făceau mare haz de scenă.

Bietul dl. Naum, roșu, căuta să reziste, dar mâini viguroase îl împinseră pe ușa camerei actrițelor și o închiseră după dânsul.

Vă puteți închipui hazul nostru.

Dl. Naum bătea cu pumnii în ușă, ca să i se deschidă, făcea eforturi supreme, dar ușa era bine ținută.

Obosit de a mai bate, vuietul încetă, și atunci iată ce se petrecu înăuntru, după spusa celor două actrițe.

Una din actrițe îi zise:

— D-le, nu te alarma, noi nu mâncăm pe nimeni, suntem cu toții artiști, d-ta poet, noi actrițe. Voiești să facem lectură împreună?

Dl. Naum dădea cu capul în semn negativ, roș și furios.

Cealaltă actriță îl duse la un birou și-i zise:

— Iată, scumpe poete, cărți de lectură, alege. Aici am pe un autor clasic latin, pe Ovid, scrierea lui: *Despre arta de a iubi*. Voiești să facem lectură împreună?

Cealaltă:

— Văd că nu-ți place *Arta de a iubi*... a lui Ovid, să-ți prezint ceva conform gusturilor d-tale, am aici altă artă: *Arta poetică* a lui Boileau. Asta cred că-ți convine?

Actrițele pretend, dar noi n-am crezut, că dl. Naum, chiar în situația în care se afla, n-a putut să nu tresară la vederea volumului lui Boileau și chiar a început a declama:

C'est en vain qu'au Parnasse qu'un téméraire auteur
Pense de l'art des vers atteindre la hauteur
S'il ne sent pas du ciel l'influence secrète
Si son astre en naissant ne l'a formé poète.

Atât știu că cei cari țineau ușa pe din-afară au auzit declamații și: bravo! bravo!

Cealaltă, blondă, îi prezentă un mic volum, zicându-i:

— Noi îți cunoaștem gusturile, iată gustul d-tale preferat.

Dl. Naum deschide volumul și citește entuziasmat.

Au banquet de la vie, infortuné convive

J'apparus un jour te je meurs etc.

— Bravo! Bravo! am auzit glasurile femeilor.

În fine, când am socotit că gluma este de ajuns, păzitorii au deschis ușa, iar dl. Naum se repezi în sală, roș ca focul.

Noi cu toții l-am primit în aplauze, cântând în cor versurile d-lui Pogor.

Iar când este ca să fie

El... face... filosofie.

*

În acest cerc de veselie generală, să descriu ce se petrecea la un colț de masă, unde eram și eu.

Dl. Caragiani ne înveselea cu glumele și anecdotele sale, când cu toții i-am cerut să ne repovestească istoria țiganului cu perjele (prunele).

Dl. Caragiani s-a executat cu plăcere.

Ei bine... adică de ce n-aș spune-o și eu? Anecdota nu e pornografică, ci e simplu trivială, și eu aici sunt mai mult povestitor, prin urmare am o scuză.

Iată anecdota:

Un țigan pleacă de la sat la târg ca să vândă linguri etc., de ale meseriei lui. La marginea unui sat vede o grădină cu perje foarte frumoase. Țiganul, după ce se uită în dreapta și în stânga și nu vede pe nimeni, sare binișor pe un pârleaz în grădină și-și umple sânul cu perje, apoi o rupe de fugă.

Pe drum începe a mânca; mănâncă țiganul cât mănâncă, însă fiindcă furase prea multe, nu le poate mânca pe toate. „Ce să fac, își zice țiganul, cu acestea care-mi rămân? Să le duc la târg? Acolo am să am parale, fiindcă am să-mi vând lingurile și pot găsi altele. Ia mai bine să le pun la marginea drumului ca să le găsească cineva.”

Țiganul depuse perjele lângă drum și era gata să plece, când o idee măgărească îi vine.

Țiganul începe a râde și zice: „Adică de ce nu mi-aș bate joc de cei care vor mânca perjele? Ia să le aghezmuiesc puțin cu aghiazmă de țigan că sunt sătul de aghiazma popei”.

Și, cum să zic... țiganul se apucă și stropi perjele bine și plecă râzând.

Se duse la târg, dar îi merse rău, nu vându nici o lingură. Parale n-avea, apucă drumul spre sat foarte necăjit. Pe drum îl apucă o foame grozavă, mâncare n-avea. Iată pe țigan că ajunge la locul unde lăsase perjele; găsește perjele toate, nu se atinsese nimenea de ele.

Țiganul se oprește, se uită la ele și își zice: „Ai dracului românii, n-au mâncat nici una, o fi mirosit aghiazma țigănească! Dar vezi că românul îi prost, nu-i ca țiganul. Dacă românul nu era prost, el trebuia să se uite de aproape, care sunt stropite și care nu sunt stropite, și să mănânce pe cele nestropite, cum am să fac eu...”.

Și atunci țiganul se plecă jos și începu a lua una câte una și uitându-se la ele zicea: „Asta nu-i stropită”, și o mânca. „Asta iar nu-i udă. Nici asta; asta-i numai puțin udată...” Și continua țiganul să mănânce înainte.

În sfârșit, țiganul le măncă mai pe toate; rămăseseră vreo patru-cinci, despre care nu putea să rămăe nici o îndoială că nu erau stropite bine.

Țiganului îi era foame, evidența însă era evidentă.

Atunci țiganul își zice: „Aestea îs stropite al dracului, dar dacă ar trece un altul nu le-ar mânca? Atunci de ce să nu le mănânc eu?”.

Și țiganul le înghiți una după alta, repede, ca să nu aibă timp ca să se răzgândească.

Anecdota nu-i mare lucru în sine, se poate face dintr-însa o fabulă cu morala tradițională la fine, dar modul cum o spunea dl. Caragiani, aceea ne plăcea nouă. Este ca cu cântăreții cei mari: publicul cere să repete bucata, nu pentru frumusețea atâta a ariei, cât mai cu seamă pentru modul cum ea e executată.

Așa era cu dl. Caragiani. Aceeași anecdotă spusă de un altul n-avea nici un haz, istorisită de d-sa, făcea minuni.

Și fiindcă vorbesc despre trivialități și pornografii, trebuie să spun ceva relativ la acestea.

„Junimea” nu era o societate pudică. La „Junimea” se făcea destulă pornografie, însă subțire, dar niciodată nu se vorbea

despre femei sau despre legăturile sau intrigile pe care membrii societății ar fi avut. Fiecare se făcea că nu știe nimic, căci „Junimea” era mai înainte de toate o societate de oameni bine crescuți și civilizați și în asemenea societăți nu se obicinuesc asemenea lucruri.

Din când în când oarecare mici aluzii, și încă și acele foarte discrete.

Așa, de când cu *Centrala*, dl. Maiorescu avea reputația de cam strengar. Această temă se cam exploata în lipsa d-sale, bineînțeles în glumă și nu de noi cei tineri și mititei, ci de d-nii Pogor, Negruzzi.

Așa, dl. Maiorescu avea obicei, când era „Junimea” la dl. Pogor sau la dl. Negruzzi, să vie cam târziu; venea pe la 9 jumătate, câteodată la 10 ore, noi ne adunam cam pe la 9. Întârzierea d-lui Maiorescu lăsa d-lui Pogor loc la bănuieli.

Am istorisit deja scena când dl. Nicu Ganea îl dă de gol, fără să voiască, pe dl. Maiorescu că nu este acasă la d-sa, îl credea că e la „Junimea”, și la „Junimea” nu era.

O caracteristică a „Junimei”

Zeflemeaua era una din caracteristicile „Junimei”. Ea a rămas caracteristică partidului politic junimist, caracteristică pe care a imprimat-o șeful, dl. Carp.

La „Junimea” zeflemeaua era în onoare. Toți făceau zeflemele... adică toți care puteau, căci o zeflema proastă era primită cu strigări de: *faul, faul, faul*, iar pseudozeflemistul rămânea rușinat.

Zeflemeaua se confundă de unii cu ușurătate și mai adeseori cu flecăria.

Ce deosebire!

Flecarul sau caraghiosul este un om cu spirit mărginit, cu pretenții de spirit și cu lipsă totală de simț moral sau, mai cu seamă, de bună-cuviință. El zeflemisește totul și toate, fără spirit, iar cinismul lui trece câteodată de lucru hazliu. Ca să facă să râdă pe ceilalți, el ia în râs pe tată-său, pe mă-sa, pe femeia lui, principiile, pe el însuși.

Un exemplu. Cunoșteam un servitor la liceul din Iași. Într-o zi văd un individ cu fes în cap, cu canaf lung și cu tunică de soldat, vânzând bragă; observ că individul râde la mine, mă uit și recunosc pe fostul servitor de la liceu.

— Bine, mă, de ce ți-ai pus fesul și tunica?

— Conașule, de caraghioslâc; lumea mă ia de băiet cu duh și vând mai mult bragă.

Asemenea tipuri sunt multe.

Zeflemeaua junimistă era de altă natură. Ea se exercita pe tema oricărui ridicol ce se observa, fie în societate, fie în literatură, fie în politică. Ignoranța patentă din partea unui pretins savant, fraza umflată și ridicolă, emiterea de idei baroce, portul deșănțat și exagerat, totul dădea loc la zeflemele.

Era ceva mai mult. „Junimea” avea un mare album, în care se încadrau toate prostiile publicate sau deitate, fie în presă, fie în cărți, fie în parlament.

În fiecare seară a „Junimei” membrii veneau cu câte vreo bucată de lipit la album. Se cetea, și dacă se găsea în adevăr proastă și ridicolă, atunci se reținea; dacă nu, adică dacă nu era decât o simplă banalitate, ea se respingea.

Pe la 1865 albumul era deja gros de 5 degete. Nu-mi aduc aminte cine-l ținea, dl. Pogor sau dl. Negruzzi, nici nu știu cine-l are, știu atât că o prostie făcea deliciile d-lui Pogor.

Îndată ce bucată se găsea ridicolă, dl. Pogor lua hârtia și cu o mare plăcere o lipea cu cocă pe una din paginile albumului.

Când ați ști câți și cine figurau în acel album? Figural o mulțime de ilustrații de pe atunci ale politice și ale literaturii. Fiindcă *fracțiunea liberă și independentă* publica prea multe prostii, s-a hotărât să nu se lipească decât o singură dată la două săptămâni ca să nu se îngroașe prea tare albumul.

Pentru fracționiștii belferi, proști și inculți, spiritul zeflemist al „Junimei” constituia o imoralitate. Iar faptul că bucăți din discursurile lor erau reținute în album îl considerau ca o lipsă de patriotism.

De multe ori discutam cu un anume fanatic profesor. El îmi zicea:

— Bine, dar acești oameni n-au nimic sfânt, ei își bat joc de țară, de instituțiile țării, de libertățile noastre.

— Dar deloc, te înșeli, îi răspundeam. „Junimea” își bate joc de felul cum se manifestează patriotismul, de felul cum se apără instituțiile constituționale, de modul cum se laudă libertățile. În totul este bunul simț, dreapta judecată, sentimentul relativității. Fie fondul cel mai respectat, îndată ce clădești pe dânsul lucruri ridicele, „Junimea” te pune la dosar, adică la album.

— Puțin ne pasă, replică cu violență belferul, pe dânșii are să-i puie țara la index, la stâlpul infamiei!...

Și se desparte furios.

Zeflemeaua a fost și va rămânea, cât timp vor fi oameni de spirit, în ciuda proștilor și a nesăraților.

XIX

„Junimea”, când dl. Maiorescu ajunge ministru

Când dl. Maiorescu devine ministru de instrucție, o mare bucurie cuprinde „Junimea” – și nu bucuria căpătuielei, căci pe vremea aceea nu se lucra, cel puțin pe față, pentru căpătuială – era bucuria și mândria unor oameni de litere, care vedeau pe conducătorul lor literar, ajuns în capul Ministerului de Instrucție.

De altmintrelea, de bucurie interesată nici nu putea fi vorba, vorbesc de membrii permanenți iar nu de cei cari s-au îngrămădit la „Junimea” după ce dl. Maiorescu devenise ministru. „Junimea” nu se formase în scop politic, nimeni cu câțiva ani în urmă nu se gândise că această societate va putea odată să joace un rol politic. În special dl. Maiorescu avusese atâtea dușmani și deșteptase atâtea animozități, încât nimeni în mod interesat nu s-ar fi alipit pe lângă d-sa.

Dl. Maiorescu, ajungând ministru, nu uită deloc „Junimea”, se ocupă de membrii ei și aproape de fiecare în parte cu o delicată atenție. Celor mai nevoiași și meritoși le dă locuri: așa Eminescu fu numit bibliotecar la biblioteca din Iași, altora mici onoruri, n-a uitat pe nimeni.

Dl. Maiorescu se face ministru în 1874, prin aprilie mi se pare. Nici pe mine nu mă uită. Așa, în iunie mă trezesc, și cu mine Bodnărescu, cu delegația ca să mergem și să asistăm la examenele liceului bulgăresc din Bolgrad. Și fiindcă chestiunea aceasta bulgărească a revenit zilele acestea întrucâtva pe tapet, cred apropo de a împrespăta suvenirurile mele în această privință.

*

Prin 1874, adică cu trei ani înainte de războiul ruso-turcesc, o mare agitație exista printre bulgarii de dincolo de Dunăre. Centrul de unde se răspândeau agitații era Bolgradul, sau mai drept liceul din Bolgrad. Acest liceu era întreținut din fonduri bulgărești din Bulgaria și rusești. Profesorii erau toți agitatori. Faimosul Stambulov mi se pare că de acolo a ieșit. Era o circulație continuă între Bolgrad și Bulgaria. În Basarabia de jos bulgarii erau ca la dâșii, autoritatea românească era foarte slabă, îi lăsa să facă ce voiau.

Dl. Maiorescu, ajuns ministru, se îngrijește de această situație, și pentru ca să-și dea seamă exact de ce se petrece la liceul din Bolgrad, se servește de ocazia examenelor, pentru ca să ne delege, pe Bodnărescu și pe mine, ca să mergem să vedem ce se petrece acolo.

Ne-am dus. Nici nu ne închipuiam că lucrurile vor fi așa cum le-am găsit. Liceul era absolut independent, spiritul de revoltă în contra românilor era fâțiș. Ne-am prezentat ca delegați ai ministerului, aproape am fost refuzați, căci ni s-au refuzat registre, matricole și orice informațiuni. Cursurile se predau în bulgărește, istoria Bulgariei domina cursurile. Era un profesor de limba română, deconsiderat și batjocorit. În acel liceu erau mulți români, din partea Cahulului – adică a nordului Basarabiei românești –, aceia erau obligați să învețe bulgărește.

Fată cu primirea rea ce ni s-a făcut, ne-am plâns prefectului. Prefect era un Moruzzi, un om bun, dar bătrân și moale. Acela ne-a zis:

— Ce voiți, d-lor, așa sunt bulgarii aici!

Am telegrafiat ministrului, iar dl. Maiorescu a și răspuns imediat prefectului că dacă nu ni se dă satisfacție și nu ni se pun la dispoziție registre, matricole etc., atunci prefectul să suspende examenele și să raporteze.

Acest act de energie și-a avut efectul. Directorul ne-a pus la dispoziție ce a crezut el de cuviință: registre în limba bulgărească – așa că noi n-am fost mai folosiți.

Aș putea scrie o mică broșură asupra celor ce-am văzut, auzit și suferit în curs de trei săptămâni, cât au ținut examenele.

Am făcut un raport foarte lung și detaliat, care probabil trebuie să se afle în cartoanele prăfuite ale ministerului.

Mi-aduc aminte că era vorba ca să se ia măsuri serioase în contra acelei scandaloase stări de lucruri, dar... peste trei ani izbucnește războiul ruso-turcesc și pierdem Basarabia.

*

După finitul examenelor, prefectul mă îndeamnă ca să vizitez Ismailul și partea de jos a Basarabiei, spunându-mi că am să văd lucruri interesante. Am să văd, îmi spunea, între altele, colonii de toate neamurile Orientului. Două sate, îmi zicea, nu sunt de aceeași limbă: turci, tătari, bulgari, sârbi, arnăuți, nemți etc., iar pe ici pe colo sate vechi românești din timpul Moldovei mari și independente.

Doream să văd Marea Neagră, încă nu văzusem marea. Inconvenientul, mi s-a zis, este că pe întregul litoral din acea parte a mării nu era decât un singur sat, Gibrienii, locuit de o populație de lipoveni, fanatică și inospitalieră.

Cu toate acestea m-am hotărât să fac această excursiune. Prefectul însă mi-a dat un soldat ca precauțiune: întâi, pentru că drumurile erau foarte periculoase – se ucideau oameni în fiecare zi în ziua mare – și al doilea fiindcă erau foarte agresivi.

Măcar că ce am să povestesc nu intră în amintirile propriu-zise, nu mă pot împiedica totuși, fiind un episod nostim.

Ajung la Gibrienii, un sat mare, chiar lângă mare. Era cam înspre seară. Văzând trăsura, lipovenii închid ușile. Mă duc la primărie, nu găsesc pe nimeni. Mă adresez la mai multe case, proprietarii fug și închid porțile. Caut un român, nu găsesc nici unul, nu era nici un român în sat.

Îmi închipuiesc că trebuie să fie o școală și la școală trebuie să fie un învățător. Cu mare greutate găsesc școala. Abia dau peste învățător, care și el se ascunsese; însă el se ascunsese din alte motive, el credea că vin ca să inspectez școala. Cum mă văzu începu a se ruga să-l iert dacă n-are elevi, nici clasă – lipovenii nevoind cu nici un preț a da copiii lor la școala românească. Din „d-le inspector” nu mă scotea.

— D-le, îi zisei eu, află că eu nu sunt inspector, am venit să văd marea.

Cu mare greutate îl fac să se convingă.

— Acum e altă ceva deocamdată, îi zisei. Unde pot dormi aici în sat?

Învățătorul îmi arată o odaie mizerabilă, singura odaie, și îmi zise:

— D-le inspector (tot inspector), vedeți unde dorm; aveți însă trăsura, trimiteți-o la satul prin care ați trecut, ca să aduceți pe primar și pe notar, căci primarul și notarul, singurii români împreună cu mine, nu stau în sat.

Trimisei trăsura și peste un ceas sosi primarul cu notarul. Voiră să uzeze de autoritatea lor ca să-mi găsească o gazdă; imposibil, toți refuzau. Atunci recursei la un mijloc eroic. Soldatul cu baioneta la pușcă intră în curtea celui dintâi lipovan, iar primarul declară că va fi împușcat cel care va rezista. Lipovanul cu toată familia părăsi frumușel casa și mă lăsă pe mine și pe soldat stăpân pe ea.

Odăile erau foarte curate. Îmi preparai așternutul singur, iar soldatul se culcă la ușa mea în tindă.

Am dormit admirabil. A doua zi des-de-dimineață văd pe la garduri niște capete, erau lipovanul cu familia, care aștepta să plec. M-am grăbit a părăsi odaia ca să mă duc la învățător, unde eram invitat la dejun.

Abia părăsisem curtea și am văzut pe lipoveni repezindu-se în casă și aruncând pe fereastră, în curte, așternutul pe care dormisem, cu semnele celei mai vădite spaime și scârbe.

Sosesc la învățător. Femeia acestuia pregătise după aparență un dejun bun. Ne punem la masă. Era un castron întreg cu icre moi.

Observ cu nemulțumire că pe masă era o carafă cu apă tulbure. Sunt nevoit să beau din ea. Mă uit însă la nasul învățătorului și observ că avea culoarea unei lanterne de la o locomotivă. Mi-am zis în mine: omului acesta nu i s-a putut înroși nasul cu apă...

Torn din garafă în pahar apă, gustând simțesc că apa mirosea a vin; concluzie: a fost deci în această garafă foarte de curând vin.

Învățătorul avea aerul încurcat; văzându-mă că beau apă a trebuit să facă și el același lucru. Puse paharul la gură, înghiți o dată din apă și făcu o strâmbătură oribilă.

Eu zâmbesc uitându-mă drept în ochii lui. Atunci el, încurcat, îmi zise:

— D-le inspector (rămăsesem inspector), iată ce apă mizerabilă bem în satul acesta.

Atunci eu mă hotărâsc să grăbesc lucrurile.

— D-le învățător, i-am zis, icrele acestea sunt admirabile, iar scrobul care-l simțesc că se prăjește are un miros delicios. N-ai putea d-ta găsi pe aici puțin vin, că apa aceasta nu e de băut?

Ochii omului îi străluciră. Văzui o luptă interioară că se petrecea într-însul, se uită de vreo două-trei ori la mine și în fine zise:

— Nevastă, mi se pare că acum trei zile, când a fost frate-tău pe aici, a adus puțin vin, vezi, n-a mai rămas o picătură?

Femeia se uită cu reproș la bărbatu-său și cu bănuială la mine. În fine răspunse:

— Zău, nu știu, fiindcă, vezi, d-le inspector, că noi nu bem vin, dar am să caut.

Peste două minute veni cu o garafă mică de vin. Natural că turnându-mi mie, am turnat și gazdelor. Gărafița se deșertă. Băui din vin, era bun. Învățătorul, cu ochii ațintiți la vin, nu îndrăznea să bea.

— D-le învățător, să știi că dacă nu bei d-ta, nu beau nici eu.

Cu o mișcare febrilă luă paharul și făcu o înghițitură enormă, dar ravizat se opri la jumătatea paharului, neputându-și dezlipi buzele de pe el.

Înțelesesem totul.

— D-le învățător, plăcintele acestea sunt nu se poate mai gustoase, dar fără vin ce ne facem? Ia vezi, cumnatul d-tale când a venit pe aici n-a mai lăsat vreo garafă de vin?

Atunci bietul om se sculă în picioare și-mi zise:

— D-le inspector, dacă te duci la minister, te rog să nu mă innegrești. Îți mărturisesc că-mi place un pahar cu vin, dar oamenii, fiind răi, pretind că sunt bețiv. De aceea...

— D-le învățător, ospitalitatea mi-i scumpă, înțelegi că din partea mea nu vei auzi altceva decât recomandatii bune.

Atunci omul meu vesel strigă:

— Nevastă, ia gărafițele astea de aici și adu călugărița (garafă de mai multe oca și cu sticla neagră) cea mare.

Dejunul ținu vreo oră jumătate, în care timp învățătorul îmi povesti toate nevoile lui.

Tipul învățătorului de la Gibrienii mi-a rămas și până acum în memorie.

XX

Reiau firul, nu atât al amintirilor, cât mai cu seamă al impresiunilor mele de la societatea „Junimea”.

În general, cei care fac asemenea lucrare sunt observatori tăcuți, care stând într-un colț al camerei, în care se discută și

se vorbește, notează cu îngrijire tot ceea ce îi izbește; aceia sunt adevărații autori de memorii, la dânsii găsești fapte și date precise și metodă în povestirea celor dezvăluite, cu fiecare observație la locul ei.

Cititorii au observat deja că eu nu fac parte din această categorie; niciodată nu m-am gândit, fiind la „Junimea”, ca să rețin ceva, pentru ca în viitor să scriu asupra celor ce am auzit și văzut. La „Junimea” nu stăteam într-un colț, nici tăceam, eram un membru, dacă nu turbulent, dar desigur în veșnică mișcare. Cu mare greutate, pe câțiva, printre care eram și eu, ne putea ține în disciplină. Cetitorul era întrerupt de noi adesea, iar Lambrior și cu mine, când puteam să plasăm vreo răutate, nu ne sfiam deloc.

Până se stabilea liniștea în „Junimea” era o istorie întreagă, iar unul din cei cari se linișteau în urmă desigur că eram eu. După ce dl. Maiorescu sau dl. Negruzzi reușea să ne facă să tăcem, începea o altă comedie; ceea ce nu mai puteam spune tare – răutăți, bineînțeleas – le comunicam la ureche.

Și atunci se întâmpla următorul lucru: eu comunicam ceva la urechea vecinului meu – în genere vreo observație privitoare la cel care citea; vecinul meu o transmitea la urechea vecinului său, așa că gluma făcea rondul tuturor, încât ajungea până și la caracude. Unii se puteau stăpâni de râs mușcându-și buzele, alții însă începeau a râde, liniștea se turbura, cetitorul se întrepruea supărat, iar Pogor striga, foarte mulțumit de altmintrelea de liniștea întreruptă:

— Panu, el e capul răutăților!

Întocmai ca la școală.

Dl. Iacob Negruzzi hazarda câteva observații și muștrări, la care dl. Pogor răspundea:

— Să tacă „carul cu minciunile”!

*

Trebuie să vă spun că dl. Negruzzi era numit la „Junimea” „carul cu minciunile”.

De unde îi venise această poreclă?

Iată de unde.

Între cei întâi care veneau la „Junimea” era dl. Negruzzi.

Cum intra începea a istorisi tot ce auzise, văzuse, cetise în timpul săptămânei, și acestea le spunea cu haz, cu spirit, exagerându-le astfel, încât mai nu le cunoșteai dacă le știai și tu. Începea

cu cele ce se petrecuseră în Iași, în politică, la Tribunal, pe stradă, în gazetele ieșene. De acolo trecea la anecdotele aflate la București, precum și la cele ce i se mai spusese de prin diferite părți. Nimic nu găsea grație înaintea vervei lui; spunea, clevetea, ridiculiza aproape totul. Noi ascultam cu mare plăcere și făceam mare haz.

Se întâmpla câteodată, foarte rar, ca dl. Iacob Negruzzi să vină mai târziu; atunci, până la deschiderea ședinței nu era nici o animație. Deodată se deschidea ușa și dl. Negruzzi apărea.

Dl. Pogor striga:

— Iacă a venit și „carul cu minciunile”, hai descarcă-le că suntem grăbiți!

*

Nu pot să nu vorbesc din nou de Bodnărescu.

Bodnărescu a fost o adevărată creațiune a societății „Junimea”, în special a d-lui Maiorescu. Și lucru straniu, tocmai poate din această cauză și a fanatismului lui în materie de literatură, era obiectul tuturor epigramelor noastre, la care răspundea prin o tăcere absolut senină. Și tocmai poate pentru aceasta el a fost cel mai atacat în polemici. Așa, *Muza de la Borta rece* a făcut din el personagiul principal.

Discuțiile estetice se nășteau cu ocazia cetirei poeziilor sau nuvelor lui, discuții care erau vii, aprinse și care țineau toată ședința. De-abia Bodnărescu începea a ceti câteva versuri, și imediat glasuri de protestare se auzeau:

— Iar metafizică!

— Iar pesimism!

— Iar lucruri nebuloase!

Pe urmă discuția începea, Bodnărescu rămânea cu caietul în mână. Peste un ceas toată lumea uita pe Bodnărescu și versurile lui, toți fiind adânciți în chestiuni de estetică, filosofie etc. La sfârșitul ședinței Bodnărescu se scula, închidea caietul, necitit întreg.

Cu timpul, versurile lui Bodnărescu începuseră a fi mai limpezi, mai ușor de înțeles, dar fondul de idei îl păstra.

Aceeași filosofie disperată, aceeași iubire de neant, aceeași vagă îngrijire de ce are să fie în cursul nepătruns al veacurilor viitoare, aceeași idee de micimea omului și de trecerea lui neînsemnată în lume, se vede la acest poet.

Mi-aduc aminte prin 1874 Bodnărescu vine cu o poezie: *Pe mare*.

Poetul și de astă dată se ocupa tot de tainele lumii ca și în alte poezii ale sale, dar de astă dată într-o limbă mult mai curată și pătruns de o reală și înaltă inspirație. Fiindcă această poezie frumoasă a dat loc la discuții estetice vii în acea seară, voi începe prin a reproduce partea ei din urmă:

II

De e sară peste lume
Când pe ape răăcesc,
Toate stelele cu mine
Mi se pare că plutesc.

De sunt valuri și mă legăn
Cerui încă-i legănat,
Ca și cum ar fi pe ape
Tot văzduhu-ntemeiat.

Mă gândesc atunci la taina
Înălțimilor cerești –
Stele cad, se stâng în mare
Parcă totu-i din povești.

III

Calea robilor de veacuri
Printre stele ochiul duce,
Și nici una călătoare
Despre dânsa știri n-aduce.

Încotro să meargă oare
Și drumeții cine sunt?
Ori pe acolo nu se-ntâmplă,
Cum se-ntâmplă pe pământ?

Carul mic și Carul mare
Depărtate stau de ea –
Rătăcit-au vrun nimernic
Și nu o mai poate afla?

O, de este cum se pare,
El atunci e fericit,
Printre mii și mii de stele
E frumos de rătăcit.

Un murmur de generală aprobare sublinie citirea poeziei.

— Bravo Samsoane! (Pe Bodnărescu îl chema Samson) strigă-răm cu toții.

— Bravo Samsune! adăogă dl. Paicu, care în calitatea lui de filolog și gramatic credea că singurul spirit ce se poate face cu o limbă este acela de a stâlci cuvintele.

Bodnărescu, care nu era deprins cu asemenea complimente, se înroși până în vârful urechilor de plăcere.

Dl. Pogor, adresându-se celor *nouă*, care după cum se știe nu înțelegeau niciodată nimic, îi întrebă:

— Ați înțeles și voi poezia lui Samson?

— Înțeles, înțeles, strigară Beldiceanu, Cernescu etc.

— Și președintele lor Drăgănescu? adăugi Pogor. (Drăgănescu era dl. Nicu Ganea.)

— Și el, răspunse dl. Nicu Gane.

— Chiar caracuda a priceput? mai adăugi Iacob Negruzzi.

— Chiar caracuda, răspunse Miron Pompiliu, președintele caracudei.

*

Această scenă, ca să fie înțeleasă, trebuiesc date oarecare detaieri, sau mai drept să revin asupra unor detalii deja date.

Bodnărescu era reputat ca cel mai întunecat și nepriceput literat din „Junimea”. Era admis că numai dl. Maiorescu pricepea ceea ce el scria.

D-lui Maiorescu îi venea ușor să pretindă aceasta.

În general d-sa făcea o supoziție, o supoziție a sa proprie, ce a înțeles Bodnărescu, și apoi o expunea adăogând sentențios: „Iată ce a vrut poetul să zică”.

Poetul niciodată nu protesta, nici nu contraria pe dl. Maiorescu, și aceasta pentru un motiv de regulă estetică, inventat tot de dl. Maiorescu. Am vorbit deja despre acest motiv.

După dl. Maiorescu, poetul îndată ce a isprăvit lucrarea, acea lucrare nu mai este a lui, este a cititorilor și a comentatorilor, aceștia sunt singurii competenți ca să spună ce a înțeles poetul; poetul n-are dreptul ca să aibă o părere asupra propriei sale lucrări.

Iată de ce dl. Maiorescu înțelegea lucrările lui Bodnărescu. Și iată de ce noi ceștilalți, care nu împărtășeam părerea d-lui

Maiorescu, nu înțelegeam *aforismele*, sau cum zicea dl. Nicu Gane, *anaforalele, epigramele și satirele* lui Bodnărescu.

Erau unele care ajunseseră proverbiale în „Junimea” pentru obscuritatea lor și pe care le știam pe de rost cu toții și cu care îl întâmpinam pe Bodnărescu când intra la „Junimea”. Așa, cine nu știe faimoasa epigramă a lui Bodnărescu, de care făceam atâta haz. Iat-o:

Sus pe Olimp ori pe Tempe-nflorită mă cheamă a mea zână;
Colo pe pisc eu între amândouă pe plai te voi duce.

O alta era nu mai puțin celebră în analele glumelor „Junimei”. Iat-o:

Zboară pământul din veacuri în veacuri și tot pe aceea cale.
Dar și scânteia divină în noi liberă fi-va cu dânsul.

Înțelegeți acum de ce, când Bodnărescu venise de astă dată cu o poezie limpede și plină de gânduri poetice, frumos spuse și clare, „Junimea” în corpore îl aclamase strigând: „Bravo Samsoane!”.

Și lucru curios, mulțumirea d-lui Bodnărescu exprimată la început nu fu de lungă durată, el sfârși prin a crede că poezia n-avea nici o valoare de vreme ce dl. Maiorescu nefiind acolo nu-și dăduse părerea, și de vreme ce chiar „caracuda” o înțelesese. Acest lucru mi l-a conflat mie la ieșirea de la „Junimea”, cu un aer foarte melancolic:

— Panule, crezi tu că poezia *Pe mare* este bună? Apoi atunci de ce cei *nouă* au înțeles-o împreună cu *caracuda*? Aștept cu nerăbdare pe Maiorescu să vină de la București, până atunci pun poezia la carantină.

*

Iată discuția ce a avut loc cu ocazia cetirei poeziei lui Bodnărescu: *Pe mare*.

Printre diferitele curente estetice care agitau „Junimea”, erau două mari care o separau în două tabere opuse.

Întâiul curent consta a se susține că materialul poetic de unde un poet poate să-și ia inspirația este mărginit și anume: din credințele antice mitologice, din credințele și eresurile omenirii, fie și chiar cele populare ale noastre. Iar din contra, știința

modernă și toate teoriile și descoperirile noi nu numai că nu sunt un element poetic, dar dimpotrivă ucid inspirația și scoboară nivelul poeziei.

Al doilea curent susținea dimpotrivă că știința modernă și descoperirile ei sunt un puternic material de o inspirație și o fecunditate poetică mare, mult mai mare decât credințele naive mitologice și eresurile băbești, și că poezia viitoare va avea o dezvoltare mult mai înaltă și mai impunătoare decât cea ieșită din vechile credinți.

Întâiul curent era reprezentat prin marea majoritate a „Junimei”, în frunte cu Ștefan Vărgolici, Naum etc.

Al doilea curent, mult mai restrâns, fusese adus în „Junimea” de Lambrior și, mai cu seamă, de mine, susținut în parte de Alexandru Xenopol și mai târziu de Vasile Conta.

Dl. Maiorescu nu se pronunțase categoric contra nici unui sistem, înclina evident însă pentru cel dintâi, de vreme ce de multe ori stabilea teoria că poezia își are materialul ei propriu și nu orice materie sau orice gen de cunoștințe pot da loc la creațiuni poetice. Așa, de câte ori n-am auzit pe dl. Maiorescu susținând că tema patriotică nu poate da loc la adevărate inspirații poetice, materialul fiind impropriu, de asemenea politica și altele. Pe baza acestora condamna întreaga mișcare de poezie patriotică din țară. În această privință avea și nu avea dreptate, după cum voi arăta în curând.

Dl. Negruzzi și el era mai mult partizanul vechei credinți estetice.

Cât despre dl. Pogor, nu avea o părere pozitivă, d-sa susținea când o teorie, când alta, după cum era prezentată mai bine sau mediocru, iar spiritul său eminenteste estetic aproba tot ceea ce era frumos și simțit, fără a voi să se încurce în chestii de doctrină și de școală.

*

Ca o consecință a celor două doctrine de mai sus, decurgea o altă deosebire mult mai profundă între noi. Sub influența filosofiei metafizice germane și a unui panteism nou, una din temele preferate ale lui Bodnărescu mai cu seamă era punerea în versuri a neastâmpărului sufletului omului pentru a afla ce este dincolo de lumea cunoscută. După această școală, ca și după filosofii care o inspiră, omul este vecinic chinuit de întrebarea:

Cine a făcut lumea? Cum s-a născut ea? Ce are să devină universul? Ce loc avem noi în lume? etc.

Din contră, adepții filosofiei pozitive, al cărei reprezentant eram eu, ne ridicam vecinic în contra acestui fel de chinuri artificiale pe care poeții pretind că le simțesc, căutând a rezolvi problema cauzelor finale și a celor primordiale. Noi nu admiteam ca să se facă oftaturi și plângeri pe această temă, reducând-o numai la oarecare juste proporții.

*

O dată pus în cunoștință cetitorul de acestea, îi va veni ușor ca să înțeleagă discuțiile estetice din „Junimea”.

După citirea poeziei *Pe mare* a lui Bodnărescu, dl. Pogor zise:

— Discuția este deschisă, care are de spus vreo prostie s-o spună.

Ștefan Vârgolici, căruia pe lângă porecla de *negustor de porci* îi mai ziceam noi în „Junimea” și: *om și om*, zise:

— Se înțelege că poezia e frumoasă cu stelele ei călătoare și cu întrebarea oare ce se petrece pe acolo printre stele; dar eu mărturisesc că mi se pare mai poetică concepțiunea antică, care făcea din cer o boltă statornică ținută cu cuie de aur strălucitoare. Iar Apolon, ieșind cu carul său măreț și străbătând cerul cu cursierii lui de foc, era ceva de toată frumusețea.

— Contestez, am răspuns eu, aceste aprecieri care mi se par greșite. Cei antici având un orizont mărginit de cunoștinți, în care eroarea de multe ori domina observațiile juste și având cunoștinți foarte reduse geografice, etnografice, astronomice etc. inspirația lor nu a fost decât foarte rar grandioasă, iar poezia lor destul de mărginită ca perspectivă.

Evident că exageram, dar fondul îl cred și acuma foarte just.

— Cum, sări președintele *caracudei*, Miron Pompiliu, dar se poate ceva mai frumos și mai poetic decât mitologia greacă precum și ideea ce-și făceau ei de zei, de lume? Da, acele frumoase metamorfoze! Dar credința despre semizei! Dar lupta între dâșii? Se poate ceva mai frumos!?

Aceste cuvinte ale lui Miron Pompiliu fură aprobate de mulți, iar Beldiceanu, Xenopol și alții îmi ziseră:

— Lasă, Panule, nu mai susținea asemenea lucruri, aceste sunt paradoxe.

Aceste cuvinte mă înfierbântară și răspunsei cu multă vivacitate.

— Așa, apoi să vă arăt că nu știți ce susțin și că confundați două lucruri deosebite. Eu susțin că cei vechi au avut foarte puțină fantezie poetică și că noi modernii o avem incomparabil mai mare. Să nu uitați că ceea ce numiți d-voastră imaginația poetică, la cei mai vechi nu era fructul fanteziei poetului, ci erau credințele religioase, sociale și cosmice ale lor, era sistemul religios-filosofic al grecilor, în care ei credeau cum credem noi în adevărurile pozitive ale științei. Când din soare făceau un Apolon cu carul său nu era imaginație pentru dânsii, era o credință, fabulele din mitologia lor erau dogme religioase, ei credeau în metamorfoză, metempsihoză, în zei, în zeițe etc. Prin urmare, poezii lor, afară de cei lirici care descriau și analizau sentimentele și foarte puțin încă și acestea, nu făceau decât să copieze și să reproducă credințele contemporane. Este ca un poet modern care ar pune în versuri credința noastră despre fulger, despre ploaie și alte fenomene meteorologice. Noi, modernii, care avem alte credințe, luăm drept fantezie poetică credințele celor vechi. Noi găsim în ele poezie, fiindcă nu mai credem într-însele; cei vechi nu găseau decât adevăruri, partea poetică era foarte puțină.

Această tiradă cam liniști pe cei care se ridicaseră în contra mea, taxându-mă de paradoxal.

Atunci dl. Pogor se amestecă și el în discuție și-mi zise:

— Foarte bine, dar crezi d-ta că cunoștințele noastre pozitive pot provoca inspirație poetică? De vreme ce totul e cunoscut, ce-i mai rămâne poetului?

— Mai întâi totul nu poate fi cunoscut în domeniul științei, îi răspunsei eu; pe urmă poezia nu consistă în a inventa teme, ci a exploata o temă cunoscută din puncturi de vedere necunoscute, fie de gândire, fie de sentiment. Dacă până acum nu avem poeți mari, în sensul filosofiei pe care o susțin, este că adevărurile științifice au fost până acum exploatare numai din punct de vedere utilitar și n-au pătruns, nici nu sunt așa răspândite pentru a fi exploatare din punct de vedere literar și estetic.

Discuția continua pe această temă, amestecându-se într-însa principalii membri, Lambrior și Xenopol, până la oarecare punct susținându-mă, alții combătându-mă.

De unde luasem, sau, mai drept, cum îmi venise mie această teorie? Căci trebuie să spun – și nu e o laudă – că teoria așa cum o luasem eu și o susțineam nu o citisem nicăieri. Propriu-zis, era dacă voiți o teorie estetică a mea. Dar când zic a mea, înțeleg ca parte proprie mie ceea ce în genere aparține unui om, care

a cetit, s-a inspirat din lucrările altora, căci nimenea nu inventează nimic din nimic.

Fiindcă cred că este interesant, să spun cum ajunsesem eu la aceste credinți estetice.

După cum am arătat deja, eu eram adeptul și admiratorul lui Auguste Comte, a cărui lucrare mare complectă o cetisem și o recitisem (nu ediția cea mică de miss Martineau). Mă pătrunsesem de principiile filosofiei pozitive. Lucrarea lui Auguste Comte scrisă în 1830 prezintă multe lacune. Așa, partea psihologică este cu desăvârșire neglijată, fiindcă pe atunci nu luase enorma dezvoltare pe care o are astăzi.

Un lucru mă izbise în uvragiul său filosofic: partea estetică lipsește cu totul. El prezintă un sistem întreg, un sistem complet de credințe, care să înlocuiască pe toate celelalte vechi, un sistem cu care un om cult să se poată mulțumi și din care să poată să găsească un răspuns la toate chestiunile privitoare la om și la lume. Și cu toate acestea, acea parte indispensabilă omului și societății, literatura, arta, poezia, nu avea în ea teoria estetică, pe care să se bazeze. Auguste Comte se mulțumea în treacăt în partea aplicației lui sociale să zică numai câteva cuvinte. Nu am vreme ca să le caut, dar sensul lor era cam acesta: „se înțelege că și literatura și arta trebuie să se inspire din același sistem de credință pe care îl are omul cult”.

Aceste două-trei rânduri au fost o adevărată revelațiune pentru mine, întreaga parte neglijată putea fi suplinită prin aceste cuvinte, care exprimau o adevărată teorie.

În adevăr, mi-am zis, sistemul nostru de credințe pozitive, modul nostru de a concepe societatea și lumea nu au o literatură și o artă complectă. Veniți mai târziu, prin forța lucrurilor, noi am adoptat și ne-am deprins a admira o artă și o literatură care însă nu sunt productul gândirii și simțirii noastre, ci sunt productul gândirii și simțirii omenirii înainte de noi, care avea alt sistem filosofic și religios și alte credinți.

Și mi-am mai zis: că este cu neputință ca din concepțiunea ce avem noi despre lume și de adevărurile pozitive câștigate să nu se poată trage profite artistice, literare, pe tema unei fantezii mult mai bogate și mult mai variate.

Iată cum mi-am stabilit teoria pe care o expusesem la „Junimea” cu ocazia poeziei lui Bodnărescu: *Pe mare*.

Îmi trebuiau însă exemple pentru a o ilustra. Am început a le căuta. Pe atunci ieșea o revistă *La Philosophie positive* redactată

de Littré, unul din cei mai iluștri adepți ai lui Auguste Comte. Mi-am zis că trebuie să aibă acea revistă și o parte literară și m-am abonat la ea. N-am găsit mare lucru în această privință, afară de câteva nuvele pe temă pozitivă.

Mi-aduc aminte de una: un doctor îngrijește pe un epileptic. Se știe că epilepsia face în multe cazuri iresponsabil pe individ. Agravându-se boala, epilepticul prinde ură pe doctorul care îl îngrijea.

Urma în nuvelă o serie de scene foarte interesante, care puneau în relief caracterul malativ al epilepticului. Țin minte deznodământul acelei nuvele; iată-l. Epilepticul se hotărăște să omoare pe doctorul, binefăcătorul său. Într-o zi el se ascunde după ușă și când doctorul intră, el îi împlântă un cuțit în piept. Doctorul cade, înainte însă de a expira el are puterea de a zice celor ce-l înconjurau:

— Să nu se urmărească Germain (așa era numele clientului), fiind epileptic, el este iresponsabil.

Vedeți că tema nuvelei era concepută în alt spirit decât cel obicinuit, ideea de responsabilitate sau iresponsabilitate era pusă; iar doctorul arăta că convingerea unei credințe medicale este mai tare chiar decât sacrificiul vieții, explicând la urmă că moartea sa este rezultatul unei cauze pe care o cunoștea de mult, iar nu rezultatul voinței omorătorului.

Tot din *Philosophie positive* am aflat numele unei poete, M-me Akerman, ale cărei poezii, cu un caracter ce-i drept mai mult social, se deosebesc de elucubrațiile comune poezilor, putând servi la oarecare punct ca model de literatură, nouă.

Dar scriitorul care pe atunci m-a captivat mai mult și mi-a deschis orizonturi nouă în sensul teoriei estetice ce susțineam a fost, desigur, faimosul romancier Jules Verne.

*

Un intermediu înainte de a continua cu chestia estetică.

Am zis rândul trecut că lui Ștefan Vârgolici, pe lângă porecla de negustor de porci, noi îi ziceam la „Junimea” și *om și om*.

Ștefan Vârgolici era profesor de limba și literatura franceză la Universitate. Erudit, muncitor, Vârgolici a dat *Convorbirilor* o mulțime de traduceri din diferiți poeți francezi, spanioli etc., precum din Musset, François Coppée, Lamartine, Schiller, Lord Byron, Lope de Vega, din poeți greci precum Anacréon etc. Traducțiile lui erau corecte și conștiincioase.

Lui Vârgolici însă îi venea din când în când poftă să scrie poezii originale, măcar că-i lipseau talentul și vocația; de aceea compunerile sale erau cele de mai multe ori simplă proză rimată, lucru de care noi râdeam și-l glumeam. E drept că el nu era susceptibil cum sunt în general poeții și nu se supăra pe noi.

Într-o seară vine la „Junimea” cu o poezie: *Om și om*. Subiectul era de un prozaism și de-o naivitate excepțională. Poetul pune în evidență faptul că oricare ar fi deosebirea de rang și de situație socială, oamenii sunt totuna... când dorm. Așa, poezia începea cu descrierile unui rege sau împărat, arătând cum împăratul când nu doarme se deosibește de ceilalți oameni, apoi adăoga următoarele:

Îns-a lui putere, fală și mărire
Ține numai ziua, el deștept fiind,
Dar vremea cât doarme nu-i deosebire
Între el ca rege și un om de rând.

Și pe această temă urmau încă vreo cinci-șase strofe.

Chiar *caracuda* și cei *nouă* care nu înțelegeau niciodată nimic s-au revoltat de banalitatea ei.

— Ce dracu, zise unul din ei, cum că Bodnărescu nu este prea înțeles – lucru de care ne plângem – nu înseamnă că Vârgolici să ne dea lucruri pe care și copiii de cinci ani să le poată înțelege.

Iar dl. Caragiani adaugă:

— Frate, apoi eu știu o cimilitură, care spune același lucru ca și *Om și om*, deși trivial, dar nu banal.

— Care? care? întrebare mai multe glasuri.

De câte ori dl. Caragiani lua cuvântul, iubitorii de glume și de lucruri sărate deveneau atenți.

— Iată cimilitura, zise dl. Caragiani: „Cine e, cine e, ce nevoie face pe împăratul să se scoboare de pe cal ca orice om?”.

— *Om și om*, răspunseră în cor cu toții.

De atunci lui Vârgolici îi rămase și porecla de *Om și om*.

*

De altmintrelea toți la „Junimea” aveau câte o poreclă, dacă nu și două. Ne distram liberi ca copiii la școală.

Cred că trebuie să rezum încă o dată poreclele junimiștilor.

Dl. Maiorescu avea o poreclă, dar întocmai cum fac copiii la școală care pun porecle la profesori, dar nu îndrăznesc să le

spună. În „Junimea” era cunoscut de Titu, între noi și pe din dos îi ziceam *Centrala*.

D-lui Jacques Negruzzi i se zicea *Carul cu minciunile* – am arătat de ce.

D-lui Pogor i se zicea *Biblioteca contemporană*. Pe acea vreme începuse publicarea *Bibliotecii contemporane* la Paris, și fiindcă dl. Pogor era abonat și susținea părerea celei din urmă cărți apărute în acea bibliotecă, de aceea îi rămăsese acest nume.

Lui Lambrior, Tasu și mie ni se zicea: *cei trei români*.

D-lui Culianu: *Papa Culianu*.

Lui Melik: *Milmelik, Irmilik*.

Lui Miron Pompiliu, transilvănean: *Keşkekemet*.

D-lui Nicu Ganea: *Drăgănescu*. (Am arătat cu altă ocazie de ce.)

D-lui Caragiani: *Bine hrănitul Caragiani*. (Am arătat de ce.)

Căpitanului Bengescu (actualul general Bengescu-Dabija): *Pompier*.

D-lui Naum: *Pudicul Naum*.

Lui Creangă: *Bărdăhănosul Creangă*.

D-lui Carp de pe atunci i se zicea *Excelență*.

D-lui Xenopol i se zicea: *Bonne à tout faire*¹, fiindcă nu era însărcinare sau treabă, la care el să nu se ofere de bunăvoie s-o facă.

D-lui Burlă i se zicea: *rață*, de la o polemică ce avusese cu dl. Hasdeu asupra originii sanscrite a acestei păsări foarte lacome.

De aceste mi-aduc aminte, măcar că erau și alte multe.

Dar să reiau firul discuției.

*

Ziceam că autorul care mi-a luminat mai mult sistemul de estetică pozitivă a fost Jules Verne. Nici atunci, cu atât mai mult acum, nu pot lua pe Jules Verne, care în definitiv nu-i decât un vulgarizator al științei, drept un autor literar, nici scrierile lui nu le pot considera ca adevărată literatură. Aceasta nu împiedică însă ca Jules Verne să nu fie unul din cei întâi care a tras efecte literare dramatice din principii de știință absolut seci.

Nu-și poate închipui cineva ce impresie colosală au produs asupra spiritului meu, în 1870, romanurile care apăruseră până atunci și care au rămas și până acum fondul geniului lui Jules

---

1. Femeie la toate (fr.).

Verne: *Voyage au centre de la terre*, *De la terre à la lune*, *Cinq semaines en ballon*, *Autour de la lune* etc. au făcut deliciile mele nopți întregi. Citeam aceste lucruri cu un îndoit interes: întâi cu interesul care se degajează din ele, independent de sistemul de credință, și al doilea cu plăcerea omului care avea o teorie, a căreia realizare în parte, în foarte mică parte, mi-o dădea Jules Verne.

Ieșit proaspăt din liceu, niciodată nu-mi trecuse prin cap că principii aride ca acela al căderii corpurilor, al gravitației, al atracției și toate celelalte cu privire la electricitate, lumină, căldură etc. puteau să fie exploatate pentru a pune în mișcare personajele unui roman, fie chiar cu o intrigă cam copilărească.

Dar romanul care confirma credința mea, și anume că cunoștințele pozitive moderne prezintă o platformă mult mai largă pentru artă și literatură și că imaginația omului modern întrece mult pe a omului antic, a fost: *De la terre à la lune*.

Cum am spus demult, eu fusesem în liceu admiratorul și al literaturii italiene clasice. Dante, Petrarca, Ariosto și Tasso îmi erau familiari. Cetind *De la terre à la lune* a lui Jules Verne mi-am adus aminte că un poet, cu câteva sute de ani înaintea lui, Ariosto, a tratat același subiect ca și Jules Verne. În epopeea sa: *Orlando furioso*, Ariosto are un cântec, *Suirea lui Astolfo în lună*.

Și atunci m-am gândit să recitesc din nou această ascensiune.

Am recitat din nou pe Ariosto și am rămas izbit de superioritatea lui Jules Verne față cu acel faimos poet. Notați că Jules Verne nu e poet; el este, o mai repet, un răspânditor al științelor pozitive, pe când Ariosto este unul din cei mai mari poeți ai Italiei, cu o imaginație, desigur, mult mai fecundă și mai strălucită decât la mulți poeți chiar moderni.

Și cu toate aceste, când comparezi modul cum ambii prezintă suirea în lună, ești izbit de superioritatea unuia față cu celălalt, superioritate datorită numai cunoștințelor celor două epoce.

Așa, mi-aduc aminte cum făceam deosebirea pe atunci între acești doi autori și cum se întărea în mine ideea cum că cunoștințele moderne, vaste și variate sunt un material mult mai propriu pentru dezvoltarea imaginației.

Să dau câteva exemple apropo de Ariosto și Jules Verne, exemple pe care le-am prezentat la „Junimea”, cu ocazia altor discuții tot pe acea temă:

Astolfo din *Orlando furioso* se suie la lună în un car cu patru cai roșii ca focul... Este concepția veche a lui Apollon care străbate cerul cu cursierii săi de foc. După credințele de la începutul

veacului al XVI-lea – cel puțin Ariosto se face ecoul lor, sau poate chiar este invenția lui (nu am timp să controlez) – în spațiul interplanetar domnește un foc etern. Cum face Ariosto ca Astolfo cu caii săi să treacă prin focul etern? Natural că recurge la miracol, acest expedient antic și modern încă în credințele religioase și populare, prin care se înlătură toate imposibilitățile și se aplanează toate greutățile pentru eroi. Astolfo avea cu dânsul un bătrân evanghelist care permite ca carul să treacă fără să fie atins de flăcări.

Acest lucru Ariosto îl spune în două versuri numai, e așa de prolix. Pentru ce? Pentru că neștiind nimic asupra acelor regiuni și neavând măcar ipoteze, cum aveam astăzi asupra spațiilor interplanetare, nu putea nici să zică, nici să inventeze altceva decât focul etern, admis pentru infern.

Cetiți toată partea din Jules Verne în care este descris voiajul înainte de a sosi la lună și veți vedea câte detalii, câte observații, câtă imaginație științifică. Îmi aduc aminte – căci n-am cetit de mult pe Jules Verne – cum el exploatează legile fizice aplicate într-un mediu îndepărtat de pământ; cum, de exemplu, paharele când stau la masă rămân suspendate în aer nemaivând greutate; cum aruncând pe fereastră un câne mort, acesta începe a se învârti împrejurul bombei ca un satelit etc.

Ariosto nu știe nimic din interiorul lunii, decât că și ea are fluvii, lacuri, câmpuri, munți, văi și s-ar părea că crede că este locuită. Atât.

Ce sărăcie, față cu cunoștințele precise, pe care Jules Verne le intercalează asupra lunii, cu ocazia voiajului inventat de dânsul.

Dar mă opresc, măcar că ar fi chiar acum un interesant studiu de dezvoltat în această privință. Și trebuie să adaug un lucru: cu toate că de la 1870 încoace s-au scris, pe ici pe colea, oarecare cărți pe această temă, cu toate că prin uvragele unor savanți celebri, precum Herbert Spencer, s-a arătat superioritatea, și din acest punct de vedere, a cunoștințelor noastre pozitive, totuși mărturisesc că nu cunosc un uvraj complex în această privință și n-am cetit nimic care să mă satisfacă cu totul.

Și lucrul ce explică pentru ce uvrajul pe care-l doresc nu a apărut încă: omul care ar trebui să-l scrie ar trebui să aibă cunoștinți vaste în toate ramurile științei și în același timp să cunoască perfect atât literatura cea veche, cât și cea nouă. Acest lucru se întâmplă foarte rar, savanții nefiind literatori în genere și literatorii nefiind oameni de știință.

Iată cum ajunsesem ca să-mi stabilesc teoria estetică, care de multe ori, atât înaintea plecării mele la Paris cât mai cu seamă după întoarcerea mea de la Paris, a dat loc la interesante discuții la „Junimea”.

Trebuie să adaug că mai târziu „Junimea” asculta cu o ureche distrasă ideile sau teoriile nouă, pe care noi cei tineri căutam ca să le introducem. Epoca de plămădeală de idei și de teorii fusese la „Junimea” în 1865 și 1875. În acest timp teoriile d-lui Maiorescu se cristalizaseră mai în toate capetele, așa că acele teorii erau lucruri admise definitiv și eu cred că nu noi cei tineri și fără autoritate am fi putut să le zdruncinăm, dar chiar un om de valoare și cu mare autoritate ar fi căzut în această întreprindere.

Societățile literare au tinereța și bătrâneța lor, ca orice ființă vie. „Junimea” a dat tot ce putea da ea, mai cu seamă până pe la 1875. De fapt la acea dată rolul ei este deja sfârșit, măcar că mai are și după aceea vreo câțiva ani de vitalitate, însă mai mult aparentă.

Cine regretează desființarea „Junimei” de la Iași exprimă o idee mai mult sentimentală, decât un lucru posibil; „Junimea” nu mai putea să meargă. La sfârșitul acestor memorii voi arăta lucrul pe larg. Mai ales după ce se strămută dl. Maiorescu la București, s-au făcut încercări ca ea să continue a exista; zădărnice încercări.

Tot așa de puțin reușite au fost și silințele d-lui Maiorescu ca să întemeieze o „Junime” la București: alte împrejurări, alte persoane, alte idei.

XXI

Chestii de metafizică

Multe și frumoase discuții au mai avut loc la „Junimea”. Când era de față dl. Maiorescu și venea din întâmplare și dl. Carp, discuția era mai totdeauna pe tema socialo-filosofică, la care noi cei tineri nu participam decât incidental – fiindcă față de profesori elevii trebuie mai mult să asculte decât să vorbească.

Dl. Carp și atunci, ca și acum, era, ca să mă exprim printr-un cuvânt franțuzesc, *tranchant*. Intra cu monoculul în ochi, făcea o

roată cu privirea-i disprețuitoare, în tot cazul indiferentă pentru cei noi veniți, pentru *caracudă*, și apoi, cu ocazia cetirei vreunei lucrări, arunca vreun aforism sau formula vreo teorie, pe tema căreia se năștea discuția cu d-nii Maiorescu, Pogor și Iacob Negruzzi.

Noi formam galeria.

Unul care era mai totdeauna de altă părere era dl. Iacob Negruzzi. Dl. Negruzzi îl combătea sistematic pe dl. Carp în teoriile sale, și mi-aduc aminte că de multe ori l-am auzit zicându-i d-lui Carp:

— Sistemul tău e foarte simplu și comod: vii din șase în șase luni la „Junimea”, scoți sabia din teacă, formulezi sau mai bine inventezi o teorie, tranșezi toate chestiile cu vârful săbiei, condamni și reprobă tot ce nu-ți convine și apoi pleci. Apoi nu se discută așa!...

— Taci gogomanule, tu nu știi să discuți, îi replica dl. Carp.

Iar dl. Negruzzi ridica din umeri, se uita la noi, îl arăta pe dl. Carp și tăcea, dând a înțelege că-i de prisos ca să mai vorbească.

Din contra, felul de discuție al d-lui Maiorescu era cu totul altul. D-sa își expunea părerea, pe urmă asculta pe contrazicător cu mare atenție și cu multă bunăvoință, chiar dacă acela era unul din cei noi sau vreo *caracudă*. După ce contrazicătorul sfârșea, dl. Maiorescu, cu un aer foarte liniștit, lua cuvântul și răspundea la toate punctele arătate și astfel discuția urma cu regulă și cu șir. N-am văzut niciodată pe dl. Maiorescu impacientându-se, sau făcând o exclamație, sau luând un aer desprețitor față de orice și oricine. Pe când cu dl. Carp nu îndrăzneai să discuți, iar d-nii Pogor și Iacob Negruzzi scoteau toate interjecțiile și exclamările limbei, arătându-și către alți membri părerile lor în cursul discuției d-lui Maiorescu.

*

Când însă lipseau frunțașii și, mai cu seamă, dl. Maiorescu, când se întâmpla ca cei bătrâni să fie duși la București la Camera și rămâneam noi numai, atunci fiecare își dădea curs vervei și ideilor sale, atunci, pot zice, aveau loc discuțiile cele mai interesante, fiindcă se făceau pe teme noi. Iar cei care luau parte la asemenea discuții erau: Alexandru Xenopol, Lambrior, Eminescu, Vărgolici, Grigore Buicliu și eu.

Afară de noi, mai erau încă membri care ar fi putut foarte bine să ia parte la discuție, precum d-nii Naum, Nicu Gane; aceștia,

împreună cu mulți alți, preferau să asculte și numai din când în când să plaseze câte un cuvânt.

În asemenea ocazie am discutat noi chestia pesimismului în poezie și a temei desperate ce adesea era exploatată de Bodnărescu – și până la un oarecare punct de Eminescu – cu privire la neștiința omului de cum s-a născut lumea și cum are să se sfârșească. Și cu aceasta revin la discuția care a stârnit poezia lui Bodnărescu, *Pe mare*, din care am reprodus mai sus câteva strofe.

Pe mine, adept al filosofiei pozitive, această temă mă exaspera, și de câte ori o vedeam pusă în versuri desperate și lugubre, zbucneam și protestam.

La aceste discuții lua parte și Bodnărescu, nu apropo de poeziile lui, ci apropo de credințele filosofice în sine.

— Bine, omule, îmi zicea Eminescu sau Bodnărescu, pe tine nu te interesează marea problemă cum a ieșit lumea din haos, ce a fost înaintea ei și ce va deveni? Această idee nu te preocupă, nu te muncește?

— Nu mă muncește deloc, și dacă mă preocupă, este în margini cu totul restrânse. Voi aveți aerul, în poeziile voastre, a arăta pe un om muncit de dimineată până a doua zi de ideea cum s-a născut lumea și cum va sfârși ea; aveți aerul că nici nu mâncați, nici nu beți, că sunteți adevărați nefericiți pe pământ, fiindcă nu știți cum s-a creat lumea și, mai cu seamă, cum are să se sfârșească; faceți din aceasta preocuparea unică a omului, absorbindu-i gândirea întreagă și aruncându-l în disperare, din cauza neputinței de a dezlega problema. Faceți din om un fel de Faust din actul I, când se plânge că a ajuns la bătrânețe fără să dea vreo dezlegare chestiilor filosofice. Ei bine, eu, o mai repet, sunt foarte mulțumit, mă ocup cu o mulțime de alte chestiuni și numai din când în când mă gândesc în treacăt la această problemă.

— Apoi atunci, îmi răspundea Eminescu, înseamnă că nu ai capul tăiat pentru asemenea probleme.

— Ba nu, aceasta înseamnă că am o disciplină a minții mele, pe când voi lăsați să vagabondeze ale voastre fără frâu și fără nici o rezervă; și în aceasta consistă superioritatea filosofiei pozitive, adăugeam eu, față de metafizică. Marele progres ce a adus știința cu legile ei pozitive a fost între altele că a dat minții o normă sigură pentru a judeca lucrurile și fenomenele. Acele pe care a reușit să le explice au intrat în domeniul cunoștințelor; cât despre rest, între care figurează și chestiunile pe care le discutăm acum, ipotezele constituiesc toată știința, ipoteze bazate

pe principii deja cunoscute, dar ipoteze. În asemenea chestii nu-i nimic nici de turmentat, nici de nenorocit în om; disciplina minții mă face să mă mulțumesc cu cele cunoscute și să întrevăd pe cele necunoscute sau să mă mărginesc a spune pur și simplu că pentru asemenea chestiuni, știința nu are încă răspuns. Așa, de exemplu, relativ la sfârșitul lumii noastre se știe că soarele se răcește încetul cu încetul, când pământul nu va mai avea căldură și lumină...

— Apoi aceste le știm și noi.

— Apoi dacă le știți, de ce nu vă mulțumiți cu dânsese și pentru ce căutați, cum zice francezul, „*midi à quatorze heures*”? Să vă spun eu, toată munca și nenorocirea pe care pretindeți în poeziile voastre că o simțiți față de necunoscut este inventată, este ceva artificial, este o temă convențională, pe care o găsiți proprie a o exploata. Nu simțiți, ci vă faceți că simțiți; este o neonestitate literară...

Și pe această temă discuțiile se prelungeau până la miezul nopții, fiecare ieșind cu părerea pe care o avusese intrând.

În asemenea discuții, Lambrior era cu mine. Cealaltă tabără se compunea mai din tot restul „Junimei”.

XXII

Povești și poezii populare

„Junimea”, așa cum se formase la 1866, nu iubea poeziile populare și gusta pe jumătate poveștile noastre. Curentul literaturii populare mai pronunțat l-au adus cei intrați pe urmă, precum Xenopol, Lambrior, Slavici, Miron Pompiliu, Creangă etc.

De câte ori și mai târziu n-am auzit pe dl. Pogor și chiar pe dl. Carp vorbind cu dispreț de poeziile noastre populare! Noi le susțineam chiar cu oarecare exagerație, iar dl. Pogor ne răspundea:

— Ce-mi vorbiți de poezii populare, poezie descriptivă lipsită de orice sentimente!

Iar dl. Carp adăuga:

— Poezii populare!... Ele se reduc la: *frunză verde și vântul bate*.

Vă puteți închipui protestările noastre. De câte ori se întâmpla o asemenea discuție, când intram acasă, căutam, recitind colecția

lui Alecsandri, bucăți în care un adânc sentiment era fondul însuși al poeziei, sau altele unde un spirit de observație străbătător sărea la fiecare vers. Luam colecția cu noi, și la data viitoare a „Junimei” citeam poeziile acelea și iar discutam.

De multe ori prindeam pe dl. Pogor că discuta a priori, fără să fi citit poeziile; atunci dl. Negruzzi, care nu scăpa ocazia ca să se înțepe cu dl. Pogor, adăuga:

— Are scuză Pogor că n-a citit poeziile. Ele n-au fost tipărite la „Biblioteca contemporană”.

Iar dl. Carp replica sentențios:

— Degeaba umblați cu patriotism, că în literatura populară nu există decât *Iliada* lui Homer.

De aici discuții și glume.

Pe mine aceste discuții mă puseseră la ambiție și mai ales fiindcă aveam de gând să țin o prelegere asupra acestui subiect, am arătat acest lucru. Am căutat prin toate cataloagele și mi-am procurat tot ce am găsit tradus în franțuzește și italienește din poeziile diferitelor popoare. Mi-am procurat în traducție și poeziile populare sârbești și, cetindu-le, am constatat o mare asemănare cu ale noastre; de multe ori era evident că același subiect a fost comun ambelor popoare, numai modul de tratare a subiectului difera; și pe cât mi-a rămas de atunci impresia, poezii noștri populari sunt superiori ca imaginație și, mai cu seamă, ca delicateță de sentiment.

Cu toate acestea, oficialmente poezia populară avea un loc însemnat în *Convorbirile literare*, iar dl. Maiorescu o admitea ca un gen literar respectabil. Cauza era fiindcă Vasile Alecsandri intrând aproape de la început în acest cerc literar și bucurându-se de acel prestigiu meritat, de care am vorbit altă dată, „Junimea” nu putea să facă altceva decât să vorbească cu respect și cu oarecare atenuată admirație de niște poezii pe care Alecsandri le adunase și le prelucrase de multe ori, și din care se inspirase vădit în *Doinele* și în *Lăcrămioarele* sale.

Și se explica foarte bine prevențiunea „Junimei” contra literaturii noastre în genere și, prin urmare, și contra literaturii populare. Tineri veniți din străinătate, cu educație germană și franceză, sub influența marelui civilizații a acestor două popoare, ei cad pe la 1871 în țară în mijlocul unei literaturi factice, care merita severitatea criticelor d-lui Maiorescu. Bolintineanu, Grigore Alexandrescu și Alecsandri erau singurii care rămâneau în picioare. Necunoscători ai istoriei naționale, ai literaturii populare, acei

tineri, care înființează „Junimea”, cred că cea mai bună treabă ce pot face în țară este să traducă din alte limbi, cea națională neavând modele.

În aceste împrejurări în „Junimea” s-a creat un fel de aforism: Nu avem literatură, n-avem istorie, nu avem artă. Și când noi, a doua formație, veniram la „Junimea” cu alt spirit, mai bine înarmați din punct de vedere național, evident că trebuia să se întâmple ciocniri în credințe și în doctrine.

Culegători de poezii populare erau mulți la „Junimea”; erau Miron Pompiliu și Slavici pentru Transilvania, Petrino pentru Bucovina; nu mai vorbesc de poeziile populare din România, pentru care erau foarte mulți colectori.

Eminescu era admiratorul poeziei populare; nu doar că o găsea atât de frumoasă, cât mai cu seamă fiindcă era produsul poporului român, pe care îl iubea în toate manifestațiunile lui, nefăcându-și nici o rezervă. Era un fel de sensibilitate bolnăvicioasă la dânsul când era vorba de român. L-am văzut mai ales la un pahar de vin, cu ochii în lacrimi, vorbind de un eres băbesc din popor. Tot ce face, tot ce zice țăranul, pentru dânsul era perfect. De câte ori nu discutam cu dânsul, arătându-i ridicolul susținerilor sale, când admira toate absurditățile populare, numai fiindcă vin de la popor.

Cu poveștile era altă chestie. Poveștile erau gustate la „Junimea” nu ca un gen superior literar, cum nici nu sunt în realitate, ci ca o formă plăcută a unor minți naive și poate chiar ca o amintire a fiecărui din noi din timpul copilăriei.

Povestitori erau: Slavici, Miron Pompiliu, afară de alții de care nu-mi aduc aminte, și, mai cu seamă, Creangă.

Creangă avea la „Junimea” povești scrise și povești spuse. Acele ce nu le putea scri și publica din cauză că erau *corozive* (prin cuvântul *coroziv* la „Junimea” se înțelegea *măscăracios*) el le istorisea. Și atunci „Junimea” se schimba în șezătoare – bineînțeles în șezători unde nu erau femei și fete. În genere se alegeau serile în care dl. Maiorescu lipsea; d-sa nu gusta acest fel de petrecere pe teme *corozive*. Dl. Naum, pudic cum era, asculta – și chiar cu multă plăcere. Se retrăgea într-un colț, se înroșea din când în când, dar nu pleca; avea o scuză în contra pudicității sale, d-sa fiind literat nu putea să protesteze plecând la povestirea de literatură populară.

Când intra Creangă la „Junimea” și dacă nu era nimic altceva de făcut, atunci dl. Pogor, care gusta cel mai mult dintre noi poveștile sărate ale lui Creangă, îi zicea:

— Creangă, ia spune-ne o poveste!

— *Pe ulița mare sau pe ulița mică?*

— *Pe ulița mare*, strigau mai mulți.

O explicație a acestor cuvinte. Păpușerii (cei care umblau cu hârzobul cu păpuși în timpul carnavalului) aveau două feluri de piese pe care le jucau: unele *corozive*; și altele pentru copii. Când chemai un păpușar acasă, el se uita întâi la persoanele prezente și dacă nu-și explica bine situația, întreba:

— *Cuconașule, pe ulița mare sau pe ulița mică?*

— *Pe ulița mică* se grăbea stăpânul casei să spună. „Junimea” prefera *ulița mare*, căci celelalte povești se publicau în *Convorbiri*.

Și atunci Creangă începea să spună *povestea lui Ion cel prost* sau chiar *povestea lui Moș Nichifor*, însă cu versiuni și detalii alte decât în cea publicată.

*

Dar să ajung la o discuție foarte interesantă cu privire la poeziile populare, provocată de dl. Xenopol printr-un articol al său: *Ceva despre literatura populară*.

Pe dl. Xenopol îl cunoaște toată lumea; el promitea de pe atunci ceea ce a devenit. Era și pe atunci cel mai fecund scriitor al *Convorbirilor literare*.

Se ocupa de toate și scria despre toate. Nici nu te așteptai cu ce venea la „Junimea”. Era inepuizabil, ceea ce făcea bucuria d-lui Iacob Negruzzi, directorul *Convorbirilor literare*.

— Ascultă Xenopol, îi zicea dl. Iacob Negruzzi, n-am manuscript destul pentru numărul viitor al *Convorbirilor*.

— N-ai grijă, că îți voi aduce, chiar mâine trec pe la redacție ca să-ți las ceva.

— Despre ce? întrebam noi.

— Nu știi încă bine, dar desigur că aduc mâine.

Și se ținea de cuvânt. Se ducea acasă, se punea pe scris, scria, scria și a doua zi dl. Iacob Negruzzi avea manuscriptul necesar.

Despre ce n-a scris dl. Xenopol în *Convorbiri*! Cum am spus, despre toate: *Studii asupra stărei noastre actuale*, *Studii asupra vechilor noastre așezăminte*, *Studii economice*, *Despre artă și literatură*. Nenumărate *Recenziuni* despre tot felul de cărți. *Despre epigramă, filosofie* etc., etc.

Avea obiceiul pe care l-a păstrat și până astăzi, ca să pună pe hârtie tot ce observa, tot ce vedea, tot ce-i venea în cap. Cu

o idee fabrica un articol, pe care îl trimetea iute la *Convorbiri*. Orice propunere care i s-ar fi făcut, de întreprins vreun studiu sau de format vreo societate științifică, o primea cu entuziasm. Odată era foarte entuziasmat de ideea d-lui Burlă de a înființa o societate pentru studierea limbei sanscrite. Așa ceva nu cunoștea decât dl. Burlă.

Se înțelege că pe atunci dl. Xenopol era un scriitor neegal; avea lucruri admirabile, dar și lucruri mediocre. Ceea ce-l caracteriza în diferitele sale scrieri, însă, este că în ele găsești totdeauna o idee; o idee greșită, bună sau falsă, dar o idee. Niciodată nu scria numai ca să scrie.

De multe ori la „Junimea” trecea în biroul din fund și se punea să scrie ceva. Noi râdeam și ziceam:

— Iată Xenopol care produce o nouă capodoperă.

El zâmbea și scria înainte.

Dl. Xenopol era foarte indulgent în aprecierile și criticile sale; rar la „Junimea” găsea o poezie cu desăvârșire proastă sau o lucrare rea; totdeauna găsea o parte pe care o aproba, în tot cazul niciodată nu era absolut și intransigent în judecarea operelor. Dl. Xenopol se entuziasma foarte ușor și pentru puțin. Aceste două însușiri i-au rămas – precum de altminterlea toate celelalte – și până astăzi. Și azi este indulgent în critică, și azi se entuziasmează pentru puțin.

*

Într-o seară, prin 1872 sau prin 1873, vine dl. Xenopol la „Junimea”. Seară foarte săracă, mai nimenea nu avea nimic, buzunările d-lui Iacob Negruzzi erau goale. După ce dl. Iacob Negruzzi își descărcă obicinuitul *car cu minciunile*, dl. Pogor întreabă:

— Cine are ceva, să scoată?

Nimeni nu răspunse.

Dl. Xenopol vorbea cu dl. Burlă într-un colț.

— Vasăzică n-avem nimic de cetit? repetă dl. Negruzzi.

Aceste vorbe îl deșteptară pe dl. Xenopol din conversația ce avea, și atunci răspunse:

— Ba am eu ceva, am o critică.

— Apoi de ce nu spuneați? Scoate-o, scoate-o, repetă dl. Pogor.

Și dl. Xenopol scoase din buzunar vreo trei file de manuscris. La vederea acestor trei file, noi începurăm a ne strâmba, zicând:

— Numai atâta?

Căci dl. Xenopol ne obicinuisă cu studii lungi, lungi. E drept a spune în paranteză că și studiile mele istorice, precum și critica istoriei românilor a d-lui Hasdeu erau interminabile, puteam ține recordul lungimei cu dl. Xenopol.

Dl. Xenopol începu a ceti.

Un mic paranteză. Deși atunci dl. Xenopol scria ceva mai bine, dar aproape tot așa de indescifrabil ca și astăzi. Așa că nimeni nu-i putea ceti manuscriptele, trebuia să le citească el.

Autorul începe: *Ceva despre literatura populară*.

— Iar literatura populară!? exclamă dl. Pogor cu dispreț.

— *Porco, porco*, zise dl. Negruzzi.

Am explicat altă dată că *porco* – o denaturare a latinescului *porro* – însemna la „Junimea” ca să fie tăcere, pentru ca cetitorul să poată continua.

Dl. Xenopol punea în articolașul său o interesantă chestie: cum se naște cântecul, povestea, doina, în popor, adică de cine și cum se face această literatură?

La această întrebare răspundea printr-o generalitate: cum că autorul este însuși poporul întreg. Pe urmă mai adăoga ceva mai precis: că autorii acelor cântece, povești și doine nu există, că un fapt trece din gură în gură, fiecare îi adaugă ceva, fiecare îl îmbogățește, așa că la urmă dacă te întrebi cine a făcut poezia sau doina poți să răspunzi: nimeni.

Tot așa explica dl. Xenopol producerea muzicii populare.

Apoi sfârșea, arătând deosebirea între literatura scrisă și cea populară, iar deosebirea cea mai fundamentală o găsea în faptul că: pe când în literatura scrisă opera este a unui singur autor, în cea populară ea nu este a unui singur, ci a mii și mii de autori.

Eu mă ocupasem de această chestie și mult îmi frământasem mintea ca să înțeleg cum se face o poezie populară și de cine. Mi-aduc aminte că am căutat prin autorii români cari culeseseră și se ocupaseră de poeziile populare, să văd tratată această chestie. Mi se spusese că în *Revista română* a lui Odobescu, acesta tratase chestia felului cum se naște o poezie populară și comandasem întreaga colecție. Dar n-am găsit nici acolo nimic precis, generalități și numai generalități. Toți făceau mai mult lirism și sentimentalism pe această temă, și tot prin generalități o dezlegau, cum făcea și dl. Xenopol. Cine a făcut poezia populară? La această întrebare se răspundea: poporul. De unde s-a născut ea? Din sufletul poporului român, se adăoga. Dar aceasta ori nimic este totuna, îmi ziceam eu atunci, căci evident că poporul, în

termeni generali, a creat poeziile populare, și ele au ieșit din nevoile și sentimentele lui; dar cum? Iată chestia.

O notiță însă din poeziile populare culese de Alecsandri mi-a confirmat părerea pe care mi-o făcusem prin simplu rezonament. Eu îmi ziceam: nu se poate ca poeziile populare să n-aibă și ele un autor, o persoană în carne și oase, căci altminterlea nu s-ar putea explica unitatea subiectului și dezvoltarea lui logică.

În adevăr, în colecția lui Alecsandri mă izbise o poezie sentimentală foarte frumoasă de vreo 6-7 strofe. În josul acelei poezii, Alecsandri pune cam următoarea notiță (n-am colecția sub mână ca să cercetez): „această poezie a fost compusă de o fată anume Smaranda, cu ocazia trecerei peste Prut a unui flăcău pe care îl iubea”. Mai știam un lucru, că foarte multe din poeziile cari se cântau la mesele boierești, unde era vorba de fapte de boier și de domn, erau compuse de lăutari, care jucau rolul de un fel de trubaduri – tot ei compunând poeziile pe cari tot ei le *ziceau*. Din aceste și alte rezoane ajunsesem la concluzia că poeziile populare au și ele fiecare un autor și că singura deosebire între ele și poeziile scrise este: că la cele populare numele autorului se uită cu încetul, poezia capătă cu timpul oarecare modificări de formă, nu de fond, și că cel mult alte versiuni înlocuiesc compunerea originală.

Asupra acestei chestii avusesem lungi discuții nu la „Junimea”, ci într-o cafenea, unde ne adunam noi câțiva, anume Lambrior, Conta, Verussi etc. Și în acest cerc divergința era mare între noi: Lambrior susținea teoria d-lui Xenopol, Verussi și cu mine o teorie contrară.

Articolul d-lui Xenopol: *Ceva despre literatura populară* ne prezenta deci ocazia ca această discuție să fie adusă la „Junimea”, iar eu, cum se vede, eram destul de înarmat ca să dau atacul.

După ce dl. Xenopol sfârșește a ceti, dl. Pogor întreabă:

— Cine vorbește despre *lătrătură populară*?

Dl. Pogor în genere la literatură zicea *lătrătură*, dar cuvântul îl păstra mai ales pentru cea populară.

— Mă rog, aș întreba, am zis eu, ce înțelege Xenopol cum că în literatura populară nu este un autor, ci mai mulți? Cum? Adică o poezie populară se naște în mod general, nu trebuie să fie la început un individ care să o compună? Poți concepe în mod material și mecanic ideea unei poezii ieșite din sufletul poporului fără un autor, care dacă nu-i știm numele, nu-i mai puțin adevărat că a trebuit să fie la început în oase și în carne, compunând cu creierul și spunând cu gura sa poezia?

Întrebarea așa de naturală produse un fel de mișcare și zăpăceală, căci mai toți, deprinși cu explicații vagi și generale, erau surprinși printr-o întrebare precisă și de pură factură poetică.

— Desigur, răspunse Vârgolici, că poezia începe prin a fi spusă de cineva; dar unul concepe începutul, iar ceilalți o continuă și o completează, așa că la urmă ea nu mai este opera celui întâi, fiindcă foarte puțin făcuse pentru întregul ei autorul ei primitiv.

Această explicație păru a mulțumi pe mulți, pe mine însă deloc, de aceea am adăogat:

— Ba să mă iertați, eu nu înțeleg deloc lucrul așa; d-voastră aveți aerul a spune că autorul primitiv a compus o strofă sau zece versuri și s-a oprit; că altul a luat acele zece versuri și a mai adaus încă zece de la sine; că un al treilea a compus și el de la dânsul încă zece versuri, și așa mai departe, până s-a completat poema sau balada. Xenopol are aerul să creadă că și în muzică tot așa s-a întâmplat: unul compunând jumătate de melodie, iar altul restul. Este imposibil a se admite aceasta; totul contribuie a admite din contra că și poporul a avut și are adevărați poeți, adevărați muzicanți, cu dispoziții proprii pentru aceasta; că ei sunt considerați în popor întocmai ca și în clasa noastră, de poeți ceilalți, mulțumindu-se a le cânta producerile lor. Faptul că ele mai târziu ajung la noi mai alterate, mai modificate decât cum au fost create, se datorește mijlocului nesigur prin care poezia populară se transmite de la o generație la alta, memoriei și amintirei, care nu pot să păstreze exact opera cum tiparul o face. Cu aceste explicații primesc și eu teoria lui Xenopol, cum că poeziile populare sunt anonime și ieșite din sufletul poporului român.

Discuția a mai continuat mult pe această temă și fiindcă deosebirea între noi era mai mult fructul generalității termenilor în care Xenopol se exprima, am sfârșit prin a cădea de acord afară de câțiva recalcitranti, bunăoară ca Ștefan Vârgolici și Lambrior, cari nu-și puteau închipui cum *Miorița* sau *Păunașul codrilor* să fie operele unui singur țaran.

Iar noi îi râdeam făcându-le următoarea obiecție:

— Voi credeți că *Miorița* nu a putut să iasă din creierul unui singur țaran și tot voi credeți că a ieșit din creierul mai multora, apoi ce-i un țaran și ce-s mai mulți țărani? Nu-i aceeași pătură socială, aceeași cultură, aceeași mentalitate?

Iar dl. Pogor încheie discuția zicând în mod emfatic sentențios. (Acest ton îl lua în chestii de zile mari.)

— Ce tot umblați ridicând la ceruri o poezie descriptivă de o naivitate primitivă! Ce grozăvie cuprinde:

Mioriță lae
Lae bucălae;

asta-i poezie? ce mare treabă a inventat cel care a zis întâi:

Păunașul codrilor,
Voinicul voinicilor

și pentru a afla paternitatea unor asemenea versuri copilărești, vă sfădiți, faceți teorii și contrateorii?

Noi, cu toții de astă dată, protestam, iar dl. Iacob Negruzzi repeta cunoscuta *șarjă* la adresa lui Pogor.

— Mă mir că vă mirați de părerea lui Pogor! Cea din urmă carte pe care a cetit-o din *Biblioteca contemporană* nu vorbește despre poezia populară la români!

Apoi ridicam ședința, mergeam pe stradă grupuri-grupuri, de astă dată glumind, fără să mai discutăm, și intram târziu, târziu acasă.

XXIII

Politica la „Junimea”

Am spus altă dată că la „Junimea” nu se făcea politică; notați că zic că nu se făcea, dar nu că „Junimea” nu făcea politică.

Cei cinci tineri cari au fundat societatea „Junimea” în 1864 (măcar că originea „Junimei” se pretinde că se pierd în noaptea timpurilor), d-nii Rosetti, Maiorescu, Carp, Pogor și Negruzzi, nu făceau atunci politică determinată, nici nu se gândiră la așa ceva înființând „Junimea”. În adevăr, dl. Rosetti era cumnatul lui Cuza Vodă, care era încă pe tron atunci. Ce politică putea să facă? Dl. Maiorescu era profesor și nu se gândea decât să se distingă și să atragă atenția asupra sa prin frumoasele sale prelegeri populare. Dl. Pogor în viața sa n-a făcut politică serioasă, cu atât mai puțin în 1864. Dl. Negruzzi abia sosise din străinătate.

Numai dl. Carp, probabil, avea veleități și dispoziții de politică, nu știu însă care îi erau ideile pe atunci.

Pe patru din acești cinci tineri îi lega ceva mai de aproape. D-nii Carp, Maiorescu, Theodor Rosetti și Negruzzi își făcuseră studiile în Germania, prin urmare aveau o comunitate de educație intelectuală și de idei; numai dl. Pogor studiasse în Franța.

Cum s-a transformat încetul cu încetul „Junimea” literară în „Junimea” politică? Adevărul e că „Junimea” pe lângă caracterul literar, care a rămas fondul ei principal, a mai căpătat cu timpul și o tinctură politică, împrumutând culoarea principalilor ei membri.

Așa, de la 1866, cu ocazia discuției asupra prințului străin sau român în locul rămas vacant prin detronarea lui Cuza, d-nii Maiorescu, Carp, Negruzzi luară o poziție definitivă.

De atunci și până în 1870, aceștia împreună cu d-nii T. Rosetti și Pogor duseră lupta în Iași contra liberalilor reprezentați prin *Fracțiunea liberă și independentă*, iar ca idei simpatizau cu conservatorii în contra *roșilor*, adică liberalilor, reprezentați prin Brătianu și Rosetti.

Mi-aduc aminte că dl. Iacob Negruzzi ne spunea adesea cum în seara întrunirii de la sala Slătineanu, când cu cunoscutul scandal și manifestația contra consulului Prusiei, scandal care afectase atât de mult pe rege, pe atunci domnitor, s-a dus la palat noaptea târziu împreună cu alții pentru a arăta domnitorului sentimentele lor.

*

Cu venirea guvernului d-lui Lascăr Catargiu, toți aceștia începură a face o politică conservatoare militantă, cu o mică nuanță junimistă, nuanță care se vede că există și astăzi.

Împrejurul acestor trei tineri, cititorii știu deja că s-au grupat o mulțime de profesori, avocați, ingineri, care deveniră colaboratorii *Convorbirilor*. Marea majoritate din aceștia, când intrară la „Junimea”, nu făceau politică, nici nu aveau idei concepute politice; era natural ca încetul cu încetul ei să împrumute ideile politice ale d-lor Maiorescu, Carp, Th. Rosetti, Negruzzi. Era întâiul contingent politic al grupului; cu alte cuvinte, contingentul literar de la „Junimea” forma cel dintâi contingent politic, când „Junimea” începu a face politică.

Așa se explică că și astăzi d-nii Naum, Culianu, Grigore Buicliu, Petru Missir etc., etc. sunt junimiști; junimiști au fost până la

moartea lor Ștefan Vârgolici, Melik, Eminescu, Bodnărescu, Vasile Tasu, Ciupercescu, Miron Pompiliu, general Cerchez, colonel Scheletti, Lambrior, Creangă etc., etc.

*

Dintre membrii „Junimei” literare, care nu au fost sau n-au rămas junimiști în politică, sunt foarte puțini.

Mai întâi este dl. Nicu Gane, care a făcut politică junimistă până pe la 1879 – dacă nu mă înșel – și care venind în contact mai de aproape cu fermecătorul de oameni, Ioan Brătianu, a fost cuprins de admirație pentru dânsul și a părăsit lagărul junimist.

Vasile Conta, care când vine la „Junimea” era un om deja copt și format cu ideile proprii în toate chestiile, așa că era refractar la orice influență nouă.

Eu, care după cum am arătat la începutul acestor memorii, aveam înainte de a veni la „Junimea” un fel de idei politice fracționiste, sau mai drept simpatizam și votam cu liberalii fracționiști din Iași. Intrarea mea la „Junimea” a avut influență și asupra ideilor mele politice, căci am început a cunoaște insuficiența și câteodată chiar ridicolul grupului liberal din Iași, cu care făceam politică. Junimist însă mi-ar fi fost foarte greu să devin, din cauza direcției pe care citirea și studiile sociale au imprimat spiritului meu. Am căpătat însă în „Junimea” un lucru: a stima și aproape a iubi chiar pe acești oameni culți, care dacă nu aveau idei largi, dar aveau sentimentul de măsură și de disciplină intelectuală în toate. Așa se explică de ce până și astăzi, cu toate vicisitudinile politice, în cursul atâtor ani, simpatiile și înclinațiunile mele au rămas constante cu privire la junimismul politic, căci cel literar nu mai există, după părerea mea, deși *Convorbirile* continuă a apărea.

Cu dl. Alexandru Xenopol chestia e mai încurcată. D-sa, unul din cei întâi și mai străluciți tineri a căror achizițiune a făcut-o „Junimea”, potrivit naturei sale entuziaste, care îl face ca într-un moment dat să se dea fără rezervă, a fost mulți ani și junimist politic; de la o vreme a încetat de a fi, nu știu anume de când¹.

---

1. Faptul s-a petrecut în 1878. Obiectul imediat al divergenței dintre Xenopol și fruntașii grupării politice junimiste l-a constituit deosebirea de opinie față de vestitul art. 7 al noii Constituții. Xenopol s-a alăturat grupării fracționiste liberale din Iași (n.ed.).

De altmintrelea cred că nici dl. Xenopol singur nu se poate supăra, când voi spune că d-sa n-a avut niciodată aptitudini politice, nici n-a făcut politică serioasă într-un sens sau altul. Dl. Xenopol era eminamente un savant; pe d-sa un fapt istoric, social sau chiar literar îl interesează mai mult decât toată politica.

Asupra membrilor „Junimei” literare deveniți junimiști politici, s-a superpus mai târziu contingentul pur politic, care n-a cunoscut ședințele de la „Junimea”. Vechii junimiști literari, însă, totdeauna au considerat pe recruții politici ca pe un fel de intruși sau mai bine ca pe un fel de junimiști de formație nouă, inferioară.

*

Cel care însă făcea mai dese excursiuni în „Junimea” pe terenul politic era, desigur, dl. Iacob Negruzzi. Acest om viu, cu spirit, foarte impacient se stăpânea cu foarte multă greutate ca să nu vorbească politică.

Din contră, dl. Pogor era intratabil când era vorba ca să vâre politica la „Junimea”. Făcând parte din „Junimea” literară, natural că a devenit și el junimist politic, și a rămas, dar politica nu numai că nu l-a atras, dar nici chiar nu l-a interesat.

Cu venirea la guvern a d-lui Lascăr Catargiu în 1871, în Iași li se dă junimiștilor aproape întreaga situație politică. Iată deci pe dl. Maiorescu, frații Negruzzi, Nicu Gane etc. băgați în politică până în gât, iar unii dintr-înșii ocupând funcțiile de prefecți și primari. Iată-i nevoiți ca să lupte mai cu seamă în alegeri în contra liberalilor numiți *Fracțiunea liberă și independentă*, care erau foarte tari și aveau multe simpatii printre alegători.

Liberalii, printre care era și dl. A.D. Holban, duceau o campanie teribilă în contra junimiștilor, pe care îi arătau alegătorilor și țarei ca francmasoni, ca vânduți străinilor, ca dușmani ai religiei și ai țarei.

Această campanie, pe care nimic nu o justifica, afară de câteva ușurinți de limbă și de condei, prindea în masa electorală. Și cu toate că junimiștii aveau administrația în mână, totuși fracționiștii le dădeau mult de furcă în luptă, așa că principalii junimiști trebuiau să desfășoare mare activitate pentru a reuși. Cel mai aprig și mai neastâmpărat luptător și agent din partea junimiștilor era dl. Iacob Negruzzi. Acesta era într-o veșnică mișcare, făcea vizite alegătorilor și căuta să-i îndoctrineze; pe stradă aborda pe fiecare, discuta, căuta să-l convingă, căuta să risipească calomniile

pe care liberalii le aruncau în contra conservatorilor. În timpul alegerilor avea registre în regulă în care alegătorii erau notați cu diferite particularități sociale. Era aproape singurul dintre conservatori și junimiști care lupta și știa să lupte.

De aceea dl. Iacob Negruzzi ieșea cu cele mai multe voturi și câteodată reușea singur dintre colegii săi, ba chiar mi se pare că s-a ales și în opoziție.

Din contră, dl. Vasile Pogor era cel mai indolent, cel mai apatic, cel mai dezinteresat dintre junimiști în luptele electorale. Și acest lucru făcea exasperația d-lui Iacob Negruzzi, care nu se putea opri ca să nu facă reproșuri amare sau să-și bată joc chiar la „Junimea” de această atitudine a d-lui Pogor.

Tot felul de anecdote cu privire la nepăsarea d-lui Pogor ne spunea la începutul ședinței, când își descărca *carul cu minciunile*.

— Acest om e imposibil! exclama dl. Negruzzi. Nu se duce la un alegător, nu cere un vot, nu vine nici în ziua de alegeri, îi e rușine că-i candidat. Dacă am avea pe toți ca pe Pogor, apoi halal de alegeri!

Odată dl. Negruzzi ne-a spus o anecdotă foarte nostimă, privitoare la nepăsarea d-lui Pogor.

Dl. Pogor era primar și candidat la deputăție.

— În comitetul electoral, ne spuse dl. Negruzzi, eu îi făceam reproșuri că de ce nu ia și el o listă electorală să o studieze, să facă câteva vizite. După multă dojană Pogor pare că se decide la un act energic și îmi zice:

— Bine, să fac cum zici, dar n-am o listă electorală și nici nu știu de unde să o iau.

Atunci un râs omeric ne-a apucat pe toți, de vreme ce dl. Pogor, măcar că era primar, nu știa că listele electorale le face el și se găsesc la primărie la dânsul.

La asemenea zeflemele din partea d-lui Negruzzi, dl. Pogor râdea și el.

Dezinteresarea d-lui Pogor în politică a mers până acolo, încât sub guvernul d-lui Catargiu, mi se pare, a fost numit într-o combinație ministru, și nici măcar nu s-a deranjat să plece la București, refuzând, declinând telegrafic acea onoare. Așa că dl. Pogor a figurat ca ministru numai în *Monitorul Oficial*, timp de 24 ore.

Dl Iacob Negruzzi, cu spiritul său neastâmpărat, încă de la început n-a putut să rabde ca să nu introducă în *Convorbiri*, sub formă de satiră, politica, căutând să ridiculizeze pe adversarii săi fracționiști.

Situația politică în 1871 din Iași era astfel: Factorii principali erau trei: profesori, preoți și negustori, mulți-puțini câți erau.

Fracționiștii aveau pe profesori și pe preoți, adică majoritatea; conservatorii împreună cu junimiștii se rezemau pe negustori, care erau la discreția guvernului. Ura conservatorilor era îndreptată contra profesorilor și a preoților. Pe aceștia dl. Iacob Negruzzi îi ridiculiza într-o satiră, *Electoralele*, în *Convorbiri*, în 1871. Reprezentantul profesorilor în acea satiră este *Tiberiu Lehăescu* (Neculai Ionescu), *Părintele Smântână* (popa Pompilian sau Enăchescu).

Această compoziție, *Electoralele*, e ca toate de această natură; ea reprezintă o întrunire publică la primărie, în care preoții, profesorii și negustorii se dispută sub ochii binevoitori ai prezidentului, doctorul Fătu, și care se termină printr-o bătălie generală, în care profesorii mănâncă bătaie, iar potcapii preoților zboară prin aer.

Dl. Maiorescu, cel mai atacat pe acele vremuri de adversarii săi pe toate terenurile, a avut tăria de caracter ca să înlăture mai întotdeauna politica și personalitățile, ca neintrând în cadrul *Convorbirilor* și ca nefiind determinante în discuție. După ce curăța astfel terenul, apoi răspundea adversarului cu răutate, dar cu răutate literară, dând un model de discuție adversarilor, care model nu era urmat niciodată.

Politică deghizată. Dosarul „Junimei”

Dacă la început în „Junimea” nu se făcea politică pe față, însă deghizat, s-a făcut. De aceea în această chestie este foarte greu a mă pronunța precis și în scurte cuvinte. Ar fi mai drept să zic că se făcea și nu se făcea.

Cum se făcea politică în mod deghizat? Iată cum „Junimea”, societate literară și eminentă critică, avea datoria ca să urmărească scrierile ce apăreau, fie pe calea jurnalismului, fie acele din reviste. Oameni culți și inteligenți, cum erau d-nii Maiorescu, Pogor, Carp, I. Negruzzi, Theodor Rosetti, nu se puteau împiedica să nu fie izbiți, în ceea ce se publica, de o mulțime de prostii, exagerări, idei baroce, exprimate într-un stil ridicol de înflorit sau extravagant. Acele scrieri nu se raportau totdeauna la chestii literare, ci cele mai multe la politică.

Ca să relevezi asemenea enormități în *Convorbiri* nu se putea, politica fiind acolo exclusă. Și chiar când acele scrieri erau cu

caracter literar, „Junimea” credea că nu e de demnitate a unei reviste ca *Convorbirile* ca să releveze în ea toate nimicurile și să pună în vază autori obscuri, făcându-le onoarea de a-i ridiculiza.

De aceea se găsisse un mijloc de a împăca lucrurile. *Convorbirile* rămâneau revista serioasă și critică în mișcările literare și științifice a lucrărilor mai însemnate din țară; pentru extravaganțele însă politice sau chiar literare de un gen inferior, s-a întocmit *Dosarul „Junimei”*. Am atins deja chestia *Dosarului*; cred nemerit să mai adaug câteva detalii.

Nu știu cine a avut ideea înființării *Dosarului „Junimei”*; eu când am venit, la 1872, l-am găsit deja înființat și chiar voluminos. Probabil că el a fost deschis o dată cu *Convorbirile*, sau poate chiar mai înainte.

În ce consista acel *Dosar*? Era un album mare și voluminos, cu culoare roșie, pe ale cărui pagini albe se lipeau tăieturi din gazete cotidiene sau chiar din reviste, când scrierea se preta ridicolului, fie prin prostia ideei, fie prin exagerarea formei sau lipsa de cunoștință a limbei. Cu această ocazie se făcea politică deghizată, iar „Junimea” își arăta chiar părerile ei în politică.

În adevăr, mai toate bucățile aduse pentru a se lipi în *Dosar* erau luate din scrierile adversarilor, adică ale liberalilor. Este drept că liberalismul pe atunci, cu forma nouă constituțională, cu libertatea tribunei, a presei, a întrunirilor, oferea mai multe ocazii. Novici în maniarea acestor libertăți, precum și în exercitarea formelor constituționale, liberalii și în special fracționiștii din Iași, se dădeau la o adevărată orgie, câteodată, de cuvinte bombastice, de fraze fără înțeles, de exprimări de sentimente exagerate într-o limbă înflăcărată. Junimiștii, spirite sobre și măsurate, lipsiți de orice avânt mare sentimental, eminentemente critici, găseau materie de ridicol în toată această manifestare exuberantă; și o făceau cu plăcere, cu atât mai mult cu cât politicește ei erau contra formei parlamentare și a instituțiilor care produceau asemenea ridicularități. Căci vădit că junimiștii erau contra instituțiilor ce se introduseseră de curând, nu fățiș totdeauna, dar în forul lor interior desigur; și nu numai în forul lor interior, dar chiar și la „Junimea”, care era o societate, ca să zic așa, publică. (*Entre qui veut, reste qui peut.*)

Principalii junimiști mergeau chiar mai departe; ei gândeau, și de multe ori spuneau, că instituțiile parlamentare nu pot produce altceva mai serios decât ceea ce ei lipeau la *Dosarul „Junimei”*. Cu nedreptatea caracteristică spiritelor celor mai distinse,

când sunt în joc idei adverse, ei credeau că din regimul parlamentar nu pot ieși decât fraze deșerte, declamatorii, ridicole.

Iată de ce *Dosarul „Junimei”* se îngroșa în fiecare an cu extracte din ziarele liberale. *Dosarul „Junimei”* era oarecum gazeta săptămânală a societății, gazetă care era citită numai de membrii „Junimei”; hazul se făcea în familie.

*

Amatorul cel mai înfocat al *Dosarului „Junimei”* cred că ghiciți cine era: era dl. Pogor. Acest bărbat delicat și simțitor la tot ce era exagerat și umflat, făcea mare haz de asemenea colecție, el chiar era depozitarul *Dosarului. Colaboratorii*, adică cei ce aduceau bucățile de lipit, erau întreaga „Junime”; fiecare membru aducea câte ceva, decât nu de aceeași calitate; nu se puneau în *Dosarul „Junimei”* prostiile fără haz, simplele prostii sau insanități ordinare. De aceea cei care se ocupau cu găsirea bucăților pentru *Dosar* trebuiau să aibă și ei miros și gust literar.

Când dl. Pogor găsea câte ceva, și găsea câte ceva bun, sau când i se aducea ceva bun, era o adevărată sărbătoare pentru dânsul, făcea un haz de nedescris, lua tăietura din gazetă cu mare precauțiune, deschidea albumul încetișor, pe urmă cu penelul și guma ungea frumușel pagina albă, pe care cu mare precauțiune lipea prețiosul document. Apoi îl mai citea o dată, râdea cu hohote, se învârtea prin casă și de bucurie nemaștiind ce să facă, lua o pernă și o arunca în capul d-lui Nicu Gane, strigându-i:

— Tu, Drăgănescule, nu înțelegi ce nostim este acest lucru!...

Erau vânători iscusiți pentru furnizarea *Dosarului*. Cel mai fin desigur că era dl. Grigore Buicliu; el aducea bucățile cele mai nostime, alegerea era totdeauna sigură și vânatul ce aducea totdeauna primit.

Nu același lucru se întâmpla și cu alții. *Caracuda* și ea se încerca să aducă bucăți pentru *Dosar* dar nu reușea, căci nimerea lucruri nesărate și nepipărate, prostii de acele care nu te fac să râzi – și la „Junimea” cu drept cuvânt, după râsul mai mare sau mai mic ce provoca o bucată, se hotăra dacă merita sau nu merita a fi pusă la *Dosar*.

Un membru asiduu în colecționarea aceasta era Vasile Tasu, dar n-avea niciodată noroc, mai toate bucățile lui erau refuzate.

— *Faul, faul*, strigau toți din toate părțile.

Iar bietul Tasu se înroșea până în vârful urechilor și punea ziarul în buzunar.

Și îmi explic de ce. Îl vedeam în cursul săptămânei pe Tasu ocupându-se în orele lui libere numai cu căutarea de prostii pentru *Dosar*, și toată lumea știe ce se întâmplă în asemenea cazuri; când cauți într-adins o prostie, ți se pare că o găsești la fiecare pas, pierzi spontaneitatea pe care spiritul trebuie să o păstreze pentru a putea fi izbit cu succes de un ridicol deosebit.

În aducerea de bucăți pentru *Dosar*, fiecare își arăta temperamentul. Așa, când „Junimea” era la dl. Pogor, îndată ce-l vedeam în ușa salonului râzând și dând din picioare, de pe scări înțelegeam că a găsit ceva nostim pentru *Dosar*. De altminterlea chiar dacă n-am fi înțeles, dl. Pogor se grăbea ca să ne-o spună, nu putea să tacă, nici să aibă răbdare măcar câteva minute. Era Pogor în toată întregimea lui.

Dl. Negruzzi proceda altfel. D-sa venea, își deschidea *carul cu minciunile*, fără să amintească nimic de *Dosar*, începea apoi o anecdotă politică și încetul cu încetul venea la extractul, pe care-l scotea apoi din buzunar. Aceste precauțiuni erau luate în vederea vreunui eșec, mai ales că era veșnic pândit de dl. Pogor cu verva lui îndrăcită. Apoi dl. Negruzzi mai avea un gen comic de citit, care făcea bucata mai ridicolă încă, așa că ea era primită, chiar când nu era de prima calitate.

Cu dl. Maiorescu era lucru mai interesant, căci și dl. Maiorescu aducea multe lucruri pentru *Dosar*. După ce intra în salon și se așeza pe scaun zicea:

— Ei, ei, unde e *Dosarul*? Am ceva.

Dl. Pogor, vesel, se repezea în bibliotecă și-l aducea triumfal. Atunci dl. Maiorescu, cu o mare gravitate și seriozitate, scotea jurnalul în care era însemnată cu creion verde partea încriminată. Apoi citea. Dacă bucata era înflăcărată, o cetea serios, bufnind din când în când de râs. Efectul era irezistibil. Dl. Pogor se repezea de-și aducea pensoara și guma și o nouă capodoperă venea să adauge la celelalte capodopere ale *Dosarului*.

La asemenea ocazie se răsfoia din nou *Dosarul* cetindu-se bucățile ce provocau mai mult haz. Dintre acele bucăți mi-aduc aminte că „Junimea” făcea mare haz de o proclamație a lui Dumitru Brătianu către locuitorii Capitalei, în calitate de primar – mi se pare –, cu ocazia venirii, cred, a domnitorului Carol.

Contribuitorii cei mai obicinuți ai *Dosarului* erau d-nii Misail și Aricescu.

Din Iași, fracționiștii cu frații Tacu, Lateș aveau și ei locul lor rezervat.

Poeții din Transilvania nu erau de asemenea cruțați. Apoi urmau o serie de lucrări anonime, foarte prețioase, din punct de vedere al *Dosarului*.

*

Dar și aici o observație. Când zic la „Junimea” se făcea mare haz de asemenea lucruri, înțeleg pe cei zece sau doisprezece membri principali, restul... Este drept că la cetirea *Dosarului* toți râdeau, dar dacă te-ai fi uitat la *caracadă* și la alți membri ai „Junimei”, îndată vedeai că ei râdeau, fiindcă vedeau pe ceilalți că râd, râdeau de rușine, ca să facă ca ceilalți; altminterlea poate, dacă i-ar fi pus și pe dâșii să scrie asupra unei teme, ar fi scris întocmai ca autorii din *Dosar*.

Dar aceasta era indiferent, hazul era general și într-un moment dat îți făcea iluzia că membrii „Junimei”, de la cel mai mare până la cel mai mic, sunt toți plini de spirit și plini de cultură.

A doua zi prin oraș se știau cele petrecute la „Junimea” și se afla bunăoară că discursul cutărui fracționist a fost pus în *Dosar*. Mare furie și indignare! Păcatul fracționiștilor era că nu înțelegeau gluma și nu erau oameni de spirit; toate le luau la serios și le judecau în mod dramatic. *Dosarul „Junimei”* era considerat ca un act de sacrilegiu la adresa instituțiilor parlamentare și sentimentelor patriotice. Pe această temă ei declamau din nou, dând astfel din nou ocazia ca *Dosarul* să se îmbogățească.

Mi-aduc aminte că erau câteva bucăți din discursurile sau broșurile fracționiștilor cu privire la descentralizare, de toată frumusețea.

O explicație e necesară.

În urma înscrierii în Constituția de la 1866 a dezideratului pentru o mai mare descentralizare, oratorii liberali din Iași făceau din acest deziderat tema mai tuturor discursurilor lor.

Este incalculabil numărul discursurilor, pe care în adolescența mea le-am auzit pe tema descentralizării, în întrunirile publice. Oratorii se succedau la tribună, dar tema rămânea aproape aceeași: *descentralizare și iarăși descentralizare*. Cel care însă avea specialitatea acestei teme era răposatul Dimitrie Tacu.

Și lucru curios, măcar că de nenumărate ori am auzit de la tribună în întrunirile publice ce e descentralizarea, eu n-am

înțeles aceasta decât târziu, după ce uitasem de acele discursuri; căci nu știu cum se face, însă ieșeam totdeauna după sfârșitul unei întruniri mai nedomirit de cum venisem, de ce este descentralizarea, măcar că numai despre dânsa se vorbea.

Junimiștii natural că nu scăpau ocazia ca să adauge o pagină la *Dosar*. Și, o repet, când a doua zi se afla că *descentralizarea* a fost pusă la *Dosar*, o mare indignare cuprindea pe dl. Dimitrie Tacu, care nu pierdea ocazia de a striga peste tot locul:

— Am să le arăt eu acestor cosmopoliți, schopenhaueriani, vânzători de țară, acestor epicuriani și liber cugetători!

XXIV

Chestia evreiască

Și ca să sfârșesc cu politica la „Junimea”, voi adăuga: o singură chestie cu caracter politic se discuta liber la „Junimea” și dădea loc la discuții de ceasuri întregi, când nu era nimic de citit și când venea dl. Carp mai cu seamă, era *chestia evreiască*.

Prezența d-lui Carp era necesară ca să se poată isca discuția, fiindcă d-sa era singurul, dar absolut singurul partizan de pe atunci al evreilor, iar în toată țara, dintre oamenii politici, mai era încă Manolache Costache. A, uitam încă pe dl. C.A. Rosetti; dar ideile sale în această privință erau foarte complexe și iese din cadrul acestor amintiri.

La Iași toți eram mai mult sau mai puțin antisemiți și „Junimea” nu se deosebea în această privință.

Așa eu tocmai mai târziu, după ce m-am întors din străinătate și mai cu seamă cu discuțiile care au avut loc în 1878 cu ocazia revizuirii articolului 7, am încetat de a fi antisemit. Înainte de a pleca în străinătate însă eram antisemit în regulă, nu fanatic, dar neamicul evreilor.

Și nici nu se putea altminterlea. Crescut într-un oraș ca Iași, cu o populație eminamente evreiască, făcând la început politică cu *Fracțiunea liberă și independentă*, dușmanul neîmpăcat al evreilor, îmbuibat de ideile ei, neavând timpul să mă gândesc prin mine asupra chestiei, alte ocupații literare și științifice absorbindu-mi gândirea, era natural ca să primesc gata preparate în politică

ideile pe cari le profesau și ceilalți – și aceasta cu atât mai mult, cu cât în chestia de care vorbesc nu era deosebire de vederi între partide: conservatorii ca și liberalii din Iași gândind în fond aproape identic; zic aproape, căci era deosebire în ceea ce privește modalitatea.

Așa, era o deosebire între „Junimea” și *Fracțiunea liberă și independentă*. Această din urmă grupare avea ca cal de bătație aproape zilnic chestia evreiască, care, pe lângă chestia descențializării, forma fondul de rezistență al întrunirilor liberale. Discursuri interminabile se rosteau împotriva evreilor, toate relele din omenire erau cauzate de evrei, iar românii erau arătați ca trebuind să dispară peste 10 sau 15 ani cel mult și țara românească devenea o nouă Palestină.

*

De altminterlea era explicabilă pe atunci acea dușmănie și mai cu seamă îngrijirea ce această chestie inspira celor mai moderați.

Și astăzi sunt evrei în Iași și foarte mulți în București: dar ce deosebire între evreii de acuma – vorbesc de pătura superioară – și între evreii de atunci!

La Iași, pe atunci, afară de un număr de familii mai vechi, evreii erau emigrați din Rusia și din Galiția, de 15-20 de ani, și în fiecare zi grupuri-grupuri de familii soseau proaspăt. Totul îi deosebea de români, și totul îi făcea pe aceștia să se revolte sau să se îngrijească. Portul atât la evrei cât și la evreice era deosebit; bonetele cele de catifea garnite cu blană, antereiele lungi, barbele inculte și prolixе și perciunii cei interminabili, iar la femei perucele mari și păroase de pe cap (femeile la măritare își tăiau părul) cu cărarea lor lată, care se vedea de o poștă că-i artificială, toate acestea te izbeau ca ceva straniu și neadaptabil.

Nu era evreu pe atunci care să vorbească, nu perfect, dar măcar corect românește; toți doctorii, arhitecții etc. evrei vorbeau o limbă oribilă! În școli abia începuse câte un evreu a-și trimite copilul; școli speciale lor, în care erau profesori de o ignoranță fenomenală, serveau copiilor, mai cu seamă celor de clasa de jos, de a le dota o cultură primitivă și informă. Ceea ce ne izbea pe noi, între altele, era felul cum copiii în timp glodos erau duși la școală în spate de niște purtători numiți *belferi*, care aveau mi se pare, chiar în școală, un rol oarecare. Cuvântul de *belfer* s-a dat pe urmă profesorilor liberali, în semn de răs și de batjocură.

Moravurile acestor emigrați erau nu mai puțin izbitoare. Cei mai mulți evrei nu știau mai deloc românește, nici nu puteau să învețe, trăind cu desăvârșire numai între dâșii. Sărbătorile lor se petreceau în mod zgomotos: cântece, plânsete, vaiete, toate erau asurzitoare, spre marele scandal al românilor, care nu înțelegeau că și evreii exercită mai la urmă un cult; ei considerau aceste manifestări religioase ca niște provocări la adresa lor.

Adaugă pe lângă aceasta și chestia economică. Iașul părăsit pentru București, devenind sărac, comerțul și meseriile toate în mâna evreilor.

În adevăr, era imposibil ca cineva să nu fie antisemit, punându-se din orice punct de vedere, fie din acel al limbei și culturai, fie din al curățeniei moravurilor, fie din acel economic.

De chestia politică nici nu putea să fie vorbă; nimeni nici că se gândea a da evreilor drepturi politice sau măcar la posibilitatea unei asemenea întâmplări.

Constituția de la 1866 regulase după credința generală în mod definitiv această îngrijitoare chestie, excluzând pe evrei de la puțința de a deveni cetățeni români.

Numai o singură chestie preocupa pe toată lumea, cea a înmulțirii neconținute a evreilor și cea de a găsi un mijloc ca să scape țara de dâșii.

Despre asimilarea lor sau posibilitatea asimilării, nici nu era vorbă, aceasta era considerată ca un lucru imposibil, după cum voi arăta mai la vale.

*

În mijlocul acestei stări generale, „Junimea” nu se putea să nu se resimtă și ea; dar cu moderația care o caracteriza în toate manifestările ei, natural că „Junimea” nu putea să-și exprime în mod zgomotos și declamator ceea ce păstra numai pentru dânsa, cu atât mai mult cu cât chestia ieșea în definitiv din cadrul preocupărilor societății.

Noi tinerii eram toți antisemiți și nu ne jenam a arăta aceasta. Eminescu mai cu seamă, natură impulsivă, era teribil când îl puneai pe această temă. Eminescu voiajase mult în țările locuite de români, nu știu de unde chiar căpătase un accent muntelesco-ardelean, încât mulți n-ar fi crezut că e moldovan și încă din Botoșani, orașul unde se vorbește mai mult moldovenește ca accent, decât peste tot locul.

Mi-aduc aminte că odată se întorsese de la o excursiune de la Suceava. Era așa de emoționat, încât nu putea vorbi.

— Auzi, orașul Suceava, oraș boieresc, cetate a sfântului Ștefan cel Mare, cetatea care a rezistat la asalturile leșilor și ungurilor, cuibul zmeilor și al vulturilor, în prada verminei jidovești! Iar Iașul, scaunul lui Lăpușneanu și atâtor domni români, de batjocura tuturor străinilor de limbă și de neam!

Dl. Maiorescu rar își exprima ideea în chestia evreiască. Cum că era contra, o spunea; de altmintrelea a dovedit-o cu ocazia revizuirii articolului 7.

Dl. Pogor se dezinteresa de chestie, dar nu iubea pe evrei.

Alecsandri era un antisemit vesel și glumeț, ceea ce nu-l împiedeca ca să desprețuiască mai mult decât să urască pe evrei. Toată literatura cea ușoară de teatru a lui Alecsandri se învârtește în jurul grecului și a jidanului, mai cu seamă a jidanului. Ba chiar a făcut o piesă cu tendinți sociale: *Lipitorile satelor*, în care jidanul este dat ca o adevărată plagă la sate.

*

Un singur junimist era antisemit pasionat, neastâmpărat, având vecinic preocuparea evreilor, acela era dl. Negruzzi. D-sa nu mai sfârșea când începea a vorbi despre evrei: teorii, lucruri observate, anecdote, totul exploata pentru a-și susține părerea.

Dl. Negruzzi nu scăpa nici o ocaziune ca să nu spună în treacăt o răutate la adresa evreilor. De multe ori ne povestea anecdote despre jidanii din Berlin, arătându-ne că evreii peste tot locul sunt aceiași, la Berlin ca și la Iași; că numai în aparență se deosibesc, că evreii la Berlin sunt urâți și desprețuiți, că așa trebuie să facem și noi.

Însă nu avea contrazicători, cum am zis, toți fiind în fond de aceeași părere. Când însă venea dl. Carp la „Junimea”, atunci d-sa găsea într-acesta un contrazicător, tot așa de violent și tranșant, în celalt sens. Erau interesante discuțiile în chestia evreilor, când asista dl. Carp. Toți se coalizau în contra d-lui Carp, luând mai mult sau mai puțin apărarea d-lui Negruzzi.

În adevăr, dl. Carp era atunci ceea ce este astăzi un om cu unghiuri și cu ascuțișuri, un om cu sentențe și cu formule, care provoacă pe cei mai blânzi și mai răbdători.

— Ce vă plângeți de jidani – de multe ori zicea –, fără jidani n-am avea comerț, n-am avea meserie, ei ocupă un loc, care fără dânsii ar trebui să fie gol: românul este leneș și vițios.

La aceste cuvinte se ridicau mari protestări, până și *caracuda* își ieșea din atitudinea ei modestă și tăcută pentru ca să protesteze.

— Românul este inteligent, strigau glasuri.

— Inteligent cât veți voi, adăoga în mod nemilos dl. Carp, dar leneș și bețiv; jidanul, din contră, este harnic și sobru, aceasta-i tăria lui...

Iar discuția urma înflăcărată.

Terenul discuției teoretice, anume dacă evreul este asimilabil sau ba, nu-l preocupa pe dl. Carp, nu cerea de la acela ca să știe limba sau să se adapteze țarei. Nu; se mulțumea pur și simplu să constate două fapte: că românul este leneș și vițios și că din contră evreul este harnic și cumpătat. Și cu aceasta dl. Carp rezolva întreaga chestie economică, care era în discuție.

Și coincidență curioasă, faptele într-o seară i-au dat d-lui Carp un succes ușor.

Ieșeam târziu de la „Junimea”, pe la unu, după o discuție furtunoasă în chestia evreiască. Îl conduceam pe dl. Carp discutând, când iată întâlnim un om beat, de-abia se ținea pe picioare, făcând zigzaguri imense în mijlocul străzii. Drept acolo, într-o casă mică și murdară, zărim o mică lumină la o fereastră. Era un ciobotar evreu, care la lumina unui glob umplut cu apă servind de reflector, lucra penibil la această oră înaintată.

Dl. Carp triumfător se oprește și arătând pe omul beat, ne zice:

— Iată românul d-voastră!

Apoi cu un gest cam dramatic, arătând pe lucrătorul evreu, adăogi:

— Iată și evreul meu! Acum înțelegeți deosebirea între unul și între altul și înțelegeți de ce unul este superior celuilalt?

Acest argument viu nu era deloc convingător; sau, dacă voiți, pentru antisemiți el era un argument mai mult contra evreilor.

În adevăr, ce susțineau pe atunci fracționiștii, și care erau argumentele cu care evreii erau combătuți?

De atunci s-a schimbat mult terenul de luptă, s-a mai subțiat; atunci însă, toate argumentele erau bune contra evreilor, ba cu cât erau mai puțin temeinice, erau mai ușor primite. Evreul era considerat ca o ființă periculoasă din toate punctele de vedere: religios, economic și social.

Erau în Iași foarte mulți oameni culți care credeau că la sărbătorile cele mari de toamnă ale evreilor, aceștia trebuiau să se înfrupte cu sânge de creștin. Iată cum se pretindea că se face aceasta: evreii pândeau împrejurul havrelor lor (școli unde se

închină) trecerea vreunui copil creștin. Când observau că nu-i nimenea străin prin prejur, ei se repezeau, înconjurau copilul și iute îl târau în școală. Acolo, după ce-l omorau, conform ritului lor, îl puneau într-un boloboc tapisat cu cuie ascuțite și-l învârteau până i se scurgea tot sângele. În sângele creștinesc, ei muiau o pânză mare și o lăsau până când se îmbiba, apoi acea pânză era tăiată în mici bucățele, câte familii de evrei erau în Iași, căroră li se da câte una. Așa o bucățică de pânză muiată în sânge o purtau membrii familiei de la cei mai mari până la cei mai mici prin buzunarele lor. Această practică o certificau oameni serioși. În fiecare an, cu ocazia sărbătorilor, se semnala dispariția vreunui copil român și poliția de multe ori făcea să se acrediteze asemenea zgomote; cu toate acestea, niciodată nu s-a văzut un părinte care să reclame un copil dispărut.

*

Dar oamenii învățați aveau alt mijloc de a combate pe evrei. Acest mijloc era a arăta că după legile lor, după talmud, evreii sunt datori să fie lacomi, cruzi și înșelători față de alte rase.

Iar, pe de altă parte, se susținea că evreii au rămas și vor rămâne totdeauna neschimbați, că ei sunt neasimilabili, neaccesibili la orice cultură alta decât a lor, incapabili de a se apropia vreodată de români sau de a se interesa de țara lor adoptivă.

Câte nopți n-am petrecut în discuții furtunoase de asemenea natură! Dl. Hasdeu cu vasta sa erudiție de pe atunci tipărise un opuscul intitulat, mi se pare: *Evreii și Talmudul* și mai scrisese încă o broșură intitulată: *Istoria toleranței religioase la români*. În primul opuscul d-sa adunase tot ce se poate extrage din „Talmud” nefavorabil evreilor, cu comentariile celor mai iluștri antisemiți din Europa.

Acest opuscul avu un răsunet mare, toți îl citeau și-l aprobau. Dl. Hasdeu era dușmanul „Junimei”, dar în această materie, unde nu erau păreri deosebite, dl. Iacob Negruzzi aproba cartea, precum și alți junimiști.

În asemenea stare era vădit că noi pe atunci eram foarte intoleranți față de evrei; deja de pe atunci evreii foarte puternici în Europa, stăpâni pe capitaluri și pe presă, începură o campanie în contra României, tratându-ne de țară barbară și netolerantă. Mai ales această campanie deveni violentă cu ocazia unor mișcări populare din 1869 – dacă nu mă înșel – de la Bacău și din alte

părți, precum și cu ocazia trimiterei înapoi peste Dunăre a unor evrei prinși fără pașapoarte, din care s-au înecat unul sau doi în graba cu care au fost trimiși înapoi de unde veniseră.

Necesitatea unui răspuns defăimătorilor noștri și presei evreiești din Europa se impunea, și atunci dl. Hasdeu scrisese *Istoria toleranței religioase la români* în care arată lipsa de fanatism religios a românului în cursul veacurilor.

Mai era un mijloc de a sprijini campania în contra evreilor, un mijloc de asemenea pentru oameni culti, acela de a cita părerile tuturor oamenilor mari din toate veacurile, cari s-au pronunțat contra evreilor. Ieșise o broșură, în care erau reproduse aceste păreri, începând cu proconsulii romani din Palestina, apoi cu împărații romani, apoi veneau citații din sfinții creștini, catolici mai cu seamă, și așa mai încoace până la Napoleon I, ale cărui păreri antisemite erau puse la locul de onoare. Mai pe urmă veneau citații din filosofii germani și din toate ilustrațiile contemporane antisemite.

Un antisemit îndârjit era Vasile Conta.

Cu Conta aveam foarte multe discuții, Lambrior și cu mine, cu toate că nici noi nu eram filosemiți. Conta însă avea idei așa de absolute în această chestie, antisemitismul lui era așa de tranșant și de ireductibil, încât nu-l puteam admite. Acest om superior nu era un temperament combativ, și în toate chestiunile puteai discuta cu dânsul, având spiritul conciliant; când venea vorba însă de evreu, nu-l mai cunoșteai, din bun și blând el devenea rău, iar glasul lui dulce și plăcut lua accente aspre și violente. Nu era chip să sfârșească când începea pe această chestie.

Adunase un material vast în contra evreilor, pune la contribuție toate scrierile cunoscute și-și formase o doctrină implacabilă. Acest om bun și această inteligență superioară nu se dedea înapoi înaintea oricărei soluții, oricât de extreme, numai ca să poată scăpa țara de evrei; căci Conta neadmițând nici asimilare, nici măcar o împăcare cu evreii, propunea ca singura soluție alungarea în masă, pe care el o credea posibilă.

După ce Conta a intrat la „Junimea”, pe la 1876, elementul antisemit a căpătat o forță mare, iar între el și dl. Carp niciodată nu s-au putut stabili măcar relații de toate zilele. În adevăr, deosebirea trebuia ca să se arate și mai mare în Camera de revizie de la 1879, căci Conta reușește pe tema antisemitismului să se aleagă la Iași deputat. În Cameră el fu unul din cei mai aprigi potrivnici a modificării art. 7 și, lucru curios, acestui om

cu cunoștințe așa de variate și de serioase îi era rezervat ca să se distingă în Cameră cu discursuri în contra evreilor, adică pe o chestie pasionantă și nedreaptă. Mi s-a spus – eu nu eram pe atunci în țară – că discursul său a făcut o profundă impresie și l-a ridicat sus de tot în ochii Camerei; nici nu se putea altminterlea, dat fiind inteligența și cultura lui Conta, dat fiind de asemenea și spiritul de antisemitism care domnea. Dar și acum stăruiesc a crede că Conta s-ar fi putut distinge pe alte subiecte, cu mult mai mult temei și merit.

Reîntors în țară am întâlnit pe dl. Carp și vorbind mai mult l-am întrebat între altele cum a fost Conta în Cameră în discursul său, iar dl. Carp, violent, mi-a răspuns textual:

— Conta? Conta a adunat tot glodul care s-a debitat în contra evreilor, a făcut din el un mare gogoloț și l-a aruncat în mijlocul Camerei. Iată discursul lui Conta.

Natural că dl. Carp ca filosemit n-a putut să guste discursul d-lui Conta; natural că expresia de mai sus nu se poate potrivi cu discursul, chiar nedrept și pătimăș al unui om de talia lui Conta. Dar când mă gândesc la argumentele și la așa-numitele dovezi ce se aduceau atunci în contra evreilor și la teoriile absolute care se susțineau, trebuie să recunosc că campania de atunci în contra evreilor, așa cum era dusă, era cel puțin trei pătrimi fără temei.

Conta a devenit astfel aproape idolul Iașului, din cauza convingerilor sale antisemite. Bieții fracționiști rămaseră pe planul al treilea, ei luptători pe această chestie de la 1866; acest nou venit le luă locul și le fură simpatia publicului într-o singură campanie.

Pentru ce? Apoi de – Conta era Conta –, un om ca dânsul pe orice punea mâna se simțea. Chestia evreilor devenise banală în discursurile liberalilor din Iași, ei se mărgineau a reedita aceleași clișeuri, a se ținea în un cerc restrâns de vederi, servindu-se cu aceleași fraze stereotipe. Noi adolescenții știam mai de înaintea nu numai ce au să zică oratorii, dar până și frazele și locul în care au să-și exprime indignarea sau să plângă că țara este în pericol. Le lipsea cultura pentru a-și reînnoi materialul și nu aveau destulă inteligență pentru ca să lărgască câmpul de operație.

Vine Conta, vine și reînnoiește modul de a trata chestia evreiască. El combate pe evrei în numele științei și al teoriilor absolute, iar fracționiștii văd cu mâhnire că acest partizan al

ideilor lor este în realitate un rival serios, de vreme ce-i bate la alegerile de revizuire a Constituției, chiar pe propriul lor teren.

Printre multele pericole semnalate pe atunci, mi-aduc aminte de unul foarte original. S-a susținut că evreii nu numai că nu trec la creștinism, dar că au un spirit mare de prozelitism și convertesc pe creștini la mozaism. Urma de aici – ne spuneau antisemiții – că dacă nu vom băga de seamă, românii vor îmbrățișa cu încetul religia mozaică! Nu mi-aduc aminte cine susținea această idee originală, dar sunt sigur că ea a fost susținută.

Mai pe urmă, mult mai pe urmă, am găsit de unde antisemitismul nostru împrumutase această idee, căci nu era a lui, ci era luată dintr-un autor german bavarez, al cărui nume nu-mi vine în minte în momentul acesta.

Teoria bavarezului este foarte curioasă și ea pare a se baza pe fapte. Iată cum argumentează el: toți evreii emigranți în Europa din Palestina în diferite veacuri au fost de rasă brună; blonzii nu sunt cunoscuți în Palestina. Cum se explică atunci că majoritatea evreilor din Germania și Austria sunt blonzi sau roși? Dacă ții seamă, argumentează autorul, că rasa germană e blondă, nu-ți poți explica prezența de oameni blonzi, aparținând mozaismului, decât că toți aceștia sunt vechi germani, rasă indo-europeană, convertiți la mozaism în cursul veacurilor de evrei bruni veniți din Palestina.

Autorul bavarez uită numai un lucru, *încrucișarea raselor*, a rasei blonde *dominante masculine* cu rasa supusă *brună feminină*!

Cum zic, până și această teorie a fost utilizată, care cel puțin la noi lovea bunul-simț și spiritul cel mai elementar de observație. În adevăr, evrei deveniți prin botez români am văzut și vedem în fiecare zi, români însă convertiți la mozaism, acest lucru nu se vede; ba pardon, am auzit că anii trecuți un tânăr român s-a convertit la mozaism ca să ia o față a unor părinți foarte habotnici evrei; dar această convertire, cum vedeți, se datorește dragostei și cu dragostea nu se glumește.

Partea a II-a

I

Dar ce voia societatea „Junimea” în literatură, ce scop urmărea? Se adunau toți oamenii despre care am vorbit, o dată pe săptămână, numai ca să glumească, să facă spirit pe socoteala altora și să critice tot ce nu aparținea „Junimei” și *Convorbirilor*? Când „Junimea” înființă *Convorbirile literare* avut-a ea un scop definit, sau membrii ei au căutat să aibă un organ unde să scrie tot ce le venea prin cap? Și, în sfârșit, această societate dat-a ea roade, determinat-a ea un curent în țară?

Iată întrebări care se impun în mod natural.

Deja am răspuns în o bună parte în mod indirect la aceste întrebări; căci partea anecdotică, căreia i-am dat un loc așa de însemnat, nu m-a făcut să las cu desăvârșire deoparte arătarea scopului ce urmărea „Junimea”. De astă dată însă mă voi ocupa mai pe larg de această din urmă parte, să arăt marele lupte ale *Convorbirilor*, marele polemice ale „Junimei” cu restul țărilor ocupate de români, și, în special, mai târziu cu Bucureștii.

*

Am spus în mod anecdotic că originile „Junimei” se pierd în noaptea timpurilor; în realitate societatea „Junimea” se înființează în 1864, iar ocazia înființării ei sunt prelegerile populare pe care le inaugurează dl. Maiorescu la început în saloanele Băncii din Moldova în Iași, iar înființătorii sunt d-nii: Maiorescu, Carp, Theodor Rosetti, Pogor, Burghilea și Iacob Negruzzi¹.

Sc știe că lucrul cel mai greu – tocmai fiindcă e ușor – este de a da nume unei cărți pe care ai scris-o, unui jurnal pe care voiești să-l deschizi sau unei societăți pe care voiești s-o înființezi. Când este să botezi cu nume asemenea lucruri, tot felul de

---

1. Toți cei care au creionat istoricul „Junimii” au pomenit numai de 5 fondatori. Burghilea era unul dintre vechii junimiști, dar nu și fondatorul ei. O spune, de altfel, la începutul *Amintirilor* sale G. Panu (n.ed.).

cuvinte pretențioase sau deșanțate îți vin în cap, care nu te mulțumesc, sau dacă te mulțumesc pe tine, nu mulțumesc pe ceilalți. Așa s-a întâmplat cu botezul acestei societăți.

Dl. Iacob Negruzzi ne spune că, deși în 1864 se hotărăște înființarea unei societăți literare, dar membrii mai sus amintiți au ținut mai multe duminici ședințe ca să găsească un nume societății, fără a cădea de acord. Nu știu cine propusese, în fine, ca să se dea societății numele de *Ulpia traiană*, care fu primit în lipsă de altceva. Dar acest nume era contrar tendințelor ce trebuia să manifesteze societatea, adică tendința de a combate latinismul cu orice preț. De aceea, duminica viitoare membrii reveniră asupra hotărârei luate. Și iată cum dl. Negruzzi, în numărul jubiliar al *Convorbirilor literare* din 1892, povestește găsirea numelui:

După multă discuție, Theodor Rosetti ne zise de pe patul unde era culcat: – Măi băieți, vreți să vă dau un nume fără pretenție, care are să vă placă la toți, fiindcă nu zice mare lucru? – Vorbește! – Hai s-o botezăm „Junimea”, zise Theodor Rosetti. – Foarte bine găsit! strigarăm cu toții. Atunci Pogor, ridicându-se de pe canapeaua pe care se aruncase, începu să cânte ca un preot pe nas și întrebă de trei ori: S-a lepădat copilul de Satana pedantismului? De trei ori răspunserăm cu toții râzând: S-a lepădat. – În numele Domnului, boteze-se dar „Junimea”, exclamă Pogor, și „Junimea” a rămas până în ziua de azi!

Cuvântul „Junimea”, în sens de reprezentanți ai tinereții față de bătrâni, fu utilizat mult timp.

Așa, în multe articole ale d-lui Maiorescu, de la început vedem spunându-se: că „Junimea”, adică *tinereții*, au datoria etc. Dar mai târziu, bineînțeles, acest cuvânt a pierdut semnificația lui primitivă și mai târziu, precum și astăzi, el nu mai însemna nimic. Ba chiar el contrastează cu vârsta fondatorilor „Junimei”, contrast din cauza vârstei adepților.

Societatea se înființează deci la 1864 iar *Convorbirile literare* apar în 1867. Trei ani societatea n-are organ. Ce face ea în acest timp? A făcut conferințe. Dl. Carp a vorbit odată asupra *tragediei antice și moderne*, căci atunci era preocupat de chestia tragediei; nu-i vorba că nici politica nu-l lăsa indiferent, dovadă că a mai ținut o conferință despre *cei trei Cezari*. Eu eram atunci, în anul întâi al conferințelor, în clasa a IV-a gimnazială și urmăream ca băiet cu mare râvnă acele conferințe.

Probabil că în acești trei ani ai „Junimei” s-a acumulat materialul pentru cel întâi an al *Convorbirilor*, adică membrii au dat cetire

la lucrări care mai târziu au fost publicate în *Convorbiri*. Printre acele lucrări a fost și o traducție a lui *Othello* de dl. Carp.

Dl. Negruzzi de multe ori în „Junimea” ne spunea cu câtă seninătate dl. Carp și-a cetit traducția, apoi adăugea:

— Nu știu în ce dispoziții eram atunci, de vreme ce am găsit traducția bună, acumă când am cetit-o din nou în *Convorbiri*, văd că lucrarea lui Carp este oribilă.

— Apoi de ce ai publicat-o? întrebă unul.

— Întâi fiindcă era de Carp, și al doilea – lucru mai principal – fiindcă e lungă.

*

Și cu această ocazie o anecdotă.

Dl. Carp totdeauna – și prin urmare rezon mai mult în tinerețe – a fost un glumeț de spirit.

Era la Iași, când a apărut *Othello* în *Convorbiri literare*, un jurnal *Curierul*, redactat de unul numit Balassan, un om foarte cumsecade, dar care nu știu dacă știa să scrie ceva mai inteligibil. Un fracționist răutăcios s-a dus la acea gazetă și a pus cam următoarea notiță:

În *Convorbiri literare* se publică tragedia *Othello* a lui Shakespeare, am voi să știm din ce limbă a tradus-o dl. Carp: din nemțește sau din franțuzește, de vreme ce dl. Carp nu știe englezește? Este cazul de a zice: *traduttore traditore*.

A doua zi după ce dl. Carp ia cunoștință de această notiță, se duce la redacția *Curierului* și întreabă pe dl. Balassan. Apropiindu-se de acesta, cu pălărie înaltă pe cap și cu monoclu în ochi, îl întrebă în englezește ce mai face. Bietul Balassan nu numai că nu înțelegea nimic, dar nici nu pricepea în ce limbă i se vorbește. Atunci dl. Carp zâmbind, se retrage zicându-i: „Să-i zici redactorului care a scris notița că am fost pe aici și că ți-am vorbit în limba în care *Othello* a fost scrisă”.

Ca farsă era bună, dar convingătoare nu era, căci lui bietu Balassan puteai să-i vorbești orice limbă și să-i spui că-i englezește și era silit să creadă; afară de românește el nu știa decât armeneste fiindcă era armean, și turcește, fiindcă ca toți armenii bătrâni învățase a vorbi această limbă.

*

Eram în clasa a VII-a a liceului când apar în 1867 *Convorbirile literare*. Pentru noi, băieți mari, în curent cu literatura română și în parte cu cea străină, apariția *Convorbirilor* a fost un eveniment. *Convorbirile* pe atunci nu se vindeau cu numărul, dar totdeauna căutam de mi le procuram.

Pe dl. Maiorescu îl cunoșteam în afară de ocazia prelegerilor sale populare, fiindcă îmi fusese director la liceu, pe când fusesem în clasa IV-a. A fost vreo trei ani director. Nu pot spune că noi, elevii, îl iubeam; d-sa era rece și ceremonios cu elevii, având totdeauna o intenție mușcătoare în tot ce spunea, dar îl stimam și aveam mare idee de învățătura sa, ceea ce este suficient.

Convorbirile de la început iau caracterul care trebuiau să-l păstreze până la urmă, acel de revistă eminent critică. Dacă te gândești bine, *Convorbirile* nu puteau să aibă altă rațiune de a fi, și iată de ce: din tinerii ce se grupaseră, numai unul avea dispoziții și mai cu seamă pretenții de a face literatură, dl. Iacob Negruzzi. Dl. Pogor nu era decât un diletant, iar ceilalți, d-nii Maiorescu, Carp și Theodor Rosetti, critici. Apoi în calitate de critici, aceștia din urmă trebuiau să adopte un sistem sever, altminterlea scoaterea unei reviste în acest scop nu ar fi avut rost.

Cum *critica* se impunea la noua revistă, este că prin studii anterioare te poți pregăti pentru aceasta; pe când nu te poți pregăti pentru a fi literat, poet sau autor, și talente nu se improvizează...

*

Când apar *Convorbirile*, situația literaturii noastre lăsa mult de dorit, lăsa aproape tot de dorit; nu exista nici o revistă literară cu un caracter permanent, ele apăreau, trăiau câteva luni și dispăreau. E drept că erau reprezentanți autorizați ai literaturii române, precum Alecsandri, Grigore Alexandrescu, Bolintineanu și Costache Negruzzi; dar dedesubtul acestora mișunau o mulțime de oameni de litere fără nici un talent, care scriau și scriau lucruri dedesubtul mediocrului. Toți acești literatori găseau încurajare în public. Nu exista propriu-zis nici un fel de spirit critic, operele literare nu se judecau din punct de vedere al valorii estetice, ci din acela al utilității și al patriotismului. Fiindcă ne lipsea o literatură națională, fiecare se pusese pe lucru ca s-o creeze, și

ca s-o creeze se credea că este destul ca cineva să scrie, și cu cât mai mulți vor fi scriitorii cu atât literatura va deveni mai de valoare și mai temeinică.

Spiritul de critică nu exista am zis, și nici nu putea să existe, admis punctul de mai sus. Îndată ce era convenit că toți românii trebuie să contribuie la formarea literaturii naționale, o critică estetică nu mai avea loc. Acest spirit binevoitor, această lipsă de orice critică, ne venea mai cu seamă din Transilvania.

Trebuie să spun că la acea dată influența literaților și oamenilor de știință transilvăneni și bucovineni era mare încă în România. Din cauza luptei politice ce românii duceau în Transilvania și în Bucovina chiar, ei îmbrățișau tot ce se scria în românește, ei aveau nevoie de o literatură națională de opus literaturii maghiare și germane: ar fi fost în asemenea împrejurări de neînțeles ca ei să facă pe dificilii în această ramură. Așa, e destul să spun că Pumnul în Bucovina scosese un *Lecturar rumănesc* în 6 volume, rezumând literatura noastră națională. Notați, șase volume! În Transilvania se lucra la așa ceva, iar gazetele ca *Familia*, *Transilvania*, *Albina*, *Telegraful*, *Federația* înălțau până în ceruri tot ce se scria în românește.

În România liberă autorii se laudau unii pe alții, în tot cazul nu se criticau, lucrarea fiecăruia era binevenită, de vreme ce era scrisă în românește și însuflețită de bune intenții naționale.

În asemenea împrejurări, oameni ca dl. Maiorescu și Carp, educați la critica estetică germane și însuflețiți de exemplele acelei literaturi, oameni cu gust estetic distins ca dl. Pogor, oameni hotărâți să lucreze ca dl. Iacob Negruzzi nu puteau să rămâie impasibili și indiferenți, nu puteau ca să nu intre în luptă pentru a pune literatura pe terenul ei adevărat, dezbrăcând-o de caracterele străine de ea; nu puteau ca să nu pună chestia pe valoarea reală și intrensecă a produselor, indiferent de spiritul de naționalitate.

De altă parte, zilnic se debitau atâtea naivități sau enormități în domeniul literar, încât o elementară critică putea să-și facă drum și să aibă succese.

Iată rațiunea apariției *Convorbirilor literare*.

*

Convorbirile literare apar după trei ani de la înființarea societății „Junimea”, pentru că nu se putea altminterlea. În adevăr, dacă cei cinci cari au înființat acea societate s-ar fi hotărât ca a doua

zi să deschidă și un organ literar, ce ar fi publicat într-însul? Bune intenții erau, dar materialul nu.

Ar fi fost nevoiți ca să primească manuscrite de la poeți și literați necunoscuți și nepreparați, și ar fi primit în cantitate considerabilă acest material, chiar pe atunci, mai cu seamă pe atunci.

Ați observat un lucru: nimic mai ușor decât a căpăta colaboratori (?) la o gazetă literară. Este destul ca să anunți că în ziua cutare va apărea, de exemplu, *Fluierul ciobanului*, gazetă literară bimensuală, pentru ca a doua zi să înceapă să curgă tot felul de scrieri, poezii, nuvele, drame, tragedii etc. Te întrebi de unde acest potop subit de lucrări literare? de unde? de unde să vă spun. În țară, jumătate din acei cari au trecut prin liceu sau prin gimnaziu, și au deschis un volum de poezii sau au citit o nuvelă, devin la rândul lor poeți sau autori. Ar fi un fenomen de analizat, acela că mai orice băiet sau fată, de la 13 sau la 14 ani în sus, începe a compune în diferite genuri literare; cât despre poezie, nici nu mai încapе vorbă, poezia este moneda curentă a debutanților. Dar mulți se încearcă în drame, în tragedii, în romanuri.

Mi-aduc aminte că în clasa mea în liceu erau vreo cinci autori de tragedii, alți cinci poeți lirici și vreo zece scriitori de nuvele. Restul, afară de doi sau trei, toți poeți; printre acești doi-trei eram și eu. Apoi, pe lângă tinerime, mai este clasa funcționarilor și a militarilor, cari compun și ei considerabile și voluminoase lucrări literare. În saltarele birourilor de pe la prefecturi, în provincie, la o percheziție vei putea găsi voluminoase corpuri delictе literare, printre care sonetele, acrostișurile sunt peștișori mici pe lângă somnii dramatici și nisetrii epopeei.

Mai sunt pe lângă aceștia rentieri, oameni în vârstă, bătrâni chiar, care compun și scriu din tinerețe, și care păstrează cu religiozitate toate operele lor, opere destinate, vai! a nu vedea lumina zilei! Dacă ai socoti literatura scrisă și netipărită în comparație cu cea tipărită, aceasta din urmă reprezintă o infimă parte. Cum se explică această manie de a compune, de a scri versuri, de a întocmi romanuri sau drame? Nu-i loc ca să răspund la asemenea întrebare foarte interesantă psihologică. Un lucru e sigur, este că literatura are un număr de forme și de calupuri căzute în domeniul public, pe care fiecare își închipuiește că le poate umplea, și că umplute oricum, ele devin bucăți literare. Aveam un prieten, care dacă citea un volum, era în stare să scrie două pe aceeași temă. Ce erau acele două volume ale lui? Era

frazeologia volumului cetit. Cam așa se face literatura în licee, în birourile civile și militare, la pensionatele de fete, la universitate și chiar în unele cercuri literare.

Iată de ce ziceam mai sus că-i destul ca să anunți apariția unei reviste literare, ca a doua zi să te trezești cu nenumărate trimeteri de manuscrise din toate unghiurile țării și de toate spețele. Toți acești literați necunoscuți de care am vorbit mai sus stau la pândă, urmăresc revistele literare, aparițiile altora noi, fiindcă în genere ei au avut decepții cu cele ce apar, operele lor fiind refuzate; ei se aruncă cu lăcomie asupra noilor publicații, la care sperează mai mult succes. Aș putea zice că la cetirea vestei fericite că o nouă gazetă literară va apărea, printr-o mișcare uniformă și la comandă, o mulțime de autori deschid saltarele pentru a scoate prețioasele lor producții, și la aceeași oră diferite birouri poștale din țară primesc pentru aceeași adresă voluminoase pachete.

II

Prin urmare, dacă cei cinci întemeietori ai societății „Junimea” ar fi procedat cam cum se procedează acum, adică ar fi scos a doua zi o gazetă literară, *Convorbirile* ar fi deviat de la început de la direcția pe care întemeietorii trebuiau s-o dea, sau ar fi lăncezit în lipsă de manuscrise.

Din contră însă, cei cinci întemeietori încep regulat a ține sedințe o dată pe săptămână, la început duminicile, nu seara mi se pare, ci în timpul zilei. Vestea acestor întruniri în societatea nouă înființată începea a circula prin oraș. De altmintrelea este destul să spun că printre întemeietori era și dl. Iacob Negruzzi, ca pentru cei care-l cunosc să înțeleagă că această veste s-a împrăștiat imediat. În adevăr, rar am cunoscut un om căruia când îi intră în cap o idee sau îl interesează un lucru, să dezvolte mai multă activitate.

Pe atunci Iașul era în plină dezvoltare și maturitate intelectuală, adevărată capitală în această privință; tineri cu viitor, talente în formațiune, oameni studiosi și în curentul mișcării literare europene formau o elită care dacă nu lua parte la mișcarea generală a orașului, ci stăteau retrași ca niște delicați, ferți de

contacturi profane, nu mai puțin ei erau totuși cunoscuți și știuți, prin urmare era lesne membrilor „Junimei” ca să se puie în contact cu acești delicați.

La Iași mai erau doi fruntași ai literaturii noastre: era Vasile Alecsandri, cunoscutul și drăguțul poet de pe atunci al *Doinelor* și *Lăcrămioarelor* și al mai multor piesișoare de teatru; mai era Constantin Negruzzi, clasicul prozator, autorul neîntrecut al nuvelei *Alexandru Lăpușneanu*, precum și poetul jalnic și emoționant, a cărui producție, *La șalul negru*, era în toate memoriile și pe toate buzele.

Nu știu cum se face apropierea între tinerii de la „Junimea” și Vasile Alecsandri, dar ea se face îndată, căci din anul I-iu al apariției *Convorbirilor*, Vasile Alecsandri devine colaboratorul revistei și continuă a fi o serie lungă de ani. Alecsandri în *Convorbiri* are a doua a sa *manière*; nu mai este poetul *Doinelor* și *Lăcrămioarelor*, poetul lui *Mergi la Lido barcarolo* și al veselei *Dridri*. Talentul lui emancipat, suvenirurile voiajurilor din tinerețe iau o formă mai matură; el inaugurează în *Convorbiri* pastelurile, un gen nou literar, gen descriptiv ce e dreptul, dar foarte adaptat cu natura talentului său. Iar cu privire la teatru, începe a publica în *Convorbiri* acea serie de piese pline de spirit și de haz, ca *Cucoana Chirița*, *Hartă răzășul*, *Ginerile lui Hagi-Petcu* și altele, adaptări care nu-i întunecă cu totul originalitatea. Apoi, încetul cu încetul, se ridică la genul epic, în *Dumbrava roșie*, pentru a atinge mai târziu înălțimile genului dramatic cu *Fântâna Blanduziei*.

Apropierea „Junimei” cu Constantin Negruzzi se înțelege că este explicabilă, de vreme ce dl. Iacob Negruzzi, fiul, era unul din întemeietori. Dl. Iacob Negruzzi, în articolul său din *Convorbiri* literare, număr jubiliar, *Înființarea societății „Junimea”*, spune cum tatăl său l-a dus la toți oamenii cunoscuți din Iași, după ce se întorsese de la Berlin.

Dar cu Vasile Alecsandri și Constantin Negruzzi societatea „Junimea” nu putea să zică că-i o societate cu o nouă direcție, ci mai degrabă s-ar fi putut pretinde că cei tineri se pun sub direcția celor doi.

Trebuiau deci elemente noi, elemente care să se dezvolte în direcția întemeietorilor și care să servească de model în favoarea teoriilor estetice ce erau a se formula. Acest lucru era greu, foarte greu; cum se putea improviza o literatură în scopul teoriilor, pe care dl. Maiorescu le expunea în prelegerile sale populare din salonul Băncii Moldovei?

Ei bine, s-a găsit mijlocul. Fiindcă societatea formată reprezenta ca fond cultura germană, toate elementele care își căpătaseră educația în Germania s-au grăbit a se grupa în juru-i. Cel mai însemnat aderent în acest sens a fost regretatul Niculae Scheletti, pe atunci mi se pare maior, mai târziu mort colonel, care, adăpat în literatura poetică germană, de la începutul *Convorbirilor* dădu numeroase traduceri din toți cei mai iluștri poeți germani, traduceri foarte reușite. Aproape pentru prima oară în România publicul cel mare făcu cunoștință cu poezii din Schiller, Goethe, Uhland, Heine, Lessing, pentru a nu numi decât pe cei principali. Scheletti nu se mărgini numai aici, el culese poezii germane din autori de mâna a doua și le traduse în *Convorbiri*.

Se înțelege că capodoperele literaturii germane erau exemple model pentru o literatură nouă, exemple însă foarte sus pentru o mișcare literară foarte joasă încă.

Nici literatura franceză, care deși mai cunoscută, dar încă nu era la îndemâna tuturor, nu fu neglijată, și bucăți din Lamartine, Victor Hugo, Alfred de Musset fură reproduse în traducere în noul jurnal literar.

Dar poezii originali? Se găsiră și de aceia și cu valoare oarecare. Așa, poetul român, care știuse să dea în versuri românești tonul poeziei germane și să se inspire din fondul acelei literaturi, fu domnișoara Matilda Cugler, germană de origină. Matilda Cugler fu în cei dintâi ani ai *Convorbirilor* cea mai fecundă poetă, poeziile sale drăgălașe, în spiritul și în felul mai cu seamă al lui Heine, aduceau o notă nouă în literatura noastră și cadrau perfect cu ideile și teoriile estetice ale *Convorbirilor*.

Acești doi poeți, Scheletti și Matilda Cugler, reprezentau spiritul literar al noiei reviste. Pe lângă dâșii se adunară încetul cu încetul și alți tineri poeți sau cu pretenții de a fi, precum și amatori de o gingășie de talent deosebită. Printre amatorii distinși, au să fie mulți astăzi surprinși când voi cita un nume, care mai târziu a ilustrat baroul ieșean și pe urmă cel bucureștean, acela al lui Mihail Cornea.

Mihail Cornea, ale cărui calități superioare le cunoaște toată lumea, a fost unul din cei întâi colaboratori ai „Junimei” și junimist *ab ovo*. Tânăr inteligent, de o inteligență cam *farniente* și de o simpatie atractivă, el la 20 de ani se distrează, făcând poezii, care se întâmplă să fie unele din ele adevărate juvaieruri. Societatea „Junimea” îi deschide brațele, el devine un colaborator gentil și foarte mult gustat în saloane. Pe atunci n-avea nici o

carieră, s-ar fi părut că el voia să îmbrățișeze pe aceea de poet diletant. Era copilul răsfățat al „Junimei”. I se întâmplă să aibă o altercație dintr-o cauză de ordin privat, și atunci Mihail Cornea e nevoit să părăsească Iașul pentru câțva timp. Ce să facă și unde să se ducă? Se duce în Belgia și face dreptul. Când se întoarce, Cornea devine imediat unul din cei mai iluștri avocați, el nu se mai poate întoarce la „Junimea”, din cauză că avusese neînțelegeri cu ea, deci adio diletantismului poetic! Și cu toate acestea, Mihail Cornea păstrează, până în ultimul moment al vieții, dragostea pentru literatură și gustul de a face poezii.

De altminterlea pentru un mare orator, orator de temperament, eu cred că este foarte ușor ca să fie și poet, sunt puncte de atingere și toată lumea știe că Mihail Cornea era un mare orator al baroului.

Târziu încoace, de multe ori el mă oprea în sala pașilor pierduți, în palatul justiției, și îmi zicea:

— Panule, ia ascultă versurile aceste care mi-au venit în minte în trăsură când veneam la Curte.

Și începea a-mi recita o strofă sau două.

Eu, ca să-l șicanez, îi răspundeam:

— Bine, tu nu vezi că acestea sunt prostii! Lasă versurile pentru băieții cei mediocri.

Cornea se uita un moment la mine ca să-mi ghicească gândirea.

— Ia ascultă, celebrule, îmi răspundea, nu căuta să mă prostesti, eu sunt sigur că tu le găsești frumoase, dar amorul propriu de om superior te face să le disprețuiești.

Aceste cuvinte măgulitoare se înțelege că mă mișcau și atunci schimbam tonul glumeț în altul semiglumeț și-i replicam:

— Evident că ai ghicit că glumesc; cine nu știe că tu ai talent în toate, prin urmare și în poezie; crezi tu că nu cunosc poeziile tale drăguțe din *Convorbirile literare*?

— Dar volumul meu de poezii scrise în franțuzește, Panule, cele scrise în franțuzește? Acele sunt mai frumoase!

— Le știu și le am, îi răspundeam.

Cornea rămânea încântat. După 30 de ani el avea tot temperamentul din cei întâi ani ai *Convorbirilor* și de multe ori îmi repeta cuvintele:

— Eu urăsc pe junimiști, mi-a plăcut foarte mult „Junimea”.

III

E drept că poeziile lui Mihail Cornea nu aveau profunditate, nici originalitate, dar erau drăguțe și nostime ca și persoana sa, ca tot ce emana de la acest om fermecător.

Și apropo de aceasta îmi vine o reflecție, care trebuie să o spun, căci ea are un caracter mai general.

Poezia, mai cu seamă cea lirică, este oarecum apanagiul tinereții și al tinereței. La o vârstă oarecare mai toți suntem poeți. E așa de ușor de a cânta câteva sentimente simple, inerente în inima omului: amorul, bucuria, tristețea! E așa de ușor de a pune aceste sentimente sub forme variate! Cel puțin poetul o crede aceasta, căci în realitate toată acea presupusă varietate se reduce la una și aceeași formă fundamentală. Mai adaugă că natura cu aspectul ei variat îți dă subiecte multiple de poezie subiectivă, și cu aceasta îți explici pentru ce în tinerețe fiecare încearcă să fie poet. Luați numerele dintâi ale unei reviste literare și veți vedea o mulțime de nume noi și necunoscute, iscăbind poezii. Peste câțiva ani nu le mai întâlniți nicăierea, doară în vreun volum părăsit în vreun raft de librărie. Ce-au devenit acei poeți? Nu se știe, sau mai bine au intrat în viața practică, unde fac operă mai folositoare.

Așa s-a întâmplat și cu *Convorbirile* și cu societatea „Junimea”. La început aproape toți membrii erau poeți. Odată la „Junimea” am făcut noi socoteală să vedem câți din cei vreo 30 de membri activi n-au scris niciodată un vers. Au ieșit foarte puțini, vreo 5 sau 6, între care și dl. Maiorescu. Dar imediat dl. Negruzzi s-a sculat să protesteze, susținând că și dl. Maiorescu a făcut versuri. În adevăr, dl. Maiorescu în criticele sale, citând versuri din poezii germani, a fost nevoit să traducă câte o strofă sau două.

La această afirmare, noi ne-am ridicat combătând pe dl. Negruzzi. I-am replicat că nu înseamnă a face pe poetul, traducând versuri în interesul unei teze sau a unei teorii a tale. Dar cu dl. Negruzzi, care știa toate tainele „Junimei” și tot ce s-a scris sau s-a tipărit la „Junimea”, era greu de discutat.

— Am să vă dovedesc că și Maiorescu a păcăuit versuri! ne răspunde.

— Când? Cum? Unde? strigarăm.

— Într-o scriere umoristică cetită la unul din banchetele „Junimei”, replică dl. Negruzzi victorios.

Apoi din vorbă în vorbă și din scrutarea trecutului fiecărui membru, a ieșit mai la urmă că numai trei n-au comis nici un vers, anume: Papa Culianu, Melik și Vasile Tasu. Și încă de Vasile Tasu era îndoială, căci Lambrior adăugea glumind:

— Tasu ista e foarte ascuns; cine știe dacă el nu are buzunarele pline de poezii, pe care le împarte pe la mahala! căci de don Juan nu se mai încapă că-i don Juan, și de, orice don Juan e poet!

La acestea Tasu țintea ochii drept în pământ și se înroșea ca racul până în vârful urechilor, râzând. Probabil că-i plăcea rolul pe care i-l dădea Lambrior, fiindcă râdea.

Pentru a susține ideea mea, iau tabla de materie a *Convorbirilor* din anii întâi, unde citesc o mulțime de nume de poeți, precum: Bodnărescu, Brociner, Capșa, Cornea, Nicu Gane, Gregoriade. Bonachi, Pogor, Pruncu, Miron Pompiliu, Crețeanu, Matilda Cugler, Șerbănescu etc.

Câți au rămas peste 10 sau 15 ani dintre aceștia ca poeți? Afară de Șerbănescu, nici unul. Un om de o producție prodigioasă era dl. Iacob Negruzzi. Nu era număr din *Convorbiri* în care să nu fie o poezie de a d-sale; de altminterlea d-sa aborda toate genurile literare: poezii, poeme, nuvele, romane etc. Astăzi numai contimporanii săi sau cei în curentul literaturii române știu că dl. Negruzzi a fost un bogat lucrător pe câmpul literaturii românești. Azi d-sa își caută de afaceri și nimeni n-ar presupune că odată a simțit și a scris așa de mult. Dl. Negruzzi nici n-a voit să păstreze măcar direcția *Convorbirilor literare*; de mulți ani a trecut-o altora.

Un alt scriitor prolix a fost Bodnărescu, care, de asemenea, a abordat toate genurile literare: poezii lirice, epigrame, tragedii etc. De la un timp numele lui Bodnărescu dispare din materia *Convorbirilor literare*. Ce devenise? Luase direcția liceului de la Pomârla și se ocupa în mod prozaic cu dirijarea acelui institut.

Cine vede astăzi pe dl. Pogor pe stradele Iașului, nu-și poate închipui că a fost și el un poet de gust în orele lui pierdute.

Unii nu se pot lecu de boala tinereții și din când în când tot mai revin la vechile și plăcutele distracții literare din tinerețe. Așa e cazul d-lui Nicu Gane, care acum un an a scos un volum de amintiri, iar mai deunăzi am citit în foiletonul *Voinței naționale* ceva care aș paria că trebuie să fie de dl. Nicu Gane.

Din toată pleiada de poeți ce se grupase în jurul *Convorbirilor* – vorbesc de poeți de mână a doua – colonelul Șerbănescu și-a menținut mai mult decât toți reputația lui de poet; dar mi se pare că și el, la urmă, se dezinteresase de predilecția lui din timpul tinereții.

Pentru ce oare numai Vasile Alecsandri și Eminescu, din cercul „Junimei”, lucrează și rămân poeți până la sfârșitul vieții lor? Răspunsul nu e greu de dat: fiindcă și unul și altul aveau un talent superior. La dânsii poezia nu era o distracție, era o necesitate impulsivă a naturei lor. Asta distinge pe poeții de ocazie, poeți de tinerețe, de poeții ca să zic așa de carieră, care rămân poeți până la adâncul bătrânețelor, precum Victor Hugo și alții.

Vezi că și aici sunt multe de zis. Poezia lirică sentimentală are margini foarte restrânse; căci în definitiv ea se reduce la un sentiment sau două și de descris diferitele impresiuni pe care acele sentimente le produc poetului în raport cu lumea exterioară. Trebuie să fii mare meșter, trebuie să ai mare talent, pentru ca să-ți variezi impresiile așa, încât să se pară cetitorului că vecinic este un sentiment nou, o impresie nouă. Cu *frunză verde* și cu *iubita* nu poți merge prea departe în poezia lirică și nu poți găsi mai cu seamă accente noi și originale. De aici oboseala și plictiseala chiar a poetului pentru acest gen, el simțește banalitatea așa-numitei inspirații, care îi face să-i treacă gustul unor asemenea jucării literare.

Zic că-i foarte greu genul liric, plângător, greu, monoton și câteodată chiar plicticos. Așa, să dau un exemplu clasic. Petrarca, clasicul poet care a cântat amorul în sonete, în mare parte a cântat amorul său pentru Laura cât ea era în viață, *In vita di Laura*, și apoi s-a văicărit tot în versuri, după moartea aceleia, *In morte di Laura*. Când citești 10-15 sonete din acest dulce poet, simțești o mare mulțumire sufletească și interes chiar, pe urmă oboseala începe a veni, căci oricât este de fin, subtil și variat, cântând același sentiment și, mai cu seamă, ocupându-se de aceeași persoană, monotonia începe a domina.

Adevăratul poet trebuie să cuprindă în inspirația sa întreg câmpul de cugetare și de simțire a omului; numai așa, dacă are talent, el rămâne poet toată viața lui, iar nu simplu diletant, efectul tinereței sau al altor împrejurări oarecare.

Să iau pe Alecsandri. Alecsandri la început este un simplu poet liric, drăgălaș. *Doinel* și *Lăcrămioarele* lui sunt jucării drăguțe și cu puternice reminiscențe din poeziile populare, cu care se ocupase. Ce ar fi acum Alecsandri, dacă ar fi rămas la *Doine* și *Lăcrămioare*, sau dacă ar fi scos alte volume tot în genul *Doinelor* și *Lăcrămioarelor*? Ar fi rămas un poet drăguț și alta nimic.

Alecsandri însă simțește că cu acest gen literar și-a epuizat inspirația și verva, el trece la altele. El abordează pastelurile, poezie, o mai repet, ce e dreptul descriptivă, unde sentimentul lipsește,

însă este înlocuit cu folos de frumusețea versului și descrierea naturei, în care partea omisă nu este cea vie și însuflețită. Apoi el abordează genul epic, după aceea îmbrățișează drama, comedia, ridicându-se la fiecare doi-trei ani cu o treaptă mai mult și coprinzând un cerc tot mai mare de activitate și de gândire literară.

Iată de ce Alecsandri rămâne poet până la sfârșitul vieții.

Cu Eminescu același lucru. Desigur că noi n-am avut un poet cu simțiri mai adânci și cu un fel mai fermecător în a se exprima mai mare decât Eminescu. Și el a cântat amorul. Dar ce deosebire între felul original al lui și banalitățile și platitudinile altor poeți înamorați!... Dacă însă Eminescu s-ar fi mărginit numai la acest gen literar, desigur că ar fi rămas clasic, dar meritul său în literatura românească ar fi fost împușinat. De la genul sentimental să nu ceri mai mult decât ce el poate să-ți dea. Cei care nu înțeleg acest lucru cad în banalitate, inspirația devine o meserie.

De altminterlea, pentru un om cu un creier în care toate problemele lumii sunt cuprinse, îi este imposibil ca să se mărginească a cânta numai câteva sentimente și a aborda numai o problemă. Aceasta ar însemna mutilarea creierului, ceea ce psihologic este imposibil. De aceea Eminescu abordează încetul cu încetul în poeziile sale întreaga simțire și activitate omenească. Aceasta îi dă lui Eminescu durabilitatea lui de poet superior.

Un poet care cântă totul și toate nu se poate găsi într-un moment dat la strâmtoare și la încurcătură, el are de simțit și de gândit pentru toată viața.

Desigur că în determinarea carierei literare a cuiva mai sunt și alte elemente care influențează, precum și acela al situației materiale a individului și altele și altele. Așa, se poate pune întrebarea: oare dacă Alecsandri ar fi fost sărac și ar fi fost nevoit să-și câștige viața cu munca de toate zilele, ar fi fost tot Alecsandri de acum și cariera lui poetică ar fi fost tot așa de bogată? Iată o întrebare.

Și dacă Eminescu ar fi fost un om bogat, putând trăi o viață ușoară, ar fi rămas tot acel poet sombru, pesimist și amărât, care face caracteristica talentului lui? Iată o altă întrebare. Dar mă grăbesc a adăogi că asemenea întrebări sunt oțioase, în tot cazul n-au nici o însemnătate. A pune asemenea întrebări este a face ca unii istorici, care au scris volume întregi pe următoarea altă întrebare: ce ar fi devenit Europa, dacă Napoleon I bătea pe prusieni și pe englezi la Waterloo?

Mă opresc căci digresiunea este deja prea lungă.

IV

Aș putea zice apropo de *Convorbiri literare* că, cu cât o gazetă pune mai mult timp pregătire de a apărea, cu atâta ea are mai multă durată. Iată în adevăr un semn bun pentru mintea așezată a celor cari au înființat *Convorbirile*. Am spus că societatea literară „Junimea” exista de la 1864.

Adevărul e că pe la 1864 era foarte greu de a scoate o gazetă literară. Existase înainte numai câteva cu reputație: *Dacia literară* a d-lor Kogălniceanu, Constantin Negruzzi și Vasile Alecsandri în Moldova, și alte câteva în Muntenia, între care și acea a d-lui Odobescu. Încercări de scoateri de reviste se făcuseră multe, dar nu reușise nici una, toate acele gazete apăruse, durase câteva luni și murise.

Desigur că acest lucru a făcut pe membrii „Junimei” să stea mult timp la îndoială; însă cercul intelectual la Iași, de altminterlea ca în toată țara, era destul de restrâns pentru ca „Junimea” să nu aibă mult timp nevoie de un organ de publicitate, cât timp „Junimea” nu a avut organ de publicitate.

Prelegerile populare în fiecare an țineau loc de un fel de literatură vorbită. Dl. Maiorescu le introdusese și erau, cum am spus altă dată, în mare favoare. Mi-aduc aminte de acele prelegeri când dl. Maiorescu era directorul liceului (eu eram prin clasa a 2-a sau a 3-a a liceului). Pe la unu jumătate dl. Maiorescu pleca la prelegeri, duminicile; noi îl așteptam pe scările de ieșire ca să-l vedem cum se duce. Sub pardesiul său galben îi zăream fracul. Eram amețiți. Apoi o mândrie ne umplea inimele noastre de copii, de vreme ce cel care ținea asemenea prelegeri, frecventate de aristocrația intelectuală și cea de sânge din Iași, era directorul nostru și trecea, cu drept cuvânt, de cel mai învățat dintre profesori.

Avusesem, înaintea d-lui Maiorescu, doi directori pe care îi iubisem până la entuziasm, anume doi munteni trimeși de la București, pe Gheorghe Petrescu și pe urmă pe regretatul și talentatul poet N. Niculeanu, amândoi naturi entuziaste, partizani înfocați ai Unirei, naturi ca să zic așa patruzecioptiste. Gheorghe Petrescu, mai cu seamă, era mai tot timpul printre noi și la fiecare pas ne improviza câte un discurs patriotic. Eram de exemplu în refector, pe când mâncam pilaful de grisă: deodată directorul nostru apărea și imediat auzeam:

„ — Băieți...” Așa începea discursurile sale, și ne vorbea câte o jumătate de oră despre Unire, Mihai Viteazul, Ștefan cel Mare etc. Apoi ne anunța că la masă vom avea și câte un pahar de vin, ceea ce ducea entuziasmul nostru până la delir.

Niculeanu, care i-a succedat, era o natură mult mai profundă și sub entuziasmul lui aparent se trăda un mare dezgust de viață. Natură poetică în toată puterea cuvântului, Niculeanu s-a apropiat imediat de „Junimea”. Ne iubea în felul lui, brusc și foarte puțin comunicativ, dar ne iubea, asta se vedea în tot felul lui de a vorbi cu noi. În volumul său de poezii, astăzi uitat, se găsesc lucruri admirabile.

Ni se vorbește și vorbim în tot timpul de inspirație. La cei mai mulți poeți, așa-numita inspirație este o pregătire laborioasă și înceată a subiectului și o căutare trudelnică a expresiilor, este ca acele discursuri așa-numite improvizate, pe care oratorul le-a pregătit acasă timp de două săptămâni. Ei bine, citiți poeziile lui Niculeanu, dacă le veți mai găsi – eu nu le mai am –, și vă veți face idee ce înseamnă un poet de temperament, aș putea zice ce înseamnă inspirația. Să nu credeți că aveți să găsiți o inspirație înaltă, largă, superioară, dar în tot ce scrie îl vezi că a pus creierul lui și, mai cu seamă, inima lui.

Amândoi acești directori de scurtă durată de la Iași au avut un sfârșit trist, au murit tineri și nebuni.

Vă puteți închipui ce efect a produs venirea d-lui Maiorescu ca director, nouă, care aveam amintirea lui Petrescu și Niculeanu. Natural că nu-l puteam iubi și natural că luam partida profesorilor cu care dl. Maiorescu nu trăia bine. Nu-mi aduc aminte bine, de aceea nu pot afirma pozitiv, dar mi se pare că la cursul superior a fost și dl. Hasdeu profesor, pe când era dl. Maiorescu director. Aceste două naturi superioare și deosebite trebuiau să se ciocnească în raporturile lor zilnice, și printre noi elevii cei mici circulau versiuni de aceste ciocniri. Așa una, un calambur al d-lui Hasdeu, a cărui autenticitate iarăși nu o garantez. Într-o zi dl. Maiorescu se duce în cancelarie la ora 8 fix ca să controleze venirea profesorilor. Negăsindu-l pe dl. Hasdeu, notează în registrul de prezență a profesorilor în dreptul numelui d-lui Hasdeu următoarele cuvinte: „d. Hasdeu *e absinte*”. Apoi pleacă.

Peste câteva minute sosește dl. Hasdeu și vede adnotația; imediat adăugă și d-sa următoarele:

„Nu sunt *absinte*, ci sunt Hasdeu și am venit la clas”.

Calamburul era asupra cuvântului *absinte*, planta care a dat nume odioasei băuturi alcoolice cunoscute.

Noi făceam, cum vedeți, mare haz de aceste mici înțepături.

*

Cu toate că „Junimea” nu avea încă organ de publicitate, dar noi urmăream manifestările ei, iar ecoul de ce se petrecea acolo ajungea până la internatul nostru.

Un detail. Nu departe de liceu (*Academie* i se zicea) pe aceeași stradă, aș putea zice alături aproape cu partea externatului, era o cafenea numită *Franțoze*, una din cafenelele de lux de pe atunci ale Iașului; ea era frecventată numai de aristocrație și de elita intelectuală a Iașului. De la ferestrele internatului se vedea foarte bine cine intră și cine iese de la acea cafenea. Seara mai ales, auzeam duruital cupelor și trăsurilor de lux care intrau în curtea cafenelei. De la observatorul nostru (ferestrele dormitoarelor) vedeam adeseori intrând la *Franțoze* pe dl. Carp, Iacob Negruzzi, Leon Negruzzi și dl. Maiorescu, acest din urmă mai rar. Ne făcea o impresie mare.

În naivitatea noastră nu ne închipuiam că oameni pe cari îi văzusem în frac și mănuși albe în saloanele de la Banca Moldovei, ținând prelegeri despre Shakespeare, Napoleon, Revoluția franceză, să meargă ca simpli muritori la cafenea. Idealul nostru era cam știrbit. Ce ar fi fost dacă am fi știut pe atunci lucruri cari le-am aflat mai târziu, că conferențiarilor cu Napoleon și cu toți ceilalți cezari din lume veneau seara la *Franțoze*, petreceau până foarte târziu, până înspre ziuă de multe ori, bând șampanie și, mai cu seamă, cognac. Dl. Carp așa cum îl vedeți uscățiv, tot așa era și pe atunci, avea reputația în cercul cel intim de un amator foarte fervent al cognacului fin Champagne.

Așa că discuțiile de la *Franțoze* erau întovărășite întotdeauna de mai multe butelii în fiecare seară. Rămăsese la „Junimea” până târziu și un cuvânt de la acele seri memorabile, și cuvântul era al d-lui Leon Negruzzi. Dar fiindcă anecdota primează, să o spun:

*

Regretatul Leon Negruzzi, o inteligență deschisă, o natură leală și francă, era de o veselie inalterabilă. Făcându-și studiile în Germania – împreună cu frații săi, era fratele cel mai mare – în

timpul când studențimea era o adevărată instituție, își făcuse probele sale de a ține piept cu paharul de bere în mână studenților germani.

La *Frânțoze* acest om bun și cumsecade își mai amintea de petrecerile de student, așa cum își poate aminti un om deja apucat de nevoile vieții. Leon Negruzzi era un causeur viu și interesant, îi plăcea mult să discute, avea talent literar, a scris și a publicat chiar câteva nuvele interesante în *Convorbiri*.

Noaptea târziu la *Frânțoze*, unul dintre junimiști striga pe băiet și îi zicea:

— Haide socoteala!

— Da, adăoga Leon Negruzzi, socoteala și *un cognac*.

Protestări din partea celor care erau grăbiți; dar discuția se înfierbânta din nou. Peste un ceas dl. Carp striga din nou pe băiet și îi zicea:

— Socoteala!

— Și *un cognac*, adăuga Leon Negruzzi.

Așa că lucrul devenea interminabil.

Mai târziu mult, când eram și eu la „Junimea”, Leon Negruzzi, grav, preocupat, deși vecinic bun, venea din când în când.

Cum îl vedea dl. Pogor striga:

— Socoteala!

Iar noi în cor adăogam:

— Și *un cognac*!

Leon Negruzzi zâmbea cu oarecare tristeță. Zâmbetul lui însemna: s-a dus, au trecut acele timpuri.

V

Apariția *Convorbirilor literare*

Începuturile *Convorbirilor literare* au fost modeste. Nici o lucrare care să atragă atenția în opinia publică, sau să așeze deodată acea publicație pe linia întâi; este o gazetă literară fără pretenție; de bun gust, dar atâta.

Doi frunțași ai literaturii îi dau de la început colaborația: Vasile Alecsandri și Constantin Negruzzi. Este singura recomandare, și serioasă recomandare către public. Încolo debuturi de necunoscuți.

În adevăr, necunoscuți erau poeții, precum: Bodnărescu, Cornea, Matilda Cugler, Iacob Negruzzi, Șerbănescu etc. Eminescu scria pe atunci prin gazete din Transilvania. Poezia ocupa cel mai însemnat loc în *Convorbiri*. Partea originală este că, poate pentru întâia oară, o altă literatură decât cea franceză este pusă de traducători la contribuție, acea germană.

Neculai Scheletti, maior, este acel care face cunoscute românilor cele mai frumoase și gingașe poezii din literatura germană. Traducerile lui delicioase și fidele au mare succes. Uhland, Heine, Lessing, Geibel, Goethe etc. sunt arătați cetitorilor *Convorbirilor literare*, iar publicul ales găsește imediat într-înșii ceva adânc, vag, filosofic, ceva care nu seamănă deloc nici cu geniul nostru, nici cu școala literară de la noi. Aceasta e partea, o repet, originală de la început a *Convorbirilor* și una din direcțiile noiei reviste literare ce se inaugura.

Aceasta dă chiar loc la un început de invidie literară între *Convorbiri* și alte reviste românești.

Curioasă este opinia publică din toate timpurile!

Neculai Scheletti când traduce pe poeții mari germani nu se gândește să facă politică, *Convorbirile literare* publicându-le, și ea este departe de o asemenea politică.

„Junimea” reprezentată prin d-nii Maiorescu, Iacob Negruzzi, Theodor Rosetti, Carp, care își făcuseră studiile în Germania, nu se gândește decât să facă cunoscuți țării pe poeții iluștri ai Germaniei. Dar fără de voia lor, ei căutară să stabilească superioritatea literaturii germane, față cu literaturile neolatine, franceză, italiană, spaniolă, la izvorul cărora oamenii noștri iluștri se adăpaseră încă de la începutul Renașterei. Mai pune încă un lucru, mai pune prezumpția tinereței și inflexibilitatea teoriilor, lucru ce găseai în abundență la dl. Maiorescu și ceilalți, mai ales la dl. Carp. În adevăr, dl. Maiorescu în discuții generale era mai conciliant, sau cel puțin mai rezervat în judecățile pe cari le da, dar dl. Carp cu intransigența sa cunoscută o spunea fățiș și tare: că afară de literatura germană și de cea engleză, shakesperiană, nu există altă literatură. Am asistat de multe ori la discuții între dl. Carp deoparte și d-nii Naum, Vârgolici etc., partizanii clasicismului francez. De multe ori l-am auzit pe dl. Carp strigând:

— Ce mai vorbiți de Racine și de Corneille, aceștia sunt trágediani de salon, personajele lor imitate din tragicii greci și romani poartă peruca pe care o purta Ludovic al XIV-lea, stăpânul

lor, și contemporanii lui! Iar sentimentele lor sunt sentimentele curtezanelor de la curtea regelui, precum și acele ale metreselor.

Mari protestări. Partizanii literaturii franceze replicau: răspunsul lor cel mai puternic era acesta:

— Dar Molière, ce zici de Molière?

— Molière? răspundea imperturbabil dl. Carp. Molière era fructul școalei spaniole, pe care a imitat-o, și dacă are și originalitate, fiind singurul clasic francez de valoare, aceasta o datorește meseriei lui de cabotin, care îl îndepărta din când în când de curtea marelui rege.

Toate aceste păreri tranșante jigneau convingerile multora, iar cei cari erau crescuți în școala franceză, deprinși după comentatori de a admira fiecare vers din Racine și a se extazia de eroismul ce se degajează din versurile lui Corneille, contractau un fel de animozitate față cu literatura germană, pe care germanofili i-o opuneau la fiecare pas.

Nu era numai atâta. Prin stabilirea pe tron a unui principe german, actualul nostru rege, se lovise în susceptibilitatea țării de rasă latină, în convingerile celor mai mulți. Se vedea un pericol în viitor; lumea fie naivă, fie interesată credea în o apropiată germanizare a țării; câteva întreprinderi mari în țară, având în frunte oameni de afaceri din Berlin, indispușese opinia publică; politica, mizerabila politică își dezlănțuise patima în jurul principelui și tânărului domn de origină germană; toate aceste adunate, exploatate și detaliate stabilise o atmosferă germanofobă în țară.

În asemenea împrejurări, publicarea în traduceri de poeți germani și direcția în acest sens a *Convorbirilor* puneă încă untdelemn pe foc. De aceea asemenea publicații nu erau judecate din punct de vedere literar, ci din punct de vedere politic și de partid.

*

O amintire personală. Noi, elevii de clasa VII-a, în anul când au apărut *Convorbirile*, ne procuram această revistă. Mi-aduc aminte că cele dintâi lucrări la care îmi așteptam ochii erau traducerile lui Scheletti. Uhland avea un farmec deosebit pentru mine. Așa știam pe de rost *Blăstămul cântărețului*, precum și poeziile drăguțe ale lui Heine. Dar dintr-o clasă de liceu, ca și în societate sunt progresiști și reacționari. Printre reacționari era un coleg Anastase Pompil, care toată ziua ne urmărea mișcările

și ne critica la orice făceam sau ziceam noi. Când noi câțiva ascultam citindu-se traduceri ale lui Scheletti, el sta deoparte, clătina din cap și se uita cu jale la noi, apoi ne zicea:

— Admirați, admirați, aveți să vedeți voi când peste zece ani nemții au să fie stăpâni în țară!

— Ce are a face, îi răspundeam noi, dacă poezia e frumoasă.

— De la dușman, ne replica el, să nu primiți nici ceea ce e frumos.

*

Nivelul politic pe atunci era foarte jos în Iași, măcar că cel cultural era sus. Nu e de mirare lucrul dacă și astăzi el este în halul în care toți îl știu. Căci e de remarcat un lucru: în genere nu făceau pe atunci politică militantă în Iași cei cu cultură, oamenii culți făceau numai literatură, așa că aproximativ erau două tabere: tabăra oamenilor inculți cari făceau politică și cea a oamenilor culți care făceau literatură. Ciocnirea între ambele tabere era inevitabilă.

Politicianii citeau *Convorbirile literare* – când le citeau – cum ar fi citit o gazetă politică, ei tălmăceau și răstălmăceau cele scrise acolo, dându-le înțelesuri denaturate, citind aproape prin versurile lui Uhland amenințări contra naționalismului. Apoi se mai știe un lucru: invidia este soră dreaptă cu ignoranța sau cu inferioritatea. Dușmanii *Convorbirilor* simțeau un fel de răutate, văzând că acolo se publică poezii de poeți a căror nume măcar nu le auziseră înainte, traduse dintr-o limbă pe care n-o învățaseră.

Iată cum *Convorbirile* de la început căpătară porecla de gazetă cu simpatii nemțești, iar aceste simpatii fură de la început, și mai târziu și mai mult, exploatate în politică.

Mai adaugă încă un lucru: zilnic de la apariția *Convorbirilor*, poeți români inediți sau nu, începură a trimite producțiile lor, producții care erau sistematic refuzate. Și dacă ar fi fost numai refuzate! Dar dl. Iacob Negruzzi nu se mulțumea numai cu aceasta, d-sa, cum am spus deja, deschisese o rubrică la sfârșit cu titlul de *Corespondență*. În acea rubrică dl. Negruzzi persifla cu spirit și câteodată chiar cu răutate pe nenorociții trimițători de poezii, ceea ce lovea adânc în amorul propriu al poezilor. Aceștia deveneau aprigi dușmani ai *Convorbirilor* și, mai cu seamă, ai traducătorilor din poezii germane. Locul ocupat de asemenea traduceri îl considerau ca uzurpat, acel loc trebuind să fie al lor.

Așa încât nu trecuse doi ani de la apariția *Convorbirilor*, și prin cercurile antijunimiste domina următoarea idee: că la *Convorbiri* nu se publică decât lucrări din nemțește și nu se consideră de bun decât numai ce vine de la nemți.

Inspirat de acest curent, dl. Hasdeu mai târziu – după cum vom vedea – joacă *Convorbirilor* o farsă, trimițând o poezie fabricată de d-sa, iscăbind-o cu numele nemțesc Gablitz.

O altă critică care s-a făcut de la început *Convorbirilor* a fost aceea că membrii „Junimei” își publicau lucrările lor chiar mediocre și proaste, pe când altele bune, venite din afară, erau respinse; această acuzare a fost mai târziu poreclită sub cuvintele: „Societatea «Junimea» este o societate de admirație mutuală”.

Critica aceasta numai în parte era întemeiată, dar faptul se explică foarte natural.

E drept că în *Convorbiri* s-au publicat în cea mai mare parte numai opere și lucrări ale membrilor „Junimei”, rar, foarte rar, se publicau și lucrări trimise prin poștă.

De la început *Convorbirile* își au poeții, nuveliștii, istoricii lor, iar cercul este în mare parte închis pentru poeții, nuveliștii și istoricii din afară.

Ce însemna aceasta?

Cine nu știe că la o gazetă literară, ca și la una politică, complezența nu poate fi exclusă, iar colegialitatea te face să publici lucruri care nu sunt tocmai merituoase. Când noi 30 ne adunam în fiecare seară, cum voiți ca să nu fi fost indulgenți unii față de alții. Desigur că în *Convorbiri* s-au publicat multe lucruri slabe din partea membrilor „Junimei”; critica nu poate să-și exerciteze în libertate toată verva, dar acest lucru nu se făcea din sistem.

Evident că lucrurile primite prin poștă erau mai sever judecate, săreau cu toții în adevăr asupra acelor lucruri ca lupii; *cei 9 care nu înțelegeau niciodată* înțelegeau perfect, *caracuda* ieșea și ea din rezerva ei, până și Papa Culianu devenea elocvent.

Să fi văzut cum era depănat, smuls și pieptănat bietul autor! Să fi auzit bietul om ce se zicea pe socoteala lui, ar fi fugit în lume. Toți erau critici, toți cunoscători, de aceea numai dacă lucrarea era în adevăr de valoare putea să treacă.

Pe când, de, când unul de ai *noștri* venea cu o lucrare, era greu să faci pe emancipatul și pe independentul. *Cei nouă* declarau îndată că nu înțeleg nimic, *caracuda* tăcea ca chiticul, cum și era. Iacob Negruzzi se scărpină în cap, dl. Maiorescu căuta să inventeze o teorie ad-hoc, dl. Pogor făcea o strâmbătură, iar noi ne ghionteam

pe furiș sau ne comunicam la ureche impresiile. Cu toate acestea lucrarea se publica.

Totuși, să fiu drept, multe lucrări, poezii sau nuvele de ale membrilor „Junimei” erau respinse, însă se păstra în respingerea lor oarecare formă. Așa dacă un junimist venea cu trei poezii, una i se respingea, dar două i se primeau ca să nu fie descurajat în tot cazul una trebuia să i se primească de rigoare.

Același lucru cu nuvelele. La început *Convorbirile* aveau un nuvelist în persoana d-lui Dimitrie Morțun. Acest autor își trimetea nuvelele prin poștă. I se refuzase vreo două. Peste o lună dl. Morțun mai trimete o nuvelă întovărășită de o scrisoare, care zicea cam acestea:

D-le redactor, cred că-mi veți primi această nuvelă, *de vreme ce mi-ați refuzat două.*

„Junimea” găsi că omul are mare dreptate și pe acest considerent, poate pe singurul, i se publică nuvela: *Movila lui Dobreanu.*

VI

Începuturi de luptă

Până la apariția *Convorbirilor literare*, mai că aș putea afirma că critica era rezervată numai politicei. O, aici ea domina pe toată linia, luptele politice erau tot așa de violente ca și acum, gazetele se combăteau cu ardoare, cu o singură deosebire: că pe atunci ziaristica era reprezentată prin oameni de valoare și sus-puși în societate, precum C.A. Rosetti și Cezar Bolliac. Pe atunci gazetăria nu era încă o meserie, toată lumea, tot tineretul amestecat în politică lucra la gazete; de aceea gazetele pe atunci conțineau articole remarcabile, dar numai atâta, partea informațiilor și de reportaj nu exista, pe când astăzi, când există gazetari de profesie, partea de informații, reportaj etc. a luat o așa de mare dezvoltare, încât a ucis articolele și pe gazetarii cari mai înainte se ocupau cu asemenea lucru.

Pe atunci era o mare eflorescență de gazete în Transilvania și chiar de scriitori de valoare, precum Cipariu etc. Iar ca gazete

existau: *Telegraful român*, *Albina*, *Gazeta Transilvaniei*, *Federațiunea*, *Familia*. În Bucovina: *Foaia societății*, *Bucovinenii* etc. Să nu uităm, de asemenea, că Transilvania dăduse naștere la o însemnată pleiadă de savanți și scriitori, precum și Bucovina. Pot de asemenea zice că în România liberă preponderența istorică și limbistică o aveau transilvănenii și bucovinenii. În adevăr, scrierile lui Petru Maior și ale lui Șincai erau clasice. Papiu Ilarian redija importantul său *Tezaur*; Laurian făcuse școală cu istoria și etimologia sa; Bărnuțiu domina în Iași cu filosofia; iar Cipariu și Pumnul din Bucovina își împărțeau terenul culturai limbei române.

Pe lângă acestea, corpul didactic era împănăt cu transilvăneni și oarecare bucovineni; Iașul, Bârladul, București, Craiova erau centre de influență ardelenescă. Scriitorii de origină din România liberă sufereau și urmau acea direcțiune ca elevi docili și supuși, afară de câteva excepții, precum un om de talia d-lui Hasdeu.

Aceasta era situația literară când apar *Convorbirile*. Această revistă, fiind la început blajină și cam ștearsă, este foarte bine primită de confrății luptători din același ogor și dacă dl. Maiorescu, secondat de alți câțiva, nu ar fi început a publica criticele lor în *Convorbiri*, ar fi deșteptat mari simpatii în cercurile literare. Mai ales în Transilvania, *Convorbirile* sunt la început bine primite: poeziile și proza *Convorbirilor* încep a fi reproduse de celelalte gazete. Dar și aici se vede un semn al timpului. Fiecare gazetă reproducând din *Convorbiri* omitea de a menționa de unde e luată lucrarea și după teoria admisă lucrul era explicabil. În adevăr, de vreme ce toți care lucrau în literatură erau considerați ca solidari, era indiferent ca să se spună cine a publicat întâi lucrarea. Era o apropiere a unei gazete în detrimentul alteia pe terenul național.

Și apropo de aceasta, nu mă pot opri de a nu face repede o observație. Plagiatul a fost mult mai întins la începutul mișcării noastre literare decât acum. Autorii de atunci, învățătorii noștri, aveau mai puține scrupule decât noi asupra acestui delict capital. Luați mișcarea de la 1821 încoace, cetiți pe frunzașii literaturii noastre de pe atunci și până mai încoace, și veți găsi plagiaturi mai la fiecare pas, scriitorii omițând de a spune de unde au luat sau de unde s-au inspirat.

Aveau și un motiv pentru aceasta, controlul era mult mai greu pe atunci, dat fiind cercul îngust al cunoscătorilor: de altminterlea ei erau grăbiți să scrie și să producă românește și omul când e grăbit nu se uită la asemenea piedici, care le consideră ca neînsemnate.

Ca să revin la subiect, redacția *Convorbirilor* se plânge de mai multe ori de asemenea omisiuni regretabile din partea foilor care reproduceau fără să spuie de unde. Dacă am insistat asupra acestui detal, este ca să arăt buna primire care se face *Convorbirilor* în Ardeal. În adevăr, gazetele *Perseverența*, *Țara*, *Albina*, *Telegraful român*, *Nepărtinitorul* reproduc din fiecare număr al *Convorbirilor* poezii și nuvele. Asemenea gazete nu erau scandalizate de curentul german, știut fiind că în Transilvania și Bucovina aveau o educație germană.

La început, prin urmare, traiul este destul de bun între confrăți și nici nu putea să fie altfel, date fiind începuturile *Convorbirilor*.

Așa, Bodnărescu publicând tragedia sa *Rienzi*, cu aceasta nu lovea în nimeni, din contra. Lucrătorii literari erau încântați că din ogorul literaturii române a ieșit o tragedie în versuri, chiar fragmentele publicate din *Othello*, traduse de dl. Carp, nu puteau face decât onoare națiunii. Dl. Ioan Maiorescu, tatăl d-lui Maiorescu, publica un itinerariu în Istria; dl. Quintescu își publica un discurs ținut în memoria lui Vasile Lupu; dl. I. Caragiani publica un studiu despre românii din Macedonia și poezia lor populară. Cel mult puteau să ridice oarecare critică aforismele d-lui Titu Maiorescu, ele erau foarte abstracte și, prin urmare, nu erau la uzul inteligenței comune.

Și aici iarăși trebuie să deschid un mic parantez. Multe discuții au mai avut loc apropo de aceste aforisme, aproape tot atâtea ca și apropo de faimoasele epigrame ale lui Bodnărescu. Dl. Maiorescu venea la „Junimea” și anunța că are cu sine o serie de aforisme. Se stabilea îndată tăcere și fiecare din noi luam aerul atent obicinuit când maistrul vorbea sau, mai cu seamă, când maistrul cetea. Aforismele, toată lumea știe care trebuie să fie calitatea lor; în puține cuvinte ele trebuie să conțină o idee, un sens de cele mai multe ori adânc, dar în același timp de la sine e evident că înțelesul care conține trebuie să reiasă în mod clar. Un aforism confuz sau a cărui înțeles este aproape imperceptibil nu este un aforism.

Dl. Maiorescu aducea aforisme și foarte scurte, dar și foarte lungi, care conțineau adevărate dezvoltări. Cetirea lor dădea loc la obiecțiuni și discuții foarte interesante. Și acum îmi aduc aminte de aforismele care au dat loc la discuții mai furtunoase.

Așa în seara întâia a cetirei aforismelor, dl. Maiorescu cetește următorul: „Prima treaptă pe care ne urcăm spre mărirea omească e un altar de sacrificii”.

Acest aforism e urmat de o tăcere generală.

Dl. Pogor obiectează:

— Aforismul e scurt, prin urmare e bun ca formă.

Dl. Negruzzi, care vedea o răceală în atmosferă, voiește să producă o diversiune veselă și adresându-se către cei 9 *care nu înțelegeau niciodată nimic* îi întrebă:

— Ați înțeles ceva?

Dl. Nicu Gane răspunde:

— N-am înțeles nimic.

— Dar *caracuda*?

— Nici noi, strigă vreo șapte-opt.

Atunci dl. Pogor se adresează înspre noi, adică înspre Lambrior, Tasu și mine, și ne zice:

— Ce zic *cei trei români* la acest aforism?

Tasu se înroșește, Lambrior, care era timid până se înfierbânta în discuție, mormăiește ceva neînțeles, iar eu cel mai curajos dintre dâșii răspund:

— Eu am înțeles aforismul, dar ideea care o exprimă mi se pare că nu e cu totul justă.

Dl. Maiorescu cu afabilitatea lui îmi răspunde:

— Ei, ei, să vorbească Panu.

Când deschid gura să încep, deodată dl. Carp care ședea ghemuit într-un fotoliu larg, cu genunchii la gură, ținându-și cu brațele genunchii, sare din locul său, îmi ia cuvântul din gură și zice:

— Apoi are dreptate Panu.

De aici se încinge o lungă și interesantă discuție asupra chestiei dacă efortul pe care îl face un om suindu-se tot mai sus și situația dominantă care o capătă treptat pot fi numite un altar de sacrificii.

Pe atunci încă nu era numită banca ministerială bancă de durere, dar altarul de sacrificiu a aforismului d-lui Maiorescu cam seamănă cu *banca de durere* a miniștrilor.

Cu toate explicațiile și argumentele d-lui Maiorescu au rămas câțiva neconvinși, după cum, ca studenți ai d-sale la filosofie, nu ne convinsese când la curs definise procreațiunea ca un sacrificiu pe care generația prezentă îl face pentru cea viitoare.

Dl. Maiorescu citește apoi un alt aforism: „O măsură a oame-nilor și a lucrurilor este propria lor umbră”.

— A, da, acesta este bun, strigă dl. Carp, și adevărat!

— E și poetic, adăugă Bodnărescu.

Dl. Maiorescu continuă cetind un al treilea, lung-lung de tot, cu explicații și dezvoltări.

— Acesta nu numai că nu este aforism, ci este o adevărată *anaforă*, strigă dl. N. Gane.

Cuvântul a rămas.

— Ai călcat, îi spune dl. Carp, forma scurtă și sentențioasă a aforismului.

Iar dl. Pogor hazliu ca totdeauna zice:

— Ascultă, Titule, ai putea să faci o prelegere populară din aforismul tău.

Dar trebuie să închid acest parantez căci altmintrelea nu mai sfârșesc.

Revin iarăși la subiect.

*

Nu trecu mult după apariția *Convorbirilor*, și armonia se strică în confraternitatea română, și aceasta din vina d-lui Maiorescu, care începu seria criticelor sale, începând cu cea a *poeziei române*.

Mi-aduc aminte de impresia ce o făceau criticele sale asupra noastră, a școlarilor și studenților; era și nu era simpatică cea campanie. Natural că pe atunci nu puteam să ne dăm seama bine ce era drept și întemeiat sau fals și exagerat, în campania ce dl. Maiorescu întreprinsese, dar sentimentul de jenă care ne lăsau unele din criticele d-lui Maiorescu exprima în noi o stare sufletească nelămurită, dar desigur nu tocmai favorabilă luptătorului.

Și lucru de mirat, astăzi când îmi dau seama de toată această campanie, văd că adolescentul de atunci simțea just în multe părți ale lucrărilor întreprinse de dl. Maiorescu, și că acel sentiment de jenă, neexplicabil pe atunci, reprezenta un fond de intuiție adevărată.

Dl. Maiorescu ca orice luptător lovea, dar nu lovea totdeauna just, sau, mai bine, înfigea sabia mai adânc decât trebuia.

Ia să discutăm puțin. Desigur opera sănătoasă pe care dl. Maiorescu a făcut-o acum 25 de ani a fost critica poeziei române. Acolo dl. Maiorescu a văzut just și s-a întemeiat pe norme estetice sănătoase, pe care – mă grăbesc a adăogi – nu le inventase, ci le apropiase din școala germană; dar lucru este în această privință indiferent.

Ceea ce este important este că d-sa ne-a adus norme sigure și a ridiculizat cu drept cuvânt o tendință a literaturii noastre de atunci, care putea cu timpul să cadă în copilărie.

Această operă, o mai repet, a fost sănătoasă, de o reală utilitate, însă opera în sine nu a fost mare, adică nu a fost una din acele cari stabilesc pe un om, punându-l sus, sus.

Mă explic. Dl. Maiorescu, tratând chestia poeziei române, a făcut operă mai mult didactico-estetică, un mic compendiu admirabil de regule în această privință, cu exemple foarte fericite. Dar sarcina era așa de ușoară! Nu-și poate închipui cineva în ce stare de copilărie era pe atunci literatura noastră curentă! Afară de câțiva poeți de real talent, Alecsandri, Grigore Alexandrescu, Bolintineanu, și încă vreunul, doi, pe care dl. Maiorescu nu-i critica, ci din contră îi lăuda, încolo toată mulțimea de așa-numiți poeți erau scriitori de ocazie, sau lipsiți de talent.

Ce imens progres am făcut de atunci și în această privință! Nu mă gândesc, zicând acestea, la poeții de astăzi de frunte sau la poeții de mână a doua, dar pot afirma și dovedi la nevoie că astăzi tinerii începători în ale poeziei sunt superiori așa-numiților frunzași de pe atunci, cu rezervele arătate mai sus. Poeților noștri de astăzi le lipsește originalitatea, dar afară de aceasta ei posedă cultura, au sentimentul estetic, scriu frumos și cu gust, adică au toate calitățile pe care instrucția și educația le pot da cuiva; pe când poeților de atunci le lipsea cultura, le lipsea nu numai gustul estetic, dar chiar și bunul-simț, nu numai că nu erau poeți, dar nu erau scriitori, în sensul comun al cuvântului.

Vă închipuiți pe asemenea poeți, supuși la critica acerbă și mușcătoare a spiritului d-lui Maiorescu.

Nu voiesc să mă ocup în special de regulile estetice stabilite atunci de dl. Maiorescu, ar fi a merge prea departe; acele regule erau de o simplitate clasică și ca toate regulile simple erau lipsite de elasticitate și conțineau numai o parte de adevăr; sau mai bine, acele regule erau întemeiate, dar pe lângă dânsle mai existau o mulțime altele pe care dl. Maiorescu le înlătura, și din această cauză dădea lucrării sale un aer de micime, de ceva îngust, fără atmosferă în jur. În regulile estetice ale d-lui Maiorescu, un poet original și de un mare avânt intelectual nu putea intra, normele erau prea înguste, conținutul prea mic; acele regule sunt admirabil de bune pentru talente mediocre și pentru poeți a căror calitate este corectitudinea și cumințenia.

De altminterlea aceasta caracterizează talentul și spiritul d-lui Maiorescu. Acest bărbat duce la perfecție calitățile intelectuale care le are, dar îi lipsește zborul, îi lipsește lărgimea de vederi, îi lipsește puterea de a generaliza, criticele sale sunt juste, însă

ele privesc adesea ori numai o față a lucrurilor și, prin urmare, sunt nedrepte. Acest lucru îl voi arăta când mă voi ocupa cu criticele stărei generale a spiritului publicului din țară. Iată după mine explicația pentru ce dl. Maiorescu în politică și în judecarea chestiilor sociale nu s-a ridicat la înălțimea la care talentul d-sale ar fi fost îndreptățit să aspire.

Să dau un exemplu apropo de regulile estetice stabilite atunci de dl. Maiorescu. Nu am cartea d-sale în mână, prin urmare voi cita din memorie. O regulă principală estetică pe care o stabilea era: că poetul trebuie să se servească de materialul sensibil, păzindu-se de cel abstract, și că toate imaginile sale trebuie să fie sensibilizate, adică puse în forme concrete. Poezia, adăuga – repet, citez din memorie –, trebuie să fugă de abstracțiuni, domeniul ei este acela al imaginilor plastice. Și-mi aduc aminte că între alte multe exemple, aducea versul cunoscut al lui Bolintineanu:

Stă bătrânul Mircea *încărcat* de ani

și adăugea că cuvântul *încărcat* materializa ideea, făcând-o plastică.

Necontestat că dl. Maiorescu avea dreptate, dar acest adevăr nu este din acele care exclud orice altă formă poetică, nu este o normă unică, ci este numai una din normele estetice; iar eroarea d-lui Maiorescu era că dădea regula ca unică și, prin urmare, condamna mai dinainte orice altă formă abstractă, cu care un poet original s-ar fi putut servi și cu mare succes.

Așa, necontestat că dacă iei poezii antici și poezia populară modernă, teoria d-lui Maiorescu se găsește deplin justificată. În Homer întâlnești foarte puține abstracțiuni, poezia noastră populară e plină de imagini plastice și sensibile, care sunt admirabil de frumoase. Comparații cu idei sau cu concepțiuni abstracte întâlnești foarte puține, așa ideea repeziciunei în poezia populară o găsim exprimată:

Iepurește,
Păsărește.

Prin urmare sensibilizare.

Dar tot în poezia și poveștile populare găsim exprimată repeziciunea prin cuvintele:

Iute ca gândul.

O imagine foarte abstractă, în care ideea sensibilă este comparată cu ideea cu totul abstractă a operației gândirii.

Iată deci că întâlnim și în poveștile și poeziile populare o imagine tocmai contrară regulei estetice a d-lui Maiorescu.

Dl. Maiorescu când stabilea acea faimoasă lege estetică, care, o mai repet, este și ea *alături* cu altele întemeiată, nu ținea seamă de oarecare lucruri generale.

Mai întâi, este o greșeală literară de a voi să separi o limbă în două, în limba poezilor și în limba vorbită de oameni. Cum că prin natura poeziei ea comportă oarecare particularități de expresie și de material, acest lucru e adevărat, dar de aci nu urmează că limba poetului trebuie să fie alta decât cea literară a oamenilor culți. Când dl. Maiorescu cerea ca poetul să-și sensibilizeze gândirile sale abstracte, cerea o lucrare aproape imposibilă pentru mulți, în tot cazul o lucrare forțată, laborioasă. Închipuiește-ți un poet, un adevărat talent poetic, deprins a gândi și a exprima cu imagini abstracte, silindu-se ca să puie în forme plastice inspirația sa, și pentru aceasta, alergând după asemenea material care nu i se prezintă spontan în minte, alergând zic cu disperare după căutarea unui asemenea material și fiind silit să-l împrumute din poezia și din expresiile populare! Ce devine originalitatea lui?

Cele ce dl. Maiorescu scăpa atunci din vedere erau următoarele: limba fiind exprimarea gândirii, ea se modifică, se lărgeste, se sensibilizează sau se abstractizează după progresul și dezvoltarea culturai omenești. O limbă la început este totdeauna plastică, conținând imagini sensibile și foarte puține cuvinte abstracte. Pentru ce, n-am nevoie să spun, căci lucru se înțelege de la sine. Când cercul de gândire a omului se lărgeste tot mai mult, când el are alt material decât numai cel sensibil, atunci tendința de abstracțiune se impune, iar cuvintele, care la început exprimau înțelesuri materiale, servesc a exprima noțiuni abstracte, așa că cu încetul cercul noțiunilor abstracte se mărește într-o limbă. Când cultura ia o dezvoltare foarte mare, atunci, pentru nevoia exprimării unui imens material al gândirii și al ideilor, operația abstracțiunii devine dominantă, iar elementul abstract dominează pe cel material.

Prin urmare, a cere de la un poet cu cultură abstractă, care în producțiile sale nu se mulțumește a cânta câteva sentimente sau câmpia cu florile, ci caută a exprima varietatea sentimentelor

și a cugetărilor sale, a-i cere, zic, ca el să se păzească ca de foc de idei și imagini abstracte, în tot cazul de a prefera pe cele sensibile, este a-i cere ceva imposibil, este a știrbi domeniul poetic și a-l reduce la o simplă armonie poetică, la simple jucării de versificație sau cel puțin a exclude din materialul poetic întreg materialul imens, cu care dezvoltarea științei și a culturai a înzestrat spiritul omenesc.

Astăzi un om cult are un vast domeniu nou, din care poate să-și ia expresiile, comparațiile, imaginile. Este necontestat că noi astăzi exprimăm altmintrelea ideea repeziciunii, a mișcării, servindu-ne de alte comparații când le facem, decât cele a țaranului. Deosebirea dintre limba noastră și a țaranului este o anomalie, trebuie să tindem a o suprima în interesul universalității culturai.

Dar anomalia există mai mult decât în țările culte. Este un fapt: un țaran poet nu poate să se exprime în limba noastră abstractă, nici nu poate îmbrățișa cercul larg a gândirilor noastre. Poți să ceri de la un poet cult ca el să se scoboare la expresiile simple și la concepțiunea simplă a poetului popular? Este numai aceea poezie?

Și atunci se pune marea chestie, cunoscuta chestie, mult dezbătută: dacă civilizația noastră, rezultatul progreselor științei, este proprie poeziei sau nu?

Dacă judeci după regulile de estetică, stabilite acum 25 de ani de dl. Maiorescu, s-ar părea că d-sa rezolva pe atunci chestia de mai sus în mod negativ, aceasta este însă numai o deducere a mea.

Eu cred că poezia – dezbrăcată sau îmbrăcată în versuri – este una din fețele multiple ale gândirii și ale sentimentelor omenești și, ca atare, va exista totdeauna, ea însă se va modifica ca formă și ca material, după cum creierul și cultura omului se vor modifica, că prin urmare poezia este compatibilă cu orice sistem de credință și orice civilizație, că inspirația își va găsi totdeauna materialul său propriu și că separația între materialul sensibil și cel abstract este în tot cazul prea absolută.

Dar iată-mă departe, prea departe, de cadrul restrâns al acestor amintiri.

Revenind, critica poeziei române a d-lui Maiorescu acum 25 de ani, măcar că conținea reguli, în tot cazul discutabile, însă ea a fost de o mare valoare practică pentru starea literară în care ne aflăm.

Nu același lucru pot zice și despre celelalte chestiuni cu un caracter mai general, pe care le-a abordat dl. Maiorescu. Acolo

d-sa a fost mai nedrept, mai ales când s-a atins și de domeniul politic; parte unde acest eminent bărbat păcătuiește mai mult și se distinge mai puțin.

*

În campania pe care dl. Maiorescu a întreprins-o în criticele sale în coloanele *Convorbirilor literare*, d-sa își alegea în genere bine obiectul de criticat și scopul de urmărit. Acea campanie, chiar când era nedreaptă, purceda dintr-un spirit cu desăvârșire nou.

Dar i s-a întâmplat să atace dacă nu pe nedrept dar cel puțin fără o utilitate mai însemnată și fără un rezultat mai plauzibil, pentru simpla plăcere de a critica și a întoarce în ridicol lucruri foarte explicabile.

Acesta a fost cazul cu critica limbei române din ziarele din Austria.

Într-o bună dimineată ne trezim noi, cititorii *Convorbirilor*, cu începutul unei serii de articole, în care dl. Maiorescu cita exemple de numeroase nemțisme din ziarele transilvănene, continuând apoi în mai multe numere același lucru și silindu-se să dovedească că această limbă stricată are o mulțime de inconveniente, fie din punct de vedere național, fie din acel al formării noțiunilor în creierul omului.

Aceste critice nu ne-au plăcut nouă, nouă pe care dl. Maiorescu deja ne deprinsese cu lucruri mai substanțiale.

O simplă notiță sau cel mult un articol ar fi fost suficient ca să atragă gazetarilor din Transilvania atenția asupra prea multor nemțisme.

Dar ia să vedem care era pe atunci situația limbei scrise în Transilvania. Până la începutul veacului al XVIII-lea, când o parte din români fac uniunea cu biserica catolică recunoscând autoritatea Papei, până atunci nu exista propriu-zis o literatură deosebită scrisă, românească, exista numai un lucru, existau cărți românești bisericești; și trebuie să adaug: și această literatură bisericească fusese creată tot prin îmboldiri cu caracter religios, căci ideea de a traduce cărțile bisericești în românește fu sugerată românilor cu ocazia lățirii protestantismului în Transilvania.

Din diferitele documente și acte de pe atunci rezultă că românii vorbeau acolo o limbă care nu se deosebea mai deloc de limba vorbită în țările noastre.

Românii făcând uniunea bisericească, tineri clerici fură trimiși la Roma, astfel ei începură a învăța limba latină și a se înflăcăra

de limba vechilor romani, ai căror – și se întâmplă ca limba romană să fie și cea a bisericii catolice – descendenți erau. Atunci, o nouă literatură românească începe a înflori, literatură în care limba română este adusă cât se poate mai mult la ortografia și formele latine, iar cercetările istorice sunt îndreptate exclusiv să dovedească continuitatea etnică și culturală pe aceste locuri a vechilor romani, deveniți românii de astăzi.

Această literatură domnea și acum douăzeci și cinci de ani. Scriitorii transilvăneni, adică literații și oamenii de știință creau o asemenea limbă și se inspirau din asemenea idei.

Se mai întâmplase însă în timpurile din urmă și altceva. Transilvania aparținuse, până la 1866, domniei directe austriace; românii, fatalmente, crescuiți în școli unde limba austriacă era obligatorie și nevoiți a-și forma educația și cultura din literatura germană – nemăsurat superioară față cu începuturile rudimentare ale unei culturi românești – se influențară de acea cultură și literatură; apoi neavând o limbă formată propriu literară, ci aproape o limbă artificială fabricată din elemente latine, românii nu puteau să se sustragă de la influența limbei culte germane.

Cu o asemenea limbă, presărată de nemțisme, se serveau mai cu seamă gazetele politice. Nimic mai explicabil, dacă nu mai natural.

Ei bine, dl. Maiorescu găsește, cum am zis, cu cale ca să facă o chestie din limba scrisă de gazetarii din Transilvania, și o chestie serioasă, cu consecvențe incalculabil de rele. În fond, lucrul nu era serios și scriitorii transilvăneni ar fi putut foarte bine să întoarcă argumentele cu germanismele din limba lor, arătând franțuzismele din limba vorbită în România pe un fond de grecisme, turcisme etc.

Am avut curiozitatea ca să văd în *Convorbiri* această polemică. În adevăr, exemplele pe care dl. Maiorescu le da, luate din diferite gazete românești transilvănene, sunt vădite ca germanisme, și de multe ori traduceri *ad-litteram* a expresiilor și locuțiunilor germane. Însă cu această ocazie am constatat că unele nu numai că nu au fost stârpite din limbă, dar s-au introdus și în limba scrisă în România. Iată un exemplu:

Gazeta Transilvaniei, vorbind despre un general strămutat de la Pozonium la Brünn, adăugea: „o muzică de pisici i se pregătea în Pozonium”.

Dl. Maiorescu critica această expresie, care e o traducere literară a lui *Katzenmusik*. Foarte bine, dar e întrebarea: care este expresia românească, care ar putea exprima ideea de *Katzenmusik*?

În românește nu este; iată-ne deci în situația displăcută de a renunța la o idee așa de nostimă, numai pentru cuvântul că nu avem expresie. Și atunci dl. Maiorescu adăuga că scriitorul transilvănean trebuia să scrie fraza de mai sus în următorul mod: „*Un charivari* i se pregătea în Pozonium”. Cu alte cuvinte propunea ca cuvântul nemțesc să fie înlocuit prin unul franțuzesc și cu acesta, adică cu cuvântul *charivari*, se purifica limba românească.

Ei bine, după douăzeci și cinci de ani limba a condamnat pe dl. Maiorescu, căci *charivari* din ce în ce este întrebuințat mai puțin, pe când toată lumea azi înțelege ce înseamnă o muzică de pisici. De altminterlea, o *muzică de pisici* este o exprimare mult mai plastică decât *charivari*, a cărui etimologie este necunoscută.

Printre exemple nimerite, dl. Maiorescu dădea unele îndoielnice. Așa găsise în *Federațiunea* expresia:

Franța se pregătește, nu mai *sufere* îndoială.

Dl. Maiorescu corecta, pretinzând ca să se zică: „nu mai încape îndoială”. Astăzi noi zicem: „nu mai face umbră de îndoială”, adică un franțuzism vădit și nimeni nu se mai scandalizează. Iar expresia criticată „nu mai *sufere* îndoială” astăzi este curent întrebuințată. Critică mică, meticuloasă!

Tot acea foaie îndrăznise să scrie: „Pot spune din *fântână* credibilă”. Expresia nu era nimerită, dar dl. Maiorescu ca să arate enormitatea ei, adăugea: „închipuți-vă un francez care ar zice: „*Je peux affirmer d'une fontaine croyable*”.

Dar un francez care ar zice: „*Je peux affirmer d'une source certaine*”?

Oare cuvântul de *source* nu exprimă în franțuzește ceea ce *fântână* exprimă dincolo? Azi în românește se zice curent: dintr-un izvor sigur, dintr-un *izvor neîndoielnic*, ba poți zice dintr-un *izvor credibil*.

Aceste lucruri le arăt pentru ca să confirm ceea ce la început am zis, adică că din toate criticele d-lui Maiorescu, desigur că aceea a limbei române din ziarele din Austria a fost cea mai slabă și cea mai puțin fondată, privită în generalitatea lucrurilor.

*

La aceste critici *Gazeta Transilvaniei* răspunde d-lui Maiorescu și cu succes. Așa-numita gazetă începe prin a recunoaște că

ziarele din Austria scriu rău românește, dar se miră pentru ce și cele din Iași scriu poate și mai rău. Apoi *Gazeta Transilvaniei* face și spirit, și spirit nimerit. Nu mă pot împiedica de a-l cita:

În marele număr de proverbe românești este unul care zice: „Satul arde și baba se piaptână”; acumă uită-te, în anul 1868 își află dl. Titu Maiorescu de a cere de la publiciștii de dincoace stil neted, gramatică, ortografie.

Și mai la vale:

A cere de la noi astăzi ca să scrim pe placul d-lui Titu Maiorescu, ar fi ca și când ai cere de la ofițeri ca între șuierăturile gloanțelor și vaietele celor răniți, să scrie rapoarte și buletine elegante și caligrafice!

Nimic mai just și mai de spirit; toată critica d-lui Maiorescu cade față cu această idee, cu care *Gazeta Transilvaniei* explică admirabil situația românilor de acolo.

În adevăr, de la 1868 începe mai cu seamă – dacă nu mă înșel – lupta grea pentru românii de acolo, luptă pe care o continuă și astăzi. Regimul austriac fusese, de bine de rău, suportabil, din punct de vedere al dezvoltării culturai naționale; dar când în locul aceluia vine după războiul austro-prusian regimul unguresc în Transilvania, lucrul se schimbă cu desăvârșire. Cine n-o știe aceasta. Românii încep a duce o luptă plină de pericole, și avea dreptate *Gazeta Transilvaniei* când compara starea lor cu cea de război în care gloanțele șuieră pe la urechile luptătorilor.

Cu bună-credință, era momentul de a ataca acea ziaristică bravă și patriotică, care totdeauna și-a făcut datoria ei luptând pentru naționalitate?

De altmintealea, nici pericolul pe care îl întrevădea dl. Maiorescu atunci, din fericire nu a avut loc; eminentul critic al *Convorbirilor* prevedea urmări foarte triste pentru limba română din cauza germanismelor din gazetele transilvănene. În locul acelor prevederi pesimiste, vedem din ce în ce mai mult o stare foarte satisfăcătoare și un progres mare în limba scrisă în Transilvania.

Astăzi în Transilvania se scrie o limbă – cu puțină excepție de natură locală – frumoasă și curată. Suntem departe de limba de la 1868; suntem pe cale de a avea o limbă unică literară scrisă de toți românii din toate unghiurile locuite de ei, deosebirea

între limba noastră literară și cea scrisă de transilvăneni dispare în fiecare zi.

Critica d-lui Maiorescu n-a avut în această privință nici o înrăurire, ea a supărat și încă foarte mult, dar nu a remediat.

Îndată ce în România liberă mișcarea literară s-a dezvoltat, producând, pe lângă Alecsandri, Bolintineanu etc., poeți și scriitori de mare valoare, îndată ce mișcarea literară s-a lătit și popularizat cu elemente în care cel transilvănean a făcut și face încă parte, era natural ca și în acest caz, ca și în toate, influența unei literaturi deja formate și culte să se resimtă în toate părțile unde se scrie și se vorbește românește. Este o lege fatală, de la care chiar rău-voitorii nu se pot sustrage.

Dl. Maiorescu simțeste dreptatea răspunsului *Gazetei Transilvaniei* și a celorlalte gazete; în loc ca să închidă incidentul, d-sa face greșeala de a căuta să lărgască obiectul discuției și să generalizeze ceea ce la început se mărginise a aplica asupra unui caz special.

În critica *Poeziei române*, dl. Maiorescu uitase a se ocupa de o parte, cea mai veche a literaturii noastre. Acest lucru îl constatăm chiar noi studenții de la Universitate.

Nu știu cum se face, încă prin liceu noi avusesem în mână pe Conachi și pe Beldiman. Ba chiar știam pe de rost o mulțime de versuri din *Cheia* lui Beldiman intitulată: *Jalnica tragedie a țarei Moldove*.

Dl. Maiorescu nu zicea un cuvânt. Mișcarea literară începuse cu V. Alecsandri. Cu toate acestea, cum am zis, poezia n-a încetat niciodată la noi de a înflori: la popor poezia populară, în clasă cultă boierească fabule, poezii lirice și câteodată epopee sau tragedii, cum am pomenit mai sus.

Aceste poezii boierești nu se transmiteau ca la țărani din gură în gură, ci copiile lor treceau din mână în mână în cercurile mai ales ale societății. Un boier literat compunea niște versuri, o epigramă, o odă anacreontică la o iubită, un cântec de veselie. Acele versuri nu se tipăreau, ele rămâneau în manuscris, se scoteau copii de pe dânsle. Nu se tipăreau, mai întâi fiindcă tiparul era rar și anevoios, al doilea, fiindcă autorul nu ținea numaidecât să treacă de poet, și al treilea, poate el nu voia să se știe că el e autorul. Nu-și poate închipui cineva câtă literatură manuscrisă mișuna mai ales în Moldova, de la jumătatea veacului al XVIII-lea în sus. Fiecare boier își avea biblioteca lui inedită cu teancuri de poezii, traduceri străine și literatură.

Pe la 1860 asemenea literatură se găsea prin podurile caselor boierești. Dacă s-ar fi găsit cercetători ai unei asemenea literaturi, după cum s-au găsit pentru cea populară, ar fi găsit lucruri foarte interesante și câteodată bucăți de o reală însemnătate literară, bucăți scrise fără pretenție după inspirația momentului.

Vasile Alecsandri a scotocit pe ici pe colo această literatură, ba în calitatea lui de poet avea privilegiul ca boierii să-i aducă la manuscrite ce găseau prin gherghire¹. Era singurul om în curent cu această mișcare a veacului trecut. El aducea din când în când la „Junimea” asemenea curiozități din care *Convorbirile* au publicat câte ceva.

Mult haz făceam noi de catastihurile pe care Vasile Alecsandri ni le prezintă cu spiritul său sarcastic. Așa odată ne aduse socotelile unui boier, care vine în Iași și stă 7 zile. Venirea unui boier din țara de sus sau de jos era un eveniment pe atunci pentru acela. Călătorul își notează cu minuțiozitate toate cheltuielile făcute în Capitală, cheltuieli mărunte pentru mici cumpărături de băcănie, pentru câteva rânduri de haine etc. Apoi urma o cifră de 80 de galbeni, pe care o justifica cu următoarele cuvinte: „Cheltuieli pentru ceva știut mie”.

La aceasta „Junimea” întreagă pufnește de râs, dl. Pogor bătea din picioare și din mâini, iar unii adresându-se d-lui Culianu îi zise:

— Papa, aș voi să-ți văd catastihul. N-ai și d-ta cheltuieli știute numai de d-ta?

Papa Culianu se înroșea.

Printre alte socoteli ale altor persoane se găseau urme de bacșișuri date la slujbași. Așa în contul unui boieraș se vedeau următoarele: 27 de lei 15 parale dați lui Bașbulibaș Dumitru pentru *oarece*.

Poeziile boierești de care vorbesc, după cum am spus, sunt mai toate de dragoste; era genul în favoarea veacului. V. Alecsandri ne-a citit într-o seară niște versuri de toată drăgălășenia găsite într-un manuscrit al lui Jogale, pe care *Convorbirile* le-au publicat apoi. Ele slăvesc amorul. Nu mă pot opri de a le reproduce ca curiozitate pentru cititorii deprinși cu versuri muncite, bazate pe suferinți închipuite și pe idei posomorâte.

---

1. Beci sau cămară în care se păstrau, odinioară, obiectele de preț (n.ed.).

CÂNTEC DE LUME

Am hotărât cât trăiesc
Să iubesc, să tot iubesc,
Nu vreau să fiu împărat,
Vreau să fiu amoretat.

Lumea-i tristă, bârfitoare,
Ticăloasă-nșelătoare,
Nu-mi pasă, nu vreau s-o știu,
Amorez voiesc să fiu.

Strige lumea cât de mult,
Eu nu vreau ca s-o ascult
Decât glasul psihicesc
Care-mi zice să iubesc.

Fie alții împărați,
Fie mari, fie bogați,
Eu sunt mult, mult mai avut,
Când am ochi dulci să sărut.

Un poet dacă ar compune așa ceva astăzi s-ar duce repede ca să caute un editor ca să-și publice capodopera; necunoscutul autor al versurilor de mai sus, compunând din vârful condeiului aceste stihuri, nu avea nici o pretenție, el cânta amorul, cum cântă păsările, în mod natural.

VII

Cânticele comice și șansonete

Voiesc să vorbesc ceva de un gen literar, aproape dispărut, care atunci se numea *cânticel comic*, un gen luat de la francezi, adaptat la moravurile noastre, foarte răspândite pe atunci.

Convorbirile literare aveau doi șansoniești: unul ilustru, al cărui talent viu nu disprețuia a se coborî și la genuri mai ușoare, Vasile Alecsandri și celalt simpaticul și veselul Ioan Ianov, mort nu de mult.

Acest gen literar consista în aceea că autorul lua un tip caracteristic care se preta la ridicol, îl înfățișa pe scenă, făcându-l să-și istorisească personagiul singur, întâmplări comico-nenorocite, sau își expunea ideile sale politice și sociale și toate aceste amestecate din când în când cu versuri. Nu era propriu-zis un monolog, autorul simțea că monoloagele prin natura lor sunt monotone și oricât ar cuprinde ele lucruri hazlii, tot obosesc cu timpul. Personajul, care era singur pe scenă, vorbea cu toată lumea, se adresa publicului, îl întreba – nu-i vorbă că tot el răspundea – dar aceasta făcea diversiune. Câteodată se întorcea înspre culise de apostrofa un inamic imaginar, altă dată un glas dintre culise îl speria și îl întrerupea. În *Herșcu Buccingiu*, tipul evreului care vinde *marfă mărunțișuri*, într-o boccea pe care o purta în spinare, când acesta făcea mai pe voinicosul, deodată un câine lătra între culise și atunci Herșcu începea a țipa: Ai! vei... În *Cucoana Chirița* un glas din galerie îi striga: „Aferim cucoana Chiriță!” ca în revistele franceze. În fine, scena deși era ocupată de un singur personaj, însă fiindcă acesta se certa și discuta cu toată lumea, ea avea un aer de animație.

Acest gen l-a introdus la noi Vasile Alecsandri, creând tipuri ușoare, dar foarte hazlii, care făceau deliciu unui public naiv. Ca tip de moravuri ne-a dat, cum am spus, pe *Herșcu Buccingiu*; ca un tip de reacționar, care nu admite nici Unirea, nici vreo reformă, pe *Timofte Napoilă*; ca tip de liberal intrigant și insidios, pe *Clevitici Demagogul*; ca tip de cucoană de mahala, care se duce la Paris, pe *Cucoana Chirița la Paris*. Iar dl. Ianov a zugrăvit și el tipuri foarte nostime politice, precum *Rugină Smichirescu*, alegător, vestitul *Von Kalickenberg* etc.

Cucoana Chirița la Paris și *Rugină Smichirescu* al d-lui Ianov sunt publicate în *Convorbiri*, iar celelalte cântece ale lui Vasile Alecsandri sunt mai vechi decât apariția *Convorbirilor*.

Actorul Millo, pe care l-a cunoscut toată lumea, era interpretul obicinuit al acestor creațiuni nostime și ușoare.

Noi, copiii, făceam mare haz la teatrul de verva inepuizabilă a lui Millo. Câteodată el juca în aceeași seară două cântecile de natură deosebite, începea prin *Timofte Napoilă* în care apărea ca un boier ruginit cu ișlic în cap, cu antereu până jos și încins cu încingătoare cu paftale mari.

Alecsandri care era un spirit pe atunci liberal, puse în gura lui *Timofte Napoilă* toată critica pe care boierii ișlicari și retrograzi o făceau noilor instituții și noului spirit de sub domnia lui Cuza.

Napoli tuna și fulgera în contra legalității și libertății, în contra reformelor, în contra bonjuriștilor de la Paris și plângea timpurile scumpe când putea pune la scară pe oricine ca să-i administreze 25 de bice.

Cortina cădea; cinci minute după aceea ea se ridica din nou și vedeam pe un tânăr îmbrăcat în haine moderne, cu părul lung, cu fața aprinsă, gesticulând și perorând; era tot Millo însă, de astă dată, în *Clevetici Demagogul*.

Am spus că Alecsandri era un spirit liberal, liberal în sensul de la 1848 și 1856. Din această pricină, el nu simpatizează mai încoace cu mișcarea de reformă liberală, deși Alecsandri nu era un doctrinar, căci în politică n-avea păreri, dar de la 1866, de la noua Constituție, el se alipește pe lângă mișcarea junimistă din Iași, mișcare pe care noi, copii pe atunci, o consideram ca reacționară, retrogradă, confundând-o cu apucăturile și eresurile vechii clase boierești. În aceasta nu făceam decât urmam declamațiile liberalilor din Iași. Împrăștiind felul lor de acuzații politice.

În realitate, „Junimea” pe atunci era *conservatoare* ca și acum, ea nu avea nimic comun cu vechile idei boierești. Când zic *conservatoare* ca și acum, vorbesc de fond, înțeleg felul de a gândi, felul de a concepe politica, căci în privința ideilor ea s-a schimbat mult, foarte mult din fericire; este drept să spun că și lucrurile s-au schimbat și au progresat de atunci.

„Junimea” era atunci în contra mișcării direcției generale, a mișcării intelectuale, literare și politice, ceea ce era nu numai exagerat dar fals. Falsitatea venea de acolo că dl. Maiorescu mai cu seamă nu voia să țină seamă de un fapt, care se impunea atunci ca o necesitate irezistibilă, neînlăturabilă, de prima ordine, acela de a ne da cu orice preț, cu mijloace mici, cu oameni insuficienți, o organizație socială și politică de stat modern. Pe d-sa îl izbeau numai artificialitatea înjghebarei, defectele de detail, lipsa de cultură, lipsa de oameni, graba de a improviza; dar nu se întreba criticând toate acestea: ce ar fi putut face generația de atunci, ce organizare alta politică putea țara să-și dea, dacă s-ar fi ținut seamă de justa valoare a elementelor pe care le conținea? Ce fel de mișcare culturală putea să aibă o țară, în care lipseau elementele solide și serios preparate?

Era explicabil ca spiritele alese și culte să vadă greșelele și marele lipsuri ale unei înjghebări pripite; spiritele culte sunt în genere în toate țările conservatoare, pentru ca să nu zic cuvântul de reacționare. Pentru ce? Pentru că ele sunt puse în mai bună

situație de a vedea goliciunea formelor și neseriozitatea încercărilor; ele însă scapă din vedere că societățile nu se dezvoltă în mod normal și încet, ci și în mod pripit și artificial și că, cu anume forme date, timpul și progresul fac să dispară artificialul și din ceea ce o societate începe cu creațiuni factice, poate să ajungă la altele adevărat reale.

VIII

Credințele politice ale „Junimei”

Pe cât pe de o parte „Junimea” a făcut școală în literatură, pe atâta pe de altă parte școala ei politică nu a putut prinde, căci „Junimea” avea o doctrină politică mult mai înainte ca societatea să facă politică militantă. Acea doctrină era, cum am spus mai sus, conservatoare îngustă, înădușitoare de aspirații, fără orizont, fără circulație de aer liber, doctrină bazată pe observații de fapt scurte, pe deducții fără privire largă, pe un fel de pesimism încăpățânat.

Asemenea doctrini politice nu pot reuși, mai ales în publicul cel mare; opiniei publice nu-i trebuiește raționamente subtile, nici preziceri descurajatoare, îi trebuie un ideal oarecare, îi trebuie o parte de optimism, îi trebuie formule, care chiar dacă nu se pot demonstra se pot pricepe, pot încălzi sufletele, și doctrina „Junimei” n-avea nici una din aceste însușiri.

Zic că „Junimea” avea idei politice înainte de a face politică; acest lucru este natural. Nu este om cu idei și, mai cu seamă, cu principii generale care să nu aibă prin aceasta însuși o credință politică. Politica este considerarea lucrurilor și a chestiilor sociale dintr-o față a lor și este imposibil ca cineva să le privească din trei fețe și să se abțină de a le privi și din cea a patra. Un sistem filosofic te duce fatal la o formulă și la doctrini politice.

Toți filosofii care au îmbrățișat întregul cunoștințelor omenești au cuprins în el și organizația politică din timpurile cele mai vechi, până în cele mai noi. Să iau doi moderni din cei mai însemnați.

Auguste Comte, un spirit eminamente științific, nici nu gândea să facă politică militantă, nici n-avea o părere curentă de partid, dar în uvrajul său, după ce îmbrățișează întreaga dezvoltare a omenirii, nu poate prin deducție logică să nu aplice și la politică

aceleași principii. Acest filosof admite regimul reprezentativ, fiindcă nu găsește altul superior. Admite ca cetățenii să voteze, dar conform spiritului său științific, nu admite ca toți egal să se amestece în toate chestiunile, fără ca să fie competenți, de aceea el împarte colegiul electoral în o mulțime de categorii după specialitățile mari ale activității omenești, și fiecare din aceste specialități își aleg reprezentanți. El are, prin urmare, o doctrină politică conservatoare sau, mai drept, o doctrină riguros dedusă din principiile științifice.

Herbert Spencer și el este conservator de doctrină; el e contra sufragiului universal ca antiștiințific, el este partizanul unei elite sociale. După cum el nu permite ca în chestiuni de artă și de știință să se amestece oameni necompetenți, tot așa nu-i de părere ca cel dintâi venit să rezolve problemele sociale, care sunt cele mai greu de rezolvat.

Cine nu știe că toți filosofi antici sunt mai mult organizatori ai felului de a trăi în societatea omenirii, prin urmare lucrările lor sunt eminamente politice în sensul cel larg al cuvântului.

Revenind la „Junimea”, cei care au înființat-o aveau o doctrină, un sistem de credință în artă, în literatură, în știință, în istorie; era cu neputință ca ei să nu aibă unul în politică, și acel unul nu putea să fie decât aplicarea aceleiași doctrine în chestie de aplicare și dezvoltare socială.

Doctrina literaro-artistică a „Junimei” era eminamente conservatoare, ea înlătura pe cei nechemați, ea făcea din artă și literatură un domeniu închis, ea impunea celor chemați chiar reguli riguroase de estetică, pe care trebuia să le aibă în vedere creând opera lor. „Junimea” își crease doctrina din observarea și studiarea modelelor literaturii alese, fie antică, fie modernă, ea nu admitea, pot zice, nimic nou, nimic liber, nimic improvizat. Și această doctrină nu era numai a d-lui Maiorescu, ci era a tuturor fondatorilor. Așa dl. Carp era și d-sa un doctrinar estetic ca și dl. Maiorescu. De exemplu. Un poet de mediocru talent, Gheorghe Sion, scoate un volum de fabule; volumul era deplorabil, erau fabule fără nici un înțeles, scrise într-o limbă neliterară. Acel volum cade în mâinile d-lui Carp, d-sa se indignează la cetirea lui și se hotărăște să facă o critică. Cum procedează dl. Carp? În mod cu totul doctrinar. Începe a stabili regulile privitoare la fabulă, apoi ia la analiză fabulele d-lui Sion și dovedește că ele nu sunt nici concepute, nici scrise conform acelor reguli.

Prin urmare vedeți cum reiese doctrina: scoți reguli estetice din modelurile de genuri literare, ilustrate de mari scriitori și le

dai de executat scriitorilor tăi; cine nu se abate de la ele este literat, chiar dacă nu are talent. Așa Bodnărescu a fost poetul și tragedianul *Convorbirilor*. De ce? Fiindcă tragedia sa *Rienzi*, absolut mediocră, era scrisă conform tipului clasic de tragedie; iar poeziile sale îmbrăcau totdeauna forma cunoscută în marii poeți germani.

Din contra, îndată ce un poet nu scria după regulile așa-numite eterne ale artei, ci avea un talent pe care nu-l puteai băga într-un calup estetic, acel poet nu era gustat. Așa, Bolintineanu, care cu toată partea fantastică și neglijența stilului, este poet în toată puterea cuvântului și unul din cei mai mari ai noștri, nu era gustat de „Junimea”, ci considerat ca inferior altora. Pentru ce? Pentru că talentul lui nu corespundea ca să pot zice așa, la nici una din fișele pe care „Junimea” le avea pentru toate genurile și pentru toate formele artistice și literare. Numai Eminescu s-a impus în contra, sau mai bine, printre regulile „Junimei”. S-a impus, întâi, fiindcă avea mult talent și al doilea fiindcă făcea parte din societate.

Era natural deci ca și doctrina politică a „Junimei”, după cum am arătat mai sus, să fie îngustă, încadrată în puncte fixe, care să nu lase loc vreunei surprinderi sau la ceva necunoscut.

Și în această privință tot dl. Maiorescu a fost primul doctrinar, el a formulat întâi în *Convorbiri* și încă din anul 1868 doctrina politică, după cum formulase pe cea estetică. Dar câtă deosebire între una și alta, fie din punct de vedere al observațiilor, fie din punct de vedere al adevărului!

Când redactând niște amintiri cineva este nevoit să se întoarcă cu treizeci de ani în urmă pentru a pune în evidență ceea ce o societate sau un om se gândea în materie de organizație de stat, este ușor de a arăta dreptatea sau nedreptatea acelei doctrini. Și știți pentru ce? Pentru că sunt treizeci de ani de experiență, treizeci de ani care infirmă sau confirmă cele susținute la 1868. Ei bine, experiența acestor treizeci de ani din urmă infirmă doctrina politică a d-lui Maiorescu, ea arată cu prisosință că dl. Maiorescu s-a înșelat, că pesimismul său și precizările sale nu numai că nu s-au realizat, dar ceea ce e mai mult, s-a dovedit că cei pe care d-sa îi combătea au avut dreptate.

Să mă explic. Răspunsul pe care cetitorii își aduc aminte că l-a dat *Gazeta Transilvaniei* relativ la observațiile critice ale d-lui Maiorescu asupra limbei române din Austria, tocmai fiindcă erau juste au enervat pe reele și metodicul critic. Și atunci vedem un lucru, vedem pe dl. Maiorescu ieșind din cadrul discuției restrânse a „limbei române în jurnalele din Austria” și ridicând chestiunea, o generalizează.

Da, zicea dl. Maiorescu, cu ocazia polemicei amintite, totul este fals și artificial în întreaga noastră organizare dată. Înainte de a avea o activitate științifică am făcut o Academie, prin urmare am falsificat ideea Academiei; înainte de a avea artiști am făcut conservator de muzică; înainte de a avea un singur pictor, am înființat școala de Bele-Arte; înainte de a avea o singură piesă dramatică de merit, am fondat Teatrul Național. Toate aceste sunt forme goale: avem un teatru, mai repetă dl. Maiorescu, *după cum avem chiar o Constituție*, stafie fără trup, iluziuni fără adevăr, totul este formă fără fond. Și dl. Maiorescu, ca să dovedească și cu fapta părerile sale, își dă demisia de la Academie. Iar o notiță în *Convorbiri literare* explică pentru ce își dă demisia; cauza este: „lipsa totală de rezultate, amăgirea completă în speranțele și așteptările sale asupra societății”.

Ca logică și ca observații scurte, de fapt, tot ceea ce spunea dl. Maiorescu era exact, dar ca doctrină lucrul era fals.

Ia să întoarcem teza și să ne închipuim că cei cari cârmuiau țara ar fi fost și ei partizanii unei asemenea doctrine, doctrină care consistă în a cere o formă numai când fondul o cere, a consacra o Constituție, numai după ce imperios și experimental ar fi fost reclamată și a da drepturi electorale numai aceluia care le merită și, mai cu seamă, luptă pentru căpătarea lor.

Căci aceasta este doctrina curentă la „Junimea”. De câte ori n-am auzit fraze ca: *Constituția este o haină prea largă pentru trupul nostru, drepturile electorale nu se dau ci se iau, în alte țări libertățile s-au căpătat cu prețul sângelui, la noi se dau decrete!!!*

Ziceam, să ne închipuim că diriguitorii țarei ar fi ascultat pe dl. Maiorescu în criticele sale și ar fi desființat Academia, teatrul, școli care nu aveau profesori buni, tribunale cu noua organizare neavând judecători la înălțime etc., etc.

Sau mai bine să ne închipuim că acei diriguitori ai țarei ar fi ascultat de la început pe dl. Maiorescu ca să nu înființeze teatrul, decât când vor fi actori eminenți, să nu deschidă un conservator, decât având numai muzicanți excelenți, să nu întindă învățământul primar, secundar și universitar, decât când s-ar fi găsit în abundență profesori pregătiți pentru aceasta, să nu înființeze o Constituție, cu libertățile acolo prevăzute, să nu dea drepturi politice cetățenilor, decât când vor deveni luminați și culți etc., etc.

Ce am fi astăzi? Unde era să fim ca cultură, ca progres, ca instituții, ca valoare de stat, ca poziție internațională?

Concepțiile doctrinare politice, mai ales cele care sunt produsul gândirii filosofice, cu toate că au caracterul riguros științific,

sunt false când cauți a le aplica la societate, care este un corp viu în vecinică mișcare, a cărei viață e compusă din mii și mii de elemente, care are resorturi ascunse de o putere de expansiune gigantică, care conține comori de putere și de vigoare latentă, pentru care o formă goală, o ocazie, este destul pentru ca să se manifesteze cu o forță de improvizație necalculabilă.

Cu un corp social nu se procedează ca cu un cadavru, nu-l poți diseca etichetându-i fiecare mușchi, fiecare articulație; unui corp social trebuie să-i dai forme largi să se dezvolte; dezvoltarea lui se face în puterea vitalității organice, el umple în cursul timpului forma care întâi era goală cu produsul activității lui, o modifică, o ciunește, o lărgeste.

Când ni se vorbește de formă fără fond, se scapă din vedere un proces foarte real. Un fond poate nu are nevoie de o formă, dar o formă are nevoie de un fond și forma aduce de multe ori fondul. Așa, școli înființate provoacă cultura, în același timp cultura este consacrată de școli. Să dăm un exemplu.

Sunt țări care au avut artă, fără să aibe școli de pictură sau sculptură: Anglia și mult timp Franța. Din contră sunt țări mai tinere care prin școli și institute bine dotate din punctul de vedere artistic au provocat o mișcare artistică.

Ce ar fi fost la noi dacă am fi înființat drumuri de fier într-o regiune oarecare, numai când s-ar fi dovedit că din anul întâi vor fi productive?

Dar ce să mai argumentez pe această temă, pe care astăzi nimeni nu o mai neagă.

*

Articolul d-lui Maiorescu *contra direcției actuale*, pe care l-am analizat, a dat naștere unei protestări aproape unanime; noi cei dintâi, studenți de la Universitate, am rămas indignați.

Această indignare la mine personal a fost alimentată încă de un fapt; cititorii își amintesc că dl. Maiorescu în critica sa asupra stărei de lucruri de atunci, definea acea stare cu cuvintele: *formă fără fond*. Nu trecu mult și revenind din nou asupra subiectului, anunță și ținu o prelegere populară intitulată: *Forma și Fondul*, în care dezvoltă din nou teoria sa.

Cititorii poate își aduc aminte că la începutul acestor *Amintiri* am atins această chestie, arătând că am combătut acea părere prin un articol publicat în o gazetă de ocazie.

Până atunci, teoriile estetice ale d-lui Maiorescu supăraseră numai cercul restrâns și sărac al literatorilor de pe atunci, cantitate neglijabilă în marele public. Acele articole estetice fură primite numai cu rezerve fără protestări, cu atât mai mult cu cât dl. Maiorescu avusese poate abilitatea de a lăuda într-însele și câțiva poeți români.

Cu părerile d-sale politice lucrul merse mai greu.

Acest virulent atac fu resimțit de toți liberalii cari trăiau în formele constituționale, de toată lumea care se mișca în noua atmosferă socială. Gazetele politice începură a ataca.

Așa *Țara*, *Perseverența*, *Telegraful Român*, *Nepărtinitorul* etc., etc. începură a se întreba ce voiesc *Convorbirile* și, mai ales, ce vchiește dl. Maiorescu.

Trebuie să spun că în momentul când apăreau *Convorbirile* în 1867-1868 nu exista gazetă literară propriu-zisă; cu literatura se însărcinau tot gazetele politice, în care vedeai poezii, nuvele, satire etc. Ceva mai târziu a fost o gazetă de acest gen, care s-a distins de celelalte, *Columna lui Traian*, a d-lui Hasdeu. În această foaie dl. Hasdeu făcea și politică – nu-mi mai aduc aminte ce fel de politică – dar făcea mai cu seamă istorie și literatură.

În *Columna lui Traian* dl. Hasdeu a început a publica o serie de prețioase documente istorice, așa de rare și necunoscute pe atunci, serie pe care a continuat-o când, după aceea, a început a scoate *Arhiva* sa istorică.

Propriu-zis, în 1867, numai *Convorbirile* era gazetă literară, ea domina exclusiv situația. Fuseseră ce e dreptul câteva gazete literare mai înainte între care în București *Ateneul*, care a avut o scurtă durată; la Iași câțiva tineri – nu-mi aduc aminte cine – făcură *Originea*, care a dispărut după câteva numere; la Botoșani fusese o gazetă de efemeră apariție, *Steluța*; pe urmă foi obscure, ca *Jurnalul pentru toți*. Toate aceste nu avură nici o înrâurire asupra publicului, nu fură cetite și mai puțin remarcate. Încă o dată, *Convorbirile* tronau în toată splendoarea lor, atât prin apariția lor regulată cât, mai cu seamă, prin oamenii de valoare care colaborau.

În 1868 o nouă încercare se face în București – apare foaia literară *Albina Pindului*, redactată de dl. Grăndea și de poetul Bolintineanu.

Curioasă soartă literară a mai avut și dl. Grăndea! Precoc, la vârsta de 16 ani – mi se pare – începe a scri o serie de poezii, din care, considerând acea vârstă, sunt unele admirabile; toată

lumea se mișcă, crezând că un geniu puternic apăruse în România. Dar dl. Grandea nu ține ceea ce făgăduise. Când în 1866 scoate *Albina Pindului*, reputația sa era deja știrbită în spiritul multora.

Colaboratorul său, Dimitrie Bolintineanu, avea o reputație stabilită de poet. Nu știu dacă cineva s-a ocupat pe larg de acel scriitor; ar fi o lucrare interesantă din mai multe puncte de vedere. Bolintineanu, poetul incoherent, dar plin de talent și scriitorul fantastic și prolix, este tipul literaturii din faza regenerării noastre politico-sociale, scrierile lui pline de neglijență, de confuzie, de idei false respiră totuși în totalitate o suflare sinceră sub care se manifestează un temperament viu și neastâmpărat. Cine își mai aduce astăzi aminte de călătoriile sale în Turcia, scrise poate cu mai multă îngrijire decât lucrările lui posterioare! Dacă nu mă înșel, el la 1860 descopere din nou pe românii macedoneni grosului public român; cel puțin eu, care mă ocupam ceva mai târziu de istoria românilor, neglijasem cu totul această viță românească, știam numai cum știa oarecare lume aleasă, că sunt în Pind români numiți cuțovlahi.

Titlul chiar al noiei gazete literare, *Albina Pindului*, dovedește că poetul continua a fi preocupat de acei români.

Cum apare această gazetă, *Convorbirile literare* se grăbesc a face, cum pe atunci se numea, o *recenziune*. Acea dare de seamă este plină de ironii și de răutăți, mai ales la adresa lui Bolintineanu. Este destul ca să reproduc, între alte multe răutăți, următoarele, pe care le scrie redacția *Convorbirilor*, făcând darea de seamă a primului număr: „*Mania cucoanei Elencu* este un alt fragment de dl. Bolintineanu, în care se istorisește că un copist dintr-un minister a fost dat afară din serviciu și înlocuit prin un lacheu a unei dame bogate, și se vorbește în contra ministrului și ciocoilor”.

IX

Eminescu și Veronica Micle

În momentele când scriu se discută în presă, mai cu seamă în cea de la Iași, dragostea dintre Eminescu și d-na Veronica Micle, precum și consecințele ce se pretinde că a avut acea dragoste asupra lui Eminescu.

Această chestie intră de-a dreptul în cadrul acestor amintiri, căci nu numai că Eminescu a fost membru la „Junimea”, dar și Veronica Micle a fost poeta *Convorbirilor literare* și una din cele mai dulci poete, care a adus în poeziile sale sentimentele femeiești la un înalt grad de delicatețe.

Dacă n-am vorbit până acum de Veronica Micle, este că poeziile ei apar mult mai târziu în *Convorbiri*. Veronica Micle a trebuit să fie o copilă pe la 1868.

*

Dar trebuie mai întâi să limpezesc o chestie care revine des sub pana autorului de la *Gazeta Moldovei*, ocupându-se de dragostea dintre Eminescu și Veronica Micle. Este chestia amestecului „Junimei” și în special a d-lui Maiorescu în această dragoste și silința de a pune piedici ei.

S-ar părea straniu ca o societate literară să se amestece în sentimentele intime ale unuia din membrii ei, de aceea, cine n-ar cunoaște ca mine „Junimea”, ar putea să nu creadă pe dl. V. Scânteie (așa se iscălește autorul de la *Gazeta Moldovei*).

Lucrul este în principiu perfect de adevărat. „Junimea” se amesteca în afacerile private de oarecare importanță a membrilor ei, în tot ce privea onoarea sau determinarea unui fapt important din viața lor.

Așa regretatul Mihail Cornea a fost nu exclus, dar îndepărtat în mod delicat de la „Junimea” pentru o chestie de pur cavalerism. Insultat în mod grav de un ofițer pentru o afacere de natură intimă, Mihail Cornea n-a provocat la duel pe ofițer; faptul neprovocării a produs mare emoție și scandal la „Junimea” membrii marcant și s-au constituit într-un tribunal de onoare și au decis în unanimitate îndepărtarea lui Cornea.

Vedeți că „Junimea” nu era numai literară, era și cavaleriească.

În timpul când și eu făceam parte, un membru – pot să-i spun numele fiindcă e mort –, Ștefan Vârgolici, avea relații amoroase cu o tânără văduvă. Un copil se naște din această legătură; Vârgolici se crede dator a-și legitima poziția lui și a doamnei prin căsătorie.

Nu știu dacă Vârgolici a consultat pe șefii „Junimei” sau aceștia s-au amestecat direct în afacere, auzind din întâmplare de intenția lui Vârgolici; ceea ce știu e că „Junimea” s-a ocupat imediat de această eventuală căsătorie. Eu care eram tânăr și

n-aveam însemnătate în „Junimea” eram lăsat la o parte ca și alții în aceste lucruri, dar la vreo două-trei ședinți înainte de a se începe cetirea bucăților ce se aduceau, prindeam fără voia mea bucăți de fraze schimbate între d-nii Maiorescu, Negruzzi și Pogor, conversație în care figura înăcrită și severă a d-lui Maiorescu trăda o dezaprobare formală.

Cunoșteam familia tinerei văduve, prin urmare aveam ocazia să văd bucuria și fericirea pe care decizia lui Vârgolici o adusese în sânul acestei familii; toți erau veseli, toți considerau lucrul ca absolut hotărât. Când însă am început a simți cele ce se petreceau la „Junimea” cu privire la această chestie, atunci am crezut de datorie de a avertiza pe tânăra văduvă. Întâi ea n-a luat în serios, având mare încredere în dragostea d-lui Vârgolici, pe urmă văzu la el oarecare schimbare și, mai cu seamă, o mare preocupare.

Ea mă chemă și-mi spuse temerea ei, recunosc că aveam dreptate când am prevenit-o, acuzând formal „Junimea” și mai ales pe dl. Maiorescu că voiește să o facă nenorocită.

Faptul era adevărat. Șefii „Junimei”, nu știu din ce cauză, sfătuiră și insistaseră pe lângă Vârgolici să nu contracteze această căsătorie, și acesta, cu toată dragostea ce avea pentru tânăra văduvă, se supuse „Junimei” și legăturile fură rupte definitiv. La aceasta desigur contribui și moartea copilului ieșit din acele relații.

Vra să zică „Junimea” se amesteca în asemenea chestii delicate, de câte ori era vorba de un membru influent, și rar se întâmpla ca ea să nu izbutească.

Amestecatu-s-a „Junimea” în amorul dintre Eminescu și Veronica Micle? Urmărit-a această societate pe biata Veronica Micle cu antipatie? Aceasta nu știu; eu deja nu mai frecventam pe atunci „Junimea”, prin urmare nu sunt în poziție de a ști nimic pozitiv. Cu toate acestea, oarecare afirmări ale d-lui Scânteie din *Gazeta Moldovei* se potrivesc cu felul de a gândi și de a lucra al membrilor marcant ai „Junimei” în asemenea chestii. Așa, îndrăznesc a crede veridică afirmarea lui Scânteie când spune că dl. Titu Maiorescu era în contra legăturii lui Eminescu cu Veronica Micle și, prin urmare, contra unei căsătorii proiectate. Motivul pe care îl dă Scânteie este *maiorescian*, când spune că dl. Maiorescu era contra, pentru că în clipa în care Eminescu și Veronica Micle își vor vedea visul realizat, „*cele două talente literare nu vor mai plânge așa de frumos în versuri*”.

*

Dar viu la chestia propriu-zisă.

Totdeauna amorurile unui poet însemnat cu o femeie literată mai ales fac zgomot și dau loc la multe și multe reflecții și comentarii; căci și unul și celalt fiind în vază, cele mai mici demersuri ale lor sunt știute, desfigurate, colportate, supuse criticei și câteodată răutăței.

Așa, cine nu cunoaște câte și câte volume s-au scris asupra amorului dintre Alfred de Musset și George Sand, între dulcele poet al Franței și romanciera de primul ordin madame Sand. Mai cu seamă fuga lor (fuga în loc de plecarea lor) în Italia și șederea acestei perechi strălucite la Veneția au dat locul la tot felul de aprecieri și judecăți.

Și cu această ocazie, poetul, adică Alfred de Musset, a fost plâns și jelit, iar biata George Sand criticată și învinuită. Alfred de Musset se întorsese în adevăr trist, abătut și moralmente slăbit. Ce se petrecuse între dânsul și George Sand nu se știe precis, toată lumea însă a crezut pe romanțieră, cum că ea a fost cauza acestei zdruncinări morale, pe care lumea o observa la Alfred de Musset.

Lumea ține cu bărbații, mai cu seamă cu poeții; și este din instinct contra femeilor care-i acaparează, mai ales un poet dulce care cântă amorul și-și comunică iubirea lui cetitorilor. Lumea cetitoare este egoistă, ea voiește să aibă pe poet întreg al ei și al nimănui altuia. Cât timp poetul cântă iubirea și are legături numai pasagere, publicul e mulțumit, căci poetul este întreg al lui, publicul neglijează micile infidelități comise de poet. Îndată ce o pasiune mare cuprinde pe poet, pasiune care se resimte în activitatea aceluia, publicul se interesează, află și este nemilos pentru aceea care-i fură iubirea poetului, care-l ia pentru ea, lându-l oarecum de la dânsul.

Aceasta este în genere psihologia amorului poeților.

Așa trebuie să se explice și cabala în contra Veronicăi Micle, relativ la amorul ei cu Eminescu.

De unde s-a născut această chestie? Un ziarist francez într-o revistă, *Le penseur*, probabil servindu-se de izvoare germane și probabil și românești, se lasă înduișat la sfârșitul tragic al lui Eminescu și alunecă pe povârnișul încredințării până a afirma că nebunia poetului se datorește zguduielei morale ce a resimțit, vâzându-se trădat de Veronica Micle.

Ideea e romantică și ar putea admirabil cadra cu tragedia vieții lui Eminescu, dacă n-ar fi vorba de o femeie cunoscută și dacă trădarea, prin urmare, nu s-ar încarna într-o ființă reală.

În adevăr, nimic nu e mai duios, poetic și romantic decât a dramatiza sfârșitul unui poet nenorocit, atribuindu-i nebunia și moartea tot excesului său de simțire, tot naturei sale pasionate. Tabloul e frumos, dacă – o mai repet – o femeie, poeta Veronica Micle, n-ar ieși ponegrită.

Mai este un lucru, care a făcut pe mulți să caute ceva special în nebunia lui Eminescu. Pentru grosul publicului, o inteligență așa frumoasă ca cea a lui Eminescu nu are explicare cum sfârșește prin a fi stăpânită de întuneric, fără o cauză extraordinară. Și în adevăr, dacă lucrul nu s-ar vedea din nenorocire în fiecare zi, ar fi de neînțeles cum un om cu o inteligență mare, cu vaste concepții, îl vezi stingându-se și căzând în rândul ființelor inconștiente.

Dar, repet, lucrul s-a văzut adesea ori. Bolintineanu moare, mi se pare, într-un spital de nebuni, nebun sau aproape așa ceva¹. Cine ar fi crezut vreodată, cetind admirabilele nuvele ale lui Maupassant, că acel ilustru prozator, una din gloriile literaturii franceze, va muri nebun?

Publicul însă nu caută a scruta cauzele care sunt în adevăr obscure, el se mulțumește a-și explica decăderea fatală printr-un fapt exterior, prin ceva din afară care a putut determina catastrofa – și aparențele în chestia care mă ocupă, unite cu o mare doză de imaginație duioasă, au putut da naștere legendei semnate de Venancourt.

În adevăr, legătura lui Eminescu cu Veronica Micle, pe cât știu, precedează de aproape ivirea celor întâi simptome ale teribelei boli. Este un fapt însă pozitiv că Veronica Micle nu părăsește pe poet, pe cât îi era cu putință, în toată această perioadă.

Iată câteva detalii personale în această privință.

Prin 1888-1889 Eminescu este adus în București. Întâmplător el își ia o odăiță într-o mare casă mobilată din Calea Victoriei, unde erau tipografia și redacția *Luptei* și unde aveam și eu apartamentul. Eminescu ca să se scoboare jos în stradă trebuia să treacă prin culoarul pe unde îmi aveam șederea, prin urmare aveam ocazia foarte des a-l vedea. Nu mai era nebun ca înainte, dar era într-o stare de prostațiune, din care rar, foarte rar ieșea. Mă interesam să știu cum își petrece ziua. Ședea închis într-o

1. Într-adevăr, Bolintineanu a murit în 1872, cu mintea întunecată (n.ed.).

odaie toată ziua, având plăcere de a ceti numai cronicile țării, precum și toate scrierile atingătoare la istoria acestor țări, încolo nimic nu-l mai interesa. Evita societatea oamenilor și chiar a prietenilor.

La început Eminescu mă evita. Am spus în aceste amintiri că noi la „Junimea” n-am dus niciodată casă bună; eu totdeauna îl consideram mentalicește un zdruncinat de geniu – dacă voii –, el simțea oarecare antipatie pentru felul meu de a gândi și de a mă exprima.

Cu toate acestea am căutat în noua ocazie care mi se prezintă, să-l cultiv; simțeam o imensă milă pentru nenorocirea lui și voiam să știu până la ce grad nenorocirea este ireparabilă. Îl pofteam la mine la masă, refuza de două ori și venea numai o dată. La masă erau totdeauna colaboratorii de la *Lupta* și alte persoane. El ședea jenat, timid, cu ochii în jos și nu vorbea aproape deloc. La întrebările ce i se făceau, el răspundea prin un „da” sau „nu” și cu toate acestea toată lumea îi arăta stimă și dragoste.

Renunțase la băutură, bea foarte puțin. Cu toate acestea după vreo două pahare, pe la sfârșitul mesei, se mai încălzea, fizionomia lui devenea mai vioaie, răspundea mai lesne la întrebări.

Într-o seară după masă, deodată văd în Eminescu manifestându-se vechea lui natură, începu a râde și a glumi, a convorbi cu cei de față și a-i persifla pe unii cu mult spirit. Ne-am bucurat cu toții și am început a-l pune tot mai mult la îndemână, speranța născându-ni-se că remediul poate avea loc.

Zadarnic, după cinci minute el căzu din nou în mutismul obicinuit, având aerul că nu mai cunoaște sau puțin îl importă lumea ce-l înconjură. Stătu vreun sfert de ceas în prostație, apoi întorcându-se către mine îmi zise încet, ca să nu fie auzit de ceilalți:

— Panule, știi tu că în lumea aceasta nu este nimic mai interesant decât istoria poporului nostru, trecutul lui, tot, tot, este un șir neîntrerupt de martiri. Ți-o spun ție fiindcă tu te-ai ocupat de istoria românilor.

Apoi s-a sculat și fără să zică nimic a plecat.

De atunci n-a mai venit la masă la mine. Îl întâlneam prin culuar și-l întrebam de ce nu mai vine la mine, el îngâna câte ceva. Într-o zi îmi zise:

— Sunt prea mulți la masă la tine și sunt prea zgomotoși.

Aceasta era starea lui mentală, când într-o zi aud un glas de femeie prin sală oftând. Deschid ușa și întâlnesc pe Veronica Micle, care își frământa mâinile și se ținea de pâr oftând.

— Ce este, m-me Micle, o întrebai eu?

— Ce să fie, am venit după Eminescu, acum ies de la dânsul din odaie; imposibil, nu mai este nimic de sperat de la dânsul, toate silințele mele ca să-l aduc la o viață reală n-au izbutit. El se uită lung la mine, nu zice nimic, ba câteodată are aerul de a zâmbi ironic.

Și biata femeie își continuă drumul, oftând și frângându-și mâinele.

*

Nu știu ce se petrecuse între Eminescu și Veronica Micle, dar scena descrisă mai sus, pe care am văzut-o eu, dovedește un lucru: că biata femeie vinovată sau nu de trădare – iar nu știu – nu l-a părăsit până la sfârșitul vieței, arătându-i aceeași dragoste.

X

Petru Grigoriu

Și de astă dată sunt nevoit să intervertesc șirul cronologic și să vorbesc de un poet foarte puțin cunoscut de grosul publicului, poet mort acum câteva zile și care și el a aparținut odată „Junimei”.

Mare centru de atracție au fost „Junimea” și *Convorbirile literare*! Când ia cineva colecția până în momentele actuale și vede câți colaboratori au avut *Convorbirile literare*, nu poate să se oprească a nu simți un sentiment de admirație pentru „Junimea” și pentru gazeta ei.

Dar și vechimea precum și permanența revistei explică faptul acesta. Știți că *Convorbirile literare* este o revistă venerabilă, care peste doi ani are să ajungă la vârsta foarte înaintată pentru revistele periodice, la acea de patruzeci de ani?

Patruzeci de ani de viață literară, mai cu seamă la noi în țară, unde nu avem o gazetă politică cu asemenea etate, este enorm! Mai multe generații au scris la *Convorbiri* – înțeleg generații intelectuale – și, desigur, două generații de ordine naturală. De unde au plecat *Convorbirile* și unde au ajuns? Stadiile acestei reviste formează epoce de locațiune, păturile intelectuale și literare la

această revistă se superpun unele peste altele, întocmai cum se întâmplă când, printr-un cutremur sau alt cataclism, se rupe o adâncă masă de pământ, poți vedea păturile geologice, rezultatul diferitelor colosale epoce, așezate unele peste altele, sau încrucișate.

*

Nu e de mirare deci ca incidental sau cu ocazia morții unui biet poet să constăți cum că și acela a fost colaboratorul bătrânei reviste *Convorbiri literare*. În adevăr, luați colecția *Convorbirilor* de la 1877 încoace, curs de câțiva ani, și veți vedea că Petru Grigoriu colabora prin admirabile traduceri din poezii francezi, Victor Hugo, Alfred de Musset etc., etc. Câtă tinerețe și viață în versurile lui! Traducerile acestui scriitor nu excela prin fidelitatea și decalcarea, ca să zic așa, a originalului; nu, în traducerile lui, Petru Grigoriu uza de oarecare libertate, o traducere care nu ai fi bănuț-o ca atare, dacă nu cunoșteai originalul, întru atâta poetul avea elan, fantazie și spontaneitate în lucrarea sa.

Și, mărturisesc, eu prefer acest gen de traducere pentru marele public și pentru literatură.

Traducerile textuale sunt necesare pentru școli și pentru cunoașterea tehnică a autorului unei limbi străine, dar pentru marele public nu văd necesitatea; căci dacă dintr-un poet străin nu poți să redai limba lui meșteșugită, precum și caracterul distinctiv al acestei limbi, atunci pentru a umplea aceste lacune, fatal trebuie să-i reproduci suflarea, avântul, caracteristica generală.

Pentru traducători textuali, oricine aproape este bun, mai cu seamă profesorii și meticuloșii, ca să nu zic pedanții. În adevăr, iei fiecare vers în parte, îl măsoară, cauți cuvintele absolut proprii, și după o muncă mecanică poți reuși a reproduce textul original. Dar se întâmplă mai totdeauna că traducerea copiază exact originalul, dar spiritul autorului lipsește. De multe ori, cea mai exactă traducere este cea mai îndepărtată, când voiești a judeca geniul unui autor.

În *Convorbirile literare* întâlnești amândouă categoriile acestea de traducători. Sunt traducători textuali, cum de exemplu e Vârgolici, sunt semitextuali, cum e dl. Naum, sunt traducători liberi și emancipați, cum e Petru Grigoriu.

Ceea ce caracterizează pe Petru Grigoriu este o limbă energică, vâjnoasă și colorată, adică caracteristica omului de talent și de talent original.

N-am vreme ca să răsfoiesc mai de aproape *Convorbirile*, dar pentru a caracteriza traducerile acestui scriitor, iau pe cea întâi care-mi cade sub ochi, tipărită în *Convorbiri literare* în 1877, cunoscuta bucată a lui Victor Hugo *Pentru săraci* și mă mărginesc a reproduce cinci strofe din cele traduse de Grigoriu, pentru ca cetitorii să-și facă o idee de felul măiestru cum poetul, pe atunci un simplu adolescent, știa să mânuiască condeiul.

PENTRU SĂRACI

În a voastre serbări iarna, bogați, fericiți în lume,
Pe când balul cel frenetic vă inundă-n focuri sume
Când înjur sub pașii voștri cu mândrie admirați
Cum ard și lucesc cristale, oglinzi, aur și dantele,
Candelabre luminoase, policandre-n mii de slele,
Danțul, veselia-n fața unei lumi de invitați!

Când vă sună timbrul de-aur în palate de splendoare,
Prefăcând în cântec vesel glasul orelor amare,
O! gândit-ați voi vreodată că de foame prăpădit
Poate vr-un sărman s-oprește colo-n strade-ntunecoase,
Privind lung prin geamuri danțul a mii umbre luminoase.
Din salonul aurit?!

O! Gândit-ați voi că geme colo-n viscol, sub zăpadă,
Un părinte fără muncă, lăsat foametei în pradă,
Și că-și zice-n sine: „Doamne! câte bunuri pentru ei!
La festinu-i câți prieteni se desfăț în veselie!
În păpușele lor numai câtă pâine pentru-ai mei”!

Și în sufletu-i compară cu serbarea voastră mare,
Casa-i unde, niciodată nu aprinde-o lumânare,
Pe copii, pe a lor mamă în mizerie gemând,
Și pe patul cel de paie, mută, nemișcată, vede
Pe bunica-i ce de ierne e destul de rece, crede,
Pentru vecinicul mormânt!

Căci destinelor umane Dumnezeu a pus o scară,
Unii merg plecați cu totul sub a grijelor povară,
La banchetul fericirii prea puțini sunt cei poștiți,
Pretutindeni nu-i oricine așezat egal, ferice;
Este o lege rea, nedreaptă, jos pe lume, care zice:
„Bucurați-vă” la unii, iară altora: „râvniți!”

Cititorii au să fie cam mirați când le voi spune că cu Petru Grigoriu moare, cel puțin pentru moment, versul alexandrin și, mai cu seamă, versul eroic de 14 silabe, odată în atâta floare și pe care acum în urmă numai Grigoriu știa să-l mânuiască cu artă, fiind în mare parte căzut în desuetudine.

Câteva lămuriri în această privință. Diferitele versuri au și ele timpul și favoarea lor, iar schimbările în modul de concepție poetică aduc schimbări în forma cu care poezii obicinuesc a se servi. Lucrările poetice mai mari, precum și poemele și cu tot ce se leagă de marea poezie, uzează de versul eroic, de versul cu multe silabe, care permite poetului ca să-și toarne liber gândirea lui complicată cu toate nuanțele ei. Apoi și subiectul împinge de a adopta această formă. Când ai a descrie fapte mari, când ai a pune în mișcare marele sentimente ale omului sau marele lui gândiri, calupurile de versificație îngustă și mică sunt incompatibile. Aceste calupuri convin micilor idei sau turnărei în ele a unei mici nuanțe și sentiment sau a ideilor și gândirelor discrete cărora prin natura lor le place rafinăria unei versificații delicate.

Am putea zice că întâia perioadă literară a noastră este caracterizată prin întrebuințarea versului eroic. Acest vers a fost ilustrat de Beldiman în *Eteria*, de Bolintineanu, de Alecsandri (*Dumbrava roșie*). Eminescu chiar, când s-a hotărât să scrie satirile sale, a adoptat versul eroic și cine nu știe cu câtă măiestrie și mărime a cântat ca simplu episod întâlnirea sultanului Baiazid cu eroicul domn Mircea cel Bătrân.

Astăzi această formă de vers este în descreștere, poezii actuali se servesc rar de dânsul. De ce? Pentru că ei au pierdut deprinderea de a trata subiecte mari, scene istorice din trecutul nostru, de a cânta faptele eroice sau a pune în mișcare marele sentimente sau marele idei.

Astăzi analiza, acea teribilă analiză care dominează cunoștințele noastre moderne, știința noastră, faptele noastre, a invadat și domeniul poetic.

Astăzi n-avem numai oameni de știință analiști, ci avem romaniști analiști, nuveliști analiști, poeți analiști. Psihologia, care a luat o dezvoltare așa de enormă în timpurile din urmă, domină activitatea noastră literară și artistică. Romancierul discehează sentimentele personajelor sale, lucru aproape necunoscut la marea generație de romancieri à la Alexandre Dumas tatăl, poezii își torturează creierul și examinează în poeziile lor meticolos sentimentele, iar pictorii și sculptorii caută să pună pe pânză sau pe marmoră un moment psihologic prins în fugă.

Să mă ferească Dumnezeu de a condamna o asemenea școală. Literatura și arta sunt întotdeauna produsul stărei și cunoștințelor sociale, prin urmare nu eu, natură analistă, aș putea găsi ceva de zis contra.

Eu nu fac decât să constat un fapt, constat că poezia a trecut din faza versului eroic în formele variate a versului de analiză și de psihologie.

Ei bine, o mai repet, cu Petru Grigoriu aproape se stinge generația de poeți eroici, de poeți cu versuri *a panache*, versuri mândre, care răsună ca o trâmbiță victorioasă sau ca strigătul unui glas funebru, versuri frumoase, în definitiv versuri care te atrag în vârtejul în care poetul vrea să te ducă, mai totdeauna într-o lume romantică plină de eroi și de fapte mari.

Nu pot să mă opresc a nu reproduce, pentru a caracteriza genul, una din poeziile făcute de Petru Grigoriu acum câțiva ani, cu ocazia unei reprezentări a studenților în onoarea coloniei italiene din România.

LA ITALIA

O glorioasă țară! Tu, patria lui Dante!
Comoara ta de fapte eterne și gigante,
Creat-au un alt soare pe-acest străvechi pământ!
Și cerul tău albastru și nopțile cu stele,
Și limba ta de îngeri... dă foc inimei mele,
Cu foc ca să te cânt!

O, voi statui și templuri ruini de vremuri roase.
Palate, zei și idoli, morminte glorioase
Trezii din al meu suflet al patriei amor!
În voi admir scânteia nemuritoarei ginte.
Și sceptrul lumii culte ce spintecă-nainte
Orice hotar nemernic, pășind spre viitor!...

Și astăzi ascult încă vorbind pe Cicerone,
Și-n flăcările Romei văd capul lui Nerone
Hidos, arzând de setea de sânge și venin!
Văd pe Traian, Augustus, Cezar, stăpâni pe lume,
Văd pe Virgil poetul, l-al cărui sacru nume.
Eu tremur și mă-nchin!

Jos, cântă Arno neamul cel mai viteaz din lume,
Jos, Tiberul murmură că nu-i mort al său nume,
Sus, Apeninii jalnici răspund și clocotesc

De neamul fără seamăn ce nu știa de grijă,
Cu inimi zămislite din soare, piept din schijă,
Corp din stejar și chipul sculptat, blând omenesc!

Tot marea cristalină și tot așa adâncă
Prin fiecare undă duios azi plânge încă
Pe-acei a căror slavă se urcă pân' la cer...
Virtuți abia zărite pe-a veacurilor ceață,
Figuri de bărbăție cu suflet de viață,
Și cu voinți de fier!

Apoi privesc cum astăzi Bolonia bătrână,
Peste științi și arte veghează tot stăpână!
Florența, apoi Sienna ce-adoarme cu-al ei glas!
Admir ale naturei cap-d-opere divine,
Care-n belșug făcut-au, Italie, din tine,
Al omenirii noastre cel mai modern Parnas?

Torino, farul mândru, a cărui raze varsă
Un ideal, juneței, în gând și-n suflet arsă
De veacuri, să te vadă, Italie, tot sus!...
Căci tu ai moștenirea, tu, singură, solia
A raselor latine, să porți etern făclia,
Din zori pân' la apus!...

Neapoli, cuib tainic de dragoste nebună,
Vulcan de lacrimi, șoapte pe nopți cu plină lună
Milano, domnind lumea prin cânt și arta sa!
Veneția-n lagune mâhnită, somnoroasă,
Bunica noastră Roma, tot sus, tot maiestuoasă,
Zâmbind, cu fruntea-i creață, vlăstarelor din ea!...

Italie!... În sânu-ți, sub țerna ta cea caldă
Dorm mii și mii de inimi a căror geniu scaldă
Dezmierd-a noastre inimi de zbucium și năcaz!
Căci nu există țară mai bună și mai sfântă,
Pământ, pe care omul e vesel, uită, cântă,
O clipă de răgaz!

O, tu ești omenirii de Dumnezeu lăsată
Din ceasul când de șarpe fu Eva înșelată,
A fi în valea morței cel mai poetic rai!...
Și noaptea-i cerul negru stropit cu diamante,
Și ziua-i vecinic soare în Patria lui Dante,
Și anul tot, e numai frumoasa luna mai!...

Poeților în suflet dai foc, le naști ideea
Cum trebui să iubească și țara și femeia,
Primblându-i pe aripa zefirilor, în vis...
Chiar bolnavul când moare, aruncă un ochi dulce.
Spre cer, apoi se lasă sub țerna-ți să se culce
Pe buze e-un surâs!

Privind spre golf apusul de soare-n marea lină,
Zdrobit, ca barca-n valuri, fugar, murind suspină
Voios, cu ochii-n lacrimi, că-și află un cămin,
Că lutul său revine unui pământ pe care
Trăit-au cel mai vrednic popor dintre popoare,
Că sufletu-i se stinge ușor sub cer senin!...

Italia antică, din creier și din sânge,
Au pus aureola pe fruntea-ți ce azi plânge
După copiii-ți falnici ce te păzesc în jur
Un Rafael, un Tasso, în arte, poezie,
O sută de Rossini stăpâni pe armonie,
Pe arme Garibaldi și pe popor Cavour!...

E scris să-ți duci în frunte menirea de luceafăr!...
Prin vijelia soartei scăpând voinic și teafăr,
Popor latin, tu, astăzi uitărei să nu lași,
Un neam, ce-ntinde brațul spre tine cu durere,
Pe sora ta cea mică, robită în tăcere.
Zvântată de vrăjmași!...

Căci Dunărea de veacuri tot spumegă prin valuri
Că împăratul Romei ne-a pus pe-a sale maluri
Odrasla ta! Carpații, din vârf, mereu ne spun
Că-s marturi, pe când bunul Traian au sădit roadă
La umbra lor curată!... – Vai! unde-i azi să vadă
Ce-au mai rămas viu încă din sângele străbun!?...

Un neam măreț ca tine n-a fost și nici rămâne
În lupta pentru viață să cate numai pâine!...
El are-n cap și-n fapte un ideal, un dor:
Nu hydra e ursită prin aur să strivească
Popoare mari și culte, cu drepturi să trăiască
Stăpâne-n țara lor!

Cine mai scrie astăzi asemenea frumoase versuri?

XI

Mici înțepături

Convorbirile literare, încă de la apariția lor, împreună cu „Junimea”, se ridică cam ca un fel de cenzor general, căutând ca să nu le scape nimic ce era de criticat sau de zeflemisit.

De aceea asistăm la lucruri foarte nostime. Voi aminti una cu privire la Andrei Vizanti, omul dispărut acum în mod păcătos.

Andrei Vizanti, proaspăt întors din Spania, unde își făcuse studiile universitare (de ce în Spania? Probabil fiindcă Spania e o soră latină cu noi), solicită imediat o catedră de universitate; pe atunci ca și acum catedrele universitare se dădeau foarte lesne, pe atunci cel puțin lucrul se explica, acum nu o obține.

Vizanti își face lecția introductivă la cursul său vorbind despre: *Principiul unității în istorie*. Ce o fi însemnat acest *principiu al unității în istorie*, nu-mi mai aduc aminte, măcar că eu ca student am asistat la acea lecție; atâta știu că acea lecție a fost deplorabilă, dovedind la autor o lipsă complectă de cele mai elementare noțiuni în materie.

Vizanti natural că era de altă părere, de aceea se grăbește a-și publica lecțiunea într-o broșurică intitulată astfel:

Principiul unității în istorie. Discurs rostit la Universitatea din Iași de A. Vizanti, licențiat în filosofie și litere, profesor suplinitor de istoria și literatura română etc., membru al academiei madritense.

Broșurica, Vizanti o dedică în latinește lui Ștefan Vârgolici, coleg de liceu și camarad de studii de la Universitatea din Madrid. Vârgolici era deja membru al societății „Junimea”. Broșurica aceea cade în mâna d-lui Maiorescu, care pune în *Convorbiri* următoarea notiță:

Notiță bibliografică

Principiul unității în istorie. Discurs rostit la Universitatea din Iași de A. Vizanti, licențiat în filosofie și litere, profesor suplinitor de istoria și literatura română etc., membru al academiei madritense. O broșură de 30 pagini, dedicată d-lui Vârgolici, cu următoarele cuvinte latinești:

„Domino Stephano Vergolici, omnium litterarum studium felicissimo, amicoque fidelissimo;

Andreas Vizanti, ad perpetuam amicitiae memoriam *hunc* pauperculum munus, non arte sed ex caeco ingenio ortum D.D.”

O reminiscență din clasa I gimnazială. În gramatica latină se spune că toate substantivele de declinațiunea a 3-a, terminate în *us*, sunt de genul neutru, afară de *lepus* (masc.) și de *Venus* (fem.). Prin urmare la *munus*, *muneris* se cuvine pronumele *hoc* și nu *hunc*.

Sapienti sat.

M.

Mare haz s-a făcut în lumea universitară de această notiță. Noi, studenții, căror Vizanti ne dăduse fiecăruia câte o broșurică a capodoperei sale, remarcasem deja greșeala elementară a lui *hunc*, acordat cu un substantiv neutru. Aceasta dovedea și tăria cunoștințelor de limba latină a lui Vizanti și inconștiența lui.

De aceea notița d-lui Maiorescu fu foarte displăcut primită în cercul *Fracțiunei libere și independente*, din care Andrei Vizanti făcea parte.

Dar iată a doua parte nostimă a acestei aventuri literare: Era pe atunci o gazetă, *Uniunea liberală*, al cărei redactor era dl. A.D. Holban. Fraționiștii profesori de limba latină se adunară la acea gazetă și unul din ei remarcă că *nu toate* substantivele de declinația a 3-a în *us* sunt neutre cum afirmă dl. Maiorescu, ci numai acele care fac la genitiv *eris* sau *oris*.

A doua zi apărură în *Uniunea liberală* o notiță, în care și cunoștințele de gramatică latină a d-lui Maiorescu erau zeflemisite și care era redactată cam astfel:

În *Convorbirile literare* a apărut o notiță relativă la broșura d-lui Vizanti, în care un latinist profund stabilește o regulă generală numai cu două excepții, regulă care nu se găsește în nici o gramatică și pe care și elevii din clasa I gimnazială o știu că nu este exactă, anume: că nu toate cuvintele de declinația a 3-a în *us* sunt neutre, ci numai acele a căror genetive sunt în *eris* sau *oris*.

Facem această rectificare la rectificarea *Convorbirilor*.

Oare *Sapienti* sat este suficient?

Dl. Maiorescu era prins cu o greșeală de gramatică, dar desigur cu o regulă în sine exactă dar rău formulată.

Iată deci răzătorii că trec în partea *fracționiștilor* și mi se pare că aceștia au dat banchet în onoarea profesorului de limba latină

care înfundase pe dl. Maiorescu, în tot cazul fracționistii avură un moment de triumf.

Dl. Maiorescu fu nevoit să revină în *Convorbirile* viitoare cu următoarea notiță:

Notiță.

(*Rectificare*). O foaie din Iași a observat cu drept cuvânt inexactitatea regulii gramaticale publicată în notița bibliografică a *Convorbirilor* din 1 august. În adevăr, în loc de „toate substantivele de declinare a 3-a în *us* sunt neutre”, trebuia să se zică: „Toate substantivele de declinare a 3-a în *us* cu genetivul *eris* și *oris* sunt neutre, precum de la sine vor fi înțeles latiniștii, din excepțiunile însemnate acolo *lepus*, *leporis* și *Venus*, *Veneris*”.

Titu Maiorescu

Notița era bună, decât ea venea prea târziu, căci după cum însuși dl. Maiorescu observă în rectificare, altcineva relevase neexactitatea regulii gramaticale.

În zadar dl. Maiorescu arunca o săgeată, afirmând că pentru *latiniști* nu era nevoie de această rectificare; nu e mai puțin adevărat că fusese nevoit să o facă; gazetele din București reproduseseră cu mare haz notița *Uniunei liberale*, așa că *Convorbirile literare* fuseseră mai la urmă prinse cu o neexactitate gramaticală.

Este întâia păcălitură a *Convorbirilor* și a d-lui Maiorescu.

Se înțelege că asemenea lucruri erau simple nimicuri; ele pe atunci însă atrăgeau atențiunea și făceau obiectul conversației tuturor. De ce? Mai întâi că elita se ocupa mai mult atunci de literatură decât astăzi, al doilea din cauza atitudinii *Convorbirilor* și a d-lui Maiorescu.

În adevăr, *Convorbirile* cum am spus se ridică într-un fel de cenzor general. Nu apărea nici o gazetă, nici o revistă, nici o scriere, care să nu treacă sub scrutarea severă a criticilor de la *Convorbiri*; până și foile cele mai obscure nu erau trecute cu vederea. Așa, tot pe atunci apăruse o foaie de ocazie în Roman, intitulată *Femeia*. *Convorbirile* îi consacră o mică critică, în care își bate joc de bietul redactor, un anume Gheorghiu. Dl. Gheorghe Sion publică o comedie în versuri, intitulată *Influența morală*. *Convorbirile* imediat se leagă de dedicația pe care Sion o făcuse lui Vasile Alecsandri. Și așa cu orice scriere.

Era deci explicabil ca toți cei înțepați sau mușcați de *Convorbiri* să se bucure și ei la rândul lor de ceea ce se întâmpla câteodată și *Convorbirilor*.

*

Ceea ce supăra pe atunci mai mult în atitudinea *Convorbirilor* și a „Junimei” era suficiența și zeflemeaua.

Desigur că cercul „Junimei” era mult superior oricărui alt cerc literar din țară, dar acesta nu era un rezon ca el să arate în toate manifestările lui o mare suficiență. În genere, un autor nu se supăra prea mult (căci de supărat, nici nu e vorbă că se supăra) când i se face o critică într-o formă blândă și binevoitoare, chiar severă în fond.

O critică de acest fel este cea obicinuită în revistele franceze. Un critic francez găsește să spună orice voiește și orice gândește asupra operei, și cu toate acestea reușește în același timp ca să îmbrace gândirea în forme foarte măgulitoare și foarte curtenitoare pentru autor. Un spirit superficial citind o critică a unui scriitor francez, ar putea crede că este o laudă de la început până la sfârșit, în realitate însă nu: criticul caută a menaja amorul propriu al autorului, este o datorie de curtenie pe care o îndeplinește, căci mai la urmă pentru ce să lovească pe autor în amorul său propriu, când el poate să spună tot ce gândește și fără aceasta. Se înțelege că la aceasta contribuie și limba franceză muncită, făurită, dantelată și subțiată de veacuri.

La *Convorbiri* nu se obicinuia asemenea critică; un lucru însă era salutar: injuria și trivialitatea erau înlăturate; însă tonul suficient, fraza seacă și rece usturau și usturau câteodată mai tare decât o trivialitate.

Am zis că a doua caracteristică era zeflemeaua. Aici este altceva. Se înțelege că zeflemeaua nu este permisă când e vorba de opere serioase sau de oameni cu reputație stabilită literară, în acest caz zeflemeaua este pur și simplu o necuviință. Cu asemenea opere sau cu asemenea oameni sunt permise răutatea, fraza mușcătoare, intenția de a lovi. Și de această armă, slavă domnului, *Convorbirile* se serveau cu prisosință.

Zeflemeaua însă este foarte permisă la autori absolut mediocri sau cu debutanți, în care nu vezi nici o scânteie de real talent. Asemenea oameni nu se încurajează, nici nu trebuie încurajați de la început, cu atât e mai bine și pentru ei și pentru literatură.

În această privință *Convorbirile literare* n-au lăsat nimic de dorit. Au zeflemisit pe toți autorii mediocri, pe toți debutanții, pe toți amatorii. Zeflemeaua își avea la *Convorbiri literare* un loc

deosebit, era acela al *Correspondenței*. Cel ce se ocupa de această rubrică, am spus, era dl. Iacob Negruzzi.

Când nu eram încă la „Junimea”, ca adolescent, cel întâi lucru pe care-mi aruncam ochii când luam *Convorbirile* era *Correspondența*; găseai lucruri foarte hazlii și de spirit. În această privință au rămas unele clasice; așa un poet improvizat trimite niște versuri care începeau cu cuvintele: *Cânt natura...*, iar dl. Iacob Negruzzi pune în *Correspondență* la adresa poetului următoarele:

Ai voit să cânți natura
Și te-ai dus, te-ai dus de-a dura

Un altul îi trimete niște versuri intitulate *Oftări*. Redactorul în *Correspondență* îi scrie:

Oftări? Am oftat după ce am citit.

Poetul însă nu se descurajează și-i mai trimite încă o serie de versuri. Iar dl. Negruzzi îi replică în *Correspondență*:

D-lui G. Am citit și iar am oftat.

Dar autorul cu *Oftări* era foarte persistent, de aceea voi face din acest fapt divers, un mic incident. Decât mai întâi oarecare reflecții generale.

Supărarea autorilor ale căror opere se refuză este cunoscută de când e lumea și de multe ori ea a fost exploatată fie în versuri, fie în proză. Autorul este o speță de animal rău, susceptibil, rancunos, cu care nu-i bine să vii în contact. Rana pe care o produce cineva în amorul propriu de autor este adâncă și nu se tămăduiește niciodată. Un om cu pretenții de literat sau scriitor poate să ierte cele mai grave injurii, el însă nu-ți iartă niciodată lovirea când îi zici că este un autor prost.

Cine nu știe scenele nostime din *Mizantropul* lui Molière, cum apropo de un sonet, asupra căruia Mizantropul își spunea părerea, acesta își ridică în cap o furtună întreagă. În genere se spune că dacă voiești să cunoști caracterul cuiva, n-ai decât să călătorești împreună; foarte just, căci voiajul cu diferitele lui peripecii neprevăzute pune la încercare caracterul unui om, pe care-l poți vedea sub toate fețele lui.

Aș putea zice că tot așa este de adevărată și afirmația pe care o fac, că dacă voiești să cunoști susceptibilitatea și amorul propriu

al cuiva, apoi este să ai daravere cu dânsul cu privire la scrierile sale. Și cu această ocazie cunoști ascunsurile caracterului lui.

Așa, în viața mea de conducător de ziare, câte și câte mizerii ale caracterului omenesc în această privință n-am văzut!

Pe când scoteam *Lupta*, zilnic eram asaltat cu solicitări de a publica tot felul de articole, iar scrisorile cu corespondențe se îngrămădeau teancuri. Ați observat că în fruntea tuturor ziarelor se vede următoarea înștiințare: „Manuscrisurile nepublicate nu se trimet înapoi, ci se ard”.

Aceasta nu este o simplă frază, ea arată o parte din mizeriile și slăbiciunile autorilor.

Mai toți corespondenții sau autorii, când îți trimet manuscrisul, sfârșesc scrisoarea prin cuvintele următoare: „vă rog a-mi înapoia manuscrisul, la caz când nu-l veți găsi demn de publicare”. Autorul nu se poate deprinde cu ideea că opera lui refuzată să fie arsă sau trimisă la coș, după cum o mamă nu se poate despărți de copilul ei. Și să nu credeți că cineva când trimete un manuscris la o revistă sau la o gazetă nu-și păstrează copii! Cu toate acestea, toți îți cer înapoi și cealaltă copie, pentru ca ea să nu sufere profanație în birourile gazetei sau a revistei.

Am zis că ura autorului refuzat este teribilă: trebuie să spun însă că până ajunge la această fază de revoltă, el întrebuințează toate ademenirile și lingușirile pentru a te îndupleca ca să-i publici lucrarea. Așa, la *Lupta*, vedem câteodată pe cineva intrând cu o figură dulce și zâmbitoare, se interesa până în detalii de gazetă, lua un abonament, jumătate de oră exala laudele cele mai fără rezervă, apoi făcea o mișcare că pleacă și o dată se oprea, se întorcea și cu un glas cam tremurând îmi zicea:

— Apropo, uitasem pentru ce am venit, am și eu o lucrare, dacă ați voi să o publicați.

În genere, când simțeam mai dinainte că am să fiu atacat pe această temă, mă furișam și lăsam pe dl. Frunzescu, actualmente avocat, ca să-l expedieze pe importun cu manuscris cu tot. Dl. Frunzescu avea talentul de a îndeplini această delicată sarcină cu cât se poate mai puțină durere pentru autor. Câteodată însă nu puteam să scap și atunci eram nevoit să-l întreb:

— Dar despre ce ați scris? E mare articolul?

— Îi cam mare, sunt vreo 40 de foi... Însă nu vă speriați, căci obiectul este foarte interesant. Tratez chestia importanței insectelor care distrug omidele.

La aceste cuvinte o sudoare rece mă trecea.

— Foarte bine, dar fiindcă eu nu sunt cunoscător în asemenea materii, am să dau manuscrisul d-lui Frunzescu ca să-l vadă. Știi că d-sa a făcut și medicina, încât este specialist.

La aceste cuvinte, dl. Frunzescu care le auzise îmi arunca câte o căutătură desperată, dar n-avea ce face, de vreme ce el era specialistul.

Aș putea pe această temă să istorisesc coloane întregi de lucrurile cele mai nostime, dar ia să mă întorc la atribuțiile d-lui Iacob Negruzzi.

*

Ce provocase următorul răspuns al d-lui Negruzzi? „*Oftări?* am oftat după ce am cetit.”

Iată: Un domn G. trimisese o poezie intitulată *Oftări*; era o poezie interminabilă, toată în comparații:

OFTĂRI

Precum roua dimineții prin câmpie strălucește
 Și de-a soarelui lucire, printre iarbă se topește,
 Precum apa ce se scurge dintr-un limpede izvor,
 Și se împrăstie pe câmpie, ca o ploaie dintr-un nor,
 Precum omul cel departe, de-a lui țarm înstrăinat,
 Din a lui piept scoate adesea, fără voie un oftat,
 Precum câinele ce latră pe o piatră de mormânt,
 Și oftează, lăcrămează, pe stăpânul său plângând,
 Etc.

Și așa continua cu *precum* la nesfârșit.

Natural că această poezie provocase o mare veselie la „Junimea” și fusese refuzată cu entuziasm. Poetul devine irascibil, când citește în *Correspondențe* oftatul d-lui Negruzzi, căci de, el crede potrivit ca să ofteze în 60 de versuri, dar un singur oftat după cetirea d-lui Negruzzi îl credea impertinent. Trebuia să-și răzbune. Și cum? Natural lovind și el la rândul lui în dl. Negruzzi *autor*.

Iată, în adevăr, ce scrisoare primește redactorul *Convorbirilor*, pe care dacă o reproduc în parte, este că starea sufletească a scriitorului este în genere a tuturor autorilor loviți în amorul propriu:

Am cetit în corespondența nr. 7:

„D-lui G. – *Oftări?* Am oftat după ce am cetit...”.

D-ta scrii – d-ta înțelegi – însă n-am ce zice, v-ați pus pe un tărâm umoristic cu mult spirit – cum văd, aveți să întreceți în această privință chiar pe Iacovachi Stoianovici, redactorul *Clopotelor* – urmați înainte această cale, căci este foarte ușor de a vă căpăta mulți abonați – veți câștiga multe parale, vă veți face bancher, din jurnalist comic – vă veți face în fine om mare și bogat...

Vă rog din tot sufletul și vă sfătuiesc amical să părăsiți și d-voastră scrierile cele faimoase ca *Copii de pe natură* – căci mergeți foarte rău, într-aceasta ca și în celelalte... Însă nu face nimica, este societatea d-voastră literară, în care se va găsi vreun om ca să-ți laude scrierile.

Se înțelege că am răs din nou, fără de astă dată de a ofta de supărarea d-lui G. Încă o dată, cu această ocazie s-a îndeplinit vorba că „supărarea este rău sfătuitoare”. În adevăr dl. G. ca să lovească în dl. Iacob Negruzzi îi amintește în ironie de *Copiile de pe natură*. Critica era absolut nepotrivită, căci dacă dl. Negruzzi a făcut ceva cu haz vreodată, dovedind în același timp un spirit de observație fină și mișcătoare, apoi sunt desigur *Copiile de pe natură*. Așa, de exemplu, *Părintele Gavril, Vespasian și Paninian, Ioniță Cocovei* etc. pot servi ca modele, încă și astăzi, în acest gen.

XII

Lupta între Iași și București începe a se afirma

Între „Junimea” de la Iași și mișcarea literară din București, înțepăturile încep a fi mai dese de pe la anul 1870. Literații din București, după tradiția obicinuită, salutaseră cu elogii apariția *Convorbirilor*, acestea însă nu plătiră cu aceeași monedă apariția revistelor din București, pe care le criticau la cele dintâi numere, spre marea supărare a inițiatorilor. Așa fusese cu scoaterea *Albiniei Pindului* de d-nii Bolintineanu și Grandea, așa fu mai în urmă cu toate revistele, fie literare, fie științifice.

În 1870 apare în București *Revista științifică*, redactată de d-nii Aurelian, Grigore Ștefănescu și C.F. Robescu. Seara la „Junimea”, întâiul număr al acestei reviste ne fu adus și îmi aduc aminte cât haz a făcut „Junimea”, pentru că acei onorabili redactori își pusese pe copertă, pe lângă numele lor, titlurile lor academice, precum și funcțiile ce ocupau.

După metoda de critică obicinuită, anume că forma nu face nimic, că fondul este totul, dl. Maiorescu zicea:

— N-am nevoie să cunosc diplomele acelor domni, importantul este calitatea revistei, iar revista este proastă.

Apoi râsul a continuat pe tema cum că unul din articolele din revistă se ocupa cu *potopul*, despre care vorbește *Biblia*.

Iar dl. Pogor exclama:

— Ce are a face poveștile jidovești într-o revistă științifică?

Nu știu cine a fost însărcinat ca să facă o recenziune în *Convorbiri*. O critică foarte aspră apărură. Critica după ce nu găsea nimic bun în revistă sfârșea astfel:

Cu toate acestea, fiindcă eroarea este umană, noi vom urmări cu luare aminte această foaie, și dacă vom găsi că se îndreaptă spre o cale sănătoasă, coloanele noastre vor cuprinde în viitor dări de seamă și critice asupra *Revistei științifice*, iar dacă va urma calea celorlalte jurnale care în curând prin cuprinsul și-apoi prin disparițiunea lor au confirmat prezicerile noastre, *aceste rânduri vor fi cele de pe urmă ce se vor ocupa de „Revista științifică”*.

O altă revistă apărură la București, *Foaia societății românismului*, redactată de dl. Hasdeu, împreună cu tineri, care pe urmă s-au distins, precum răposatul G.D. Teodorescu și dl. Grigore Tocilescu.

Era obiceiul la „Junimea” ca îndată ce o publicație nouă apărea, să fie adusă în cea întâi seară de întrunire de dl. Iacob Negruzzi, redactorul *Convorbirilor*.

Dl. Negruzzi ne spunea impresiile sale asupra ei la început, când *descărca carul cu minciunile* așteptând pe dl. Maiorescu. Dl. Maiorescu făcea pe urmă critica sistematică, critică bineînțeleasă defavorabilă.

În toate aceste recenzii, numele d-lui Hasdeu revenea des, el era vizat, fiindcă era cel mai periculos. Pe atunci dl. Hasdeu era un publicist acerb și mușcător, își avea gazeta sa, *Columna lui Traian*, și colabora mai la toate revistele ce apăreau în București.

În *Foaia românismului* dl. Hasdeu începu a publica și documente istorice. În darea de seamă ce apărură în *Convorbiri* asupra *Foaiei românismului*, publicarea de documente nu fu cruțată. Criticul (mi se pare dl. Iacob Negruzzi) scria următoarele:

Mai sunt apoi câteva poezii populare culese, care au meritul tuturor poeziilor populare și mai pe urmă „*documente istorice inedite*” de soiul celor ce a publicat dl. B.P. Hasdeu în foile sale *Traian* și *Columna lui*

Traian, pe pagina a patra și câteodată, când puținele interese ale zilei permiteau de a face foaia și mai interesantă, și pe a treia.

*

Se știe cât e de susceptibil dl. Hasdeu și cum are răspunsul ușor. Imediat el începu în *Columna lui Traian* o campanie de răutăți în contra *Convorbirilor* și, mai cu seamă, în contra spiritului ce anima societatea „Junimea”. Lucrurile între d-sa și „Junimea” s-au înveninat în urma unei critici făcute de dl. Hasdeu poeziei *Bărăganul* de Vasile Alecsandri și în care dl. Hasdeu fu prins în defect de cei de la *Convorbiri*.

Dar să istorisesc mai în detalii faptul, căci este foarte interesant. Este interesant, fiindcă dacă cele două *păcălituri* pe care dl. Hasdeu a înflijat mai târziu *Convorbirilor*, și de care voi vorbi, au rămas clasice, nu mai puțin este adevărat că și dl. Hasdeu s-a păcălit singur în chestia *Bărăganului* d-lui Alecsandri.

Dacă nu mă înșel, dl. Hasdeu pe atunci făcea – aproape ca toată lumea – un fel de politică antidinastică, în tot cazul ostilă domnitorului, căci era curentul general.

De această atmosferă generală politică n-a scăpat nici dl. Carp chiar, care astăzi se laudă, și cu drept cuvânt, că totdeauna a fost dinastic. Cuvântul totdeauna mi se pare prea absolut; dl. Carp ar putea zice mai exact totdeauna de la 1870 încoaace, și iată de ce.

Sunt nevoit să deschid o mică paranteză. Sunt acum vreo zece ani, poate și mai mult, eram în aceeași Cameră cu dl. Neculai Blaremburg. Dl. Carp făcuse un discurs dinastic, mi se pare că atunci pronunțase faimoasa frază: *Regele și dorobanțul*. Dl. Blaremburg, irascibil cum era, nu-și găsea astâmpăr, făcându-mi la ureche tot felul de comentarii displăcute la adresa d-lui Carp. După suspendarea ședinței, dl. Blaremburg îmi zise:

— Ai auzit pe acest om (dl. Carp), făcând paradă de dinasticism și afirmând cu nerușinare că totdeauna a avut această idee și numai el e consecvent cu dânsul?

— De, i-am răspuns, mi se pare că în această privință are dreptate.

— Te înșeli, te rog vino cu mine acasă să-ți arăt dovada contrară.

Nu așteptă sfârșitul ședinței și mă scoase din Cameră, ne suirăm într-o trăsură, dl. Blaremburg zise birjarului:

— Acasă la mine, dar mână iute.

Ajunserăm acasă la dl. Blaremburg. Mă târî aproape în bibliotecă și-mi zise:

— Te rog scuză un moment.

Apoi începu a scotoci prin saltarele bibliotecii și scoase o colecție de jurnale – era *Independentul* sau așa ceva – de pe la 1868, mi se pare.

Această gazetă am scos-o eu împreună cu dl. Carp și cu Aristide Pascal.

Apoi, răsfoind repede foile, se opri și îmi zise:

— Te rog citește acest articol.

Îl citi. Era o critică destul de *colorată* la adresa domnitorului și a dinastiei străine.

— Ei bine, strigă dl. Blaremborg, ridicând mâinile la ceruri, știi de cine e scris acest articol? De dl. Carp, de omul care mai adineauri în Cameră avea curajul să protesteze de inalterabilul său lealism față cu regele. Dar să-ți mai arăt și altele.

Și cu o iuțeală febrilă, răsfoind din nou gazeta, strigă:

— Iată și asta-i tot de dl. Carp, și asta, și asta...

Cine l-a cunoscut pe Neculai Blaremborg își închipuie în ce furie și în ce surescitație a trebuit să fie în acele momente.

Închid parantezul și revin la „Junimea”.

Cu „Junimea” nu e tot așa; din momentul intrării mele în „Junimea” și până ce am părăsit-o, niciodată n-am auzit un cuvânt rău la adresa domnitorului, actualului rege; totdeauna ideea dinastică era apărată cu convingere. În curentul general, de care vorbeam mai sus, „Junimea” a făcut totdeauna bandă deosebită, luptând în contra aceluși curent. Alecsandri împărtășea perfect modul de a vedea al „Junimei” și în această privință. De aceea nu a fost pentru noi mirare când poetul a trimis din Franța, pentru *Convorbiri*, o poezie *Bărăganul*, care avea după titlu, în parantez, cuvintele: „*dedicată mării sale domnitorului*”.

XIII

Dl. Hasdeu se păcălește singur

Poezia fu publicată. Dedicăția supără pe dl. Hasdeu; de aici se născu o polemică între *Convorbiri* și *Columna lui Traian*.

Iată în adevăr ce publică *Columna lui Traian* relativ la aceasta:

De la 1866 și până astăzi, singura acțiune a dinastiei asupra literaturii naționale a fost de a deprinde pe vreo câțiva scriitori de ultima specie a se gudura pe lângă stăpân. Ne pare rău de a vedea până și pe nemuritorul nostru Vasile Alecsandri ambiționând o asemenea atitudine.

Mă opresc un moment aici. Este întrebarea: poezia *Bărăganul* și dedicația ei domnitorului erau un act de curtenie?

Desigur că nu; poezia *Bărăganul* este una din cele mai slabe pasteluri ale poetului. Cu doi ani înainte, Alecsandri inaugurase admirabila lui serie de pasteluri; *Sfârșit de toamnă, Iarna, Gerul, Viscolul, La gura sobei, Sania, Primăvara*¹, *Cucoarele, Fântâna, Mărgărinta din Muncel, Puntea* etc.

Toate aceste, scrise într-o limbă admirabilă, fără lungimi, fără umpluturi.

PRIMĂVARA

În fund, pe cer albastru, în zarea depărtată,
La răsărit, sub soare un negru punct s-arată!
E cocostârcul tainic în lume călător,
Al primăverei dulce iubit prevestitor.
Etc., etc.

Din contră, o mai repet, *Bărăganul* nu se poate compara cu pastelurile citate. Judecați:

BĂRĂGANUL

(dedicată măriei sale domnitorului)

Pe cea câmpie lungă a cărei tristă zare
Sub cer, în fund, departe misterios dispare,
Nici casă, nici pădure, nici râu răcoritor,
Nimic nu-nveselește pe bietul călător.

Pustietatea goală sub arșița de soare,
În patru părți a lumii se-ntinde-ngrozitoare
Cu iarba-i mohorâtă, cu negrul ei pământ,
Cu-a sale mari vârtejuri de colb ce zbor în vânt.

De mii de ani în sânu-i dormind, zace ascunsă
Singurătatea mută, sterilă, nepătrunsă,

1. Titlul exact: *Oaspeții primăverii* (n.ed.).

Ce-adoarme-n focul verei l-al grierilor hor
 Și iarna se deșteaptă sub crivăț în fior.
 Etc., etc.

Pentru ce Alecsandri dedică *Bărăganul* măriei sale domnitorului? Pentru un singur motiv: pentru că poetul în cele din urmă două strofe își exprimă părerea cum că acestui pustiu, Bărăganului, numai trecerea prin el a unui drum de fier ar putea să-i dea viață și prosperitate. În adevăr, iată cum se încheie poezia:

Ah! dulce, glorioasă și mult strălucitoare
 Va fi ziua de viață, când, pe sub mândrul soare,
 Trecînd în răpegiune un zmeu cu-aripi de foc
 Goni-va trista moarte ce zace-n acest loc!

Mult vesel va fi câmpul când vecinica-i tăcere
 Va dispărea dodată la glasul de-nviere
 Ce scoate zmeul falnic din gura lui de fer,
 Vestind noua răpire a focului din cer.

Cititorii înțeleg acum de ce Alecsandri face această dedicație. Ca orice dedicație, desigur că era un semn de curtenie, dar ea avea un înțeles mai îndepărtat, în ea nu se vorbea nimic de domnitor, dar vorbindu-se de binefacerile înființării unei linii ferate prin mijlocul Bărăganului, prin aceasta Alecsandri atrăgea atenția domnitorului asupra unei asemenea necesități. Iată pur și simplu semnificația *Bărăganului* și a dedicației.

Dl. Hasdeu deci se înșală de două ori, se înșală întâi când crede că *Bărăganul* cu dedicația lui este o simplă platitudine de curtezan; se înșală însă mai grav, încă o dată, nesesizând (pasiunea face de asemenea comedii) semnificația celor două strofe pe care le-am citat, crede că ele se referă la persoana domnitorului, că zmeul este domnitorul care anunță cu gura lui de fier învierea pustietății.

În adevăr, iată cum *Columna lui Traian* continua:

Până aici e sublim (vorbește de cele opt strofe de la început, care numai sublime nu sunt), dar dl. Alecsandri voiește cu orice preț să sfârșească printr-o profundă plecăciune la adresa tronului și iată cum o *scîntește*:

(Aici, *Columna lui Traian* reproducea cele din urmă două strofe citate mai sus, apoi continua:)

Slab ca formă și slab ca idee! Ipocrizia ucide inspirațiunea. Ș-apoi în zilele noastre numai doară copiii în România se mai joacă cu

zmei, ridicându-i pe o sfoară în mod artificial și trântindu-i cu furie jos, de-ndată ce încetează vântul...

Cum vedeți, în realitate dl. Hasdeu o scrintise, neînțelegând comparația. Iată deci dl. Hasdeu prins de *Convorbirile literare*. „Junimea” o ia de sus și-i răspunde în modul cel mai disprețuitor prin următoarea notiță publicată în *Convorbiri*:

Nu ne ocupăm de modul cu care redactorii *Columnnei lui Traian* lovesc în persoanele cele mai onorabile; făcând aceasta ei își împlinesc misiunea ce au și plecarea lor sufletească. Asemenea oameni au fost în toate timpurile și în toate țările, însă în alte țări și timpuri aveau cel puțin mai multă pătrundere de spirit. Ce să zicem însă de inteligența redactorilor *Columnnei lui Traian* când, după cum rezultă din cuvintele sus menționate, ei au înțeles că dl. Alecsandri prin *zmeul cu aripi de foc și gura de fer* a făcut o aluziune la persoana Domnitorului? Un copil ar fi pătruns îndată că poetul a gândit la drumul de fier. Asemenea inteligențe critică pe Alecsandri!!

Dl. Hasdeu înghite persiflarea și devine mai furios.
Dar lucrul nu se oprește aci.

Într-o satiră, dl. Negruzzi amenință pe dl. Hasdeu cu soarta lui Ureche. Cu ocazia criticei piesei *Răzvan-vodă*, dl. Carp, nerecunoscând acestei piese nici un merit, trimete pe dl. Hasdeu la jurnalul său umoristic *Aghiută*, singurul pentru care are talent.

Într-o critică dl. Maiorescu vorbind de poeți zicea că nepăsarea publicului român pe acest teren merge așa departe, încât pune pe aceeași linie cu adevărații poeți pe *Tăutu, Hasdeu e tutti quanti*.

Natură vindictivă, dl. Hasdeu nu putea să rămâie nepăsător la toate acestea.

XIV

Direcția nouă și întâia farsă a d-lui Hasdeu

Dar ceea ce produce în lumea literară din țară o adevărată explozie de indignare este, cum am spus și altă dată, publicarea articolelor *Direcția nouă* de dl. Maiorescu.

Această lucrare putea să fie mai bine intitulată *Critica direcției vechi*, căci ea are mai mult partea negativă, decât cea pozitivă.

Prin *Direcția nouă*, dl. Maiorescu caută a arăta din publicațiile *Convorbirilor* o îndrumare literară mai sănătoasă. Avea dreptate, dar când e vorba să dea modele, să illustreze această direcție prin lucrări pozitive, lucrarea lăsa de dorit.

De ce lasă de dorit? Pentru că frunzașul pe care-l pune înaintea ca un model în adevăr necontestat e Alecsandri, iar Alecsandri era deja cunoscut și admirat de toată suflarea românească, încât nimenea nu putea pretinde cu oarecare temei că ilustrul poet era producția *Convorbirilor*. Ceilalți poeți citați erau sau la începutul carierei sau de o valoare mediocră. Așa, Eminescu nu publicase decât numai cele întâi ale sale trei poezii *Venere și Madonă*, *Mortua est* și *Epigonii*, iar ceilalți, ca Bodnărescu, Șerbănescu, Petrino etc., nu aveau destule calități ca să fie citați ca exemple încarnate a unei noi direcții.

Un lucru era necontestat, că dl. Maiorescu în *Direcția nouă* critica sau mai bine își bătea joc de aproape întreaga noastră mișcare literară și științifică. Își bătea joc de poeți și scriitori care se bucurau de oarecare reputație, precum Pralea, Tăut, Țichindeal, Săulescu, Densușeanu etc. Își bătea joc de teoriile limbistice ale lui Cipariu – o autoritate pe atunci în materie. Dl. Maiorescu zicea despre ele că ar scorni râsul unui filolog apusan și că teoriile lui nu sunt bune și juste nici măcar în circumscripția Târnavelor. Despre dreptul public a lui Bărnuțiu, împrejurul căruia se adunase o numeroasă tinerime, care ridicase acele teorii la valoarea de școală, d-sa zicea că ele n-ar trebui să aibă trecere nici măcar pe malul Bahluului.

Trecând la dl. Ureche, releva exagerările în adevăr fenomenale cu care glorifica poezia română. Răposatul Ureche trecea marginele oricărei laude când spunea că: lira română de sub degetele lui Mureșanu, Sion, Tăutu, Baronzi se aseamănă cântărilor lui Horațiu și Dante și compara pe Văcărescu cu Goethe.

În fine, dl. Maiorescu, ca să răspundă la obiecția cum că succesul d-sale de critic în poezia română era foarte ușor, de vreme ce ca să ridiculizeze poezia română se servise cu exemple de poeți obscuri sau începători, d-sa răspundea categoric că afară de Alecsandri, la toți ceilalți s-a adresat critica sa și că exemplele pe care le-a adus erau din Văcărescu, Sion, Bolintineanu, Aricescu, Pelimon, Hasdeu etc., etc.

Scurt și coprinzător! Era un război declarat contra întregii mișcări literare și științifice a țării.

Avea dl. Maiorescu dreptate? Desigur, în cea mai mare parte; dar iarăși tot așa este de sigur că sub critic, polemistul mergea

uneori prea departe, era nedrept; mai ales ar vedea cineva aceasta când ar compara exemplele care le dădea ca model față cu cele care trebuiau reprobate. Era nedrept ca să confunde pe Bolintineanu în mulțimea poetilor ca Tăutu și ca Aricescu. Era nedrept chiar ca Sion să fie absolut desconsiderat. Și lumea literară, pasionată și ea, nu putea să primească injuria ca să nu li se recunoască vechilor poeți nici un merit, ci din contra, să li se dea de model pe Matilda Cugler, Bodnărescu, Șerbănescu și Petrino. Din cei pe care dl. Maiorescu îi dădea ca modelul unei direcțiuni sănătoase, n-a rămas decât unul, în adevăr cel mai ilustru, încolo ceilalți au ținut câțva timp un rang onorabil în poezie, apoi s-a încetat a se mai vorbi de dânșii!

Și atunci, era natural ca să se nască următoarea întrebare în capul adversarilor *Convorbirilor*: Desigur că nu trebuie luat la serios poezii pe care dl. Maiorescu îi impune, ce-l face ca să disprețuiască literatura română? Cei câțiva palizi poeți de la *Convorbiri*? Nu. Ci desigur literatura străină, în special cea germană, pe care *Convorbirile* o au de model și din care scot aproape inepuizabil traducerile sale. Vra să zică, își ziceau ei, numai ce este nemțesc este bun. Schiller, Heine, Uhland, Lessing etc., aceștia și numai aceștia. Este, deci, continuau a zice, un *parti pris* contra a orice se compune în românește, afară de ceea ce se publică în *Convorbiri*.

Literatorii noștri de pe atunci, oricât de puțin în curent cu literatura germană, cunoșteau totuși pe Schiller, Heine, Goethe, Lessing; în contra lor nu aveau nimic de obiectat. Dar *Convorbirile* nu se mulțumeau a face traduceri numai din acești clasici, ei se scoborau mai jos și dădeau traduceri din poeți germani relativ obscuri. Așa, ei observară traduceri din Claudius și din un poet *Gaibel*. Acest *Gaibel* a dat desigur d-lui Hasdeu ideea farsei cu *Gablitz*.

Iată păcăleala.

În numărul din *Convorbiri* din 15 iunie 1871 apare următoarea poezie:

EU ȘI EA
(Din *Gablitz*)

Ca o liră fără sunet
Ca un fulger fără tunet,
Ca un râu fără murmur,
Ca o pasăre tăcută,
Ca o casă, ce stă mută
Și pustie împrejur –

Astfel sunt și eu, vai mie.
 Formă fără melodie,
 Pur spectacol făr' idei...
 De când dânsa nu-i sub soare
 Și puterea-mi cântătoare
 A pierit cu moartea ei.

M.I. Ellias

Această poezie mi-aduc aminte că a fost citită la „Junimea” și pot afirma pozitiv că în acea seară nu luase parte la acea ședință nici dl. Maiorescu, nici dl. Negruzzi, care amândoi erau la București, fiind deputați.

Traducerea din Gablitz fusese adusă de Miron Pompiliu, care înlocuia la *Convorbiri* pe dl. Negruzzi, de câte ori acesta lipsea. Miron Pompiliu făcea în lipsă corecturile, el primea corespondența, el o aducea la „Junimea”.

Dintre principalii membri era numai dl. Pogor de față. Miron Pompiliu despoind curierul *Convorbirilor* ne spuse:

— Iată, am primit și o traducție din poetul Gablitz.

Noi nu eram tari nimeni în literatura germană, de altmintrelea chiar de am fi fost tari, puteam noi ști toți poeții și poetașii din Germania?

Cu câțva timp înainte se publicase tot așa o traducere din *Gaibel*; *Gaibel*, *Gablitz*, nu putea zice nimeni nimic. Trebuie să mai adaug că ea fu citită de Eminescu, care citea frumos și muzical. După cetire, Eminescu dădu din umeri, adică privi poezia cu indiferență, noi ceilalți nu dădurăm nici o atenție; dl. Pogor mi se pare că o găsi chiar bună.

Miron Pompiliu luă poezia și fiindcă era în plină vacanție (iulie), iar numărul din *Convorbiri* care trebuia să apară era sărac de tot (*Studiu asupra maghiarilor*, de Slavici, interminabil; *Observări critice asupra gramaticii*, de Burlă, iarăși interminabile și numai două poezii, *Idei de toamnă* și *Strigoiul*, de Șerbăneșeu), în lipsă de altceva Miron Pompiliu publică pe ultima pagină *Eu și Ea* de Gablitz.

*

O întrebare: dacă ar fi fost la „Junimea” dl. Maiorescu când s-a citit poezia, s-ar fi admis? Dacă dl. Negruzzi ar fi fost în Iași, s-ar fi publicat în *Convorbiri*? Nu știu; dar dacă voiți să vă

spun părerea mea, eu cred că tot s-ar fi publicat. După cum voi arăta mai la vale, farsa era prea fină, păcălitura învăluită în versuri prea sonore și bine învățate pentru ca cineva să nu se înșele, dacă nu ar fi avut atenția atrasă în mod deosebit. Din nămolul de poezii bune și rele care veneau la *Convorbiri* prin poștă, se făcea un triaj, triajul era prea, dar nu totdeauna; întâi, ca cercul *Convorbirilor* să se lărgască, și al doilea, din cauza de lipsă de materie a cărei necesitate se simțea de multe ori la revistă.

De multe ori „Junimea” critica și-și bătea chiar joc de poezii, cu toate acestea dl. Negruzzi le publica pentru că avea nevoie de materie.

— Puteți voi să criticați și să râdeți, zicea dl. Negruzzi adesea, eu însă am s-o public în *Convorbiri*, căci n-am cu ce umple opt pagini.

Poezia lui Gablitz a trecut și ea printre altele multe, mai rele, ce se publicase în *Convorbiri*.

*

Dl. Hasdeu izbutise, căci cum cititorii bănuiesc, poezia *Eu și Ea* era o farsă a ineputabilului umorist. Îmi închipuiesc starea de nerăbdare și de neastâmpăr a d-lui Hasdeu din momentul trimiterii poeziei *Eu și Ea* la *Convorbiri*, până în momentul apariției numărului. Fi-va ea primită de „Junimea”? Oare nu va observa nimeni că este o glumă?

Îmi închipui momentul în care dl. Hasdeu a luat în mână *Convorbirile* din 15 iulie și bucuria imensă care a simțit când în sumarul din capul revistei a citit: *Eu și Ea* de dl. M.I. Ellias.

Îndată ce dl. Hasdeu, primind *Convorbirile*, vede că farsa sa a reușit, imediat convoacă pe amicii săi, care erau toți dușmanii „Junimei”, și după ce face mare haz de succesul obținut, se hotărăște ca să dea cea mai întinsă publicitate farsei. De aceea, peste câteva zile mai toate gazetele din București publică în fruntea lor următoarea destăinuire:

Im Traum sah ich ein Männchen, klein und putzig
Das ging auf Stelzen, Schritte ellenweit
Trug weisse Wäsche und ein feines Kleid,
Inwendig aber war es grob und schmutzig,
Inwendig war es jämmerlich nichtsnutzig.

Heine, *Traumbilder*, 4

La 3 iunie, în ajunul marelui serbări naționale în onoarea lui Tudor Vladimirescu, mai mulți amici se întruniseră seara la mine, din care mi-aduc aminte pe dl. Alexandru Lupașcu, dr. Vlădescu, Grigore Tocilescu, T. Rădulescu, N. Popovici și Scurtescu.

În acel moment mi se aduse numărul *Convorbirilor literare*, în care dl. Titu Liviu Maiorescu, bătându-și joc de Bărnăuțiu, de Șincai, de Cichindeal, de Cipariu, de Sion, de Bolintineanu, de toate *somitățile* cugetărei române, și *mai ales de poeți*, celebrează cu emfază așa-numita *Noua direcție*, inaugurată – *risum teneatis!* – de d-nii Bodnărescu, Eminescu, Iacob Negruzzi și *tutti quanti*.

Pentru a arăta cât de ridicole sunt toate criticele în bine și în rău ale d-lui Titu Liviu Maiorescu, eu propusei atunci un rămășag, afirmând, cu deplină certitudine, că nu este nici o galimatias pe fața pământului în proză sau în versuri, pe care *Convorbirile literare* să nu se grăbească a o primi în sânul lor, cu singura condițiune esențială ca să nu cuprindă nimic *românesc*.

Drept probă luai condeiul și improvizai pe loc următoarea frivolitate rimată:

EU ȘI EA
(Din Gablitz)

Ca o liră fără sunet,
Ca un fulger fără tunet,
Ca un râu fără murmur.
Ca o pasăre tăcută,
Ca o casă, ce stă mută,
Și pustie împrejur —
Astfel sunt și eu, vai mie!
Formă fără melodie,
Pur spectacol fără idei...
De când dânsa nu-i sub soare,
Și puterea-mi cântătoare
A pierit cu moartea ei.

M.I. Ellias

Observați bine că de la cea dintâi și până la ultima literă, totul este vag, absurd, rece, mistificat, fără creieri și fără inimă – o adunătură de silabe sonore.

Titlul *Eu și Ea* ne face a râde din capul locului.

Gablitz este un poet care n-a existat nicăieri și niciodată; inventând acest sunet nemțesc, eu avui în vedere predilecțiunea *Convorbirilor literare* pentru tot ce se aduce de la Berlin.

Subscrierea *M.I. Ellias* este un nume evreiesc, croit într-adins pentru a măguli simpatiile și aspirațiunile izraelite ale d-lui Titu Liviu Maiorescu.

Primul vers, *Ca o liră fără sunet*, este tot ce poate fi mai comic, prin echivocitatea de a desemna tot așa de bine o harpă ca și o monedă turcă falsă.

Cele cinci versuri de la început, debutând fiecare prin câte un mare C, formează *Cacofonia*.

Apoi, un *fulger fără tunet*, o *formă fără melodie*, o *putere căutătoare*, tot vorbe în vânt fără nici un înțeles.

În fine un *vai mie!* era necesar pentru a completa tipul sinagogic al acestei bufonade.

Am câștigat rămășagul.

Era de ajuns o *fantasmagorie evreo-nemțească*, un *Gablitz* în cap, un *Ellias* în coadă și un *înșir-te mărgărinte* la mijloc, dar nici o idee, nici o simțire, nici o aspirațiune românească, pentru ca *Eu și Ea* să placă d-lui Titu Liviu Maiorescu.

De îndată după întoarcerea-i de la București, unde devenise atât de celebru prin sfâșierea școalei naționale de pe tribuna parlamentului, dumnealui a și admis cu fericire galimatias *Convorbirilor literare* din 15 iulie.

Mă cred acum dator a divulga rămășagul, rugând toate ziarele române a-i da o publicitate cât de întinsă, fiind cea mai solidă măsură despre seriozitatea de criticism a d-lui Titu Liviu Maiorescu și cea mai generoasă răzbunare pentru acei scriitori români, filosofi, istorici, filologi, beletrști pe care-i batjocoresc mereu *Convorbirile literare*.

Mie unuia îmi pare bine că de câte ori voi vrea să fiu poet pentru dl. Titu Liviu Maiorescu, nu-mi trebuie decât *să subscriu evreiește și să zic că am tradus din nemțește*.

Iacă-vă *Noua Direcție!!!*

Hasdeu

*

Vă puteți închipui marele haz și adâncă impresie care a produs în public această farsă; noi, cei de la „Junimea”, am fost, cum se zice ordinar, opăriți. Notița d-lui Hasdeu era o bătaie de joc acerbă în contra întregii activități a „Junimei” de cinci ani, și mai cu seamă un atac direct d-lui Maiorescu, în contra căruia dl. Hasdeu și școala sa își dirijau atacul, confundând *Convorbirile* și „Junimea” cu acesta, considerând atât „Junimea” cât și *Convorbirile* ca opera d-lui Maiorescu, în tot cazul revista ca o cantitate neglijabilă, de care nici nu voiește să se ocupe; principalul,

singurul adversar era pentru București dl. Maiorescu, și farsa nu avusese alt scop decât a-l micșora.

Dl. Hasdeu vorbind de poezii care după dl. Maiorescu formează *Direcția nouă* citează pe Bodnărescu, Eminescu, Iacob Negruzzi și *tutti quanti*, adăugând: *risum teneatis!*...

În această farsă nostimă ilustrul academician se înșală din nou și se înșală enorm asupra lui Eminescu, al cărui talent nici prin gând nu-i trecea ca să-l aprecieze, pe care-l pune alături cu *tutti quanti*, bătându-și joc.

Asemenea greșeli pot să facă oamenii când sunt pasionați.

Este drept că Eminescu nu-și dăduse pe atunci toată măsura talentului său. Cum am spus, când dl. Maiorescu scrie *Direcția nouă*, Eminescu nu publicase în *Convorbiri* decât *Venere și Madonă*, *Mortua est* și *Epigonii*, dar pentru un critic aceasta era destul. Și totdeauna am recunoscut meritul d-lui Maiorescu de a fi fost izbit cel întâi de talentul lui Eminescu.

În adevăr, citiți cu atenție *Direcția nouă*, într-însa veți observa două stări sufletești ale criticului. Grăbit ca să formeze o școală și să o dea drept exemplu, dl. Maiorescu întocmește în pripă dintre cei ce scriau la *Convorbiri* un fel de pleiadă, în cea mai mare parte de complezență. Complezența d-lui Maiorescu de a pune nume proprii printre modelele pe care le dă purcede din două mobile: întâi, d-sa are nevoie de nume mai multe, și alegerea este grea când n-ai de unde alege; al doilea, spiritul de camaraderie, de relații literare îl face să voiască a fi binevoitor cu colaboratorii *Convorbirilor*, de aceea exagerează meritele acestora.

Aceasta este întâia stare sufletească a criticului.

Pe deasupra sau dacă voiți pe dedesubtul acestei stări, când e vorba de Alecsandri sau Eminescu, străbate o alta. Citești un mare sentiment de convingere la critic când vorbește de Vasile Alecsandri și de Eminescu. Pe Alecsandri nu-l critică, ci numai îl laudă; Alecsandri avea o situație literară care excludea orice critică. Pe Eminescu, debutant, îl critică. Dar din critica pe care i-o face se vede sentimentul adânc al d-lui Maiorescu despre talentul real al lui Eminescu, căci după ce își face o mulțime de rezerve asupra formei neglijate, asupra comparațiilor riscate, asupra ideilor chiar, dl. Maiorescu sfârșește prin a zice de Eminescu „clar în fine este un poet, poet în toată puterea cuvântului”.

Și dacă a fost cineva, pe care dl. Maiorescu trebuia să-l dea ca inaugurând o nouă direcție în poziție, desigur că a fost Eminescu, asupra căruia dl. Hasdeu s-a înșelat cu desăvârșire.

*

Dar, oricum, farsa d-lui Hasdeu izbutise. Trebuie să adaug însă că procedeul nu fusese tocmai leal, el conținea oarecare perfidie.

Iată de ce: „Junimea” ținea ședințele ei, începând de prin luna octombrie și până pe la vreo 15 iunie; rar când aceste ședințe se prelungeau până la 1 iulie. Pentru ce? Pentru un lucru cunoscut: d-nii Maiorescu, Negruzzi, Pogor, Gane, acei la care se țineau ședințele, pe la 1 iulie plecau în străinătate, la băi; natural că „Junimea” n-avea unde să se întrunească. Ei se întorceau pe la septembrie, și numai după ce erau cu toții în oraș, numai după aceea ședințele reîncepeau.

Convorbirile literare însă apăreau și în timpul vacanței. În vederea acestei perspective dl. Negruzzi își aduna material din timp, căci ducându-se toată lumea, *Convorbirile* rămâneau fără colaboratori, iar societatea „Junimea” nu mai putea să aibă nici o influență asupra celor ce se publică în vacanțe în *Convorbiri*, fiindcă ea nu se mai întrunea, rămânând totul pe seama oficial a d-lui Negruzzi, în realitate a câtorva membri care nu părăseau Iașul în vacanțe.

Mica perfidie a d-lui Hasdeu a consistat deci că a pândit – ca să facă farsă – ocazia când știa că fiind în preziua vacanților, „Junimea” chiar dacă se ținea, se ținea cu un număr restrâns de membri, iar redacția *Convorbirilor* era neglijată.

Perfidia, mai la urmă, în război e admisă, îndată ce reușește.

Așa că, primită pe la începutul lui iulie, citită la „Junimea” în mod distras, *Eu și Ea* a fost publicată.

Dar eu zic ceva mai mult. Dl. Hasdeu cu farsa sa *Eu și Ea* n-a biciuit numai *Convorbirile literare* și genul de poezie în favoare la acea revistă. Să mă ierte poeții, sau mai bine unii poeți, dar eu cred că *Eu și Ea* este o parodie a unui gen literar poetic întreg, gustat foarte mult de public, având de reprezentanți oameni care trec de poeți și de multe ori de poeți cu valoare.

Să luați vă rog volumele celor mai iluștri poeți ai veacului trecut și ai acestuia și români și străini și citiți cu atențiune unele din capodoperile lor. Ei bine, veți constata o mulțime de nonsensuri, o mulțime de comparații absurde și idei imposibile, întocmai ca în *Eu și Ea* a d-lui Hasdeu.

Eu și Ea n-are nimic de excepțional și de ridicol și dacă cei de la *Convorbiri* ar fi voit să facă o farsă analoagă celor de la *Revista contemporană* de la București, farsa ar fi reușit tot atât de bine.

În adevăr, este un gen de poezie, genul liric, acela în care poetul își varsă durerea sa imensă pentru pierderea iubitei sau cel puțin pentru despărțirea lui de ea. În acest gen poetul trebuie să arate marea lui durere și disperare și să o arate în termeni sensibili și în fraze zdrobitoare, căci altmintrelea efectul este mediocru.

Ia să ne punem în ipoteza unui poet care voiește a cânta acest sentiment dureros. Este un mijloc și poetic și în același timp și real, acela de a-ți analiza sentimentele, a arăta în mod modest ce deformare psihologică s-a făcut în tine prin dispariția unei ființe iubite și ce gol ți-a lăsat în activitatea creierului tău. Toate aceste spuse în termeni sinceri și juști.

Dar acest fel este foarte delicat, trebuie să ai multă putere de analiză și sensibilitate concentrată, pentru ca să nu cadă în banalitate sentimentul pe care voiești să-l exprimi și durerea pe care voiești s-o arăți, fiind foarte obicinuie și cunoscute.

Poetul trebuie să evite banalitatea. Banalitatea fiind stânca periculoasă de care se sparge barca sa, el, evitând-o, forțamente cade în un alt pericol: voind să facă ceva nou, voind să dea simțirei sale forme neobicinuie și izbitoare, el cade în enormități sufletești și recurge la comparații, la metafore și expresii, care dacă, câteodată, ating sublimul, cele de mai multe ori înnoată în plin ridicol.

Asemenea compoziții le găsim mai la toți poeții. Neverosimilitățile le admitem în mod convențional și intrând în felul de a gândi al poetului ne extaziem de unele lucruri care lovesc bunul-simț și logica.

Dacă aș avea vreme, aș putea să ilustrez această părere cu multe și variate exemple în literatura noastră și cea străină.

Să luăm de exemplu pe Alecsandri. Desigur că din poeții noștri, poetul cel mai logic și mai de bun-simț, care s-a îmbarcat mai puțin în concepții banalice și care a întrebuințat un limbaj mai natural, este bardul de la Mircești. Sub poetul Alecsandri totdeauna vezi pe omul echilibrat, cu mintea sănătoasă, pe când în dosul poeziilor lui Bolintineanu și Eminescu simțеști oarecare deranjare de spirit. La Alecsandri n-ai să întâlnești galimatiasuri de sens sau de fraze, pe când la Eminescu înoți câteodată în plină incoerență iar la Bolintineanu în plin nonsens.

De ce această deosebire? Lăsând la o parte organizația respectivă a creierului, voi spune că bunului-simț al lui Alecsandri îi repugna genul de care vorbesc; sau dacă voiți, Alecsandri n-are acel fond de sensibilitate, nici puterea de a analiza mai adânc lucrurile, mulțumindu-se cu pipăire la suprafață.

Alecsandri însă are o poezie sentimentală, aş putea zice una singură, *Steluța*, ea are istoria ei. Poetul iubea sau poate numai era prietenul sorei lui Constantin Negri, care moare prematur la Constantinople.

Poetul este afectat de această moarte, el caută a-și exprima sentimentul în versuri.

Ne închipuim pe Alecsandri punându-se la masa lui de lucru, hotărât să scrie ceva, în care durerea lui să apară în mod extraordinar și măreț. Și atunci vedem un lucru curios: Alecsandri, poetul logic cu expresii sobre și juste, căzând într-un fel de sentimentalism exagerat, exprimat într-un stil destrăbălat, cu expresii și gândiri riscate. Citiți *Steluța* și veți vedea singuri. E destul ca să citez strofa întâi:

Tu care ești perdată în neagra veșnicie
Stea dulce și iubită a sufletului meu!
Și care-odinioară luceai atât de vie
Pe când eram în lume tu singură și eu.

Ce înseamnă acest din urmă vers? Prin rezonamente multiple poți ca să-i găsești un sens, poetul voiește ca să arate că atât era de absorbit de ființa pe care a pierdut-o, încât când ea trăia, el nu mai făcea atenție la nimic în lumea aceasta și că în lume nu erau decât două persoane, *el și ea*. Nu vedeți o apropiere de *Eu și Ea* a d-lui Hasdeu?

Dar versurile lui Alecsandri amintesc un alt vers al unui poet francez ilustru în acest gen și pe care, probabil, Alecsandri l-a avut în vedere.

În adevăr, cine nu-și amintește *Lacul* lui Lamartine, în care poetul plânge și el pierderea iubitei sale și în care găsim un vers umflat și exagerat, cel puțin ca expresie dacă nu ca sentiment, frumosul vers admirat de critici:

Un seul être vous manque et tout est dépeuplé.

Poezii pe tema exagerărilor sau a imposibilităților și antitezelor, mai repet, găsim la toți poeții. Caute cineva să analizeze de exemplu poezia *Mortua est* a lui Eminescu, al cărei subiect este, cum vedeți, același ca în *Steluța* lui Alecsandri, ca în *Lacul* lui Lamartine, ca în *Eu și Ea* a lui Gablitz.

Ce ziceți de această strofă:

Se poate ca bolta de sus să se spargă,
 Să cadă nimicul cu noaptea lui largă,
 Să văd cerul negru că lumile-și cerne,
 Ca prăzi *trecătoare* a morții *eterne*.

Poetul își închipuie cerul ca o boltă. Foarte bine, aceasta era concepția celor vechi asupra lumii; în antichitate se credea de vulg că cerul este o boltă albastră ținută cu cuie strălucitoare.

Prin urmare, unui poet modern i se permite ca să utilizeze asemenea credință.

Dar ce sens are că bolta spărgându-se, lasă să cadă *nimicul cu noaptea lui largă*? Dar să admitem că nimicul este neantul. Dar atunci ce caută cerul negru cu lumile cerului? Ia căutați să vă dați seama în mod logic de această îngrămădeală de nonsensuri voite.

Din acest punct de vedere, ce este așa de extraordinar, de ridicol, ca un alt poet care și el a pierdut pe iubita lui, pe care o iubea ca și Alecsandri pe a lui, în *Steluța*, încât se credea că în lume nu este decât *El și Ea*, sau ca Lamartine, căruia i se pare că lumea a devenit pustie când lipsește ea; ca Eminescu, care-și închipuie că cu moartea iubitei s-a spart bolta cerească și a căzut nimicul peste lume iar lumile cerne au să dispară și ele – ce e de mirare dar, repet, ca acel alt poet analizându-și starea lui sufletească după moartea iubitei să se compare:

Ca o liră fără sunet
 Ca un fulger fără tunet,
 Ca un râu fără murmur,
 Ca o pasăre tăcută,
 Ca o casă, ce stă mută
 Și pustie împrejur

Dar aveți să spuneți că o liră fără sunet, un fulger fără tunet, un râu fără murmur sunt nonsensuri. Sunt și nu prea. Se poate foarte bine un fulger fără tunet, dacă fulgerul este în depărtare; se poate *metaforic* o liră fără sunet. Dar ce nu se poate în literatură și, mai cu seamă, în poezie?

Când Eminescu în *Epigonii* zice:

Simțiri reci, harpe zdrobite

oare nu este un nonsens a spune *simțiri reci*?

Prin urmare, vedeți că farsa d-lui Hasdeu era mai la urmă o poezie ca multe altele și alt nimic.

Efectul farsei însă a fost imens. Gazetele din Transilvania au reprodus păcăleala cu o vie mulțumire, *Convorbirile literare* și dl. Maiorescu care lovise în atâtea susceptibilități literare erau la rândul lor pe seletă. Dl. Maiorescu, pus direct în cauză, crede de cuviință să răspundă. În numărul următor al *Convorbirilor* d-sa începe prin a reproduce articolul d-lui Hasdeu și apoi adaugă următoarea notiță:

În fața acestui articol am onoare a vă ruga să publicați și pentru persoana mea o declarație, făcută deja în primii numeri ai *Convorbirilor literare* (15 iunie 1867). Nici societatea „Junimea” în genere, nici subscrisul în special nu au nici un amestec la redacția *Convorbirilor*. Atât meritul cât și responsabilitatea acestei întreprinderi privesc exclusiv pe dl. Iacob Negruzzi. Participarea mea la *Convorbiri* se mărginește la articolele subsemnate de mine, pentru a căror publicare această revistă mi-a făcut onoarea de a-mi deschide coloanele sale. Îndeosebi nu am avut nici o știință (și nu eram chemat a o avea) despre poezia menționată mai sus, și în timpul când s-a primit și când s-a publicat în *Convorbiri* eram absent din Iași.

Nu se poate dar argumenta, de la publicarea acelei poezii străine într-o foaie a cărei redacție nu mă privește, în contra criticelor mele „în bine și în rău” și, prin urmare, cred că dl. Hasdeu, împreună cu scriitorii români la cari face aluzie, „filosofi, istorici, filologi, beletristi” sunt cu mult prea modești, când văd în această procedură „cea mai solidă măsură” în contra-mi. Asemenea nu mă îndoiesc că dacă în materie literară și științifică poate fi vorba de răzbunare, acești bărbați eminenți vor găsi o „răzbunare mai generoasă” și deocamdată mai cuminte. Primiți etc.

Titu Maiorescu

Perfect, dar farsa rămânea tot farsă; nu cu explicații și cu argumentări se răspunde la o farsă; la o farsă se răspunde prin o alta sau printr-o mică notiță zeflemistă în care să se întoarcă în ridicol scopul urmărit de păcălitor.

Dl. Maiorescu însă răspunde serios și în acel limbaj moderat, pe care îl întrebuințează cu atât mai într-adins cu cât adversarii sunt mai batjocoritori. În fond, tot ce spune dl. Maiorescu este strict exact; *în formă, oficial*. În adevăr, *Convorbirile* nu erau organul creat pentru a fi la dispoziția „Junimei”, dl. Maiorescu nu făcea parte din redacția *Convorbirilor*, redactorul responsabil al acestei reviste era dl. Iacob Negruzzi.

Încă o dată, strict așa era, dar oare în bună-credință lucrul se mărginea numai la atâta? Cum? *Convorbirile literare* erau pentru „Junimea” cum ar fi fost *Revista contemporană* pentru X sau Y? Dl. Maiorescu nu era nimic pentru *Convorbiri*? Și influența sa în acea revistă se mărginea numai pentru ca dl. Iacob Negruzzi să-i facă onoarea a-i deschide coloanele revistei sale? Publicațiile din *Convorbiri* erau ele străine și de „Junimea” și chiar de dl. Maiorescu, până într-atâta încât într-o asemenea împrejurare să se degajeze de orice responsabilitate, aruncând-o exclusiv și întreagă numai pe dl. Negruzzi?

Când dl. Maiorescu, prin scrisoarea sa, ca răspuns farsei d-lui Hasdeu, *Eu și Ea*, se leapădă de *Convorbiri literare*, arată un egoism regretabil. De altminterlea, acesta a fost în acele momente sentimentul de lepădare generală: toți membrii, de la cel mai mic, făcură ca dl. Maiorescu, aruncară toată vina pe *Convorbiri* și în special pe Miron Pompiliu, fără să voiască măcar să-și amintească că poezia *Eu și Ea* fusese citită la „Junimea”, și dacă nu fusese aprobată formal, nu fusese nici dezaprobată, așa că bietul Miron Pompiliu se crezuse în drept să o dea publicității.

Mi-aduc aminte cât eram noi de rușinați de farsa ce ne făcuse dl. Hasdeu. În localitate, unde, după cum am spus, „Junimea” și *Convorbirile* aveau mulți dușmani, toată lumea jubila. Vreo câteva zile nu ne aventuram prin locuri unde puteam întâlni adversari. Trecând într-o zi pe strada mare, iată că dau peste câțiva fracționiști. Cum mă văzură de departe, începură a râde, apoi îmi ziseră:

— Așa că a pățit-o Maiorescu al d-voastră cu *Direcția nouă*, cu „Junimea” și cu *Convorbirile*!

În zadar am căutat ca să arăt că dl. Maiorescu n-avea nimic ce căuta în această farsă și că cel mult *Convorbirile* pot fi puse în chestie.

Fracționiștii făcură și mai mult haz de rezoanele ce dădeam și nici nu voiau să admită ideea că poezia s-a publicat fără știrea d-lui Maiorescu.

— Suntem pozitiv informați de un membru de la „Junimea” că însuși dl. Maiorescu a adus-o, el a citit-o și a găsit-o sublimă.

— Cine v-a spus asta, spuneți-mi numele lui?

— Asta nu se poate, căci nu voim – replicară în cor – ca să expunem pe bietul om la răzbunarea d-lui Maiorescu, căci cine nu știe cât de vindicativ este acest om.

A trebuit să plec furios, iar fracționiștii m-au mai privit în urmă câteva secunde, făcând mare haz de necazul meu.

*

Eram rușinați și umiliți, aceasta e pozitiv. O dovadă am găsit și astăzi de starea mea sufletească de atunci. Răsfoind colecția mea de *Convorbiri*, am constatat că ultima pagină din numărul cel cu farsa este ruptă; pe acea pagină figurase poezia *Eu și Ea*. Numai după sumarul din capul numărului am putut găsi urma unde această poezie este publicată.

Și, lucru curios, la mai toate colecțiile vechilor junimiști se constată această suprimare. Ba ceva mai mult, în tabla anuală de materii pe anul al V-lea, în zadar caută cineva și astăzi la rubrica „poezii”: *Eu și Ea* de Gablitz, căci nu o găsește.

Astăzi însă, văd că asemenea mutilări și suprimări, pornite dintr-un sentiment de rușine, au trebuit o dată mai mult să înveselească pe dl. Hasdeu și cel mai bun lucru ar fi fost ca dl. Negruzzi să puie în tabla de materii și poezia lui Gablitz, *Eu și Ea*, cel puțin asta ar fi echivalat cu „*faire bonne mine à mauvais jeu*”.

Făcea bine dl. Maiorescu când se lepăda cu totul de *Convorbiri*? Și era exact când d-sa declara că: „Nici societatea «Junimea» în genere, nici subscrișul în special nu au nici un amestec la redacția *Convorbirilor*” – adăugând că „participarea sa la *Convorbiri*” se reduce la articolele subsemnate?

Ia să vedem. *Convorbirile literare* erau organul recunoscut al societății „Junimea”, erau alimentate aproape în întregime de pana membrilor „Junimei”, foarte puțini colaboratori străini aveau. Să iau, de exemplu, anul al V-lea, la întâmplare. Numărul 1 conține: *Fata de birău*, comedie de Slavici, membru al „Junimei”, *Observări critice asupra gramaticii* de Vasile Burlă, membru al „Junimei”; *Mortua est* de Eminescu, idem.

Numărul 2: același, plus o poezie de d-ra Matilda Cugler, membra corespondentă a „Junimei”. Zic membră corespondentă, fiindcă d-ra Cugler, ca orice alte doamne, nu era primită la ședințele societății „Junimea” din Iași. Numai târziu, după ce „Junimea” se strămută la București, numai acolo se făcu inovația ca și doamnele să fie admise.

Această inovație a distrus caracterul vechii „Junimi”, spre marea indignare a d-lui Pogor. În adevăr, o ședință de „Junimea” cu doamne nu mai semăna deloc cu vechile, veselele și spiritualele ședinți de la Iași, unde fiecare își dădea curs vervei fără nici o jenă și unde un cuvânt sărat putea să zugrăvească o situație întreagă literară sau să constituie o întreagă critică a unei opere.

Numărul 3: *Vidra și Simon*, legendă de Bodnărescu, membru din „Junimea”; *Martira inimei*, critică de Vârgolici, membru al „Junimei”; *Armonii intime* de Iacob Negruzzi; poezii de Scheletti, membru al „Junimei”.

Numărul 4: *Zoia Znrivan*, nuvelă de Florantin, membru al „Junimei”; *O palmă la bal mascat*, de Bengescu, membru al „Junimei” etc., etc.

Și așa mai departe.

Prin urmare, legătura dintre *Convorbiri* și „Junimea” era absolut intimă. Mai mult, *Convorbirile* la început nu se puteau susține prin ele înseși, membrii „Junimei” cei cu dare de mână cotizau ca să acopere deficitul. Iată deci o legătură și materială între „Junimea” și *Convorbiri*.

Dar dacă ar fi fost numai atâta! Mai toate bucățile care se publicau în *Convorbiri* erau citite la „Junimea”, iar studiile lungi și fastidioase, cum erau cercetările limbistice, dacă nu se citeau toate în întregul, dar desigur se citea începutul, pentru ca „Junimea” să-și facă o idee de modul cum autorul înțelege a trata o chestie.

Este drept că în *Convorbiri* se publicau câteodată și unele lucrări cari nu fusese citite în „Junimea”, aceste însă erau foarte puțin numeroase; pentru timpul cât am stat la „Junimea” aş putea să le număr pe degete. Este drept, de asemenea, că dl. Negruzzi publica câteodată chiar lucrări refuzate de „Junimea”, dar și aceste într-un număr neînsemnat. Și dovadă că „Junimea” avea ea în definitiv direcția generală a *Convorbirilor* este, când dl. Iacob Negruzzi venea seara la ședință, era primit cu strigăte și dezaprobări de membrii marcantți ai „Junimei” care îi reproșau pentru ce publică toate prostiile. La care dl. Negruzzi răspundea, adresându-se mai cu seamă d-lui Pogor:

— Tu nu știi să faci altceva decât să cârtești; tu n-ai dreptul să vorbești, căci dacă la un an o dată traduci o poezie...

O discuție pe această temă foarte înflăcărată se încingea, iar dl. Pogor, în lipsă de alte argumente, ajungea la lucruri cam absurde, când îi zicea d-lui Negruzzi:

— Dacă n-ai lucrări bune atunci închide *Convorbirile*, în tot cazul scoate un număr la o lună sau două, iar nu-mi da la fiecare 15 zile drept literatură, hârtie înnegrită.

Dl. Negruzzi la acestea dădea din umere și zicea cu dispreț, adresându-se la noi:

— Cu Pogor nu se poate discuta.

Ceva mai mult. Dacă studiile sau alte lucrări de natura aceasta nu se prea citeau, poeziile care se publicau în *Convorbiri*, mai toate erau citite la „Junimea”. Seara când venea dl. Negruzzi, ședea începea cu această parte. După ce d-sa își descărca *carul cu minciunile*, scotea din buzunar corespondența revistei pe care o citea, iar „Junimea” hotăra ce să se publice și ce nu – bineînțeles că aceasta nu obliga numaidecât pe dl. Negruzzi, dar moralmente desigur că-l obliga.

Încă ceva. Vădit că *Convorbirile* aveau o direcție, fie în cercetări cu caracter deosebit, fie în poezie. Această revistă își avea estetica ei, nu se publicau decât poezii scrise în genul și în felul esteticei revistei. Citiți *Convorbirile* din cei dintâi ani și veți vedea că nu e disonanță din punct de vedere estetic a lucrărilor poetice publicate. O dovadă este chiar farsa d-lui Hasdeu; dacă acest bărbat plin de spirit ar fi voit ca să facă o farsă *Convorbirilor* trimițând o poezie scrisă în genul lui Gheorghe Sion sau a lui Tăutu, desigur că nici chiar Miron Pompiliu nu ar fi publicat-o, pentru că toți membrii „Junimei”, de la mare până la mic, aveau o concepție precisă asupra ceea ce este poezie și înlăturau de la prima citire orice producție poetică care ar fi lovit în acea concepție.

La „Junimea” erau în favoare poeziile în felul lui *Eu și Ea* de Gablitz și în aceasta a consistat fineța farsei d-lui Hasdeu.

Fiind așa, este întrebarea: acea concepție a poeziei de care vorbesc, acele reguli estetice ale „Junimei”, cine le propagase, cine le stabilise, cine le cristalizase în articole sobre de cuvinte și pline de miez? Dl. Maiorescu.

Apoi când redacția *Convorbirilor* – admițând că ea era independentă – adoptase ca normă de critică teoriile estetice ale d-lui Maiorescu, era oare generos și drept din partea d-sale ca cu ocazia unei păcălituri să-și degajeze orice răspundere de *Convorbiri* și să arunce meritul cât și responsabilitatea (în acest caz nu era vorba de merit) numai asupra d-lui Negruzzi?

Iată de ce răspunsul d-lui Maiorescu nu a satisfăcut pe nimeni. N-a putut satisface *Convorbirile*, de care dl. Maiorescu se lepăda așa de ușor. N-a putut satisface pe dușmanii săi personali, căci aceia știau, ca și mine și ca oricine, strânsa legătură dintre dl. Maiorescu și „Junimea”, dl. Maiorescu și *Convorbirile literare*.

Un singur lucru este drept și fără replică în răspunsul d-lui Maiorescu, acela că d-sa nu era în oraș și nu participase la „Junimea”, nici n-avusese cunoștință de poezia *Eu și Ea*. Acest lucru ar fi fost suficient pentru toți oamenii de bună-credință,

și dl. Maiorescu putea, după cum a și făcut, să stabilească faptul material al lipsei sale din Iași. Făcând așa, d-sa își degaja răspunderea fără să o arunce pe spatele altuia și n-am fi văzut declarându-se un lucru greu de crezut, un lucru chiar penibil, acela că între dl. Maiorescu și *Convorbiri* nu exista nici o legătură.

XV

Tot *Direcția nouă*

În timpul acesta dl. Maiorescu continuă în liniște publicarea lucrării sale *Direcția nouă*. Desigur că, cu toate încriminările care a stârnit, și această lucrare a d-lui Maiorescu a avut asupra spiritului din țară un efect salutar. Asupra mea desigur că a avut acest efect, după cum voi arăta îndată, vorbind de prima mea scriere.

Dl. Maiorescu de la poeți în *Direcția sa nouă* trece la prozatori. Aici era mai greu, căci *Convorbirile literare* nu pusese în evidență decât debutanți și e greu ca cu debutanți să poți pretinde a forma o școală. În genere, o școală literară totdeauna nu se desenează decât după ce cei care o indică sunt în maturitatea talentului lor; orice începuturi, fie cât de fericite, pot da indicațiuni, dar nu pot determina ceva hotărât, și școala așa ceva înseamnă.

În privința *Direcției nouă* a poeziei, dl. Maiorescu avusese un om de mână întâi, cu totul de mână întâi, pe Vasile Alecsandri; putea, prin urmare, ca să pună în jurul său pe Eminescu și Bodnărescu și să-i boteze cu numele de *Direcția nouă*. Dar la proză? Aici, o mai repet, era mai greu. Ca prozatori în genul literar propriu-zis *Convorbirile* n-aveau decât pe dl. Iacob Negruzzi și pe dl. Nicu Gane, dacă exceptez pe abundantul Bodnărescu, care fusese clasat deja printre poeți. Ba mai era încă unul, era dl. Slavici, care pe lângă studiul său asupra maghiarilor, publicase câteva povești populare și o nuvelă sau două. Ca scriitori în diferite genuri era dl. A. Xenopol, desigur cel mai important, Burlă, Vârgolici etc.

Cu aceștia dl. Maiorescu nu putea să se prezinte în noua sa direcție, numai cu ei, căci fiecare și-ar fi pus întrebarea: Cum? Adică până la d-nii de mai sus România nu produsese nimic în proză? Acest lucru îl simțeste autorul, de aceea, în *Direcția nouă*, proza începe cu trei autori care n-aveau nimic de comun cu

Convorbirile, dar pe care nu putea să-i treacă cu vederea, anume: Odobescu, Strat și Marțian.

Alegerea era nimerită și dreaptă; desigur că Odobescu a fost cel mai bun scriitor din generația de înaintea de 1860, dacă exceptez pe Bălcescu. Înainte de toate el era om de gust în tot ce făcea și scria. Când am început a mă ocupa cu chestii de literatură și de știință și am vrut să cunosc ce se scrisese în românește în această privință, mi-am procurat imediat *Revista română* a lui Odobescu pe toți anii, mi se pare cinci ani. Ei bine, am fost foarte plăcut surprins de tonul deosebit, felul ales și elegant, precum și de oarecare profunditate relativă de gândire ce am găsit în acea revistă, desigur cea mai bună ce apăruse înainte de *Convorbirile literare*, măcar că genul literar nu era specialitatea acelei reviste.

Nu aceeași impresie am putut avea citind *Analele statistice* în care se distinsese Marțian. Nimic deosebit nu izbește în citirea lucrării lui Marțian, nici o chestie economică nu se vede puternic tratată, nici vederi mai deosebite.

Nu înțeleg nici acuma pentru ce dl. Maiorescu îi amintește numele, numindu-l neuitatul Dion Marțian, fără ca de altmintearea să insiste asupra lucrării aceluia.

Înțeleg foarte bine pentru ce îl pune pe Strat în *Direcția nouă*; Strat aparținea „Junimei”. Strat publicase o economie politică foarte elementară, un rezumat al principiilor de economie politică de pe vremea aceea, nimic extraordinar. A, ne zice însă dl. Maiorescu, acel tratat de economie politică, ca toate tratatele, era o *introducere*, și în acea introducere se poate vedea spiritul *Direcției noi*. Nu mai am lucrarea lui Strat și mi-aduc aminte în mod foarte vag de acea introducere; n-aș putea prin urmare spune nimic pozitiv, dar mai că aș paria că nu era mare lucru de dânsa.

Strat însă făcea politică și făcea politică junimistă; a fost ministru de finanțe în guvernul lui Lascăr Catargiu, luptător alături cu d-nii Carp, Maiorescu și ceilalți, toate aceste explică cu prisosință pentru ce figurează în *Direcția nouă*.

Dl. Maiorescu era prea fin și pătrunzător pentru ca punând înainte în proză numile de mai sus, să cadă în exagerațiune; criticul fin și dificil nu putea ca să distribuie elogiul fără rezervă unor scriitori, care erau încă la începutul carierei lor. Pe urmă este drept ca să spun că ceea ce criticase cu privire la trecut nu fusese lipsa de talent și de cunoștințe a lucrătorilor în *ogorul* național, ci patriotismul umflat și lipsa de bună-credință.

Prin urmare, dl. Maiorescu când vine la proză nu recomandă pe d-nii Marțian, Strat, Slavici, Xenopol, Burlă, Vârgolici, Iacob Negruzzi ca scriitori de talent, ci ca oameni care au cunoștință de ceea ce scriu, însuflețiți de lealitate și sinceritate.

Și din acest punct de vedere autorul avea dreptate, căci dacă dl. Maiorescu prin criticele sale a căutat să tindă la un rezultat, pe care l-a obținut în cea mai mare parte, a fost acela că a biciuit unde a văzut rea-credință sau falșul patriotism, aprobând tot ce pornea dintr-un spirit sincer și dintr-o lucrare conștiințioasă.

Am spus mai sus că dl. Maiorescu a avut în această privință o mare influență asupra mea. Nu știu în ce direcție m-aș fi îndreptat, dacă n-aș fi fost călăuzit de lucrările sale.

Ia să analizez puțin acest lucru. Să-mi închipuiesc că eu n-aș fi fost la Iași, în acest centru în care „Junimea” domina, și că mi-aș fi făcut studiile în București. Prin aplicațiunea naturei mele la studii, cercetări și analize, desigur că aș fi căutat să mă lipesc pe lângă vreun om cu vază științifică sau să particip la una din societățile literare și științifice care existau la București. În asemenea condiție, aș fi scris eu, în spiritul pe care-l voi arăta, studiul asupra *atârănării sau neatârănării românilor în diferite secole*. Aș fi făcut critica *Istoriei critice* a d-lui Hasdeu, din acel punct de vedere din care am făcut-o? Iată o chestie la care e foarte greu să răspund. Prin natura spiritului meu este drept că urăsc exagerațiunile, umflăturile naționaliste precum și falsificările istorice; dar știu eu ce ar fi putut să se întâmple și cu mine dacă aș fi trăit într-o atmosferă în care asemenea lucruri erau obicinuite?

Trebuie însă să fiu sincer, nu spre lauda mea ci a lucrurilor cum au fost. Începusem a mă ocupa cu tot felul de studii, după cum am arătat în partea întâia a acestor amintiri, încă din liceu, în tot cazul, îndată ce am intrat în universitate. Vreo doi-trei ani am fost mai mult adversarul mișcării de la *Convorbirile literare* decât partizanul, și am spus de ce: din cauze mai mult politice, nu simpatizam cu politica junimistă. Am trăit acești ani în atmosfera liberală – fracționistă – în acea școală a lui Bărnăuțiu, a lui Cipariu, sau mai bine în școala naționalistă, care era absolut dominantă, și cu toate acestea n-am fost serios atras de asemenea școală, nici nu mi-am pierdut libertatea mea de judecată, după cum voi arăta îndată.

Ba ceva mai mult, faptul că deși nu simțeam simpatie pentru „Junimea” m-am dus la ea dovedește că era o afinitate naturală între felul meu de a lucra și înțelege cu acela al „Junimei”, pe care dl. Maiorescu îl propaga în diferitele sale lucrări.

Partea a III-a

I

Întâia mea scriere la „Junimea”

Abia intrasem la „Junimea”, de șase luni, când m-am și prezentat într-o seară cu un rulou voluminos de hârtie; era întâia mea lucrare, intitulată: *Studii asupra atârănărei sau neatârănărei românilor în diferite secole*. Titlul era lung și greoi, pe lângă aceasta el nu corespundea exact conținutului, dar trebuie să fiu drept pentru mine. În genere cărțile cuprind mai puțin decât titlul promite. În studiul meu, titlul conținea mai puțin decât cuprinsul.

Am intrat la „Junimea” în acea seară, fără nici o emoțiune; se știa deja că am să aduc un studiu relativ la români. Asemenea materie era o noutate la „Junimea”, unde lipseau scriitori pentru istoria românilor și unde se știa că numai doi membri, Lambrior și cu mine, ne ocupam cu asemenea chestii.

Când junimiștii văzură ruloul voluminos, începură în glumă a protesta, iar dl. Pogor cu spiritul său glumeț mă întrebă:

— Toate aceste pagine sunt privitoare numai la istoria românilor?

— Desigur, răspunsei râzând.

— Curios, replică el, nu-mi puteam închipui că se poate scrie atâta despre istoria românilor.

Din contră, dl. Negruzzi se uita cu aviditate la manuscript, pe urmă l-a luat în mână, l-a cântărit, și a rămas satisfăcut, căci după socoteală, lucrarea putea să intre în trei numere a *Convorbirilor*, umplând mai mult de a patra parte din revistă.

*

Cum ajunsesem să scriu acest studiu? Desigur că nu în cele șase luni de când intrasem la „Junimea”. Lucrarea, fără să aibă valoare, presupunea prea multe studii prealabile, prea multe cercetări chiar grăbite, ca să se poată admite lucrul acesta.

Cu doi ani înainte, adică în 1870, când aveam abia 20 de ani, studiul Istoriei naționale mă atrăsese în mod irezistibil și iată cum; îmi căzuse în mână istoria românilor de Heliade și, citind-o, fusesem așa de surprins de o mulțime de insanități asupra lucrurilor pe care le învățasem în liceu, încât mi-am zis: ia să citesc și alți istorici de ai noștri; și ei sunt tot ca Heliade? Și notați că Heliade era un magistru, cu o reputație universală aproape necontestată. Am început pe urmă a citi scrierile d-lui Ureche, care nu m-au mulțumit, de asemenea, deloc. În istoria bătrânului Laurian, erudiții, acte și documente erau multe, dar direcțiunea spiritului autorului era așa de neadmisibilă, încât tema nu era de admis. O dată pe această cale, m-am apucat de citit tot ce scriau contemporanii și anume d-nii Misail, Tocilescu, Teodorescu, Sion etc. Printre aceștia era unul singur care făcea excepții prin vastele lui cunoștințe istorice, prin știința limbei slavone, cheia cu care deschidea enigma ce pentru noi conținea documentele domnilor noștri, printr-o inteligență vie și pătrunzătoare. În fața d-lui Hasdeu și a marilor sale calități, am rămas întâi fascinat; el relua platforma istorică așa cum fusese pusă de ceilalți scriitori, aducea un material vast și variat, așa că pentru mine, băiet care trebuia să am o călăuză, cel puțin, dacă nu o călăuză, o indicație, dl. Hasdeu reprezenta știința istorică documentară. De aceea, la început m-am oprit înaintea lui neîndrăznind ca să mă ating. Este drept că cu toată admirația pe care o aveam pentru dl. Hasdeu, felul său de argumentație, modul de a tălmăci și de a exploata numeroasele izvoare istorice de care se servea, concluziile pe care le trăgea, nu mă mulțumeau; simțeam că este ceva forțat și exagerat dacă nu denaturat în surprinzătoarele sale studii.

Îmi ziceam în mine că ori sunt mărginit la minte, ori în caz contrar eu aș fi făcut o altă întrebuintare și aș fi ajuns la alte concluzii decât acele ale d-lui Hasdeu. Dar încă o dată, repet, aceste reflecții le păstram pentru mine; însă în același timp m-am hotărât ca să mă ocup cu chestiile pe care ceilalți istorici cunoscute le tratau în mod curent.

*

Un lucru mă izbea în cărțile istoricilor noștri: cele mai multe fapte afirmate pe lângă că nu erau motivate, dar chiar nici nu se spunea origina de unde ele erau luate, afirmări, simple afirmări,

pe care trebuia să le crezi pe cuvânt și pe care să le transmiți și tu altora.

Și atunci mi-am zis: ia să caut, ia să văd, de unde sunt ele luate? Poate ele au o origină întemeiată? Iată cum am ajuns să mă ocup de istoria românilor în izvoarele ei cele mai vechi. Am început, prin urmare, a citi cronicarii moldoveni și munteni, pe toți fără deosebire, și această citire a fost pentru mine o adevărată petrecere sufletească; mai ales cronicarii moldoveni, cu mult mai învățați și superiori celor munteni. M-am afundat în cronicile bătrânului Ureche, ale lui Miron Costin, Neculcea și ceilalți. Dimitrie Cantemir nu-mi plăcea, mi-a făcut efectul nedocumentat, pretențios, inventând fapte și obiceiuri. Cantemir scrie cu pretenție de istoric, fapte și obiceiuri. Am citit cronicarii munteni, până și pe Dionisie Clisiarcul, apoi m-am suit încet la cei întâi istorici români, de la sfârșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui al XIX-lea, la Petru Maior, la Samuil Clain și în fine la Șincai, această vastă și informă colecție de fapte, notițe, documente, în care te pierzi dacă nu ai un fir conducător, dar în care găsești lucruri prețioase și adevărate, alătura cu altele de fantazie. Astfel că într-un moment dat eram stăpân pe tot ce se scrisese ca istorie română, începând de la cei mai vechi cronicari și până la Misail și Sion. Se înțelege că nu neglijasem deloc toate colecțiile de documente și hrisoave. Așa *Magazinul istoric* al d-lui Bălcescu, foarte prețios; *Tezaurul de monumente istorice* al d-lui Papiu Ilarian; *Uricarul* d-lui Codrescu și *Arhiva istorică* mai cu seamă, a d-lui Hasdeu, erau răsfoite zilnic de mine.

O paranteză. O reputație absolut meritată este a lui Bălcescu. Bălcescu pentru mine este întemeietorul criticei în istoria noastră și acel care a știut să se ridice ca să concretizeze fenomene sociale la noi, cu o lărgime de vederi și cu o pătrundere care îl fac să aibă un loc deosebit printre istoricii noștri. Studiile sale publicate în *Magazinul istoric*, privitoare la armata românilor în decursul veacurilor, la chestiile sociale-economice cu privire la țărani, istoria lui Mihai Viteazul și altele, caracteriză pe acest mare scriitor, care era în același timp un om cu judecată absolut sigură. La Bălcescu poți astăzi găsi erori numai unde n-a posedat întregul material și n-a avut la dispoziție toate documentele care s-au descoperit mai târziu, dar de câte ori Bălcescu a avut tot materialul asupra unei chestii, judecata lui rămâne și astăzi nezdruncinată.

Aceasta numesc istorie și pe asemenea oameni îi numesc istorici, iar nu pe toți cei care, stăpâniți de o idee de multe

ori absurdă, caută să documenteze cu izvoare care nu au nici o legătură.

Închid parantezul.

Iată-mă deci în curent cu tot ce se scrisese relativ la istoria noastră. Era aceasta de ajuns? În afară chiar de tinerețea mea, care și ea trebuie luată în considerație, desigur că am simțit alte lipsuri chiar de la început. Nu știam limba slavonă și fără dânsa îmi era imposibil să întreprind orice lucrare mai serioasă; necunoștinței acestei limbi atribuiam, chiar și atunci, toate greșelele și lacunile din istoricii noștri, precum și necunoștinței izvoarelor în limba latină, italiană și alte limbi aflate în arhivele neexplorate a diferitelor țări vecine. Ceva mai mult, mai era și necunoștința istoriei turcilor, care atâtea veacuri fusese în strânse legături cu a noastră.

Am căutat cu slabele mijloace de care dispuneam să-mi procur tot ce puteam; așa mi-am adus istoria *Imperiului Otoman*, colecția cea mare. Apoi m-am cufundat¹ în istoria bizantină, în istoria rușilor și a polonilor, dar toate acestea erau insuficiente. Nu știam limba slavonă. Documentele noastre, înainte de veacul al XVII-lea, erau ieroglife pentru mine. Așteptam cu nerăbdare să-mi sosească *Archiva istorică* a d-lui Hasdeu pentru ca cu lăcomie să citesc traducerea a vreo câteva hrisoave făcute de dl. Hasdeu. Iar acele documente îmi sugerau tot felul de idei de cercetare și tot felul de ipoteze istorice, pe care nu puteam ca să le verific sau să le tratez, fiindcă eram la discreția d-lui Hasdeu, care mă pusese pe mine, flămândul, la o porțiune modestă, de câteva documente traduse la fiecare două săptămâni.

Și dacă voiți ca să îmi știți părerea mea intimă: una din cauzele care m-au făcut mai târziu să părăsesc cercetările istorice și studiarea trecutului nostru, a fost desigur și aceea că nu cunoșteam limba slavonă.

Și acum îmi aduc aminte câte scrupule mi-au tulburat liniștea și mă puneau în stânjineală, dacă trebuie să scriu ceea ce începusem a gândi. Este o curioasă stare sufletească ca cea în care eram în 1872. Să scriu, îmi ziceam, adevărul asupra atârânărei sau neatârânărei românilor? Asupra acestui lucru, ideile susținute de toți istoricii fără deosebire, chiar și de Hasdeu erau următoarele; românii, după retragerea legiunilor în Mesia, de către împăratul Aurelian, rămaseră în Dacia; în timpul multelor și variatelor năvăliri ei se retraseră la munți și în văile Carpaților duseră o

1. În text: *confundat* (n.ed.).

viață de păstori, fără să fie în contact cu popoarele barbare năvălitoare. În munții noștri deci, coloniștii romani se dezvoltară, acolo își păstrară limba, moravurile, datele juridice, departe de orice contact și orice amestec; barbarii nu străbăteau până în munți căci nu aveau ce căuta. Din când în când un toi de năvălitori dispăreau, românii se scoborau din munți și voiau să facă un stat politic, dar alți barbari năvălitori îi sileau să se retragă. Așa s-a petrecut 12 veacuri. În fine, ultima năvălire a fost aceea a tătarilor din veacul al XII-lea și poate cea mai teribilă, căci ea a năpustit totul. În fine, tătarii se retraseră la începutul veacului al XIII-lea din aceste țări. Românii văzând că au scăpat și de acest puhoi de dușmani, începură cu timiditate a ieși din văile munților, a stabili sate și orașe în câmpii, a se constitui în asociații, ducate, republice, atât în Muntenia cât și în Moldova. În fine, iată că Radu Negru vine din Făgăraș, și Bogdan Dragoș din Maramureș și înființează cele două state, Moldova și Valahia.

Aceasta era istoria înainte de descălicare.

De aici înainte, lucrurile erau încă și mai simple. Radu Negru înființează un stat independent ca și Bogdan Dragoș, state puternice care resping cu indignare pretențiile ungarilor și a polonilor de a-i face să le cunoască suzeranitatea, în special domnii Valahiei trec în Transilvania și cuceresc Almașul și Făgărașul, iar pe poloni domnii noștri îi țin în frâu. Aceasta, până când sosim în veacul al XIV-lea, unde istoria devine sigură și necontestată.

*

Față cu aceste date categorice, eram pus, o repet, în mare încurcătură. Îmi procurasem mai mulți autori unguri și poloni, precum și mă abonasem la o revistă a istoriei orașului Lemberg, vechiul Löw. În istoricii străini am găsit date și acte, din care rezulta, în ce privește începutul statelor noastre moderne, că acel început a fost altfel decât istoricii noștri îl arătau. Așa de acolo am văzut, cu surprindere, că Moldova a fost totdeauna populată în partea ei de la câmp, iar orașe ca Galați, Bârladul etc. având o vechime foarte adâncă; ba mai mult, am constatat că în Moldova fusesse mai multe ducate cu principii, a căror nume, precum și alte împrejurări denotau o origină străină, ducate care atârnavă politicește de Galiția.

În Valahia, am citit atunci pentru prima oară faimosul hrisov a lui Bella al IV-lea, prin care dădea Valahia cavalerilor teutoni

ca s-o apere în contra tătarilor. Pe urmă, într-un fel de registru de la Lemberg, păstrat din vechi, necontestat ca autenticitate, am văzut că domnii moldoveni din timpurile de la începutul constituirii Moldovei ca stat, recunoscuse suzeranitatea regilor poloni, fiind vasali în accepțiunea medievală a cuvântului. Așa la suirea fiecăruia pe tron. Domnul trebuia să se ducă și să depună omagiu și jurământ de fidelitate regilor Poloniei. Legăturile de vasalitate erau aceleași care domneau încă în toată Europa; ei erau obligați ca la fiecare război al Poloniei să dea un mic corp de armată suzeranului ca ajutor.

Mare decepție pentru mine; eu citisem în istoricii noștri cum că regele Poloniei, strâmtorat, ceruse de la Alexandru cel Bun ajutor, pe care Alexandru îi dădu. Acest mic corp de armată se distinse la bătălia de la Marienburg, lucru care a dat ocazie istoricilor noștri ca să laude generozitatea lui Alexandru cel Bun și vitejia românilor. Când colo ce să văd? Văd că Alexandru cel Bun ca vasal leal și fidel dăduse, conform regulilor feudale, ajutorul suzeranului său, regele Poloniei.

Același lucru în ceea ce privește domnii munteni cu regii unguri. Supremația acestora asupra Munteniei în secolul al XIII-lea ieșea în evidență din toate actele și documentele pe care le studiasem. Un lucru mă tulbura mai mult, pentru ce domnii munteni se intitulau duci ai Almașului și ai Făgărașului. Istoricii, împreună cu d. Hasdeu răspundeau, fiindcă acei domni cucerise cu sabia Almașul și Făgărașul și se mențineau acolo cu puterea. Mie îmi era imposibil să admit acest lucru. Altă întrebare: de ce toți acei domni se intitulau domnii *Ungro-Vlahiei*? Istoricii noștri răspundeau că acest titlu constituia o umilință pentru unguri, de vreme ce el arată că domnii aveau stăpânire și în Ungaria.

Pentru mine, care vedeam limpede relațiile vechi de suzeranitate și vasalitate între Muntenia și regii unguri, nu mă împăcau deloc aceste explicații și vă mărturisesc, câte nopți și câte zile am petrecut gândindu-mă, sucind și răsucind cărțile, cu toată buna-voință ce aveam de a fi de aceeași părere cu istoricii noștri și, cu mare părere de rău, nu puteam ajunge la aceeași concluzie.

În serile când mă duceam la „Junimea”, comunicam prietenilor impresiile mele asupra acestor chestiuni; o dată chiar m-am adresat și d-lui Maiorescu, arătându-i încurcătura mea sufletească.

D-sa îmi zise.

— Ești convins de ceea ce crezi?

— Da, răspunsei eu.

— Credința dumitale este bazată pe documente și acte sigure?

— Da, adăogii eu.

— Apoi atunci te sfătuiesc să spui adevărul, așa cum îl știi și-l crezi, fără să te preocupe de ceea ce se va întâmpla, adevărul înainte de toate.

*

Dar dacă ar fi fost numai aceste dificultăți istorice, n-ar fi fost nimic; mai mult sau mai puțin, avem destule date ca să le putem rezolva, e drept în mod foarte superficial, dar rezolva; dar spiritul meu neastâmpărat a alunecat într-un domeniu mult mai complicat, în care lipsa de orice documente făcea imposibilă orîșice cercetare. Atunci am priceput acel neastâmpăr al creierului omului, observat la copiii mici, până la metafizici, căci copiii sunt adevărați metafizici, de vreme ce ei pun părinților toate chestiunile fundamentale și nerezolvate încă, privitoare la lume, precum: cine a făcut pămîntul, ce este luna, cine a făcut luna etc. Zic că atunci am înțeles neastâmpărul metafizicilor și că întrebarea ce-și pun ei, asupra cauzelor primordiale și finale ale lumii, este născută în spiritul omului de a voi să știe orice, și numai o disciplină mentală îl poate îngrădi.

În adevăr, istoria românilor așa cum era admisă din veacul al III-lea până la al XII-lea nu mă satisfăcea deloc. E ușor de zis, că românii în cursul acestor veacuri au stat la munți în afară de orice contact cu cele șase sau șapte invaziuni, e ușor iarăși și comod de susținut că romanii venind în Dacia au nimicit pe toți locuitorii autohtoni și toate acestea pentru a trage concluzia că noi ne scoborîm din linie dreaptă de la romani și că nici o influență sau contact străin nu ne-a contaminat.

Citind și recitind aceste lucruri îmi ziceam: foarte bine să le admit, fiindcă nu am documente contrare; dar dacă ar fi așa, atunci cum să explică că limba noastră cuprinde o mulțime de elemente slave, precum și de o altă origine într-o însemnată cantitate? Cum se explică că noi avem foarte multe obiceiuri, datine, povești, tradiții în comun cu popoarele străine și mai ales cu cele slave? Cum se explică că numele de localități, chiar din munții unde se pretinde că am stat un șir de veacuri, sunt de origină străină și mai ales slavă? Cum se explică, cu un cuvînt, o mulțime de lucruri neexplicabile, cu teoria simplistă a istoricilor noștri?

Fericeam pe unii autori cari văd de la început lucrurile care au de tratat foarte simplu, ei știură a înlătura dificultățile și de a nu fi tulburați de obiecțiunile pe care ar fi fost natural să și le facă ei însuși. Cu mine s-a întâmplat altfel; voiam să scriu ceva, aveam câteva idei fundamentale, dar nu eram pregătit pentru a le rezolva, iar numărul întrebărilor fără răspuns era mult mai mare decât acela la care puteam să dau unul.

Iată câteva îndoieli ce am avut atunci.

Teoria istoricilor noștri, cum că toți românii s-au retras în munți, după ce barbarii au ocupat câmpiile, îmi era imposibil de admis. Cine știe modul cum se făceau năvălirile goților, pacinaților etc. și cine cunoaște tenacitatea locuitorilor cultivatori de pământ, a suferi asemenea invazii fără să emigreze, își poate ușor explica șederea românilor în Dacia și după părăsirea provinciei de romani, prin urmare susținerea istoricilor români că noi am rămas în mare parte de a stânga Dunărei este întemeiată. De ce însă pretind ei că cu toții ne-am retras la munți! Dintr-un punct de vedere de patriotism și de conservare națională ei ziceau în mintea lor: că un popor de origine nobilă, ca cel român, nu e bine să mărturisim că el a fost amestecat cu diferite popoare năvălitoare, căci aceasta ar fi însemnat că el nu și-a putut păstra puritatea lui originală. Patriotii de atunci – și istoricii nu erau decât patrioți – nu voiau să mărturisească acest lucru, nu o voiau în interesul ideii naționale, în interesul politicii noastre de stat modern; iată de ce recurgeau la subterfugiul retragerii la munți. Aceste cuvinte n-au, dacă le examinezi, nici măcar înțeles; ce înseamnă retragerea la munți, de unde încep munții și unde sfârșesc? Cine nu știe că munții noștri sunt mici și accesibili în toate părțile; te duci la munte ca și cum te-ai duce în orice altă parte, văile fiind niște admirabile drumuri naturale. Munții nu conțin mijloace de apărare, dacă nu presupui că cineva nu se ascunde în pădurile impenetrabile.

Dar se poate închipui o populație cel puțin de câteva sute de mii de suflete, trăind în mijlocul pădurilor, fără nici o deschidere înspre văi, fără nici un mijloc de existență?

Pe de altă parte, trebuie să ne închipuim pe năvălitori foarte timizi, dacă admitem că ei se opreau înaintea oricărui deal și nu îndrăzneau să se hazardeze pe cursul râurilor sau al păraielor din cauza pădurilor înconjurătoare! Cuvintele deci „retragerea la munți”, ziceam eu mai târziu într-un studiu asupra istoricilor români, sunt mai mult o metaforă, sunt mai mult o protestare în contra amestecului străin, decât un adevăr istoric.

Dar iată că nici istoricii străini nu erau mai rezonabili decât ai noștri și se înțelege foarte bine de ce; istoricii noștri de atunci făceau politică, politică de actualitate cu ocazia cercetării trecutului; istoricii austriaci și mai cu seamă unguri nu se lăsau mai pe jos și ei făceau în lucrările lor, așa-numite de știință, tot politică. Reprezentantul acelei școli, pe la 1873 și 1874, desigur că a fost Rössler, care a scris o carte, *Romenische Studien*.

Imediat mi-am procurat-o și fiindcă nu știam decât foarte puțin nemțește, am făcut apel la un prieten al meu Cernescu, român din Bucovina, ca să-mi citească și să-mi traducă cartea. Era nostimă scena, și acum mi-o aduc aminte: Cernescu venea la mine, eu luam un creion și hârtie, el traducea liber, sărind lucrurile mai neinteresante. Când era ceva mai însemnat traduceam împreună, cerându-i explicații, în același timp notând toate ideile ce mă izbeau. Într-un moment sar în sus și îl întreb pe Cernescu:

— Îi adevărat ce citești, nu-i vreo greșeală?

— Desigur că nu, îmi răspunse.

— Asta e o enormitate mai mare decât susținerea istoricilor noștri cu retragerea la munți.

Ce era? Era că ajunsesem cu citirea la capitolul în care Rössler pretinde că românii, toți românii până la unul, s-au retras înaintea goților, trecând Dunărea și stabilindu-se în Mesia. Cu alte cuvinte și profesorul, mi se pare de la Universitatea din Viena, cădea într-o susținere absolut imposibilă.

Când mi-aduc aminte, îmi vine să mă mir de activitatea mea febrilă. Am luat imediat cataloagele diferitelor librării de la Paris și am început a căuta cărți privitoare la vechile invaziuni ale popoarelor asiatice, la emigrări de popoare, la năvălirile mari, care încep cu acea a goților și orice carte ce am găsit, măcar tratând îndepărtat asemenea subiect mi-am comandat-o telegrafic. Vroiam să-mi dau seama de modul cum se fac emigrările, de cauzele care împing pe popoare ca să emigreze în masă, de situația popoarelor peste care invadatorii năvălesc etc., etc. Mi-aduc aminte că mai cu seamă un uvraj a lui Thierry, *Histoire d'Atilla et ses successeurs*, m-a luminat în această privință, asupra o mulțime de chestii. El arată admirabil, cum chiar când năvălitorii erau hunii, populațiile locale continuau de a rămâne la locurile lor, fără ca să se gândească măcar a emigra în masă.

Dar revin la Rössler. Eram curios să știu cum Rössler explică reîntoarcerea noastră dincoace de Dunăre, în veacul al XIII-lea, căci dacă, îmi ziceam, românii au trecut dincolo de Dunăre de

frica goților, ce motive puternice îi fac ca după ce stau acolo opt-nouă veacuri, apoi să le vină deodată pofta ca să se reîntoarcă în vechea Dacie. Și eram așa de impacient ca să știu acest lucru, încât l-am rugat pe Cernescu ca să treacă peste toată partea privitoare în care Rössler tratează despre daci, despre goți și să ajungă la ceea ce mă interesa.

Care n-a fost mirarea mea, când am văzut că faimosul profesor dă, pentru trecerea Dunărei din nou a românilor, o explicație aproape copilărească; el pretinde pur și simplu că trecerea românilor dincolo de Dunăre a fost provocată de altă năvălire, de venirea turcilor în Europa.

Eram indignat și nu aveam destule cuvinte ca să-mi exprim indignarea mea; am închis cartea și l-am rugat pe Cernescu să-mi facă un rezumat, renunțând de a mai citi împreună cu dânsul.

Dar chestiile istorice ca chestiile istorice; cu oarecare dialectică, procurându-ți pe principalii autori care au tratat despre istoria veacului de la cel al III-lea până la acel al XIII-lea a popoarelor din aceste părți, cineva poate să-și facă o teorie. Petru Maior a avut una, Șincai cam aceeași, dl. Hasdeu mai pe urmă a stabilit o altă mai completă; dl. Tocilescu are și d-sa una, și tot așa mai departe.

Aș fi putut și eu, cu toate că dispuneam de slabe mijloace, să-mi fac una, mai mult sau mai puțin de ocazie și să scriu un studiu asupra românilor din Dacia, acelora din Mesia, precum și raporturile lor fie cu bizantinii, fie mai târziu cu ungurii. Dar asemenea lucruri nu mă atrăgeau; nu vedeam ce se poate câștiga din asemenea cercetări.

Alte chestiuni să impuseră curiozității și interesului meu, chestiuni din nefericire pentru care nu eram preparat și chiar pentru cei preparați sunt în mare parte insolubile. Mi-am zis și îmi repetam foarte des următorul lucru: cu siguranță că istoria noastră are o colosală soluție de continuitate de vreo opt-nouă veacuri. În adevăr, de prin veacul al III-lea și până în veacul al XII-lea istoricește nu se știe cum am trăit, unde și ce am fost, afară de istoricii bizantini care din când în când vorbesc de românii de dincolo de Dunăre, încolo, când e vorba de noi de dincoace, nici un cuvânt.

Nu e vorba, eu știam, ca orice român patriot și cunoscător al literaturii istorice de atunci, că acea dificultate pentru mine insurmontabilă fusese foarte ușor rezolvită de istoricii noștri patrioți. Cred că știți cum ei acopereau golul acestei soluții de continuitate; iată. În cursul acestor vreo nouă veacuri diferiți

istorici bizantini, romani și, mai târziu, unguri pomenesc în povestirile lor despre diferite popoare ca stabilite în Dacia, precum auzoni, mai târziu cumani etc. Istoricii noștri găsiră în aceste nume dezlegarea enigmei existenței noastre naționale, de câte ori găseau numele de auzoni, cumani și alte popoare. Petru Maior, Șincai și alții traduc aceste cuvinte prin români și chestia e rezolvită. Români au existat, zic ei, însă sub numele de auzoni, cumani sau altfel; foarte simplu dar foarte puțin concludent.

Se înțelege că nu m-a convins o asemenea demonstrație și nu m-a sedus deloc o asemenea metodă; problema deci rămânea întreagă: ce am devenit noi în curs de nouă veacuri? Care a fost istoria noastră? Cu cine am fost în contact și prin ce mijloace și metode s-ar putea dacă nu dezlega, cel puțin stabili oarecare indicații?

Problemă grea, o mai repet pentru orice om înarmat cu toate pregătirile prealabile, dar încă pentru mine un băiet și un simplu începător.

Dar știți că tinerețea este îndrăzneată și ea nu se îndoiește de nimic.

M-am hotărât să întreprind asemenea studii. Acest proiect al meu l-am comunicat lui Cernescu și Lambrior. Lambrior, care era un spirit prudent și împăciuitor, mi-a zis:

— Poți cerca această lucrare, fiindcă ai toate calitățile de spirit pentru ea.

Notăți că el vorbea numai de calitățile mele de spirit, dar se păzea să vorbească și de cunoștințele mele.

Din contra, Cernescu, o natură mai naivă, a fost entuziasmat de ideea mea și deja a început a o răspândi la „Junimea” și chiar prin oraș, încât așa am avut multe plăceri din această cauză. Lucrurile au ajuns și până la urechile d-lui Maiorescu, care într-o seară îmi zise:

— Ei, ei, faimosul studiu!

I-am răspuns că de-abia acuma adun material. Dl. Maiorescu a dat din cap ca semn de aprobare, încurajându-mă cu un aer protector. Alți colegi chiar glumeau pe această temă cu mine, întrebându-mă:

— Ei, când te citim?

Ba chiar vestea ajungând prin oraș până la fracționiști, aceștia, care mai aveau oarecare îndoială asupra junimistificării mele, începură a o pierde. Ba, când auziră care are să fie tema studiului meu, mă condamnară aproape mai de înainte. Vreo doi profesori barnuțiani, întâlnindu-mă, îmi ziseră:

— Am auzit că are să iasă un studiu istoric, în care voiești să dovedești că am fost vasalii ungarilor și polonilor și că limba noastră este un mozaic, unde se văd urmele tuturor barbarilor care au trecut prin Dacia.

Ce să răspund la aceasta? Nimic, căci ori să răspunzi ceva, ori să taci, lucrul era același, pe fracționiști nu-i puteai convinge.

Material, cum am spus deja, aveam adunat de mult, dar inform.

*

M-am pus pe lucru. Dar ce și cu ce?

Aici era greutatea. Tema mea era următoarea: să caut a scoate din limba, moravurile, instituțiile, datinele, poveștile, legendele etc., ale poporului român, contactul și felul de viață care l-am avut înainte de epoca pentru noi preistorică, căutând să reconstituiesc influențele determinate, care au contribuit la formarea naționalității noastre.

Așa-i că încercarea era *modestă*? Capul meu era plin de reminiscențe proaspete a tot ce citisem în diferite direcții și citisem mult; citisem preistorie, paleontologie, sociologie, filologie, numismatică, povești populare a popoarelor, cântece populare, date și tradiții etc., etc.

Mă interesase foarte mult mai cu seamă cercetările paleontologice și geologice; văzusem cum după fosilele găsite în stratele geologice se pot reconstitui fauna și flora acelor mari epoce. Pe atunci lumea învățată, specialistă, se ocupa mai ales cu chestia: la care epocă geologică apare omul.

În special mă ocupasem cu filologia comparată; lucrările lui Pictet, precum și a filologilor germani, Bopp etc., mă pasionase. Pictet reconstitua viața popoarelor ariane sau indo-europene și, cu ajutorul metodei comparative, ajungea să stabilească că a fost un timp în care toate aceste popoare au avut un strămoș comun, locuind împreună; numai locul primitiv nu era bine determinat.

Și atunci eu îmi ziceam: apoi dacă cu ajutorul fosilelor găsite în păturile geologice poți reconstitui viața și istoria acelor straturi, dacă filologii, comparând limba indiană, persană, greacă, latină, germană, slavă, pot să se scoboare în cursul veacurilor și să reconstituiească viața preistorică a autorilor comuni, dacă preistoria ajunge, servindu-se de instrumentele și de locuințele omului primitiv, ca să-i reconstituiească viața și civilizația, adică de ce eu, servindu-mă de limba, instituțiile, tradițiile, obiceiurile poporului

românesc, n-aș putea să reconstituiesc, măcar în parte, viața lui recentă relativ, însă preistorică pentru noi, fiindcă ne lipsesc documentele scrise.

Raționamentul era logic, dar păcătuia prin baza lui. În adevăr, savanții au întreprins și au reușit în cea mai mare parte cu asemenea metodă, dar ei erau înarmați bine, plecând în asemenea întreprindere. Dar eu? Eu eram departe de a fi în asemenea situație. Mă apucau de multe ori furii în contra puținelor resurse ce îmi dădea trecutul nostru național. Odată, gândindu-mă la modul cum să rezolvesc chestia limbei slavone introdusă în biserica noastră, am ieșit de acasă și m-am dus la Lambrior. Am intrat furios. Mă întreabă ce am de sunt așa de posomorât și rău dispus.

— Cum să nu fiu rău dispus, când la fiecare pas constat că poporul acesta românesc a trăit ca țiganii și că nu poți da din veacul al XIV-lea încolo de nici o urmă a existenței lor. Afară de Tismana, zidită de Mircea în veacul al XIV-lea, încolo nu mai găsești nici o urmă, nici o biserică ceva mai veche. Ce, oamenii aceia nu erau creștini, creștinismul s-a introdus în veacul al XIV-lea? La ce se închinau ei? Cu ce cărți să serveau la liturghie? Când vezi în alte țări biserici grandioase existând de prin veacul al IX-lea, nu este o rușine ca noi să nu găsim una măcar din veacul al XIII-lea?

Lambrior deschide gura ca să-mi răspundă, dar eu nu-i las timpul și cu un potop de vorbe continui:

— Știu că ai să-mi spui cum că mănăstirea Tismana, precum și alte mănăstiri erau mult mai vechi, însă zidite în lemn și din cauza aceasta ele nu au ajuns până la noi, dar nu este oare o rușine ca până la sfârșitul veacului al XVI-lea să nu-i vie în minte unui om ca să întrebuințeze piatra în clădirea bisericilor? Oare faptul că bisericile înainte se făceau în lemn nu arată o stare inferioară de civilizație, un provizorat? Are dreptate Rössler când susține că suntem niște venetici pe acest pământ.

Toată această tiradă arăta starea mea sufletească și anume neputința ce simțeam, voind să încep o lucrare cu un subiect serios.

Evident că nu eram preparat pentru asemenea lucrare. Mai întâi, cum am spus, nu cunoșteam limba slavonă veche și acest lucru era capital. Cum să arăți înrăurirea slavonă, fără să știi asemenea limbă și această neștiință nu puteam să o reparez de azi până mâine. Al doilea, nu cunoșteam viața lumei slave cu care am venit și fusesem în contact. Nu știam viața juridică și economică a popoarelor care ne înconjurase. Nu știam, cu un

cuvânt, mai nimic. Cum dar puteam eu să mă uit ca într-o oglindă în limba, instituțiile, obiceiurile noastre, pentru ca să văd în ele resfrânse influențele străine, care timp de 800 de ani le-a imprimat? Un lucru numai posedam, eram în curent cu toată literatura istorică de atunci, atât română cât și a istoricilor care se ocupase de noi. Dar cu acestea puteam cel mult să rectific date istorice greșite sau să restabilesc faptele pe o bază mai solidă. Dar cum rămânea chestia înrâuririi slavone, germane etc., scoase din trecutul vieții noastre sociale și economice?

*

Fără să mă descurajez, mi-am comandat tot felul de cărți care am bănuțat că pot să-mi servească și m-am pus pe lucru. Așa mi-am zis și cu drept cuvânt: este o epocă, aceea a evului mediu, în care Europa a avut aproape aceleași instituții comune, același drept, aceleași principii de economie politică. În adevăr, medievalitatea a dominat aproape uniform cu civilizația ei, creată în urma căderii imperiului roman. Ia să caut a mă iniția în această viață medievală ca să văd ce profit aș putea trage cu privire la români.

Mi-am mai zis, de asemenea, că în afară de civilizația uniformă medievală a popoarelor occidentale, pe noi a trebuit să ne influențeze viața grupului de popoare slavice, care nu s-a resimțit decât puțin de influența occidentală.

Și atunci m-am afundat în studiul acestor două mari izvoare fără de care chiar ar fi fost ridicol să întreprind ceva, fără de care nu aș fi putut face nici măcar ipoteză.

Astăzi, după 30 și mai bine de ani de atunci, am recitit faimosul meu studiu publicat în anul al VI-lea al *Convorbirilor* și voiesc să dau cititorilor uvrăjele la care m-am referit atunci și care sunt însemnate în josul paginelor; ele arată activitatea mea de atunci febrilă, la întâmplare, fără nici o ordine. Iată o parte din acele uvrăje de care m-am servit pentru aceasta; las deoparte bineînțeles pe autorii români: Du-Cange cu faimosul lui glosar, *L'Europe au moyen âge*; Hallam, *L'Economie politique du moyen âge*, Cibrario, *Institutes de Justinien*, Théorie du jury, Qudot, *Akta Grodzkie i ziemskie z czasów Ryeczypospolitej Polskiej* etc. *L'Histoire de la Russie ancienne* par Clerq. *L'Eglise primitive des deux rites chez les slaves*. Maciejovsky: *Les slaves, l'Eglise officielle*. A. Mickiewicz; *Les slaves de Turquie*. Cyprien Robert, *L'Eglise officielle et le Messianisme*; Miskiewicz. *Długosii Historici* etc., etc.

Recitind astăzi studiul meu am găsit lucruri interesante, foarte puține dovedite, cele mai multe nedovedite; dar în ceea ce privește metoda, pot să zic că este aceeași cu care m-am servit și pe urmă. Dacă ar fi ca să reîncep și să fiu bine înarmat, desigur că tot cu o asemenea metodă aș urma și astăzi. Îmi dădeam eu seama atunci de lipsurile ce le semnalează? Evident, și dovada cea mai bună este următorul pasaj pe care îl reproduc cu oarecare mândrie.

În adevăr, sfârșind partea grea a aceluia studiu și înainte de a intra în a doua parte istorică, iată cum mă exprimam:

La începutul acestui capitol ne-am propus să vedem, dacă prin analizarea formelor noastre de viață, nu am străbate în veacuri mai departe decât acele cunoscute istoriei cu siguranță. Acum, la sfârșit, fiecare poate vedea că am statornicit un punct însemnat în viața noastră, amestecul ce noi l-am avut cu slavii și aceasta au reușit nu pe cale documentală, pe care s-ar face mai greu, ci pe aceea a cercetărilor, care am făcut-o noi. Dacă cercetările noastre păcătuiesc prin ceva, desigur că păcătuiesc prin neajunsurile și lacunele ce sunt în ele și pe care le recunoaștem cei întâi, nu însă prin felul sau prin metoda care am întrebuințat-o. În adevăr, dacă oamenii competenți ar face cercetări nepărtinitoare asupra limbei, instituțiilor și obiceiurilor, analizând și clasificând după un șir sistematic deosebitele elemente străine, însemnătatea lor, origina lor și chipul prin care s-au strecurat, atunci viața socială a poporului, atingerea lui cu celelalte, trecutul lui istoric, cu un cuvânt s-ar lumina de adevărată lumină științifică. Cercetările documentale ar statornici epocile în care s-au făcut acele lucruri, ar da amănunțimi și ar îndeplini ceea ce prin generalitatea celorlalte cercetări ar lipsi.

În timpul când ieșea studiul meu în *Convorbiri*, dl. Maiorescu deja ajunsese cu *Direcția nouă* la partea a doua, *Proză*. Într-o notiță la începutul noului capitol, iată cum se exprimă în privința studiului meu:

Între scrierile științifice din direcția nouă, amintită în articolul precedent, trebuie însemnat și studiul istoric al d-lui Panu, din ultimele numere ale *Convorbirelor*. Consultare conștiințioasă a izvoarelor și expunere sinceră a adevărului îl caracterizează. În contra lui am auzit iarăși obiectându-se că nu trebuie să se spună asemenea lucruri, chiar dacă sunt adevărate. Va mai ținea oare mult timp închipuirea unor oameni, că nașterea lucrărilor științifice într-un popor se poate întemeia pe ascunderea adevărului? Ceea ce ne mângâie la privirea acestor patrioți este încredințarea, că după gradul inteligenței și întinderii studiilor ce le au, nu vor cădea niciodată în ispita de a spune un adevăr științific descoperit de dumnealor.

Desigur, erau foarte mulți care nu știau acest detaliu, adică că și eu am făcut parte din *Direcția nouă*, ce e dreptul într-o notă, dar am făcut parte.

Cu studiul meu asupra *Atârnărei sau neatârnărei românilor* mi s-a deșteptat gustul de a lucra și, prin urmare, și de a scrie. Zic prin urmare, căci cine se ocupă și studiază, acela simte nevoia să scrie și cine scrie este irezistibil împins la tipărire. Aceste lucruri se leagă în mod natural unele cu altele. O mică paranteză în această privință. Am auzit și aud ocazional cum că cutare X sau Y lucrează foarte mult, că este un savant de valoare. Și dacă întrebi pe acel ce-ți spune asemenea lucruri care sunt scrierile lui X sau lui Y, el îți spune:

— X sau Y au lucrări foarte însemnate, dar nu voiesc a le publica. Sau câteodată răspunsul este:

— Păcat că oamenii aceștia nu voiesc să pună pe hârtie fructul cunoștințelor și studiilor lor.

Mărturisesc că sunt cam sceptic cu privire la oamenii care sunt plini ca un burduf de știință, dar care nu voiesc să scrie nimic și sunt aproape tot așa de sceptic despre aceia care au manuscrise de mare valoare, dar care din modestie nu le publică.

Pentru ce? Pentru că, psihologiceste, acest lucru nu se poate explica și că toate faptele se împotrivesc. În adevăr, un om care se ocupă, gândește și are de spus ceva îi este cu neputință să nu pună pe hârtie activitatea creierului său, îndată ce persistă într-un mod mai permanent în direcția unei anumite ocupații. Iar un om care pune pe hârtie ce gândește, acela fatal este adus la nevoia de a tipări. Ba eu zic ceva mai mult, eu zic că cel mai bun mijloc de a gândi și de a studia este acela de a scrie; eu nu pot concepe un mijloc mai potrivit de a gândi decât numai scriind. Scrisul pe lângă că-ți fixează ideile, dar el face mai mult, el ți le limpezește și dacă ar fi numai atâta încă ar fi destul. Scriind, ți se deșteaptă idei noi, care nu-ți venise în creier în minutul când te-ai pus la scris; dacă te gândești la o chestie fără să scrii, ci te mulțumești a învăța în creierul tău numai, poate să-ți vină și alte idei, dar îți este imposibil de a le dezvolta, căci inteligența nu are destule puncte de reperuri pentru ca să-și dezvolte activitatea, iar memoria este prea slabă ca să rețină tot ce creierul produce.

Se miră mulți de autorii de talent, uitându-se la numeroasele lor volume, iar naivii se întreabă adesea ori, cum a făcut Voltaire sau un altul de a scrie atâta? Răspunsul cu toate astea este

foarte simplu: a scris mult, fiindcă a gândit mult, iar scrisul i-a stimulat neconținut gândirea.

Să iau un exemplu dintre literații și savanții noștri cunoscuți; să-l iau pe dl. Alexandru Xenopol, poate este autorul care a scris cel mai mult în cei 35 ani din urmă. Pentru ce a scris el atâtea volume? Pentru că toată viața a studiat și s-a ocupat și era cu neputință ca după atâtea activitate intelectuală să nu iasă și un număr de volume corespondente.

A, dar îmi veți zice că sunt oameni cu mare știință și cu mare talent care n-au scris nimica, sau aproape nimic. Așa este, scrisul nu este o normă de a distinge pe cei cu talent, de cei fără talent; sunt o mulțime de oameni care ar putea să scrie și nu scriu, și alții care n-ar trebui să scrie și totuși scriu. Pentru ce dar, acei pregătiți pentru a scrie nu scriu? Este o chestie de psihologie intimă și personală a cărei analiză m-ar duce prea departe. În genere asemenea oameni sunt foarte culți și foarte talentați, dar nu caută a sistematiza ideile, nici a-și fixa idei personale asupra lucrurilor pe care le citesc sau le observă; ei trăiesc cu cultura și activitatea intelectuală de azi până mâine, fără șir, fără continuitate. Îl interesează o chestie, ia o carte și o citește, nu împărtășește ideile autorului, o aruncă; din contră, dacă le împărtășește, le aprobă și tot o aruncă, fără a se gândi ceva mai mult și fără a căuta să-și facă o convingere mai adâncă. A doua zi alt subiect, altă chestie îl izbește pentru care recurge la o altă carte și așa face toată viața.

Rezultatul? Rezultatul e că acel om devine în adevăr un om instruit și cult. De ce nu se decide să scrie ceva? Fiindcă se mulțumește cu atâtea, se mulțumește să aprobe sau să dezaprobe părerile altora, dar nu simte necesitatea de a le spune pe ale sale, nu simte această necesitate, fiindcă nimic personal nu se deșteaptă într-însul sau dacă se deșteaptă, ceea ce se întâmplă foarte des, felul său de ocupație și modul zilnic de trai îl îndepărtează, împingându-l spre alte lucruri.

Rar mi s-a întâmplat să constat excepții de la această regulă generală. Nu voiesc să dau nici un nume, dar faptele pot să le spun. De multe ori, mi s-a relatat că un X oarecare are lucrări de o mare valoare în saltarele sale și mulți m-au împins să mă duc să-i fac o vizită. M-am dus și, după multe insistențe, acel X oarecare a binevoit să-mi citească vreo lucrare din multe ale sale, fie literară, fie istorică. Niciodată n-am dat peste un talent, niciodată n-am găsit o lucrare de seamă. Dat publicității, lucrarea

ar fi fost apreciată în mod mediocru și dacă se fac legende în jurul unor scrieri tipărite, legende ce se pot distruge, dată fiind publicitatea, apoi desigur că sunt și legende în jurul unor manuscrise nepublicate, legende care se comunică de la amic la amic și care cu timpul se întăresc, neputându-se prin critică distruge.

Dar cred că parantezul este deja foarte mare și e timpul ca să-l închid.

*

Am scris și am tipărit în *Convorbiri* o parte din studiul asupra *Atârnărei sau neatârnărei românilor*.

După patru, cinci articole, am înțeles că nu sunt pregătit pentru o lucrare așa de grea, și am și părăsit-o neisprăvită. Mă gândisem că, de la înrâurirea slavonă, polonă etc., să trec la alte două influențe capitale: la cea bizantină din veacurile trecute și la cea greacă sau fanariotă mai nouă, cu atât mai mult cu cât aveam oarecare lucruri bune de spus, și pe care apoi nu le-am spus niciodată și care astăzi de-abia îmi mai aduc aminte. Sciseseam chiar un capitol, în care începusem a trata influența bizantină.

Văzând însă că subiectul era prea vast și foarte dificil, m-am oprit.

Prin urmare, de voie de nevoie, am fost silit să renunț la un plan, care era cu atât mai îndrăzneț, cu cât era mai grandios, plan pe care chiar astăzi, cu toate că avem istorici distinși, nu văd care l-ar putea executa, plan pe care l-ar fi putut executa un singur om, dl. Hasdeu, *dacă, dacă, dacă...* Poate îmi va veni ocazia ca să explic acești trei *dacă*.

II

Studiile mele critice

M-am aruncat în critica istorică. Și dacă vreodată cuvintele „că este ușor a critica” au fost mai potrivite, desigur că a fost în capul meu. În adevăr, pentru un spirit de pătrundere analitică și cu o cultură suficientă în materie, era așa de lesne atunci a critica. N-aveam nevoie ca să am o dispoziție extraordinară în

ale criticei, pentru ca să am succese, starea istoriei noastre de atunci era atât de deplorabilă, cei care se ocupase cu ea erau așa de naivi, naivi până la rea-credință și susținările lor erau așa de copilărești încât nu era nici un merit pentru un tânăr ca mine, pătruns de oarecare principii fundamentale, să arăt inanitatea și falșitatea acelor lucrări.

Aruncându-mă și eu în critica istorică, am început prin *Studiul istoriei la români*.

Ceea ce lipsea pe atunci în istorie ca și în toate era metoda și spiritul critic dezbrăcat de orice preocupare, mai cu seamă spiritul critic lipsea complet. Nu-și poate închipui cineva astăzi câtă copilărie exista în felul de argumentare.

În *Studiul istoriei la români* mi-am propus să denunț naivitățile, greșelile și reaua credință de care erau pline cărțile noastre de istorie. Era și timpul, deja începuseră toți a se sătura de fabulele istoriei noastre, deja d. Hasdeu scosese cea întâi fascicolă a *Istoriei sale critice*. Titlul istoriei sale de *Istorie critică* denota o tendință nouă, căci până atunci se făcuse istorie, dar absolut fără nici o critică. Un exemplu. Desigur că de la *Cronica românilor* a lui Șincai nu s-a făcut o operă mai colosală ca adunare de material, de documente, de autori etc.; această *Cronică a românilor* este un imens dicționar de toate faptele în ordinea cronologică. Acolo am găsit eu lucruri minunat de bune, izvoare prețioase. Șincai nu omite nimic, le înșiră pe toate cu grămada, dar când e vorba de a critica și a coordona faptele, este complet neputincios, căci spiritul de critică îi lipsește cu totul.

Trebuie însă să fiu drept, lipsa de orice spirit de critică nu este totdeauna o insuficiență a culturai sau o lipsă de metodă, de multe ori o asemenea lipsă se explică printr-o preocupare mai fundamentală, anume o preocupare de a spune ceea ce nu este și a ascunde ceea ce este. Aceasta este cazul tuturor istoricilor noștri începând de la Dimitrie Cantemir și până la Hasdeu.

Cu Hasdeu începe o altă fază istorică; nimic nu poate scăpa pătrunderii spiritului său ascutit, totul îi este cunoscut acestui om cu așa de vastă știință, decât după cum cititorii vor vedea, o nouă preocupare domnește în această fază reprezentată prin Hasdeu. Această fază aș putea-o califica, că sub ea nu se ascunde nimic, nici nu se voiește a se dovedi ceea ce nu este, *ci se caută a se dovedi mai mult decât este*.

Ieșise deja în *Convorbiri* un articol din *Studiul la români* și deja toți *bunii români* din Iași se supărase pe mine. Mă întâlnesc cu un

grup de profesori fracționiști, patrioți, foarte patrioți și barnuțiani pe deasupra.

— Foarte rău faci, Panule, că scrii asemenea lucruri.

— De ce, răspunsei eu, nu-i adevărat ceea ce scriu?

— Aici nu este vorba de adevăr sau nu, îmi răspunse unul, este chestia dacă trebuie un istoric român să scrie sau nu asemenea lucruri. Nu e bine să ne batem joc de istoricii noștri, care au fost cuprinși, scriind, de cele mai bune sentimente.

— Dar bine, le-am răspuns, copilăriile istorice trebuie să se perpetueze și bieții copii să-și umple capul la școală cu tot felul de ineptii așa-zise patriotice?

— Nu e treaba noastră să facem această operă, lasă s-o facă străinii!

— Ba să mă iertați, îi de o mie de ori mai preferabil s-o facem noi. Cum vă închipuiți că e mai potrivit ca străinii să arate gradul de copilărie a scriitorilor noștri?

O chestie care și astăzi rămâne încă o chestie este: de când s-a introdus limba slavonă în biserica noastră, precum și literile slavone în scrierea noastră? Natural și logic, căci documentele ne lipsesc pentru a urmări istoricește faptul. Introdus-am noi limba slavonă în biserică o dată cu creștinizarea noastră? Prin slavi ne-am creștinizat? Sau ne-am creștinizat înainte de a veni în contact cu slavii și numai pe urmă am adoptat și liturghia slavonă? În favoarea părerei întâi ar fi faptul că religiile se introduc cu limba oficială cu totul, dovadă limba latină la catolici. De altă parte, e greu a admite că noi trăind în imperiul roman, unde creștinismul se răspândise chiar din primul secol, am așteptat pe slavi ca să ne creștineze.

Dar oricum ar fi lucrul, nu astfel se punea chestia acum 30 de ani, ci altmintrelea. Istoricii de atunci plecau de la ideea cum că limba slavonă în biserica noastră este introdusă relativ de curând, prin veacul al XIV-lea, și că noi, înainte de ea, ne-am servit de limba latină și de literile latine, de aceea ei căutau să fixeze o dată de când limba slavonă s-a introdus tam-nisam în biserică și căutau și o explicație.

Dimitrie Cantemir a dat una cel întâi, explicație care pe urmă toți istoricii noștri au adoptat-o ca cuvânt de evanghelie. Știți ce pretinde Cantemir? Că mai înainte de soborul de la Florența moldovenii aveau slove latinești, la acel sobor însă a luat parte și Mitropolitul Moldovei care înclina să se unească cu biserica apuseană. Urmașul său Teoctist, pentru ca să curme legăturile

moldovenilor cu biserica apuseană, a scos literile latinești și probabil și limba din biserică și a introdus literile și limba slavonă.

O curată fantazie, pe a căreia temă s-a brodat și nu știu dacă nu se mai brodează și astăzi.

Câtă osteneală nu mi-am dat ca să dovedesc istoricește că faptele afirmate sunt greșite. Mai întâi arătam, în *Studiul istoric la români*, că sinodul de la Florența nu s-a ținut în timpul lui Alexandru cel Bun, ci la 1430, după moartea aceluia, apoi citam documente de la Mircea cel Bătrân, scrise în limba slavonă mult înainte de așa-numita introducere a limbei slavone la noi etc., etc. Aceste lucruri nu convingeau, ci numai supărau.

Data introducerii limbei slavone în biserică și în actele noastre am zis că e foarte greu de fixat, am să dau o dovadă proaspătă despre aceasta și anume: că până acum era foarte greu de stabilit epoca când această limbă a fost scoasă definitiv din biserica noastră și înlocuită cu cea română. Abia acum de curând dl. Ion Bianu, noul academician, a stabilit cu acte și documente acel lucru.

*

Și fiindcă lucrul este foarte caracteristic, nu mă pot opri ca să nu dau câteva detalii. După cum spune foarte bine dl. Bianu, până acum se știa numai că în timpul lui Matei Basarab și Vasile Lupu s-a introdus uzul limbei române în biserică în locul celei slavone întrebuițată până atunci. Acest lucru îl știam și eu, ca toată lumea. Ei bine, dl. Bianu dovedește că limba slavonă, din ce în ce mai puțin uzitată, s-a menținut totuși până la 1736, adică până la o dată relativ foarte recentă, sau mai exact ea a trăit în cărțile noastre bisericești aproape 100 de ani mai mult decât să crede. În adevăr, noul academician, în discursul său de recepție, dovedește că cărțile bisericești traduse în românește de Matei Basarab sunt numa cărți de cetire, iar cărțile de slujbă, acel domn le tipărește tot în limba slavonă; același lucru face și Vasile Lupu în Moldova.

Cu alte cuvinte, oricât de novatori sunt acești doi domni, ei totuși nu îndrăznesc să scoată din slujba bisericești propriu-zisă, o limbă consacrată de veacuri și cu care se confunda însuși serviciul dumnezeiesc. Numai încetul cu încetul, în curs de aproape 100 de ani, diferiți domni și mitropoliți introduc câte o carte românească în slujba bisericească. Iar domnul care a

realizat complet această reformă știți cine este? Este bătrânul Brâncoveanu.

Și cu toate acestea eu cred că mult timp se va mai susține cum că cei care au alungat limba slavonă din biserică sunt Matei Basarab și Vasile Lupu.

*

Iată cât este de greu de a dezrădăcina unele lucruri stabilite. O singură deosebire este între atunci și astăzi: astăzi toată lumea este recunoscătoare d-lui Bianu de studiul său; măcar că a distrus o legendă, atunci toată lumea sărea asupra acelor care îndrăzneau să se atingă de așa-numitul patrimoniu național.

III

Situația literară în București

În București cercurile literare se făceau și se desfăceau la fiecare jumătate de an, iar cei care se dedau la literatură și critică o făceau aceasta întâmplător și pe apucatele. Așa regretatul Ureche, care era printre fruntași, avea tot felul de ocupații variate; cea ce scria, scria în grabă, nu avea măcar timpul să controleze datele și citațiile pe care le făcea. Dl. Maiorescu era nemilos în această privință; d-sa, ale cărui lucrări erau conștiincioase, exacte și corecte, nu putea să permită de a vedea la alții neglijență și erori, care cu puțină ocupație ar fi fost înlăturate. Așa, când dl. Ureche confunda pe arhitecții cu pictorii Renașterei și când punea moartea lui Ludovic al XIV-lea la o altă dată decât cea adevărată, dl. Maiorescu releva asemenea erori, bătându-și joc de ele.

Mai era un literator la București, răposatul Pantazi Ghica, care nu era profesionist, mi se pare că era avocat, și care arunca pe hârtie lucruri nerumegate, scrise într-un stil de o neglijență deplorabilă.

Acest autor mai cu seamă, împreună cu Ureche a sugerat d-lui Maiorescu articolul *Beția de cuvinte*, care a avut atâta succes.

Un luptător mai era prietenul meu Petrache Grădișteanu, care a avut un real talent literar, cel mai dezghețat și mai zglobiu

din tabăra adversă, dar pe care ocupațiile lui multiple îl făceau să fie simplu amator în literatură, neavând timpul să se consacre serios revistelor în care scria.

Mai era dl. Tocilescu, astăzi cunoscutul și stimatul istoric, cu răposatul G.D. Teodorescu, cu Scurtul, aceștia buni adepți ai lui Hasdeu, care, ce e dreptul, se consacrau numai studiului și criticei, punând foarte multă inimă și câteodată chiar animozitate în polemicile cu noi.

În fine, deasupra tuturor plana Hasdeu, de a cărui cunoștință și competență n-am avut niciodată nimic de zis, din contră; dar numeroasele sale întreprinderi de tot felul, literare, istorice, filosofice, științifice, lingvistice, îl făceau să scrie repede și ușor lucruri care îl descopereau față cu noi, care stăteam la pândă gata de a releva greșelile și a lovi în adversari în încheieturile cuirasei. În special eu am avut o luptă mare, foarte mare, cu Hasdeu secondat de aghiotanții săi, luptă de care voi vorbi mai târziu.

*

Ceea ce supăra pe toată lumea era că noi de la „Junimea” nu atacam individual pe un literat sau pe un om de știință, ci totdeauna generalizam, înglobând în criticele noastre pe mai mulți, sintetizând și formulând teorii prin care condamnăm pe foarte mulți deodată.

Acest mod de a concepe critica îl inaugurasă dl. Maiorescu cel întâi, prin numeroase studii, precum *Poezia la români*, *Contra școlii lui Bărnuțiu*, *Direcția nouă*¹ etc.

O dată drumul făcut, cu toții ne-am vârat în el și cine și-ar da osteneala să foileteze colecția *Convorbirilor literare* ar vedea că este plină de studii de aceste generale, cuprinzând o pleiadă de oameni, o manifestație generală a spiritelor etc.

Să dau câteva exemple. Dl. Theodor Rosetti a scris, am spus, un singur studiu în *Convorbiri*, *Despre direcția progresului nostru*. Ceea ce făcuse dl. Maiorescu în studiile sale literare, criticând vechea direcție, face dl. Theodor Rosetti pe tărâmul social și economic, criticând iarăși totul.

---

1. Titlurile corecte ale acestor lucrări maioreștiene: *O cercetare critică a poeziei române de la 1867, În contra direcției de astăzi în cultura română, Direcția nouă în poezia și proza română* (n.ed.).

Cititorii își aduc aminte că eu am debutat cu un studiu în care voiam să înglobez opt veacuri din istoria românilor, lucrare peste puterile mele. Aș fi putut pe urmă să fac critici deosebite asupra activității cutărui sau cutărui istoric, dar cu aceasta m-aș fi abătut de la spiritul care domina în „Junimea”, de aceea al doilea studiu al meu a fost iar ceva mare și general, *Studiul istoriei la români*, care era împărțit în două părți: *Școala veche* și *Școala nouă*. În aceste două școli înglobam întreaga mișcare istorică și biciuiam pe toți istoricii noștri. Cum că făceam acest lucru cu drept sau nu, aceasta este altă chestie, ceea ce voiesc să arăt e că noi toți de la „Junimea” procedam prin generalizare; ni se părea o lucrare minimă a ne lega numai de un om; era de forța noastră ca să atacăm pe mai mulți deodată.

Și când, mai târziu, m-am hotărât să fac critica unui autor și a unei cărți, atunci am ales *Istoria critică a românilor*, iar pe autor... pe Hasdeu.

*

Studiile cu îndrumări generale se înțelege că au o însemnătate mai mare; întâi nu orice om cult poate generaliza, cu atât mai puțin poate scoate din analiză o sinteză: sunt spirite analitice, sunt și spirite sintetice, fiecare cu defectele lor. Un spirit analitic devine inutil când se pierde în detalii mici, când preface în pulbere obiectul pe care îl analizează. Metoda sintezei este mai periculoasă, căci ea presupune o sumă mare, bogată de fapte observate și o riguroasă logică deductivă pentru sintetizare. În genere „Junimea” a maniat destul de bine metoda generalizării; faptele pe care le observam și pe care ne bazam spre a generaliza erau așa de numeroase și așa de elocvente, încât, afară de exagerările aproape neînălăturabile în asemenea întreprinderi, generalizările noastre nu păcătuiesc prin falșitate; de aceea ele au prins în public, au făcut doctrină și au rămas.

Am zis că faptele observate se pretau la generalizări simple; în adevăr, acum 30 de ani manifestările activității noastre de popor erau foarte simple, nu erau multe curente care să se lovească și să te zăpăcească; istoricii scriau într-un fel și într-o singură direcție, literații compuneau pe aceleași teme întrebuințând aceleași mijloace, în societate erau aproape aceleași forme reduse prin care se manifesta activitatea economică și socială și așa mai departe. Pentru un spirit ceva pătrunzător,

generalizarea era o operație relativ ușoară, fără riscuri de a cădea în concluzii false.

Aceasta era mai cu seamă distincția fundamentală între școala literară de la Iași și cea de la București. Noi, cei de la Iași, aveam o metodă sigură și puterea de a generaliza, cei de la București lucrau fără nici o metodă, necălăuziți de principii solide, ocupați cu chestii mărunte. Noi eram observatorii, ei erau scriitori la întâmplare.

IV

Lupta dintre Iași și București

Beția de cuvinte

Cea mai serioasă revistă literară din București pe atunci – afară de acele la care colabora dl. Hasdeu – și cea cu mai lungă durată a fost desigur *Revista contemporană*, înființată în 1873; ea durează trei ani, adică 1873, 1874 și 1875. Împrejurul ei se grupase un foarte însemnat număr de tineri, 30 până la 40, număr de care dl. Maiorescu își bate joc în *Beția de cuvinte*.

Iată tinerii cei mai cu vază grupați în jurul *Revistei contemporane*: în fruntea lor era dl. Petre Grădișteanu, apoi Gheorghe Danielopol, Anghel Demetrescu, Constantin Exarcu, Pantazi Ghica, Tache Laurian, Ștefan Mihăilescu, Ollănescu, Ciru Economu, Gheorghe Crețeanu, Constantin Nicu etc., etc., de care nu-mi mai aduc aminte. Aceștia erau prozatorii. Către acești tineri se unise ca colaboratori Gheorghe Sion și V.A. Ureche.

Poeții revistei erau: Vasile Alecsandri (poetul de la Mircești avea atunci o situație absolut preponderentă, revistele și-l disputau, mai ales de când *Convorbirile literare* aproape și-l acaparase. Lumea era indignată de îndrăzneala d-lui Maiorescu de a pune pe Alecsandri în *Direcția nouă* a *Convorbirilor*, de aceea revistele îi solicitau colaborarea ca o protestare în contra *Direcției noi*, iar Alecsandri, cu mărinimia unui suveran, nu refuza pe nimeni). Poeții tineri erau: Gheorghe Crețeanu, Ciru Economu și Mihail Zamfirescu: acest din urmă juca la *Revista contemporană* rolul lui Eminescu de la *Convorbiri*. A, uitasem pe unul, care, după aceea, a întors-o

pe proză și n-a greșit deloc, din contră, uitasem pe poetul I. Luca Caragiale, care are în anul 1874, în acea revistă, vreo trei pagini de versuri intitulate tot *Versuri*, dedicate amicului C.D. Astăzi dacă ar cădea din nou în păcatul poeziei, tare greu ar putea să se știe după inițiale pe amicul d-lui Caragiale, fiindcă are foarte mulți, pe atunci probabil era mai ușor de ghicit. Încă un parantez. Recitind poezia *Versuri* mi-a venit să râd, întru atâta tonul, stilul, e cu totul deosebit de ceea ce este astăzi dl. Caragiale. Zic tonul și stilul fiindcă fondul, ideile sunt aceleași; aceeași nemulțumire în contra contimporanilor, aceeași credință că literatura este persecutată, dar încă o dată, tonul este declamator, pesimismul aproape funebru. Nu mă pot împedica ca să nu citez două strofe. Sunt sigur că, dacă n-aș fi spus de mai înainte a cui sunt, ar fi fost cu neputință ca cineva să ghicească autorul.

Ce-mi spui de poezie, d-acea chimeră tristă,
Când lumea d-astăzi, rece și materialistă,
Își râde de chimere și de puterea lor?
Credințele de-acuma condamnă poezia
Ca rătăcirea, crima, păcatul, erezia
Ce merită să poarte disprețul tutulor.

Ascultă-mă și crede: de vei simți vreodată
Că pieptul tău nutrește scânteia cea sacrată.
Să știi că mizerabil vei trece pe pământ;
În timpurile noastre, decât să cânti, mai bine
De pietre sparge-ți lira și-apoi sufocă-n tine
Fugoasa-ți inspirație și-al tău nebun avânt.

Și așa continuă încă vreo zece strofe.

Revista contimporană cu *Convorbirile* au avut o mare luptă. Ceea ce pusese vârf fusese, am spus, întâi *Direcția nouă* și apoi *Beția de cuvinte*, de care voi vorbi mai jos, provocată bineînțeles de *Convorbiri*.

Am arătat deja lupta ce a avut loc cu ocazia *Direcției noi*. Am arătat farsa d-lui Hasdeu cu Gablitz și voi arăta și alta mai târziu, tot a d-lui Hasdeu, cu P.A. Calescu, adică cu Păcălescu.

Trebuie însă să adaug că poate niciodată dl. Maiorescu nu a arătat pe atunci mai multă vervă, mai mult sarcasm, mai mult spirit, mai multă cruzime ca în *Beția de cuvinte*. *Beția de cuvinte* este o mică capodoperă de umor, zeflemea și spirit; ca fond însă era în parte nedreaptă, în tot cazul una din cele mai puțin drepte

critice a maestrului de la *Convorbiri*. Din această cauză, adică fiindcă *Beția de cuvinte* era și nedreaptă și plină de vervă, exasperarea celor de la *Contemporană* nu a găsit margine. Dar răspunsurile multiple care i s-au dat nu au reușit, ele fiind lungi și cu dezvoltări de argumente.

În ce consista articolul d-lui Maiorescu? Verva d-lui Maiorescu se exercita asupra articolelor lui Gheorghe Sion, V.A. Ureche, Pantazi Ghica și Tache Laurian etc., arătând ridicolul ce ele conțineau, lucru foarte ușor, dar care nu era tocmai de *bonne guerre*¹ în contra *Revistei contemporane*, d-nii Sion și Ureche fiind lipiți numai pe lângă acea revistă, având modul lor independent de a gândi și a scrii, iar Pantazi Ghica nu putea pentru nimenea să concretizeze nici ideea nici spiritul unei reviste, în care erau foarte mulți tineri serioși, dacă nu de talent.

Ba mai mult, dl. Maiorescu își bate joc cu mare nedreptate de tânărul Tache Laurian apropo de critică teatrală. Dar dacă sarcasticul autor s-ar fi mărginit a lovi individual, critica ar mai fi mers, dar a îngloba pe cei 30-40 de colaboratori, din care unii scrisese, iar alții nu scrisese deloc, și a-i pune în rândul d-lui Sion, aceasta putea fi o șarjă de spirit, dar nu o critică. *Beția de cuvinte* este mai mult un pamflet literar, având toate calitățile clasice ale acestui ușor gen literar.

*

Mi-aduc aminte când dl. Maiorescu a citit *Beția de cuvinte* la „Junimea”; era în primăvara anului 1873; „Junimea” se ținea la dl. Pogor. Nu transpirase nimic asupra acestui articol, noi eram cu toții dispuși, făceam glume, râdeam, era o atmosferă minunată. Iată că dl. Maiorescu scoate un manuscript și-i citește titlul: *Beția de cuvinte*. Deja titlul era atrăgător și sugestiv; noi ne prăpădeam de râs, căci de la cele întâi rânduri cu teoria lui Darwin se vedea foarte bine unde autorul voiește să ajungă. Și atunci timp de trei sferturi de ceas, cât timp dl. Maiorescu a citit, n-a fost decât un continuu hohot de râs. Rar am văzut la „Junimea” un succes mai mare și o vervă mai drăcească. La urmă însă un sentiment de milă ne-a cuprins pentru Gheorghe Sion. Acest literat dintr-o altă epocă, cum am spus, era cunoscut prin felul lui de a scrii; totdeauna a fost modest, fără pretenții literare,

1. Luptă dreaptă (fr.).

nu se vâra în nici o societate, nu se punea în vază, el era mulțumit să i se dea la vreo revistă oarecare un colțișor unde să scrie. Când dl. Maiorescu venea cu spiritul său sarcastic și cu logica sa inexorabilă și îl înșfăca pe bietul Gheorghe Sion, ridiculizându-l până la extrem, un sentiment de compătimire te cuprindea, căci biciuitul nu merita nici atâta onoare, dar nici atâta nedemnitate.

Era altceva cu V.A. Urechia. Acesta se punea veșnic în vază, făcea parte din toate societățile și din toate redacțiile, publica cu ostentație lucrări, își da aerul de savant profund, cu un cuvânt era printre înaintași. Prin urmare, era dreptul d-lui Maiorescu ca să fie fără milă, cum a și fost de altminterlea.

Am să spun și o particularitate. *Beția de cuvinte* ne dezvoltase atât verva și ne dispusese până într-o atâta, încât am stat la „Junimea” până după unu de noapte. Ieșind, timpul fiind foarte frumos și nefiindu-ne somn ne-am hotărât să nu intrăm imediat pe la casele noastre. Ne-am dus la o cafenea la modă și am stat bând șampanii și cafele până în ziuă, sărbătorind succesul d-lui Maiorescu și înmormântarea *Contimporanului*¹.

Vestea *Beției de cuvinte* s-a răspândit a doua zi în oraș, fiecare dintre noi comunicând prietenilor pățaniile d-lui Ureche, căci necontestat dl. Urechia o pățise din cauza maniei citațiilor de lungi șiruri de nume proprii, de istorici, filosofi, pictori, sculptori și pe care îi cam amesteca unii cu alții. Acest lucru s-a știut și la București imediat, așa că cei de la *Contimporanul* așteptau deja cu nerăbdare apariția *Convorbirilor* cu faimosul articol *Beția de cuvinte*.

Efectul produs de *Beția de cuvinte* a d-lui Maiorescu în redacția revistei *Contimporanul* a fost teribil. Îmi închipuiesc pe colaboratorii adunați imediat, discutând cine să răspundă și cum să răspundă.

Aici deschid un parantez.

Se mai întâmplase și d-lui Hasdeu de a fi atacat de *Convorbiri*, dar d-sa cu spiritul său inepuizabil nu luase în tragic atacurile foaielor literare din Iași. Când dl. Carp, criticându-i drama *Răzvan-Vodă*, îl sfătuiește să părăsească acest gen și să scrie la *Aghiuță* (o foaie umoristică), nu ia condeiul ca în mod serios și dogmatic să dovedească d-lui Carp că *Răzvan-Vodă* întrunește toate condițiile unei drame. D-sa și-a zis: a, faceți pe filosofi, pe esteticianii, creați o direcție nouă, ia să vă arăt eu că pot să-mi bat joc de

---

1. Titlul exact al publicației: *Revista contemporană* (Literatură, arte, științe). A apărut între anii 1873-1878. Panu o numește frecvent *Contimporanul* (n.ed.).

voi, și voi să mă luați în serios, și atunci a trimes *Convorbirilor* faimoasa poezie-farsă din Gablitz.

Închid parantezul.

Așa ar fi trebuit să facă și cei de la *Contemporanul* față de *Beția de cuvinte*, cu atât mai mult că, după cum am spus, *Beția de cuvinte* n-avea pretenție de critică. În loc să adopte felul d-lui Hasdeu, mai mulți se reped la condei ca să răspundă, aproape toți; dl. Grădișteanu însă îi oprește, având aerul a le zice: stați, este datoria mea ca prim-redactor să răspund pentru *Pantazi Ghica*, Marian și Tache Laurian, cei atacați.

Iar dl. Urechia cu un aer bărbătesc a trebuit să adauge: răspundeți voi la critice, eu mă însărcinez să atac *Convorbirile* în fond și pe criticul ei. De asemenea și dl. Sion. O adevărată ridicare de scuturi.

— Nu, probabil că ziceau colaboratorii. *Beția de cuvinte* nu trebuie să rămâie fără răspuns.

Și în adevăr, în numărul imediat următor dl. Grădișteanu publică un articol: *Convorbirile literare și Revista contemporană*. Articolul era de vreo 20 de pagini și... nenorocit.

Ce trebuia ca răspuns *Beției de cuvinte*? Ceva ușor, zeflemist, prin care revista să-și bată joc de *Convorbiri* și aceasta era foarte cu putință, căci de, nici la *Convorbiri* cei care scriau nu erau toți genii. În loc de aceasta, dl. Grădișteanu o ia pe tonul grav, sentențios, demn, păzindu-se să nu facă personalități. Înfierând excesele de limbaj ale d-lui Maiorescu și aceasta lung, lung, fără sare destulă. Pentru ca cititorii să-și facă o idee de modul cum dl. Grădișteanu răspunde grav la o șarjă literară, îmi permit a reproduce începutul.

Dl. Maiorescu în articolul său zisese că această boală, *Beția de cuvinte*, slăbește intelectualitatea, atacând în bloc pe cei 40 de colaboratori. Dl. Grădișteanu răspunde:

Nu relev necuviința acestor expresiuni – stilul e omul. Nu mă pot împedica însă de a releva necuviința procedărei. Cum? Din acei „20, 30 sau 40 de colaboratori-redactori”, unii n-au scris încă nimic, ei sunt cu desăvârșire necunoscuți d-lui Maiorescu, prin urmare nici poate ști de ce sunt capabili; alții au fost lăudați, purtați în diverse ocaziuni de *Convorbiri* și de dl. Maiorescu până dincolo de nori, și cu toate acestea toți – cunoscuți sau necunoscuți – toți câți iau sau vor lua parte la redacțiunea *Revistei contemporane* sunt în stare de *slăbiciune a facultăților intelectuale*! Asemenea atacuri îndreptate în așa termeni, fără discernământ, sunt mai mult decât

necuviincioase. Însă buna-cuviință este o chestiune de educațiune, nu de *pură* literatură.

Nu mă pun la spatele nici a necunoscuților care sunt viitorul, nici a ilustraților care sunt gloria trecutului și a prezentului și care nu au nevoie de vreun brevet spre a trece la nemurire. Sunt în dreptul meu de a mă întreba ce este scrierea d-lui Maiorescu? Este o critică? Sunt fundate imputările adresate *Revistei*? Care este scopul acestei *Beții de cuvinte* etc. etc.

Foarte grav, foarte demn, chiar foarte adevărat, dar cu aceasta nu se răspundea *Beției de cuvinte*. Mai departe dl. Grădișteanu începe a arăta care este rolul criticului, spunându-ne că după etimologia greacă a cuvântului, critica înseamnă arta de a judeca etc., etc.

Până aci mergea cum mergea, dar iată pe dl. Grădișteanu că se înfundă și se încurcă căutând să apere proza d-lui Pantazi Ghica.

Dl. Maiorescu, ca exemplu de *beție de cuvinte*, citase din nuvela d-lui Pantazi Ghica următorul pasaj: „Mihnea nu sfârșise încă aceste cuvinte, când o mulțime de femei, copii, bătrâni, sângerrânzi, palizi, cu hainele rupte, sfâșiate, cu părul smuls, cu mâinile rănite intrară în gloată, în dezordine, înspăimântați, alergând în sala sfatului domnesc. Din acea mulțime speriată, exasperată, două fete, două copile se azvârliră în brațele Visterului Căndescu”.

Și dl. Maiorescu se mulțumise să adauge următoarele cuvinte: „Simțiți vă rog toată gingășia logică a acestei îmbelșugări de cuvinte: mulțimea intră în gloată și în dezordine, ea este nu numai înspăimântată, ci și speriată și exasperată, ea are hainele nu numai rupte ci și sfâșiate, și atunci în brațele visterului Căndescu se reped două – nu numai fete ci și copile”.

Ce era de replicat la asemenea inexorabilă critică? Nimic, absolut nimic, bunul-simț o arată. Dl. Grădișteanu trebuia, prin urmare, să treacă asupra acestor păcate ale colaboratorului său, pur și simplu.

Ei bine, d-sa voiește să facă exces de zel și să se încerce, cum făcea cu atâta talent la tribunal, să apere și în literatură cauzele pierdute.

De aceea cu un ton foarte serios și dogmatic intră în definițiunea nuanțelor cuvintelor, căutând să ne dovedească că cuvântul *speriat* are altă semnificație decât cel *înspăimântat*, că cuvântul *rupt* nu este sinonim perfect cu *sfâșiat*, că *a intra în gloată* nu înseamnă *a intra în dezordine*, în sfârșit că *o fată* și *o copilă* este lucru deosebit. Această din urmă distincție este prea prețioasă pentru ca să nu o pot reproduce.

Dl. Grădișteanu zice: „Să reped două, nu numai fete ci și copile. Ce găsește aici oare de prisos și violent dl. Maiorescu? A, nu știe d-sa că toate *fetele nu sunt și copile*, și că, din nenorocire, nici toate *copilele nu sunt fete*”.

Aici mărturisesc că argumentul prea miroase a Palatul Justiției și sunt sigur că el n-a putut să convingă pe nimeni de puritatea și sobrietatea stilului lui Pantazi Ghica.

*

Dacă n-aș cunoaște foarte bine pe dl. Grădișteanu, care îmi este și amic, m-aș mira de cavalerismul cu care acum 30 de ani a luat asupra sa apărarea profuziunii de limbajiu a lui Pantazi Ghica, dar fiindcă îl știu, nu mă mir. De atunci încoace oriunde a fost o lovitură de dat și chiar de primit, a fost și dl. Grădișteanu acolo. Unde a fost o cauză dreaptă de apărare, hop și dl. Grădișteanu. Oriunde a fost o nedreptate pe cale de a triumfa dl. Grădișteanu a fost de-a curmezișul, fără să se uite vreodată la condițiile în care dădea lupta nici la rezultatul ce va rezulta. În 1873 dl. Grădișteanu s-a indignat în contra nedreptății *Beției de cuvinte* în contra *Revistei contemporane* și atunci iute, iute a scos sabia ca să lovească. Însă a uitat, în precipitarea sa inimoasă, deosebirea între ceea ce era drept și ceea ce era nedrept în *Beția de cuvinte*. Era nedrept ca dl. Maiorescu să ridiculizeze pe toți colaboratorii acelei reviste cu ocazia scrierilor d-lor Ureche și Pantazi Ghica, dar era foarte drept să-și bată joc de proza d-lui Pantazi Ghica și de cunoștințele estetico-artistice ale d-lui Ureche.

*

Dar era dat ca dl. Grădișteanu să pățească cu această ocazie ceva mai grav și mai simțitor, căci așa se întâmplă când te angajezi pe o cale greșită de la început. Conform regulilor de critică literară, după ce dl. Grădișteanu își apără colaboratorii, apoi vine la atac și atacă la rândul său pe colaboratorii *Convorbirilor*. Și pe cine credeți că atacă ca pe un poet fără talent și fără viitor? Pe Eminescu. D-sa începe critica lui Eminescu cu următoarele cuvinte: „N-avem decât să luăm un număr oarecare din *Convorbiri*, de exemplu numărul din 1 octombrie 1872, găsim aici o poezie de dl. Eminescu, de *genialul* d. Eminescu, pe care *Direcția nouă* îl pune imediat acolo cu... dl. Vasile Alecsandri...”.

Neșansa d-lui Grădișteanu aici este vădită.

Ce să zic de dl. Grădișteanu, care din spirit de polemică îl numește pe Eminescu în deriziune *genialul*?

Iată cum sfârșește critica lui Eminescu: „Dacă vreodată cuvintele au fost înșirate pentru plăcerea somnului lor și fără nici un respect pentru inteligență, desigur că poezia d-lui Eminescu poate fi premiată în acest gen de elucubrațiuni”.

Eminescu alături cu Pantazi Ghica.

Ceva mai mult, dl. Grădișteanu trece la critica lui Bodnărescu și iată cum începe:

Dl. Bodnărescu a publicat în *Convorbiri* un șir de mici bucăți de versuri nerimate, intitulate *Epigrame*.

Epigrame... Cine nu știe că epigrama este o poezie mică, de genul satiric, cuprinzând o cugetare glumeață, mușcătoare și exprimată cu delicateță și precizie. Boileau în *Arta sa poetică* definește astfel:

*L'épigramme plus libre, en son cours plus bornée,
N'est souvent qu'un bon mot de deux rimes ornée!*¹

Nu avem decât să citim câteva din *epigramele* d-lui Bodnărescu pentru ca să dovedim că d-sa nici idee are de ce vrea să zică o epigramă.

Scriind aceste cuvinte, dl. Grădișteanu nu-și dădea seama că dă adversarilor săi o bună ocazie de a-l zeflemisi. În adevăr, d-sa nu știa decât semnificația epigramei la moderni și mai cu seamă în literatura franceză.

Imediat însă *Convorbirile literare* în numărul cel întâi prin pana d-lui A.D. Xenopol publică un studiu *Despre epigrame*. Dl. Xenopol arată d-lui Grădișteanu că epigrama la origină, la greci, avea cu totul altă însemnătate, că ea mai cu seamă avea de menire de a pune în forme scurte gândirile adânci omenești precum și cele mai înalte închipuiri ale minții și cele mai dragi simțiri ale inimei.

Cum că dl. Grădișteanu a avut lucruri bune în răspunsul său, aceasta nu mai încapă îndoială, întorcând și el tema caută a-și bate joc de poetul Bodnărescu și de prozatorul dl. Iacob Negruzzi și reușește cu cel întâi și-l cam ciupește și pe cel al doilea, dar *Beția de cuvinte* rămâne tot în picioare.

1. „Adesea epigrama, în libera-i scurtime,
E un cuvânt de spirit ornat cu două rime” (trad. de Ionel Marinescu)
(n.ed.).

În adevăr, ce voise dl. Maiorescu să biciuiască în acel articol? Mania unor oarecare literați de a înșira fraze lângă fraze fără nici un rost, de a îngrămădi epitete și calificative peste epitete și calificative, de a ameteți pe cititor supt un potop de vorbe fără a spune nimic, acea literatură de foiletoane ca să zic așa, unde situațiile cele mai teribile și oribile sunt descrise în termenii cei mai umflați, cu tendințe de literatură impozantă și groaznică.

Dl. Grădișteanu, luând la refec pe Eminescu, Bodnărescu și pe dl. Negruzzi, dă o serie de exemple pentru a dovedi ce? Că dl. Maiorescu putea să găsească mai ușor la acești scriitori *beția de cuvinte* decât la cei de la *Contimporanul*. Eroare, absolută eroare, cu aceasta simpaticul meu amic de astăzi arăta atunci că nu prea pătrunsesse sensul articolelor din *Convorbiri*.

Critica d-lui Grădișteanu era în mare parte fondată cu privire la d-nii de mai sus, dar nu din punct de vedere al *beției de cuvinte*, care n-a existat niciodată la „Junimea”, nici la *Convorbiri*. Așa, examinând poezia lui Eminescu, *Egiptul* arată o mulțime de incorectitudini de limbaj, imagini greșite, rime fanteziste etc. Așa e, Eminescu este poate poetul cel mai incorect dintre poeții noștri, la dânsul fraza e de multe ori strâmbă, chiar neisprăvită, expresia, pe lângă lucruri de o plasticitate admirabilă, mai e falsă sau forțată. Pentru ce? Pentru că Eminescu era un gânditor înainte de toate, un gânditor impetuos și pasionat; el are elocvența ideii și a simțirei, nu a frazei. Pentru a expune ideea, de multe ori nu găsește expresia justă, cuvântul îl jenează, fraza îl încurcă și atunci el sacrifică totul ideii, simțirei. În asemenea cazuri el diformează cu ciudă fraza, întrebuițează cuvântul cel mai apropiat ca sens, inventează chiar cuvinte și nu se gândește la gramatică și la sintaxă cum nu se gândește un om care are nevoie de un baston și care nu are înaintea lui decât nuiiele. Poeziile lui Eminescu nu se analizează din punct de vedere gramatical, și dl. Grădișteanu le examina din acest punct de vedere. Dar dacă este un poet departe de *beția de cuvinte*, desigur că este Eminescu, și dl. Grădișteanu îi cita incorectitudinile, eliziunile etc. și le arăta ca *beție de cuvinte*.

Am zis că cu Bodnărescu dl. Grădișteanu a fost mai fericit, dar iarăși nu din punct de vedere al *beției de cuvinte*. Bietul Bodnărescu o fi avut ca scriitor multe defecte, dar numai acela al *beției de cuvinte* desigur că nu l-a avut; din contra, principalul său defect, obscuritatea, provenea tocmai din sobrietatea expresiei și concentrarea ideii. Cu toate acestea dl. Grădișteanu citează

o serie de epigrame, de care cetitorii își aduc aminte că și noi la „Junimea” făcusem haz de obscuritatea lor, pentru a exclama:

Nu sunt aceste simptome manifeste ale *beției de cuvinte*?!

Dar deloc, simpatice Grădișteanu, erai în eroare. De exemplu, d-sa cita următoarele două epigrame:

Zboară pământul din veacuri în veacuri și tot pe acea cale
Dar și scânteia divină în noi liberă fi-va ca dânsa?

și

Blăstem și soarte pe voi zei! blăstem pe oameni și fapte!
Mumă natură unică rămâie-mi! la tine afla-voiu
Milă, cruțare. Tu dai totdeauna alini disperării!
Brudiu refugiu, al întâmplărei copile nevârsnic!

Și apoi încă o dată exclama:

Iată simptomele boalei d-lui Maiorescu!

Ajungând la dl. Iacob Negruzzi criticul de la *Contimporanul* se ocupă de *Mihai Vereanu*, romanul care se publica atunci în *Convorbiri*, relevând erori în direcția arătată mai sus.

*

Să arăt acum impresia care a făcut acest răspuns la „Junimea”. Dar mai întâi să deschid un parantez pentru lămurirea cititorului.

O acuzare, care era formulată la fiecare pas în contra „Junimei” și pe care nici dl. Grădișteanu, nici dl. Ureche, nici toți dușmanii *Convorbirilor* nu o lasă la fiecare ocazie deoparte, era aceea că „Junimea” era o societate de admirație mutuală. Nimic mai neexact decât această învinuire. „Junimea” a fost una, poate, din societățile, rarile societăți literare, în care membrii nu s-au admirat unii pe alții. La „Junimea” nimic și nimeni nu era sacru, iar admirația ce aveam noi pentru șefii, d-nii Maiorescu, Pogor, Carp, Alecsandri, o învăluim în atâtea rezerve mentale, încât dacă ei ar fi știut aceasta nu ar fi fost deloc mulțumiți. Teribili mai eram noi, tinerii, și exemplu îl luam de la d-nii Pogor, Jac Negruzzi, Grigore Buicliu, Carp și ceilalți. Emancipați de orice prejudeții afară de unele

prejudiții literare și estetice, deprinși a cugeta liber și căuta și cerceta adevărul oricare ar fi el, trăind săptămânal în contact unii cu alții, prin urmare cunoscându-ne foarte bine cât prețuim fiecare, numai admirație mutuală nu putea să se nască din acest contact. La „Junimea” erau două păreri: părerea care se scria și părerea care se avea. Am arătat de atâtea ori în aceste amintiri ce idee rea aveam noi de Bodnărescu și cât haz am făcut de obscuritatea acelor epigrame, de care s-a legat pe urmă dl. Grădișteanu. *Mihai Vereanu* a d-lui Negruzzi n-a fost citit întreg la „Junimea”, ci, mi se pare, numai cele întâi capitole. El fusese găsit slab; dl. Pogor îl tratase cu cruzime, iar noi râdeam înăbușit prin unghere. Primit cu răceală, autorul nu mai aduce urmarea spre a fi cetită, ci se mulțumește a o publica direct în *Convorbiri*, a căror redactor era. Adevărul este că a fost o epocă de vreo 4-5 ani, în care dl. Negruzzi a scris mult, prea mult, abordând toate genurile literare, afară de acela al tragediei; așa, compunea poezii, scria nuvele, copii de pe natură, idile, proverbe, traducea din Schiller drame, din alți poeți germani poezii. Un singur lucru îi lipsea, să facă un roman, un roman de *longue haleine*¹ și atunci a scris pe *Mihai Vereanu*. Acest roman, pe cât îmi aduc aminte, era un fel de roman à *these*², eroul având anume convingeri, în jurul cărora romanul se învârtete. Necontestat că, după impresia care o am de pe atunci, *Mihai Vereanu* este o lucrare mediocră; în operele d-lui Negruzzi se găsesc lucruri bune, chiar unele de valoare.

Ziceam că era greșită credința că „Junimea” era o societate de admirație mutuală. Vai de capul autorului care venea cu vreo scriere, numai admirație nu culegea! Iată, de exemplu, dl. Nicu Gane, nuvelistul *Convorbirilor*, a cărui nuvele erau reproduse în toate revistele și care sunt reputate și astăzi printre cele mai bune ce posedăm în acest gen; dl. Nicu Gane era un talent al *Convorbirilor*, singurul pe care *Revista contemporană* îl recunoaște și regretă că s-a rătăcit în „Junimea”.

Ei bine, ce pătea dl. Gane la „Junimea” când venea cu vreo nuvelă era ceva spăimântător! Se citea nuvela, se făceau pe ici pe colo câteva observații, însă dacă observai bine, vedeai pe dl. Pogor strâmbând din nas și pe mulți dintre *cârtitorii și clevetitorii* de la „Junimea” stând cu buzele strânse și cu sprâncenile încrețite. Printre aceștia erau în frunte dl. Grigore Bucliu, Eminescu, Lambrior și eu.

---

1. De lungă respirație (fr.).

2. Tezist (fr.).

Pe când dl. Maiorescu își dădea tare părerea oficială a „Junimii”, noi, prin colțuri, ne dădeam părerea reală sau dezbrăcată de oficialitate, care de multe ori era alta decât cea oficială; autorul era încurajat cu demnitate de dl. Maiorescu, iar noi făceam spirit pe socoteala lucrărei aceluia. Fiind însă tineri, n-aveam curajul să spunem părerea tare, dar o spuneam prin colțuri și pe la urechea celorlalți. Dl. Pogor, care nu avea nici un motiv să se jeneze, îl trata pe dl. Nicu Gane când aducea vreo nuvelă de Drăgănescu și striga:

— Ce înseamnă aceste nuvele sentimentale? Este o literatură de apă cu zahăr.

Cum vedeți, numai admirație nu era.

Dar îmi veți spune că concluzia acestor amănunte ar fi că „Junimea” avea o părere oficială, care nu era tocmai sinceră, iar dl. Maiorescu nu-și exprima convingerile sale când scria. Și aceasta ar fi o eroare. Dl. Maiorescu a știut totdeauna să-și cumpănească cuvintele și frazele, căci talentul d-sale este un talent chibzuit, judecat și cumpănit, rar îl vei surprinde pe neașteptate. Ia citiți, dacă aveți timp, *Dirrecția nouă*, această lucrare care a stârnit atâtea polemice și de care fiecare începător de pe atunci se credea dator să se agațe, și veți vedea că, afară de Alecsandri, talent constată numai la Eminescu.

Prin urmare când adversarii, precum face și dl. Grădișteanu, afirmă combătând pe dl. Maiorescu că d-sa disprețuiește întreaga literatură și nu crede ca oameni de talent și de valoare decât pe cei pe care îi designa *Dirrecția nouă*, adversarii sunt nedrepti și uzează de felul neleal cunoscut și întrebuințat în polemici, căci nicăierea dl. Maiorescu nu vorbește de cei din *Dirrecția nouă*, decât ca plecați pe o îndrumare mai sănătoasă și mai corectă.

Închid parantezul.

În seara întâi de „Junime” dl. Maiorescu vine cu *Revista contemporană* (răspunsul d-lui Grădișteanu, noi deja aveam cunoștință de acel răspuns căci ne procurasem *Contimporanul*). Dl. Maiorescu era vesel, dl. Negruzzi căuta să fie vesel, în realitate criticele din *Contimporanul* probabil că-l afectase; era foarte susceptibil la critici. Eminescu râdea cu indiferență, auzise că în *Contimporanul* este atacat dar nu-și dăduse osteneala nu numai ca să citească, dar nici măcar să se intereseze ceva mai de aproape; Bodnărescu era senin, asta era caracteristica lui. El învățase de la dl. Maiorescu cum că treaba poeților este de a scrii, aceea a criticilor de a critica; de altmintrelea el auzise cu ocazia citirei epigramelor

sale în „Junimea” lucruri mult mai sărate și mai pipărate decât i le spunea în *Contemporanul* dl. Grădișteanu.

Curioasă natură era și aceea a lui Bodnărescu! Era resignarea și pasivitatea personificate. Bodnărescu nu era cel întâi venit, avea o cultură solidă germană, avea talent chiar, dar acest talent când se exprima lua o formă așa de greoaie și neobișnuită încât îndepărta pe cititor; poate din această cauză, ca compensație, l-a făcut pe dl. Maiorescu să se ocupe mai de aproape de lucrările acelui scriitor.

Pe lângă dl. Grădișteanu iată că și cei puși în cauză de dl. Maiorescu intră în arenă și bătălia începe.

Dl. Urechia, unul dintre cei mai maltratați, publică o serie de studii asupra *Direcției nouă*. Dl. Pantazi Ghica socotește că publicarea *Revistei contemporane* nu este destul de răspândită pentru a putea duce la auzul întregii țări oribilul și teribilul său răspuns, îi trebuia o revanșă și o revanșă care să aibă răsunet, care să închidă gura calomniatorului. De aceea, pentru astă dată, se adresează la un jurnal politic, la *Românul*, pentru a-i răspândi prețioasa și prolixă sa proză.

Nici dl. Dimitrie Laurian nu lasă atacul fără răspuns, dar, de, dl. Laurian este un om subțire, un filosof plăcut și un literat spiritual; răspunsul d-sale nu este kilometric, nici grosolan, ci scurt și înțepător. Pe lângă acești combatanți, tineretul de la *Revista contemporană* se adună și se concentrează spre a da o lovitură *Convorbirilor literare* pe cale umoristică, mijlocul întrebuintat de dl. Hasdeu. Cu acea lucrare umoristică este însărcinat poetul *Revistei contemporane*, dl. M. Zamfirescu. I se dă materialul, fiecare din colaboratorii revistei îi împrumută câte un cuvânt de spirit sau o situație burlescă și din această colaborare copioasă iese un pamflet. *Muza de la Borta rece*. Unde mai pui pe dl. Hasdeu cu discipolii lui, d-nii Tocilescu, Teodorescu, care deși luptau contra *Convorbirilor* separați, însă au o acțiune paralelă, ajutându-se cu bunăvoință unii pe alții în contra monstrului de la Iași.

Așa că într-un moment dat „Junimea” și cu organul ei *Convorbirile* se văd atacate, zeflemisite și lovite din toate părțile.

Nimeni nu e cruțat de la *Convorbiri*; mai întâi dl. Bodnărescu, apoi Eminescu, pe urmă d-nii Maiorescu, Negruzzi, Xenopol, Nacu, Burlă, Culianu, eu etc. Dar despre aceasta voi vorbi mai târziu pe larg.

Dar nici noi de la „Junimea” nu ne lăsăm mai pe jos. „Junimea” își mobilizează toate forțele, punându-le în campanie. Dl. Maiorescu

publică un articol intitulat *Răspunsurile Contimporanului*¹, de astă dată lung și documentat. Dl. Negruzzi, în rubrica bibliografie, aruncă în fiecare lună săgeți înveninate în contra adversarilor. Eu eram încurcat până în gât într-o mare polemică cu d-nii Hasdeu și Tocilescu, apropo de istoria critică a românilor, care ieșea în fascicule. Publicasem o critică, la care dl. Hasdeu puse pe dl. Tocilescu ca să-mi răspundă, nevoind să-mi facă onoarea unui răspuns direct. Este drept că pe la *errata*, *agenda* și *corigenda* publicate la finele volumului se ocupa de mine fără ca să-mi pronunțe numele. La acest răspuns al d-lui Tocilescu și la *agendele* și *corigendele* d-lui Hasdeu am replicat din nou cu multă inimă, așa că la „Junimea” făceau mare haz de aceste răspunsuri și contra răspunsuri și căroră nu mai știam ce titluri să le mai dau. În adevăr, cartea d-lui Hasdeu este știut că poartă numele de *Istoria critică a românilor*, critica întâi care am făcut-o putea să fie intitulată *Critica Istoriei critice a românilor*. Dl. Tocilescu îmi răspunde. Lucrarea sa merita să aibă titlul de: *Critica criticei a Istoriei critice a românilor*. Dar eu am replicat și la această critică, și atunci replica mea putea să fie intitulată: *Răspuns la critica criticei a Istoriei critice a românilor*.

De acest lucru mi-aduc aminte că făcea mare haz dl. Iacob Negruzzi. În fine, polemica înveninându-se tot mai tare, eu mă supăr cu desăvârșire și atunci fac un articol general: *Cum se scrie istoria la noi* în care pun pe toți adversarii mei, cu dl. Hasdeu în frunte, cu dl. Ureche, Tocilescu la un loc, bătându-mi joc fără nici o menajare.

În această luptă dl. Maiorescu mai avea de luptător pe Vasile Tasu. În adevăr, în *Contimporanul* dl. Nacu publicase un studiu intitulat: *Principii elementare de dreptul privat român*. Imediat Tasu, care era judecător la tribunal, se agăță de articol, criticându-l. Un alt colaborator de la *Revista contimporană*, dl. Gheorghe Schina, publicase: *Studii asupra condiției femeii ei în dreptul vechi și modern*. Imediat un junimist, dl. Grigore Buicliu, actual membru la Curtea de Casație, îi răspunde, bătându-și joc.

Despre toate acestea voi vorbi mai la vale, căci sunt foarte interesante și caracterizează epoca de acum 30 de ani.

Vorbesc aici numai de fazele principale ale bătăliei între noi cei de la Iași și cei de la București; cât despre hărțuieli, apoi acele erau la fiecare număr aproape.

1. Titlul exact al articolului maiorescian: *Răspunsurile „Revistei contimporane”* (n.ed.).

Așa, la *Revista contemporană* dl. Laurian era însărcinat cu tabletele bibliografice. Lovitura care i-o adusese dl. Maiorescu îl ustura încă, dar probabil că dl. Laurian simțea de pe atunci dreptatea criticilor în fond a d-lui Maiorescu, precum și sănătatea literară a direcției nouă. Apoi, om cult și delicat cum era, nu putea să nu recunoască meritele d-lui Maiorescu, mai ales că amândoi sunt de origine transilvăneană. De aceea dl. Laurian nu ataca pe dl. Maiorescu, în schimb își aruncă ponosul pe noi ceilalți mai mititei, pe care ne tratează ca vai de capul nostru. Așa într-un număr al revistei, o dare de seamă începe astfel: „În *Convorbirile literare* întâlnim pe lângă d-nii Negruzzi și Panu, *destul de bine cunoscuți cititorilor noștri*, un studiu asupra maghiarilor de dl. Slavici și traducerea unei bucați presupusă din Virgil”.

Destul de bine cunoscuți cititorilor noștri! Era o ironie suverană la adresa d-lui Negruzzi și a mea. Ce voiți, eram în stare de război, la război totul este permis. Dar cum timpul aduce o mulțime de revirimente! Îndată ce dl. Maiorescu se strămută în București și deschide un cerc literar „*Junimea*” de la București, cine credeți că ia parte printre cei întâi? Simpaticul d. Laurian, ba mai mult, din junimist literar deveni junimist politic, unul din cei mai distinși, și este și astăzi. Atunci însă notița bibliografică se ocupa de *Studiul asupra maghiarilor* a d-lui Slavici, pe care îl maltratează grozav. Apoi tot acolo găsim aluzii îndepărtate, se vorbește despre francmasoni și alte înțepături la adresa „Junimei”.

V

Răspunsul d-lui Ureche la *Beția de cuvinte*

Acum să iau pe rând toate cele indicate mai sus, intrând în detaieri, și să încep cu răspunsul d-lui Ureche intitulat *Noua direcție din Iași*.

Bietul d. Ureche era o natură foarte complexă; desigur că nu era lipsit de talent și desigur că a lăsat în urma sa lucruri foarte interesante și foarte instructive, dar nu acele cărora el le dădea valoare, ci altora la care poate ca valoare nu le atribuia nici una.

Așa, desigur, cea mai însemnată lucrare a sa e publicația cu ocazia cursului ce făcea la Universitate a documentelor foarte

numeroase din veacul al XVIII-lea și de la începutul veacului al XIX-lea. Din acele numeroase volume poți vedea ca într-o oglindă istoria economică, financiară, socială, culturală etc. a românilor. Până la Ureche, lipsea toată această parte, căci documentele publicate împrăștiate, precum și acele din *Uricarul* lui Codrescu nu erau suficiente.

Dar când era vorba de a încheia faptele, de a le critica și a-și da părerea, nu știu cum se face, dar totdeauna concluziile sale erau greșite. Ureche era un mare patriot, patriot în sensul himeric, utopic, fantastic. El voia să facă din români poporul cel mai mare, cel mai victorios, cel mai cult, cel mai literat, cu trecutul cel mai strălucit și cu aspirațiile cele mai nemărginite. Nenorocirea că toate aceste năzuinți ale înflăcăratului său patriotism avea pretenția ca să le documenteze, să le dovedească că sunt în realitate, că au existat, și atunci vă puteți închipui în ce situație se pune servindu-se de un material mic și modest pentru a dovedi lucruri mari, mai mult decât mari, grandioase. Acest defect capital în concepția ce-și face despre români îi joacă tot felul de feste literare și istorice, de care cei de la *Convorbiri*, în frunte cu dl. Maiorescu, profitară pentru a-și bate joc. A, dacă dl. Ureche ar fi fost poet, lucrul s-ar fi schimbat, dacă el ar fi pus în poezii și poeme aspirațiile lui patriotice și ar fi spus în versuri ceea ce a scris ca istoric, nimeni n-ar fi avut de zis nimic, dar când pretinzi că faci istorie și în realitate faci fantazie, evident că lucrul nu merge.

Dar ia să mă ocup de răspunsul d-lui Ureche, *Noua direcție din Iași*.

Dl. Maiorescu în *Beția de cuvinte* dovedea lui Ureche că ceea ce Pantazi Ghica făcea în nuvelele sale, celalt făcea în istorie. Într-un studiu asupra lui Miron Costin, cronicarul nostru este comparat cu cei mai mari istorici moderni, cronicarii contimporani din alte țări nu se pot compara cu el. Iată un pasaj:

Nu, oricât am putea supăra vreunul din acele spirite – de care altă dată râdeam, pe care azi le deplângem – spirite pururea gata a deprecia ce este românesc – nu, repetim, Miron Costin nu este Willehardouin, nici sire de Joinville, Froissart, Filip de Comines, el nu este Olanyro Morales, Zurita, Garivay, Muntaner, Mariana Moncada; nu este asemenea autorul cronicelor de Neapoli, nici Villani; nu este *a fortiori*, asemenea ca catalogarii de date și domni ai Germaniei feudale... Miron Costin este în fond „istoric”!

Beția de cuvinte era vădită.

Dl. Ureche avea o formă deosebită de a se manifesta, avea slăbiciunea de a cita șiruri întregi de nume proprii fără nici o distincție, potrivit sau nepotrivit, aruncând pe deasupra diferite aprecieri umflante patriotice. Era genul școalei vechi, întrebuițat de Sion, Bolintineanu, Aricescu etc., însă, fiindcă Ureche era om cult, mult mai cult decât toți aceștia, apoi la dânsul se trăda slăbiciunea prin citare de nume proprii de autor.

Noi făceam mare haz la „Junimea” de această slăbiciune a regretatului Ureche; de altminterlea mania citațiilor era pe atunci la ordinea zilei, era o adevărată boală; există și astăzi, însă într-o măsură mai moderată. Pe atunci un scriitor care n-ar fi citat într-un studiu măcar 20 de autori era un ignorant, s-ar fi crezut compromis în ochii publicului. Și dacă citațiile erau făcute numai într-o singură limbă, lucrul era foarte jignitor. Un autor care se respecta trebuia să citeze cel puțin în trei limbi. A! dacă el putea în patru sau în cinci era idealul. Cel care introdusese întâi la modă citațiile a fost dl. Hasdeu. Cunoscând mai multe limbi, el putea să citeze în patru sau în cinci, și-și plătea acest lux. În polemica pe care am avut-o cu d-sa, l-am urmărit de aproape și pe acest teren; se înțelege că nu l-am prins cu citații nepotrivite, cum dl. Maiorescu se va vedea că-l prinsese pe Ureche, dar de multe ori constatam că citația din autori era de prisos, ea nespunând nimica concludent, prin urmare citația era numai ca să figureze în josul paginei un autor străin. Altă dată, dl. Hasdeu, traducând, dădea un înțeles forțat textului pentru ca să îi serve susținerile sale.

De la dl. Hasdeu s-a molipsit, cum spun, multă lume cu boala citațiilor, după cum elevul său de pe atunci dl. Tocilescu. Dar de, nu era totuna.

Dar să vin la citațiile lui Ureche. Cele mai multe erau deplorabile. Această manie este germană, dacă manie este, dar când o împrumuți, trebuie s-o împrumuți în întregimea ei. Apoi este cunoscut că savanții germani, precum de altminterlea toți savanții occidentali sunt de o scrupulozitate și acuratețe rară în citațiile lor, cunosc perfect pe autorul care-l citează și nu se înșală nici asupra datei, nici asupra epocii; acest lucru este de altminterlea elementar. Ureche, probabil, sau scris repede și nu avea timp să controleze, sau credea pe public absolut ignorant, incapabil de a-l controla, la rândul său, căci altminterlea nu-mi explic

citațiile pe dos și erorile. În tot cazul dovedea că niciodată n-a fost familiar cu autorii pe care-i cita, căci chiar din memorie nu i-ar fi citat pe dos. Așa mi se întâmplă foarte des să am nevoie de părerea unui autor, nu l-am citit de mult și nu sunt sigur de părerea lui. În acest caz sau îl iau din nou, dacă am vreme, sau când nu sunt sigur nu afirm, ci mă mărginesc a face rezerve în caz de neexactitate.

La Ureche lucrul nu era așa, și aceasta făcea ca acel om, care poseda foarte multe cunoștinți, să se preteze la critică și câteodată la ridicol chiar. De multe ori la „Junimea” când ne adunam unul din noi venea cu o noutate, noutatea era un articol sau vreo conferință a lui Ureche.

— Știți, striga el, am ceva nou.

— Ceva de Ureche? întrebam noi.

— Da, răspundea.

— Bravo, strigam cu toții în cor.

Eram foarte siguri că vom găsi ceva.

În *Beția de cuvinte* dl. Maiorescu într-un articol scurt, *Miron Costin*, găsisese o mulțime de juvaieruri. Așa, Ureche cita apropo de curtea lui Attila pe Amianus Marcellinus.

Dacă Ureche ar fi căutat să controleze, înainte de a-și plăti luxul acelei citații, ar fi aflat că acel istoric murise demult, mult înainte de domnia lui Attila, era o chestie de dicționar. Mai departe Ureche afirma că cu Voltaire se născu istoria cu caracter filosofic, abia în veacul al XVII-lea și al XVIII-lea. Dl. Maiorescu îi arată că la sfârșitul veacului al XVII-lea Voltaire era numai de 6 ani, lucru ce ar fi putut să știe și dl. Ureche, deschizind un dicționar. Aceste lucruri aveți să-mi ziceți că sunt mici, neînsemnate; evident că da, dar când ele sunt scrise de un profesor de universitate, și încă un profesor de istorie, atunci bineînțeles că lucrul se schimbă, și Ureche era profesor de istorie la Universitatea din București.

Mi-aduc aminte geneza criticei d-lui Maiorescu în această privință. Într-o seară vine d-sa la „Junimea” și așa, tam-nisam, ne întreabă pe toți:

— Când s-a născut Voltaire? Cine știe exact când s-a născut Voltaire?

I-am răspuns fiecare aproximativ pe la sfârșitul veacului al XVII-lea, fără a știe, exact nimenea anul. Atunci dl. Pogor se scoală repede, aduce un dicționar, mi se pare marele dicționar de conversații, și precizează data de 1694.

— Dar de ce te interesează, îl întrebă dl. Pogor.

— De nimic, răspunde.

— Dar Amian Marcelin când moare?

Aici se înțelege că era cu neputință să răspundem; atâta am putut pe dinafară preciza noi, istoricii, că el a trăit în veacul al IV-lea.

Dl. Pogor caută din nou în dicționar și vede că acela a murit cam pe la 390.

Dl. Maiorescu zâmbea, pieptănându-și barbișonul.

— Are ceva Titus, striga dl. Pogor, de face asemenea întrebări, mi se pare că lucrul miroase a Ureche.

Aici dl. Maiorescu începu să râdă, dar nu ne făcu nici o destăinuire. Numai când a venit săptămâna viitoare și ne-a citit *Beția de cuvinte*, numai atunci am înțeles sensul întrebărilor de mai sus.

Încă o dată, foarte curios om era bietul Ureche. Să profiți de ocazia unui studiu asupra lui Miron Costin pentru ca să cauți a-ți desfășura erudiția și, în loc să o arăți, să dovedești din contră că nu ești familiar cu autorii pe care îi citezi este o aventură foarte, foarte displăcută. Așa, tot în acel studiu. Ureche mai scria următoarele: „Miron Costin este deja istoricul care întreabă la fapte cauzele lor, și la cauze le cunoaște o ordine, un sistem oarecare ca Vico, Leibnitz, Descartes, Rotek, Cantu, Thiery”.

Ce o fi căutând, să întreabă dl. Maiorescu, printre istorici Vico, Rotek, Cantu și Thiery, filosofii Leibnitz și Descartes?

Și cum să nu facem haz noi la „Junimea” de asemenea lucruri?

La publicarea *Beției de cuvinte* Ureche se supără foc și se hotărăște să răspundă. Răspunsul îl publică în mai multe fascicule din *Contimporanul*, pe când el putea să fie redus la câteva pagini. Ce-i reproșa dl. Maiorescu în critica sa? Că nu știe ce spune, și anume: că Amian Marcelin era mort de mult, înainte de domnia lui Attila, că Voltaire nu putea să inaugureze istoria cu caracter filosofic în veacul al XVII-lea, fiindcă la sfârșitul acelui veac era numai de 6 ani, că este o glumă a-l face pe Miron Costin superior lui Comines și lui Froissant, lui Vilany etc., etc., și că a-l face egalul lui Vico, Cantu și Thiery, gluma întrece orice margini. Aceasta este tema discuției, cu aceasta trebuia să se ocupe în răspunsul său. Ei bine. Ureche în această privință nu răspunde nimic, absolut nimic, fiindcă n-avea de răspuns nimic; recunoștea prin aceasta că critica d-lui Maiorescu era dreaptă, recunoștea că s-a înșelat când făcea pe Amian Marcelin istoricul curții lui Attila, recunoștea chiar că domnul de Voltaire, pe care numai

toată lumea îl puteai întrece în spirit, chiar el, nu putea să facă un tractat de filosofie istorică la vârsta de șase ani. Recunoștea în fine toate.

Apoi atunci la ce răspundea? Răspundea pur și simplu ca să-l ia și el la răfuială pe dl. Maiorescu.

În adevăr, în privința beției de cuvinte, zicea numai atâtă că hohotul de râs de la „Junimea”, provocat de articolul *Beția de cuvinte*, incalificabilă diatribă, a ajuns până la București pe aripa *ecoului intrigant* și apoi adăugia: „Să fie oare hohotul acesta al omului sincer convins de eroarea groaznică, care crede că a servit țara și națiunea continuând a umbla în calea în care românimea a intrat de la 1821, sau este râsul nefericitului care nu-și poate da seamă de nimic și râde fiindcă vede râzând?”.

Răspuns lamentabil, pe care noi la „Junimea” l-am exploatat din nou în defavorul lui Ureche, căci Ureche își mărturisea greșelile. El nu răspundea „nu am greșit”, dar el zicea că făcând erorile cu Amian Marcelin și cu Voltaire înțelege a-și servi țara și națiunea, și când adăugia: „că pe calea în care românimea a intrat de la 1821”, însemna că face și el cum făcuse toți scriitorii de la 1821 încoace, oarecum amesteca pe toți, afirmând că toți au făcut ca dânsul. Ceea ce era și o eroare și o prezumție, căci cu privire la istorie rar vei găsi în cronologia lui Șincai erori grosolane, nu vei găsi aproape deloc în Bălcescu, nici în Laurian; cum am mai arătat, toți aceștia erau adevărați savanți, cu o erudiție foarte îngrijită și foarte meticuloasă. N-ai să prinzi pe vreunul din aceștia cu citații neexacte sau strămutând pe oameni dintr-un veac în altul. Ceea ce era greșit la aceia – exceptând pe Bălcescu – era concepția istorică, era modul de a comenta și interpreta faptele. Prin urmare, Ureche nu avea dreptate când se punea la adăpostul predecesorilor săi.

Acest subiect a făcut la „Junimea”, țin foarte bine minte, obiectul discuției unei întregi serii. Mulți, între care dl. Pogor, afirmau că Ureche are dreptate, că el face ceea ce făcuse toți înaintea lui, că reaua credință a domnit înainte și lipsa de orice critică. Aceste lucruri însă noi, cei trei români, le-am contestat cu energie, adică Lambrior, Tasu și eu. Lambrior în special, care de natura lui era tăcut, devenea foarte locvace când ceva îl stimula, a luat o foarte vie parte la discuție.

— Nu confundați, zicea el, reaua credință în a interpreta faptele cu ignoranța faptelor, nu confundați lipsa de orice spirit critic cu pospăiala de erudiție și cu citarea fantastică de nume

de autor. Un Șincai, un Laurian cunosc perfect faptele, datele și epocele; un Petre Maior știe când a trăit Amian Marcelin și nu-l confundă cu Priscus; Bălcescu are lucrări ireproșabile din punct de vedere al erudiției. Prin urmare, când un farsor ca Ureche pretinde că lucrează în ogorul românilor cu elucubrațiile lui, este o îndrăzneală de a se pune în dosul oamenilor care au citit zi și noapte și care cunoșteau perfect lucrurile despre care vorbim.

VI

Un lung intermezzo

Dar înainta de a mă ocupa cum răspunde dl. Ureche sarcasmelor d-lui Maiorescu, simt nevoia de a așterne pe hârtie reflecțiile care îmi debordează creierul și inima. Cititorii să mă ierte de acest lung intermezzo.

De această slăbiciune inerentă scrierei amintirilor, natural că nu pot scăpa nici eu și cu plăcere caut astăzi ca să iau o revanșă asupra oamenilor și lucrurilor pe care le-am văzut, de vreme ce atunci nu am putut să-mi spun totdeauna sau cu toată libertatea părerea.

În adevăr, când am intrat la „Junimea” eram tânăr de tot, societatea era în plină înflorire, ea era dominată de oameni de valoare, care deja jucau un rol mare, nu numai în literatură, dar și în societate. Îmi aduc aminte cum la întâia ședință a „Junimei” am intrat modest și timid, căutând să fac cât mai puțin zgomot cu pașii mei, să atrag cât mai puțin atenția societății unde intram.

Aerul liber, conversația zgomotoasă, tonul zeflemist, dialoguri vii și incisive, atmosfera obicinuită „Junimei” nu erau deloc încurajatoare pentru un debutant, pentru un neofit. Din contră, celui care venea întâiași dată la „Junimea”, când se vedea într-un mijloc așa de zgomotos și de liber, câțiva dominând pe ceilalți la care nu făceau nici atenție, impresia îi era displăcută, îi se părea că nu-i la locul lui și că o asemenea societate nu poate să fie serioasă, în tot cazul îl făcea mai timid decât era și îl lipsea de puținul curaj cu care intrase. De aceea, foarte mulți au venit, cum am spus, au fost introduși o dată la „Junimea”, fără să mai revină a doua oară. La „Junimea” era un catalog pentru

aceste persoane; el se compunea din un lung șir de nume, de oameni care veniseră numai o singură dată la o ședință și nu se mai reîntoarseră. Pentru ce? Pentru că societatea nu-i plăcuse deloc. Toți acești oameni își făcuseră de mai înainte o idee alta de „Junimea”. Când veneau însă și vedeau că e contrariul de ce își închipuiau, că operile care le citeau erau sfâșiate fără jenă, iar autorii lor zeflemisiți, când vedeau că nimeni nu se ocupă de persoana lor, că nimeni nu se adresează la ei măcar de politeță, că pot să se ducă fără ca cineva să-i oprească, că nu pot să se amestece în discuții, ele fiind tumultuoase și cu un caracter de multe ori deasupra cunoștințelor lor, ei așteptau în mod penibil ora convenabilă spre a se putea retrage pentru a nu mai veni niciodată. Dintre aceștia mulți au devenit dușmanii „Junimei”, amorul lor propriu era rănit, mai întâi pentru indiferența cu care fuseseră tratați și al doilea pentru neputința care o simțiseră de a se amesteca în discuțiile „Junimei”. De aceea, când vedeam pe un nou venit, noi cei vechi îl observam și-l studiam, iar după ce pleca apoi ne întrebam unul pe altul:

— Oare acesta are să mai vină?

La care întrebare dl. Iacob Negruzzi răspundea:

— Pe cât l-am văzut nu cred să mai vină. Am să-l pun și pe acesta, desigur, pe lista celor care vin la „Junimea” să încerce marea cu degetul.

Se întâmpla însă ca noul venit să apară și la ședința a doua. Atunci toți zâmbeam și ne ziceam încet:

— Acesta rămâne membru, acesta are să vină întotdeauna.

Și în adevăr, cine venea la „Junimea” a doua oară, apoi venea regulat totdeauna. Rar se întâmpla ca cineva să vină de două ori și apoi să nu mai vină. Prima impresie decidea totul, din seara întâia noul venit se decidea.

Când am venit eu, în prima seară a fost o îndoială – mi s-a spus pe urmă – dacă voi mai veni și a doua oară. Eram cunoscut ca fracționist cu idei naționaliste, combătusem chiar „Junimea”. Situația mea a fost însă mai ușoară în prima seară, fiindcă cunoșteam mulți junimiști profesori, de aceea când am reapărut și la a doua ședință, dl. Iacob Negruzzi n-a putut să se împedice de a-mi spune:

— Vasăzică ai să fii de ai noștri? Poți să vezi acum că „Junimea” nu este așa cum se vorbește de dânsa.

Jena însă, naturală poziției mele și vârstei mele tinere, a continuat încă mult timp a-mi împedica activitatea și libera exprimare a gândirei. Tocmai peste vreo doi ani am devenit

bătrân junimist, căci și aici era o tradiție: nu puteai să ai pretenția de a fi junimist serios dacă n-ai luat parte cel puțin într-un an la banchetul aniversarei „Junimei”, căci nu se putea concepe un junimist fără tradiție, și ce titluri putea să aibă cineva dacă nu asistase măcar la un banchet de aniversar?

Și acum revin la observația care am făcut-o la început. Ziceam că povestitorul își ia oarecum o revanșă în contra oamenilor și lucrurilor cu ocazia povestirii. În adevăr, la început timid, veneam la „Junimea”, mă puneam într-un colț pe lângă membrii cari îi cunoșteam, tăceam și ascultam discuțiile fără să îndrăznesc a mă amesteca în ele, cel mult făceam în acel colț un alt mic cerc în care ne puneam încet impresiile, combăteam la ureche pe cei ce discutau, criticam operele ce citeau dar nu îndrăzneam ca să ridicăm glasul. Câteodată dl. Pogor care ne observa ne zicea:

— Dar ce completează acolo cei trei români?

Iar dl. Maiorescu foarte rar își întorcea fața spre colțul unde eram.

Înțelege oricine însă că eu gândeam în mine, aveam păreri, criticam sau aprobam cele ce vedeam, de multe ori aveam mare dorință ca să mă amestec în discuție și să combat pe vorbitor, eram însă jenat și preferam să tac.

Ei bine, astăzi, în aceste amintiri, îmi iau și eu revanșa. Multe lucruri am observat din colțișorul meu, acuma le spun. Multe lucruri nu mi-au plăcut, multe teorii mi se păreau absurde, acum le critic. Este dreptul meu ca scriitor al amintirilor să uez de dânsul și uez cu plăcere căci fondul la acea societate a fost excelent și oamenii prețioși.

Mă întâlnesc cu mulți cari citesc aceste amintiri și îmi vorbesc cu entuziasm de activitatea „Junimei” și de valoarea membrilor ei principali și-mi adaugă:

— Ce timpuri frumoase, câtă activitate intelectuală; astăzi asemenea lucruri nu se mai pot, o a doua societate „Junimea” nu se mai poate înființa.

Au dreptate cei ce îmi vorbesc astfel, dar nu în sensul cum cred ei, ci într-un sens mai larg, mai complex, căruia e nevoie să mă explic. Evident că o altă societate ca „Junimea” nu se mai poate crea, dar pentru ce? Oare fiindcă oamenii care o compuneau erau de așa mare valoare încât n-a mai fost pe urmă, nici nu vor mai fi? Deloc? Mai întâi membrii principali ai „Junimei”, din fericire, trăiesc și astăzi, d-nii Maiorescu, Carp, Pogor, Iacob Negruzzi, Theodor Rosetti etc., etc. Alecsandri a trăit și el până

acum câțiva ani; singurele pierderi reale sunt: Eminescu, Conta, Lambrior. Pentru ce foștii junimiști care trăiesc s-au transformat în junimiști politici și au pus pe planul al doilea ocupațiile literare, iar unii au renunțat cu desăvârșire?

Adevărul este că împrejurările speciale a unei epoci creează situații literare, situații care, după ce acele împrejurări dispar sau se schimbă, nu mai pot continua nici ele, ci trebuie să se schimbe sau să dispară și ele.

Împrejurările în care s-a înființat „Junimea” erau cu totul speciale, speciale pentru atunci, și mai speciale încă pentru Iași. Iată un oraș care încetează de a fi capitala Moldovei, prin urmare încetează de a mai fi un centru de activitate febrilă politic. El nu voia, și cu drept cuvânt, să renunțe la pretenția de a rămâne tot întâia capitală, din punct de vedere intelectual, și această pretenție era foarte întemeiată. În tot timpul Iașul a fost superior Bucureștiului prin cultura lui și printr-o clasă de boieri inteligenți și instruiți. Superioritatea istorică a Iașului față de Bucureștiul se poate ușor explica.

E destul să spun că Bucureștiul era vecin cu bulgarii și turcii, iar la nord în Moldova eram vecini cu polonezii, unul din cele mai culte popoare de pe atunci.

Astăzi literatura este mult mai răspândită; este un public cititor poate de douăzeci de ori mai numeros decât cel de acum treizeci de ani, iar cei care se dau la cultul literelor și al artelor se pot evalua poate la de o sută de ori mai mare decât micul cenaclu literar care constituia toată bogăția pe acest teren al țării. Și cu toate acestea, din această mișcare foarte onorabilă în care s-au distins mulți poeți de talent, nici unul n-a ajuns la înălțimile lui Eminescu, ba chiar a lui Alecsandri, sau chiar Bolintineanu, cu toate că din aceștia unii au tot atât talent ca și Alecsandri și desigur mai mult decât Bolintineanu.

Care e cauza? Sunt două, după mine, principale, întâia am amintit-o în treacăt mai sus: cu cât cultul literelor se răspândește mai mult, nivelul mijlociu evident că se ridică, fiindcă selecțiunea se face dintr-un număr mai mare de colaboratori, dar somitățile devin mai rare, și o asemenea situație literară nu poate să țină camparația cu aceea a unei mișcări intensive, din care talentele mari se ridică la înălțimi uimitoare.

Mă explic. Când imperiul roman este pătruns până în sânul lui de popoarele zise barbare, de germani, mongoli, slavi etc., civilizația romană, restrânsă relativ pe un foarte îngust spațiu,

ajunsesse la culmea perfecției, căci ea rezuma în sine și civilizația greacă. Ordinea politică și socială fu răsturnată din fundament, să creară state nouă cu o organizație nouă socială și politică. Care a fost rezultatul acestei răsturnări sociale? Cultura și civilizația au câștigat în întindere, luate în mijlociu; toate acele popoare barbare care înființară state, adoptară o civilizație; prin urmare, după căderea imperiului roman era mai multă lume în care se infiltrasse vechea civilizație decât sub cea mai strălucită epocă romană.

Pierzând Iașul direcția politică, ieșenii culți se baricadează în superioritatea lor intelectuală și culturală, de voie, de nevoie privesc cu dispreț la noua fază socială, în care frământările politice așa de meschine jucau rolul principal; ei se dedau culturei spiritului, ca o protestare în contra ocupației vulgare politice.

Mai era ceva. Desigur că Iașul fusese rănit când se văzuse decapitat politicește. Mult timp moldovenii nu pot uita lovirea; ieșenii hrănesc în contra bucureștenilor un fel de indiferență superioară și un fel de dispreț intelectual pentru noua capitală.

Aceste împrejurări sunt proprii pentru înființarea unei societăți literare din care politica să fie exclusă și în care cultul literaturii, a artei și a științei să fie singura preocupare. Această societate atrage în mod natural toate spiritele de elită, toți studioșii care în orașul mort politicește, chiar dacă ar fi voit, nu puteau să-și întrebuințeze timpul liber la ceva mai cu folos.

La aceste împrejurări se datorește înființarea „Junimei” și acesta este secretul succesului ei.

Aceasta cu privire la împrejurările sociale [ale] Iașului.

Să vedem cele cu privirea țării.

În țară, alta era situația cultivării literaturii, mișcarea era mică și, ca să zic așa, canalizată.

Afară de câțiva prozatori și poeți cunoscuți, încolo încercările erau rare și timide. Cultura nefiind răspândită cum este astăzi, era natural ca cei care căutau să se improvizeze poeți să fie tineri absolut fără nici o pregătire, căci de... proverbul spune că poetul se naște. S-o fi născând poetul într-un cerc îngust de viață și într-un mijloc primitiv de trai, dar e cam greu să te naști poet într-un oraș cult sau într-o țară cultă și s-ajungi la o reputație oarecare fără nici o preparare tehnică și educativă.

Arătați-mi în ziua de astăzi un mare poet, un om născut poet, care să fi ajuns la celebritate fără o cultură prealabilă. Acum 30 de ani, poeții și prozatorii aș putea zice că se împărțeau în două. O parte, oameni culți, în număr foarte restrâns, a căror

lucrări însemnau ceva, prin talent, și altă parte, compusă din oameni incuți, cu pretenții de poeți, a căror lucrări erau adevărate elucubrații copilărești.

Fiindcă mișcarea literară era restrânsă, era natural ca ea să atragă întreaga atenție publică.

Din ce se compunea publicul? Publicul se compunea și el dintr-o pătură de elită mărginită, care se interesa de mișcarea literară, dar se interesa serios, aproape cu pasiune.

Fiind deci un cerc restrâns de literatori în țară și altul tot așa de restrâns de cititori, de la sine se înțelege că tot ce se scria era remarcat; orice polemică interesa acel public de elită, așa că o chestiune literară pe atunci, chiar de minimă importanță, pasiona publicul de care am vorbit, într-un mare, foarte mare grad. Așa se explică de ce *Convorbirile literare* erau căutate și citite, așa se explică de ce cele mai mici polemici capătă o proporție mare în ochii opiniei publice și chiar deveneau evenimente literare. Un exemplu: *Beția de cuvinte* a d-lui Maiorescu a avut un efect mare. Este adevărat că în fond dl. Maiorescu critica o întreagă școală literară, în fapt însă își bătea joc de trei sau patru colaboratori de la *Revista contemporană*. Așa, el prindea pe răposatul Ureche cu câteva inexactități de dată și îl arăta ca confundând pe pictori cu sculptori, și pe istorici cu filosofi, constata la Pantazi Ghica o bolnăvicioasă întrebuițare de nonsensuri, de adjective, de calitative ridicule și atâta tot. Aceste lucruri interesau pe atunci publicul; de aici începutul unei polemici care a durat trei ani.

Pe atunci, când un profesor de universitate scria „hunc munus” în loc de „hoc munus” era un râs general.

Astăzi asemenea lucruri trec aproape neobservate.

Când un deputat la tribună zice: „dați-mi, domnilor, *le quart d'heure de Rabelais* în loc de *le quart d'heure de grâce*”¹, lumea cel mult surâde. Când un gazetar într-un articol serios spune că un mare om politic a zis: „eu sunt șeful lor, deci trebuie să-i urmez”, pe când cine nu știe că aceste cuvinte sunt o frază ironică într-o operă bufă, nimenea nu se scandalizează, cel mult o gazetă în care se găsesc literați relevează această enormitate. Pentru ce? Pentru că astăzi mișcarea literară e mult mai mare, mult mai răspândită. La ea colaborează și chemați și nechemăți, dar judecată ca generalitate ea este mult superioară celei de la 1871 fără să atingă înălțimile rare ale unei personalități de atunci.

1. Sfertul de oră al lui Rabelais... sfertul de oră de grație (fr.).

Acest lucru trebuie explicat. În epoca de care vorbesc, cultura literară era restrânsă dar intensivă; aş putea compara aceste două epoci cu cultura agricolă intensivă şi extensivă. Frământată numai de un număr restrâns de spirite, ea nu a produs, în genere vorbind, mult; a produs chiar lucruri mediocre sau cu totul inferioare, însă din cauza elitei intelectuale care când se dădea la asemenea îndeletnicire, când a produs ceva bun, apoi acest bun a mers până la perfecţie, căci acea epocă de lucrare intensivă literară a dat naştere la oameni ca Alecsandri, Bolintineanu, Eminescu, creând chiar şi şcoli literare.

Dar dacă cultura şi civilizaţia câştigară în întindere, ea însă pierdu în intensitate, căci nivelul ei vechi căzu la o medie destul de joasă. Şi sub barbari se scrise şi se creă artă, dar toate acestea erau departe de a se putea asemăna cu producţiile impecabile a câtorva artişti şi scriitori din epoca de splendoare romană.

Aceasta este o lege socială absolut covârşitoare. Extensitatea se face totdeauna pe socoteala intensităţii. Desigur că astăzi se scrie mai bine şi mai frumos decât acum treizeci de ani. Rămân totdeauna plăcut surprins de câte ori citesc poeziile unui debutant sau nuvelele unui începător, dar când le examinezi mai de aproape, vezi foarte multă îngrijire de stil, foarte fericită alegere de cuvinte, mult talent de ordine inferioară, dar ca concepţie, ca inspiraţie aproape numai imitaţie.

Care este păcatul literaturii actuale? Şi ce îi trebuie ei să devină viguroasă şi fecundă? Păcatul ei este că ea nu trăieşte din propriile ei resurse, ci din spiritul şi inspiraţia celor din şcoala de acum treizeci de ani. Din generaţia tânără de poeţi nici unul nu a avut o aşa mare personalitate poetică, încât să se dezbrace de şcoala lui Eminescu, pentru ca să creeze el una ieşită din originalitatea talentului.

Aceasta are ca consecvenţă o uniformitate, aş putea zice o monotonie, când e vorba de concepţie şi execuţia lucrării literare. De multe ori am luat în mână, cu foarte multă bunăvoinţă, un volum al unui poet cu reputaţie. Citind, am văzut multă osteneală, ba chiar mult talent, însă amândouă pe teme cunoscute, iar inspiraţia izvorând din proceduri poetice care au ilustrat vechea şcoală.

Multe talenuri, multă valoare reală se pierde în imitaţia unui om, al unei şcoale, care şi-a făcut traiul, prin urmare nu se poate continua la nesfârşit. Acest adevăr ar trebui să-l înţeleagă literatorii noştri şi să caute să se dezbrace, cu violenţă chiar, de o

mantie care pe umerile predecesorilor strălucea în fire de aur și în diamante, iar pentru imitatori este o grea mantie de plumb.

Ca să fiu drept, este o școală, școala poetului Macedonski, care singura se deosibește.

Aceste observații mă duc departe, mult mai departe decât ar trebui. Voi căuta să mă mărginesc, totuși nu pot, fără ca să abordez o chestie de literatură și artă cu un caracter mai superior.

Sunt foarte mulți specialiști și cunoscători în materie care au judecăți exclusive și absolute.

Așa, unii admiră și susțin că sculptura a atins în Grecia antică culmea perfecțiunii și că de atunci încoace este în vădită decadență; alții sunt partizanii picturii Renașterii, pentru care sunt în stare să sacrifice întreaga mișcare picturală modernă. Același lucru cu arhitectura, ba chiar cu literatura. Pentru acești absolutiști, argumentarea e foarte ușoară. Ei te întreabă: există astăzi un sculptor care să facă un *Venus de Milo* sau un *gladiator combătând*, există un pictor care să refacă o *sfântă familie* a lui Rafael? Ei bine, tot ei răspund nu; asemenea bucăți sunt neîntrecute, ele sunt perfecția însuși și neimitabile.

Ia să discutăm puțin această chestie. Evident că nici un sculptor nu mai poate să producă un *Venus de Milo*, evident că orice pictor, cel mai genial modern, nu va putea să producă o *Sfântă familie* a lui Rafael; imitații câte voiești. *Venus de Milo* a fost refăcută ca simple copii în toate felurile, iar după tablourile lui Rafael s-au scos atâtea copii, încât s-ar putea umplea cu dănsle galerii de kilometre și kilometre.

Dar chestia nu se pune așa, și mai cu seamă nu se pot trage concluzii, pusă chestia astfel. Nu urmează că dacă sculptura antică și pictura Renașterii au atins perfecțiunile artei, nu urmează, zic, de aici că toată arta de atunci încoace este în decadență. În decadență au fost sculptura și pictura, dar știți cât timp? Cât timp pictorii și sculptorii au persistat în a vedea idealul în sculptura antică și în pictura din veacul al XVI-lea și al XVII-lea, căutând exclusiv să imiteze acea artă și neputând concepe altfel arta decât sub formele artei anterioare.

Într-o epocă arta poate să ajungă la cele mai grandioase înălțimi. Ca lucrare artistică ea rămâne pentru totdeauna ca model, însă de imitație în cele mai multe cazuri nu. Orice ar face un sculptor modern, niciodată nu va reuși ca să se pună în sufletul sculptorului care a creat *Venus de Milo*, căci îi despărțesc pe unul de altul sutele, ba chiar miile de ani și că îi va fi totdeauna

imposibil să se dezbrace de personalitatea sa modernă, de societatea în mijlocul căreia trăiește, după cum îi va fi tot așa de imposibil ca să se pună în carnea și oasele unui cetățean grec, trăind într-o societate cu totul deosebită de a noastră. Același lucru cu pictura, același lucru cu orice imitație.

Arta și literatura modernă au ajuns și ele la înălțimi vertiginoase, și ele au clasici, și ele au înființat școli, când însă? Când oameni cu talent original au căutat să se inspire din propria lor personalitate, din mijlocul social în care trăiesc, admirând pe predecesori, însă ferindu-se de a le imita școala.

Se înțelege că nu trebuie căzut în cealaltă extremitate. În artă trebuie să fie lucruri imitate. Aceasta, chiar fără de voia artistului, care nu se poate dezbrăca de influența școlii la care s-a format. Se înțelege că nu aprob căutarea originalității și a originalului cu orice preț; aceasta nu mai este originalitate; este afecție, silința cu orice preț de a te deosebi.

Vedeți ce se petrece în Paris, Berlin etc. cu școlile literare și artistice. S-adună un număr de tineri chiar talentați, se hotărăsc să scrie sau să picteze altminterlea decât cum școala dominantă admite, căutând ca scrierile și lucrările lor de artă să nu semene deloc cu nimic care s-ar apropia de vreo școală existentă. Rezultatul?

Rezultatul este că vedem întemeindu-se pe asemenea baze școli literare și artistice bizare, care înfruntă cu teoriile lor bunul-simț, care profesează cultul absurdului, școli născute nu din individualitatea puternică a artistului, ci din răutate, invidie, din dorința de a ajunge, de a parveni repede.

Și la noi există o școală literară care cam se aseamănă cu acele de care vorbesc, din străinătate.

Ei bine, departe de mine de a sfătui pe literații noștri ca să creeze, să inoveze, să înființeze școli nouă numai pentru ca să nu se apropie de Eminescu sau Alecsandri în compunerile lor. Dacă este să spun gândirea mea, apoi mai degrabă prefer să văd pe poeții noștri mergând pe urma predecesorilor lor, decât să-i văd apucând câmpii.

Este o observație foarte adevărată: predecesorii apasă pe urmele succesorilor așa de tare, încât îi încovoiază. Un trecut bogat este o sărăcie pentru cei care lucrează în prezent. Acea lucrare a spiritului care se numește comparație e teribilă pentru cei actuali, nu numai la teatru cu privire la doi actori pe cari îi compari în același rol, ci și în artă, în literatură, în politică, în toate. Se vor găsi totdeauna oameni pentru care un Alecsandri

va rămâne modelul perfect al poeziei, iar Eminescu geniul încarnat al profundității poetice.

Eu însă nu mă gândesc la asemenea oameni. Actualii, când au talent, pot lupta în bune condiții cu predecesorii; li se cere ca să fie originali. Originalitatea le deosibește imediat nu numai de oameni mediocri, ci chiar de genii; ești tu un altul. Acest lucru aș dori.

Dar cer cititorilor iertare de aceste lungi digresii.

VII

Răspunsul d-lui Ureche

Am spus cum *Beția de cuvinte*, articol scris cu mult umor, lucru care îi se întâmpla mai rar d-lui Maiorescu, a ridicat o indignare generală în redacția *Revistei contemporane* și în București.

Răposatul Ureche nu putea să nu răspundă; fusese prea maltratată.

Și aici un mic parantez.

În genere atacul este mult mai ușor decât riposta. Când ataci, mai întâi îți alegi tu singur terenul și, natural, îți alegi terenul cel mai tare pentru tine și cauți să lovești în partea cea mai vulnerabilă a celui pe care-l ataci; procedeul nu este tocmai echitabil, dar în fine când e vorba de bătlăie echitatea rămâne pe planul din urmă. Așa, când voiești s-ataci un autor, îți alegi lucrarea lui nu cea mai bună, ci cea mai slabă.

În al doilea rând, îți dai tot timpul cât îl crezi de cuviință, pentru a premedita, prepara și efectua atacul. În aceste condiții adversarul se vede surprins și de atacul neașteptat și de terenul pe care e nevoit să se pună, fiindcă tu-l duci pe acel teren.

În fine, el e nevoit să răspundă imediat sau cât se poate de repede, căci un răspuns peste câteva luni sau un an nu mai este un răspuns.

Prin urmare, în genere, la ripostă se cunoaște tăria omului, acolo se văd promptitudinea și siguranța spiritului precum și tăria cunoștințelor.

Închid parantezul.

Pe răposatul Ureche, dl. Maiorescu în *Beția de cuvinte* îl pusese într-o poziție foarte inferioară, căci atacându-i ideile și discutându-i-le, îl ridiculizase pur și simplu.

Era deci o chestie de văzut, cum Ureche va răspunde și pe ce teren se va pune.

Mărturisesc că noi, de la „Junimea”, așteptam cu nerăbdare să vedem cum adversarii d-lui Maiorescu îi vor replica.

Când a început a apărea răspunsul d-lui Ureche (căci el a continuat în mai multe numere din *Revista contemporană*) efectul a fost deplorabil. Dl. Maiorescu avusese abilitatea și spiritul de strategie ca să condenseze tot ce avea de spus într-un singur articol, fără urmărire în numărul viitor. Era o bucată de granit care cădea instantaneu pe capul celor de la *Revista contemporană*.

Răposatul Ureche n-a sesizat acest procedeu de luptă de la adversari, ci răspunsul său conținea trei numere consecutive cu de două ori *va urma*.

Acum vă închipuiți efectul; un om îți dă o lovitură în cap de te culcă la pământ, tu te scoli, îți aranjezi părul și toaleta, și apoi din lună în lună îl înjuri sau îl scuturi de mânecă când îl întâlnești.

Se potrivește?

Acest lucru face dl. Ureche. D-sa ca să răspundă îl ia pe dl. Maiorescu de la începutul activității sale literare, adică începe de la facerea lumii, când trebuia să o ia măcar de la potop, și încă în ce mod?

Dl. Maiorescu, pe când fusese director la liceul din Iași, publicase în *Anuarul* aceluia liceu, la 1863, o *disertațiune asupra limbei latine*.

N-am citit acea disertațiune, dar după citațiile ce a făcut cu acea ocazie Ureche din ea, probabil că într-însa se aflau multe lucruri bune dar și foarte multe mediocre sau contestabile.

Ureche are nenorocita inspirație ca să voiască a judeca pe dl. Maiorescu din 1873, *cap de școală literară*, din punct de vedere al principiilor generale pe care acela le stabilise în disertația sa de la 1863 cu privire la limba latină.

Era ceva copilăresc. Așa, Ureche se întreba de la început: *un cap de școală trebuie să fie un caracter?* Da, răspundea.

Ia să vedem, continua, *ce este un caracter?* Și ca răspuns, cita din *disertațiunea asupra limbei latine* definiția ce dădea dl. Maiorescu despre caracter. Apoi, să mai întreba din nou: dl. Maiorescu are un asemenea caracter? La care tot d-sa răspundea că nu.

Și atunci, își făcea ultima întrebare sie însuși: Ce fel de *cap de școală* este dl. Maiorescu, *care n-are caracter*, chiar după definiția d-sale?

Vă închipuiți că aceasta nu mai era o polemică, era o parodie.

Dar când vă voi spune felul cum bietul Ureche dovedea (?) că dl. Maiorescu este *un om fără caracter*!

Ureche începe conform definiției adversarului să stabilească că *un caracter* înseamnă un om care nu-i *schimbăcios*.

În treacăt fie zis, dacă definiția d-lui Maiorescu despre caracter era așa cum o arăta Ureche, era o definiție care lăsa mult de dorit, căci caracterul nu se definește după schimbările pe care ți le impun împrejurările, ci el își imprimă ștampila tuturor împrejurărilor.

Dar, în fine, aceasta este o chestie secundară. Ca să dovedească d-lui Maiorescu că n-are caracter, ne dădea un exemplu.

Dar chestia este prea nostimă ca să nu citez textual.

Avem sub ochi *Anuarul*, ce a publicat în 1863 – acum zece ani. În acest imprimat constatăm opinii diametral opuse cu acele ce *Convorbirile* și diversele scrieri ale d-lui T.L. Maiorescu, de atunci încoace, manifesta în respectul scrierei române. Dl. T.L. Maiorescu în *Anuarul* său este pentru *u*, pentru *ti* în loc de *ț*: Importanția studiului etc. (pag. 18); pentru duplicațiunea consonantelor: pentru *ô* în loc de *oa*; pentru *â* scris când cu *ă*, când cu *e* etc.; după derivațiune; pentru *sunt* în loc de *sînt*: pentru *recunoscend*, adecă înlocuirea lui *î* cu *è*, nu numai cu *i* etc.; pentru terminațiunea *iă*: *viă*; pentru terminațiunea *țiune* *éră* nu *ție*... etc. Și în fine pentru limba cea mai plină de neologism, până a deveni obscură românului.

Auziți! Domnul Maiorescu om *fără caracter*, prin urmare nu poate să fie *cap de școală*, pentru că la 1863 era pentru *u* scurt, iar zece ani după aceea nu mai împărtășea această părere.

Și așa mai departe.

Dar cu această ocazie se poate naște o întrebare cu caracter general mult mai serios. Mulți, citind aceste, pot să obiecteze că concluzia la care ajung nu este dreaptă, de vreme ce altceva este ironia și altceva seriosul. Dl. Maiorescu în *Beția de cuvinte* maniașe arma ironiei, pe când dl. Ureche în răspunsul său trata chestia în mod serios; și se poate adăugi că ironia este trecătoare, dar un studiu serios rămâne. Cu alte cuvinte s-ar putea zice că ironia nu probează nimic, decât un lucru, că cel care o maniază are spirit, fără să aibă dreptate. Pe când zeflemisitul, cu toată dreptatea cauzei, fiindcă nu are spirit poate să iasă învins dintr-o polemică.

VIII

Bustul poetului Șerbănescu

Sunt nevoit să schimb iar rândul cam deșirat al acestor amintiri, de vreme ce, în momentele în care scriu, să inaugurează în grădina Ateneului bustul poetului Șerbănescu, de un grup de admiranți. Șerbănescu a fost colaboratorul de la început al *Convorbirilor*.

Unul din poeții cei mai fecunzi și care a publicat regulat timp de șapte ani gentilele sale poezii în *Convorbiri* a fost Șerbănescu. El ținea, împreună cu Matilda Cugler, recordul fecundității.

Nu-mi aduc aminte să fi văzut mai mult de o dată sau de două ori pe Șerbănescu la „Junimea”; probabil că profesiunea lui de militar îl reținea în alte părți. Când începe a scrie sau, mai bine, când începe a publica, era căpitan. În fiecare an, la distanțe de câteva luni trimetea câte un pachet de poezii, rar trimetea una sau două consecutiv, ci cel mult de două ori pe an, trimetea însă șapte sau opt.

Șerbănescu nu era gustat în mod deosebit de „Junimea”, fiindcă netrăind în acest cerc literar, vedeai îndată din poeziile sale că nu este nici în tonul, nici în ideile junimiste. El era un junimist exotic, și poeziile sale se resimțeau de acest exotism, căci nici ca concepție, nici ca execuție nu purtau pecetia specială a „Junimei”.

Era Șerbănescu poet? Desigur că da. El însă nu era un inovator, el a urmat tradiția veche românească în poezie, cântând amorul și iar amorul și aproape vecinic amorul.

Aș putea zice că el se trage în linie dreaptă din poetul *Conachi*, care a cântat atât de mult, în felul timpului său, iubirea. Șerbănescu este drăgălaș, totdeauna ușor; sentimentele lui sunt la suprafață, niciodată adânci.

Din acest punct aș putea zice că Șerbănescu este fără inspirație. Nicăieri nu vezi inspirație adâncă, convingere, căldura unui sentiment profund; el cântă vecinic un singur subiect, femeia.

Pentru dânsa, mai cu seamă pentru zâmbetul și ochii ei, găsește expresii nesfârșit de variate ca să-i admire. Afară de femeie, nimic nu există pe lume; orice durere, orice plăcere nu

e mai tare decât durerea și bucuria ce-ți inspiră femeia. Aș mai putea zice că Șerbănescu este un poet *mignon*, care în versurile sale a curtenit, a lingușit, a exagerat admirația sa pentru femeie.

Procedeul lui poetic este variat și bogat; contrastul, mai cu seamă, este unul din mijloacele sale de a produce efect, comparațiile sunt nemăsurat de exagerate. Când e vorba să-și exprime iubirea el găsește antiteze, el reduce lumea la un nimic față cu grandiozitatea sentimentului său de iubire și față cu femeia în care se rezumă toate plăcerile și toate perfecțiunile naturei.

Ziceam mai sus că el e moștenitorul modernizat a lui Conachi, aș putea, poate cu mai multă dreptate, să spun că el este Petrarca român căci are în adevăr multe puncte de asemănare. Petrarca a cântat numai o singură femeie, pe *Laura*, cu infinite variații de ton, pe o singură coardă a amorului, cât *Laura* a trăit. Acest lucru îl face și Șerbănescu. Nu știu dacă a cântat o singură femeie; eu cred că nu a cântat pe nici una, ci a cântat femeia dar cu aceeași persistență.

Poeziile sale sunt manierate, efectele preparate, versurile cizelate, artificialul se simțește și, cu toate aceste, citite tare ele sunt dulci la auz, dar autorul îți lasă o impresie nu atâta de poet, cât de un artist fabricator de versuri drăgălașe.

Iată o poezie, una dintre cele dintâi ale lui, publicată în *Convorbiri literare* din 1869, care trădează de la început factura lui poetică și mijloacele care îl vor servi în întreaga lui carieră.

LACRIMA

Ah, în ochiul tău cel negru, ca o noapte fără lună
Eu o lacrim-am zărit.
Și pe geana ta cea brună,
Lunecând ea s-a oprit.

Ce înseamnă, copilă jună, ca și o simțire nouă,
Acel ud mărgăritar,
Acel grăunte de rouă
Semnul dorului amar?

Lacrima e o poezie ce se scrie în tăcere
La tulpina unui dor;
Bătrân, lacrima-i durere;
June, lacrima-i amor.

Tu ce jună ești ca raza, ce în faptul zilei luce
Nu-mi mai spune al tău dor?
Lacrima din ochi-ți dulce
E un gingaș trădător.

Foarte gentil și drăguț, dar este o simplă compoziție poetică, îmi închipuiesc câtă trudă și-a dat Șerbănescu ca să echilibreze acest mic giuvaer literar și cât a trebuit să șteargă, s-adauge și iar să șteargă, pentru ca proporțiile să fie armonice și perfecte.

Exagerația în comparații, iată de ce poeziile sale sunt artificiale. Aș putea zice încă ceva: Șerbănescu a pus în versuri toate exagerările pe care tinerii de mahala le adresează prin viu grai și, mai cu seamă, prin scrisori fetelor.

Este drept că el a dat tuturor acestor exagerări de sentimente o formă literară, fără de care poeziile sale ar fi ridicule din această pricină, dar nu mai puțin este adevărat că nu tot ce un tânăr care voiește să treacă drept amoretzat debitează unei fete în intenția de a o seduce, nu toate acestea se pot pune în poezie, chiar când sunt bine puse.

Aș mai îndrăzni s-adaug încă ceva: în poeziile lui Șerbănescu zărești de departe pe ofițerul tânăr și romanțios care-și varsă în diferite garnizoane flacăra sa de iubire trecătoare, în versuri, fiindcă natura îl dotase, în deosebire de alți camarazi, cu talentul de poet.

Ia citiți această poezie:

PORTRETUL

La căpătâiul patului meu
Icoane sante nu am eu
Dar am iubită, portretul tău
Și parcă am pe Dumnezeu.

De orice pericol, de orice vis rău
De când l-am pus, ferit sunt eu...
Ah, de nu ești chiar Dumnezeu
Ești cel mai bun înger al său.

Aceasta nu-ți aduce aminte de acele declarații înflăcărâte în care ofițerul de garnizoană numește pe iubita care locuiește la etajul întâi din strada cutare, în scrisorile lui: tu ești Dumnezeul meu, tu ești îngerul meu!

Poeziile lui Șerbănescu tocmai din cauza că cântă vecinic amorul în versuri cizelate și cu imagini riscate, se pretează admirabil la muzică. De aceea multe din compozițiile sale au fost puse în muzică și au făcut și fac încă deliciile tineretului.

Cine nu știe, cine nu cunoaște clasică în felul ei poezie: *Unde ești?* Și cine, la o petrecere, nu a auzit pe lăutarul cântăreț sfârșind cu un glas pe care voiește să-l facă funebru: *Te-am pierdut, te-am pierdut!*

Muzica în genere aruncă pe planul al doilea poezia, sau mai drept din poezie reții numai cuvinte drăgălașe de iubire, care-ți dau impresia sentimentului, încolo este armonie, adică armonie de cuvinte, armonie de sunete. La analiză însă poezia apare întreagă toată, cu frumusețile și imperfecțiunile, ei și când citești în liniște:

Unde ești? Unde ești?
Pe la cele patru vânturi
Eu de tine am întrebat

Și prin lacrimi, și prin cânturi
Și prin dureros oftat,
Însă ele au tăcut...
Te-am pierdut! Te-am pierdut!

atunci ți se pare cam naiv interesul poetului, întrebând de iubita lui pe cele patru vânturi, întrebare care o face prin lacrimi, prin cânturi și prin dureroase oftături!

E curios că acest militar n-a fost inspirat de profesia sa. Din contră, are o poezie: *Ecoul de război*, în care condamnă războiul, cu relele lui cunoscute, și pune în contrast pe bravii care cu miile mor pe câmpul de bătaie, pe văduvele care plâng amar, cu regele care bea și serbează victoria.

*

Șerbănescu a avut admiratori și a meritat să aibă. Acești admiratori i-au ridicat un bust în grădina Ateneului; au făcut un act meritoriu, căci poetul care a cântat amorul și a găsit forme și imagini nouă, după ce mii de alți poeți, în mii de ani, au cântat acest sentiment, e vrednic ca să-și aibă bustul său, căci el înseamnă ceva în literatura noastră.

IX

Zeflemeaua și spiritul la „Junimea”

Societatea „Junimea” era zeflemistă. Ea a transmis partidului junimist această însușire. „Junimea” trecea în ochii dușmanilor ei de o societate cu moravuri stricate, cu spirit depravat, care nu avea nimic sfânt, care-și bătea joc de toate, începând cu ideea națională și cu patriotismul.

Merita ea această reputație? De zeflemistă era, căci erau câțiva oameni de spirit și mulți care înțelegeau spiritul, dacă nu puteau să-l facă.

Se râdea foarte mult de patrioți și de naționaliști ultra, care-și făceau o profesiune din acest sentiment.

Se zeflemiseau lucrările literare care căutau ca să treacă patriotismul și tiradele naționale drept întregul fond literar.

Niciodată însă nimeni la „Junimea” nu și-a bătut joc de naționalitate și de popor; este drept că „Junimea” era înclinată înspre un pronunțat pesimism, când era vorba de forțele și vitalitatea poporului, precum și de viitorul lui.

În această privință, „Junimea” cădea și ea în extrema cealaltă. După cum naționaliștii găseau totul bun și admirabil în țară, așa și *junimiștii* găseau mai tot rău.

Se făcea acolo o critică acerbă asupra tuturor manifestațiilor, câteodată din cele mai neofensive; politica se considera căzută în mâinile cele mai inepte, cu toate că era dusă de un Kogălniceanu, de un Brătianu, de un Lascăr Catargiu. Dar ceea ce supăra și ustura mai tare, era zeflemeaua. De aceea, aceasta a rămas ca caracteristică a „Junimei”.

Și cu aceste mă întorc la întrebarea pe care am pus-o ceva mai sus, și anume: dacă *spiritul* reprezintă și *adevărul*, sau dacă adevărul trebuie să ia numai o singură formă, forma serioasă și demnă.

Aceasta este o chestie foarte interesantă. Deja am atins această chestiune; simt nevoia să mai reviu asupra ei.

Sunt oameni care sunt numai de spirit.

Sunt alții care sunt numai serioși, n-au spirit.

În fine sunt alții care sunt și cu inteligență profundă și de spirit.

Este foarte curioasă de cercetat inteligența omului din aceste puncte de vedere. Iată un om care e plin de spirit, cu toate acestea nu are un fond de inteligență serioasă. Pentru ca să-ți faci spirit și zeflemele este minunat, cum însă se pune chestia în mod serios, este incapabil să facă o observație mai de seamă. Pune-l la o treabă unde se cere atenție și studiu și vezi că este incapabil. Cunoscut un număr de asemenea oameni, dar nu voiesc să le pronunț numele, de aceea voi da de exemplu unul care este mort. Cine a cunoscut pe Costică Bobeică știe că era un om plin de spirit. C.A. Rosetti, căruia îi plăceau oamenii de spirit, fiindcă și el era, căpătase o adevărată slăbiciune pentru Bobeică. Acesta făcea politică contra liberalilor, asta nu-l împiedica să se ducă foarte des la bătrânul democrat, unde se petrecea făcându-se și zicându-se tot felul de cuvinte de spirit.

Dacă însă l-ai fi pus pe Bobeică ca să scrie câteva rânduri, era incapabil sau scria anost, fără sare, mai ales când voia să scrie ceva despre un subiect serios.

Iată deci un om de spirit care n-ar fi putut să zeflemisească pe un scriitor serios, chiar dacă scriitorul s-ar fi pretat la ridicul. De ce? Pentru că spiritul lui Bobeică era numai de suprafață și spre a-și bate joc de un scriitor serios nu se cere numai să ai spirit ci să ai și un fond de inteligență serioasă.

Sunt oameni inteligenți, foarte inteligenți, aș putea zice de geniu, și care n-au spirit.

Dar tot vorbesc de spirit fără să spun ce înseamnă spirit. Deja am atins această chestie. Definiția este foarte grea. De altminteru nici nu este nevoie de o definiție. Sunt lucruri așa de cunoscute, încât nu e nevoie să le definești și cu cât sunt mai cunoscute, cu atâta definiția este mai grea. Un om de spirit, după mine, este acela care pune în evidență prin intuiție o părtică de adevăr sub formă de exagerare de raporturi sau de contrast între două sau mai multe lucruri. Observația poate să aibă forma fantazistă, chiar nebunească și cu toate acestea sub această formă de fantazie și întrebuițând o exagerație de raporturi între lucruri, totuși se poate ca fondul să cuprindă o părtică de adevăr, pe care poate chiar psihologii de profesie încă nu l-au observat.

Spiritul mai are o calitate: este că el atinge un adevăr în câteva cuvinte fără dezvoltări, luciul căruia unui savant i-ar trebui dezvoltări lungi și poate fastidioase pentru a-l dovedi. Cu cât forma este mai scurtă și mai concisă, cu atâta spiritul este mai ascuțit și mai săritor, de aceea cuvintele de spirit rămân și se propagă.

Să dau un exemplu, și nu voi să-l dau din cele clasice și cunoscute de toată lumea, ci un cuvânt nostim al lui Costică Bobeică.

Eram, e de mult de atunci, în Cameră cu Bobeică. Ministrul de interne era răposatul Chițu, un om de valoare, erudit și mare entuziast. Nu este un secret pentru nimenea, prin urmare pot s-o spun și eu, că Chițu trecea drept un om căruia îi cam plăcea băutura. Alt defect nu i se cunoștea acestui om cinstit.

Când ești ministru, se înțelege că opoziția caută să te lovească unde poate mai lesne. Acest lucru se întâmplă și cu răposatul. Bietul om venea câteodată la Cameră, poate chiar fără să fi dejunat și cu toate acestea, opoziția observându-l jura că Chițu a dejunat copios.

Cine cunoaște ferocitatea fără de seamăn care are loc în luptele politice va înțelege ușor pentru ce așa-numita slăbiciune a lui Chițu era des obiectul glumelor opoziției.

Într-o zi un deputat citește un proiect de lege din inițiativă parlamentară; presidentul, conform regulamentului, întrebă pe guvern dacă și-l însușește. Pe banca ministerială era numai Chițu.

La întrebarea presidentului, Chițu răspunde:

— Guvernul aderă.

Atunci s-aude un glas, care replică tare:

— Maderă.

Era Bobeică care pronunțase acest cuvânt.

O ilaritate grozavă izbucnește în Cameră, chiar în rândurile majorității.

Iată un cuvânt de spirit.

Dacă analizezi lucrul, s-ar părea o prostie, s-ar părea mai mult un calambur. Dacă Ioan Brătianu ar fi rostit cuvintele lui Chițu: „Guvernul aderă” și dacă Costică Bobeică ar fi replicat: „Maderă”, aceasta ar fi fost o prostie sau ceva fără înțeles. Dată fiind însă reputația, fundată sau nu, a lui Chițu, cuvântul *maderă*, în raport cu cuvântul ministrului *aderă*, era o apropiere fantazistă, o exagerare absolut de raporturi, o absurditate ca formă, dar ca fond exprima un adevăr admis convențional de toată lumea, rezumat într-un singur cuvânt, care exprima caracteristica unui om.

Cititorii nu-mi vor cere ca să mă întind mai mult asupra ceea ce înseamnă spirit, cu toate că subiectul fin, delicat, merită să fie tratat și dezvoltat, căci el este aproape necunoscut în psihologie.

Vasăzică, ziceam că sunt oameni foarte inteligenți, geniali, care nu au spirit. Cu ce îl înlocuiesc ei? Cu profunditatea gândirii care te face ca să uiți lipsa spiritului.

De cât, această lipsă este reală chiar pentru asemenea oameni.

Să vorbesc de oamenii de la noi. Încep cu cei morți, îmi este mai ușor. Vasile Conta avea o inteligență adâncă dar nu avea spirit și cu toate aceste îi plăcea spiritul, pot zice că înnebunea după dânsul și se cerca să facă și el, ba chiar ar fi preferat ca să treacă a om de spirit.

La „Junimea”, în discuțiile vii la care lua parte, totdeauna cuvântul lui era potrivit și așezat. Cum se cerca însă să facă spirit o scrânteă. Din silința sa ieșea o nesărătură. Câteodată îi se întâmpla însă să reușească – cine nu reușește să facă o dată spirit – și atunci simțea o mare satisfacție. El se întorcea către mine și râzând îmi zicea:

— Ei, tu care îmi spui că spun prostii când voiesc să fac spirit, ce mai zici acum? Ei, asta așa că e bună?

— Bună, bună, dar nu abuza. Ai zis azi ceva de spirit, odihnește-te o bucată de timp, căci știi... *qui court après l'esprit...*

Conta ca om inteligent nu se supăra niciodată de glumele ce făceam pe socoteala lui și avea o admirație pentru oamenii de spirit, măcar că el nu era și recunoștea acest lucru.

În cercul nostru literaro-petrecător, de la cafeneaua Buch, unde ne adunam vreo 10-12 la aceeași masă, printre noi era și răposatul pictorul Verussi, un băiet de talent și de spirit.

Vasile Conta făcea mult haz pe socoteala pânzelor aceluia, care erau mediocre, căci Verussi avea talent în toate afară de pictură, profesiunea sa. Verussi îl lăsa să vorbească și la un moment dat îi riposta cu o înțepătură spirituală. Conta făcea mare haz și îi răspundea:

— Mă Verussi, tu nu știi cât aș da eu să fi zis eu cuvântul care l-ai zis tu.

Răposatul pictor era de spirit numai în intimitate; căci sunt naturi de aceste.

La „Junimea”, căci și Verussi făcea parte și ținea conferințe cu subiecte artistice, era timid, așa că-l luau peste picior chiar unii din cei care nu străluceau nici prin inteligență, nici prin spirit.

Așa, printre cei cari îl zeflemiseau era și Miron Pompilie, transilvănean greoi la gândire.

Verussi tăcea, numai se roșea și uitându-se la dânsul avea aerul să-i zică:

— Ai noroc tu că ești aici, tare aș dori să încapi în mâna mea aiurea.

Noi, adică Conta, Lambrior, Tasu și cu mine, care cunoșteam valoarea lui Verussi, ne-am hotărât într-o seară ca să dăm aceluia o revanșă. Miron Pompilie se ducea de-a dreptul acasă după ce ieșea de la „Junimea”. Într-o seară ne-am concertat ca să-l atragem la cafeneaua Buch. Cu multă greutate l-am hotărât să vină. Verussi era deja instalat la masa noastră. Pompilie când îl vede simțește cursa care îi o întinsesem, însă era prea târziu; era rușine să fugă. Și atunci Verussi, în vervă și la largul lui, l-a executat timp de o oră în răsetele tuturor și când zic executat, înțeleg că l-a luat, ca să zic așa, în vârful biciului, ducându-l din ironie în ironie. În sfârșit, Verussi se răzbunase.

De atunci Pompilie n-a mai venit pe la Buch de frica lui Verussi, chiar la „Junimea” nu se mai lega de acela, căci era destul să-l întrebăm:

— Mirune, Mirune (așa i se zicea la „Junimea”), nu mergi astă-seară la Buch, este și Verussi... ca să stârnească un răs general, căci noi spuseseam la „Junimea” ceea ce pățise *Mirune* de la Verussi.

Ziceam mai sus că Conta regreta că nu avea și spirit. În adevăr, spiritul e necesar chiar la un om inteligent, chiar unui erudit și învățat, când are relații sociale sau vine în contact cu tot felul de lume. El nu e trebuincios la savanții cu numele terminat în *us*, care stau închiși în casă și nu văd pe nimeni, în operele acestora, de multe ori fastidioase, spiritul ar fi deplasat iar în polemicile dintre ei, se știe cum sunt acele polemici, nu vezi decât înjurături grosiere sau înțepături bocănoase, unii adresând altora epitete ca ignorant, mojik etc.

Spiritul este subțietatea inteligenței, pătura ușoară și vapo-roasă care la oamenii inteligenți este cu atât mai vie, cu cât substratul este mai profund și serios. Aș compara spiritul cu acele vinuri de șampanie ușoare și capitoase care se numesc *tisană*, față cu vinurile reputate și de rezistență precum *Veuve-Clicqot*.

La „Junimea” erau oameni de spirit, nu în sensul lui Bobeică, ci în sensul celor inteligenți și de spirit.

În primul rang era dl. Vasile Pogor, apoi dl. Iacob Negruzzi etc. Era însă un om de spirit, foarte de spirit, care își exercita verva prin unghere; rar îi auzai glasul în discuția generală. Acela era dl. Grigore Buicliu, actual membru la Curtea de Casație.

Curioasă atitudine avea și dl. Grigore Buicliu! D-sa nu era timid ca Verussi, funcția ce ocupa, întâi procuror general la Curte și mai târziu avocat de prima ordine, îndepărta ideea de

timiditate. Și cu toate aceste cel mai mult timp tăcea, iar când făcea vreo observație o comunica vecinului. De ce? Nu știu. Căci observația era totdeauna și justă și spirituală; trebuia ca vecinul s-o comunice tare „Junimei” strigând:

— Iată ce a zis Buicliu!

Și toată lumea făcea haz.

Eu cred că tăcerea d-lui Buicliu la „Junimea” pornea dintr-un amestec de sentimente: pe de o parte d-sa, ca om cuminte nu credea de cuviință să se amestice în discuții asupra subiectelor cu care nu era deplin familiar, iar pe de altă parte tăcea în subiecte mai comune, din cauza unui sentiment de superioritate desprețuitoare pentru vorbă multă care se făcea pentru nimic. Cam în acest spirit erau observațiile pe care le făcea vecinilor. La „Junimea” el trecea drept o natură ironică și sarcastică, care este tot spirit, însă spirit de o natură deosebită, de care voi vorbi mai pe urmă.

Dl. Titu Maiorescu trecea la „Junimea” drept om de spirit sau numai de inteligent? Trebuie pus în categoria numai a lui Conta sau în categoria aceluia și inteligenți și de spirit, de care voi vorbi mai jos?

Impresia la „Junimea” era că dl. Maiorescu nu avea spirit, și aveam motive serioase ca să credem acest lucru.

De multe ori se încerca să facă spirit fără să reușească totdeauna. Simțea că este ceva forțat. Recunoștea indirect acest lucru singur, de vreme ce făcea mare haz de cuvintele d-lui Pogor și ale d-lui Iacob Negruzzi; ba chiar odată ne-a convins de aceasta, când la o aniversare a „Junimei” a venit și d-sa cu o bucată literară cu pretenții de spirit. Am spus deja că a fost un adevărat fiasco...

Era dl. Maiorescu numai inteligent, în felul lui Conta, adică lipsit de orice fel de spirit ușor și plăcut? Desigur că nu.

Căci dacă n-ar fi scris decât *Beția de cuvinte*, încă acesta ar protesta în contra părerei. Dar cu aceste voi continua.

În genere spiritul s-arată în conversații ușoare. În asemenea conversații spiritul scânteiază, provoacă râsul sau mulțumirea sufletească. La astfel de conversații și glume dl. Maiorescu nu participa, iar când s-amesteca făcea reflexii mai mult serioase și când din întâmplare glumea și căuta să spună ceva de haz, de mai multe ori nu reușea decât reușea. Făcea însă foarte mult haz de spiritul altora, mai cu seamă de acela al d-lui Pogor.

În schimb, d-sa trecea drept spiritul cel mai mușcător și cel mai sarcastic de la „Junimea”. Această armă o mania cu o rară perfecțiune, mai ales se distingea în sarcasmul preparat și în mușcătura meditată.

Prins pe neașteptate, această armă o mania mai greu.

Această față a inteligenței omenești, în care logica, raționamentul și critica adversarului sunt învelite în forma sarcasticului și mușcăturei, nu este propriu-zis spirit. În genere spiritul caracterizează o situație sau definește un lucru sub forma glumeață, dar el nu rănește, cel mult atinge epiderma, fără a lăsa urme mai durabile.

În urma unui cuvânt de spirit, toată lumea se înveselește, iar cel la adresa căruia e cuvântul, deși vizat, nu se simțește mortificat. Chiar ironia, o soră de aproape a sarcasmului și a mușcăturei, nu mortifică pe cel care îl are de obiect; este mai mult decât lovitura de spirit, însă mult mai puțin decât sarcasmul.

Este drept că sarcasmul și ironia conțin în sine spirit, căci nu poți mania această armă fără ca să nu ai un fond spiritual; decât acel fond nu se manifestează spontan, în cuvinte scurte și direct, ci împrumută forma raționamentului, a criticei și a deducțiunilor logice, adică forma sub care inteligența se manifestează.

Ironia s-apropie mai mult de spirit; nu se poate pricepe o ironie, dacă prin ea nu atingi pe adversar și nu deștepți surâsul de mulțumire al celor ce te ascultă. Aș putea zice că ironia este spiritul oratorilor care țin discursuri lungi și care trebuie să facă dezvoltări mai întinse și raționamente mai complicate. Pe când spiritul este acea izbucnire spontană, într-o conversație mai mult intimă, sau acel apropo pe care un discurs lung ce-l ascuți îți sugerează și pe care-l spui sub formă de întrerupere.

*

O nenorocire pentru societate sunt oamenii care n-au deloc spirit, care au chiar o inteligență mărginită și totuși voiesc cu orice chip să plaseze așa-numite cuvinte de spirit. Să te ferească Dumnezeu de asemenea oameni!

Pe lângă că ei te plictisesc, pe lângă că te pun în situații delicate, căci te silesc să faci de politeță haz, dar nici nu-ți dau timp ca să te ocupi de altceva.

Acești pseudo-spirituali meditează ceva apoi, cum te zăresc, te apucă și te țin în loc ca să-ți spună ceea ce au meditat,

considerându-l de lucru de mare haz. În zadar ca să scapi de el zâmbești din vârful buzelor, aprobând cu capul și voind a trece înainte, omul crampon nu te lasă ci te întrebă:

— Ei, ce zici, așa că e bună?

— Bună, răspunzi, și cauți să fugi.

— Nu zău, spune-mi serios, așa că e bună: mă adresez la d-ta fiindcă te știu că te cunoști în asemenea lucru?

Ce să zici bietului om? Îi afirmi fără convingere încă o dată că gluma e bună, el însă vede în atitudinea ta rezerva, așa că de multe ori aproape îți cere să afirmi pe onoare că gluma lui este bună.

La „Junimea” nu era nici unul din aceștia, era însă unul care făcea spirit tot timpul, fără să aibe nici cea mai mică scânteie: acela era Pavel Paicu, om foarte de treabă, profesor de limbă română și latină. De cum venea la „Junimea” și până ce pleca – nu venea, din fericire, regulat – nu o ducea decât în neconținute încercări din cele mai proaste și nesărate cuvinte, cu pretenții de spirit.

„Junimea” era deprinsă cu acest fel de nesărături, și nimeni nu se mai încerca ca să râdă de el, sau să-l facă să tacă. Convenisem cu toții ca la toate elucubrațiile lui Paicu să-i răspundem în cor:

— Prost e Paicu, prost e Paicu.

Iar când el trecea măsura, spunând vreuna prea boacăne, atunci schimbam refrenul strigând:

— Afară Paicu, afară Paicu.

Cu *prost e Paicu* și cu *afară Paicu* căutam ca să scăpăm de glumele lui nesărate. Paicu nu se supăra deloc, din contra, râdea de cuvintele *prost e Paicu* și-l îndreptătea ca să spună lucruri din boacăne, mai boacăne.

Cel mai prost fel de spirit este desigur *calambururile*, despre care cu drept cuvânt s-a zis că cu cât sunt mai proaste, cu atât sunt mai de spirit. Paicu facea cu zecile în fiecare seară. Nici nu putea ca să zică zece vorbe, fără ca în ele să nu fie două calambururi, calambururi oribile care iritau pe dl. Pogor până arunca cu cartea pe care o avea în mâini în Paicu, iar noi într-un cor formidabil strigam:

— Afară Paicu, afară Paicu.

Rămâne să vorbesc de oameni și inteligenți și de spirit, lucru care se găsește mai rar, dar se găsește.

Dar mai înainte de aceasta ia să vorbesc de o categorie sau mai bine de două nuanțe. Sunt oameni care au un talent deosebit

de a spune cu mult haz lucrurile ce au auzit sau ce au văzut. Chiar când fondul istorisirii rămâne exact, ei știu să pună în scenă cu haz personajele și mai cu seamă reușesc a face aporopouri nostime și reflexii foarte picante.

La „Junimea” cel ce se deosebea în acest gen era dl. Iacob Negruzzi. Am spus-o că din cauza modului hazliu cum povestea vreo întâmplare la care asistase, căpătase la „Junimea” porecla de *carul cu minciunile*.

În genere asemenea oameni își cunosc talentul, de aceea să complac în a istorisi lucruri ce au văzut sau au auzit. Dl. Iacob Negruzzi a cărui povestiri și anecdote aveau mare haz, natural că căutau să-și pună acest talent cât se poate mai în relief, de aceea în cursul săptămânei îi se întâmpla sau nu ceva mai de râs, totuși vineri seara când se aduna „Junimea” era obligat să istorisească ceva, să-și descarce *carul cu minciunile*. Dacă nu începea singur era somat de „Junimea” ca să-și facă raportul, încât de multe ori inventa ceva numai pentru ca să satisfacă cererea generală.

Noi cunoșteam îndată că dl. Negruzzi inventează. De pe ce? N-aș putea s-o spun, dar simțai că era ceva forțat, ceva care nu curgea, limpede și clar; dl. Pogor îndată îl apostrofa:

— Aceasta e invenția ta, să știi că mâine am să întreb pe X sau Y dacă s-au întâlnit cu tine și ce au vorbit.

La aceste vorbe dl. Negruzzi tușea de două, trei ori, râdea și schimba conversația.

Genul nostim de povestire de cele văzute și întâmplare întră în definiția spiritului?

Desigur că da, toate glumele și reflexiile presărate sunt producția spiritului povestitorului. În asemenea circumstanțe, auditorii nu se interesează atâta de întâmplarea pe care o povestește naratorul, ci de lucrurile de haz și de reflexiile aceluia.

În această specialitate se distingea și răposatul Lambrior, dar acela avea o altă nuanță. Dl. Negruzzi, istorisind, făcea și el haz de propriile lui glume; Lambrior avea gluma serioasă, adică el își păstra seriosul și făcea să râdă numai ascultătorii. Hazul nu rezulta atâta din reflexiile pe care le presăra, ci din intonațiile, gestul și atitudinea din care se degaja o sumă întreagă de înțelesuri și subînțelesuri.

Sunt oameni care nu pot povesti cu haz ce au văzut, chiar când lucrurile văzute sunt comice; în gura lor ele devin sarbede. Printre aceștia, la „Junimea”, era și răposatul Tasu. De multe ori, la „Junimea”, venea și spunea:

— Am văzut un lucru foarte nostim, însă, fiindcă eu nu pot să-l spun cum trebuie, i l-am povestit lui Jac Negruzzi și l-am însărcinat pe dânsul ca să-l spună.

Ceea ce era nostim, era că la povestirea ce o făcea dl. Negruzzi, Tasu râdea cu lacrimi... de propria lui anecdotă.

*

Sunt povestitori admirabili, însă de lucruri pe care le-au aflat sau le-au citit. Aceștia sunt propriu-zis naratorii, spuitorii de povești. Ei nu pun nimic de la dânsii, nu fac spirit, nu fac reflexii, nu dau de la dânsii nimic original, dar însă sunt admirabili reproducători a tot felul de istorioare și anecdote culese din toate părțile. La dânsii memoria joacă rolul principal, dar o memorie, ca să zic așa, locală, care reține nu numai sensul sau rezumatul, ci reține povestirea cu personajele ei, cu vorbirea, cu expresia, cu întreaga culoare. Asemenea oameni, cu cât se pun mai mult în rolul personajelor de care se ocupă, cu atât istorisirea lor este mai perfectă. Orice amestec de a lor, orice imixtiune a personalității lor, strică farmecul povestirii și micșorează valoarea ei.

Care este meritul acestora? Dacă un stenograf sau un fonograf ar fi luat cuvânt cu cuvânt povestea, nu era meritul nimănui decât al povestirii. Când însă un om, fără să recurgă la nici un mijloc de acelea, fără să ia note, ci numai din simplu auz ajunge a reproduce cu expresiile originale și în cele mai mici detalii o poveste, eu cred că nu mai este o chestiune de simplă memorie, ci o dispoziție naturală extraordinară, pentru a reține bucăți din viața de literatură fie populară, fie de alt gen.

La „Junimea” erau doi povestitori admirabili; era Creangă pentru poveștile noastre populare, anecdote etc. și dl. Ioan Caragiani pentru povești din vechea literatură greacă și de anecdote contemporane din lumea greco-otomană.

Anecdotele sunt un gen literar cu calități eminente, ele sunt scurte și au un punct culminant, care fac de multe ori mai mult decât o istorisire întreagă.

La „Junimea” anecdota era în mare favoare; în mijlocul unei citiri, a unei discuții serioase, a unei tratări de subiect estetic sau artistic, oricine avea dreptul ca să ceară să spună o anecdotă.

De aceea la „Junimea” se zicea că *anecdota primează*. Vai, însă, de acela care întrerupea o citire sau o discuție pentru a spune o anecdotă proastă. Era huiduit și rușinat.

Ziceam că Creangă și dl. Caragiani erau anecdotiștii și povestitorii „Junimei”. Era o plăcere să îi auzi.

Când venea Creangă la „Junimea” – el nu venea regulat – toată lumea îl întreba:

— Creangă, ce ne-ai adus pentru astă-seară?

— N-am adus nimic, dar dacă voiți să vă spun o anecdotă.

Imediat toată lumea tăcea și atunci Creangă istorisea întâmplarea vreunui țigan, vreo năzdrăvănie de a lui *moș Nichifor coțcarul* sau altceva, toate aceste luate din popor și reproduse aproape textual, cum le auzise de la povestitorii țărani.

De multe ori îl întrebam:

— D-le Creangă, cum se face că le ții așa de bine minte și te servești cu expresii aidoma populare?

— Apoi cum să nu le știu pe de rost, dacă de la cinci ani, de când am început a înțelege, până când am venit la seminar, în fiecare seară aproape, am auzit de sute de ori poveștile pe care vi le povestesc și eu. De câte ori n-am stat noapți întregi ca să ascult pe moș Ion sau pe lelea Catinca, povestindu-mi povestea lui Făt-Frumos și a Ileanei Cosânzenei. Iarna, în nopțile lungi, țăranul se culcă devreme, dar nu adoarme îndată. La lumina opaițului, povestitorii satului spun tot felul de prujituri, iar eu, culcat pe cuptor, ascultam cu amândouă urechile și simțeam atât de mult interes și așa de mare emoție, încât, după ce povestitorul înceta, eu nu puteam să adorm încă ceasuri întregi.

Evident că Creangă era un povestitor fermecător, dar ceea ce noi iubeam într-însul erau poveștile poporului, erau intonația și expresia țăranului, era spiritul popular, felul de glume, de cimilituri și prujituri.

La „Junimea”, spiritele absolut desfăcute de literatura populară, cum era de exemplu dl. Pogor, nu iubeau poveștile lui Creangă; numai amatorii de literatură populară din preocupății fie naționaliste, fie estetice gustau genul lui Creangă.

Erau membri ca Lambrior, care își făcuse copilăria la țară, care aproape plângea la poveștile duioase ale lui Creangă și care cuprins de accesuri de iubire națională striga:

— Asta-i adevărata literatură, ce tot îmi umblați cu poezii nemțești sau cu combinații de-a pantalonarilor de la oraș?

Noi râdeam, căci luam asemenea apostrofări drept omagiu adus literaturii populare.

Evident că asemenea lucruri conțineau vădite exagerații. Poveștile populare au fost câțva timp un fel de sport, ele au fost

la modă și mi-aduc aminte că, grație cultului care s-a profesat câțva timp la „Junimea”, Creangă a fost poftit la vreo două case de bună societate, ca să citească povești sau să istorisească anecdote.

Dar asemenea încercări n-au reușit; bietul Creangă era nevoit să suprima tocmai părțile picante, așa că poveștile lui și mai cu seamă anecdotele pierdeau din savoarea lor.

La „Junimea”, au fost mai mulți care s-au ocupat și au publicat povești populare. *Creangă* este unul din cei din urmă, căci el începe a publica poveștile sale în *Convorbiri* tocmai prin anul 1875. Înainte de dânsul, specialiști în acest fel de literatură au fost Miron Pompiliu și Slavici, ba chiar și Eminescu, încă din anul 1871, a publicat o poveste cu intenție de poveste populară.

Miron Pompiliu și dl. Slavici, mai cu seamă acest din urmă, au multe povești; așa, dl. Slavici a publicat *Zâna Zorilor*, *Ileana cea șireată*, *Florița din codru* etc., iar Pompiliu, *Ileana Cosinziana*, *Codreana Sânziana* etc.

Ba chiar noi ne deprinsesem cu felul reproducerei a acestor povestitori și le admiram genul.

Creangă, care era prieten intim cu Eminescu și cititor asiduu a *Convorbirilor literare*, odată, când Eminescu lăuda pe dl. Slavici și Miron Pompiliu ca povestitori populari, îi zice:

— Și eu știu povești și pot să te asigur că le pot scrie într-o limbă moldovenească întocmai așa cum o vorbesc țăranii din județul Neamț, din satul meu Humulești.

Eminescu îl îndemnă ca să scrie vreuna și Creangă își așterne pe hârtie povestea *Soacra cu trei nurori* pe care o și trimite într-o seară la „Junimea”, căci Creangă, timid și cam sălbatic din natura lui, n-a voit să vină și el.

La „Junimea” a fost un adevărat entuziasm la citirea acelei povești; ni se relevau un stil și o limbă pe care nu o auzisem acei care nu trăisem la țară.

Dl. Pogor, sceptic în tot ce privea poporul, admisesese până atunci, după multe discuții furtunoase, că țăranii au o poezie populară și că afară de „*frunză verde și bate vântul*” se găsesc și oarecare analize de sentiment: încolo, când era vorba de poveștile populare, cu simțul lui delicat și cu un fel de intuiție mai mult estetică, nu aprecia poveștile d-lui Slavici și Miron Pompiliu ca țărănești, ci mai mult ca un fel de compoziții ale acelor.

De multe ori, când Miron Pompiliu citea una din poveștile sale, dl. Pogor striga:

— Nu se poate ca un țăran, fie din Transilvania, fie din Bucovina, fie de la noi, să vorbească așa cum îi pune în gură Pompiliu vorbele. Dați-mi povești în care să văd stilul, vorbele, comparațiile etc., ale țăranului și atunci voi zice, iată o poveste populară.

Este drept că fiecare din noi simțea că era ceva vădit artificial în felul cum reproduceau poveștile dl. Slavici și Miron Pompiliu. Dintre acești doi, Pompiliu s-apropia mai mult de natură, dar și acesta era departe de perfecțiunea în reproducere. Am zis că Eminescu publicase o poveste *Făt-Frumos din lacrimă*. În realitate, Eminescu trata mai mult un subiect popular, iar nu scria o poveste. Ca să vadă cititorii că numai poveste în stil popular nu era, dau ca curiozitate începutul lui *Făt-Frumos din lacrimă*.

În vremea veche, pe când oamenii, cum sunt ei azi, nu erau decât în germenii viitorului, pe când Dumnezeu călca încă cu picioarele sale sfinte pietroasele pustii ale pământului – în vremea veche trăia un împărat întunecat și gânditor ca meazănoaptea și avea o împărăteasă tânără și zâmbitoare ca miezul luminos al zilei.

Evident că acesta nu este un început de poveste și Eminescu nici nu putea să reușească în acest gen literar.

Cum am spus-o și altă dată, ceea ce caracterizează, ceea ce face farmecul unei povești populare este limba, sunt expresiile, proverbele și zicătorile, comparațiile etc., etc. Desigur că în caracteristica povestirii populare intră și imaginația naivă, precum și mijloacele primitive pe care autorul necunoscut le întrebuițează în desfășurarea intrigei. Un om cult poate să împrumute intriga și să adopteze chiar mijloacele naive, dar el nu poate broda pe această temă decât cu expresiile, sentimentul și gândirea păturei superioare din care face parte. Așa, de exemplu, ce este *Făt-Frumos din lacrimă* a lui Eminescu? O poveste populară scrisă într-un stil literar străin țăranului; cu toate că se vede o silință mare din partea lui Eminescu ca să imiteze stilul și gândirea populară.

Dar aceasta îi era peste putință. Nu știu dacă Eminescu a trăit vreodată la țară, nu știu dacă a știut vreodată să vorbească ca la țară, însă chiar dacă a trăit acolo și a cunoscut cum vorbește țăranul, el în momentul când a scris *Făt-Frumos din lacrimă* uitase și limbajul și expresiile și natura rostului popular.

Eminescu știe atât de la țară, cât știu mai toți târgoveții, cât știu și cum știu autorii dramatici care tratează subiecte țărănești și care, drept culoare locală, pun pe ici pe colo câte un *măi, fă, păi*,

singurele semne după care în mod convențional cineva trebuie să admită că personajele sunt țărănești și acțiunea se petrece la țară.

Cu dl. Slavici și Miron Pompiliu lucrurile se schimbă. Evident că aceștia s-apropie în poveștile lor cu mult de limba țăranului, s-apropie dar nu o ajung.

Iată, de exemplu, începutul unei povești a lui Miron Pompiliu: *Codreana Sânziana*.

Era odată ca niciodată, că de n-ar fi fost nu s-ar povesti. Pe când lupii cu oile în staul se culca și ciobanii cu împărații și Craii la masă verde ospăta. Pe când un soare apunea și altul răsărea.

Era, dragii mei oameni buni, un om. Omul acela o fi fost acum, să nu mințesc, da zeu, o fi fost de-o sută de ani, dacă nu și mai bine cu vreo douăzeci; femeia lui, așijderea, era bătrână ca nu știu cine să spun; era ca Sfânta Vineri; și din tinereță până la adânci bătrânețe ea nu făcuse nici un copil. Și cine știe ce-s copiii la casa omului, numai acela poate să priceapă întristarea cea nemolcomită a babei și a moșneagului cel pustiu.

Desigur că este ceva din vorba populară, dar e mai mult culoarea decât expresia; nu este exactă nici fraza țăranului, nici întorsătura vorbei lui. Citind povestea lui Pompiliu, simțеști că acela cunoștea pe țăran și limba lui, trăise la țară, știuse poate odată să vorbească ca acolo, dar pierduse familiaritatea acelui limbaj, căci una este să știi o limbă, și alta să fii familiar cu toate locuțiile, inversiunile, apropourile etc., etc. ale ei.

Același lucru și cu dl. Slavici. Desigur că acest scriitor își dădea toate silințele ca să reproducă aievea poveștile care le știa, dar ia ascultați începutul poveștii *Florița din codru* și spuneți-mi dacă cunoașteți pe țăran în el:

A fost ce-a fost; dacă n-ar fi fost, nici nu s-ar povesti.

În mijlocul codrilor, lângă drumul cel mare, lângă drumul cel de țară, pe unde umblă și trece împăratul cu voinicii săi, era odinioară o crâșmă; la crâșma aceea era o crâșmăriță, crâșmărița avea o fată, și pre fată o chema Florița. Fata asta nu era însă fiica crâșmăriței, și crâșmărița nu era mama fetei: fata era fată fără părinți, și crâșmărița maică de suflet a fetei...

Ia ascultați acuma și pe Creangă în poveștile lui:

Era odată o capră (zice el în *Capra cu trei iezi*) care avea trei iezi; iedul cel mare și cel mijlociu dau prin băț de obraznici ce erau, iară

cel mic era harnic și cuminte. Vorba ceea: Sunt cinci degete la o mână și ele nu samănă toate unul cu altul.

Deja te simți în atmosfera șezătoarei de la țară. După ce capra dă povețele cuvenite ca iezi să nu deschidă ușa după plecarea ei, decât numai dacă o va auzi pe dânsa zicând:

Trei iezi cucuieti,
Ușa mamei descuieti
Că mama v-aduce vouă;
Frunză în buză,
Lapte în țâțe
Drob de sare
În spinare,
Mălăieș
În călcăieș,
Smoc de flori
Pe subsuori,

apoi povestitorul continuă:

Apoi capra iese și se duce la treaba ei. Iar iezi închid ușa după dânsa și trag zăvorul. Dar vorba veche: Pereții au urechi și fereștile ochi. Un dușman de lup – ș-apoi știți care? – chiar cumătrul caprei, care de mult pândește vreme cu prilej ca să pape iezi, trăgea cu urechea la păretele din dosul casei când vorbea capra cu dânsii.

Așa înțeleg, iată o poveste.

Ia să vedeți cum Creangă (adică nu Creangă, ci țăranul care era în el) continuă mai departe, după ce descrie cum lupul înșală pe cel mai mare care îi deschide ușa.

Însă cel mare se dă după ușă, și – să tragă, să nu tragă? În sfârșit trage zăvorul... Când ia!... ce să vadă? Ș-apoi mai are când vedea?... căci lupului îi scăpărau ochii și îi sfârâia gâtulejul de flămând ce era. Și nici una, nici două, haț! pe ied de gât, îi retează capul pe loc și-l mănâncă așa de iute, și cu așa poftă, de-ți părea că nici pe o masea n-are ce pune. Apoi se linge frumușel pe bot și începe a se învărti prin casă cu neastâmpăr, zicând:

— Nu știu, părerea m-a amăgit, ori am auzit mai multe glasuri? Dar ce Dumnezeu? Parcă au intrat în pământ... Unde să fie, unde să fie?

Se ițește el pe colo, se ițește pe dincolo, dar pace bună! iezi nu-s nicăiri!

— Mă!... că mare minune-i și asta!... dar nici acasă n-am de coasă... ia să mai odihnesc oleacă aste bătrânețe!

Apoi se îndoaie de șele cam cu greu, și se pune pe chersin. Și când s-a pus pe chersin, nu știu cum s-a făcut, că ori chersinul a crăpat, ori cumătrul a strănutat... Atunci iedul de sub chersin, să nu tacă! – îl păștea păcatul și-l mânca spinarea, sărăcuțul!

— Să-ți fie de bine, nănașule!

S-a făcut mare vâlvă în jurul numelui lui Creangă, este o exagerație și o confuziune chiar. Cum că Creangă era un om inteligent și un scriitor original, asta nu mai rămâne îndoială, însă aceste laude Creangă nu le merită personal ca povestitor ci ca scriitor al amintirilor lui, în care se vede în adevăr personalitatea lui.

Meritul lui Creangă ca culegător de povești se mărginește în acela de a fi reprodus aproape textual poveștile populare.

Așa eu, când eram copil, am auzit de la soldați (tatăl meu era militar) și de la servitoare, unii și altele de la țară, un număr oarecare de povești. Au trecut după aceea ani, și când am citit povestea *Capra cu trei iezi*, scrisă de Creangă, am rămas entuziasmat.

— Așa este, am exclamat, așa e întocmai cum am auzit-o când eram copil.

În adevăr, citind povestea *Capra cu trei iezi*, toate suvenirile memoriei locale mi s-au deșteptat. Am văzut că cuvânt cu cuvânt, Creangă a reprodus povestea așa cum o auzisem de atâtea și de atâtea ori.

Căci toată lumea știe că literatura populară cu privire la povești nu este deloc vastă. Avem un număr de 20 sau 30 de povești clasice cu variantele lor; vorbesc de poveștile în adevăr bazate pe o imaginație plină de poezie fantastică. Repertoriul, ca să zic așa, fiind restrâns, un povestitor este silit a se repeta, de aceea eu în copilărie am auzit de zeci de ori *Capra cu trei iezi*, *Ileana Cosinzeana*, *Făt-Frumos*, și ceea ce e caracteristic la ascultătorii naivi de la țară sau la copii, e că ei nu se satură niciodată de a auzi aceeași poveste, ba din contra, când povestitorul voiește să spună una nouă, copiii strigă ca să le mai spună încă o dată poveștile deja auzite și apoi încă o dată și iar o dată. E curios acest fenomen psihologic. S-ar părea că copiii își formează oarecum noțiunea frumosului, concepțiunea supranaturalului și intriga poveștii în niște imagini anume definite peste care apoi nu voiesc a mai trece, formându-și astfel un ideal care le mulțumește spiritul

și nemaivoidnd să se aventureze cu mica lor fantazie în alte domenii necunoscute, oricât ar fi ele de atrăgătoare și de frumoase.

Acest fenomen se observă și la adulți. Primele impresii, fie artistice, sunt cele mai tari, individul forțaminte rămâne la ele, exemplu: fiecare amator rămâne în muzică la operele pe care le-a auzit întâiu și care îi au plăcut. Acest număr este restrâns, el formează estetica muzicală, acele opere îi produc cele mai plăcute emoțiuni. Așa se explică cum foarte mulți au rămas statornici admiratori ai operei italiene, a lui Verdi sau a operilor lui Meyerbeer: *Trovatore*, *Rigoletto*, *Profetul*, *Hugenotii* etc.

Dar muzica se schimbă, notați că nu zic nici progresa, nici regresa. Muzica lui Wagner este încă la ordinea zilei (zic încă, fiindcă ea deja începe a fi în declin), muzica franceză are opere admirabile.

Cu toate acestea, pentru oameni chiar culți și cu spirit deschis, tot operele lui Verdi sau a lui Meyerbeer sunt acele care îi distrează mai mult. Ei se duc să asculte muzica lui Wagner și, de vreme ce toată lumea o laudă și o admiră, abondează în acest sens, însă îndată ce văd pe afiș că sosește o trupă italiană și care joacă *Trovatore* ei se grăbesc a se duce și, ascultând cu religiozitate piesa, degustă deliciile muzicale de două ori prețioase și ca muzică și ca amintire...

Același lucru și în literatură. Cineva se atașează la câțiva autori, ca să nu zic la un singur autor, și nimic nu-l mai poate face ca să renunțe la el.

Revenind la subiect, așa se explică pentru ce copiii, dintr-un număr de povești, cer să li se povestească cu deosebire câteva preferate și fiindcă li se repetă de atâtea ori, în mintea lor se imprimă nu numai subiectul, dar frazele, cuvintele. Ei așteaptă cu emoțiune anticipată evenimentul care are să se întâmple eroului și savurează de mai înainte cum el are să facă față balaurului sau zmeului.

Iată de ce poveștile se rețin și iată de ce eu citind povestea *Capra cu trei iezi* mi-am adus perfect aminte aproape cuvânt cu cuvânt de toate, și am constatat că Creangă era un admirabil reproducător, aproape textual.

În adevăr, cum am zis, repertoriul literaturii de povești fiind restrâns, povestitorul este silit să se repete. De altă parte, auditorul naiv și doritor de aceleași emoții și el cere cu insistență repetarea. De aici urmează că povestitorii de profesiune – căci este o profesiune la țară povestea – spun o poveste de sute și

sute de ori, așa că ajung ca ea să se cristalizeze până în cele mai mici detalii în mintea lor, încât pot de zece ori în șir să povestească identic aceeași poveste; ea rămâne în memoria lor ca și cum ar fi scrisă pe hârtie. Dacă ei inventează vreo variantă, acea variantă și ea devine clasică, și ea ia o formă stereotipă.

Numai așa se explică cum poveștile, fără să fie tipărite se transmit aproape intacte din om în om. Numai așa se explică existența la țară a povestitorilor de profesie, numai așa înțelegi cum povestitori deosebiți narează aproape identic aceeași poveste; numai așa se face că eu, care am auzit *Capra cu trei iezi* de la țărani de pe malul Prutului, am găsit-o identică, scrisă de Creangă din munții Neamțului.

În urma acestora, cred că fiecare poate să vadă ce calități se cer unui reproducător de povești populare.

Toate aceste constituie o digresie. La această digresie un parantez.

Sunt culegători culți, trăiți la oraș, infiltrați de literatura internațională, care se duc la țară, pun pe un cunoscut povestitor să spună povești, iar ei copiază din cuvânt în cuvânt povestea. Printre aceștia, fiecare știe că a fost Vasile Alecsandri. Poeziile populare ale acestuia sunt astfel adunate, cam cioplite și mult modificate de dânsul. Această metodă o întrebuințează mulți dar un lucru se observă: reproducerea este, dar fizionomia originală de multe ori lipsește.

Este întocmai ca un stenograf care ia toate cuvintele oratorului, dar care nu poate să-i dea culoarea generală, fizionomia întreagă particulară.

Adevăratul culegător de povești este numai omul care a trăit primii cincisprezece sau douăzeci de ani la țară, care s-a hrănit în atmosfera literaturii de acolo, care a vorbit limbajul țaranului, care a trăit traiul lui; care a ascultat de sute și de sute de ori aceeași poveste și care a povestit-o și el altora identic; numai așa ea se imprimă adânc în memorie, din care foarte greu poate să fie scoasă.

Creangă era unul din acești rari, și iată de ce Creangă povestește mai bine decât un om cult cum e dl. Slavici.

Se mai cere o condiție: este ca omul crescut și trăit la țară și adăpat la cercul literaturii restrânse populare de povești, să nu-i fie mintea și memoria lui supusă la transformări radicale, să nu fie aruncat într-un cerc de preocupări, de gândiri, de studii de un ordin teoretic și abstract predominant, așa ca primele impresii și primul capitol literar să fie slăbite sau amenințate

de a fi șterse. În acest caz un om nou înlocuiește pe cel din tinerețe și, oricât de puternice sunt impresiunile copilăriei, ele sfârșesc prin a fi confuze, dacă nu a fi șterse.

În asemenea caz, omul, deși trăit și crescut la țară, nu mai poate fi un fidel povestitor.

Ei bine, Creangă nu a trecut prin această încercare, Creangă diacon și pe urmă modest institutor de clasele primare, cu studiile numai ale școlii normale pentru învățători, a rămas în fondul lui vecinic țăran.

Așa se explică și din acest punct de vedere pentru ce este povestitorul popular clasic.

La „Junimea” mai era încă un povestitor, dl. Caragiani, profesor de limba și literatura elină la Universitatea din Iași.

Era tot așa de hazliu și de interesant ca și Creangă, cu toate că nu era nici o asemănare între acești doi. Dl. Caragiani, român din Macedonia, știa rău românește; accent, frază, tot dovedea că nu era născut, nici crescut în țară. Vorbea acel jargon amestecat românește, grecește și câteodată chiar turcește, cu un accent detestabil. Cu toate acestea, când povestea, era hazliu și, cum se întâmplă câteodată, tocmai necunoștința limbei și a accentului interesa.

D-sa povestea istorioare, anecdote, întâmplări din viața orientală: turcii, grecii, bulgarii, sârbii, albanezii erau puși la contribuție; nu îi era nimic necunoscut din ceea ce caracterizează literatura populară a acestor popoare. Povestitorul ne iniția în viața omului oriental. Niciodată când îl rugai nu refuza sau nu puteai să-l găsești în defect, căci așa putea zice că dl. Caragiani avea totdeauna o anecdotă pe buze și alta care aștepta ca cea dintâi să-i facă și ei loc. La „Junimea” i se zicea binehrănitul Caragiani; am spus deja de ce.

De multe ori în mijlocul unei citiri, dl. Caragiani întrerupea.

— Asta se potrivește cu ceea ce îi s-a întâmplat, zicea, unui turc.

Imediat o clamoare de veselie se ridica, toată lumea strigând:

— Spune-o, spune-o.

Cititorul se oprea fără să se supere, căci la „Junimea”, am spus, era admis principiul că anecdota totdeauna primează. O anecdotă trebuie spusă când îți vine în minte, iar nu peste un ceas sau două.

Și atunci dl. Caragiani își începea anecdota cu turcul, în care mai totdeauna Nastratin Hogeia juca un rol. Când sfârșea anecdota, atunci deodată fără tranziție:

— Acuma să vedeți ce îi s-a întâmplat unui bragagiu bulgar care trecea pe dinaintea palatului sultanului...

O nouă clamoare de aprobare izbucnea, iar dl. Caragiani zâmbind – zâmbea totdeauna – începea:

— Un bulgar prost etc., etc.

Nu sfârșea bine anecdota cu bulgarul și continua astfel:

— Acuma să vedeți ce mi s-a întâmplat mie odată în Pera.

Junimiștii îi făceau și mai mare ovație, căci nu mai era vorba acum de o anecdotă auzită, ci de ceva care i se întâmplase însuși povestitorului.

Și așa, printr-un fel de înșiră-te mărgărite, ne despărțeam la miezul nopții, ora despărțirii, când se auzea un glas plictisit și modest care zicea:

— Dar eu cum rămân cu nuvela mea?

Era nenorocitul autor și cititor care se oprișe, chipurile, ca să dea loc anecdotei d-lui Caragiani și care fusese uitat de „Junimea”, el cu manuscrit cu tot, absolut uitat.

În asemenea împrejurări dl. Pogor avea un cuvânt crud:

— Las-o, vom citi-o tipărită în *Convorbiri*.

În genere când dl. Maiorescu era la ședință, ca om de ordine și foarte formalist, cu un aer serios, îndemna pe autor ca să-i continue citirea, luând în față-i atitudinea gravă a unui ascultător atent.

Noi însă nu mai ascultam nimic; anecdotele pipărate a d-lui Caragiani ne distrase complet și, în timpul continuării citirii, auzai râsuri prin colțuri și șoapte; junimiștii schimbau glume pe care anecdotele le sugerase, iar unii în vârful degetelor plecau frumușel.

Dl. Maiorescu însă, cu o paciență rară, continua de a avea aerul că ascultă pe cititor. Zic că avea aerul, fiindcă de multe ori simțea că se gândește la altceva. În fine, autorul mântuia de citit nuvela.

Dl. Pogor impăcient ca totdeauna striga:

— Acum putem să plecăm acasă. Caragiani ne va mai spune vreo poveste în drum.

Era condamnarea nuvelei.

— Pardon, pardon, obiecta dl. Maiorescu grav, am câteva observații de făcut asupra nuvelei d-lui Y.

Și atunci începea o mică disertațiune mai mult sau mai puțin potrivită cu nuvela.

Noi știam că asemenea cuvinte reci, elogioase sunt la dl. Maiorescu genul discursurilor funebre cu care condamna o lucrare. De aceea nu ziceam nimic, era convenit că lucrurile trebuie să se petreacă astfel.

Când se întâmpla să fie și dl. Carp la ședință, lucru rar, atunci d-sa nefiind în curentul subtilităților zilnice a „Junimei”, deodată sărea de pe canapea:

— Mie mi se pare că Maiorescu se înșală când crede că etc.

Și, deodată, în mijlocul plictiselei generale, se încingea o discuție caldă, la care se amestecau mai toți obicinuiții oratori, discuții care durau până pe la două ore ceea ce făcea pe dl. Pogor, când ne luam pălăriile să plecăm, să strige:

— Al dracului și Carp acesta, numai paradoxe susține și dacă ar avea glas ca toți oamenii! Când vorbește, parcă strică geamurile de la Mitropolie!

De altmintrelea era cunoscut lucru că de câte ori dl. Carp venea la „Junimea”, trebuia să se stârneasă discuții lungi, și se explică de ce: între obicinuiții frecventatori a seratelor de la „Junimea”, sub influența mai cu seamă a d-lui Maiorescu, se stabilise un fel de principii de estetică sau de critică convenite, din punctul căroră de vedere se făcea critica lucrărilor literare ce se citeau. De exemplu: se citea o poezie; ce se cerea la „Junimea” pentru ca poezia să fie admisă? Întâi, ca ea să aibă caracterul cam vag și nedefinit, punând o chestie metafizică dacă era posibil; al doilea, ea trebuia să conțină comparații plastice, aceasta se numea la „Junimea” a materializa gândirea abstractă, al treilea, autorul trebuia să se păzească de a trage vreo concluzie, fiindcă regula era ca concluzia să o tragă cititorul, iar nu să fie formulată de autor etc., etc.

Erau de asemenea norme stabilite și pentru celelalte genuri literare precum nuvelă, dramă, tragedie etc.

Așa epopeea era exclusă de la „Junimea”. Un autor care ar fi venit cu o epopee ar fi fost dat pur și simplu afară. În adevăr se stabilise că de la Omer, care a ilustrat genul și pentru care timpul de credință miraculoasă este indispensabil, acest gen nu-și mai avea rațiunea de a fi. Epopeea *Ierusalimul liberat* a lui Tasso, precum și *Orlando furios* a lui Ariosto erau gustate mediocru, dar mai la urmă erau admise cu oarecare toleranță. Cât despre epopeele moderne, la „Junimea” era un răs omeric de ele, precum de *Hénriada* lui Voltaire și *Mihaida*, nu știu bine a cui, căci n-am timp a controla, mi se pare a lui Eliade-Rădulescu¹.

Dumbrava Roșie trecuse la „Junimea”, mai întâi, fiindcă era a lui Alecsandri, și al doilea, nu ca epopee eroică, ci ca bucăți admirabile, detașate unele de altele.

1. Memoria nu-l înșela. *Mihaida* e opera lui Ion Eliade-Rădulescu (n.ed.).

„Junimea” înțelegea altfel genul literar epigrama, nu cum se înțelege de obicei după definiția lui Boileau din *Arta lui poetică*. Cine ar fi venit la „Junimea” cu o epigramă în sensul clasicismului francez:

J'ai vu Agesilas
Hélas!
J'ai vu Atilla
Hola!

ar fi fost dat afară.

„Junimea” își formase gustul în sensul genului epigramatic a lui Bodnărescu, cu toate că nu gustase nici nu înțelesese vreodată epigramele aceluia.

Prin urmare critica la „Junimea” după cei cinci, șase ani de discuții, până s-au stabilit principiile, era relativ ușoară și o putea face cu mai mult sau mai puțin succes oricare inițiat în taina acelor principii. De multe ori când se citea o poezie, auzeam pe vreunul din caracudă șoptind altei caracude:

— Nu văd în ea reprezentatii sensibile.

Sau la cetirea vreunei tragedii, o altă caracudă adresându-se la un tovarăș de caracudărie:

— Acțiunea lânzește.

Desigur că nu în capul lor se născuse asemenea observații, ci ei le luau din manualul regulilor criticei stabilite, utilizându-le și ei după cum puteau.

Când dl. Carp venea la „Junimea”, d-lui care, cum am spus, venea foarte rar, deși junimist fondator de baștină, din cauză că lipsea îndelungat, nu era în curentul principiilor convenționale admise, iar mintea sa pierduse deprinderea felului critice de la „Junimea”. De aceea, ceea ce se părea junimiștilor simplu și evident, d-sale îi se părea lucru cel puțin discutabil și iată de ce se întâmplau ciocniri de idei la fiecare pas.

De altminterlea această estetică dogmatică făcea pe foarte mulți doritori de a face parte din „Junimea” ca să nu se poată aclimatiza.

În adevăr, ia să ne punem în situația unuia care venea pentru prima oară la „Junimea”. Las d-o parte glumele și familiaritatea care-l izbeau la început, căci acest lucru era pentru un om deștept mai mult o atracție decât o repulsie. Auzea citindu-se o poezie, se aștepta să se încingă o discuție cu argumente pentru

și contra, însă de cele mai multe ori asista la o schimbare de cuvinte care aveau aerul mai mult de decizii.

— Elementul plastic lipsește, zicea unul.

— Fondul este o temă patriotică care nu poate emoționa, ideea patriotică nefiind un material poetic.

— Poetul prea se analizează pe dânsul singur. Aceasta slăbește ideea generală.

Iar toată lumea fiind de acord asupra tuturor acestor păreri, condamnând sau aprobând pe autor.

Ce putea să înțeleagă noul venit din această discuție, în care toți erau de acord asupra unor principii pe care el nu le știa și, prin urmare, nu putea să le înțeleagă? Pentru dânsul elementul plastic, materializarea gândirei, condamnarea ideilor abstracte etc., etc. erau lucruri chinezești, în tot cazul îi se păreau dificultăți mari, care puneau bariere între dânsul și „Junimea”.

Era un fel de blocus de teorii intransigente, care înconjura cercul „Junimei” ca un brâu de submine maritime; foarte greu era ca cineva să-l poată forța. Au fost câțiva însă care au forțat acel bloc. Așa mai întâi Vasile Alecsandri a intrat pe porțile mari deschise fără să fie pus la vreo încercare. Poetul n-a înțeles niciodată teoriile estetice ale „Junimei” și nici nu și-a dat osteneala să le înțeleagă. De câte ori l-am văzut la „Junimea”, niciodată nu s-au discutat înaintea lui teorii, ședința era plină numai de personalitatea poetului și de operele sale, care erau departe, foarte departe de a intra în calupurile literare ale „Junimei”.

Ba ceva mai mult, mi-aduc aminte că la „Junimea” genul literar *pastelul* nu era în onoare, era considerat ca o incursiune a picturii asupra poeziei.

De câte ori n-am discutat noi chestia, dacă poezia descriptivă este în adevăr un gen literar și foarte mulți conchideau că nu. Rezultatul la care ajunseseam asupra acestei chestii era următorul: descrierea naturii într-o serie continuă de versuri, care să arate bucați lângă bucați a unui tablou al naturii, este o lucrare mediocră, pentru că descrierea prin cuvinte mai mult sau mai puțin plastice nu-ți reprezintă natura așa cum ea există, prin urmare este cu neputință ca să îmbrățișez cu o singură privire tabloul pe care-l descrii. Așa în *pastelul Rodica la fântână*¹, a lui Alecsandri, prin forța lucrurilor trebuie să arăți întâi cum Rodica se duce la

---

1. Panu citează din memorie, care uneori, ca în acest caz, îl trădează. Titlul *pastelului* e *Rodica* (n.ed.).

fântână, cum scoate apă, cum un flăcău la întoarcere îi iese nainte etc., etc. Un tablou de ansamblu nu poți, prin urmare, avea, din contră, acest gen se pretează admirabil pentru pictură. Un pictor într-un cadru anumit de pânză uzând de perspectivă, de lumină, de colorit etc. îți pune într-un mod *saillant*¹ un subiect de pastel pe care-l poți îmbrățișa cu o singură privire și în care totul se leagă unele cu altele ca în natură. Pe pânză vezi în același timp și pădurea și păsările, și fântâna, și pe Rodica și pe flăcău.

Evident că observația estetică este justă; ea era luată de „Junimea” din dramaturgia lui Lessing.

Cu toate aceste, când venea Alecsandri cu pastelurile sale, era o adevărată sărbătoare, toată lumea i le ridica în nourii cu laudele și nici chiar dl. Pogor, care era copilul teribil al „Junimei”, nu îndrăznea să facă critica genului. Lessing cu dramaturgia lui, „Junimea” cu teoriile ei erau lăsate la o parte pentru a lăuda pe poetul pastelist.

Ba din contră, lașitatea se ducea mai departe, se inventa și se susținea cu timiditate o nouă teorie, aceea a legăturii între diferitele arte și aceea a continuității domeniului picturii cu domeniul literaturii. Am auzit susținându-se de ocazie că diviziunile în artă, ca aceea a sculpturii, picturii, arhitecturii și a literaturii sunt opera creierului nostru, sunt diviziuni artificiale stabilite de critici pentru o mai bună metodă. Ele sunt cum ar fi pentru învățați diviziunile de fizică, chimie, botanică, zoologie etc., care n-au nici o ființă în realitate, de vreme ce fenomenele fizice, chimice în natură nu se prezintă separat, ci amestecate și legate între ele.

Și această subteorie conținea un mare adevăr. Ea era luată din Auguste Comte și Spencer mai cu seamă și între altele era împărtășită și formulată pentru întâia oară de mine, care pe atunci mă ocupam cu chestii sociologice și mă interesa foarte mult clasificarea științelor.

Toate aceste dovedeau un lucru și acesta era singurul adevăr complex. Este că nu sunt genuri superioare și inferioare în literatură și pictură etc., totul atârând de talentul artistului.

Desigur că un pastel nu dă mult de muncă intelectuală unui poet. Ca să faci un pastel n-ai decât să iei un pârau, câțiva copaci, o privighetoare și o fată care se duce cu cofa la fântână. Iată toate elementele unui pastel; ba dacă mai adaogi că în

---

1. Izbitor (fr.).

depărtare auzi un câne lătrând sau urlând și dacă scena se petrece înspre seară, dai tabloului o tinctură melancolică care mișcă inimile simțitoare.

Dar dacă ai toate elementele pastelului, nu înseamnă că ai făcut pastelul, căci el este opera artistului și lucrarea e bună sau rea, după valoarea aceluia. Iată de ce pastelurile lui Alecsandri fiind bune, nu suscitau nici o critică și nimenea auzindu-le citite nu se gândea la teoriile estetice ale lui Lessing.

Îndată însă ce un alt poet venea la „Junimea” cu pasteluri, atunci toți căpătau glas și teoriile „Junimei” asupra acestui gen recăpătau autoritate. Așa era un poet, el e mort demult, Neculce Beldiceanu, care avea talent, un talent tulbure, nehotărât, dar talent. Beldiceanu aborda toate genurile literare și au rămas lucruri bune de la dânsul. Când venea el cu pasteluri, toată lumea striga. Mai întâi striga că sunt imitate după cele ale lui Alecsandri și era adevărat, căci genul era imitat, după cum toți poeții până în momentul de față sunt imitatori ai lui Alecsandri, de vreme ce cel dintâi care a introdus acest gen în literatura română a fost poetul de la Mircești.

Mult haz mai făceam noi de supărarea și protestările indignate ale lui Beldiceanu față cu această acuzare. El se ridica cu violență și căuta să ne dovedească că nu le găsește la Alecsandri. Pentru aceasta parcă-l văd și acum cum se repezea la bibliotecă, cum aducea *Convorbirile* și citea pastelurile lui Alecsandri, apoi citind pe ale sale făcea comparații între ele zicând:

— În pastelul cutare a lui Alecsandri, poetul vorbește de doi boi pe care țaranul îi aduce în curte după ce a brăzdat ogorul, iar eu vorbesc de vaca care se întoarce de la imaș seara mugind cu glasul ei, care cuprinde întreaga gamă, de la notele cele mai ascuțite până la cele mai profunde, după vițelul pe care știe că-l va găsi în ocol. Unde vedeți asemănare și imitația, adăugea în mod victorios.

Iar noi râdeam și mai mult de acest fel de demonstrație a bietului Beldiceanu.

Căci Beldiceanu se apăra în această privință în modul în care toți imitatorii unui gen s-apără când sunt acuzați de imitație. În adevăr, eroarea tuturor acestora vine de acolo că ei confundă genul cu ceea ce au pus ei de la dânsii în calupul genului.

Sunt două feluri de imitație, unul este cel vulgar, care poartă numele de plagiat, prin care un poet plagiază subiectul, comparațiile, până și expresiile. Când cineva este prins cu asemenea

lucruri, discuții nu se mai încap, îl pui pur și simplu pe două coloane și totul e sfârșit.

Cu imitația genului nu e tot așa. Poetul își combină el, cu alte elemente, proprii ale lui, acțiunea. În lucrarea sa nu găsești nimica care să aparțină în propriu altuia, dar genul, adică natura poeziei, felul de desfășurare, factura, fiind a altui poet, este imposibil ca să nu fii izbit de asemănarea genului și nu poți ca să nu zici poetului că este un imitator.

Acest lucru nu voia să-l înțeleagă Beldiceanu, după cum n-au voit să creadă și de la dânsul încoace o mulțime de alți poeți în *ogorul literaturii noastre*.

Această chestie este foarte delicată și complicată. S-ar putea face din tratarea ei un volum. Dar ca cititorul să vadă mai bine cum Beldiceanu n-avea dreptate în chestia pastelurilor sale (Beldiceanu însă are lucrări originale foarte drăgălașe), voi arăta ceea ce a pățit dl. Iacob Negruzzi cu un poet corespondent, foarte irascibil și foarte susceptibil asupra originalității sale.

Dl. Iacob Negruzzi, pe timpul de care mă ocup, primește de la un corespondent următorul sonet:

SONET

de G.

Vezi tu colo de-o parte,
Ca un vânt îngrozitor;
Cum aruncă și străbate,
Țărâna unui muritor.

Și cum duce în depărtare,
Peste țărături, acel vânt,
Țărâna ce-n spulberare
Dezvălește un mormânt.

Vântu-i viața-mi rătăcită
Și-acea țărână înnegrită
E-al meu suflet amărât.

Ceasul ce mereu tot trece,
E mormântul trist și rece,
Ce ne-așteaptă la sfârșit.

Ca lucrare poetică merge, e mai presus de mediocru. Dacă autorul ar fi scos singur din capul lui acest sonet, ar fi fost ceva,

și fiindcă în *Convorbiri*, ca în orice revistă, s-au publicat și lucruri mai mediocre chiar, sonetul d-lui G. putea să treacă și el.

Din nenorocire, acest sonet era un simplu pastiş, o simplă imitație servilă și școlărească de pe un alt sonet al poetului Sihleanu, mort tânăr. Dl. Iacob Negruzzi îi reproduce corespondentului, alături cu sonetul lui, și acela al d-lui Sihleanu. Iată-l:

SONET

de Sihleanu

Peste țărmuri depărtate,
Vezi tu râul călător
Cum în valuri turburate
Se azvârle în izvor?

P-a lui maluri singurate,
Vezi cum vântul mugitor
Mișcă trestia ș-o bate
Șuierând îngrozitor?

Râu-i viața-mi zbuciumată
Ș-acea trestie mișcată.
E al meu suflet dureros;

Viitorul ce m-așteaptă
E pustia cea deșartă
De pe malul nisipos.

Dl. G. a fost furios de această paralelă și pentru aceasta a înjurat pe redactorul *Convorbirilor*. Probabil că nici astăzi acela nu e convins că dl. Negruzzi avea dreptate.

De cât nu trebuie să generalizăm prea mult, ca în orice lucru. Nu urmează că dacă cineva a inventat un gen literar, apoi nimenea nu mai poate după dânsul să se servească de el fără să fie imitator. Așa, este drept că Petrarca cel dintâi cu succes a maniat sonetul, nu urmează de aici că toți care au scris sonete în timp de cinci sau șase sute de ani după dânsul au făcut numai pastişe.

Acest lucru se poate aplica teatrului mai cu seamă. Evident că toate vodevilurile s-aseamănă, precum și toate melodramele, dar vodevilurile și melodramele scrise de autori originali se deosebesc îndată cât de colo.

*

Dar ia să mă întorc cam departe de unde plecasem. Cititorii care m-au urmărit își aduc aminte că începusem a vorbi despre oamenii de spirit de la „Junimea” și de oamenii inteligenți, dar fără spirit, și m-am oprit în mijlocul drumului, împins de deosebite digresiuni, care se impun când cineva scrie amintirile sale. Am vorbit deja de categoria întâi și a doua. Îmi rămâne de a vorbi de oamenii de a treia categorie, de oameni inteligenți și de spirit în același timp. Cititorii vor înțelege că nu pot vorbi și de a patra categorie, adică de cei și fără inteligență și fără spirit.

Sunt oameni dăruți de natură, la care inteligența se poate manifesta sub toate formele posibile; ei pot aprofunda o chestie serioasă și a-și arăta vederi care rămân, dar în același timp ei pot să scoată din capul lor scânteii de spirit în chestiile cele mai aride. Întocmai cum un fizician scoate scânteii dintr-o mașină electrică. Ei pot mania în vorbă și în scris toate calitățile spiritului, pe care în literatură le găsim separate și clasificate. Ei pot găsi forme neașteptate și agreabile surprinzătoare acolo unde un altul n-ar fi găsit decât o singură notă, ei pot trage vederi nouă dintr-un subiect deja stors până la banalitate. Ei maniază cu ușurință argumentarea serioasă, ironia, persiflagiu, epigrama, nota dramatică apropo de orice subiect. Într-un subiect care pare banal, ei găsesc ocazia unei observații profunde; ei știu ca dintr-o temă serioasă să scoată din când în când observații picante, care să producă o atmosferă estetică, unde altul n-ar fi găsit decât monotonie și plictiseală.

O întrebare: spiritul strică seriozității unui subiect? Atârnă după împrejurări. Dacă tema e serioasă, evident că ea trebuie tratată ca fond în mod serios și numai înflorită prin trăsături de spirit. Nu poți trata chestia unui impozit numai cu lucruri de spirit. Dar dacă tema este ușoară, atunci este o greșeală ca cineva s-o trateze în mod cu totul serios, spiritul în acest caz se impune.

Dar spiritul nu este numai o jucărie a minții, o parte lucitoare, un capriciu al inteligenței, el este o formă a gândirii, și sub forma cuvintelor de spirit se pot spune de multe ori lucruri foarte adânci.

Ar trebui să mă întind mult, foarte mult, ca să documentez acest lucru.

De altminterlea cititorul inteligent poate face el lucrarea.

Sunt lucruri de spirit care definesc o situație asupra căreia un om serios trebuia să facă un lung discurs.

Am citat mai sus, printre oamenii curat cu spirit, pe răposatul Bobeică. Acela avea însă cuvinte de spirit mai rar, care zugrăveau o situație și exprimau o profundă observație. Dar avea câteodată și de acestea.

Iată unul: se știe că Bobeică era jucător de cărți, însă în ultimii ani șansa îl părăsise pe de o parte, iar pe de altă parte nu mai avea mijloace, nu dispunea de un capital pe care să-l riște. Poate din această cauză îl părăsise și norocul. Se mulțumea deci să joace pe sume mici, uzând mai mult de expediente la o bancă mare.

Pe de altă parte, se știe că în urma căderii lui Ioan Brătianu la 1888, regele, într-un spirit de împăcăciune, chemase la guvern pe d-nii Theodor Rosetti și Carp, adică pe junimiști, un partid care nu avea legături pe atunci în țară.

Costică Bobeică era junimist, junimist vesel și sceptic. Într-o zi la Cameră îl întâlnește dl. Carp; iată deci față în față doi oameni de spirit, unul cu morgă și altul fără morgă.

Dl. Carp, cu oarecare cruzime (cruzimea nu e totdeauna un element al spiritului), îl întreabă pe Bobeică:

— Bine Bobeică, ia spune-mi cum faci că tu, fără parale, joci cărți?

— Apoi dă-mi voie excelență, replică imediat Bobeică, ca să te întreb și eu pe d-ta, cum faci de guvernezi țara fără partid?

Dl. Carp era vădit bătut. Răspunsul lui Bobeică nu era numai un cuvânt de spirit, era adevărul exprimat în câteva cuvinte, sub o formă glumeată și scânteietoare.

Cuvântul lui Bobeică a rămas, și adevărul crud care-l exprimă îl urmărește pe dl. Carp și partidul său până acum. Cuvântul lui Bobeică a rămas și după 16 ani adevărat în oarecare parte; din fericire pentru junimiști într-o mică parte, dar încă a rămas.

Oamenii de spirit, când sunt și inteligenți, sunt profunzi observatori. Oarecum inteligența observă, iar partea cea veselă și scânteietoare găsește forma ușoară și plăcută pentru a exprima observația sau cugetarea.

Cine nu cunoaște comediiile lui Labiche? Pentru mulți, Labiche este un autor comic, care a distrat mai multe generații. Criticii serioși însă îi dau un loc mai sus. Acela era în același timp și un profund observator, de multe ori un adânc cugetător. Este unul dintre rarii autori a căror piese ușoare și vesele ascund mai totdeauna o profundă observație psihologică, sau pun în evidență unul din acele infirmități sau imperfecțiuni a naturii omenești.

Cine n-a văzut piesa *Le voyage de monsieur Perichon*! Perichon, un burghez îmbogățit, înfumurat și grandoman, se simte umilit în amorul lui propriu că Alpii au o înălțime așa de covârșitoare față cu persoana lui. Aceasta-l supără; de aceea s-adresează la un pictor, pe care îl tratează ca pe un meseriaș, să-i facă un tablou în care să reprezinte un Perichon mare, foarte mare, privind la niște Alpi mici, foarte mici. Această fantazie spirituală face cât o întreagă disertație asupra îngâmfarei de sine.

O altă observație. Toată lumea vorbește de recunoștință și de gratitudine și laudă pe cei care sunt recunoscători binefăcătorilor lor. Ei bine, adevărul este că pentru mulți recunoștința este o sarcină a conștiinței, ei sufăr de faptul că dătoresc un bine pe care altul i-a făcut; este o față a egoismului naturei omului și ceea ce e mai surprinzător, e că între un om care face bine și cel care primește binele, mulțumirea este mai mare la făcătorul de bine decât la acel căruia i s-a făcut binele. Este iarăși chestie de egoism și, în treacăt vorbind, aici morala nu concordează tocmai, tocmai cu inima omenească; morala predică ca o datorie să faci binele, iar nu pentru satisfacția ta personală, iar recunoștința ca o obligație firească către binefăcător. În realitate este aproape contrariul.

Labiche, fără lungi disertații, pune prin personagiile sale în evidență acest mare adevăr psihologic.

Lui Perichon îi scăpă viața un tânăr care face curte fiicei sale, oprindu-l pe marginea unei prăpăstii. De a doua zi Perichon începe a trata pe tânăr cu răceală; de câte ori îl vede își aduce aminte că îi datorește ceva. Tânărul, din această cauză, riscă de a fi concediat și a pierde fata pe care o iubea. Atunci, acela recurge la următoarea stratagemă: într-o ascensiune în munți, s-aranjează astfel încât simulează riscul de a cădea într-o prăpastie, pentru ca Perichon să pună mâna pe el și chipurile să-l scape, iar el să facă că grație acestei intervenții n-a căzut în fundul prăpastiei. În adevăr, tânărul s-adresează cu lacrimi prefăcute de recunoștință zicându-i:

— D-le Perichon, mi-ai scăpat viața.

Iar acest burghez ridicul de îngâmfat nu mai voiește să se despartă un minut de acela căruia el i-a scăpat viața, lucru pe care-l spune la toată lumea și pe care-l repetă tânărului în fiecare pas.

Pentru ca să se bucure în permanență de plăcerile actului său de salvare, Perichon acordă aceluia mâna fetei sale.

Aceste exemple arătau cum pe calea spiritului se pot spune lucruri adânci.

*

Genul care comportă desfășurarea și punerea în acțiune a spiritului este comedia, căci în satiră se arată o altă față a spiritului. Comedia pot zice că este opera oamenilor de spirit, de aceea în acest gen, care este foarte răspândit, găsim piese relativ foarte puține care să întrunească calitățile cerute.

Ar fi mult de zis asupra diferitelor genuri literare, mai cu seamă asupra dramei în raport cu comedia. Mulți își închipuiesc că e mai ușor de făcut o comedie decât o dramă. Zău, nu știu dacă contrariul nu e mai adevărat. De altminterlea nu poate cineva să afirme superioritatea unui gen asupra celuilalt, fiindcă toate genurile sunt egale când operele respective sunt bune.

S-ar părea că drama, care pune în mișcare marile sentimente, puține la număr, exploatând emoțiile zguduitoare ale sufletului, este mai ușor de lucrat decât o comedie, în care autorul nu lucrează cu sentimente mari și permanente, ci cu nuanțe de sentimente în care pune în mișcare acele clipe trecătoare pe care, ca să le surprinzi la om, trebuie să fii un bun observator, prezentând publicului cu nimicuri situații absolut interesante și pline de adevăr.

În realitate și un gen și un altul sunt foarte grele, căci dacă în dramă iei dinainte de-a gata un sentiment mare, de exemplu amorul, sau iubirea de mamă, sau răzbunarea, modul cum tratezi și analizezi aceste sentimente face personalitatea autorului.

La „Junimea”, partea dramatică a fost poate cea mai slabă. „Junimea” avea poeți, nuveliști, dar dramaturgi nu¹. Nici unul de la „Junimea” nu s-a deosebit în mod special în dramă sau în comedie. Bodnărescu a încercat genul tragic prin *Rienzi*. Piesa, dacă s-ar fi jucat, nu ar fi putut reuși, ea compunându-se din dialoguri cu așa-numite ciocniri de sentimente, de o paliditate descurajatoare. Piese de teatru au scris mai mulți; așa, căpitanul Bengescu, astăzi general în retragere și membru în marele partid cantacuzinist², a scris: *O palmă la bal mascat*. Nu știu dacă această piesă s-a jucat pe vreo scenă. Mi-aduc aminte însă că conținutul

1. Amintirile lui Panu fixează fizionomia „Junimii” dintre anii 1872-1875. În anii aceia Caragiale nu se alăturase societății literare junimiste, pe care începuse s-o frecventeze (filiala ei bucureșteană) în mai 1878. De altfel prima sa operă dramatică (*O noapte furtunoasă*) e realizată în 1879 (n.ed.).
2. Ramura conservatoare condusă de G.Gr. Cantacuzino (Nababul) (n.ed.).

piesei n-avea mare valoare, însă ca așezare scenică și ca mișcare ea era lăudabilă; cunoșteai de pe atunci că autorul are temperament de teatru, iar viitorul a dovedit-o.

Dacă piesele d-lui Bengescu ar avea și calitatea conținutului, atunci desigur că d-sa ar fi printre cei doi sau trei din autorii noștri dramatici.

Cel care a scris mai mult în acest gen la „Junimea” este, desigur, dl. Iacob Negruzzi. Cu toate aceste dl. Iacob Negruzzi n-a reușit în acest gen, comediile d-sale au o preocupare vădită literară, deloc scenică. Forma care le-o dă autorul, adică a versului, trădează această preocupare; ele sunt dialoguri, de multe ori frumoase, în care se arată idei și sentimente fără nici o realitate.

Și, lucru curios, dacă era unul la „Junimea” care să fie mai propriu pentru comedii, desigur că era dl. Negruzzi. D-sa avea spirit, avea și simțul ridiculului și spiritul observației, dovadă că excela în scrierile satirice precum faimoasele sale *Copii de pe natură*.

Dar se pare că pentru comedie se cere încă ceva, care îi lipsea d-lui Negruzzi; așa dacă ai lua tipurile sale arătate în *Copii de pe natură* și le-ai lega printr-o intrigă oarecare unele cu altele, ar ieși comedii originale și cu haz. Ei bine, acest lucru n-a putut dl. Iacob Negruzzi să-l închege niciodată; preocuparea sa înainte de toate literară îi tăia aripile fantaziei și a humorului său cunoscut.

Se înțelege că tot Alecsandri rămâne singurul dramaturg de la „Junimea”, venit iar nu creat. Alecsandri a publicat multe piese în *Convorbiri*, precum: *Ginerele lui Hagi-Petcu*, *Ciocoii*, *Drumul de fier*, *Hartă*, *Răzeșul* etc. Necontestat că Alecsandri avea temperamentul dramatic. Mai întâi de toate, Alecsandri era un om de foarte mult spirit, conversația sa era totdeauna semănată cu trăsături hazlii, iar personagiile din piesele sale vecinic vesele, nostime, deși superficiale și câteodată chiar artificiale.

Alecsandri știa să dea spirit tuturor personagiilor sale, chiar prostiile pe care le pune în gura unora provoacă hazul. Poetul de la Mircești, dacă nu strălucea printr-o mare putere de invenție, dar avea într-un grad deosebit puterea de asimilație. Alecsandri creează pentru interesul cauzei un întreg repertoriu de mici piese într-un act, canțonete, proverbe etc., și aceasta între 1858 și 1864. Unirea Principatelor a fost un mare element de deșteptare a spiritului românesc în toate direcțiile. Acest eveniment mare politic trebuia exploatat, răspândit, trebuia să intre în mintea dacă nu în inima tuturor, de aici și necesitatea de reprezentații, de ceremonii, de spectacole etc.

Așa, la teatru trebuiau piese de ocazie, care să întrețină ideea precum și sentimentul național. De la divanul ad-hoc, în care pentru prima oară țărani sunt introduși în viața politică, fiind aleși în acel divan, ei ajung la modă, începe a se vorbi de talpa țării. Alecsandri face piese de ocazie, în care scena se petrece la țară, în care țăranul și țărancă sunt poetizați precum și viața lor simplă.

De două rele sufereau satele: de crâșmarul evreu și arendașul grec. Alecsandri îi pune pe scenă în *Lipitorile satului* făcând din țărani poetizați, victimele acelora; apoi, cu *Nunta țărănească* și cu alte piese, precum *Doi țărani și cinci cârlani* etc., el, împreună cu Costache Negruzzi și cu Matei Milo, creează un teatru național ușor și adecvat circumstanțelor.

Se mai întâmplă că găsesc și un muzicant de talent ca Flechtenmacher, care, cu muzica lui ușoară și originală, dă pieselor scrise în grabă de Alecsandri, Costache Negruzzi, Milo farmecul pe care muzica îl aduce totdeauna la orice spectacol.

Dar trebuie să sfârșesc odată cu oamenii de spirit.

Printre oamenii de spirit și inteligenți de la „Junimea” erau d-nii Pogor, Grigore Buicliu, Iacob Negruzzi și... afară încă de câțiva, dl. Carp.

Dl. Carp întrunea gama complexă a inteligenței, căci el putea mania cu aceeași facilități și seriosul și comicul, și gravul și ușorul. La „Junimea” el mergea câteodată până la paradox, el prezenta chestiile sub o formă nouă care provoca discuții. Dl. Carp nu era iubit la „Junimea”, era mai mult temut și respectat; temut pentru spiritul său sarcastic, respectat pentru fondul său de cunoștințe.

Și aici pun o întrebare: spiritul servește unui om în vază, de ex. unui om politic? S-ar părea că e o întrebare absurdă, căci toată lumea știe cât de mult înalță pe om acest giuvaer al inteligenței. Dar eu nu mă gândesc la aceasta când pun întrebarea, ci voiesc să întreb: îi folosește sau îi strică unui om prea multul spirit, adică interesele sale nu sufăr de această exuberanță a inteligenței? Eu cred că pe cât îi folosește, atâta îi și strică și că, cântărite toate, mai că aș înclina a spune că mai mult îi strică decât îi folosește. Și exemplu este chiar dl. Carp.

Fără spirit, dl. Carp ar fi fost unul din oamenii recunoscuți de serioși, de toți, fără deosebire, răutatea nu s-ar fi putut exercita pe tema omului nesian, cum s-a exercitat de multe ori; în același timp, nu și-ar fi creat o mulțime de dușmani, care n-au contractat animozități decât din cauza spiritului său caustic sau a aporurilor sale cam răutăcioase.

Oamenii cu inteligență vulgară, mai cu seamă, sunt dușmanii neîmpăcați a acelor cu spirit, pe care îi consideră sau se prefac că îi consideră ca lipsiți de seriozitate.

De câte ori dl. Carp n-a trebuit să sufere în viața sa de această calitate, care a trecut în fața multora drept un mare defect!

În schimb, spiritul unui om atrage naturile alese, subțiri, care își fac o adevărată plăcere ca să savureze finețele ateniane a unui om cu multe resurse intelectuale. De aceea dl. Carp are și admiratori pe lângă detractori. Mai cu seamă pentru un om politic această însușire este necesară; eu nu prea am cunoscut-o la prea mulți oameni politici. Se spunea că Manolache Costache avea mult spirit, nu știu, nu l-am cunoscut. C.A. Rosetti avea de asemenea spirit, însă în intimitate, nu la tribună; când vorbea în public, vedeai că școala declamatorie și gravă de la 1848 se resimțea. Ion Brătianu avea spirit, dar spiritul său de multe ori consista mai mult în farmecul cum spunea un lucru și în simpatia care se degaja din persoana sa. El avea mai degrabă fineță, care e deosebită de spirit.

Fineța nu răsare dintr-o frază, dintr-o ripostă, ea nu izbește printr-un cuvânt la locul lui; fineța este acea subțietate a spiritului care face pe cineva ca să prezinte o chestie sub forma cea mai favorabilă pentru cei care ascultă și să eviteze, fără a avea aerul, dificultățile și obstacolele. Un om fin înseamnă un om care, din multe ce ar putea să spună, nu spune decât jumătate și acea jumătate satisface pe toată lumea, tocmai fiindcă fiecare simte că n-a spus tot ce avea de spus oratorul și că cu intenție a făcut omisiune sau a evitat de a aborda chestia întreagă.

Aș putea zice că fineța este întrebuințarea spiritului în proceduri, iar spiritul este jocul liber și neînfrânat al fațetei lucitoare a inteligenței. În genere, omul de spirit nu menajează, fără a lovi brutal. Sunt oameni de spirit care când le vine ideea în minte și cuvântul pe buze, nu se pot opri a nu le exprima, chiar dacă aceasta le-ar strica: este ceva mai tare decât dâștii, este nevoia de a descărca pila inteligenței încărcată de electricitate.

Din contră, omul fin sacrifică orice pentru un rezultat la care tinde; îi vine în minte o idee, nu o spune, dacă ea ar putea să-i strice efectului ulterior la care tinde. Din această categorie de oameni făceau parte, o mai repet, Ioan Brătianu, precum și C.A. Rosetti.

Un om brutal poate să aibă spirit? Desigur că da, însă spiritul la dânsul îmbracă aceeași scoarță grosieră. Bismarck era și inteligent

și de spirit, însă cu natura lui autoritară și aspră, spiritul când îl făcea era brutal și ustura, el nu cunoștea acele nuanțe ateniane care caracterizează mai cu seamă spiritul francez și român.

*

Dar spiritul variază aproape de la om la om, aş putea zice că după cum nu sunt în natură două frunze absolut identice, așa nu poți găsi doi oameni cu calitate identică intelectuală.

Era la „Junimea” un om de mare valoare, care în același timp era și om de spirit: Alexandru Lambrior, care a lăsat după dânsul în filologie urme neșterse. Desigur că Lambrior era un om de spirit, dar cu o turnură a țaranului român; vorbesc de spiritul fin și apreciat de la țară. Lambrior era departe de a semăna cu Creangă. Spiritul lui Creangă era spiritul țaranului, spiritul lui Lambrior era spiritul lui propriu, pus în calupul național. Și unul și altul se născuse și trăise la țară, chiar în același județ, județul Neamț. Dar de la o vârstă destinul îi separase. Creangă, învățând la Socola și pe urmă la Școala normală pedagogică, rămâne, prin firea lui, prin limba și apropourile lui, țaran în toată puterea cuvântului. Lambrior face liceul, universitatea, merge la Paris și iese diplomatul școalei de *Hautes études*, devine om cult în toată puterea cuvântului. Îi rămâne însă ceva lui Lambrior: natura și gusturile copilăriei sale. El, în vorbă, nu mai întrebuințează limba țărănească subțiată ca Creangă, el vorbește ca orișice om cult, însă natura spiritului lui, cum am spus deja, păstrează întipărirea anilor de copilărie. Mai mult, când vrea el, vorbește ca la țară întocmai ca un țaran, decât aici este deosebirea lui de Creangă; Creangă nu poate vorbi în limba și cugetarea unui om cult, pe când Lambrior vorbește și într-un fel și în altul, după nevoie.

Pentru Lambrior, limba de la țară, care îi devenise străină în uzurile de toate zilele, îi rămâne ca o limbă învățată și pe care nu o uită, este ca cum ar ști cineva două limbi deosebite, pe care dacă le cunoaște bine, nu le amestecă și nu le confundă, ci se servă când de una, când de alta după voință. E un fenomen foarte curios, pe care nu l-am mai întâmpinat la altul.

Lambrior când voiește a scrie în limba țaranului, scrie tot așa de pur ca și Creangă, aş putea zice mai remarcabil decât Creangă.

Dovadă, Lambrior, naționalist înfocat, în curent cu toate obiceiurile, datinele etc. de la țară, a început în anul 1875 în *Convorbiri*

literare un studiu foarte interesant intitulat: *Obiceiuri și credințe la români*. Studiul era împărțit în mai multe capitole și anume: *Cumetriile, Jocurile copiilor, Înmormântările*.

Din nefericire el a publicat numai două articole asupra acestor trei capitole, studiul însă a fost întrerupt din cauză că a plecat la Paris, așa că am fost lipsiți de urmarea acestor relatări.

În capitolul *Cumetriile*, Lambrior dă un specimen de ceea ce se petrece între țărani la botezul unui copil: femeile vorbesc între dânsese, iar bărbații spun tot felul de prujituri și întâmplări. Iată un specimen de limba țărănească a lui Lambrior: este vorba de o întâmplare cu dihania de urs.

Umblam, zice unul, după o găină sălbatică ce de multă vreme auzisem codcodăcind prin smidă¹, când, la capătul plaiului, colo, știi, drept bradul cel pârlit... – he! he! răspunde altul, ce sta cu ochii ținută la povestitor – numai iacă o dihanie cătumiți-i namila stătea în cărare parcă-mi aținea calea; aprind într-însa, că Doamne îndămână-mi mai venea, ș-o chitesc drept în frunte încât nici n-a mai mișcat. Era un urs birz, ținut în frunte, pare-mi-se că tocmai acela care astă-primăvară mi-a luat un cârlan, de m-a durut în suflet – știi cârlanul cel terțin.

— Dar dumitale ți-a mers bine, răspunde un altul, că în loc de o zamă de găină, te-ai ales cu o piele de urs, dar mie mi s-a sfetit mai rău: era despre sară și mă dusesem să-mi aduc boii; scobor pe *sghiabi*², când, la capătul *tarniței*³, iacă dihania de urs după ce-mi movilise boul, și acum ședea nepăsător deasupra pe *partamuri*⁴; așa m-am aprins de mânie văzându-mi boul pierdut, încât mi-am zis în mine: de acum totuna mi-e, ori eu, ori el; pun mâna pe o tesitură și strigând înfricoșat ca să-i iau apa de la moară, am și repezit într-însul. N-a stat dihania de pricină, ci a rupt-o de fugă.

Aceasta este limba țaranului pe care eu o aud în fiecare vară vorbită la poalele Ceahlăului.

Lambrior era român în toată puterea cuvântului, era un dicționar viu a cuvintelor de la țară și un cunoscător perfect al datinelor și a obiceiurilor țărănești. Studiul său început și, din nenorocire,

1. Smida este o pădure de brazi arși, în care au crescut tufe nouă (n.a.).
2. Sghiaburi este o cărare prin valea dintre doi munți (n.a.).
3. Tarnița este un drum bătut de oi sau de vite prin un loc greu de umblat (n.a.).
4. Partamuri se numesc bucățile dintr-o vită ruptă de urs, pe care acesta le face grămadă și apoi se suie deasupra lor, fapt ce se numește „a movili” (n.a.).

nesfârșit a obiceiurilor și credințelor la români este o capodoperă în privința meticulozității și a preciziei. Așa, de pildă, *Jocurile la copii*; eu nu cunosc ceva analog în limba românească. Pe lângă *Inelușul-învârticuș* și *Baba oarbă*, apoi ne mai vorbește de un joc numit *Dupii*, de care eu nici n-am auzit, precum de un altul numit *Haleamalea*. Lambrior ne mai spune chiar în versuri cum se începe jocul, cu următoarea formulă foarte curioasă și neînțeleasă:

Unu-i malea,
Două-i calea;
Trei e rugul,
Ciuturugul
Hai du-te.

Sau:

— Halea-malea,
Încotro-ți-e calea?
— Deschide porțile
— A cui porți?
— A lui Basaraba
— Ce dai vama?
— Un cățel
Și un purcel
Și pe cutare
D-un picior.

Lambrior nu începuse să scrie acest studiu, așa fără nici un rost literar sau științific.

O mică introducere spune lucru. De altmintrelea acestea le auzeam la „Junimea” adesea de la Lambrior. Foarte nervos, poate din cauza boalei de care a și murit – oftica –, el se înfuria la „Junimea” de o furie de care noi făceam haz, măcar că în fond avea dreptate, dar făceam haz de forma exuberantă prin care-și arăta indignarea. Foarte conservator din firea lui, Lambrior avea trei mari necazuri: avea necaz contra profesorilor de gramatică și a gramaticilor, în contra culegătorilor de obiceiuri, datine și credințe și în contra liberalilor.

Când îl puneai pe vreuna din aceste teme, el nu mai sfârșea și departe de a fi plictisitor, din contră, înveselea pe ascultători și plăcea chiar celor care erau de o altă părere.

Pe gramatici îi ura, fiindcă el susținea, și de multe ori cu foarte mare dreptate, că gramaticii schimonosesc limba și sub

pretext de îndreptare o denaturează. Așa el se înfură când vedea într-o gramatică, că să nu zică cineva că a pus *căciula în cap*, fiindcă aceasta e un idiotism, și să zici că ai pus *căciula pe cap*, și adăugea: „auzi câțiva caraghioși cu logica lor îngustă să îndrăznească a critica logica de mii de ani a unui popor întreg”!

D-apoi când era vorba de colecții, de datine și obiceiuri populare! Cum ieșea o carte de acest fel, o cumpăra și începea a o citi cu voracitate și cu siguranța mai de înaintea că are să găsească tot felul de năzdrăvănii.

Câteodată, ducându-mă acasă la dânsul, îl găseam plimbându-se furios prin odaie:

— Ce mai este pe ziua de astăzi, îl întrebam.

— Auzi caraghiosul de... un culegător, după ce inventează obiceiuri pe care de când sunt eu nu le-am auzit că ar fi la țară, apoi le mai botează pe urmă cu numele că sunt de la strămoșii noștri romani.

Și pe tema aceasta făcea o diatribă vehementă în contra stricătorilor și falsificatorilor limbei și obiceiurilor.

Un parantez. Apropo de asta, Lambrior avea mare dreptate. Nu-și poate închipui astăzi cineva cum boala denaturării și a romanizării tuturor era răspândită pe atunci, și aceasta din cauza ignoranței colecționarilor, în prima linie, și numai în a doua linie venea reaua-credință.

Să dau un exemplu: Eu învățasem la școală, ca toți care au trecut prin ea, povestea cu *Răpirea Sabinelor*; așa se explica cum adunătura numai de bărbați, la fondarea Romei, își găsi femei.

La țară la noi este încă și acuma obiceiul la nuntă că flăcăul, înconjurat de mai mulți călări, vine la casa miresei simulând că o răpește. Atâta a trebuit criticilor și adunătorilor de obiceiuri! Imediat toți în cor începură a striga: Acest obicei datează de la răpirea sabinelor la romani și dovedește cum ne tragem în linie dreaptă de la aceia.

Mărturisesc că am avut totdeauna bănuiele asupra afirmărilor patrioților noștri și mai cu seamă asupra științei lor. De multe ori îmi ziceam, cum se poate ca un asemenea obicei, găsit numai la romani, s-a putut păstra prin atâtea peripecii ale veacurilor până la noi, și cum mai cu seamă e cu puțință ca să se prefacă în obicei, la noi, o simplă întâmplare izolată ca aceea a răpirei sabinelor, acuma aproape 2 700 de ani!

Eu știam din cele ce citisem că obiceiurile, deși se păstrează, dar se modifică și ele încetul cu timpul, precum limba, precum ori

și ce este omenesc. Așa, citisem *Obiceiurile la români*, de Cantemir, la începutul veacului al optsprezecelea și constatasem că este o deosebire între ele așa cum ni le arată Cantemir, și chiar între cele de astăzi, presupunând că Cantemir n-a înflorit lucrurile.

Între multe alte ale mele obiecte de studiu și preocupății a fost, am mai spus-o și altă dată, și *preistoria* și în acest scop începusem a citi o mulțime de cărți, precum Lubock și alții.

Ei bine, pentru marea mea mirare, în acele cărți, care se ocupau și de moravurile și obiceiurile la popoarele primitive, atât europene precum *Paștii*, precum și triburile din Africa, populațiile din Asia etc., am găsit că la foarte multe triburi și populații căsătoria se face prin faptul că bărbatul se duce și răpește cu forța pe femeie, iar într-o stare mai superioară, se convine mai de înaintea între părinții tânărului și a fetei căsătoria, iar răpirea cu forța este o simplă formalitate.

Cu alte cuvinte, constatăm că ceea ce patrioții noștri susțineau că numai la romani a avut loc episodul cu răpirea sabinelor, această formă de a contracta căsătoria este obicinuită la mai multe popoare și atunci îmi puneam, precum îmi pun și acum, întrebarea: oare nu e mai rezonabil să explicăm obiceiul care încă este la români ca o rămășiță luată de la cine știe care popoare din multele cu care au fost în contact, decât sărind veacuri, să ne transplantăm tocmai la fabula cu răpirea sabinelor? Închid parantezul.

Iată de ce furiile lui Lambrior în contra culegătorilor de datine și obiceiuri erau întemeiate, și fiindcă sunt pe tema aceasta, să mai zic încă ceva.

Când am citit întâiași dată, înainte de a intra la „Junimea”, colecția lui Alecsandri de poezii populare, am rămas într-o admirație profundă față cu acest popor românesc, care a scos din creierul său atâtea neasemănate capodopere. Eram într-un continuu extaz și comunicam aceasta lui Lambrior care și el împărtășea perfect entuziasmul meu.

Mai târziu, la „Junimea”, am ținut și eu o conferință chiar despre poezii populare, am început a studia lucrul mai cu sânge rece și fui izbit de oarecare modernisme de stil și de imagini aparținând mai mult poeziei culte decât celei de la țară, și cu foarte mare timiditate am zis odată lui Lambrior:

— Ascultă, oare nu cumva Alecsandri a mai dres pe ici pe colo poeziile culese? Oare, cutare imagine și oarecare turnură de vers nu este a lui? Păstrat-a el cu incorecțiunile naturale, versurilor care se perpetuează din gură în gură toată originalitatea lor?

Lambrior, care avea mare admirație pentru Alecsandri și pentru cinstea lui de culegător, se supără și îmi zise:

— Cum îți vin prin cap asemenea lucruri? Alecsandri nu este un patriot strigător ca alții.

Cu toate acestea am rămas cu îndoiala și nu mai departe decât acum 4-5 ani, o revistă, îmi pare rău că nu-mi aduc aminte numele, a publicat restul de corespondență dintre Alecsandri și Ioan Ghica și ce am citit acolo, mărturisit de însuși Alecsandri! Alecsandri spune lămurit că în interesul stilului și a corectitudinii el a modificat multe versuri din poeziile culese de la țară!!! Se înțelege că cu toate modificările lui Alecsandri poeziile rămân tot ale poporului și admirația mea nu s-a schimbat. Am voit să arăt procedeul.

Am zis că Lambrior ura liberalismul și pe liberali. De ce? Dacă l-ai fi întrebat motivul politic, nu ți l-ar fi putut da, că nu-l avea, Lambrior nefăcând politică.

Ura lui provenea din alte cauze.

Lambrior era prin natura lui conservator. Cum se explică aceasta? Desigur că influența „Junimei” era și ea ceva în această dispoziție a spiritului, cum am spus-o altă dată; toți corifeii junimiști erau conservatori. La „Junimea” nu auzai decât ironii și zeflemele la adresa liberalilor și a liberalismului. Și, fapt caracteristic, mulți, foarte mulți ani, n-a putut să vină și să se aclimatizeze un singur liberal. Numai când „Junimea” începuse a declina, cel puțin la Iași, adică pe la 1879-1880, a putut să vină Vasile Conta, care pe atunci nici el nu era tocmai liberal și era mai cu seamă antisemit, ceea ce intra perfect în nota d-lui Negruzzi, aceea a d-lui Maiorescu etc., etc., afară de a d-lui Carp.

Dar nu influența acestui mediu făcuse din Lambrior un conservator îndârjit, ci predispoziția naturală a spiritului său și direcția care o dăduse culturai sale.

Mă explic. Lambrior iubea trecutul țării, era admirator al tradițiilor, al istoriei țării, așa nenorocită cum este; iubea pe țăran în felul lui, ținea la datinele, obiceiurile, zicătorile, la limba țăranului. Avea respect pentru clasa boierească, căreia deși îi găsea defecte, dar totdeauna susținea cu mare înverșunare că dacă nu erau boierii, țările aceste n-ar fi putut exista. Această afirmație se poate susține dacă se înțelege sub boieri că orice expresie geografică cu o populație oarecare într-însa trebuie să aibă o clasă guvernantă, fără de care nu poate să fie continuitate și singura care duce diplomația și întreține relațiile cu țările străine.

Lambrior era istoric, pe lângă filolog, dar ca istoric avea defectul de a se identifica cu epocile pe care le studia și a găsi aproape totul admirabil și perfect; iubirea de neam îl ducea până acolo.

Între Eminescu și Lambrior era o perfectă asemănare din acest punct de vedere, de aceea ei erau amândoi conservatori, iubeau trecutul și urau inovațiile de tot felul.

Liberalismul se prezenta sub forma de reforme și inovații, sub acea de rupere a firului nostru istoric. Era destul acest lucru, ca să facă pe Lambrior și Eminescu să urască liberalismul.

Unul, Eminescu era înamorat de domnia lui Mircea cel Bătrân și a lui Alexandru cel Bun: erau cei doi domni mari ai României. Celui dintâiu îi cântă bătălia de la Rovine, iar pe *Sărmanul Dionis*, adică pe dânsul singur, îl pune trăind în timpul lui Alexandru cel Bun.

Pe Mihai Bravul, Eminescu nu-l iubea. De multe ori l-am auzit zicând că acel domn a fost un fel de liberal gălăgios care căuta să schimbe așezarea țărilor din această parte, un fel de revoluționar à la C.A. Rosetti.

Lambrior, din contră, iubea pe toți marii domni, iubea, cum am spus, vechile instituții. De multe ori critica formele constituționale zicând:

— Ce umblați cu forme goale; cum adică, Alexandru cel Bun cu sfetnicii lui guvernau mai rău țara decât pantalonarii de astăzi și cei care și-au făcut viața prin cafenelele revoluționare de la 1848 în Paris?

Nu era chip să discuți pe această temă, și ceea ce îl făcea mai îndârjit în asemenea chestii erau persoanele de la Iași care întrupau principiile și ideile liberale. Acele persoane, afară de oarecare excepții, erau de o mediocritate într-adevăr deplorabilă. Ceea ce astăzi pe noi nu ne mai miră, stârnea la Lambrior furtuni de indignare. Când vedea că la alegeri cădea dl. Maiorescu sau dl. Carp și s-alegea profesorul Lateș sau un altul, atunci gura lui nu mai tăcea zile întregi. De aceea, în genere, nici nu vota; numai rugat de cei de la „Junimea” se ducea câteodată la vot.

De altmintrelea este o observație mai generală de făcut, că specialiștii sunt în foarte mare număr dispuși înspre conservatism, urând manifestările în public și aglomerațiile, lucruri esențiale în politica constituțională.

Savanții țin la meseria lor, pe care n-o dau pentru nimic în schimb. Un filolog, însă numai filolog, nu are nici un motiv ca să se pasioneze pentru luptele și curente populare, cu care nu

are mai nimic de împărțit. Din contră, cu cât știința lui este mai ignorată de masa cea mare, cu atâta și el își răzbună prin disprețul care îl manifestează pentru formele și instituțiile care aduc în fruntea guvernelor oameni cu desăvârșire lipsiți de o preparație științifică.

De altminterlea oamenii care trăiesc cu capul în cercetări a trecutului, și numai în acele, e greu ca să-și dea seama de necesitatea de schimbare în instituțiile sociale.

La Lambrior ura în contra liberalilor se mai explica și prin aceea că liberalii reprezentau pentru dânsul stricarea limbei. Bărnuțiu, Cipariu, Pumnul și toți mititeii profesori de gramatică, fracționiști liberali, îl exasperau, decât ca om cult știa să facă deosebirea.

— Vezi, înțeleg, zicea, pe Cipariu și chiar pe Bărnuțiu. Cipariu e un savant, un om care vorbește în cunoștință de cauză. Dar să vezi pe un Măcărescu – profesor de gramatică – și pe un bacal ca Dimitrie Gustea regulând limba românească, asta nu o pot înțelege.

Dl. Maiorescu cu mirosul său înțelesese ce folos poate trage politicește din o natură ca aceea a lui Lambrior.

De aceea Lambrior era, și cu drept cuvânt, foarte călduros primit la „Junimea” și desigur că era destinat ca să joace un rol în politica conservatoare junimistă. Din nefericire el a murit tânăr, n-avea decât vreo 36 de ani.

Dar să mă reîntorc la studiul lui Lambrior. Capitolul *Înmormântările din Obiceiurile și credințele la români* este de o exactitate și întipărit de un spirit de observație în adevăr remarcabil. Numai citindu-l astăzi din nou, îmi pot da seama de materialismul religiei așa cum este concepută și practică la țară. În felul cum se practică religia la țară vezi că ea nu are aproape nimic spiritual, ci este un fel de fetișism aproape grosolan.

În adevăr moartea la țară nu este un capăt al vieții, este un incident, iar cel mort continuă a trăi trupește sub o altă formă, dovadă că îngrijirile care îi se dau după sunt întocmai ca pentru un om care pleacă într-o lungă călătorie. Așa îi se pune un ban în sicriu pentru ca să aibă de cheltuială și să plătească vămile, îi se pune pânza pentru ca întinzând-o să-i servească de poduri ca să treacă apele, și dacă nu i se dă și mâncare în sicriu, cum se obicnuiește la popoarele primitive, cel puțin cei care se întorc de la înmormântare mănâncă și beau pentru dânsul.

Un lucru punea Lambrior în evidență: singura durere mare la moartea cuiva este a părinților, mai cu seamă a mamei, și este inconsolabilă, celelalte toate trec, se uită. Arătând Lambrior

cum bocesc femeile pe un mort, el spune că mamele care au pierdut și ele un copil vin și-și unesc plânsul lor și bocesc pe mort în felul acesta:

Te duci unde e copilașul meu; să-i spui că mare multă e arsă inima
mamei după dânsul, zi-i să mi se arate mai des în vis, dragul mamei
liliac.

Pe când, când e vorba de plânsul nevestelor după bărbați, el nu e luat la serios de flăcăi mai cu seamă, de aceea spune Lambrior, pe când nevasta tânără se face că bocește, flăcăii mai departe cântă încetișor:

Ici e tină, ici e glod,
Ici mi-e bărbatul mort;
Nu știu stare-oi să-l dezgrop
Sau m-oi duce la uncrop.

Uncropul este petrecerea de a doua zi de nuntă.

X

Revenire asupra antagonismului literar dintre Iași și București

M-am depărtat mult de la acest subiect; revin din nou.

Am arătat deja că între aceste două capitale se încinsese o luptă. „Junimea” reprezenta în adevăr o școală; în București era mai mult o mișcare literară. Cu oarecare paradox, aş putea zice, *o lipsă de orice școală*. Cititorii vor înțelege îndată ceea ce voiesc să spun.

Aș putea deocamdată să calific „Junimea”, școală conservatoare, pe când cea de la București liberală.

În adevăr, totul la „Junimea” transpira și denota fondul conservator. Oamenii care compuneau „Junimea” nu ar fi putut intra în politica liberală. Liberalismul era antiteza mișcării literare junimiste. Așa în estetică dl. Maiorescu stabilise legi fixe și puține la număr, peste care nu se putea trece; în calupul acelor legi nu intrau toate genurile literare. Acele legi estetice ignorau mișcarea

modernă, ele se bazau pe clasicismul grec și latin și pe mișcarea literară din Germania, iar cu privire la români, „Junimea” nu recunoștea decât pe prozatorii și poeții imediat înaintea întemeierei „Junimei”, reducându-i la doi, trei, cel mult patru.

Mi-aduc aminte că eram de față când s-a citit poezia lui Eminescu: *Epigonii*¹. Eminescu, ca să scoată mai în evidență superioritatea trecutului asupra prezentului, citează nume din literatura după vremuri. Nu am poezia lui Eminescu înaintea mea; știu că acolo este citat și numele lui *Cichindel*.

Dl. Maiorescu după citire, imediat a relevat faptul: Cum e cu puțință ca un poet de așa talent să aibă o admirație pentru Cichindel și să-l pună printre scriitorii țării?

Lucrul este explicabil la Eminescu, cum am spus-o deja. Orice scriitor mai vechi era la dânsul un mare scriitor, orice scriitor nou, oricâtă valoare ar fi avut, era un decăzut.

În limbă, „Junimea” era iarăși conservatoare; dl. Maiorescu era un novator foarte moderat, iar Lambrior, cel mai distins în această materie, era nu numai conservator dar chiar retrograd. În artă „Junimea” se mărginea a admira statuaria antică, și nu din toate epocile. Așa *Laocoon*, acel admirabil grup care pentru mine reprezintă dezvoltarea artei plastice într-un grad desăvârșit, era considerat la „Junimea” ca o operă de decadență. Pentru ce? Pentru că pe fața lui *Laocoon* se vede durerea pe care șarpele care îl încolătăcește îi cauzează. Și arta, ne spunea dl. Maiorescu, trebuie să fie senină.

Treceam odată cu Ștefan Vârgolici pe dinaintea caselor din Iași care au servit de palat lui Cuza. Balconul acelor case e susținut de două sau trei cariatide care reprezintă niște bărbați viguroși ce susțin în spete balconul și pe fața lor se vede silința și greutatea.

Vârgolici îmi arată cariatidele și îmi zice:

— Ce lipsă de gust estetic, te uiți cum acești oameni sunt reprezentați ca suferind sub greutatea povarei?

— Dar cum voiești să fie, îl întrebai eu.

— Figurile lor trebuiau să fie senine, căci arta e senină, îmi spuse el.

1. Invenția memorialistică a lui Panu e de astă dată evidentă. Poema eminesciană a fost publicată în numărul din 15 aprilie 1870 al *Convorbirilor*, iar Panu a intrat la „Junimea” în 1872. E sigur că la această lectură Panu nu a participat; poate doar la o nouă lectură a poemei (n.ed.).

— Bine, îi replicai eu, dar atunci aceasta ar fi o artă convențională! Cum voiești ca niște oameni care suportă o mare greutate să păstreze o figură absolut senină, pe care să nu se trădeze nici un efort?

De aici discuții între noi.

Ștefan Vârgolici era ecoul teoriilor estetice de la „Junimea”.

În chestii economice-sociologice, „Junimea” era de asemenea eminamente conservatoare; era, cum s-a văzut, pentru dezvoltarea treptată, era în contra creării de școli superioare, pe câtă vreme n-ai școli bune primare, era contra Academiei, contra școalei de Bele-arte, contra Conservatorului etc.

În politică, același lucru; considera constituția ca o formă goală, și când bezadea Grigore Sturdza voiește să înființeze un partid conservator, propunând ca reforme, între altele, și pedeapsa cu moartea, d-nii Iacob Negruzzi, Maiorescu și Pogor iscălesc apelul.

Superioritatea „Junimei” consta tocmai în faptul că era fonciarminte conservatoare și nu lăsa nimic hazardului, nu se aventura pe terenuri neexperimentate, nu întreprindea lucruri riscante. Răzămată pe o tradiție clasică, rezultatul literaturii celei mai strălucite a trecutului, ea putea ca să înfrunte și să combată cu succes încercările aventuroase a unor novatori și novici pe terenuri literare șovăitoare.

Din contra, mișcarea literară din București, reprezentată prin revista *Contimporanul*, denota un mare avânt, colosale iluzii, încercări hazardate în toate direcțiile, dar în același timp nici o disciplină mentală, nici un principiu călăuzitor. Mai toți tineri fără experiență, veniți toți proaspeți de la Paris sau de aiurea, cu lucruri nerumegate, cu studii superficiale, considerând scrierea într-o revistă ca un amuzament, poate chiar ca un fel de sport cu pretenții enorme, fără un fond literar solid, era natural ca această mișcare să fie ca rezultat inferioară, cantitatea copleșind calitatea.

Am înaintea mea colecția revistei *Contimporanul* și mă mir de varietatea subiectelor abordate. Iată câteva mostre: *Armele cu repetiție și armele încercându-se pe la culasă*, *Domnița Zoița* (poezie), *Despre Amazoaie*. În același număr vedem: *Phedra* (tragedie), *Despre cărbunii fosili și Iluziile mele*. În alt număr: *Odă la statuia lui Mihai-Viteazu*, *Reforma învățământului* de dl. Emanoil Porumbaru, și *Lucrările publice ale Capitalei cu canalizarea Dâmboviței*.

În alt număr găsim: *Despre forma înscrisurilor*, de Grigore Puricescu, *O sărutare* (poezie), *Cura de ape minerale* și iarăși *Armele cu repetiție*.

Într-un alt număr: *Noțiuni istorice de economie politică, O invocație la lună* (poezie) și *Pietro Busenello*, documente inedite descoperite în arhivele Veneției.

Cum voiți ca în jurul revistei *Contimporanul* să se fi putut închea vreo doctrină oarecare, sau să dea spiritului cititorilor o direcție oarecare?

Revista *Contimporanul* de la București era o foaie unde fie oricine putea scrie orice, pe răspunderea proprie: toate genurile, toate ideile erau primite egal. Era un fel de hotel literar unde fiecare putea ca să-și depună bagajul. Era ceva tocmai contrar cu *Convorbirile literare* și cu societatea „Junimea”.

De altminterlea mișcarea literară de atunci de la București era dusă de tineri, care, după aceea, s-au dedat cu totul în alte direcții, părăsind aproape complet literatura. Așa cine astăzi mai știe că dl. Ciru Economu, distinsul membru de la înalta Curte de Casație, a scris și tradus o mulțime de poezii, cultivând muzele cu pasiune?

E drept că până mai acum câțiva ani, dl. Ciru Economu a cultivat terenul literar și ultima, mi se pare, a sa scriere, *Moartea lui Anastase*, este un roman din viața împăraților bizantini; pe lângă că e plin de emoții, dar dovedește în același timp și o mare erudiție.

Dar dacă revista *Contimporanul* n-avea direcție, aş putea zice că din ansamblul celor care scriau acolo *se degaja o direcție, și aş putea zice o nouă direcție*, o direcție mai nouă decât cea a *Convorbirilor*, fără însă a avea valoarea și fondul celei ieșene.

Este știut că liberalismul și inovația se prezintă mai totdeauna sub forme dezordonate, lipsite de un fond rezistent, și e curios lucru. Normal ar fi ca întâi să ai un fond, și pe urmă să stabilești formele; așa a fost la popoarele care au născocit diferitele sisteme de guvernământ. În Anglia mult timp n-au fost catedre de economie politică, în Franța de estetică, pe când aceste două popoare, unul era impregnat de noțiunile economice, celalt respira prin toți porii lui gustul estetic. Când ai fondul, nu ai nevoie numaidecât de formă, te poți lipsi de ea.

Din contra, la popoarele împrumutătoare, ele întâi împrumută formele și se mulțumesc numai cu formele mult timp, căci fondul este greu de împrumutat.

Iată de ce cei grupați în jurul revistei *Contimporanul* abordau toate subiectele, s-aventurau pe tot felul de terenuri, dar acestea erau de cele mai multe ori pură formă. Când căutai dedesubt găseai foarte puțin lucru.

Între aceste două școli, așa de deosebite, cea de la Iași și cea de la București, trebuia să fie o ciocnire; era incompatibilitate de a înțelege și a trata literatura.

La Iași, la „Junimea”, erau oameni de mâna a doua, ca Vasile Burlă, Ștefan Vârgolici, Anton Naum, Bodnărescu, Miron Pompiliu etc., care erau muncitori, își luau la serios munca și puneau toată îngrijirea ca ceea ce scriau să fie serios și documentat. De aceea când citești și acum articolele filologice ale lui Burlă, studiile de literatură ale lui Ștefan Vârgolici sau traducерile poetice ale d-lui Anton Naum, vezi onestitatea scriitorului și silința ce și-au dat în lucrarea lor.

Din contra, mișcarea literară din București era absolut superficială; nu simțai, citind revista *Contimporanul*, pe scriitorul conștiințios care a studiat în fond chestiile pe care le tratează.

Scriind aceste amintiri, care au de scop de a caracteriza o bogată epocă literară critică, o chestiune mi se prezintă. Uitându-mă la puținii din atâția și atâția cari au scris în *Convorbiri*, *Revista contemporană* etc. și care au rămas fideli mișcării literare sau critice, mă întreb: este la noi o carieră de scriitor, de poet, de critic?

Înțeleg prin carieră un om care se devotează unor anume ocupațiuni exclusiv și care trăiește din produsul muncii pe acel teren. Desigur că nu.

La noi au fost numai oameni care s-au îndeletnicit cu literatura, pe care au considerat-o ca un lux, ca o recreație a spiritului sau ca un mijloc de a-și arăta talentul. Aceste impulsii sunt trecătoare; ocupațiile, vârsta, împrejurările fac să pună asemenea veleități de scriitori pe planul al doilea și încetul cu încetul numele se face rar în publicitate și pe urmă dispare complet.

Acesta este cazul marei majorități din cei care au scris la *Convorbiri* și la celelalte reviste contemporane. Din acea epocă au rămas câțiva în adevăr cu însușiri reale și cu năzuințe irezistibile. Așa, de la *Convorbiri* a rămas dl. Maiorescu, care până astăzi, deși în timpul din urmă în mod intermitent, este un om de litere, de critică și de știință. Politica, pentru care eu susțin și acumă că nu era făcut, n-a avut atâta influență ca asupra altora, ca să-l facă să părăsească câmpul literar. Dl. Maiorescu a întreținut aproape continuu relațiile literare, este om cu gustul literaturii și cu gust literar în același timp, pentru care este o plăcere și acumă a petrece un ceas într-un cerc de pure ocupații intelectuale.

Spiritul critic pe care îl întrebuința acuma treizeci și mai bine de ani asupra chestiunilor literare l-a exercitat pe urmă cu mai puțin succes, însă tot cu succes, în chestiile politice.

Un altul, cu iarăși talent și cu o mare putere de muncă și cu un colosal dor de a munci și de a se distinge, este dl. Alexandru Xenopol. La acest bărbat scrisul și studiul au fost o adevărată vocație; nu-și poate închipui cineva cât de mult a scris dl. Alex. Xenopol în *Convorbiri*, și a scris de toate și în toate direcțiile.

Și aici un parantez. Noi, la „Junimea”, desigur că făceam aprecieri unii asupra altora. Dl. Alex. D. Xenopol nu trecea, tânăr fiind, de scriitor de calitate, de pură calitate, dar nici de scriitor numai de cantitate.

Aveam convingerea că el va parcurge o carieră strălucită, dar dacă ne-ar fi întrebat cineva să spunem în ce direcție dl. Xenopol are a se specializa am fi fost foarte încurcați să răspundem. În tot cazul numai în direcția istoriei nu am fi putut să ne pronunțăm. De ce? Pentru că dl. Xenopol arăta o lipsă de predilecție pentru orice ocupație cu caracter special: scria de toate, cum am spus, îmbrățișa totul.

E drept că dl. Xenopol a scris în *Convorbiri* și în ramura istoriei, dar numai generalități. Generalitățile erau atunci la ordinea zilei. Guizot mai nainte dăduse tonul¹, dar cel care făcuse să pasioneze spiritele pentru generalitățile istorice cu pretenție de sociologie a fost, desigur, Buckle cu *Istoria civilizației* [în Anglia]. Draper² îl urmase de aproape, așa că aceste lucrări făcuse o mare impresie asupra noastră a tuturor.

Cel care răspândise gustul citirei uvrajelor lui Buckle fu dl. Maiorescu. D-sa nu numai că a făcut mai multe prelegeri populare pe tema ideilor învățatului englez, dar a făcut chiar un curs la Universitate asupra lucrărilor lui Buckle, deși era profesor de logică și psihologie. Cursul, cu oarecare bunăvoință, intra în istoria filosofiei.

Lambrior și cu mine i-am inspirat d-lui Xenopol gustul istoriei românilor.

În aceeași direcție, dacă cineva m-ar fi judecat pe mine după natura scrierilor mele, desigur că ar fi putut zice atunci că eu voi deveni un istoric, și este drept că aveam un mare gust pentru

-
1. E vorba de lucrările lui Fr. Guizot *Istoria civilizației în Europa* (1843) și *Istoria civilizației în Franța* (n.ed.).
  2. E vorba de lucrarea lui J.W. Draper *Istoria dezvoltării spirituale a Europei* (n.ed.).

asemenea studii, pot zice o pasiune. Câte nu voiam pe atunci să întreprind! Mi-aduc aminte că începusem a scrie un roman, dar nu pentru a face un roman, ci pentru a scrie și a mă ocupa tot de istorie. Intriga nici nu-mi aduc aminte acum în ce consta ea, dar ea se petrecea în timpul lui Ștefan cel Mare, și cu această ocazie voiam ca să descriu – ce mare îndrăzneală – viața, moravurile, armele, arhitectura etc. ale acelei epoci.

Am scris din acel roman vreo 40 de pagini. Ce mă împinsese să încep asemenea lucrare? Două opere îmi inspirase ideea: mai întâiu eram indignat, din punct de vedere istoric, de nuvela lui Eminescu *Sărmanul Dionis*. Eminescu se știe că pune pe eroul său ca trăind în timpul lui Alexandru cel Bun, dar el nu cunoștea nimic din viața socială a celui veac, absolut nimic, așa că, când am ascultat citirea acelei nuvele, eu și cu Lambrior ne-am indignat de anacronismele scandaloase ale autorului. Așa, Eminescu descrie Iașul așa cum era acum 40 de ani, mai cu seamă partea dinspre Galata, și atunci mi-am zis în mine, ia să fac eu ceva care să fie mai conform cu realitatea istorică. Modelul care-l luasem era romanul *Ivanhoe* al lui Walter Scott. Se știe că acel roman este făcut cu pretenție de a respecta adevărul istoric al veacului, și în încumetarea mea mă gândeam să fac un roman românesc în felul aceluia al lui Walter Scott.

Judecați acum îndrăzneala. Pentru epoca lui Ricard Inimă de Leu, sunt sute și sute de izvoare istorice, este de asemenea o literatură întreagă populară, pentru stabilirea normanzilor în Anglia de asemenea; numai mănăstirile conțin tot felul de cronici ale timpului. Prin urmare era ușor relativ lui Walter Scott să scrie un roman istoric.

Dar eu ce izvoare aveam la îndemână pentru felul de trai, pentru îmbrăcăminte, locuință, arme, viața economică din timpul lui Ștefan cel Mare? Cronicarii noștri se mărginesc numai a arăta pe scurt întâmplările; relații ale scriitorilor străini puține, numai în documente poți găsi urme ale unei părți din viața noastră, și pe atunci erau foarte puține traduse în românește din limba slavonă. Dl. Hasdeu traducea ce voia și ce-i convenea.

Ei bine, cum era cu puțință ca să scriu un asemenea roman, și cu toate aceste am avut curajul să scriu 40 de pagini.

Când însă am văzut că risc ca și Eminescu să cad sau în banalități sau în anacronisme, atunci am aruncat manuscriptul.

Astăzi un tânăr poet de talent publică în *Epoca* un roman istoric, *Cu Paloșul*. Titlul și chiar factura romanului ne amintesc

geniul lui Senchievici, și în special romanul *Prin fier și prin foc*. Evident că nu putem cere tânărului autor exactitudine cât de îndepărtată istorică. Asemenea chestiuni sunt indiferente pentru mulți în materie pur literară. În adevăr, dacă ai căuta să critici romanurile și poemele din acest punct de vedere, ar trebui să suprimi jumătate din literatură, începând cu *Dumbrava roșie* a lui Vasile Alecsandri. Cu toate acestea nu mă pot opri de a zice, chiar admitând principiul de toleranță în asemenea materie, încă se cere ca autorul să aibe oarecare cunoștinți asupra epocii. Desigur că controlul este mai greu când autorul face ca intriga să se petreacă într-un veac foarte îndepărtat. Aceasta este poate adevărata explicație pentru ce unii scriitori fac romanuri a căror acțiune se petrece cu sute de ani în urmă, apoi pe lângă aceasta ei pot să facă să vorbească domni, împărați, prinți, pot să se dedea la tot felul de țesături de intrigă tenebroasă.

Am spus cu altă ocazie că faptul că nu știam limba slavonă m-a făcut să renunț la cariera istorică, căci aveam ambiția ca să nu mă mărginesc a scrie bazat pe puținele izvoare care pe atunci se aflau în românește și să cercetez eu singur izvoarele.

După ocupațiile lui Lambrior, ai fi putut de pe atunci să spui că el va deveni istoric și filolog, dar mai mult istoric. Această prezicere s-a realizat în parte. Dacă nu s-a destinat și el istoriei, este tot din aceeași cauză, iar studiul limbilor romanice l-a împins ca să facă cercetări filologice asupra limbei noastre și numai cu privire la elementul latin.

Închid parantezul.

Afară de d-nii Maiorescu și Xenopol, e greu ca să mai citez nume care au rămas și astăzi în câmpul ocupațiilor de atunci.

Este cazul d-lui Iacob Negruzzi. Iată un om care a scris mult, foarte mult, operele sale complete cuprind un respectabil număr de volume; deodată și în plină maturitate a vârstei a încetat de a se mai ocupa pe acest teren. Trebuie să-i fie d-lui Iacob Negruzzi curios faptul că de ani întregi se uită la volumele sale puse la locul de onoare în biblioteca sa, fără ca să mai scrie un singur rând, cel puțin pentru publicitate. Cazul nu este special numai d-lui Iacob Negruzzi ci a o mulțime de oameni de talent. Desigur încetarea de a mai scrie a d-lui Iacob Negruzzi trebuie să-și aibă explicația, cum își are explicație renunțarea mea la cariera de istoric.

Un caz curios este acela al lui Conta, de a cărui scriere încă nu m-am ocupat, dar mă voi ocupa la timp.

Iată un gânditor, căci Conta era un gânditor, care scrie în *Convorbiri*, în 1875, o lucrare remarcabilă, *Teoria fatalismului*.

Când prezinți un sistem explicativ al fenomenelor sociale, se presupune că ai intrat în mișcarea filosofică a timpului, că te interesează tot ce se scrie în această direcție și că nu poate să te oprească de a nu face prin scrieri ulterioare criticile sau observațiile tale.

Ei bine, Conta, după ce scrie *Teoria fatalismului*, se dezintere-sează și de teoria lui și se înstrăinează de orice ocupație în această direcție.

Spuneam că de la „Junimea” au rămas câștigați în mod definitiv pentru literatura și știința țării d-nii Maiorescu și Xenopol.

Se înțelege că prin aceasta nu am uitat pe Eminescu, omul care a avut, după Alecsandri, cea mai mare influență în literatură, în acești 20 de ani din urmă.

Cu Eminescu însă este altceva; relativ el a scris puțin, foarte puțin; este o caracteristică a oamenilor noștri, de care voi vorbi mai la vale. Dar la Eminescu se explică de ce uvrajele lui sunt puține.

Acest poet are aproape zece ani, în viața lui, de lucru; el se pierde în mijlocul maturității talentului său. Deja de la 1884 teribila boală de care a murit îl atinge; Eminescu încetează a mai fi Eminescu. Dacă Eminescu ar fi fost sănătos, desigur că l-am avea încă astăzi și am avea chiar volume de poezii, de nuvele.

Acest poet din această cauză nu ni se prezintă în mod complet; desigur, el a scris destul pentru ca să fie definitiv judecat, talentul se manifestează în tinerețe și rămâne până la moarte, afară de complicații fizice.

Victor Hugo la 80 de ani a scris ca și în tinerețe, prin urmare Eminescu trăind și ajungând vârsta bătrâneței, ne-ar fi dat alte lucrări, alte capodopere.

Și aici deschid iarăși un mic parantez.

Mulți vorbind de un om care a avut oarecare scrieri remarcabile, explică încetarea lui de a mai scrie prin faptul că omul este epuizat. Este o mare eroare. Talentul, adevăratul talent nu se epuizează niciodată, după cum un izvor intarisabil¹ curge neconținut. Cum că în timp de secetă debitul apei se împuținează, aceasta este adevărat, însă calitatea apei rămâne aceeași. Deosebite împrejurări pot face pe un om de talent să scrie mai puțin decât altădată, dar ceea ce scrie continuă a purta pecetea talentului și a puternicei sale individualități.

---

1. Nesecat (fr.).

Eminescu era una din aceste naturi excepționale, dovadă că orice scrie el poartă pecetea personalității sale.

Iată de exemplu pe Eminescu ziarist la *Timpu*; articolele lui au fost imediat remarcate ca și poeziile lui. Tema pe care o susținea în acele articole era absurdă, el nu avea nici cel mai mic simț politic, articolele lui însă erau frumoase, pline de inspirație înflăcărată.

Atunci cum se explică că unii poeți sau scriitori să mărginesc la o foarte mică producție, bună dar mică?

Explicația e greu de dat, în genere asemenea oameni n-au un talent real, n-au izvor; ei au o acumulare artificială de gândire și de studii pe care voiesc s-o treacă publicului drept abundența unui izvor care nu seacă.

Vezi de exemplu curgând la o fântână apă curată și abondentă, îți închipui că ea vine cine știe de sub ce dealuri sau munți, deodată apa încetează de a curge, cauți să-ți explici de ce, și atunci constăți că apa curgea dintr-un mare rezervoriu artificial creat. Când rezervoriul seacă, e natural ca și apa de la fântână să înceteze de a curge. Sunt oameni de aceștia care oarecum înșală publicul asupra naturei și întinderii talentului lor.

Dar la alții mai este și o altă explicație. Mulți din cauze diferite își condamnă talentul lor și se mărginesc la o mică cantitate de debit literar; ocupațiile, o direcție nouă croită în viața lui, îndepărtarea de un centru literar sau științific, fac câteodată pe un om de un real talent să înceteze de a mai scrie.

Închid parantezul.

Ziceam că în genere în literatură și știință la noi autorii produc puțin, în deosebire de generația imediat precedentă. Așa dl. Vlahuță produce puțin, dl. Coșbuc ceva mai mult. Un poet care lucrează mult este dl. Radu Rosetti.

În literatura dramatică aceeași sărăcie relativă. Caragiale are vreo patru piese, și de aproape 20 de ani n-a mai scris altceva decât oarecare siluete și tipuri pentru *Universul*.

Dl. Haralamb Lecca, un scriitor de profesiune și de talent, are un stoc literar ceva mai mărișor, dar nu suficient.

În genere, un autor trebuie să scoată un volum în fiecare an, aceasta este ceea ce i se poate cere în mod convenabil. Un autor care scrie o piesă la doi, trei ani, sau un volum de nuvele la patru, cinci ani, acela nu poate trece drept autor fecund, acela își neglijează profesiunea sau vocațiunea.

În momentele aceste, cel care caută a îndeplini această condiție este tot dl. Radu Rosetti.

Dl. Ventura este pentru teatru un profesionist, decât cu intermitență, pe când pe dl. Bengescu nu-l pot considera decât ca amator.

Și cu toate că ar putea să se supere, dar nu-l pot considera altmintrelea nici pe dl. Caragiale, cel mult îl pot considera ca retras la pensie.

Cu poezii este altceva. Nu poți cere unui poet în fiecare an un volum de poezii, mai ales poezilor lirici; nu poate cineva cânta în 300 de pagini pe fiecare an amorul și perfecțiunea femeiei.

Fecunditatea din acest punct de vedere este fatalmente restrânsă. Iată un poet eminamente sentimental, Șerbănescu, care a cântat amorul ca nimeni altul în țară la noi. Forțaminte după un timp oarecare el a secăt, căci nu poți la infinit, oricât talent ai avea, ca să sucești și să răsucești un unic sentiment și nu poți, cu un vocabular restrâns, să găsești vecinic originalitatea în frază.

Poezii însă de talent, poezii *cu izvor*, remediază la această îngustime de orizont, ei abordează diferite alte genuri, precum poema, nuvela, romanul etc., etc., și găsesc totdeauna mijlocul de a fi originali și de a produce un volum cel puțin pe an.

Noi am avut generația trecută oameni fecunzi; în frunte îl putem pune pe Vasile Alecsandri, și după el chiar pe Bolintineanu.

Alecsandri a scris întâi *Doine și Lăcrămioare*, poezii de tinerețe. Ce putea să facă mai mult în această direcție?

Să scrie încă un volum tot de *Doine și Lăcrămioare*? Al doilea volum n-ar mai fi mers, de aceea el s-aruncă în altă direcție, el călătorește, scrie impresiile sale de voiaj și cu această ocazie el compune poezii cu culoare locală. Dar cineva nu voiajează tot timpul. Atunci s-aruncă în teatru, un gen inepuizabil, și aici abordează toate speciile acestui gen: începe cu cântonete și cu monologuri, trece la mici piese ușoare cu schița imitată din franțuzește, scrie mici vodeviluri, apoi se ridică la comedie precum *Ciocoi și Boierii* etc., în sfârșit se înalță până la drama lirică *Fântâna Blanduziei*.

Nu neglijează nici alte genuri. În poezie creează la noi pasteururi, apoi atacă epopeea în *Dumbrava Roșie* etc.

Poezie, roman, nuvelă, poemă, teatru etc., totul este abordat și tratat cu talent de Alecsandri.

Este o carieră de poet literator deplină, așa cum au parcurs-o un Victor Hugo, un Musset și, mai vechi, un Goethe, un Schiller.

Bolintineanu parcurge și el cam aceeași carieră: poezii, piese de teatru, voiajuri, nuvele, scrieri istorice etc., etc.

Probabil că, dacă Eminescu ar fi trăit, s-ar fi aplicat tuturor genurilor. Deja el începuse a se sătura de poezia propriu-zisă. Deja el abordase genul nuvelei cu *Sărmanul Dionis*, iar satirile ies din cadrul genului poetic.

Poezii noștri contemporani sunt mai sfioși și mai puțin independenți; cu oarecare excepții, ei preferă a făuri și a cizela versul, cultivându-l aproape exclusiv.

Dl. Vlahuță a scris însă și proză, printre care și un roman. Vădit că poezii să simțesc la strâmtoare numai cu această formă îngustă și puțin elastică a versului.

E curios să cauți să-ți dai seama ce a putut împinge pe unii oameni care n-au publicat decât tare puțin, ce a putut, o repet, să-i împingă ca să publice acele puține lucruri? De multe ori nu poți să-ți dai seama cu totul. Printre aceștia este și dl. Petre Carp.

Dl. Petre Carp, în lungul curs a apariției *Convorbirilor*, ca membru marcant al „Junimeii”, timp de vreo 15 ani, n-a publicat la cunoștința mea decât trei lucruri: traducția câtorva scene din *Macbeth*, o critică a *O sută și una de fabule* de Gheorghe Sion și... *Despre stepe și pustiuri*, traducție din Humboldt¹.

Vorbeam mai sus de membrii de la „Junimea” care au rămas în cariera literară și științifică și de productivitatea care este necesară, pentru a face din cineva un om de profesiune. Și iată, tocmai când voiam să continuu cu tratarea subiectului, citesc că Jules Verne a murit.

Iată o carieră ilustră și bine îndeplinită. Jules Verne lasă în urmă aproape o sută de volume, el trece măsura pe care o fixasem rândul trecut pentru un autor productiv, adică un volum pe an, de multe ori el a dat publicității două pe fiecare an.

Dacă vorbesc în aceste amintiri de Jules Verne, este că el are oarecare legătură cu „Junimea”, cel puțin prin mine dacă nu prin alții. Acest scriitor a avut o mare influență asupra ideilor mele estetice în tinerețe, idei pe care le-am apărut și susținut apoi la „Junimea”. Chestia este destul de interesantă pentru a mă opri asupra ei.

Cum am spus altă dată, după multe îngăimeli între filosofia spiritualistă și cea materialistă, reprezentate prin ilustrii scriitori în favoare în 1869-1875, felul meu de a gândi m-a împins a adopta

1. P. Carp a mai publicat o recenzie violent critică despre *Răzvan și Vidra* de B.P. Hasdeu. De altfel, în vol. I al acestor *Amintiri* Panu menționează și această recenzie a lui Carp (n.ed.).

pe cea pozitivistă, pe care mi-a relevat-o uvrajul lui Auguste Comte. Filosofia lui Auguste Comte este ceva cu totul aparte, ea nu aparține nici sistemelor spiritualiste nici celor materialiste. Gândindu-mă aproape în fiecare zi, am găsit soluțiuni, cu ajutorul lui Auguste Comte bineînțeles, a rezolvi problemele pe lângă cele filosofice și cele istorice, economice, politice.

Să nu creadă cititorii că, zicând că am găsit soluția, întrebuițez această expresie în sensul științific. Voiesc să zic că puteam să dau oarecare explicație în diferite materii în sensul pozitivist.

Rămânea însă un punct obscur. Aici eram foarte perplex. Prețuiam lucrările din câmpul literar și artistic mai mult fiindcă vedeam că toată lumea are admirație, dar în interiorul meu rămâneam sceptic. Felul banal de a concepe natura, chipul cum poezii priveau lucrurile dând explicație acelei naturi, comparațiile lor etc., totul mă lăsa rece. De multe ori îmi ziceam: evident că stelele și mai aproape de noi luna sunt corpuri cerești aruncate în imensitatea spațiului; a face din lună o ființă drăgălașă, blondă, iar din stele ochii iubitei tale, a cânta vecinic florile ca și cum ar fi create ele pentru gustul tău, a descrie adierea vântului și freamătul frunzelor și aproape a nu mai ieși din acest cerc îngust mi se părea o sărăcie de imaginație. A da suflare tuturor obiectelor neînsuflețite și ca culme de imaginație a le face să vorbească, iar nu mi se părea ultimul cuvânt al fecundității imaginației și îmi repetam: este cu puțință ca un om, care are noțiuni precise și exacte asupra lucrurilor, sub pretext de imaginație poetică să-și închipuie acele lucruri altfel de cum el crede și să le facă să concureze în lucrarea sa pe niște baze care scandalizează bunul-simț?

Dar toate aceste erau întrevederi vagi ale minții mele și nu puteam formula nimic hotărât.

*

Jules Verne este acela care prin romanurile sale m-a făcut să-mi limpezesc ideile confuze estetice și să ajung acum 30 de ani la un fel de doctrină estetică pozitivistă.

Pe la 1870 îmi cade în mână cel dintâi roman a lui Jules Verne, *Cinq semaines en ballon*.

A fost o adevărată revelație. Iată Africa parcursă de la răsărit la apus prin aer, și aceasta nu cu ajutorul unui hipogrif, adică a unui cal cu aripi care zboară prin aer, ci cu ajutorul unui balon

dirijabil, pe care stăpânul îl poate oricând scobori pe pământ sau înălța la ceruri.

Efectele pe care Jules Verne le trage în acel roman pe baza datelor științifice m-au impresionat adânc.

Îndată am început a mă interesa de acest autor, am căutat prin cataloage de librării și mi-am comandat al doilea al său roman, faimosul *Le tour du monde en 80 jours*.

În cel dintâi, Jules Verne descoperirea – lucru ce era descoperit sau pe jumătate descoperit – misterele continentului african, în cel de al doilea el făcea înconjurul lumii fără să recurgă la nici un mijloc miraculos. Nici Dumnezeu, nici dracul, nici vreo zână sau vreo pajură nu veneau în ajutorul lui Filias Fog. Acesta învinge toate dificultățile reale care se opun călătoriei sale; acele dificultăți nu sunt pe care le știm din poveste. Nici un geniu rău nu aruncă înaintea lui Fog o perie care să se transforme într-o impenetrabilă pădure. *Omul de gheață* nu suflă ca totul să se transforme în gheață. *Sfarmă piatră* sau *Strâmbă lemne* nu uzează de puterea lor miraculoasă.

Încă o dată, piedicile sunt reale, iar Jules Verne găsește în imaginația lui hrănită cu material pozitiv mijloace ca să învingă toate acele dificultăți.

Nici o zână nu-l face ca să piardă o zi de drum, așa ca să-l cufunde în disperare că a pierdut pariul. Disperarea lui provine dintr-un calcul greșit, căci uită că în voiajul în jurul lumii el câștigase o zi, fără să-și dea seama.

Iată ce legătură a avut Jules Verne cu „Junimea” prin persoana mea.

Închid parantezul cu Jules Verne și continui iarăși amintirile.

Ziceam că din mișcarea remarcabilă a „Junimei” au rămas ca câștigați literaturii profesionale Eminescu, dl. Maiorescu și dl. Xenopol; ceilalți, deși unii oameni de valoare, s-au împrăștiat în diferite ocupații, renunțând la cariera de scriitor, iar unii au murit în floarea vârstei, precum Alex. Lambrior, care, dacă ar fi trăit, ar fi astăzi cel mai mare filolog al țării.

În câmpul literar dușman, acela din București, observăm aproape aceeași sărăcie de scriitori de profesiune. Așa, necontestat că în jurul *Revistei contemporane* precum și a ziarului *Columna lui Traian* au fost grupați o pleiadă de tineri distinși și chiar de talent. Am arătat altă dată cum cea mai mare parte din acei tineri, după ce s-au ocupat câțiva ani cu literatura, și-au ales apoi cariere mai productive precum avocatura, magistratura etc. și au pus capăt avânturilor lor din tinerețe.

Profesioniști au rămas puțini: în frunte domină încă și astăzi, ca un stejar bătrân, dl. Hasdeu, un om de o activitate și de o cunoștință extraordinară, aș putea să-l numesc Voltaire al României.

Dar nu e timpul să fac aici un studiu nici asupra d-lui Hasdeu, nici asupra d-lui Ureche.

Erau pe atunci în lupta dintre *Convorbiri literare* și *Revista contemporană* câțiva combatanți, la această din urmă revistă, care au rupt multe lănci în contra noastră celor de la Iași. Între aceia dispăruți din literatură, precum dl. Petrache Grădișteanu, este unul care n-a încetat un moment a-și neglija cariera sa de istoric, acela este dl. Tocilescu. Mai erau vreo doi, trei și anume dl. Dimitrie Laurian, Mihăilescu, G. Dimitrie Teodorescu, care ne-a dat mult de lucru nouă celor de la *Convorbiri*. Aceștia au rămas profesioniști, doi care au murit, Mihăilescu și Teodorescu, iar unul cel mai distins, și astăzi în timpuri pierdute tot nu lasă să i se ruginească agera sa până, acela este dl. Dimitrie Laurian.

*

Dl. Tocilescu fusese însărcinat în special de dl. Hasdeu ca să mă combată pe mine și criticele mele istorice. Dl. Hasdeu, un uriaș, credea pe atunci o înjosire ca să se măsoare cu mine, un pitic, un debutant. Situația era nostimă. Eu criticam *Istoria românilor* a d-lui Hasdeu, iar dl. Tocilescu mă critica pe mine. Dl. Hasdeu numai din când în când binevoia să se scoboare din Olimp și să vorbească cu dispreț de un oarecare Gheorghe Panu și aceasta prin notițe la *rez-de-chaussée* a cărților sale sau cel mult la *Agenda et Corrigenda* de la sfârșitul volumelor sale.

Mare haz făceam chiar pe atunci de aceste proceduri de mare scriitor.

Dl. Hasdeu, *Istoria sa critică* i se publica în fascicule; această metodă grăbită totdeauna poate strica totalitățile uvrajului; se pot tare ușor strecura erori în asemenea condițiuni. Un uvraj, ca să iasă îngrijit și conștiincios, trebuie să apară în volum pentru ca autorul să poată controla lucrarea toată, s-o coordoneze și să corijeze erorile scăpate din fuga condeiului.

Dar în jurul d-lui Hasdeu s-adunase, și cu drept cuvânt, o sumă de admiratori și de discipoli care, entuziasmați de cunoștințele și spiritul magistrului, îl îndemneau să pună numaidecât în lucrare vastul plan pe care maestrul îl concepușe, a unei istorii care să înceapă înainte de colonizarea Daciei de Traian și

să meargă până în zilele noastre. Dar pentru asemenea lucrare trebuiau cel puțin zece ani, vasăzică zece ani dl. Hasdeu trebuia să lucreze în cabinetul său și să nu dea asupra acestei chestiuni nimic în publicitate. Era prea mult, atât pentru răbdarea d-lui Hasdeu, om viu ca mercurul, cât mai cu seamă pentru impaciența discipolilor, care aveau nevoie să admire imediat lucrarea maestrului. Admirația este și ea impacientă, ea nu se mulțumește cu o satisfacție personală, ea are nevoie de aprobarea publicului, de un concert de laude, în care ea să aibă nota dominantă.

Iată de ce cred că dl. Hasdeu s-a hotărât ca să scoată în fascicule *Istoria critică a românilor*.

Eu pândeam apariția acestor fascicule cu mare interes, observam și puneam în evidență incoerența, controlam datele și semnalam inexactitățile; aceste lucruri de detail nu mă împiedicau ca să combat teoriile și ideile generale ale lucrării.

La aceasta ce răspundeau adversarii sau, mai bine zis, apărătorii lucrării d-lui Hasdeu? Asupra criticei teoriilor generale ei treceau ușor, afectând dispreț: nu se discută, ziceau ei, cu un agiamiu în istorie. Dar datele sunt date, documentele sunt documente, aceste sunt fapte materiale precise.

Foarte des l-am prins pe dl. Hasdeu cu neexactități materiale, de care făcea mare haz „Junimea”. Maestrul era pus, prin urmare, într-o situație delicată, omni-știutorul și marele istoric prins în defect de un obscur debutant.

Normal, dl. Hasdeu trebuia să recunoască aceste mici neexactități și să treacă înainte, dar cu aceasta ar fi recunoscut implicit că *criticile mele* aveau oarecare temei, măcar în chestiuni de detail, iar școala istorică din București a d-lui Hasdeu nu voia să recunoască cea mai mică eroare.

În asemenea situație dl. Hasdeu a găsit un mijloc foarte ingenios. Eu, de exemplu, semnalasem oarecare neexactități (n-am vreme ca să dau exemple precise) în luna iunie. Fascicola următoare a d-lui Hasdeu să zicem că apărea în septembrie, iar volumul ieșea de sub presă tocmai anul viitor. Ce făcea dl. Hasdeu?

În fascicola imediat următoare după critica mea căuta mijlocul de a reveni asupra chestiei și rectifica datele așa cum le stabilisem eu, cele de mai multe ori fără a pomeni, iar câteodată puneă câte o mică notă în care mă înjura, atribuindu-mi chiar rea-credință. Făcea ceva mai mult. Când apărea volumul, mult mai târziu, la sfârșit puneă *Agenda et Corigenda*. În această rubrică adăugea oarecare lucruri și corijea oarecare greșeli, printre acele greșeli

rectifica și greșelile semnalate de mine, dar se păzea de a le da ca atare, ci făcea asemenea rectificare ca observată de d-sa singur, fără să fie semnalată de un altul. Astfel că dl. Hasdeu ținea seama de observațiile mele, dar nu voia să-mi facă onoarea ca să-mi atribuie acest mic merit.

Cu toate acestea, nu se putea admite că d-sa sau discipolii d-sale nu citise *criticile* mele, căci dl. Tocilescu îmi răspundea în *Columna lui Traian*, punct cu punct, la toate acele critici; era cu alte cuvinte un subterfugiu subtil care avea de rezultat că măcar că se ținea în parte seamă de observațiile mele, în aparență eu eram ignorat cu desăvârșire.

O dovadă că criticile mele cel puțin de detalii erau juste este porecla pe care mi-o dăduse cei de la București.

În adevăr, în faimoasa satiră *Muza de la Bolta rece*, de care voi vorbi, eu figuram sub numirea de *Pan, Pan, chițibuș*.

Ce însemna chițibuș? Însemna că eu mă ocup de nimicuri, de detalii în criticile mele, ceea ce denota că măcar aceste critici de detalii îi usturau pe cei de la *Columna lui Traian*.

Cât timp nu m-am legat de istoricii cu reputație pe atunci și mai cu seamă de dl. Hasdeu, cariera mea de debutant în istorie a fost foarte plăcută. Primeam felicitări din toate părțile, iar dl. Hasdeu mi-aduc aminte că mi-a trimis chiar o mică scrisorică foarte măgulitoare în care îmi ura o carieră strălucită. Aș fi putut continua fără să atac pe nimeni și să culeg, dacă nu laude, ci o binevoitoare atenție, căci aceasta era starea criticei pe atunci. Este drept că dl. Hasdeu, cu spiritul său viu și mușcător, zgâlțise pe mulți, mai cu seamă pe dl. Ureche, dar acest însemnat savant, când ataca pe cineva, nu-l ataca numai pentru amorul științei ci trebuia să aibă și o chestie personală, altminterlea, dacă era în buni termeni cu vreun scriitor, putea acela să scrie toate enormitățile din lume, maistrul nu scria un rând de acela.

Vai însă de acela care s-ar fi legat cât de puțin de dl. Hasdeu. Foarte susceptibil, dl. Hasdeu nu primea nici un fel de critică, și, când era atacat, devenea implacabil; atunci verva lui se exercita sub toate formele literare; răspundea în proză, compunea versuri, făcea satire, adică căuta ca să lovească pe adversar în toate chipurile. De aceea dl. Hasdeu era temut, nimeni nu se lega de el, astfel că trona cu o autoritate justificată fără rivali, fără contestații.

Numai „Junimea”, cum s-a văzut, prin organul *Convorbirilor literare* nu s-a sfiit să-l atace.

Am arătat deja cum dl. Hasdeu își răzbunase contra „Junimei” prin farsa cu poezia *Gablitz*; era deci foarte rău dispus pentru *Convorbiri literare*, când iacă viu și eu cu o serie de articole, în care criticam opera sa principală, aceea care era menită, în spiritul admiratorilor d-lui Hasdeu, să rămâie o operă nepieritoare.

Criticile mele au pus vârf și au dezlănțuit polemicile violente; ele au fost ca picătura care face să debordeze apa dintr-un pahar. Polemica a ținut cât timp a durat *Revista contemporană*, adică trei ani.

*

Iată un specimen de polemică între *Convorbiri* și *Revista contemporană*: dl. Take Laurian făcea la acea revistă tabletele bibliografice și nu lipsea un număr în care să nu arunce săgeți la adresa *Convorbirilor* și colaboratorilor ei.

Dl. Laurian, toată lumea știe că era un tânăr distins, instruit și subțire la minte și la gust, era înainte de toate un spirit critic, de aceea recenziunile sale cu privire la *Convorbiri literare* erau cele mai usturătoare. *Revista contemporană* nu avea alt critic. Așa, bietul Urechia ca să răspundă la o pagină din *Convorbiri* trebuia să facă un studiu; dl. Grădișteanu făcuse vreo două răspunsuri literare, elegante, dar nu cu caracter polemic, pe când dl. Laurian știa ca orice critic să exploateze slăbiciunile unei lucrări. Așa, iau din întâmplare numărul din septembrie, nr. 1873, din *Revista contemporană*. Reproduc pasajul:

De la Iași primirăm în lunile acestea *Convorbirile*, *Încercări literare* și *fărădelegea sântului Sinod*.

Coprinsul *Convorbirilor* e umplut cu *Mihai Vereanu*, al d-lui I. Negruzzi, cu o întâmpinare de mai bine de treizeci de coloane a d-lui T.L. Maiorescu la răspunsul *Revistei contemporane*, cu criticile istorice ale d-lui Panu, și cu poeziile traduceri ale d-lui Naum.

Nu zicem nimic aci despre întâmpinarea criticului din *Convorbiri*. D-sa era în drept de a o scrie, după cum sunt în drept de a-i răspunde și cei de la *Revista contemporană*.

Nu zicem nimic nici despre criticile d-lui Panu. Dl. Tocilescu urmărește pas cu pas pe istoricul „Noueii direcțiuni” și îi sfâșie toate pretensele sale argumente contra lui Hasdeu; lupta încă nu e terminată, și victoria pare că n-a făcut cunoștință cu *Convorbirile*.

Cât pentru traduceri d-lui Naum ele sunt unice în genul lor. Poate numai dl. Chirculescu, cel cu Tartiful, să-l fi egalat.

Nu e destul batjocura ce păți bietul André Chénier, dl. Naum se apucă să schilodească și pe sărmanul Alfred de Musset. Cum am protestat contra nedreptății ce se făcu lui Molière, protestăm acum contra nedreptăților ce se fac lui Chénier și lui Musset.

Dl. Naum se vede că uită, sau nu cunoaște ca mulți alții, condițiunile ce trebuie să însușească cel care întreprinde a traduce în versuri producțiunile poetice ale străinilor. Ne mirăm cum dl. Vârgolici nu și-a făcut milă cu colegul său și n-a încercat să-l pună pe calea cea bună.

Observați nuanțele acestui pasaj. În câteva rânduri dl. Take Laurian cu dibăcie accentuează nuanțele de apreciere a conținutului *Convorbirilor*. Despre romanul *Mihai Vereanu* a d-lui Negruzzi nu zice nimic, îl trece cu tăcere cam disprețuitoare. Este drept un lucru, că romanul *Mihai Vereanu* a d-lui Negruzzi este una din cele mai slabe lucrări ale acestui autor. *Mihai Vereanu* fusese judecat defavorabil și la „Junimea”, și dl. Pogor nu s-a sfiit să-i o spună verde d-lui Negruzzi.

În adevăr într-o seară îl întrebă:

— Mult ai să ne mai plictisești cu *Mihai Vereanu*? Eu nu deschid *Convorbirile* de frică să nu dau peste dânsul.

Iar dl. Negruzzi, om de spirit, a știut să înlăture situația lui de autor lovit în amorul propriu, replicându-i adresându-se la noi.

— Pogor e tot Pogor, el n-a citit, sunt sigur, un rând din romanul meu, după cum nu citește niciodată *Convorbirile*, și mă critică. El nu știe decât numai ce aude citindu-se la „Junimea”, sunt sigur că de vreo doi ani el n-a citit *Convorbirile*, doar să fi citit poezia lui dedicată lui *Albert Durer*¹.

Aluzia era bine îndreptată. Dl. Pogor făcuse un voiaj, și în acel voiaj se oprise un moment la München, la muzău văzuse un tablou de Albert Durer și imediat a și făcut o poezie, plin de entuziasm pentru acest pictor german. Entuziasmul îi a ținut vreo două săptămâni, după care într-o seară a zis cu convingere.

— Lăsați-mă cu Albert Durer, toți nemții sunt lipsiți de orice sentiment de artă.

Iar dl. Negruzzi în acea seară ne zisese:

— Știți de ce Pogor acum e contra lui Albert Durer? Fiindcă a citit o nouă carte în care se condamnă arta germană.

---

1. Albrecht Dürer (n.ed.).

*

Ați văzut că dl. Laurian vorbește de o *întâmpinare* de mai bine de 30 de coloane la răspunsul d-lui T. Maiorescu în *Convorbiri literare*, și adaugă cu blândețe că dl. Maiorescu era în drept să scrie, după cum sunt în drept și cei de la *Revista contemporană*.

Patru luptători de la revista din urmă ridicaseră mănuașă contra *Beției de cuvinte*.

Dl. Grădișteanu în răspunsurile d-sale ne califica pe noi de piticii din ortaua „Junimei”. Bietul Ureche aruncând greșelele sale pe distracția zețarilor își permite să scrie „că unui zețar îi e permis să fie ignorant ca un redactor de la *Convorbiri*”, făcându-ne chiar și tâmpiți.

Dl. Pantazi Ghica îl numea pe dl. Maiorescu în articolul din *Românul* un fel de farsor literar, iar toată verva noastră zicea că ne-o scoatem dintre mai multe pahare de bere la *Bolta rece*.

Însuși dl. Laurian mergea în învăpăiața bătălie ca să spună că stilul d-lui Maiorescu aduce mult cu stilul și bunacuviință ce ar găsi cineva în epistola unui comis-voiajor neguțătoresc.

Dl. Maiorescu tăcuse cu răbdare până ce adversarii își descărcaseră focul și argumentele, și apoi, cu metoda-i cunoscută, s-a hotărât să dea un răspuns în bloc tuturor, ceea ce face printr-un lung articol care conține 20 de pagini.

La acest articol dl. Laurian făcea aluziuni, având grija să nu răspundă nimic, măcar că în acel articol d-sa se ocupa și de redactorul tabletelor bibliografice.

Cu mine dl. Laurian era mai crud: d-sa mă lăsa pe seama d-lui Tocilescu care deja îmi sfâșiase preținsele mele argumente; lupta, zicea d-sa, continuă încă, dar de victorie nici vorbă poate fi pentru mine.

Apoi dl. Laurian s-arunca cu toată furia asupra d-lui Naum, a cărui poezii le forfeca cu de-amănuntul.

Un parantez.

Nu știu cum făcea dl. Iacob Negruzzi, dar în genere d-sa era menajat, cu toate aceste se expunea la atacuri, mai întâi fiindcă scria mult, foarte mult, și al doilea fiindcă era directorul *Convorbirilor literare*. Totuși, zic, era menajat. Așa dl. Grădișteanu nu-și permitea decât oarecare aluzii, numindu-l *vechiul meu amic*. Dl. Laurian, cum s-a văzut, nu zicea nici o vorbă de *Mihai Vereanu*, cel mult dl. Ureche câteodată îi pomenea numele.

Desigur că relații personale pe care eu nu le cunosc explică această atitudine.

Tot prin legături de prietenie cred că se poate explica de ce era menajat și Ștefan Vârgolici, chiar de dl. Laurian care trimetea în critica de care mă ocup de dl. Naum la Ștefan Vârgolici, ca să îi dea lecții cum trebuie să traducă cineva în versuri, și cu toate aceste Vârgolici criticase revista redactată de dl. Laurian, apărută câțva timp cu numele de *Tranzacții literare*¹.

În această cruațare era de altminterlea și o altă parte explicativă. Pe atunci oamenii cu titluri literare erau foarte rari, mai cu seamă de la Paris titrații literari erau puțini.

Ștefan Vârgolici era unul din acei puțini, și ceea ce era mai însemnat, e că Ștefan Vârgolici avea titlul de elev al școalei normale din Franța, școală care se bucura în țară de o mare reputație.

Se știe că în școala normală de la Paris străinii nu se primesc, ea având menirea ca să scoată profesori de cursul superior pentru Franța.

Cu toate aceste, după intervenția lui Vodă-Cuza, Ministerul de Instrucție francez primise în acea școală pe Ștefan Vârgolici pentru partea literară și, mi se pare, pe dl. Constantin Climescu pentru științe.

Pe Ștefan Vârgolici îl precedase faima meritelor sale. Ceea ce izbea pe toți era rezonamentul, care, în definitiv, nu însemna mare lucru. Lumea zicea: dacă Franța a făcut excepție pentru Ștefan Vârgolici, apoi desigur că el trebuie să fie un om extraordinar.

În realitate am spus că intrarea lui Ștefan Vârgolici la școala normală se datorea bunelor relații dintre România și Franța pe atunci.

Ștefan Vârgolici răspuns-a la ideea ce-și făcea țara de dânsul?

În parte da, el a fost un foarte bun și foarte conștiincios profesor de universitate, dar deloc un distins spirit literar.

Închid parantezul.

Revin la critica d-lui Laurian contra d-lui Naum.

Dar abia închid un parantez și sunt nevoit să mai deschid un al doilea.

Afară de Alecsandri și Eminescu, *Convorbirile literare* s-au distins mai mult prin traduceri din poeți străini decât prin lucrări poetice originale.

---

1. Titlul exact al revistei: *Tranzacțiuni literare și științifice*. Și-a încetat apariția în 1873, contopindu-se cu *Revista contemporană* (n.ed.).

Desigur că *Convorbirile* au avut poeți de talent precum Șerbănescu, Petrino, Niculeanu, până la oarecare punct Matilda Cugler, Veronica Micle etc.

Dar acești poeți nu făceau fondul literar care atrăgea pe cititori.

Ceea ce a caracterizat în cei șase, șapte ani ai *Convorbirilor* au fost traducurile din toate literaturile străine și din cei mai mari poeți.

Citez la întâmplare numărul celor care au contribuit în a face cunoscută literatura străină publicului român: Neculae Scheletti, Miron Pompiliu, Vasile Pogor, Naum, Ștefan Vârgolici, I. Caragiani, Matilda Cugler, Strajan, Veronica Micle, P.V. Grigoriu etc., etc.

Un aprig și neobosit traducător era dl. Naum. Nu era seară la „Junimea” în care dl. Naum să n-aducă ceva; aducea și compoziții originale dar aducea mai cu seamă traducții.

D-lui Laurian îi veni poftă, după ce se încinge lupta între *Revista contemporană* și *Convorbiri*, să ia la analizat traducurile d-lui Naum și pune în evidență lungimi, parafrazări neiertate în acele traducții.

Fiindcă critica care o face ni s-a părut nouă și atunci dreaptă, îmi fac plăcerea de a reproduce întreaga parte ca să vadă cititorii cu câtă fineță dl. Laurian a făcut critica.

Este adevărat că pentru noi dl. Naum n-a fost niciodată poet, pentru că îi lipsește completamente imaginațiunea creatrice. Până astăzi, cel puțin n-am citit nici un fragment, care să ne facă a bănuî câteva dramuri de fantazie poetică. Îl credeam însă un versificator, care va face progres cu timpul. Ne-am înșelat. O mărturisim aceasta cu *Scrisoarea lui Musset către Lamartine* în mână.

Și ca să dăm lectorilor o probă de cât de mult ne-am înșelat asupra valorii traducătorului și versificatorului, dl. Naum, vom reproduce câteva bucăți din *scrisoarea către Lamartine*.

Primele trei versuri din Musset:

Lorsque le grand Byron allait quitter Ravenne
Et chercher sur les mers quelque plage lointaine,
Où finir en héros son immortel ennui

sunt traduse de dl. Naum

Când Marele Byron sta gata să pornească.
Să plece din Ravennă cu gând ca să găsească
Pe-un țărm departe-n lume, pe mare undeva
Un loc unde să poată ca un erou curma
Dezgustul acel mare a sufletului său:

oricât de mare să fi fost *dezgustul aceluia al sufletului* lui Byron, tot mai mare e *dezgustul cititorului* obligat de a ceti traduceri d-lui Naum. Dar până aci tot merge cum merge; mai jos traducătorul ne spune că Lamartine se încerca „pe un flaut duios lăcrămător”, pe când în origină găsim:

Vous veniez d'essayer pour la dernière fois
Ce beau luth éploré etc.

„Luth”, instrument cu coarde, de care se apropie mai mult gitara, este tradus „flaut”; de ce nu „drâng” (drâmbă) ori (nai).
Imediat dăm peste altă nostimă. Versurile:

La muse que le ciel vous avait fiancée
Sur votre front reveur cherchait votre pensée
Vierge craintive encore, amante des lauriers,

sunt traduse:

Atunci a ta muză, cereasca ta mireasă,
Logodnica ta mândră și încă sficioasă;
Fecioară-mpodobită, de lauri iubitoare,
Lua pe a ta frunte gândiri-ncântătoare.

Minunat mai e dl. Naum! și curioasă muză mai fu și a lui Lamartine. Întâi mireasă, după o secundă *logodnică mândră* și în sfârșit *fecioară împodobită*, și știți pentru ce fecioara măritată s-a împodobit cu mândria de logodnică? pentru ca să poată lua fruntea lui Lamartine, *gândiri încântătoare*...

În deșert veți alerga după traducere exactă, după limbă românească, după cugetare. Nimic nu veți găsi, toate sunt răsturnate sub măiestrul condei al poetului „Junimei”.

Lăsăm la o parte *iubirea neprihănită* a neprihănitului dl. Naum pentru neprihănită de muză, cântarea „cea maestră” a nenorocitului maistru pe care îl traduce poetul nostru indigen; nu putem însă să nu dăm din umeri când vedem pe dl. Naum că încearcă să explice mai pe larg cugetarea lui Musset. De exemplu cele două versuri:

Et j'ai pris, devant moi, pour une nuit profonde
Mon ombre qui passait pleine de vanité

sunt interpretate:

Eu umbra mea adâncă ca noaptea am luat
Trecând pe dinaintea-mi de naivitate plină
Și îmbrobodind în negru privirea mea senină.

Așteptăm să ne spună dl. Maiorescu, intolerantele judecător al pailor din ochii altora, de câți stânjeni de *adânc e umbra cântărețului din flaut* și cu ce fel de *basma și-a îmbrobodit în negru* dl. Naum *privirea sa senină*? Mult trebuie să fi fost îmbrobodită cugetarea poetului ieșan, când a alcătuit pe românește ăst vers a cărui umbră nu se găsește în versurile lui Musset.

Lovitura era bună și dreaptă; în sfârșit cei de la *Revista contemporană* își luară o revanșă, cel puțin în ceea ce privește pe poetul Naum.

O observație: fiecare din noi a văzut că dl. Laurian, criticând just, întrebuița la aceeași critică și aceleași apropieri și apropiouri ale lui dl. Maiorescu din *Beția de cuvinte*.

*

Se înțelege că dl. Maiorescu, în replica sa, *Răspunsuri revistei contemporane*, nu a căutat să apere pe dl. Naum.

De altminterlea dl. Maiorescu niciodată, în toate polemicile sale, n-a vorbit decât numai în numele său, apărându-se pe sine.

E întrebarea: critica d-lui Laurian ne ridică nouă, celor de la „Junimea”, o slăbiciune necunoscută în traduceri d-lui Naum?

Deloc. De câte ori făcusem noi asemenea critici în seriile de la „Junimea”, de câte ori noi nu semnalasem d-lui Naum defectul amplificăției în traduceri sale.

În adevăr, la traducerea unei poezii nu se cere să dai numai sensul, și nu trebuie ca pentru a reproduce exact pe poetul străin să amplifici versurile, și ceea ce poetul a exprimat în 2-3 versuri, tu traducător să exprimi în 5; aceasta nu mai este traducere.

Marea dificultate și, prin urmare, marele merit al traducătorului este ca în limba lui să traducă nu numai cuvintele dar să se mențină exact în limitele și numărul versurilor poetului pe care-l traduce.

Îndată ce nu face aceasta, atunci nu mai este traducere, ci este imitație sau traducere liberă.

Când dl. Naum traducea aceste trei versuri din Musset:

Lorsque le grand Byron allait quitter Ravenne
Et chercher sur les mers quelque plage lointaine
Où finir en héros son immortel ennui.

prin următoarele 5 versuri:

Când marele Byron sta gata să pornească
 Să plece din Ravennă cu gând ca să găsească
 Pe un țărm departe în lume, pe mare undeva
 Un loc unde să poată ca un erou curma
 Dezgustul acel mare a sufletului său

evident că aceasta nu este o traducție propriu-zis.

Poetul dovedește că nu ar fi putut pune pe românește exact forma simplă și lapidară a lui Musset, dacă n-ar fi recurs la două versuri de umplutură, în adevăr a traduce:

Où finir en héros son immortel ennui

prin:

Un loc unde să poată ca un erou curma
 Dezgustul acel mare a sufletului său

este a nu traduce, căci unde traducătorul găsea toate aceste?

A traduce, o mai repet, „*son immortel ennui*” prin „*Dezgustul acel mare a sufletului său*” este o adevărată umplutură.

Ia închipuiți-vă că o poezie s-ar compune în original din 100 de versuri; tradusă astfel în românește ea s-ar ridica la aproape 170 de versuri, adică 70 la sută umplutură.

Poți zice că mai este Musset?

Dar cu această ocazie s-a pus la „Junimea” o chestie, pe care dl. Laurian o atinsese în critica sa.

Unii, mai cu seamă traducătorii de versuri, precum Ștefan Vârgolici și alții, luară apărarea d-lui Naum, pretinzând că limba română nu se pretează la conciziunea limbei latine sau celei franceze și că este cu neputință a traduce în românește, adică într-o limbă care nu are calupuri literare fixate, elocuiții consacrate, versurile unui poet care scrie într-o limbă muncită și cizelată de sute de ani.

Observația era în parte fundată.

Apărătorii însă părerii contrară nu dezarmară; de aici discuția se încinse cu mare aprindere.

Lambrior lua apărarea limbei românești susținând că ea poate reproduce concis orice idei, cum că aici nu este vorba de limbă, ci de traducător, că și în limba română sunt poeți concisi și lapidari, după cum sunt și alții care se servesc numai de umpluturi.

Ca exemple el cită oarecare versuri din Conache, pe care le puse în comparație cu versuri din Sion, exclamând:

— Nu vedeți că și Conache scrie românește și încă mai românește decât Sion; de ce unul este concis, iar versurile celuilalt sunt întocmai ca un *terci de mămăligă*?

Terci de mămăligă a stârnit un mare râs.

Această ilaritate a dat un nou avânt vervei lui Lambrior, căci, cum am spus și altă dată, Lambrior era o natură timidă; când se vedea încurajat, verva lui era scânteietoare.

El continuă:

— Știți de ce astăzi limba română nu este concisă? Fiindcă neologismele îi au stricat natura. În timpul lui Conache limba era curată etc., etc.

Lambrior revenea asupra temei lui favorite.

Discuția deveni mai aprinsă.

Dl. Pogor, care hotăra lucrurile în mod absolut, zise:

— Spuneți că limba română nu e proprie pentru a traduce vers cu vers pe Musset? Foarte bine, atunci de ce-l traduceți? Traduceți-l atunci în proză. Decât o caricatură în versuri, e preferabil o bună traducere în proză. Ce ați zice de o reproducție oribilă a imaculatei concepție a lui Murillo?

Ideea d-lui Pogor deșteptă o nouă chestie de discutat.

Poeții, precum Miron Pompiliu, Beldiceanu etc., protestau; ei nu înțelegeau cum un poet să fie tradus în proză, aceasta ar fi un sacrilegiu, un poet trebuie să rămâie poet chiar când e tradus într-o limbă străină.

Atunci iau cuvântul și eu și recunosc că de multe ori un traducător nu poate să se ție literal de textul unui vers și că, după cum poetului îi e permis oarecare licență în versificație în limbă, trebuie să-i permiți și oarecare latitudine în traducție.

Intransigenții mă întrerupse, zicându-mi:

— Dar atunci recunoști că traducerea lui Naum este bună?

— Nu, răspunsei, am zis că trebuie oarecare limită.

— Care și câtă limită? mă întrebă.

Atunci eu, nevoit să precizez, am zis:

— Eu aș permite unui traducător o toleranță de zece la sută. Mare ilaritate.

Vasăzică rămânea stabilit oarecum pentru „Junimea” – dl. Maiorescu nu asistase la acea ședință – că unui poet îi se poate permite cel mult o amplificație de zece versuri la o sută.

Dl. Naum însă în *Arta poetică* trecuse acest quantum, și îi se spusese aceasta.

Iată de ce dl. Laurian în critica sa nu făcea, fără să știe, decât să releveze o slăbiciune a traducțiilor d-lui Naum deja semnalată în „Junimea”.

*

Dar ceea ce era mai grav, era că dl. Naum tradusese „luth” prin „flaut”. Era o simplă confuziune, căci dl. Naum știa perfect franțuzește. Aceasta se poate întâmpla oricui și cu toate aceste când cineva îți relevează eroarea, ea s-ar părea de neiertat și din ea poți să tragi concluzii care în fond nu sunt exacte.

Am zis că lucrul se poate întâmpla oricui, cel puțin mi s-a întâmplat mie. Așa, ani întregi am crezut că un cuvânt franțuzesc înseamnă cutare lucru. De ce? Cine știe din ce cetire mi-am făcut această credință, și n-am mai controlat lucrul, mi-am câștigat o siguranță mare, căci era așa de natural, dacă aș fi avut îndoială, ca să deschid un dicționar să văd ce însemnează acel cuvânt. După mulți ani, căutând altceva în dicționar, am dat din întâmplare de cuvântul în chestie și am rămas înmărmurit de semnificația lui reală.

Dacă aș fi avut de tradus și eu ceva, desigur că aș fi căzut în eroare, întocmai ca și dl. Naum, care traduse „luth”, un instrument cu coarde, prin „flaut”.

Și fiindcă vorbesc de dl. Laurian, să arăt și din partea „Junimei” un fel de critică nedreaptă și pătimășă.

În 1872, dl. Laurian și Ștefan Mihăilescu, proaspeți veniți din străinătate, arzând de dorul de a lucra scot o revistă, *Tranzacții literare și științifice*, dl. Laurian pentru partea literară și dl. Mihăilescu, astăzi mort, pentru cea științifică, o revistă ca toate revistele, scoasă de tineri inteligenți și culți dar fără practica și experiența lucrului.

Știu că am citit un număr sau două dar nu-mi aduc aminte ce impresie mi-a făcut ca fond, mi-aduc atât aminte că era scrisă cu o ortografie oribilă, ortografia Academiei de pe atunci, redactată într-o limbă plină de neologisme, care pe atunci păreau stranii, dar astăzi suntem deja deprinși cu o parte din ele, de vreme ce ele au intrat în limba uzuală.

Vorbind drept, revista nu era nici de criticat nici de lăudat, era, o mai repet, o încercare a unor tineri doritori de a lucra.

Mai mult, ea nu reprezenta un curent sănătos sau periculos, ea nu conținea articole care să lovească bunul-simț prin enormitatea greșelilor sau prin insuficiența culturai; cel puțin nici alții nu-mi aduc aminte să fi relevat la cetire așa ceva.

Era natural deci ca la apariția acestei reviste, *Convorbirile literare* să zică două cuvinte de politeță banală, atâta și nimic mai mult.

Dar la „Junimea” erau și acolo tineri care se întorseseră proaspeți din străinătate, precum Ștefan Vârgolici cu titlul impunător de elev al școlai normale din Paris.

Ștefan Vârgolici era numai simplu colaborator, în cea mai mare parte traducător la *Convorbiri literare*, pe când dl. Laurian conducea deja la București o revistă.

Aceasta nu putea conveni elevului școlai normale din Paris.

Pe lângă aceasta lupta era deja de mult angajată între ieșeni și bucureșteni pe câmpul literar.

Ieșenii bătuți pe terenul politic, decapitalizați, voiau să-și ia răzbunare cel puțin pe câmpul literar, de aceea cu oarecare invidie – mărturisesc – noi pândeam cu un ochi bănuitor și prevenit orice ne sosea din București, dispuși de a găsi în rău toate și fericiți când puteam să facem o critică.

Probabil că în această situație să aflase Ștefan Vârgolici; de aceea, la citirea *Tranzacțiilor*, într-o seară veni la „Junimea” și la întrebarea stereotipă a d-lui Pogor:

— Cine are astă-seară ceva, să scoată?

Ștefan Vârgolici, înroșindu-se – se înroșea foarte ușor – răspunse:

— Am eu ceva.

— Apoi dacă ai ceva, scoate-o, replică dl. Pogor.

Vârgolici scoate un rulou de hârtie.

— Ce este? întrebare mai mulți, despre ce e vorba?

— Este o dare de seamă despre revista *Tranzacții literare și științifice*.

— Este o dare de seamă sau o critică? întrebă dl. Negruzzi.

— Este mai mult o critică, răspunde Vârgolici.

— Apoi spune romanule așa. Le-ai dat bine la cap? Dacă nu, să știi că arunc cu perna în tine.

Ștefan Vârgolici aducea o critică contra *Tranzacțiilor literare și științifice*.

După multă silință, o tăcere relativă se stabili, căci, cum am spus și altă dată, societatea era foarte turbulentă și rebelă citirei unei lucrări mai lungi.

Autorul, când era unul din noi, cei mai mărunți, era supus la oarecare tortură de la început. Așa, îndată ce el scotea manuscriptul din buzunar, câțiva glumeți s-apropiau, luau manuscriptul, îl cântăreau cu groază dacă era voluminos, se uitau la numărul celei din urmă pagină și dădeau din cap cu disperare dacă numărul era mare.

Era o glumă, dar ea tot nu convenea autorului, care de multe ori ascundea manuscriptul și scotea numai o parte din el.

Această stratagemă reușea pentru un moment, „Junimea” credea că e vorba de o lucrare scurtă. Când, după 20 de minute de citire, autorul băgând mâna în buzunar scotea un nou teanc de foi, atunci protestări se ridicau din toate părțile.

— Este o trădare, apoi nu merge cu trădarea, exclamau.

— Mai ai, ori acesta este sfârșitul? întrebau pe autor.

Autorul șiret răspundea:

— Nu mai am decât două file.

Liniștea se restabilea.

Când însă pentru a doua oară scotea un nou teanc de foi, atunci clamoarea devenea asurzitoare și protestările violente, dar glasul d-lui Pogor răsuna.

— Nu mai citi sfârșitul, dă manuscriptul lui Jac.

Erau cu toate aceste și ascultători conștiincioși, cel dintâi era dl. Iacob Negruzzi, care totdeauna în asemenea ocazii dojenea pe dl. Pogor, autorul acestor scandaluri și omul care asculta mai puțin la „Junimea”.

— Lăsați să citească omul restul manuscriptului, striga dl. Iacob Negruzzi. Nu vă potriviți lui Pogor, știți bine că el nu poate asculta nimic.

În fine, după multe discuții, dl. Iacob Negruzzi era nevoit să ia manuscriptul ca să-l publice în *Convorbiri*, fără ca să fie citit întreg la „Junimea”.

Acest lucru se întâmpla mai cu toate lucrările mai lungi chiar de valoare și interesante...

Așa, bineînțeles, toate articolele filologice ale d-lui Burlă și polemicile sale cu dl. Hasdeu, toate studiile istorice ale d-lui Xenopol, toate cercetările d-lui Slavici asupra maghiarilor, toate criticile mele și răspunsuri la critici, relativ la *Istoria românilor* a d-lui Hasdeu, la toate aceste numai începuturile erau citite la „Junimea”, restul se dădea direct d-lui Negruzzi spre publicare la *Convorbiri*, fiindcă autorii știau de mai înainte ce soartă avea la „Junimea” încercarea de a fi citite.

Cum am spus, „Junimea” nu suporta decât citirea de poezii scurte sau de lucrări care să nu comporte o dezvoltare prea mare de text.

Se făceau desigur și excepțiuni la această regulă, dar foarte puține și numai pentru oarecare persoane.

Dl. Maiorescu era mai iscusit cu manuscrisurile sale, ținea seama de temperamentul „Junimei” și evita de a fi tratat ca și ceilalți cu toate că în tot cazul nu ar fi putut fi tratat astfel niciodată.

În adevăr, pe cât mi-aduc aminte, d-sa nu venea niciodată cu lucrarea complectă ci numai cu o bucată din ea, așa că nu se punea în poziție de a provoca impaciența.

Cu toate acestea, am fost supuși la o mare încercare, unica la care dl. Maiorescu ne-a supus, aceea când d-sa ne-a citit articolul *Răspunsul revistei contemporane*. Era un răspuns care îl aducea la criticele contra *Beției de cuvinte*.

Cititorii deja știu despre ce e vorba.

Dl. Maiorescu, om metodic, așteptă ca furtuna să treacă și apoi să răspundă.

Ideea era bună, dar în asemenea condiții era imposibil ca răspunsul d-sale să nu fie lung, trebuia să răspundă la patru, cinci, deosebit, și la fiecare din ei asupra mai multor puncte. De aceea articolul d-sale tipărit în *Convorbiri* cu Garamont, tot încă conținea 20 de pagini. Vă puteți închipui la citire cât trebuia să ne pară de lung.

Citirea a ținut vreo oră jumătate și, cu toată buna noastră voință, nu am putut scăpa de impaciența de care încetul cu încetul am fost cu toți aproape coprinși.

De altmintrelea nu era vina noastră, nici a d-lui Maiorescu.

Lucrările de contra-critică, pline de argumentări și dezvoltări de detail, nu pot interesa. Pentru noi de la „Junimea” părerea era deja făcută prin *Beția de cuvinte*, restul devenea indiferent.

Cu toate aceste am avut curajul ca să ascultăm citirea până la urmă fiindcă... lucrarea era a d-lui Maiorescu, citită de d-sa însuși.

O, dacă lucrarea ar fi fost a altuia sau dacă măcar altul ar fi citit-o...

*

Revin la critica *Tranzacțiilor literare și științifice*, de Ștefan Vârgolici. Critica nu era lungă, dar ni s-a părut enorm de lungă, mai ales

că Vârgolici citea foarte rău și avea un catar de piept vechi, care îl făcea să tușească strident la fiecare cinci minute.

Și aici, iar un parantez, căci conform principiilor de la „Junimea”, anecdota totdeauna primează.

Multe îi făceam bietului Vârgolici din această cauză! Mai cu seamă Lambrior, Tasu și cu mine.

Vârgolici venea la „Junimea” și se așeza pe un scaun liber, de exemplu lângă mine. Alături de mine era, de exemplu, Lambrior, iar al treilea scaun îl ocupa Tasu.

Vârgolici începea a tuși. Desigur că nu era vina lui. Ce n-ar fi dat omul să nu tușească!

Eu, la cel întâiu acces de tuse, îmi astupam urechea din partea lui și făceam o figură enervată, zicându-i:

— Ce te-ai pus lângă mine ca să strici toate geamurile de la Mitropolie?

După câteva minute, omul iar tușea. Atunci eu mă ridicam și mă duceam tocmai în fundul salonului, departe.

Rămânea un fotoliu gol între Vârgolici și Lambrior, prin urmare pe Lambrior nu putea să-l jeneze tusea, cum mă jenase pe mine.

Cu toate acestea, după vreo 10 minute, în urma unei tuse stridente a lui Vârgolici, Lambrior, ținându-se cu mâinile de urechi, părăsea și el locul, refugiindu-se cu ostentație într-altă parte.

Ceea ce era mai nostim, e că după vreo zece alte minute, Tasu, care ocupa tocmai al treilea fotoliu, departe de Vârgolici, făcea aceeași mimică și fugea și el, ceea ce provoca râsul în „Junimea”, iar Vârgolici se mulțumea să ne zică:

— Sunteți niște caraghioși.

Reviu de astă dată definitiv la *Tranzacțiile literare* și la critica d-lui Ștefan Vârgolici.

Cu mare nerăbdare „Junimea” a ascultat proza lui Vârgolici, mai ales noi ceștelalți mai neastâmpărați; la fiecare pas o întrerupere sau o exclamație.

Dl. Maiorescu nu era la ședință, prin urmare lipsea pedagogul de care aveam frică și care menținea seriosul în timpul citirei la „Junimea”.

Dl. Iacob Negruzzi, în lipsa d-lui Maiorescu, cerca ca să țină disciplina, dar spiritul lui viu și mobil nu era pentru asemenea treabă, mai ales când lua figura unui om serios, fără să fie în realitate în acel moment serios, acea figură prefăcută era mai mult comică, ceea ce ne îndemna pe noi să persistăm în ghidușiiile noastre.

Cât pentru dl. Pogor, de dânsul nu ne sfiam deloc, pentru că el cel dintâi de multe ori dădea semnalul râsetelor sau a glumelor; temperament impacient, spirit glumeț, era imposibil să-și păstreze seriozitatea când îi se părea că lucrul nu e serios.

De aceea, de multe ori dl. Negruzzi voia să facă pe pedagogul, zicându-ne:

— Ei, cei trei români, mai tăceți puțin, că nu se înțelege nimic.

Iar unul din noi, întocmai ca școlarii, răspundeam:

— Apoi nu e vina noastră, dl. Pogor ne face să râdem.

Atunci se încingea un dialog între acești doi domni spre marea noastră bucurie.

Dl. Negruzzi îi zicea:

— Pogor, ești om în vârstă și nu ești serios deloc, tu dai totdeauna semnalul scandalului.

— Parcă tu ești mai serios, îi răspundea. De altminterlea tu crezi că a sta cu o mască impasibilă și a te gândi la cine știe ce alte lucruri înseamnă a asculta? Tu asculți când stai imobil?

— Desigur că da.

— Eu sunt sigur că nu, tu în momentul acesta te gândești la gheșeurile tale de la biroul de avocatură.

— Bine, dar eu cum rămân, strigă disperat Vârgolici.

Tăcerea se restabilește, autorul continuă cu citirea, impresiile ne mulțumim a le comunica prin strâmbături de gură sau rididături de ochi în plafond.

*

Dar iată că iar sunt nevoit să-mi calc cuvântul și să fac încă o mică digresiune.

Era încă o regulă consacrată la „Junimea” aceea de a nu întrerupe pe cititor cu observații sau critici până la sfârșit și numai la sfârșit avea fiecare dreptul ca să-și formuleze criticile sale, chiar critici de detail.

Această regulă n-a fost admisă și consacrată decât în urma unei violente discuții timp de mai mulți ani.

Două păreri fusese în luptă, unii pretindeau că criticile de detail trebuiesc formulate în timpul cetirei, fiind la locul lor acolo, iar nu în discuția generală de la urmă. Motivele pe care se bazau aceia, dintre care era și dl. Pogor, erau destul de întemeiate.

În adevăr ziceau ei: într-o poezie sau lucrare lungă, în timpul citirei te izbește un cuvânt nepotrivit, o comparație falsă, o

inversiune de frază imposibilă, o licență poetică scandaloaasă, este drept ca să atragi atenția imediat, altminterlea cum voiești ca eu ascultător să țin minte toate observațiile de detalii care mi se sugerează și să le formulez tocmai la urmă?

O poezie e frumoasă nu numai ca formă și idee generală, ci și ca detalii. D-stră, cei care sunteți de părerea contrară, sacrificați detaliile generalității, căci vă provoc ca să fiți în stare la urmă să relevați toate imperfecțiunile de stil, de formă etc. pe care le-ați observat în timpul cetirii.

În fruntea partizanilor celeilalte idei era dl. Maiorescu.

Ei răspundeau:

— Este imposibil ca să fie permis a se face critica la fiecare vers sau strofă, căci atunci nu se mai poate urmări ideea și dezvoltarea poetului, nici nu-ți poți face o idee de valoarea integrală a lucrării. Observațiile de detalii, în cursul cetirii strică efectul poeziei celei mai frumoase. Cât despre detalii, ori o poezie e bună și atunci ai foarte puține observații de detalii de făcut, ori dacă ai multe, aceasta înseamnă că poezia e mediocră și n-ai nevoie să le formulezi pe toate la urmă, poezia cade de la sine.

Bineînțeles că această părere din urmă a triumfat cu timpul, și „Junimea” avea între altele o calitate: îndată ce se admitea un lucru ca consacrat, nimeni nu mai protesta în contra lui, putea să fie absurd, dar o dată admis toată lumea se închina. Așa că societatea cea mai turbulentă – căci turbulentă era „Junimea” – o vedeai supusă și respectuoasă când era vorba de tradițiile ei.

Desigur că cei mai neastâmpărați șopteau prin unghere, dar nu întrerupeau decât foarte rar și nu formulau critici care erau interzise.

*

Ce conținea critica lui Ștefan Vârgolici, pe care n-o ceti până în capăt?

Era critică ca să fie critică, fără ca să conțină nimica substanțial. Vădit că autorul voise să facă și el ceva în felul criticilor d-lui Maiorescu și făcuse un pastiş palid și chiar nedrept.

Vârgolici o luase chiar de la început, criticând chiar titlul revistei d-lor Laurian și Mihăilescu.

Ce înseamnă, se întreabă el, cuvântul de *tranzacție* literatură și știință? Acest termen, adăogea, este juridic și înseamnă o *învoială prin care împricinații sfârșesc între ei o neînțelegere născută sau previn o neînțelegere viitoare*. Era textual definiția ce o dă codul.

Ce neînțelegere voiesc să evite d-nii Laurian și Mihăilescu în litere și științe? se întreba.

Și pe tonul acesta continua senin și liniștit.

Vârgolici găsea pe urmă că acest titlu este în parte furat din englezește, căci la Londra există o revistă *Tranzacții filosofice*, și cu o mare naivitate găsea la locul lor la Londra *Tranzacțiile filosofice*, pe când nu voia în ruptul capului să admită la noi *Tranzacțiile literare*.

Acest fel de critică, dacă o semnalez, este că ea arată starea sufletească și mentală a „Junimei”.

Ce voia „Junimea” în chestia culturală? Voia ca să nu imităm pe străini în formele de cultură ale lor.

De altă parte, când era vorba de mișcarea națională, de literatorii noștri, „Junimea” o privea cu dispreț – și cel mult dl. Maiorescu făcea excepții pentru patru, cinci literați și scriitori – și tot ea căuta pe cale de traducții să introducă gustul literaturii străine, mai cu seamă a celei germane.

*

Evident că era o contradicție în aceste două tendinți; eu știu că contradicția aceasta se putea foarte bine împăca în formă; „Junimea” zicea că dacă este în contra literaturii naționale, este fiindcă aceea este mediocră sau proastă, și că dacă ea lucrează a introduce gustul literaturii străine, este că în aceea se găsesc lucruri admirabile. Că, de asemenea, dacă ea este pentru limba română așa cum ne-au dat-o veacurile, e că ea este frumoasă, și că dacă „Junimea” e contra neologismelor, este că acestea desfigurează limba. Dar nu e mai puțin adevărat că în ultima analiză, „Junimea” apăra o limbă care nu era încă literară, limba națională. Însă în același timp se opunea la introducerea a orice cultură generală străină, care ar fi putut-o cultiva, sub cuvântul că sunt importări străine, care nu se potrivesc cu gradul de cultură al țării.

*

Critica lui Ștefan Vârgolici contra *Tranzacțiilor literare* din București nu era altceva decât eco-ul acestor credințe ale „Junimei”, iar deosebirea fundamentală între școala de la Iași și cea de la București rezida tocmai în aceasta.

Școala literară din București deschisese porțile largi înrăurirei străine în domeniul intelectual, ea căuta să lumineze spiritul cu felul de material potrivit sau nu gradului nostru de cultură, pe când școala din Iași s-a văzut mai sus că era contra. Ceva mai mult, școala literară din București avea dragoste pentru mișcarea culturală națională, și când era vorba ca să judece o lucrare națională nu pune ochelari nici nu era dificilă, tocmai contrarul „Junimei”. De aici ciocniri între aceste două tendinți.

Așa, astăzi nu s-ar mai înțelege pentru ce, apărând o revistă cu titlul de *Tranzacții literare și științifice*, cuiva i-ar veni în minte ca ocupându-se de acea revistă să-i critice titlul. Cine se ocupă astăzi de un titlu care își dă o revistă sau o gazetă? În genere titlul unei reviste rar corespunde conținutului, aceasta se întâmplă și la titlul multor cărți precum și a multor piese.

Așa, avem actualminte o revistă intitulată *Revista idealistă*. De ce idealistă? Nimeni nu se întreabă. Avem o alta *Semănătorul*. Dacă ar căuta cineva pricina, apoi ar putea să zică că titlul acestei reviste este pretențios; sunt sigur că nu le-a trecut prin minte întemeietorilor un asemenea sentiment. O alta poartă titlul de *Viață Nouă*. Evident că dl. Densușianu nu are pretenția a reînnoi mișcarea noastră literară și științifică, și așa mai departe.

Pe atunci, pe când Vârgolici făcea critica de care e vorba, ieșeau o mulțime de gazete cu titluri foarte pompoase și pretențioase: *Columna lui Traian* a d-lui Hasdeu, *Trompeta Carpaților*, *Dacia literară* etc., etc.

Ce găsea deci Ștefan Vârgolici de criticat în titlul *Tranzacții literare și științifice*? Îl supăra că titlul este luat din englezește, căci la Londra există o revistă *Tranzacții filosofice*.

Ei și? Ce mare crimă făcuseră d-nii Laurian și Mihăilescu? Și dacă există la Londra o revistă *Tranzacții filosofice*, de ce doi tineri din țara românească, în lipsa de a găsi un alt titlu, să nu dea revistei lor acela de *Tranzacții literare*?

Ștefan Vârgolici își dădea seama de micimea acestui fel de critică, cu atât mai mult cu cât, „Junimea” fiind pentru teoria fondului și desprețuind pe acea a formei, critica care o făcea avea încă și mai puțină valoare, de aceea el simțeste nevoia de a se justifica și scrie următoarele:

Mulți vor crede că faptul e atât de neînsemnat în sine, încât nu merită să se ocupe cineva, de dânsul. Am fi și noi de părerea aceasta, dacă rătăcirea n-ar veni dintr-un sistem greșit, ce consistă în a

momități pe străini în toate, a lua cu ochii închiși și a aduce la noi tot ce vedem la dâșii, crezând că facem prin aceasta un serviciu limbei și mărim fondul cunoștințelor noastre.

Cum vedeți, sistemul junimist iese în evidență; este oprit după „Junimea” ca un scriitor român să se inspire sau să imiteze pe străini: ori ești original în totul, ori traduci. Evident că această concepție era reacționară și greșită.

Cultura se dă și se primește pe toate căile, prin traduceri, prin imitație, chiar prin plagiat. Pentru cititor este indiferent mijlocul pe care autorul îl utilizează, plagiatul privește numai cinstea plagiatorului, lucrarea lui însă rămâne bună și folositoare pentru cititori. Două școale cu tendințe opuse se pot certa cât vor pofti pentru tendințele lor respective, grosul publicului cititor se folosește și din una și din alta.

Dar Vârgolici mergea mai departe cu critica și continua în felul acesta uimitor:

Nu e destul ca un articol literar sau științific să fie publicat în altă țară pentru ca să fie bun și pentru publicul nostru, nu toate adevărurile recunoscute aiurea și care pot interesa acolo, pot fi prin aceasta interesante și pentru cititorii unei foi din țara noastră.

Aceasta era prea mult, aici Vârgolici își exprima ideile sale proprii, iar nu ale „Junimei”.

De aceea, mai mulți membri s-au revoltat față cu asemenea fenomenele ideii.

— Adică cum, strigă Lambrior, știința nu e tot una peste tot locul? Un adevăr nu e tot adevăr, fie scris în românește, fie în altă limbă? Apoi adevărurile după categorii? Să mă iertați, eu nu primesc asemenea lucruri.

— Și de când, strigă un altul, a vorbi despre obligativitatea învățământului este inutil, fiindcă principiul este intrat în legile noastre?

— Și de când, am adaus eu, cei de la *Tranzacțiile literare* trebuie să ceară voie de la Vârgolici și acesta să le dicteze ce trebuie să scrie și ce nu trebuie să scrie?

Vârgolici se făcuse roșu și nu știa ce să mai răspundă.

Dl. Pogor interveni și el în discuție.

Curioasă natură mai era și a d-lui Pogor. Pe dânsul nu-l interesau în genere discuțiile de la „Junimea” când nu lua el

inițiativa, de aceea lăsa caracuda să discute, făcând haz de loviturile care se dădeau și se primeau.

Și de astă dată nu zisese nimic, când a văzut însă că noi îl încolțim pe Vârgolici, atunci exclamă râzând:

— A pățit-o Micenco, negustorul de porci.

După întrerupția de mai sus, dl. Pogor căpătă vervă și atunci, adresându-se lui Vârgolici, îi zise:

— Bine, Micenco, adică studiile tale asupra lui Don Quichotte și asupra literaturii spaniole interesează mai mult cititorul român decât un articol a lui Tiberghen asupra învățământului primar? (Printre altele Vârgolici critica ca nefiind la locul lui Tiberghen.) Fiindcă Maiorescu se leagă de toată lumea și știe a le potrivi, apoi înseamnă că cu toții să facem același lucru apropo de toate nimicurile?

Vârgolici tușea și voia să răspundă, dar n-avea timp.

— Ia stați, ia stați mă rog, strigă dl. Negruzzi. Aici iar un parantez.

Dl. Negruzzi făcea pe împăciuitorul de câte ori discuția se învenina și lua apărarea celui mai slab, lucru pentru care dl. Pogor îl zeflemisea tot timpul.

De multe ori îi zicea:

— Bine mă, Jac, în politică tu ești autoritar, teoria ta este că, când un inferior se ceartă cu un superior, superiorul are dreptate, fără a cerceta. Așa mitropolitul are dreptate față cu protopopul, prefectul față cu subprefectul etc. Cum se face că aici, tu sări în ajutorul celui inferior față cu superiorul?

Noi făceam mare haz totdeauna de asemenea *execuții*.

Iar dl. Iacob Negruzzi se mulțumea să răspundă:

— Aceste sunt fleacuri de ale lui Pogor.

Închid parantezul.

Dl. Negruzzi, intervenind, zise:

— Mă rog, să ne înțelegem, Vârgolici are dreptate, căci etc., etc.

Iar dl. Pogor adăugea:

— Se înțelege că orice critică în contra altei reviste e bună, căci este știut că numai *Convorbirile literare* sunt serioase și scriitorii lor sunt toți genii. Ei bine, află de la mine un lucru, eu nu am citit *Convorbirile literare* de trei luni, până într-atâtea ele mă plictisesc.

— Noroc, am adăugat eu, că în aceste trei luni de zile eu n-am scris nimica.

— Ce s-a scris în aceste luni? întrebă dl. Pogor.

— Burlă a făcut filologie indo-europeană și a dovedit în contra lui Hasdeu că cuvântul *rață* este de origină indiană.

Prin chipul acesta, din glumă în glumă s-a uitat ca să se mai revină la critica lui Vârgolici, iar dl. Negruzzi care văzuse că se liniștise lucrurile, cu un gest ironic luă din mâinile lui Vârgolici manuscrisul, zicând:

— Puteți voi zice orice, aceasta (arătând manuscrisul) înseamnă șase pagini din *Convorbiri*.

*

Evident că de multe ori noi eram nedreți cu mișcarea literară din București, dar fiindcă războiul se declarase, dădeam înainte lovituri cum puteam, și pe drept și pe nedrept.

În adevăr, nu era zi în care foile din București să nu ne atace și să nu caute ca să ne ridiculizeze.

Așa dl. Laurian desigur că a păstrat ciudă pentru critica în contra *Tranzacțiilor literare*.

Într-un număr, făcând revista ziarelor literare și vorbind de *Columna lui Traian*, zicea de astă dată și *Revista contemporană*.

„Pe lângă lecțiunile de istorie, ce dl. Tocilescu dă criticului istoric de la *Convorbiri* etc., etc.” era vorba despre mine.

Auzi, dl. Tocilescu care îmi dădea mie lecțiuni de istorie!

Dl. Tocilescu era pe atunci un debutant în istorie ca și mine și scria sub inspirația directă a d-lui Hasdeu.

Poate dl. Laurian nici nu citea răspunsul la critica mea, dar fiindcă eu eram de la *Convorbiri* și dl. Tocilescu de la *Columna lui Traian*, îi se părea natural ca dl. Tocilescu să aibă dreptate față cu mine.

Alt exemplu.

Dl. Xenopol tradusese din nemțește un roman: *Rosa cea oarbă*. A fost destul ca să vadă că romanul este tradus de un colaborator de la *Convorbiri*, pentru ca să-și bată joc de traducere.

Și ce critică în acea traducere? Limba, pe care o crede că e o schimonositură a d-lui Xenopol. În realitate ce critică? Critica limba moldovenească în care dl. Xenopol tradusese romanul. Își bătea joc de cuvântul *țintirim*, cum se zice în Moldova la *cimitir*, care e un cuvânt franțuzesc. Se scandaliza de pergamentul *scârnăv* și nu s-ar fi scandalizat dacă ar fi fost pergamentul *murdar*. Se mai scandaliza de *schingiuit mare multă vreme*, nevrând să știe că

mare multă vreme este o expresie populară, și pe lângă că e populară e chiar și frumoasă și românească.

Dl. Pantazi Ghica, cel mai maltratată din *Beția de cuvinte*, după dl. Ureche, găsea locul ca să înjure *Convorbirile* chiar în descrierea călătoriilor sale prin Moldova. Așa într-un număr vorbește cu dispreț de cei de la *Bolta rece*, ca Eminescu, Bodnărescu etc., și adaugă sentențios că în ciuda tuturor acestor pigmei vor rămânea la posteritate numai poeziile lui Alecsandri și ale lui Zamfirescu.

Zamfirescu era poetul *Revistei contimporane*.

Iar dl. Hasdeu scria cam tot pe atunci în *Columna lui Traian* următoarele:

În acel moment mi s-aduse numărul *Convorbirilor literare*, în care dl. Maiorescu bătându-și joc de Bărnuțiu, de Șincai, de Cichindel, de Cipariu, de Sion, de Bolintineanu, de toate somitățile cugetărei române, și mai ales de poeți, celebrează cu emfază așa-numita *Noua Direcție*, inaugurată – *risum teneatis* – de d-nii Bodnărescu, Eminescu, Iacob Negruzzi și *tutti quanti*.

Și aceste le scrie dl. Hasdeu, care fusese tratat de *Convorbiri* la rândul lui de *Aghiuță*. Nu era exact că dl. Maiorescu își bătuse joc de Bărnuțiu, de Șincai, de Cipariu și de Bolintineanu, a căror merit *Convorbirile* îl recunoscuse, își bătuse joc de Cichindel și de Sion.

Pe urmă, ia observați cum posteritatea consacră sau descalifică oameni batjocoriți sau ridicați în înaltul cerului de contemporani?

În curentul de animozități îndreptate contra „Junimei”, Eminescu este nesocotit și batjocorit, și cu toate aceste posteritatea l-a consacrat ca pe cel mai mare poet al generației după Alecsandri, ca pe unicul poet al acelei generații, pe când cine-și mai aduce aminte astăzi că a fost un Mihail Zamfirescu, poetul.

*

Să vorbesc despre poetul M. Zamfirescu.

Acesta era poetul iubit de la *Revista contemporană*, el era considerat acolo ca un adevărat geniu, tot ce scrie era găsit admirabil, versurile lui erau citite și comentate cu entuziasm. Așa dl. Pantazi Ghica, nuvelistul revistei, a făcut și o nuvelă, *Elena cea frumoasă*, pe tema versurilor din *Plânsul nopții* a poetului. Eroina așezată pe o stâncă aruncă vâilor strofele d-lui Zamfirescu, pe urmă se mai oprește, mai gândește și mai declamă încă câteva strofe.

Când cei de la *Revista contemporană* au voit să se răzbune pe „Junimea”, s-au adresat poetului Zamfirescu ca să facă o satiră. *Muza de la Borta rece* este opera lui Zamfirescu.

Astăzi chiar când vorbesc cu vreunul din aceia, de exemplu cu dl. Petre Grădișteanu, d-sa suspină și zice cu admirație:

— Bietul Zamfirescu, ce mare poet era!

*

La „Junimea”, poetul Zamfirescu nu era gustat deloc. Mai întâi, cenaclul poezilor îl priveau din înălțimea concepției lor nebuloase. Bietul Bondărescu avea un surâs de dispreț când se vorbea de acel poet. De multe ori îl întrebam:

— De ce nu guști pe Zamfirescu?

După ce stătea un minut, el răspundea:

— Nici nu cunosc un poet Zamfirescu, cunosc un versificator banal care n-are nici idei nici formă.

Eminescu râdea vorbind de Zamfirescu, și toată critica lui se reducea în râs, nici nu voia măcar să discute asupra acestui subiect.

Noi ceștelalți, care nu eram poeți, păstram oarecare sânge rece în aprecieri, dar evident că judecata noastră se resimțea din școala din care făceam parte. De vreo două ori dl. Iacob Negruzzi a cercat ca să citească câteva poezii de ale lui Zamfirescu, dar nu a reușit căci la fiecare pas cel din urmă din caracudă își permitea observații, critică și zeflemele.

În realitate este greu de definit talentul lui Zamfirescu, căci necontestat că avea oarecare talent.

Zamfirescu era din școala marilor poeți romantici, tenebroși, suspinători și plângători. În poeziile sale el își avea domiciliul prin cimitirele cu sute de morminte sau cu unul singur al iubitei sale; mai trăia de asemenea prin ruine de vechi castele, conversațiile lui le făcea cu morții, cu strigoi, cu luna, mai cu seamă cu luna, pe care o cânta mai în toate poeziile sale. Era din școala lui Bolintineanu, pe care îl urmează foarte de aproape; are aceeași imaginație fabricată, ca să zic așa, și, ca și acela, neglijează limba până într-o atâta încât cineva ar crede că la dânsul, poet, limba nu era prețuită deloc, foarte puțină inspirație sinceră.

În adevăr, ce sentiment de realitate poți găsi într-un poet care trăiește într-o lume de visuri, de concepții supranaturale? Foarte puțină variație în subiecte, aproape același formular de

locuții și de cuvinte; materialul său poetic prin urmare este foarte redus, redus la cea mai simplă expresie; și, cu toate aceste, Zamfirescu nu era lipsit de talent, era ceva care-l făcea să se distingă de alții.

Cum am spus, la „Junimea” nu era chip să vorbești de Zamfirescu, dar câțiva dintre noi aveam, am spus-o, o societate istorică în care scop ne adunam o dată pe săptămână, joile. Acolo citeam și discutam unele din poeziile lui Zamfirescu; aproape toate erau făcute pe același calup.

De exemplu, luam *Plânsul nopții* și-l comparam cu o altă poezie *The Spleen* și ne dedeam la următorul crud amuzament pe socoteala lui Zamfirescu.

De exemplu eu începeam a citi strofa întâia din *Plânsul nopții*, Lambrior citea strofa a doua din *The Spleen*, și Cernescu strofa a treia din o altă poezie a lui Zamfirescu, și continuam așa câtva timp, până când nu mai puteam de râs, fiindcă strofele, măcar că erau din poezii diferite, se aranjau și concordau ca și cum ar fi fost o singură poezie pe care noi o citeam.

De exemplu, din *Plânsul nopții*.

E un cânt de doliu
Ce se repetă,
Cum răsare luna,
Până apune în zori.

Cu al frunzei freamăt,
Care îl însoțește,
Și cu suspinare
Plină de fiori.

Un veșmânt lung și de doliu
Se întinde întristător,
Peste câmpi, ca un lițoliu
Peste aceia care mor.

Miezul nopții încet răsună
În cadență repetat,
Eu plâng singur,
Noaptea e brună,
Dorul meu e necurmat.

Ei bine, cele două strofe din urmă sunt din alte două poezii decât din *Plânsul nopții*, însă n-ai putea s-o știi aceasta, fiindcă

caracteristica lui Zamfirescu era de a descrie generalități, fie din natură, fie de sentiment.

*

Am spus că *luna* juca un rol predominant în poeziile lui Zamfirescu. E drept că ea a jucat și joacă încă un rol mai în toate compunerile poezilor noștri.

După ce poetul o cântă în o mulțime de bucăți, pe urmă îi face o invocație, care se vede de departe că este inspirată din faimoasa *Casta Diva*. Nu mă pot opri de a cita vreo câteva strofe, ca să vadă și cititorul de astăzi *felul talentului* lui Zamfirescu.

INVocațiune la Lună

O stelă radioasă, a căreia lumină
Învăluie pământul în razele-i cerești,
Poezii te numiră a nopților regină;
Eu nu știu cine ești!

Nu știu nimic de tine! Când noaptea e frumoasă
Te văd ca și o lampă ce arde la altar,
Și încet, pe nesimțite, pe calea-ți azuroasă
Treci mândră și frumoasă în voluptuosu-ți car!

Și te contemplantă din locuri solitare,
Când dorurile mele mă fac a suspina,
Și-ți spuneam a mea durere, și lacrimile amare
Încep a înceta!

O singură dată poetul se scoboară din regiunile inaccesibile ale vieții de morminte, de ruine, de strigoi și de mirese în haine scumpe înțepenite în sicriu, și atunci simțim o plăcere deosebită, căci Zamfirescu ne apare un alt poet, poet amoros, găsind mai ușor cuvintele și exprimând sentimente ușoare și drăgălașe.

Dar lui Zamfirescu îi e rușine că părăsește Olimpul, ba chiar simțește o remușcare, de aceea el se grăbește a-și intitula poezia: *Romanță realistă*, ca să știe lumea că compunerea sa este un păcat pământesc, care nu-l poate distra din cariera sa de poet idealist și eteric.

Ei bine, noi, de la societatea cea istorică, am gustat pentru prima oară pe Zamfirescu în *Romanța sa realistă* și ca să vadă cititorii pe Zamfirescu sub o lumină favorabilă și sub fațeta aceasta a

talentului lui, am căutat și am găsit acea poezie în colecția *Revistei contemporane*, și reproduc din ea cele patru dintâi strofe:

ROMANȚĂ REALISTĂ

Când ziua trece, când noaptea vine
Aducând visuri d-amor cu ea
Spuneți-mi mie, fraților cine
Face să zboare inima mea?
Nu e nici înger, nu e nici fee
E o femeie,
E doamna A...

Este o brună cu fruntea pură,
Cu părul negru... ochi tot așa!
Buze de rouă ș-o mică gură,
S-o vezi o dată n-o poți uita.
Este mai zveltă și mai ușoară
Ca fulg ce zboară,
E doamna A...

O mână albă și diafană...
Ș-apoi piciorul și forma sa!...
Dar mută fie gura profană
Care va spune de el ceva!
Dar sân?... dar zâmbet? dar... cine poate
Să spuie toate
De doamna A...

Buclele sale cad în inele
Rotunzi-i umeri a-i inunda...
De n-ar fi doamna nopților mele
Aș crede o zână sau altceva.
Corpul ei june se îmlădie
În frenezie
E doamna A...

Fondul poeziilor lui Zamfirescu este banal, forma neîngrijită și fantastică, și cu toate acestea se bucura de o mare reputație la *Revista contemporană*.

Un colaborator al acelei reviste, dintre cei mai neobosiți, Pantazi Ghica, într-o nuvelă a sa scrie următoarele:

Odată, pe când nu erau încă drumuri de fier, nici poduri peste ape, mergând la Moldova era să mă înec în Trotuș – nu în râu, ci la mal – ca românul vechi cu dinții de papură. Caii se înămoliseră

într-o infectă mocirlă unde să-nfundase trăsura până la tăblii. Atunci – adică nu atunci, căci în momentul primejdiei nu mă mai gândeam nici la poezi, nici la poezii – după ce am scăpat din nevoie, mi-am amintit un cântec care se răspândise în țară, intitulat: „*Mă închin mări neneo cu plecăciune*”. Și în indignațiunea mea, am adresat ilustrului nostru poet Vasile Alecsandri, ca răspuns la:

Dulce țară și frumoasă!

următoarele versuri, pe cari le-am rimat într-un moment de sublimă inspirațiune:

Moldova-i dulce nu am ce spune,
Dar când Trotușul este să treci,
Și chiar la mal stai să te-neci;
Mă închin mări neneo, cu plecăciune.

Și oare aceste versuri n-ar merita onorile posterității? Cu toate acestea se vede că poetul Alecsandri fie de gelozie ori de meserie, fie de ingratitudine a aruncat inspirațiunea mea în coșul uitărei, și versurile mele au repausat acolo, între ale d-lui Bodnărescu și ale lui Prodănescu, care se ceartă pe muza de la Borta rece.

Da, toate mor în lume, doamna mea, poeziile mele ca și ale domnilor, Bodnărescu, Eminescu, Prodănescu, Vasile Alecsandri și Zamfirescu au noroc! poeziile lor trăiesc, sunt cântate pe toate tonurile, admirate și laudate, poeziile lor vor trăi pentru că, deși adevărat este că – „totul moare, totul piere din lume!” – sunt însă lucruri nepieritoare, cari au privilegiul nemuririi.

Și domnii de la *Revista contemporană* își permiteau să ne numească pe noi de la „Junimea” societate de admirație mutuală!

Niciodată noi n-am avut asemenea exagerări de limbăgiu, nici-odată noi nu ne numeam unii pe alții: geniali, neperitorii, iluștrii.

Las de o parte apropierea între Prodănescu și Eminescu.

Pantazi Ghica fusese prea maltratată de *Convorbiri*, pentru ca să aibă o apreciere cât de puțin imparțială.

Dar ce ziceți de Alecsandri comparat cu Zamfirescu, și Zamfirescu cu Vasile Alecsandri și puși pe același picior de egalitate!

Vasile Alecsandri, care era foarte înfumurat și susceptibil, a trebuit să găsească aceste laude în tovărășie cu Zamfirescu de foarte prost gust, chiar o necuviință, căci nu îți este permis ca să comparezi un poet cu reputație strălucită, un poet drăgălaș, cu limbă admirabil de frumoasă, cu gândiri clare și limpezi, cu Zamfirescu, care, în București, era între altele și poetul satiric fără nici o sare a mai multor ziare umoristice.

Altmintrelea era apreciat Alecsandri la „Junimea”. Dl. Maiorescu în *Direcția sa nouă* îi rezervează un loc de onoare aparte și numai după aceea vorbește de Eminescu și Bodnărescu.

Noi, la „Junimea”, de multe ori petreceam căutând în ziarele și revistele bucureștene cum scriitorii se tămâiau unii pe alții, dându-și epitetele cele mai exagerat de elogioase. Iar în critica *Istoriei românilor* de dl. Hasdeu de multe ori mi-am bătut joc de asemenea slăbiciuni necunoscute la „Junimea”.

De altmintrelea această deosebire între Iași și București se explică și prin deosebirea de școală. Cei de la București voiau să urmeze școala franceză, a cărei critică se știe cât este de delicată și fină, dar ei cădeau în platitudine.

Cădeau în exagerare, puneau, cum se zice, picioarele în farfurie; de aici laudele cele mai exagerate pentru un lucru de nimic.

Din contra, la „Junimea” se adoptase mai mult școala germană în critică, evitându-se grosieritățile aceleia. Iată de ce noi nu ne aruncam epetete de genii, talente mari etc., și iată de ce ne revoltam că le vedeam așa de des întrebuițate în *Revista contemporană* și în școala d-lui Hasdeu.

*

Cum am zis, altă dată, multe cusururi o fi avut „Junimea”, dar acesta desigur că nu.

Bunăoară iată o chestie care separa pe unii din membrii „Junimei” și de care cititorii se vor mira.

Așa, astăzi cine se mai îndoiește oare că muzica este o artă, și încă una din cele mai delicioase, poate acea care impresionează mai adânc din toate pe om, și cu toate acestea la „Junimea” se contesta aceasta.

Dl. Vasile Pogor, susținut de Lambrior și alți câțiva, tăgăduia muzicei calitatea de artă, mai cu seamă de artă cu emoții intelectuale și ideale.

De câte ori noi nu ne-am certat pe această chestie, mai ales că printre noi erau muzicanți, precum dl. Maiorescu care cânta din flaut, dl. Roiu, colonelul Scheletti, un distins muzicant și mai cu seamă pianist etc., etc.

Dl. Pogor își formula teoria astfel: O artă trebuie să-ți dea impresii de plăcere generală și să-ți nască idei de oarecare idealitate. Mie muzica nu-mi produce absolut nici o plăcere, nici o emoție, este o combinație de sunuri și atâta, zicea.

După multe discuții dl. Pogor a concedat un lucru: că muzica îți dă impresii numai când ești la masă și în petreceri cu femeile.

Apoi adăugea:

— Acesta e pentru mine rolul muzicei, să stai la masă, să mănânci bine, să bei bine și lăutarii să-ți cânte. În aceste împrejurări recunosc că muzica este un fel de artă de ordin inferior.

Lambrior nu făcea nici măcar această distincție; ca naționalist ce era, și ca unul din cei trei români, el nu înțelegea altă muzică și alte cântece decât cele românești de la țară.

Când era vorba de muzică occidentală, de clasici, de muzica teatrală și instrumentală, el le contestă orice merit.

Noi îl întrebam:

— Care e după tine perfecțiunea artei muzicale?

— Muzica populară din timpurile cele mai vechi și până astăzi, aceea care se cântă fără note și care n-a fost pusă niciodată pe note.

— Dar muzica modernă, muzica de compoziție?

— Asta nu e muzică, este un fel de juxta-poziție de sonuri fără nici un sens.

La toate aceste noi răspundeam prin glume mai mult, căci o discuție serioasă, înțelegeți că nu comporta subiectul.

— Cunosce, zicea unul din noi, un animal care simțește ca și dl. Pogor în muzică, este câinele, sunteți în bună companie.

La care dl. Pogor răspundea cu mult spirit:

— Apoi și eu cunosc un animal meloman, măgarul: compania lui vă place?

Dar din toate aceste se năștea discuția asupra unei chestiuni foarte serioase și anume: dacă omul are natural instinctul muzical, sau dacă gustul muzicei se capătă prin educație, și aceasta nu cu privire la muzica populară, ci la muzica savantă, artificială, adică cea datorită compozitorilor muzicali.

XI

Artele la „Junimea”

La „Junimea”, chestiile de artă și literatură primau toate. Se făcea foarte puțină istorie, și în această materie ideile lui Buckle erau acele care dominau.

De altmintrelea mărturisesc că numai sub forma de legi generale ieșite din dezvoltarea omenirii și a civilizației se poate concepe în mod superior istoria, și Buckle părea acum 30 de ani a merge pe calea acestui deziderat.

Este așa de simplu și grandios să reduci toate chestiile complicate a unei dezvoltări de mai multe mii de ani la legi fatale și imutabile, încât îmbrățișezi imediat ideea.

Astăzi însă când Buckle este uitat, fără a fi desconsiderat, constat în ce iluzii optimiste științifice trăiam noi de la „Junimea” acum 30 de ani, și cum neglijam faptele, pentru legi istorice improvizate de un autor de mare talent.

Încercarea lui Buckle a fost de atunci reluată din nou pe o scară mai înaltă, după ce impulsia fusese dată mult înaintea lui Buckle; voiesc să vorbesc de ceea ce se înțelege astăzi sub numele de sociologie, de acest nou miragiu a generalizării și a stabilirii de legi fixe în materie socială.

*

Dar dacă se făcea puțină istorie, se făcea și mai puțină filologie.

Filologia era lăsată pe seama *Convorbirilor literare*, în coloanele cărora se publicau direct articolele d-lor Maiorescu, Burlă, Cihac etc. Foarte rar am auzit la „Junimea” discuții de filologie, fiindcă în genere acele discuții n-au un caracter general.

De altmintrelea era un fel de aversiune din partea majorității membrilor în contra acestei științe sterile, fără agrement și care forțaminte ia aere pedantice.

Mi-aduc aminte că, când am început să mă ocup de filologie și s-a aflat de acest lucru la „Junimea”, nu știu cine m-a întrebat cu mirare:

— Ce, tu voiești să te faci filolog?

Și eu nu spuseseam, afară de lui Lambrior, nimănui aceasta.

Cum aflase cei de la „Junimea” de această înclinație a mea? Printr-o indiscreție a librarului.

Librarul prin care comandam cărți de filologie, crezând că nu face nici un rău, spusese unuia de la „Junimea” că făcusem o asemenea comandă.

De altmintrelea, cum am spus-o altă dată, ocupațiile mele cu istoria românilor mă împingeau spre filologie și spre cunoștința limbilor slave, ba chiar a fost un moment în care dl. Maiorescu, ministru de instrucție, era hotărât să ne trimeată pe Lambrior

și pe mine la Praga, ca să studiem limba slavonă, și eu primisem această idee cu plăcere. Când s-a auzit de acest lucru la „Junimea”, a fost o protestare și o indignare generală.

— Pesemne a înnebunit Maiorescu? ne zise dl. Pogor. Ce să căutați voi la Praga? Și ce să răscoliți cu limba slavonă? Doar un lucru puteți face cu dânsa, să controlați traducerile de documente ale lui Hasdeu și să constatați falșurile pe care le comite. Apoi aceasta e prea puțin, lăsați pe Hasdeu la slavona și falșurile lui.

De altmintrelea dl. Pogor, spirit ușor și răzător, nu credea în filologie și își bătea joc de dânsa cu orice ocazie.

Mi-aduc aminte că într-o seară a intrat râzând la „Junimea” și, după ce a râs câteva momente fără să ne spună de ce, apoi zise:

— Azi am citit una bună, de a voastră filologilor (arătând pe Burlă). Știți de unde derivă cuvântul *Fuchs* în nemțește? De la grecescul *αλοπεχ*. Și sunt oameni serioși care prin schimbări fantastice de litere, după ceea ce ei numesc legi, ajung să scoată un cuvânt nemțesc dintr-unul grecesc, pe motiv că amândouă limbile sunt ariane și au o mamă comună.

Vă puteți închipui cum noi, filologii, am protestat. Burlă pe care noi îl numeam indo-europeanul, fiindcă se ocupa cu filologia acestor limbi, a luat cuvântul ca să dovedească că de ceea ce își bătea joc Pogor este purul adevăr științific.

Și avea dreptate Burlă.

Dar pas să discuți serios cu dl. Pogor în chestie de filologie și într-o societate prevenită contra filologilor și filologiei.

De multe ori „Junimea” era o adevărată societate de copii, cu glume și cu zburdăciuni copilărești.

De unde venea mai cu seamă discreditul filologiei la „Junimea”?

Să vă spun. Pe atuncia dl. Hasdeu părăsise, sau, mai drept, suspendase studiile sale istorice, adică, după ce scosese vreo câteva volume din *Istoria sa critică*, se aruncase în filologie, materie în care controlul este mai greu, și încă în filologia limbilor indo-europene.

Prin urmare, rolul meu de critic încetă, căci nu eram destul de avansat în filologie ca să-mi permit a mă amesteca.

Decât cu aceasta dl. Hasdeu nu scăpa nici de „Junimea”, nici de *Convorbiri*.

Era un specialist printre noi, dl. Burlă, care imediat l-a luat pe dl. Hasdeu, cum se zice, în primire, și atunci cititorii *Convorbirilor* au asistat din nou la o altă ediție de polemică, însă în loc să fie pe tema istorică, cum o făcusem eu, era pe tema filologică

făcută de Burlă, tot contra d-lui Hasdeu, și în locul articolelor mele interminabile istorice, paginile *Convorbirilor* fură acoperite cu articole tot așa de interminabile ale lui Burlă.

Într-o seară Burlă vine furios la „Junimea”, având în mână un voluminos manuscris.

— Ce este? îl întrebăram noi.

— Este, răspunde, că Hasdeu își prea bate joc de filologie, această știință pozitivă care are legile ei etc.

— Bine, zise dl. Pogor, spune acum despre ce e vorba?

— Iată despre ce e vorba: Hasdeu își a permis ca să afirme că cuvântul *rață* este de origină albaneză sau elenă (nu îmi aduc eu aminte bine), iar eu am să-i dovedesc că cuvântul *rață* este de origină ariană.

Zicând aceste el desfăcu manuscriptul și, timp de două ore, ne duse aproape de cuvântul *rață* prin toate limbile, indiană, persană, celtică etc.

La urmă ametisem cu toții, citațiile din tot felul de autori, derivațiile lui filologice, sufixurile și prefixurile etc. ne dăduse la toți o durere colosală de cap.

Din când în când noi strigam:

— Destul, destul...

Burlă însă furios citea cu pasiune înainte, amenințând chiar cu gestul pe dl. Hasdeu care lipsea.

Când sfârși era și el extenuat, îi curgea sudoarea pe frunte și îi se stinsese glasul.

De la acea ședință memorabilă „Junimea” a luat în oroare filologia și pe filologi.

*

Ceea ce ocupa mai în întregime ședințele de la „Junimea” erau chestiunile de artă și literatură.

În aceste chestiuni „Junimea” își avea ideile sale bine determinate și nu ar fi ieșit din ele pentru nimic în lume.

Când zic arte, să ne înțelegem. Două arte erau mai cu seamă recunoscute, anume: sculptura și pictura.

Sub dânsle venea arhitectura.

Iar muzica era o artă discutată, după cum cititorii au văzut, chestie cu care am făgăduit că mă voi ocupa mai de aproape.

În sculptură și arhitectură ideea era foarte simplă: sculptura era cea antică, arhitectura de asemenea – Venus de Milo și

Partenonul. Acolo aproape s-a mărginit dezvoltarea acestor arte, acolo ele au ajuns la perfecțiune.

Unii îndrăzneți cercau să vorbească de arhitectură medievală, de acele splendide biserici, în care o imaginație variată este pusă în piatră, dându-ți ideea grandiosului sau cel puțin a colosului, precum și a castelurilor seniorilor, care, prin acumularea de piatră peste piatră, îți dau ideea de trăinicie și de forță.

Era o încercare zadarnică; „Junimea” nu admitea ca valoare estetică decât liniile pure, decât simetria templelor ateniene, înlăturând cu dispreț orice altă formă arhitecturală.

Mai admitea ceva, admitea arhitectura egipteană, piramidele etc., ca expresiune a puterii și a vecinicieii.

Când era vorba însă de pictură, atunci ideile „Junimei” erau destul de vagi și chiar variate. Nu era o doctrină ci mai mult păreri; aici discuția putea avea loc.

În genere „Junimea” înclina pentru pictura Renașterii italiene, dar nu era entuziasmată de aceea epocă. Mulți iubeau pictura flamandă, iar alții, ca dl. Pogor, adorau pe cea veche germană a lui Dürer, Holbein etc.

Dar, repet, nu aveam la „Junimea” un fir conducător estetic în materie de pictură, de aceea, în ce mă privește, aveam idei confuze, nu puteam să găsesc o formulă explicativă, căci eu ca și ceilalți căutam ca să reduc totul la formule.

Când, deodată, răsfoind cataloagele la librărie, dau peste studiile de estetică ale lui Taine anume *Arta în Italia*, *Arta flamandă* etc., etc. A fost pentru mine o revelație și o scăpare. În sfârșit puteam să am și eu idei estetice în materie de pictură, puteam să susțin și eu o discuție în această materie la „Junimea”.

Toată lumea cunoaște doctrina estetică a lui Taine; el explică nașterea artelor și dezvoltarea lor prin împrejurările înconjurătoare. Într-un mijloc social ca acela al Italiei și sub o climă ca a ei, a trebuit să se nască un Rafael, un Michelangelo, un Tițian; pe când în clima și în natura olandeză și flamandă a trebuit ca pictura să ia o altă formă sub penelul lui Rembrandt, Van-Dyck etc.

Evident că această teorie a lui Taine nu explică mare lucru, evident că mi s-a părut mai târziu teoria lui insuficientă, dar cel puțin atunci aveam o teorie.

„Junimea” nu putea să simpatizeze cu ideile lui Taine și de câte ori eu le susțineam nu găseam aprobare.

În adevăr, „Junimea” cu ideile ei filosofice metafizice și cu idealul ei asupra frumosului intangibil nu putea ca să guste

teoria lui Taine, care explica arta nu prin sine-însăși, ci ca fiind născută din împrejurări înconjurătoare.

Desigur, pe atunci nu se punea chestia ca astăzi, arta pentru artă, dar „Junimea” în tot cazul nu aproba ca frumosul și perfecțiunea să depindă de împrejurări.

Era la „Junimea” o teorie generală, anume că o creațiune artistică, oricare ar fi ea, se naște și iese din sufletul artistului, asupra căruia natura înconjurătoare, prin urmare, nu poate să aibă decât o slabă influență.

Această credință excludea, prin urmare, teoria lui Taine, care, fie zis în treacăt, nici ea nu explica totul, căci ea trata numai o parte a chestiunii, cum se naște o artă într-o țară.

De altmintealea, ideea de artă pentru artă, fără a fi formulată la „Junimea”, precum este astăzi, era întărită și prin ideile filosofice în curs, conform filosofiei germane acreditate atunci și importate la „Junimea” auzei pe fiecare membru când discuta o chestie începând a o divide de la început în două, și anume: a începe prin a cerceta lucrul *în sine*, și apoi în raport cu împrejurările exterioare.

Era natural deci ca vorbindu-se de artă să se vorbească întâi de arta *în sine*.

Formula adoptată și care, cum am spus, consista în a se susține că orice operă artistică iese din sufletul artistului, dădea loc la confuzii și scene nostime la „Junimea”, când era vorba de aplicarea ei.

Iată o istorioară nostimă.

La „Junimea” era și un pictor de profesiune, răposatul Verussi.

Verussi nu avea talent de execuție, dar era un om foarte inteligent și prinsese de pe aici de pe colo oarecare cultură generală, în tot cazul cunoștea teoria profesiunii sale.

Într-o seară se vorbea de tablourile lui Rafael, precum și a altor artiști, și nu știu care din partizanii *artei în sine* spunea că acele lucrări au ieșit gata din sufletul pictorului italian, apoi adresându-se lui Verussi îi zise.

— Nu este așa?

Verussi, care nu voia să-și dea lămurit părerea, îngăimă câteva cuvinte.

Atunci îndrăznețul, nu mi-aduc aminte care, îi explică lui Verussi cu răutate.

— Iată un pictor care nu e sigur că o creațiune iese spontan din sufletul artistului!

— Apoi dacă este așa, trebuie să-ți spun – adresându-se aceluia – că vorbești de lucruri pe care nu le știi.

Și atunci făcu un mic curs foarte practic și cunoscut de toată lumea.

Iată cam ce zicea în substanță Verussi:

— Numai concepția artistică iese, după cum ziceți, din sufletul artistului, dar această concepție el nu o poate executa dacă nu se servește cu mijloace foarte prozaice care sunt indispensabile. Admiri, de exemplu, un tablou a lui Rafael; când zici că acea creațiune a ieșit din sufletul artistului, te referi la idee, la concepție. Dar ai intrat vreodată într-un atelier de pictor ca să vezi cum ei lucrează? Dacă n-ai intrat, atunci de ce vorbești fără să știi? Pictorul în atelier se servește de modeluri de femei îmbrăcate anume, sau goale, de bărbați, de copii, fără de care este aproape imposibil ca să zugrăvești figuri pe pânză. Nu poți scoate materialicește un cap din suflet, îți trebuie înainte un cap de femeie, de bărbat, de copil, îți trebuie un trup, chiar când zugrăvești îngeri, chiar când zugrăvești pe Dumnezeu. Uitați-vă la tablourile pictorilor Renașterii, în fiecare *Sfântă fecioară* sau *Isus*, contemporanii găseau asemănarea modelului care pozase, ba chiar pictorii unii s-amuzau, ca să pună în scene biblice sau evanghelice pe care le zugrăveau persoane în renume pe atunci, seniori sau dame mari; fără aceasta nu se poate pictura. Acuma te rog să-mi explici cum toate aceste pot ieși din sufletul artistului?

La această apostrofă indignată a lui Verussi, o mare parte izbucni în râs.

Iată cum teoriile abstracte și imaginile aduc erori, de care cel întâi practicant într-o meserie își poate bate joc.

*

Toate aceste însă ce dovedeau? Dovedeau că la „Junimea” se discuta orice chestie, se emiteau, se susțineau păreri greșite de multe ori, dar erau păreri care ridicau nivelul societății.

Viu acum din nou la muzică.

„Junimea”, cum am zis, avea în sânul ei muzicanți distinși, avea în prima linie doi compozitori de valoare: pe colonelul Scheletti, de la care au rămas multe bucăți de piano, și pe Gheorghe Scheletti, cunoscutul compozitor, una din cele mai delicate naturi artistice care am avut noi. În afară de aceștia, erau mai mulți executanți, prin urmare s-ar părea că ar fi neînțeleș ca muzica să fi fost pusă în discuție și să-i conteste calitatea de artă.

Cu toate aceste se contesta, cum am spus, muzicei calitatea de artă.

De ce? Completez teoria d-lor Pogor și Lambrior: o artă trebuie să aibă ca calitate primordială aceea de a fi înțeleasă de toată lumea la prima vedere, orice atenian aprecia statuiele din piețele publice, oricine înțelegea și admira liniile armonioase ale templurilor, care se detașau în orizontul albastru. Iată de ce arhitectura și sculptura sunt arte, ele răspund la năzuințele naturale ale frumosului sădite în om.

De asemenea, pe Omer toată lumea îl gustă și îl înțelege. La *Othello* toți spectatorii sunt adânc emoționați fiindcă acolo este vorba de sentimente eterne omenești. Asta-i artă.

Când d-ta însă muzicant vii sub pretext de artă și, lăsând de o parte instinctul natural al cântărei și al melodiei, te arunci sub pretext de simfonie în împărecheri bizare de sunuri și într-o orchestrație deșănțată, la care eu nu înțeleg nimic, pot eu să dau elucubrației tale numele de artă?

Este un sentiment muzical vădit în om, pe acela îl admitem, ziceau apărătorii teorii, de aceea admitem cânturile populare, admitem melodii, admitem ce cântă lăutarii la masă, la petrecere, dar nu admitem compozițiile germane și franceze care se depărtează de la simțul muzical înnăscut în om.

*

Pusă chestia așa, teoretic, ea se putea discuta și ea conținea o mare parte de adevăr.

Decât unde nu ne înțelegeam era la aplicația teoriei, acolo difeream unii de alții la infinit.

Așa dl. Pogor era întrebant:

— Simfoniile lui Beethoven îți plac sau nu, precum și toată muzica clasică?

— Nu, răspundea el.

La acest nu, delicații muzicali săreau în sus.

— Cum, nu-ți plac simfoniile lui Beethoven?

— Nu-mi plac fiindcă nu le înțeleg.

— Se poate ceva mai de înțeles decât muzica clasică! exclamau adversarii.

Și atunci se încingea o discuție, dacă ceea ce se înțelege sub cuvântul de muzică clasică este greu sau ușor de înțeles. (Pe atunci Wagner încă nu era răspândit.)

În această chestie eram alături cu partizanii muzicii, fie însă că pe atunci nu auzisem decât tare puțină muzică, și aproape deloc muzică clasică, nu puteam să-mi dau o părere.

Mai târziu însă, când am cunoscut și am auzit mult Beethoven, Mozart, Schumann, Bach etc., etc., atunci am înțeles că dl. Pogor n-avea dreptate.

Această muzică clasică este de o simplitate fie ca idee muzicală, fie ca construcție orchestrală rară, susceptibilă de a fi pricepută de toată lumea mai mult sau mai puțin cultă, și mă miram retrospectiv cum se poate ca spirite culte și delicate să nu înțeleagă o asemenea muzică.

Am continuat și la Paris o asemenea discuție cu Lambrior.

Mă duceam regulat, în timpul sezonului de concerte, la concertele simfonice ale lui Padeloup și luam și pe Lambrior, mai mult cu de-a sila.

Orchestra executa o simfonie a lui Beethoven, de exemplu, *Simfonia eroică*.

După ce se sfârșea întrebam pe Lambrior:

— Ei ce zici?

— Ce să zic, n-am înțeles nimic, ba am înțeles ceva, am înțeles marșul funebru.

Mă duceam cu dânsul la Operă la *Don Juan*.

— Ei, ce zici?

— Zic că-mi place rolul lui Leporelo și al Zerlindei, dar încolo nu-mi place nimic.

— Vasăzică îți place ceva din Mozart?

Mulți și-au bătut joc de faptul că „Junimea” avea idei fixe în toate materiile; noi cei mai tineri ne revoltam chiar foarte de multe ori, căci găseam *parti-pris* de câte ori ne încercam ca să inovăm.

Dl. Negruzzi care era depozitarul, arhivarul ideilor admise la „Junimea”, de multe ori într-un limbaj figurat susținându-le, le expunea astfel:

— Mă rog să ne înțelegem, zicea d-sa: „Junimea” are un număr de saltare în care se găsesc etichetate ideile sale. Voiești să știi ideile estetice ale „Junimei”, tragi saltarul nr. 1, acolo în scurte cuvinte sunt săpate în aramă. Voiești să ai ideile ei literare, saltarul nr. 2 le cuprinde; vrei să știi ce gândește „Junimea” în chestie de filologie, deschide repede saltarul nr. 7 și îndată ești edificat, și așa așa mai departe.

Noi îl întrerupeam voind a protesta.

— Nu obiectați, fiindcă știu mai de înaintea ce aveți să ziceți. Aveți să-mi spuneți că o societate care are saltare pentru toate soluțiile este o societate cristalizată, incapabilă de a primi idei noi sau a-și modifica pe cele admise. Așa este, decât prefer o societate care are idei în toate, chiar când sunt imuabile, decât una care nu are nici o idee precisă, sau care ar fi în halul lui Pogor, care își schimbă ideile după cea din urmă carte pe care o citește.

Aceste din urmă cuvinte le zicea râzând, căci era de notat că mai niciodată dl. Negruzzi nu vorbea mai mult în „Junimea” fără să nu se lege de dl. Pogor.

În materie de muzică se înțelege că „Junimea” își avea saltarul ei, muzica era admisă ca o artă; era admis că clasicii germani au atins culmea acelei arte. După cum pentru dl. Maiorescu sculptura antică greacă a atins înălțimea artei statuare, tot așa Beethoven, Mozart, Schumann, Mendelssohn, Bach etc. au atins acele ale muzicii.

În ideea oficială a „Junimei” nu se admitea muzica italiană sau franceză; cu mare greutate erau acceptați compozitorii contemporani germani.

Și fiind dat sistemul filosofic enciclopedic al „Junimei” nu putea să fie altminterlea.

Dar pe lângă acest saltar oficial, purtând pecetea autentică a „Junimei”, mai era săltărașul de care mă ocup, erau câțiva revoltați.

Se înțelege că este imposibil să convingi de frumusețile muzicale pe cineva a cărui simț auditiv e format astfel încât sonurile unei muzici îl izbesc dezagreabil. Este mai rău decât a vorbi cu un orb de culori, orbul nu le vede, nu le poate distinge, pe când cineva refractar muzicii este agasat, suferă teribil auzind muzica.

Cam în această categorie sunt unii oameni care, nu știu din ce cauză, sau ar fi prea lung de spus, sunt refractari muzicii.

Acest lucru se observă și la animale. Sunt unele animale domestice care ascultă dacă nu cu plăcere, dar cu indiferență o bucată muzicală executată dintr-un instrument sau din mai multe; se spune că măgarul este dintre acelea. Ceea ce e sigur este că măgarul nu dă semne de iritație acustică când aude muzica.

Din contra, se știe că câinele este absolut refractar muzicii. Cu timpul unii se mai obicinuesc, alții însă rămân rebeli toată viața, și sunetul unui pian îi face tot așa de rău după ani ca și întâiași dată.

Aveam un câine pe care nu l-am putut obicinui cât a trăit cu sunetul pianului și, mai cu seamă, a vioarei. Cum auzea cântând venea din a treia odaie și începea să urla, și ceea ce era mai curios este că nu voia să fugă, el prefera să rămâie și să urla. Toate mijloacele de a-l deprinde fiind zadarnice am început a-i aplica corecțiuni, ca măcar prin frică să înceteze de a urla; am reușit, dar am reușit să-l fac ca să nu urla tare, însă urla încet, urla într-însul ca să zic așa. În adevăr, dacă stăteai lângă dânsul nu-l auzeai cum urlă, dar dacă puneai mâna pe botul lui simțai vibrațiile plânsului interior.

Muzica de orchestrație, compozițiile pentru un instrument sau două, în adevăr au o parte artificială creată de artist și care de multe ori nu este înțeleasă, fiindcă nu se poate înțelege decât cu o prealabilă pregătire. Muzica cea mare este o chestie de educație, fără educație muzicală această artă rămâne neînțeleasă mai mult decât celelalte arte, pentru înțelegerea cărora este nevoie de o preparație mai puțină.

Pentru ce toată lumea gustă cântecele populare sau cele obișnuite? Lasă mai întâi că ele sunt de o mare simplitate de compoziție, dar apoi suntem deprinși cu ele din frageda copilărie. Cum să nu înțelegi, să nu guști cântece cu care urechea ți-e deprinsă încă din leagăn!

Cine-și face educația muzicală învățând note, având profesor, sau cine măcar trăiește în mediuri muzicale unde aude multă muzică sau frecventează teatre, concerte etc., acela evident că devine apt a pricepe cele mai complicate orchestrații. Foarte des copiii de muzicanți devin muzicanți ei înșiși.

Mai este încă ceva. Muzica s-adresează la un simț foarte delicat și susceptibil, mai delicat decât ochiul; ochiul se deprinde a vedea totul și a comunica creierului totul, din contra auzul este un simț mai delicat, mai sensibil decât ochiul. Din această cauză ochiul poate vedea statuiele cele mai baroce și picturile cele mai oribile, fără ca impresia de dispreț să fie acută; de altminterlea educația lui în lucruri de artă, de arhitectură și pictură se poate face mai ușor, toate acestea fiind mai comprehensibile, căci ele prezintă lucruri reale, corp omenesc, scene din viața socială, peisagiuri, clădiri etc.

Cu totul altceva este cu muzica: urechea este izbită de orice tonuri acute care în complexitatea lor o izbesc dezagreabil. Muzica n-are ca material decât sonuri, fără nici un substrat real, prin urmare de câte ori ea prezintă urechei nepreparate combinații de

sonuri neobicinuite și în ansambluri violente, de atâtea ori ea face o impresie de displăcere, de suferință.

Știți că sunt oameni care nu pot suferi poezia și care nu sunt în stare mai cu seamă s-audă citită o bucată de versuri?

De ce? Fiindcă în citirea unei poezii este un fel de muzică: ritmul, măsura, rima, toate aceste au un caracter pentru dânsii artificial, s-apropie de muzică și se depărtează de proza vorbită, și cu toate aceste versurile au ca material însuși cuvintele cu care ne servim în toate zilele, și ele au totdeauna un înțeles. Cu atât mai mult o artă ca muzica, care trebuie să-ți dea impresiile, ideea, sentimentele și ceea ce a voit să spună compozitorul, numai prin compoziție de sonuri.

Un exemplu izbitor de cum muzica pentru urechile nepreparate este o artă incomprehensibilă, este faimoasa anecdotă cu șahul Persiei la Opera din Paris. Probabil că anecdota este de la întâiul voiaj a șahului Persiei, căci de atunci a avut timpul să se deprindă cu muzica occidentală.

Se dedea o reprezentație de gală în onoarea lui. Înainte de a se începe spectacolul, muzicanții adunându-se la orchestră își acordară încet instrumentele. Știți că, când muzicanții fiecare își acordă instrumentul, iese un fel de ansamblu mai mult sau mai puțin cacofonic, dacă ești atent la această operație.

După ce muzicanții acordară instrumentele, reprezentația începu; se jucă primul act. Era una din acele opere unde cântăreții strigă teribil și orchestra contribuie întreagă a susține acțiunea piesei. Cortina cade, și atunci șahul Persiei este întrebat dacă i-a plăcut și ce bucată i-a plăcut.

— Mi-a plăcut în adevăr o bucată.

— Care?

Evident că nu putea s-o precizeze.

— A plăcut majestății-voastre poate bucata tenorului, adică a celui îmbrăcat în haine de război, sau femeia cu voal des pe obraz?

În fine, tot felul de întrebări asupra actului întâi.

Iată că muzicanții încep a-și acorda din nou în antract instrumentele.

Atunci șahul Persiei, cu fața luminată și mulțumită, strigă: Iacă asta mi-a plăcut.

XII

O chestie pe ședință

Ceea ce făcea caracteristica „Junimei” era că totdeauna, în toate ședințele, se discuta o chestie oarecare, și dacă nu era nici o chestie la ordinea zilei, atunci se improviza una fără nici o preparare, o chestie venită din senin, și acea chestie pasiona pe toți și ședința trecea peste miezul nopții.

Improvizul și spontanul caracterizau discuțiile de la „Junimea”.

Este o societate de economie politică la Paris din care face parte cunoscutul economist Paul le Roy Beaulieu. Membrii acelei societăți s-adună o dată pe săptămână la o masă; după masă se deschide ședința și urmează discuția, însă totdeauna fixează cu o săptămână înainte obiectul discuției, așa că fiecare vine preparat.

Desigur ca garanție mai mult pentru seriozitatea discuțiilor, și în chestiuni economice, unde de multe ori e nevoie să se invoace cifre și tabele statistice, este chiar necesar aceasta.

În discuțiile literare aceasta este de prisos. Când un obiect de discuție se impune improviz, numai cei chemați și preparați pot să ia parte, restul trebuie să tacă și s-asculte.

A anunța mai de nainte subiectul în chestie, de exemplu de artă, este aproape inutil, căci ce voiești ca să prepare asupra subiectului unul care nu este inițiat în materie; prin urmare prepararea mai de înainte poate mai degrabă s-aducă confuzie și turburare în discuție, cei nepreparați căutând din amor propriu să-și spună și ei cuvântul lor.

Dar aceasta la „Junimea” nu era o metodă ci era o impulsie. „Junimea” era refractară la orice metodă impusă și la orice disciplină bazată pe forme.

Mi-aduc aminte că niciodată o chestie nu se discuta, cât de importantă și pasionantă, două, trei ședințe consecutiv.

O chestie care se punea într-o seară trebuia epuizată în seara aceea cu riscul ca să stăm până la două sau trei de noapte. În ședința consecutivă nici nu mai era vorba de ea.

De multe ori un recalcitrant, care susținea o părere deosebită de a celorlalți, spunea că data viitoare are s-aducă cărți și documente în favoarea tezei sale. În specie, dintre aceștia făcea parte răposatul Vârgolici, apoi dl. Xenopol. „Junimea” le striga în cor:

— Ei, adu-le, adu-le să le vedem și noi acele faimoase documente.

Această provocare să înțelege că punea la ambiție pe Vârgolici sau pe dl. Xenopol.

În ședința următoare vedeam pe Vârgolici intrând cu un portofoliu mare umflat și cu câteva cărți legate în pachet pe deasupra.

— Dar ce ai acolo? îl întrebau din toate părțile.

Și glumele urmau una după alta.

— Ai pe *Don Quichotte*?

— Ai pe Lope de Vega?

O mică paranteză.

Glumele aceste s-adresau lui Vârgolici fiindcă făcuse studii și în Spania.

Vârgolici, roșu ca racu, răspundea:

— Nu mai umblați cu glumele, am adus cărți ca să dovedesc că în chestia artei din veacul al XIV-lea...

— Care chestie?

„Junimea” uitase chiar discuțiile din săptămâna trecută.

Și când Vârgolici voia să redeschidă discuția, ca să-și arate dreptățile, nimeni nu-l asculta, chestia nu mai avea interes.

Și atunci dl. Iacob Negruzzi striga:

— Porco, porco, să trecem la altceva.

Vârgolici rămânea cu cărțile și poate cu dreptatea sa neconsiderată.

Așa era „Junimea”.

*

O dată sau de două ori, cât am fost la „Junimea”, s-a hotărât într-o seară subiectul unei discuții pentru data viitoare. Dl. Pogor a cerut să fie cel întâi înscris, iar mulți membri, chiar din caracudă, au făgăduit că au să se ocupe de acea chestie.

Dl. Negruzzi care pe lângă că cunoștea saltarele ideilor „Junimei” mai cunoștea și pe membrii ei, exclamă:

— Aveți să vedeți că Pogor are să lipsească de la ședința viitoare.

În ședința următoare unii membri, care nu erau să ia parte la discuție și, prin urmare, aveau situația plăcută de ascultători și spectatori la o ceartă interesantă, veniră de cu vreme pe la opt ore, ora întrunirii „Junimei” fiind nouă de obicei.

Sosi ora 9 și jumătate, dl. Pogor nu s-arată.

Mare râs și veselie de această lipsă, iar dl. Iacob Negruzzi striga victorios:

— Nu v-am spus că Pogor n-are să vie!?

Unul dintre junimiști, cel mai ascultător poate, răposatul Tasu zise:

— Apoi eu cred ca să înceapă discuția chiar fără Pogor.

— Care discuție? Întrebare unii.

— Discuția tumulelor romane în Dacia, pe care am admis-o în ședința trecută.

— Cine ia cuvântul? Întrebă dl. Negruzzi.

Tăcere.

— Dar bine, parcă unii au făgăduit că se prepară, între care și Pompiliu? Mirune ai cuvântul.

Miron Pompiliu foarte încurcat zise:

— Apoi dacă nu e Pogor aici care este adversarul nostru în această chestie...

„Junimea” trecu la altă discuție.

Pe la 10 și jumătate iată că sosește dl. Pogor, cu un volum format mare, în mână.

— Iată Pogor, în fine.

Dl. Pogor intră foarte vesel, ridică volumul în sus și zice:

— Am aici ceva interesant de tot.

— O carte asupra tumulelor romane? Întrebă toți din toate părțile.

— Ce tumule romane? Aceste sunt chestii de care numai Miron Pompiliu merită să se ocupe. Am aici o ediție admirabilă a lui *Don Quichotte* cu ilustrații de cea mai fină artă.

Mare ilaritate în „Junimea”.

— Dar bine, măi omule, îi zice dl. Negruzzi, parcă luași angajamentul să discuți despre tumule romane?

Astfel că chestia anunțată cu o săptămână înainte rămase literă moartă.

XIII

Creștinismul și arta

Multe și foarte multe chestii și mai cu seamă de artă s-au tratat la „Junimea” și multe lănci am mai rupt noi tinerii în contra savanților literatori cu idei fixe și înguste, adică în contra lui Vărgolici, lui Burlă, lui Eminescu și alții.

Erau unii care n-aveau nici o idee în asemenea chestii, dar fiind conservatori în materie de artă, țineau totdeauna cu cei de mai sus în contra noastră. Unul dintre aceștia era Bodnărescu, care niciodată nu ne aproba. Deși nu avea nici o idee într-o chestie, însă când era vorba ca să se ralieze la una din părțile discutante, totdeauna se așeza în câmpul opus.

Lambrior și cu mine ne ocupam pe atunci și de chestiile istorice.

În special eu în studiile mele asupra *Istoriei române* din veacurile cele dintâi am avut nevoie ca să-mi dau amănunțit seama de situația Europei în evul mediu, începând prin veacul al XII-lea până în acela al XIV-lea, și-mi procurasem un însemnat număr de volume care se ocupau de evul mediu, cărți pe atunci noi scrise, nu după metoda lui Michelet și Edgar Quinet, ci metoda serioasă documentată a istoricilor germani.

Prin urmare, Lambrior și cu mine aveam o superioritate necontestată în chestie de istorie asupra „Junimei”, a căreia punct slab era lipsa de cunoștințe aprofundate istorice.

La „Junimea” teoriile generale admise cu privire la istorie și în special la evul mediu le pot rezuma astfel:

— Evul mediu este un timp de întunecime și de barbarie, el reprezintă decadența complectă a artei romane și grece, mai cu seamă a sculpturei.

Aceste idei nu erau ale „Junimei” numai, erau ideile curente a unor autori cu reputație care nu studiaseră îndeamănunt acele veacuri așa-zise de întunecime.

Dl. Pogor se ridica mai sus, când adopta ideile lui Guizot, care, cu spiritul său de largă concepție, stabilise trăsături mari a filosofiei sale istorice.

De aceea, foarte adesea ori aveam discuții violente în privința artei, din evul mediu mai cu seamă.

Dl. Pogor, susținut de Vârgolici, Burlă și ceilalți, acuza evul mediu și, mai cu seamă, creștinismul că a ucis sculptura, și argumentarea lor luată din diferiți autori nu era fără temeii.

— Creștinismul, ziceau ei, propagând ideea de suferință, de chinuire a trupului în vederea salvării sufletului, a ucis sculptura, căci ideea frumosului, a dezvoltării trupului omenesc, idee greacă și romană, a dat loc acelei admirabile dezvoltări a statuariei. Pentru creștini un trup frumos de bărbat și mai cu seamă de femeie este o profanație, este un păgânism, trupul netrebuind să existe decât mizerabil și schilodit în vederea frumuseței sufletului

și a salvării lui. Uitați-vă la schimonositurile statuielor sfinților și a cavalerilor tăiați în marmură de pe mormintele lor. A trebuit ca Renașterea să reia din nou firul artei romane și grece, a artei păgâne, ca să ne dea din nou sculptură și pictură.

Evident că dacă consideri în trăsături generale admirabila statuaria greacă și chiar romană, comparând-o cu decăderea ce a urmat în această privință aproape o mie de ani, și când mai ții seama că Renașterea nu a fost decât reluarea firului artei antice, evident zic, trebuie să admiți că epoca de o mie de ani a fost o epocă de întuneric.

Dar noi, partizanii evului mediu, puneam altminterlea chestiunea.

Noi ziceam adversarilor noștri:

— Ne vorbiți de sculptura greacă dusă la perfecțiune, uitați însă un lucru, că acea perfecțiune este unilaterală. Necontestat că cultul frumosului fizic, adică a trupului omenesc, a atins la greci marginile perfecțiunii, și chiar după Renaștere până în ziua de astăzi, cu toată dezvoltarea admirabilă a sculpturii, mai cu seamă în Franța, grecii n-au fost măcar egalați când e vorba de frumusețea plastică și senină. Dar statuaria antice i-a lipsit viața, mișcarea, emoțiunea pe față, i-a lipsit exprimarea sentimentelor. Statuaria antică nu are suflet, are numai frumusețea fizică. Desigur, dacă grecii și romanii ar fi putut să continue să trăiască în aceleași condiții sociale încă câteva veacuri, statuaria ar fi intrat și pe calea exprimării emoțiunilor și a vieții interne a omului.

Deja se vede aceasta în ultimii ani ai acelei arte, se găsesc statui de fauni, de satiri, de bacante, în care sculptorul s-a preocupat ca să reprezinte în gesturi și pe față emoțiuni, chiar pasiuni, este mai cu seamă grupul *Laocoon*, o adevărată capodoperă în acest sens...

— *Laocoon*? Întrerupea dl. Pogor, ce vorbești de *Laocoon* ca de o capodoperă? Apoi *Laocoon* este tocmai semnalul decadenței artei statuariai clasice și senine, este oribil de văzut.

Iar noi ripostam:

— Desigur că pentru d-voastră *Laocoon* însemnează decadența, dar pentru noi însemnează că arta statuariai începea a se completa cu ceea ce îi lipsea, adică cu partea sufletească.

— Eroare, strigau antichistii, sculptura prin materialul de care se servește, marmora, foarte greu de maniat, și prin imobilitatea ei naturală, este destinată a nu reprezenta decât forme plastice. Este o crimă ca un sculptor să degradeze masca frumoasă

și senină a unui cap de om sau de femeie, zbârcind-o, sub pretext de a face să se exprime sentimente pe ea.

Și atunci începea o discuție animată între noi și antichisti, asupra ce se înțelege prin frumos și anume: *Frumosul* este exprimarea liniilor pure, senine, nealterate de nici o emoție, iar urâtul echivalează oare cu o figură energetică expresivă și cam șifonată, tocmai din această cauză?

Înțelege cititorul cum această temă de discuție ne ducea foarte departe, fără să ajungem la vreo înțelegere.

Noi ceștilalți ziceam:

— Anticii altfel concepeau ideea frumosului, și altfel o concepem noi.

La antici, ideea frumosului era simplistă: frumusețea formelor și a trupului. Chiar îmbrăcăminte foarte sumară împingea la aceasta. La moderni ideea frumosului este mai complexă; nu pot lăsa de-o parte o mulțime de elemente, pentru a-mi concentra ideea de frumos numai în trupul gol sau în formele plastice. La moderni, evident că formele trupului joacă încă rolul principal, dar nu este numai acest element, singur acest element. În ideea frumosului intră expresia figurei, inteligența în ochi, îmbrăcăminte chiar, precum și mijlocul în care ți se înfățișează o persoană.

Aici iarăși eram întrerupți:

— Cum, d-voastră băgați în ideea frumosului și fustele unei femei?

— Da, răspundeam, și fustele, căci ar fi curios ca în toate zilele și în tot momentul, adică cât vedem femei îmbrăcate, să nu simțim plăcerea frumosului ci să rezervăm această delectare *estetică* numai când vedem femei goale. Apoi aceasta ar însemna că frumosul este ceva ascuns, indecent și că trăim cel puțin 12 ore din cele 24 fără să vedem o capodoperă a naturei, adică o femeie goală.

Iar Lambrior cu bruscheța și glumele lui cam groase le zicea:

— A, înțeleg teoria d-voastră estetică, ea își poate găsi satisfacție în oarecare case ospitaliere, unde costumul obicinuit al femeilor este de a fi goale.

La această glumă apropo, începeam să râdem cu toții fără deosebire de partid.

Apoi se relua discuția: dacă o femeie e mai frumoasă îmbrăcată cu gust sau goală? Sau mai bine, când vezi pe stradă o femeie și o găsești frumoasă, este întrebarea: când îți dă impresia de

frumos, o iei așa cum se prezintă elegantă și cochetă în costumul ei, sau se face în tine o operație iute de raționament și de intuiție, așa că dezbraci mentalmente subit pe femeie de costumul ei, ți-o închipuiești goală și numai după aceea îți dai părerea că este frumoasă sau nu?

Și apoi noi adăugăm:

— Cei care sunt partizanii frumosului antic trebuie să admită această din urmă ipoteză. În adevăr, cum poți aprecia în mod complex frumusețile plastice sub costumi care de multe ori le ascund? Grecului antic îi era ușor să le aprecieze de la prima vedere, costumul se preta admirabil. Dar la femeia modernă, care trece pe stradă? Vedeți, prin urmare, că deși vă declarați greci ca idei a frumosului, totuși fără de voie sunteți moderni, fără de voie admiteți un oarecare complex în ideea frumosului, fără de care nu s-ar explica de ce ziceți cutărei sau cutărei femei, pe care o vedeți trecând pe stradă, că este frumoasă.

Apoi, pe acest teren, discuția devenea aproape scabroasă. Așa Paicu, filolog, care nu știu din ce cauză în chestia aceasta era alături cu noi, se sculă în picioare și zise:

— Lăsați-mă să vorbesc și eu un minut... Dar să nu-mi ziceți că *prost e Paicu...*

Cititorii își aduc aminte că acesta era refrenul cu care era întâmpinat Paicu de câte ori voia să vorbească.

Atunci dl. Pogor striga:

— Nu, nu-ți vom zice prost e Paicu... *înainte, ci pe urmă.*

— Apoi, vezi că pe urmă, răspundea râzând Paicu, n-aveți să mai puteți zice, că ce am să spun este o anecdotă.

— Spune, spune...

— Iată: eu iubeam odată o femeie, mi-era dragă de înebuneam și mi-era dragă mai cu seamă când o vedeam îmbrăcată cu o rochie drăguță și cu o pălărie care îi stetea foarte bine. Ne-am împrietenit. Când s-a dezbrăcat n-am mai găsit-o așa frumoasă. Ea voia să rămâie în pielea goală, atunci i-am zis: „Te rog, păstrează-ți măcar cămașa”.

Un huiuit teribil cu râsete a primit anecdota lui Paicu. La „Junimea” nu se obicinuia să se povestească asemenea lucruri.

Iar dl. Iacob Negruzzi, adresându-se către „Junimea”:

— Bine, d-lor, dar ce era să zică Duduca de la Vaslui când va auzi că se vorbesc asemenea lucruri la „Junimea”?

— Până a auzi Duduca de la Vaslui, replică dl. Xenopol, întreb ce are să zică dl. A.D. Holban în *Uniunea Liberală*, mâine?

Un mic parantez. Dl. Holban era dușmanul neîmpăcat al ideilor junimiste și al societății „Junimea”. Nu-i scăpa o ocazie în care să nu facă zeflemele în gazeta sa asupra „Junimei”.

După ce Pavel Paicu sfârși istorioara lui, care dădu loc la tot felul de comentarii, mai mult sau mai puțin decoltate, se stabili liniștea.

Erau vreo doi, trei ascultători foarte atenți la toate discuțiile serioase și care, când se vorbeau lucruri cam scabroase, stăteau ghemuiți în fotoliul lor și cu ochii în jos. Aceștia erau Papa Culianu, Melic și dl. Naum, cei trei pudici, căci după cum erau trei români la „Junimea” erau și trei pudici.

Dl. Naum era președintele pudicilor.

Dl. Naum zise:

— Dar bine, cum a rămas cu discuția artei în evul mediu? Parcă de acolo am plecat ca să ajungem... unde am ajuns?

— Unde am ajuns, spune? Întrebă cu malițiozitate dl. Pogor.

Dl. Naum dădu din umeri și tăcu.

— Ba nu, ripostă dl. Pogor, trebuie să spui unde am ajuns... Și atunci „Junimea” în cor începu a striga:

— *Să spuie Naum unde am ajuns, să spuie unde am ajuns.*

Și pe urmă iar în cor.

— Nu-l lăsăm pe Naum, până nu va spune unde am ajuns...

Dl. Naum, roș ca un rac, se scoală în picioare agitat.

— Ați ajuns de vorbiți ca la cișmea.

Mare râs, iar dl. Pogor adaugă:

— Bravo, pudicule Naum...

Dl. Nicu Ganea, care ținea totdeauna măsura și în glume și în lucruri serioase, zise:

— Ba zău, întreb și eu ca Naum, de unde am plecat? De la ce discuție am început?

Vârgolici răspunse:

— Nici eu nu știu, dar să spuie Panu.

— Să spuie Lambrior, adaugă un altul.

Noi eram deprinși cu asemenea scene la „Junimea”. De multe ori se începea o discuție și dacă intervenea povestirea unei anecdote și era hazlie apoi se făceau atâtea glume apropo de anecdotă încât chestia în discuție se părasea de la sine, ba chiar era imprudent pentru cel interesat să o reamintească, căci își atrăgea vreo ironie sau vreo malițiozitate.

De aceea, noi care știam asemenea lucru, am luat un aer surprins și am răspuns:

— Dar nici noi nu știm despre ce era vorba.

Acest răspuns a încurcat pe malițioși, și atunci dl. Negruzzi zicea:

— Mi se pare că era vorba de arta în evul mediu, arta pe care Lambrior și Panu o pun deasupra celei antice.

Și începu să râdă.

— Ba mă iertați, răspunse Lambrior, noi niciodată n-am susținut aceasta; ceea ce susținem este că nu toată arta se concentrează numai la greci și că nu mai este alta. Poate să fie chiar artă mai inferioară dar mai este și alta, lucru ce dumneavoastră contestați.

— Dovediți, întrerupe dl. Pogor, puindu-și picioarele pe masă.

Mulți cititori se vor întreba: ce însemnau aceste manieri? Un om într-o societate literară, față cu 40 de alții, să-și pună într-un moment dat picioarele pe masă? Ce necuviință! trebuie să-și zică unii; nici la crâșmă nu se fac asemenea lucruri!

Așa era la „Junimea”, și nimenea nu găsea asemenea acte ca mojicești sau ca o ofensă adusă societății.

Fiecare făcea ce voia, dar nimenea nu gândea să ofenseze pe ceilalți. Era o cordialitate și o libertate de manieri de care nimeni nu se supăra, fiindcă intenția nu era niciodată ofensatoare.

Când dl. Pogor își punea picioarele pe masă, acest lucru îl făcea cu atâta curățenie de suflet, cu atâta gaminărie și era așa de semnificativ, încât toată lumea râdea dar nu se supăra. Noi, cei vechi de la „Junimea”, făceam haz, cei noi se cam scandalizau, iar unii veniți pentru prima oară se indignau și nu mai puneau piciorul la „Junimea”.

Se înțelege că glumele curgeau ploaie la asemenea ghidușii ale d-lui Pogor.

— Oare de ce dl. Pogor și-a pus picioarele pe masă? întreba dl. Ganea râzând.

— Pentru ca să dovedească, replica cu un aer serios dl. Negruzzi, că la dânsul picioarele sunt mai mult decât capul și că gândește cu picioarele. Căci știți că un om când gândește își razămă coatele de masă, cu capul în mâini. Pogor își razămă picioarele.

Dl. Pogor râdea, și ca semn că înțelege gluma, lua o pernă de canapea și o arunca în dl. Negruzzi.

Când era dl. Maiorescu de față, gluma nu continua mai departe, căci zicea:

— Porco, porco!

Și ședința continua.

Mulți din cauza unor asemenea glume nu au putut să se aclimatizeze la „Junimea”, oameni de mare valoare și foarte utili acelei societăți.

Așa dl. Dimitrie Sturdza.

Când am intrat în „Junimea”, era o legendă care se comunica noilor veniți, de încercarea d-lui Sturdza de a intra în „Junimea” literară și de indignarea cu care, după vreo două ședințe, n-a mai revenit.

— Închipuiește-ți, ne povestea dl. Negruzzi, ce a pățit bietul Dimitrie Sturdza. Iubitor de muncă și găsind o gazetă ca *Convorbirile* unde să-și publice lucrările, Sturdza a voit să fie membru obicinuit. Maiorescu i-a servit de aducător.

— Adică de intermediar, replica dl. Pogor.

Dl. Pogor nu a zis cuvântul tocmai de intermediar, a zis un altul de... mijlocitor.

— Vine bietul Sturdza într-o seară, mititel și modest, și cu o servietă umflată sub braț. În seara aceea tocmai se întâmplase ca Pogor să fie în *hacițele* lui, iar Paicu *mai prost* decât totdeauna. Paicu nu știu cu ce ocazie începe a spune o anecdotă măscăricioasă. Pogor îi ținea isonul, iar „Junimea” făcea un haz nebunesc. Bietul Sturdza, așezat într-un fotoliu într-un colț, stătea cu ochii în pământ. Își strângea portofoliu, și nu știa ce continență să aibă. În zadar dl. Maiorescu voia s-aducă discuția pe o temă serioasă. Imposibil, Pogor avea draci. Și cu cât noi eram mai serioși, cu atâta d-sa era mai nebun. Sturdza adusese un articol de numismatică. Din nenorocire, numismatica nu era gustată la „Junimea”, așa că atitudinea „Junimei” era cam în doi peri. Pe la 11 jumătate Sturdza a plecat, iar eu când i-am făcut reproșuri lui Pogor și celorlalți de nebuniile lor, ei mi-au răspuns în cor adagiul societăței: *entre qui veut, reste qui peut*. A doua zi am întâlnit pe Sturdza, el mi-a zis:

— Societatea d-voastră e foarte frumoasă și utilă dar se vorbesc acolo lucruri cam... necuviincioase. Prefer publicația societăței, *Convorbirile literare*.

Și în adevăr așa fuse. Dl. Sturdza a mai venit, mi s-a spus, o dată sau de două ori, dar pe urmă n-a mai venit.

— Acolo se spun prea multe mășcărele, zicea către cei care-l întrebau de ce nu se mai duce la „Junimea”.

*

Când își punea dl. Pogor picioarele pe masă? În zilele când voia să demonstreze în contra unei teze și când era slab în argumente. Prin urmare, când Lambrior a luat cuvântul ca să arate că și evul mediu a avut o artă, atunci dl. Pogor, care era până la gât înfundat în clasicismul antic, și-a pus picioarele pe masă în semn de protestare.

Discuția asupra artei antice, bineînțeles, trăgănată de la o seară la alta conform tradiției „Junimei”, n-a mai avut loc.

Dar la „Junimea” o discuție întreruptă reîncepea cu o altă ocazie, fără ca cineva să se aștepte la așa ceva.

Așa s-a întâmplat și cu această chestie.

Noi, partizanii artei în genere în toate veacurile și pe toate latitudinile, eram indignați de tirania clasicilor care voiau să reducă arta numai la un mic petic de pământ numit Grecia și numai la un infim spațiu de timp de pe acel petic. Prin urmare îi pândeam pe acești exclusiviști și pândeam în același timp ocazia ca să ne luăm revanșa căci era admis, cum am spus, la „Junimea” că arta nu a existat decât la greci, iar pictura numai la italieni în timpul Renașterii.

Aceste erau saltarele „Junimei”, a căroră chei le păstra cu scrupulozitate dl. Iacob Negruzzi.

XIV

Ideile religioase ale „Junimei”

Iată cum ni s-a prezentat ocazia.

Aici trebuie să fac un parantez, căci fără paranteze nu pot ținea firul istorisirii.

Care erau ideile religioase ale „Junimei”?

Ele erau foarte variate și foarte caracteristice. Ele se resimțeau din diferite izvoare de cultură iar nu de educație.

În genere religia este o chestiune de educație. Capeți o creștere serioasă într-un sens religios, rămâi adeptul acelei religii în temă generală. Așa se explică continuitatea credinței, cel

puțin aparent; foarte puțini se gândesc să se revolte în contra unei doctrine primită din frageda copilărie. Se citează Voltaire ca revoltându-se în contra doctrinei creștine. Este o eroare. În fond Voltaire, Rousseau, Volnay etc. sunt creștini monoteiști, ei au fost revoltați în contra practicei și a formulei creștine.

O pătură oarecare din țară, din care a făcut parte și „Junimea”, face o mică excepție.

În genere nu se dă o educație sistematică și dominantă creștinească la noi în țară. Acest lucru este un neajuns pentru cei mulți, este un mare avantaj pentru cei puțini.

Nu am vreme să mă explic, căci discuția chestiei m-ar duce prea departe.

E destul să spun că pentru foarte mulți oameni culți din țară de la noi, chestia religioasă nu este o chestie de educație ci o chestie de cultură, credințele noastre religioase nu sunt determinate prin educația ce o primim ci mai cu seamă prin cultura la care ne adăpăm.

La „Junimea” acest adevăr reieșea mai clar.

De aceea, ca doctrină filosofico-religioasă, erau foarte puțini creștini. În adevăr, foarte puțini îmbrățișau doctrina și filosofia explicării fenomenelor fie cu privire la om, fie cu privire la lume; toate celelalte doctrine filosofico-religioase aveau mai multă trecere.

Așa, cei care își făcuse studiile în Germania, precum Eminescu, Bodnărescu etc., erau panteiști.

Se știe ce este panteismul: este recunoașterea universalității lucrurilor în lume ca Dumnezeu, este natura divinizată, Dumnezeu nu e nicăierea dar e în toate părțile. Pe atunci această filosofie era în favoare în Germania.

Dl. Pogor era budist. De când citise doctrina lui Sakya-Muni devenise un budist înfocat, iar *Nirvana*, adică ideea că totul se confundă la urmă în neant, îl înduioșa peste măsură.

Dl. Maiorescu trecea drept ateu din prelegerile d-sale, căci la „Junimea” nu s-a explicat niciodată în această chestie; deci rezulta un lucru nu tocmai definit, care ar putea fi precizat prin cuvântul de necredincios. Nu avea însă o doctrină.

Eu eram pozitivist, adică îmbrățișam filosofia lui Comte și Littré. Eram câțiva liberi-cugetători.

Și foarte puțini creștini, între care d-nii Naum și Ștefan Vârgolici.

Erau unii care erau balotați de toate aceste credinți diverse și nu știau nici ei singuri ce să creadă.

Nota dominantă cum vedeți era *necreștină*.

Acest lucru făcea scandalul la mahala și între fracționiști, partidul liberal pe atunci din Iași.

Ateismul d-lui Maiorescu (ateism pe care d-sa nu l-a formulat niciodată în mod categoric) era tema de combatere contra „Junimei”.

— Niște oameni, ziceau fracționiștii, care n-au nici măcar Dumnezeu, care sunt prin urmare contra moralei, acești oameni trebuiesc puși la indexul societății.

Oarecare fapte nenorocite cu privire la ordinul moral, exploatate cu abilitate de dușmanii „Junimei”, confirmau, în aparență numai, această părere.

Limbagiul liber și cam decoltat cum se obicinuia la „Junimea”, credința că arta și literatura n-au patrie, contribuiau încă la înveninarea campaniei, în care se exploatau toate aceste lucruri contra „Junimei”.

Numai creștină nu era această societate, unde discuțiile nu aveau de criteriu și de stavilă decât domeniul vast al științelor și al rațiunii. De aceea, puținii creștini religioși ca d-nii Naum și Ștefan Vârgolici aveau o situație foarte modestă.

Am auzit la „Junimea” discutându-se toate religiile din lume, și cum am spus, toate aveau partizani, numai cea creștină nu-și avea apostolul și apărătorul.

De altmintrelea niciodată nu se făceau discuții din punct de vedere al practicei unei religii, ci din acela al filosofiei ei, și era un lucru asupra căruia cu mici excepțiuni căzusem de acord cu toții, și anume că, ca morală, budismul este superior moralei creștine, în islamism monoteismul e mai pur, iar păgânismul eminamente propriu a crea opere de artă în toate genurile.

*

Am zis că erau și câțiva liberi-cugetători. Între aceștia eram și eu la început, și fiindcă e vorba de amintiri, să-mi dea voie cititorii să vorbesc de faza liberei mele cugetări.

N-am fost niciodată din mica copilărie credincios. Părinții mei nu mă îndemneau să mă duc la biserică. În liceu intern fiind, a trebuit să mă duc duminicile la leturghie, dar nimic nu mi-a deșteptat interesul, așa că, ca toți ceilalți elevi, din momentul când intram în biserică sub privegherea pedagogului, deja și începeam a mă gândi ca să ies cât mai curând.

Până prin clasa a treia a liceului nu m-am gândit niciodată la problemele filosofiei creștine, eram prea tânăr și mijloacele de cunoștinți îmi erau prea restrânse.

În clasa a treia am început a putea citi franțuzește, și nu-mi aduc aminte sub ce impulsie deodată m-am trezit în mână cu uvraje de-a lui Voltaire și Volney.

Era deja începutul emancipărei mele de copil.

Dar iată că ajunge zgomotul până în internat de o carte extraordinară, de unul *Renan*, care distruge legenda cum că Isus Christos a fost fiul lui Dumnezeu. M-am repezit la un librar și am comandat *la Vie de Jesus*. A fost pentru mine o revelațiune și zguduire puternică a felului meu de a concepe religia.

Din acel moment n-am mai crezut în minunile și în toată partea supranaturală a tuturor religiilor, începând cu cea creștină.

O mare, ba chiar decisivă influență asupra credințelor mele religioase a avut studiul geologiei. Noi, care învățasem că lumea există de șapte mii de ani, când am văzut științificește dovedit că atât pământul cât și omul trăiesc de sute și sute de mii de ani, atunci ne-am lămurit complet ceea ce era încă confuz în capul nostru.

Mi-aduc aminte că se formase în clasă două tabere: tabăra credincioșilor mai numeroasă, însă nu din băieții buni, și tabăra necredincioșilor din vreo șase, șapte care erau în fruntea clasei. Luni întregi am discutat între noi, pot zice zi și noapte, căci seara după ce se stingeau lămpile în dormitor, culcați în paturile noastre discutam până la unu sau două.

Ca să nu lungesc vorba, prin clasa a șaptea eram perfect ateu în sensul creștin.

*

Și aici vin la ceva caracteristic și instructiv și astăzi pentru mulți.

Cărțile de doctrină și de filosofie pe care le citisem până atunci reușiseră a dărâma întregul edificiu filosofic creștin. Dar cu ce îl înlocuisem? Cu nimic propriu-zis. Aveam idei generale imperfecte, aveam foarte puține explicații științifice, dar din aceste nu puteam să-mi creez un alt sistem de credință. Acest lucru este și astăzi cu desăvârșire greu, aproape imposibil.

Din acest amestec de sisteme dărâmate și de alte neclădite s-a născut în mine libera-cugetare, după un anume puternic curent care pe atunci domina în Franța.

Iată-mă deci liber-cugetător.

Cum practicam eu așa-numita doctrină? Căutam să rezolvesc chestiunile după puținele mele cunoștinți în puterea rațiunii, excluzând tot ce intra în felul vechi de a interpreta și a explica fenomenele.

Dar aceasta nu mă satisfăcea deloc, căci mă surprindeam adeseori rezolvând două chestii analogice cu două metode deosebite și ajungând sub impresia momentului la concluziuni disparate.

Libera-cugetare era când ateismul, era când budismul, era când știința, era când neștiința.

Și atunci s-a întâmplat să-mi cadă în mâini *Sistemul de filosofie pozitivă* a lui Auguste Comte precum și uvrajele comentatoare ale acestei filosofii de Littré. Și îndată totul s-a lămurit în capul meu. Am înțeles că libera-cugetare nu înseamnă nimic, căci poți să fii liber-cugetător fără să fii om de știință și fără să subordonezi raționamentul tău metodei științifice.

Am renegat libera-cugetare și am devenit pozitivist.

*

Evident că și filosofia pozitivistă nu răspunde la cerințele complete a unui om, dar era pentru mine pe atunci mult superioară liberei-cugetări.

Pe un filosof pozitivist îl poate oricine bombarda cu sute de chestiuni, la care el e mărginit să răspundă numai un lucru: Știința n-a rezolvit încă cutare chestiune, prin urmare nu mă pot pronunța de vreme ce doctrina mea mă împiedică ca să mă hazardez și chiar să fac ipoteze într-un domeniu care nu e acel pozitiv al cunoștințelor sigure omenești.

Dar cel puțin cu pozitivismul ai un criteriu, îngust, mic, incomplet, dar ai unul; pe când cu libera-cugetare, ce criteriu ai? cu ce material te servești ca să cugeți liber?

Și aici mai deschid un parantez mai mic, de actualitate.

Unii din cititori poate știu că în vara aceasta a avut loc la Paris un congres al *liberei-cugetări*. Am urmărit cu interes dezbaterele și de multe ori am făcut un mare haz.

Erau la acel congres câțiva oameni de bun-simț. Unul din ei a pus congresului întrebarea: ce este libera-cugetare? ce este un liber-cugetător?

Și lucru hazliu, care condamnă libera-cugetare și care condamnă congresul, este că nimeni n-a știut să facă o definiție,

ba chiar nimeni nici nu s-a încercat, și toți au întors dificultatea răspunzând cu fraze sau cu încredințări.

De altminterlea, în ziua de astăzi libera-cugetare nu mai este o doctrină, sau dacă ea este încă una, ea se reduce la o protestare în contra eresurilor și ideilor religioase.

Închid amândouă parantezele. Și cel mare și cel mic.

XV

Iarăși chestie de artă

Am lăsat în suspens o chestie de artă care ne diviza pe noi câțiva de restul „Junimei”. Am povestit cum clasicii de la „Junimea” nici nu voiau s-audă de arta medievală.

Dar ideile unilaterale și absolute se combat de la sine prin însuși intransigența lor, iar cei care le susțin, fără de voie în altă ocazie recunosc că au mers prea departe.

Așa s-a întâmplat și cu chestia care ne dezbină. Trecuse câteva săptămâni de când cu discuția asupra artei medievale, cu toții o uitasem, eram preocupați de polemicile cu gazetele din București, când într-o seară – „Junimea” era la dl. Pogor – după ce ne adunasem mai toți, dl. Pogor strigă:

— Apropo, am să vă arăt un uvraj de tot interesul.

Trece în o sală de bibliotecă și aduce un volum frumos in-folio cu planșe admirabile.

— Ce este aceasta? întrebare mai mulți.

— Este uvrajul lui Leduc asupra arhitecturii din evul mediu, răspunde dl. Pogor. Ia uitați-vă ce bogății de formă arhitectonice, autorul arată cum s-a născut ogiva, cum s-a aplicat rozacele, iată ce forme armonioase și adânci a bolților...

Cu toții înconjurăram masa și admiram bucată cu bucată catedralele, castelurile, mănăstirile etc.

Lambrior și cu mine schimbăram o căutătură, apoi luând un aer desprețuitor, Lambrior zise:

— Ce mai priviți la barbariile și sălbătăciile aceste, aceasta este o artă informă, arhitectura aceasta e compusă din piatră peste piatră aproape ca piramidele.

Toți se uitară la dânsul, eu nu am mai putut să mă stăpânesc de răs, și am început a râde cu poftă.

— A, am zis, vasăzică veniți la vorba noastră, vasăzică evul mediu a produs ceva, pe care în momentul acesta admirați și a cărui existență până acum o negați.

Toți începură a râde uitându-se la dl. Pogor apărătorul clasicismului antic.

Dl. Pogor avea o calitate: când era prins într-o chestie oarecare, recunoștea cu grație greșeala, foarte rar avea încăpățănări, de altmintrelea avea un fel de mobilitate de spirit cu care era compatibilă orice schimbare de idei.

— Dar cine a negat vreodată, răspunse râzând, că evul mediu nu a avut o arhitectură grandioasă, însă numai arhitectură, nimic altceva.

— Vasăzică am câștigat ceva, răspunserăm noi, recunoașteți că evul mediu are cel puțin o artă, arhitectura.

Mai trecură vreo două, trei săptămâni, și dl. Negruzzi veni într-o seară cu un voluminos manuscript și ne zise:

— Bine, pesemne unii oameni când n-au treabă, nu s-apucă măcar să-și piardă timpul cu lucruri folositoare. Un erudit al cărui nume nu-l spun, a venit și mi-a dat acest manuscript ca să-l public în *Convorbiri*. Ghiciți ce cuprinde! Un studiu asupra lui Chateaubriand. Ce interes poate să aibe un asemenea studiu pentru cititorii *Convorbirilor*.

Și de la aceasta se lua vorba despre Chateaubriand și operele lui. Unii erau pentru, alții erau contra, unora le plăcea *Atala*, altora *Cel din urmă Abenseraj*, toți recunoșteau că Chateaubriand este un admirabil prozator, aproape un poet.

Vârgolici, în calitate de normalian, se amestecase în discuție, și, între altele, spuse:

— Mie din toate operele lui îmi place *Le Génie du Christianisme*. Acolo Chateaubriand a făcut o alegere măiastră pentru a demonstra ceea ce-și propunea, adică geniul sublim al creștinismului, atât ca morală înaltă cât și ca bogăție poetică.

— Vasăzică, întreb eu, găsiți multe bucăți în adevăr poetice cu caracter creștin?

— Desigur că da, răspunde Vârgolici, cine a negat vreodată aceasta?

— Cine a negat-o? replică Lambrior. Apoi ați negat-o d-voastră, când ați susținut seri întregi că creștinismul a avut de efect

decăderea artei și a poeziei, suprimând formele frumoase și torturând sufletul senin păgân!? Ce, nu vă mai aduceți aminte?

Iarăși râsete. Dl. Pogor uitase chiar o asemenea discuție.

Numai câțiva recalcitranți, precum Bodnărescu, Miron Pompiliu și alții, încercară să mai susție contrariul.

— Noi am vorbit de sculptură iar nu de poezie, și cu privire la sculptură și astăzi suntem de aceeași părere...

Iată cum, încetul cu încetul, „Junimea” revenea la idei mai juste, părăsind intransigența doctrinelor clasice. Întâi recunoștea ca artă medievală arhitectura, pe urmă admitea că creștinismul e compatibil cu poezia, și așa mai departe.

Partea a IV-a

I

Continuarea luptei între Iași și București

Să relev o particularitate asupra felului cum acest război de vreo zece ani s-a dus de noi de-o parte, și de București de cealaltă.

Din partea *Convorbirilor*, îndată ce unul din noi prindea pe un bucureștean cu vreo prostie, cu vreun act de ignoranță sau de declamatorie patriotică, scria un articol în *Convorbiri*, arăta prostia, indica ignoranța, și după răspuns și replică totul era sfârșit. *Convorbirile* nu se mai ocupau nici de autor nici de lucrarea lui, polemica era închisă, și dacă se deschidea, aceasta se făcea cu o altă ocazie, cu alt scriitor, cu altă lucrare.

„Junimea” se mărginea a face pur și simplu critică, și numai din când în când polemică.

Rolul unui critic se mărginește în a se ocupa de o lucrare și a-i arăta defectele, iar nu a transforma critica într-o diatribă continuă de toate zilele.

În București nu se urma astfel. La criticile noastre, bucureștenii răspundeau cum era și dreptul lor. Cu succes sau fără succes, este o altă chestiune; după răspuns polemica ar fi trebuit să înceteze, animozitatea de asemenea.

Nu era așa. Bucureștenii păstrau animozitatea și făceau din ea un sentiment permanent în contra „Junimei” din Iași.

Și căutau să-și răzbune pe noi de la Iași prin toate mijloacele, și nu numai la o ocazie ci și fără nici o ocazie.

Era război general și permanent. Conversația a fost următoarea: că pe când noi, cum am spus, ne mărgineam a critica numai scrierile de la ordinea zilei, ei ne luau pe fiecare de la potop, puneau în evidență critică tot ce fiecare din noi scrisese, s-amestecau în viața noastră privată, atacau „Junimea” în bloc

iar nu pe scriitorii cu care avusese polemică, cu un cuvânt ei făceau cum zice francezul: *flêche de tout bois*¹.

Acestei porniri se datorește pamfletul la adresa „Junimei”, numit *Muza de la Borta rece*, de care mă voi ocupa îndată.

La acest sistem de diatribă continuă, noi păstram sângele rece, cu atât mai mult cu cât, cu toate încercările, nu ne usturau loviturile, continuam a sta la pândă, și îndată ce prindeam din nou pe unul din dușmanii noștri în flagrant delict de autorlâc, îi dădeam din nou la cap și ne retrăgeam în fortăreața noastră junimistă.

II

Muza de la Borta rece

În 1873, în toiul luptei literare dintre Iași și București, cei de la București se hotărâră să ne dea o lovitură mare și să ne ridiculizeze. Cum am arătat altă dată, *Beția de cuvinte* a d-lui Maiorescu îi exasperase.

Și atunci se consultară cum să dea acea lovitură.

Între literați se știe cum se dau asemenea lovituri: sau se face o satiră, sau se scrie o piesă burlescă, în care ca persoane figurează dușmanii cu care ai război.

Convorbiri literare întrebuițaseră câteodată genul satiric, dl. Negruzzi scrisese mai multe satire în versuri în contra d-lor Ureche, Hasdeu etc. Mai târziu Eminescu făcuse cu mai mult talent același lucru.

Cei de la *Contemporanul* adoptară sistemul pieselor satirice. Sistemul are avantajul că în piese pot figura atâtea personaje câte voiești iar forma de dialog pe lângă că este cea mai vie, dar apoi poți pune în gura fiecărui personaj ceea ce voiești.

La *Revista contemporană* poetul oficial era dl. Zamfirescu. Se făcea mare caz de talentul aceluia.

Vedeți cât posteritatea a fost de nedreaptă cu Zamfirescu, despre care nici nu se mai pomenește, pe când cu Eminescu a

---

1. A recurge la toate mijloacele (fr.).

fost de o părtinire revoltătoare. Așa ar trebui să se gândească și astăzi cei care aveau acum 30 de ani numai dispreț pentru Eminescu.

Se hotărî deci ca să se facă o piesă satirică în contra „Junimei”, o piesă în versuri. Cine să fie însărcinat cu redactarea ei? Cine altul decât poetul titular al revistei, adică Zamfirescu.

Se adunară cu toții, chemară pe Zamfirescu, discutară canavaua piesei, fiecare își aduse prinosul său de spirit și de comicărie, iar Zamfirescu, după ce adună materialul, se puse pe lucru, și nu știu în câte zile piesa fu gata și o aduse spre citire cercului literar bucureștean. Piesa purta următorul titlu:

MUZA DE LA BORTA RECE
Bufonerie literară lirică în trei acte
de
Henry Meilhac și Ludovic Halévy
muzică de
I. Offenbach

Pe atunci erau în mare vâlvă piesele lui Meilhac și Halévy și muzica lui Offenbach. Întreaga antichitate greacă cu eroii și cu zeii ei era ridiculizată pentru marele haz a publicului și pentru rușinea savanților, *La Belle Hélène*, *Orphée aux enfers*¹ etc.

Prin urmare, titlul satirei în contra „Junimei” era în sensul modei de atunci. Decât era periculos; în adevăr, când scrii o satiră și îi dai în glumă ca autori pe Meilhac și Halévy și de muzicant pe Offenbach, atunci satira trebuie să aibe măcar a suta parte din spiritul acelor cunoscuți autori, iar *Muza de la Borta rece* păcătuia prin lipsa aproape totală de spirit.

Afară de câteva mici lucruri pe ici pe colo, piesa era de o nesăritură deplorabilă.

Muza de la Borta rece a fost publicată în broșură deosebită.

După ce mi-am procurat-o, m-am dus repede acasă și am citit-o dintr-o singură suflare și am rămas penibil impresionat de atâta lipsă de orice spirit și de atâta comunitate literară.

La cea dintâi vineri, „Junimea” a cerut ca să se dea citire acestui pamflet. Nu am putut suporta cititul până la urmă și nu doară fiindcă era îndreptată în contra noastră, ci fiindcă nu avea spirit. De câte ori am găsit pe ici pe colea spirit, am făcut

---

1. *Frumoasa Elena, Orfeu în infern* (fr.).

mare haz, prin urmare nu amorul propriu ne-a împiedicat ca să nu o găsim de spirit. Iată care era subiectul acestei piese pamflet.

Piesa se compune din două acte, măcar că pe titlu se vorbește de trei, autorii o concepușe în trei acte, dar în drum ei văzură că nu pot să fabrice decât două și se opriră cu multă înțelepciune acolo.

Actul întâi se petrece în Olimp; pe lângă zeii Olimpului figurează numai doi oameni pămâneni, Bodnărescu (Brutnărescu) și o nemțoaică, Tereza, de profesiune bucătăreasă.

Jupiter, sătul de ambrose și nectar, se hotărăște să aducă o bucătăreasă de pe pământ și găsește pe Tereza, o nemțoaică, bucătăreasa lui Prodănescu, vestitul poet ridicul de pe atunci.

Dar iată Bodnărescu care se hotărăște să plece de la Iași în Olimp, ca să capete o diplomă de poet; el face acest voiaj, sosește în Olimp și acolo dă peste o supărare de menaj. Tereza în loc de nectar servise zeilor bere de Bavaria; la gustarea oribilei băuturi, Jupiter devine furios, cheamă pe Tereza, o înjură și o concediază. Bodnărescu, în Olimp, vede pe Tereza, o ia drept o muză din Olimp, îi face declarații pe care nemțoaica le primește și pleacă amândoi pe pământ, Bodnărescu crezând că a răpit pe zeița poeziei.

Toată această complicație nu te face să râzi. Ideea este că poetul *Convorbirilor* este mai pe jos mult decât Prodănescu, căci bucătăreasa lui Prodănescu, Tereza, este demnă ca să fie muză.

*

Dar să mergem mai departe. Actul al doilea se petrece pe pământ, la Iași, la *Borta rece*. Dar să lămuresc pe cititori ce înseamnă *Borta rece*. Este o crâșmă care există și astăzi.

Borta rece pe atunci era în mare vază printre petrecători și bețivani. Instalată în dealul Sărăriei, crâșma era mizerabilă de aspect, dar avea în schimb niște pivniți imense cu cotloane și hrube nesfârșite. Nu știu ce boier bătrân a avut acolo casele lui, acele case de mult dispăruse și rămase numai pivnițele, pivniți de acele care numai în un oraș istoric, cu o civilizație veche, înconjurat de vii se mai pot găsi.

Acolo niște greci, un Amira, bunicul acestora de astăzi, stabilesc o crâșmă și, inteligenți cum erau, profitase de adâncimea, răcoarea și imensitatea pivnițelor ca să facă depozite mari de vinuri.

Borta rece în curând deveni, cum am spus, *rendez-vous*-ul petrecătorilor și a bețivanilor, însă deloc a oamenilor de societate,

care cel mult trimeteau să cumpere de acolo vin, iar nu beau la *Borta rece*, unde era o adevărată murdărie.

E drept că mai târziu *Borta rece* a devenit o crâșmă curată și a început a fi frecventată și de oarecare societate mai bunișoară, profesori, avocați etc. Vâlva crâșmei a fost acuma vreo 15 ani, când petrecătorii din răposatul partid radical își dădeau întâlnire mai în fiecare seară, de asemenea toți călătorii din țară, cărora le plăcea un pahar de vin sau rachiu bun se duceau să petreacă o seară, mulți de la gară plecau direct la *Borta rece* și de la *Borta rece* se întorceau... la gară.

Reputația crâșmei era meritată căci grecii aveau vinuri excelente.

Astăzi *Borta rece* nu mai există în vechiul local, nu știu dacă pivnițele mai conțin vinurile grecilor, dar stabilimentul e transportat pe strada Gărei, lângă liceu unde se debitează vin numai în butelii: vechea crâșmă este transformată într-un restaurant curat.

*

Pe la 1873, când se petrece scena din *Muza de la Borta rece*, eu cel puțin nici nu aveam cunoștință de o asemenea crâșmă și cu mine, probabil, mulți de la „Junimea”, de aceea nu-mi pot explica pentru ce cei de la *Revista contemporană* au pus la acea crâșmă scena întrunirilor societății „Junimei”.

La „Junimea” nu era nimeni din cei pe care ai putea să-i numești petrecători, cel puțin de când știu. Dl. Pogor era sobru de tot, dl. Maiorescu de asemenea, dl. Negruzzi idem, nimeni nu făceau petreceri, noi ceștelalți tineri nici nu beam vin măcar la masă. Papa Culianu, Melic, Naum etc. erau de o sobrietate de fată mare. Dl. Bodnărescu nici nu gusta vinul, Creangă încă nu intrase la „Junimea”, chiar Eminescu, căruia mai la urmă i-a plăcut băutura, pe atunci nu bea, cel puțin eu nu știam că bea.

Prin urmare, e neînțeles pentru ce bucureștenii, în satira de care mă ocup, au făcut din „Junimea” o societate de bețivi și pentru ce, mai cu seamă, au stabilit sediul „Junimei” la o crâșmă ca cea de la *Borta rece*.

Probabil că vreun rău voitor a scornit pe întregul această legendă pe care bucureștenii în complectă necunoștință de cauză au adoptat-o ca o armă în contra Iașului. Probabil că felul cum tineretul petrecea în București i-a făcut să-și închipuie același lucru și de cei din Iași.

Necunoștința bucureștenilor în această direcție mergea mai departe. În actul de la *Borta rece* junimiștii beau halbe de bere una după alta, lucru se înțelege. „Junimea” fiind acuzată de nemțism, trebuia la Olimp o nemțoaică Tereza, care să devie muza lui Bodnărescu, iar la *Borta rece* berea ca băutură preferată.

În realitate aceasta constituia o mare erezie. De când exista *Borta rece*, nu s-a debitat bere acolo; ar fi fost o insultă pentru stăpâni dacă cineva ar fi venit să le ceară un pahar de bere. Dar autorilor le trebuia berea ca băutură nemțască și atunci au trecut cu ușurință asupra acestei mici neexactități de fapt.

*

Să vedem acum continuarea în actul al doilea. Personagele din actul al doilea sunt următoarele: Minorescu Magnus (Măiorescu), Neguța (Negruzzi), Minunescu (Eminescu), Brutnărescu (Bodnărescu), Pan-Pan (Panu), Vârcolaci (Vârgolici), Naut (Naum), Stoica Prodănescu, Gulie (Culianu), Jidopol (Xenopol), Urla (Burlă) și Tereza.

Ce fac aceștia la *Borta rece* în actul al doilea? Petrec, beau și fac literatură. Când sosește Bodnărescu din Olimp, împreună cu Tereza, pe care o recomandă „Junimei” ca o muză din Olimp, toți se bucură, iar Eminescu e furios și gelos că numai Bodnărescu are o muză iar el nu. Iată însă că sosește și Prodănescu, el cunoaște în Tereza pe bucătăreasa care fugise de la dânsul, spune acest lucru, își ia bucătăreasa înapoi, iar Bodnărescu și „Junimea” rămân ruinați.

*

Evident că în asemenea farsă nu se caută intriga nici spiritul de invențiune, ci sarea cu care subiectul e tratat.

În privința aceasta, cum am zis, lucru lăsa mult de dorit.

Care fusese intenția autorilor? Să ridiculizeze „Junimea”, iată o idee care putea să fie realizată.

O altă idee iar foarte nemerită le venise în cap, anume ca să ridiculizeze pe scriitorii de la *Convorbiri* cu propriile lor scrieri. În adevăr, ar fi fost un comic reușit dacă autorii punând în gura fiecărui junimist lucruri scrise de ei înșiși, ar fi izbutit ca să scoată efecte de caraghioslâc din combinația tuturor acestor scrisori.

Și de câte ori, în *Muza de la Borta rece*, acest procedeu a fost bine întrebuințat, de atâtea ori el a reușit, însă rar, foarte rar.

Cele de mai multe ori însă autorii pun criticile *Revistei contemporane* sub formă de versuri, chiar în gura junimiștilor, așa că în așa-numita farsă autorii repetă prin gura junimiștilor și în mod, chipurile, glumeț critiquele nesărate pe care le formulase în *Revista contemporană*. Efectul este deplorabil, farsa nu mai este farsă, iar *spiritul* este acela din *Revista contemporană*, adică nu este deloc.

Și cu toate acestea, ce farsă de spirit s-ar fi putut face, dacă cineva ar fi cunoscut bine *Convorbirile literare*, societatea „Junimea” și... ar fi avut spirit!

Cei de la *Revista contemporană* au dovedit cu *Muza de la Borta rece* că nu cunosc nimic din toate acestea, că ei nu se servesc de lucruri care pretează la râs, decât de câteva epigrame ale lui Bodnărescu, de care chiar noi făcusem haz la „Junimea” și de tăieturi, făcute fără gust și discernământ, din diferite scrieri ale membrilor „Junimei”.

Chestia ca interes retrospectiv având oarecare însemnătate, mă voi întinde ceva mai mult asupra ei.

De la început spun că „Junimea” a avut tactul și bunul gust ca să nu răspundă nimic la această satiră.

În adevăr, nu se răspunde la satire sau la piese satirice, căci din una: sau ele sunt proaste și atunci nu merită răspuns, sau sunt de spirit și atunci e o greșală de a răspunde.

Nu se combat lucrurile de spirit. În lucrări de asemenea natură este totdeauna o parte de fantazie, ceva viu care recrează plăcut pe cititor, adevărul poate să figureze pe ici pe colo numai ca trăsături caracteristice.

Cum poți să combați asemenea lucruri? Cu documente, cu restabiliri de fapte? Lumea râde.

De aceea, cum zic, „Junimea” nu a răspuns fie pentru un considerent, fie pentru un altul.

Păcatul original al *Muzei de la Borta rece* era că printr-înșă se căuta să se răspundă la articolul d-lui Maiorescu *Beția de cuvinte*, care era bazat pe adevăr și scris și cu spirit.

*

Dar să vorbesc de această farsă.

Cum am spus, în actul întâi scena se petrecea în Olimp, zeii petrec:

MINERVA

(către Joe)

(Mare arie din opera „Bucherii de la Iași”)

De când te abonași, Părinte,
 La gazeta *Convorbiri*
 Ne-am ieșit cu toții din minte
 Zei, zeițe și satiri.

Căci citind fără-ncetare
 Râdem de ne prăpădim
 De nimicuri literare
 Ce într-însa le citim.

JOE

(luând o priză de tabac)

Altă foaie caraghioasă
 N-am putut să mai găsim.

SATIRII

E gazeta serioasă,
 Dar râdem când citim.

Asta însemnează, hai să ne gâdilim ca să râdem; căci să faci o piesă pentru ca să afirmi că *Convorbirile* este o foaie caraghioasă, care te face ca să râzi, aceasta și cu nimic e totuna, iar spiritul aleargă departe de două poște.

Piesa continuă pe această temă, zeii râd (spune autorul), la fiecare pas întâlnim: ha! ha! ha!

În adevăr, iată încă pe aceeași temă:

Căci ce am deveni mări frate
 Dacă bieții muritori
 N-ar scri stihuri nesărate,
 Să râdem de mii de ori.

Să citim fără-ncetare
 Râdeți și aplauzați
 Ș-aștor mofturi literare
 Cu sictir să mi le dați.

ECOUL

Ș-aștor mofturi literare
Cu sictir să mi le dați.
(Toți râd, aplauze frenetice)

Așa că e de spirit?

*

Am zis rândul trecut că este o idee nostimă în *Muza de la Borta rece*, aceea de a intercala în piesă fragmente din *Convorbiri*, cu condiția ca acele fragmente să preteze la ridicul.

Numai vreo două, trei întâlnești de acest fel, și încă și acele răsuflăte, voiesc să zic că se glumise atâta asupra lor, încât ele erau absolut fără interes.

Tema pe care a fost combătută „Junimea” a fost în principal aceea a epigramelor lui Bodnărescu, în care rătătorii aveau și nu aveau dreptate.

M-am explicat în altă parte asupra acestei chestii.

În adevăr, ceea ce izbea în epigramele lui Bodnărescu erau două lucruri: întâi, că ele erau serioase, și al doilea, că ele erau confuze.

Aceste două lucruri au stârnit critici.

Asupra punctului întâi criticătorii nu numai că n-aveau dreptate, dar dovedeau ignoranță.

Epigrama la început era câteva versuri, cel mult opt sau zece, care putea să aibă orișice fel de obiect mai totdeauna serios; ea putea să fie o inscripție tumulară, o bucată amoroasă, pastorală etc.; partea ironică era foarte restrânsă sau putea să lipsească cu totul; orice dicționar arată acest lucru.

Prin urmare, când cei de la *Revista contemporană* își băteau joc de Bodnărescu pe motiv că epigramele lui erau fără sare, ci din contră serioase ei nu înțelegeau că Bodnărescu făcea epigrame în accepțiunea cea veche a cuvântului.

Asupra lucrului al doilea rătătorii aveau dreptate, epigramele lui Bodnărescu cele mai multe erau confuze, în genere tot ce scria el, chiar de bună calitate, era pus într-un stil greoi și cam obscur.

Am spus în cursul acestor amintiri cum noi, în „Junimea”, seri întregi am făcut haz de epigramele lui Bodnărescu și, desigur, cu mai mult spirit și cu mai mult apropo.

Bodnărescu era de față, râdea și el împreună cu noi, căci în seninătatea lui el credea că facem numai glume sub care nu s-ascunde nimica serios.

De altminterlea, îndată ce dl. Maiorescu îi aproba o lucrare, părerea celorlalți îi era indiferentă, și noi profitam, abuzând chiar de această seninătate, ca să-i azvârlim tot felul de săgeți răutăcioase, știind bine că ele cad deasupra cuirasei sale de autor convins de meritul produselor sale.

Să vedem cum în *Muza de la Borta rece* este exploatată tema epigramelor lui Bodnărescu.

Una mai cu seamă făcuse turul gazetelor; pe aceea o iau și cei de la *Muza de la Borta rece*.

JOE

Să citim *Convorbirile*, ascultați, sunt versuri epigrame, așezați-vă toți la locurile voastre să vedem lucruri frumoase și *hazlii* după cum zice Minorescu (Maiorescu).

VENERA

Mie îmi plac epigramele, deși de multe ori m-am înțepat.

MINERVA

Îmi plac scrierile picante.

Un mic parantez.

Vedeți cum cei de la *Revista contemporană* înțelegeau epigramele ca ceva hazliu, înțepător și picant. Cum am spus mai sus, alta înțelegea Bodnărescu când făcea epigramele.

JOE

(citind)

Tăcere... întâia epigramă (își pune ochelari)

Sus pe Olimp ori pe Tempe înflorită mă cheamă a mea zână?

Colo pe pisc eu între amândouă pe plai te voi duce

(Stupefacție generală, pauză)

JOE

Ce ați înțeles domnilor?

TOȚI

N-am înțeles nimic, nimic, ha! ha! ha!

(*Aria chin, chin, chin, și isa, sa sa*)

Evohe ce epigramă

Dracu știe ce-o mai fi

O epigramă, o amalgamă

Hai sictir cu ea d-aci.

Aici gluma era reușită, însă cum am spus nu era decât o repetiție.

Cu toate aceste epigrama aceasta nu era un non-sens, cum se pretindea, este o idee în ea, dar, din cauza aplicației pe care poetul voiește să i-o dea, ea este confuză.

Ce sens are ea?

La „Junimea” de câte ori se citea această epigramă, și mai ales întâiași dată, dl. Pogor, care era dușmanul obscurantismului, lua totdeauna cuvântul și întreba:

— Caracuda a înțeles ceva?

— Nu, răspundeau în cor cei opt și cu dl. președinte.

— Cei trei români au înțeles ceva?

— Nu, răspundeam Lambrior, Tasu și cu mine.

— Pudicul Naum priceput-a ceva?

Dl. Naum se înroșea și dădea semne că nu.

— Bine-Hrănitul Caraiani înțeles-a ceva?

— Nimic, răspundea răsând.

Și așa pe rând dl. Pogor întreba pe toți.

Apoi, adresându-se către dl. Maiorescu, îi zicea:

— Acum spune-ne tu ce ai înțeles?

Dl. Maiorescu își netezea barbișonul, își lua un aer didactic și ne spunea ceva.

Trebuie să spun că toată această înscenare era o glumă; noi înțelegeam care a fost ideea lui Bodnărescu, dar într-adins ne făceam că nu înțelegem nimic, pentru ca să protestăm în contra confuziei care era păcatul a tot ce scria Bodnărescu.

Obscuritatea acestei epigrame atârână mai cu seamă de la cuvântul „Tempe”.

Toată lumea știe ce este Olimpul; acest munte înalt servea în mitologia greacă de lăcaș al zeilor. Dar foarte puțini știu ce este Tempe. Tempe este o vale adâncă între muntele Ossa și Olimp, vale celebră în antichitate, cântată aproape tot așa de

mult ca și Olimpul, vale reputată pentru vegetația sa luxuriantă și sălbăticia siturilor sale.

Dacă cunoști aceasta, sensul epigramei lui Bodnărescu reiese lămurit. Poetul se întreabă sub ce inspirație să scrie, să cânte înălțimile inaccesibile și maiestose ale Olimpului, sau frumusețile înflorite și sălbătice ale văilor Tempei? Și răspunde că preferă să cânte plaiurile dintre amândouă pozițiile, adică să nu se ridice până la înălțimile Olimpului, nici să se scoboare în adâncimile Tempei. Inspirația lui cată să evite extremele.

Desigur că este o idee și încă o idee poetică, foarte greu însă de arătat chiar când voiești s-o explici, cu atât mai greu când ea este pusă numai în două versuri și când cuvântul de Tempe, care servește de contrast cu Olimpul, nu este generalmente cunoscut.

Nu mai puțin adevărat că:

„Colo pe *pisc* eu între amândouă pe *plai* te voi duce” este o umplutură.

Dar, în fine, gluma mergea.

Nostim era că în *Muza de la Borta rece*, cine nu înțelegea ce e Tempe? Însuși zeii Olimpului în frunte cu *Jupiter!!!*

*

Dar iată că în *Muza de la Borta rece*, care ar fi trebuit să fie picantă și ușoară, vedem tirade sforăitoare în contra literaturii germane și a nemțismului de la *Convorbiri*.

Tereza bucătăreasa dă zeilor bere în loc de nectar, Jupiter se înfurie și între altele îi zice:

Însă tu ca o ingrată îmi dai băuturi nemțești
Ce se bea acum de modă și la Iași și-n București,
Ce pe zei înveninează și pe orice muritor
Îl tâmpește și îl face ca pe o vită din obor.

iar corul de zei repetă:

Auziți obrăznicie
Vor Olimpul a nemți.
Jurăm ură și mânie
Celor ce vor îndrăzni.

Sosește în Olimp Bodnărescu, cerând o diplomă de poet, și atunci zeii se întreabă ce să facă cu asemenea pământean, care voiește cu orice preț să fie poet.

Minerva mai miloasă propune:

Să-i dăm loc de casă pe muntele Parnas,
Căci poate să îmblânzească pe agiul Pegas.

Joe s-apropie și-l examinează:

Este oare Minunescu
Ce Egiptul a cântat

se face aluzie la admirabila poezie a lui Eminescu *Egiptul*.

Nu, acesta e Brutnărescu
Tot ca el de nesărat

răspund satirii.

Auziți, Eminescu nesărat ca și Bodnărescu! Și atunci zeii furioși că Bodnărescu le întrerupe petrecerea cântă într-un stil delicat și într-un gust olimpian următoarele:

O, ce noapte blestemată,
Nu putem să chefuim.
I-al d-aici c-apoi pe dată
Cu poliția îl gonim.

Evohe, ce *secătură*
Vrei poet să-l declarăm?
Ia d-aici și astă broșură
Ia-l și fugi că te înjurăm.

Ce versuri! ce stil, ce expresie!

*

Dar ia să mai vedeți în materie de vulgaritate, ce cuvinte se pun în gura lui Minorescu! (Maiorescu).

Bodnărescu vine în Olimp cu un certificat din partea d-lui Maiorescu pentru *chir* Joe (așa că e spirituală expresia *chir*?). Iată

Act prin care subscrisul Minorescu
Constat în conștiință că d. Brutnărescu,
De n-ar avea o muză, ar fi de el păcat,
Căci ce a scris până acuma e bun de lepădat.
Precum subscrisul critic pretind a mă numi,

Asemenea și dânsul, poet voiește a fi.
Iar eu neștiind carte aici am semnat
Prin punere de deget și treaz și nemâncat,
Ș-apoi s-a dat la mâna acest al meu răvaș,
Făcut la 4 august în capitala Iași.

Și cu asemenea trivialități proaste cei de la *Revista contemporană* răspundeau *Beției de cuvinte* și tuturor criticilor noastre acerbe.

*

Urmează apoi o scenă de amor între Brutnărescu și bucătăreasa Tereza, de cel mai prost gust și de cea mai calificată vulgaritate. Bodnărescu s-arată fără de veste.

TEREZA

Mein Gott

BRUTNĂRESCU

Eu nu sunt *Gott* iubit, aici am venit,
 Ca să te iau pe tine să-ți spun ce-am suferit
 Am vrut ca Prodănescu și eu poet să fiu.

Este pură copilărie, acuți pe „Junimea” că este nemțită, acuți pe Bodnărescu că se inspiră numai din autorii germani și când Tereza exclamă „*mein Gott*”, Bodnărescu răspunde:

Eu nu sunt *Gott*.

Este aproape idiot.

În fine, actul întâi se sfârșește cu reîntoarcerea lui Bodnărescu pe pământ, luând cu sine pe bucătăreasa Tereza pe care o crede muză din Olimp.

Această din urmă intențiune, adică a lua bucătăreasa nemțoaică drept muză, nu e tocmai proastă.

*

Vin la actul al doilea.

Acesta se petrece, cum am spus, la crâșma *Borta rece*.

Am spus deja că invenția este absurdă; nu era nici o legătură între „Junimea” și *Borta rece*.

„Junimea”, prin elementele ei principale, era o societate *high-life*, nici o legătură nu exista între dânsa și păturile mai populare.

Membrii ei principali, precum d-nii Maiorescu, Pogor, frații Negruzzi, Nicu Gane etc., frecventau – când le frecventau – cafelele cele mai reputeate. Așa era în strada Academiei o cafenea foarte elegantă, ținută de unul *Franzose*; de la ferestrele liceului unde eram intern vedeam toată ziua sosind cupelele elegante, acolo tinerimea aurită ieșeană pe atunci încă în număr se ducea. Tot acolo și membrii sus-numiți ai „Junimei”, împreună cu dl. Carp, pe care îl uitam, își aveau din când în când ședințele lor de petrecere.

Acolo se bea numai cognac, *fine-champagne* și *champagne* a 40 lei butelia. Membrii „Junimei” mai frecventau, de asemenea, o cafenea foarte la modă și foarte elegantă în strada Mare, ținută de un franțuz, „Café de Paris”, unde noi ceștilalți mai tineri și mai săraci nici nu îndrăzneam să intrăm, ci ne uitam cu invidie la fericiții muritori care deschideau ușile cafenelei cu un aer foarte degajat, nepăsător și superior.

În Iași „Junimea” avea reputație de societate cu pretenții aristocratice, care nu binevoia a se scobori ca să aibă relații cu burghezimea chiar intelectuală a orașului. Prelegerile populare erau frecventate de înalta aristocrație din Moldova – partea femeiască, Mavrocordatele, Șuțuleștele, Ghiculeștele, Sturzeștele etc. împodobeau întâiele rânduri de fotoliuri la acele conferinți. Prin urmare, când cei din București, în satira lor, pun sediul „Junimei” la o crâșmă ordinară ca *Borta rece*, pe care pe atunci nimenea din societatea bună poate măcar nici o cunoștea, era un fel de aberație neiertată, căci în asemenea farsă cea întâi condiție este ca să pui pe cei pe care voiești să-i ridiculizezi în mediul lor universalmente cunoscut. Așa, de exemplu, ce ar fi zis publicul dacă Meilhac și Halévy ar fi spus că zeii Greciei antice se adunau, nu în Olimp, ci în insula Cipru? Cam așa impresie a făcut în Iași pe atunci faptul că adversarii noștri din București au inventat pentru „Junimea” o localitate de petrecere *Borta rece*.

Dar să viu la actul al doilea.

Scena se petrece în crâșmă la *Borta rece*; servitorii crâșmei așteaptă ca *Agiamiii*, adică membrii „Junimei”, să vină să facă chef și să țină în același timp ședință literară. *Agiamiii* (așa că epitetul e nostim și sugestiv?) sunt precedați de Jidopol (Xenopol).

Ia să vedeți acum ce rol îi dau d-lui Xenopol cei de la *Revista contemporană* în farsa de care mă ocup. Pentru aceasta să reproduc vorbele cu care s-adresează dl. Xenopol servitorilor crâșmei:

Băieți, gătiți o masă cu bere și cu vin,
Fiindcă Agiamiii la cină astăzi vin.
Să fiți cu îngrijire, să vă grăbiți la pas;
Iar de vor cere supă, să dați din ce-a rămas.

(Aparte)

*Mă iau cu binișorul pe lângă Agiamii,
Le dau vin și mâncare de morcovi și gulii
Din cuinia cea mare lui neică Cărnău
Ce noaptea pe furișuri le iau într-un hârdău.
Și ei drept răsplătire, admit în „Convorbiri”
Articolele mele profunde în gândiri.
Prin ele sus și tare, mereu am susținut
Că oricare dugheană cu vinuri de băut
Să fie de îndată închisă, iar a mea
Unică să rămâie... și sper a rămânea!
Articolul ce astăzi făcui e minunat,
Mă duc să-i pun un capăt... căci iată s-a înnoptat.*

Mi-aduc aminte că, când am citit acum 33 de ani aceste versuri, un dispreț adânc m-a cuprins pentru autorii acestor murdării. Citisem multe satire și epigrame din literaturile cunoscute și nu-mi închipuiam că o satiră poate să servească de pretext ca să înjuri surugiește o societate literară și să insulti în mod murdar pe persoanele de acolo. Și mă întrebam: oare ce se petrece în capul autorilor *Muzei de la Borta rece*, când inventează ca lucruri de spirit că: *Jidopol se ducea noaptea la bucătăria unui restaurant, lua din hârdăul de lături mâncările azvârlite acolo, pe care apoi le servea membrilor Junimei?* Este de o grețosenie revoltătoare și de un spirit, de o delicateță...

Dar ce să mai zici de explicația pentru ce *Convorbirile* publică articolele d-lui Xenopol? Fiindcă le dă de băut și de mâncare în sensul de mai sus.

*

După acest monolog a lui Jidopol iată că dl. Minorescu își face intrarea.

Recitativul pus în gura d-lui Maiorescu este nostim prin mișcarea versului și prin insanitățile plăcut unite între ele.

Este una din bucățile cele mai reușite, de aceea dau întreaga bucată.

MINORESCU

(recitativ)

I

Sunt Minorescu, criticul mare
Și muzicante cu aforizm
Limbut limbistic; prin buzunare
Am atestate cu magnetizm,
Știu logaritmii pe din afară,
Și matematici câte poftiți!
Sunt o minune financiară
Ce în Moldova nu prea găsiți!

II

Filosofia
Menageria
Astronomia
Dreptul civil, dreptul roman,
Și poezia
Și psaltichia
Și spițeria
Le țin în capu-mi ca într-un borcan!
Ingineria,
Zoologia,
Scamatoria,
Științe rare, le știu de rost!
Altul ca mine
Să știe bine
Și să se închine
Moftangeriei, nici n-a mai fost!
Pedagogia
Bucătăria
Și chirurgia
Numai eu singur le pot trata,
Autorlâcul
Advocatlâcul
Și cu Boclâcul,
În România, sunt partea mea!
Eu pe gramatici
Și numismatici
Și pe lunatici

Îi fac să înghețe când m-or vedea!
 Caligrafiștii
 Unioniștii
 Și publiciștii
 Sunt ca o minge în mâna mea!

III

Dar aste toate științe rare
 Eu în nemțește le-am absolvit
 Căci țara noastră nu e în stare,
 Să scoată astfel de procopsit!

Cum am zis, într-o farsă în care spiritul lipsește aproape cu desăvârșire, această intrare a d-lui Maiorescu și caracterizare ca atoateștiutor, căci cam așa s-arătase în *Convorbiri* dl. Maiorescu, nu este lipsită de haz și de oarecare simț de observație.

*

Iată acum cum pozează pe ceilalți membri, care rând pe rând își fac intrarea.

Minunescu (Eminescu) și Năut (Naum) ținându-se la braț intră

Noi suntem poeți măi frate
 Ce gramatică nu știm
 Și orice reguli consacrate
 Le călcăm, le nimicim.

Ar fi mult de scris asupra incorectitudinilor gramaticale a autorilor și, mai cu seamă, a poezilor. Evident că Eminescu are de asemenea incorectitudini, dar trebuie să fie cineva foarte simplu ca să-și închipuie că un poet care forțează puțin regula de gramatică, întrebuințează un cuvânt într-o accepție neobicinuită până atunci, sau silește o comparație, *le face toate aceste fiindcă nu știe gramatica și nu știe regulile consacrate*. Mulți își închipuiesc că scriitorii trebuie să scrie cu gramatica în mână. Apoi dacă ar fi așa, desigur formele gramaticale, cele admise într-un moment dat, ar fi observate, dar adio inspirație, adio originalitate, adio frază a vieții și a stilului.

Dar iată că și Negruzzi își face intrarea.

NEGUȚĂ

Sunt Neguță redactorul
Scriitorul din chiar senin
Rima, amorul cu toporul
Și cu cinste mă închin.

„Rima, amorul cu toporul” nu e rău. Iată că-mi fac și eu intrarea.

PAN-PAN

(*intră cu aerul lui Nae Postuleanu din cântoneta „Paraponisitul”*)

Eu sunt Pan-Pan *tocilitul*
Ce istoric mă numesc
Însă vai nenorocitul
Nu prea pot s-o nimeresc.
(*Plânge și s-așază lângă ceilalți.*)

Să explic epitetul *tocilitul*. Am spus în aceste amintiri cum că la critica mea asupra *Istoriei românilor* de dl. Hasdeu, acest din urmă n-a binevoit să răspundă singur, ci a pus pe unul din aghiotanții săi, pe dl. Tocilescu.

Dl. Hasdeu avea mai cu seamă doi aghiotanți; pe dl. Tocilescu și pe răposatul G.Dem. Teodorescu.

Dl. Tocilescu mi-a răspuns cu temperamentul care îl are și astăzi, însă cu mult mai puține cunoștințe decât are astăzi. E drept că d-sa a fost mai mult actorul, și sufletul era dl. Hasdeu.

Cum am spus, este o altă chestie; cred că nimeni nu poate să mă bănuiască că mai am amor propriu pentru niște încercări istorice din tinerețe, dar recitindu-le și azi sunt convins că am avut în cea mai mare parte dreptate și că acele critici n-au fost doborâte nici de dl. Hasdeu, nici de dl. Tocilescu.

În piesă, cum vedeți, mi se dă rolul că am fost *tocilit* și de atunci plâng mereu, plâng prin toate ungherile. În adevăr, acesta e rolul meu, mai cu seamă în *Muza de la Borta rece*.

În adevăr, iată încă o scenă care în definitiv nu este tocmai așa proastă.

Junimiștii se pun pe băut, pe petrecute. Deodată, s-aude un plânset înădușit.

MINORESCU

Dar ce este?

NEGUȚĂ

Ce să fie? bietul Pan-Pan desperat

Plânge amar și varsă lacrimi.

(*Către Pan-Pan*)

PAN-PAN

(cu patos)

Mă întrebați de vărs lacrimi și de ce sunt ofilit?

Ați uitat voi de fiasco, de rușinea ce-am pățit?

Dracu mă puse pe mine de Hasdeu a m-agăța

Și să scriu o nerozie!

MINORESCU

Ești nebun pre legea mea!

Dacă noi am ține seamă despre tot ce am lucrat,

De nimicuri și de mofturi ce-n gazetă am imprimat

Și-am gândi la râsul lumii; apoi, zău, ar trebui

Să oftăm ziua și noaptea și de plâns să ne topim.

Las-ncolo aste lacrimi... și mănâncă o chiftea.

Când zic că scena nu e așa proastă mă gândesc la invențiunea de scenă. În adevăr e comic ca pe când toți beau și benchetuiesc să auzi pe unul plângând într-un colț; când e vorba însă de cuvintele pe cari autorii le pun în gura mea și, mai cu seamă, a d-lui Maiorescu, ele sunt pur și simplu inepte.

Bine, oamenii aceia nu înțelegeau ei că cea mai elementară regulă în o piesă, când prezinți persoane cunoscute, este ca să le pui în gură lucruri care să se apropie cu temperamentul lor și cu felul lor de a gândi, însă ridiculizate?

Or, este elementar că un autor niciodată nu recunoaște că nu are dreptate și că a fost strivit de adversari, iar unui critic, conducător de revistă, nu-i poți pune în gură insanități ca acele puse în gura d-lui Maiorescu.

Ca punere în scenă *Muza de la Borta rece* e bună, autorii n-aveau decât să ia scenario oricărei piese pentru ca să-l copieze, de aceea intrarea în scenă a persoanelor de la „Junimea” este hazlie.

Ca să completez tabloul, iată cum intră ultimii membri care au să joace un rol în piesă:

Urlă, Badea, Gulie, Vârcolaci și cei de sus

URLĂ

Eu sunt Urlă ceaslovarul,
Și cu Badea cel bucher:
Cu Gulie – Arhon-Serdarul
Vârcolaci, condei de fer...

TOȚI
(către public)

Ne închinăm cu plecăciune
Cu respectul cuvenit,
Și vă cerem iertăciune
Pentru cei ce n-au venit...
(Se reaşază)

O VOCE DIN PARTER

Destui sunteți ș-atâți.

Acest „Destui sunteți ș-atâți” nu e rău. Dar vulgaritatea și trivialitatea te dezgustă.

Ia mai vedeți o mostră:

Bune sunt astea frate Minorescule? Vezi ce căpătăm dacă ne legăm de oameni din chiar senin? Tu nu vrei să mai asculți de nimeni, tot cu capu mare – ne-ai făcut acum de răs!

MINORESCU

Trebuia să-i zdrobesc. Comitetul hotărâse! Altminteri nu mai aveam nici un prestigiu; „Direcția nouă” rămânea un fleac.

GULIE
(în parte)

Dar acum ce a rămas! (tare, către *Pan-Pan*, spre a schimba vorba)
Ziceai că nu-ți plac chiftelele și acuma le dai zor!

PAN-PAN
(cu convincțiune)

Am mâncat și ce nu-mi place! precum fac și d-lor!

Asta e spirit?

Dar, cum am zis, bine sau rău, înscenarea e cel puțin acceptabilă.

Iată deci pe membrii „Junimei” adunați la *Borta rece*, sub prezidenția d-lui Maiorescu. Ședința se deschide, prin urmare să ne așteptăm la lucruri nostime și hazlii, lucruri mai cu seamă care s-acopere cu ridicul pe personagele puse în scenă.

Fiecare își comandază ceva de consumat, varmvurștii au foarte mare trecere, precum și berea, de vreme ce „Junimea” este o societate nemțită.

Dl. Maiorescu este afundat în citirea unui ceaslov.

Ceaslov, de ce? N-am înțeles niciodată aceasta, nici atunci, nici acum. Ideile „Junimei” și cultura metafizică și transcendentală a „Junimei” pentru care i se făcea un cap de acuzare, n-au nici o legătură cu ceaslovul.

A, poate că învățații de la *Revista contemporană* ne ziceau nouă, cei de la „Junimea”, bucheri? Poate? *Ceaslov*, bucheri, dar tot nu se potrivește.

Spiritul ar fi consistat ca autorii să pună în gura fiecărui dintre membrii „Junimei” lucruri ridicule și caraghioase scoase din scrierile lor.

Și, în adevăr, se încearcă să facă acest lucru. Însă se încearcă într-un mod deplorabil, și astăzi acele încercări se întorc pentru confuzia lor în contra lor.

Să începem cu dl. Maiorescu.

Cititorii au văzut că intrarea în scenă a d-lui Maiorescu era bună, chiar nostimă. Să vedem dacă acea impresie se continuă.

MINORESCU

Să s-aducă băutură? Cine este îmbufnat

Să cunoască că-n gazetă nu mai este laudat.

(Mișcare din partea lui Minunescu și Năut; Neguță se întoarce repede, se pune pe răs și gădilă pe Minorescu care-i dă ușor peste mână și continuă.)

Știți prea bine că voi sunteți niște slabe creaturi,

Că ce-ați scris până acuma sunt curate secături.

VÂRCOLACI

Protestez și cer cuvântul, să constat că eu nu fac
Versuri proaste, nesărate, ce la nimenea nu plac!

MINORESCU
(continuând)

Numai eu avui curagiul, trist curagiu dacă voiți,
În „Direcția cea nouă” să pretind ca voi să fiți
Voi, ce, fie zis în treacăt, n-ați putut să învățați,
Ce e rima sau silaba și o frază să formați!

PAN-PAN
(cu necaz)

O știi d-ta mai bine!

MINORESCU

Nici eu nu știu, drept să spun
Dar oricum fac gură mare, strig și voi să mă impun.

Vasăzică dl. Maiorescu e reprezentat ca un șarlatan. Este
întrebarea: de unde reiese asta în piesă? Din nicăierea.

Ceva mai mult: autorii satirei nu se mărginesc numai a înjura
pe membrii „Junimei”, dar se laudă singuri afirmând că au zdrobit
pe junimiști cu satira lor.

VÂRCOLACI (Vârgolici)

Vrei să te impui! faci gură! este poate adevărat;
Dar băieții sunt ai naibii, la papuc mi te-au luat.
Ai văzut oare satira ce-a ieșit la București?
Mai poftim de te impune și fă gură de voiești!
Auzi!... bietul Brutnărescu! dus la targă de orbeți.
În Olimp să ceară muză

(râzând)

Hei ai dracului băieți!

(Neguță face semn lui Vârcolaci să tacă. Minorescu se plimbă prin
cameră.)

GULIE

Bune sunt astea, frate Minorescule? Vezi ce căpătăm dacă ne legăm de oameni din chiar senin? Tu nu vrei să ascuți pe nimeni, tot cu capu mare – ne-ai făcut acum de răs!

MINORESCU

Trebuia să-i zdrobesc. Comitetul hotărâse! Altminteri nu mai aveam nici un prestigiu; „Direcția nouă” rămânea un fleac.

Bine, bine, Borta rece ne zdrobise; dar cum? De unde se vede asta?

Iată ce autorii acestei satire au uitat să facă, adică lucru esențial.

În această direcție sunt numai pe ici pe colo foarte mici încercări.

Așa într-un moment dat pare că autorii surprind ceva din felul de a se exprima al d-lui Maiorescu. Într-o scenă dl. Minorescu zice către Neguță.

Mulțumesc băiete, tu ai cuprinsul intuitiv al obiectivității cantitative și înțelegi *Direcția nouă*... că trebuie să urmărim pe valul undelor, sau pe unda valurilor...

Ce păcat însă că spiritul ordinar și trivial al autorilor nu poate să meargă două fraze înainte pe această temă nostimă! Ei își dau în petic, continuând astfel:

De aceea te-am pus în capul flecărilor literare. „Direcția nouă”! Dar ce am însemna toți aceștia dacă n-am mai fi născocit acest moft?

Cu toate acestea sunt câteva ghidușii cu privire la dl. Maiorescu. Dar nici acestea nu sunt invenția celor de la *Contimporanul*, ele sunt glume pe o temă cunoscută cu privire la dl. Maiorescu.

Iată:

Bodnărescu sosește din Olimp, având într-o targă pe Tereza, bucătăreasa, pe care o crede că este muză.

Tereza se deșteaptă în mijlocul membrilor de la „Junimea”.

BRUTNĂRESCU

Draga mea, vino-ți în fire și inspiră poezii!
(O aduce în fața scenei.)

MINORESCU

(Ciupind-o de braț, pe când Brutnărescu îi pune galenții în picioare, încet)

De-mi dai o sărutare
Nime în lume n-o să știe
Căci va fi sub pălărie
Ș-apoi cine treabă are!

TEREZA

(așezându-și boccea pe spate)

M-ai lovit în pălărie!

(Minorescu rușinat se retrage repede ca să nu prindă de veste Agiamiii.)

Minorescu în piesă cum vede o femeie imediat se încălzește și începe a-i face curte. Tereza adoarme, targa este adusă în fața scenei, atunci Minorescu ia o oală cu busuioc de pe masă, presară frunze pe capul Terezei și o stropește cu bere, ciupind-o ușurel.

AGIAMIII

„Ura! ura! la mulți ani!

Clasicii latini și elini sunt bătrâni și gugumani!

(Gulie duce targa la locul ei. Brutnărescu rămâne în genunche cufundat în reflecțiuni; toți Agiamiii sunt ocupați să așeze lucrurile pe la locurile lor; Minorescu profită de ocazie ca să strângă în brațe pe Tereza și îndată își reia aerul grav și magistral).

Și mai departe Minorescu, urcându-se pe un scaun.

Muza este a lui Hagiu, e a lui, el e stăpânul
Toți veți cere inspirație, acest drept îl stabilesc.

(Aparte)

Iar ciupiri și... alte glume pentru mine le opresc.

*

Rolul care mi-l dă mie în această farsă am spus deja că e foarte simplu, eu plâng necontenit de rușinea ce am pățit îndrăznind să critic, criticând pe dl. Hasdeu.

Iată:

NEGUȚĂ

„Ce să fie? bietul Pan-Pan desperat

Plânge amar și varsă lacrimi

(*către Pan-Pan*)

Spune ce ți s-a întâmplat?

PAN-PAN

(cu patos)

Mă întrebați de ce vărs lacrimi, și de ce sunt ofilit?

Ați uitat voi de fiasco, de rușinea ce am pățit?

Dracu mă puse pe mine de Hasdeu a mă agăța

Și să scriu o nerozie!

Această idee li se pare așa de fecundă în efectele comice încât
autorii revin de zece ori aproape asupra ei.

Așa iată încă o variantă:

PAN-PAN

(contemplativ)

Cât oi fi și oi mai trăi.

Eu istoric n-oi mai fi!

Frunză verde lemn trăsniț

Căci Hasdeu m-a prăpădit!

Este ceva nostim și cu privire la mine.

Bodnărescu se întoarce din Olimp cu o muză, ceilalți poeți
precum Eminescu, Naum sunt geloși de această mare favoare
și vorbesc între dâșii pizmuind pe Bodnărescu. Așa Eminescu
îi zice d-lui Maiorescu:

MINUNESCU

Dumitale îți convine căci pe el l-ai îndemnat

Să se ducă să-și găsească muza lui...

MINORESCU

Neapărat!

MINUNESCU

Ai uitat că nici eu muză vreodată n-am avut

NEGUȚĂ

Ba nici eu!

NĂUT

Nici eu!

MINORESCU

Știu bine, timpul nu este pierdut.

În această conversație, iată că și eu mă amestec și zic:

PAN-PAN
(suspînând)

Dar istoricii au muză, aş dori să ştiu şi eu?

Asta e bună.

Desigur că dacă este vorba de a te întreba apropo de *Muza de la Borta rece*, după formula clasică care este personajul cu intenții de a fi ridiculizat principal, e Brutnărescu, adică Bodnărescu. Și trebuie să fiu drept și să recunosc că el era ales cu oarecare dreptate.

Nu doar că Bodnărescu preta la ridicul. El era un om serios și dacă nu se distingea prin calități extraordinare, dar se ridica la o mijlocie onorabilă.

Nu știu însă cum făcea că din scrierile lui se degaja oarecare plictiseală. Așa, dacă luai frază cu frază ce scria, afară de obscuritatea care îi era caracteristică, încolo nu puteai să relevezi nimica de lovitor bunului-simț. Însă în totalitate îți dădea impresia de plictiseală.

Mi-aduc aminte cum noi nu puteam suporta la „Junimea” citirea prozei, mai cu seamă a lui Bodnărescu.

De ce? Probabil că și noi eram niște tineri neastâmpărați, dar și proza lui Bodnărescu era prea bătrână.

Versurile lui mergeau, ele erau laconice, concentrate, lapidare până la întunecime, după cum voi arăta încă printr-un exemplu, dar erau ceva.

Până când proza lui... mai ales când ea avea intenții de a fi scrisă în stil ușor și cam fantastic.

Mult haz am făcut noi de asemenea proză cu pretenții cum am spus ușoară și ștremgărească, mai cu seamă ne-am distrat de mici excursiuni „*ale sale*”.

Țiu minte foarte bine că Bodnărescu, venind într-o seară la „Junimea”, și la întrebarea d-lui Pogor:

— Cine are ceva?

Bodnărescu răspunse cu un glas blajin, mai mult un fel de suspin:

— Eu.

— Apoi dacă ai ceva, scoate-o, răspundea brutal dl. Pogor.

Iar Bodnărescu, roșindu-se ca racul, scoase... un rulou de hârtie.

— Poezii sau proză? întrebă cam sarcastic dl. Negruzzi.

— Proză, răspunse tot mai timid Bodnărescu.

— O, dacă e proză, replicară mai mulți, atunci e grav; s-ascultăm.

— Eu aș prefera, zice dl. Ganea, să fie versuri.

— Știu de ce, replică dl. Pogor, pentru că te temi ca în proză să nu-ți faci concurență Bodnărescu.

În timpul acestei mici discuții, Bodnărescu rămăsese nemișcat cu manuscriptul în mână, uitându-se zăpăcit la unul și la altul.

Trebuie să lămuresc că dl. Maiorescu lipsea de la ședință. Când dl. Maiorescu era de față, Bodnărescu avea busola pe care o vedea în ochii maistrului: când însă șeful școlai lipsea, el era dezorientat, căci cățeei, toți cățeei, se repezeau și-l hărțuiau din toate părțile.

Dl. Negruzzi, care în lipsa d-lui Maiorescu ținea loc de cenzor, zise:

— Bodnărescule, începe.

Bodnărescu voi să înceapă.

— Mă iertați, zise Lambrior, dar aș voi să știu despre ce e vorba și ce titlu are lucrarea?

— Poate este chiar și un motto, adăugi dl. Pogor râzând.

— Mă rog, nu știu dacă e motto, răspunse sever dl. Negruzzi, dar e bine ca toți să zicem: porco, porco.

Am explicat că porco, porco în limba „Junimei” (de la *porro*) înseamnă că să se continue, să înceteze întreruperile.

Bodnărescu începe: *Mici excursiuni*:

„Așteptam să văd un iepure”...

La acest debut noi cu toții am izbucnit în râs.

„Dar în ce se deosibește omul de fricoasa vietate aci”...

Aici n-am mai putut sta în liniște, și toți începurăm a face gesturi caraghioase.

Bodnărescu foarte liniștit și-a continuat citirea, ascultat de dl. Iacob Negruzzi și de dl. Nicu Ganea.

Reviu la subiect.

La Bodnărescu ușor puteai să găsești materie de răs, dacă erai dispus să râzi. *Micile excursiuni* sunt un giuvaer în această privință.

Și cu toate aceste cei de la *Contimporanul* n-au putut măcar să găsească nota veselă în aceste *Mici excursiuni*.

În adevăr, *Micile excursiuni* figurează în *Muza de la Borta rece*, dar autorii n-au găsit să prezinte ca ceva ridicol decât o frază care n-are nimic de ridicol într-însa, ba care chiar coprinde o idee.

Așa ei fac pe Bodnărescu care sosind din Olimp la *Borta rece* monologhează și visător el zice:

Ce sunt mai înaltele hărnicii ale omului, când un glonț, copil nevârstnic al unei țevi de pistol, este în stare să le zdrobească?

Fraza e manierată și pretențioasă, dar nu e ridicolă. Pe când... alte pasaje...

Obscuritatea câteodată era inpenetrabilă și nedescifrabilă la Bodnărescu.

Epigramele lui mai toate erau enigme, dar unele nu puteau să fie descifrate.

Sus pe Olimp sau pe Tempe cea înflorită

am arătat că se putea înțelege. Dar cei de la *Revista contimporană* mai citează una, în adevăr inpenetrabilă.

Iat-o:

Umbra că-mi place, te miri? c-o caut și fug de lumină?

Încântătoarea! mi-o ia, fiica lumini-mi răpești

Vădit că Bodnărescu putea să dea cincizeci de puncte înainte sybililor antice. Înțelegeți ce a voit să spună; a vroit să pună contrastul între lumină și umbră, produsul luminei. Dar dacă voiești cuvânt cu cuvânt să-ți dai seamă de sens este foarte greu.

Mi-aduc aminte că prin școală circula apropo de sybili următoarea frază:

Te vei duce, te vei întoarce, nu vei muri în războiu.

Și după cum puneai o virgulă înainte de *nu* sau după *nu*, ieșea un înțeles deosebit.

Ei bine, cuvintele „fiica luminei îmi răpești” cam de același calibru este.

De aceea *Muza de la Borta rece* are reușită numai cu Bodnărescu, el e personagiul principal, mai principal decât Maiorescu, el ține tot timpul scena și în actul întâi și în al doilea. Apropo de dânsul este invenția Terezei bucătăreasa pe care Bodnărescu o ia drept muză din Olimp, în gura lui sunt versuri cari constituiesc o adevărată satiră și de oarecare poezie mai frumoasă ca gen bufon.

Iată, de exemplu, un monolog în acest gen destul de reușit.

Bodnărescu sosește din Olimp la *Borta rece*. El târâie pe Tereza culcată într-o targă, o crede că e muză, o învâluie cu toate îngrijirile sale. Concentrat asupra muzei sale iubite, el rostește următorul monolog:

O, Olimp! liberă țară, unde cresc neconținut
Muze june ca aceasta, cât ești tu de fericit!
O, amici! priviți la dânsa, vedeți ochii ei închiși
Cum aruncă raze d-aur și se uită pe furiș!
Vedeți fruntea mare, mică... lată... îngustă... cam așa!
Păru-i blond ca... abanosul, cum inundă pe boccea?
Vedeți gura albă, neagră... neagră... albă... care stă
Cam căscată, ca s-arate ce puteri amorul dă.
Vedeți, voi, aste... insecte ce pe buze zbârnăiesc?
Nu sunt muște, sunt albine din imperiul ceresc!
Au venit s-adune mierea astor buze de carmin
Dulci ca roua dimineții, ca dulceața de pelin.
Vedeți voi această mână, cam murdară puțin
Ce ar inspira penelul lui Tănase-Rafael?
Vedeți, voi, aste picioare mari, cerești, puse-n galenți
Le vedeți?... Unde mă duceți cugetărilor ardenti?

Disperarea lui Bodnărescu când află că muza lui iubită nu este decât bucătăreasa lui Prodănescu, e comică.

*

Am zis că rolul principal este ținut în satiră de Bodnărescu. Aceasta e slăbiciunea piesei.

În „Junimea” Bodnărescu era un simplu scriitor, poet și prozator, absolut inofensiv, nu scrisese două rânduri în contra nimănui.

„Junimea” însă cuprindea persoane combative de prima ordine, iar cel mai teribil care împunsese până la sânge pe adversar, era dl. Maiorescu.

În afară de acesta, mai eram și noi ceștilalți foarte agresivi, dacă nu combativi.

Muza de la Borta rece e ieșită din spiritul de răzbunare a celor din București în contra *Beției de cuvinte* a d-lui Maiorescu.

Ar fi fost logic ca în această satiră rolul principal să-l țină dl. Maiorescu, el să fie ridiculul și ridiculizatul, el cu locotenenții săi de luptă.

Ce vedem însă în loc de aceasta? Vedem încercări nereușite de ridiculare a d-lui Maiorescu, iar toată sarcina răzbunării îndreptată și căzând mai cu seamă pe inofensivul Bodnărescu.

Aceasta era o recunoaștere indirectă a neputinței de a se răzbuna așa cum trebuia.

*

Dar ceea ce izbea displăcut pe noi, pe cari satira căuta să ne ridiculizeze, era lipsa de orice cunoștință a caracterelor și a rolului pe care fiecare din noi îl juca la „Junimea”, cunoștință absolut necesară mai cu seamă în satire și zeflemele.

Un exemplu.

Ce ar fi zis cineva dacă în *La Belle Hélène* Meilhac și Halévy ar fi arătat pe Ajax ca un om domol și blând; pe Paris ca pe un om urât, în tot cazul modest de persoana sa? Ce ar zice cineva dacă un autor ar face o piesă cu personaje din Omer, ar reprezenta pe Nestor ca pe un flecar, vorbind vrute și nevrute, pe Achille ca pe un fricos, iar pe Ulyse ca pe bravul bravilor? Evident că ar zice că este o ineptie.

Acelaș lucru și cu orice fel de zeflemele și satire.

Îndată ce pui nume proprii și vorbești de o societate literară cunoscută, trebuie să păstrezi caracterele și să ai cunoștința lucrurilor, după care ești apoi liber să te dedai la fantazia cea mai desfrânată, însă, repet, în conformitate cu fondul caracterului personajului.

Cei de la *Revista contemporană* nu cunoșteau „Junimea”, nu cunoșteau personajele pe care le pun în scenă.

De aceea ei inventează o „Junime” de fantazie și niște personaje care absolut n-au nici o asemănare cu cele reale.

Exemple. Am arătat în aceste *Amintiri* rolul fiecărui membru principal al „Junimei” și am spus de multe ori că rolul d-lui

Culianu (Papa Culianu) s-a mărginit în curs de 14 ani a asculta și a tăcea, d-sa și cu răposatul Melic fiind cei mai puțin vorbitori de la „Junimea”.

Ei bine, în *Muza de la Borta rece*, Gulie este nu numai un vorbăreț, ci un întrerupător, un critic, un zeflemist, lucru care se potrivește cu personajul ca nuca în părete.

Așa Năut adresându-se către Gulie îi zice ca să asculte o traducere din Lamartine: *Omul lordului Byron*.

Gulie răspunde:

Vasăzică în Lamartine, se găsește vreun om a lui lord Byron, hai?

Apoi după ce ascultă câteva strofe îi replică lui Năut:

Bine ai tradus, grozav de bine: În unele versuri câte o silabă mai mult, în altele câte una mai puțin: ș-apoi „A poeziei rege este de minune!” Dar rima „noptei” cu „necredinței” cum merge? Știi ceva? Asta seamănă cu un cântec vechiu glumeț?

Ba ceva mai mult, dl. Culianu care nu deschidea măcar gura la „Junimea”, în *Muza de la Borta rece* face versuri și *chiar cântă*.

GULIE
(cântă încet)

Pe pod pe la Spiridon
Trece un car cu scoarță
Sufletul n-are credință!
Dacă nu ți-am fost pe plac
La ce m-ai adus de la Buzău?

Gulie face pe *ștrengarul cu un cuvânt*! Auzi, Papa Culianu și ștrengar!

Vorbeam de faptul că în *Muza de la Borta rece* se constată o neștiință complectă de cele ce se petreceau la „Junimea” precum și de rolul respectiv al fiecăruia.

Am spus, cel mai tăcut și mai șters membru din „Junimea”, Papa Culianu, devine în farsa pomenită un turbulent și guraliv. De ce? Nu se știe. În ce interes?

Nici atâta.

Dar iată una mai boacăină.

Ștefan Vârgolici era unul din membrii cei mai legați de dl. Maiorescu, pe care-l urma cu cea mai mare fidelitate, umbră de revoltă nu putea să-i treacă prin capul lui Vârgolici când era vorba de șeful școlii.

Ei bine, în *Muza de la Borta rece* cel care dă semnalul revoltei în contra d-lui Maiorescu este Vârgolici!!

Vârgolici e pus în piesă ca să critice și să defaime școala de la „Junimea”!!

Cititorii știu curentul ce era la „Junimea” în contra neologismelor și favoarea de care se bucura credința că limba cea veche trebuie păstrată cu toate slavismele ei.

Vârgolici (Vârcolaci) citește o poezie scrisă în limba cea veche. Iată un specimen:

Dar slavă și nădejde, osârdie și strună
Peri-vor ca năluca d-a vremilor furtună!
Și scrierile mele în limba slavonească
Se vor uita cu totul în țara românească.

Apoi cade pe un scaun.

MINORESCU

Ei, Vârcolaci, ce înseamnă asta?

Și atunci ni se debitează următoarea apostrofă serioasă care se potrivește într-o farsă ca nuca în părete:

VÂRCOLACI

Asta însemnează că limba în care scriu eu, după exemplul vostru este limba mormintelor, care nu place și nu poate place la nimeni. Asta însemnează că, cu voia sau fără voia d-voastră, limba progresează și ea pe fiecare zi, că dacă prin această transformare ne depărtăm pentru moment de poporul care ne-a păstrat-o până aci, remediul nu stă în aplicarea ci în înălțarea nivelului; poporul va purifica și el limba precum a și primit multe expresiuni cari au luat loc în instituțiunile noastre; asta însemnează că dacă am stărui în sistemul de a aduna cuvintele uitate, am deveni ișlicarii literaturii, și n-am poftă să port ișlic; asta însemnează în fine că nu mai voiui să urmez de aci sfaturile dumnealui (arătând pe Minorescu care șade pe gânduri).

Iar mai jos *Minorescu* furios răspunde:

Capul vostru sunt eu, și afară de mine voi nu aveți cap.

VÂRCOLACI

N-am trebuință de așa cap sec.

UN AGIAMIU
(fără importanță)

După ce ne faci de râs, vorbind în numele nostru, apoi ne și insulti.

ALȚI AGIAMII
(fără importanță)

Noi ne-am asociat ca să scoatem o gazetă literară, nu ca să adoptăm direcția nemțească, iar nu să umblăm după alte fleacuri. Jos *Minorescu*! Jos Direcția Nouă! Nu mai voim să facem parte din societatea agiamiilor!

(Zgomot mare, ceartă între agiamii. Gulie și ceilalți părăsesc sala.)

MINORESCU
(încrucișând brațele, imitând pe Joe)

OLIMPIANUL

Copii ingrați, lasă-i să se ducă, ne rămâne Budakievici și Arcadie Kissilef și nu voi înceta de a vorbi în numele societății agiamiilor.

NAUT

Ar fi bine s-o lăsăm mai moale că am feștelit-o.

Este idiot.

Autorii *Bortei reci* cad în trivialități și în copilării nedemne.

Și cu aceasta pretindeau cei din București și, mai cu seamă, de la *Revista contemporană* că răspund atacurilor *Convorbirilor* și că-și răzbună pe „Junimea”.

Mai era un singur grad de scoborât, acela al murdăriilor; și acel grad este ajuns. Așa Brutnărescu zice către Vârcolaci:

Stăi... el nu mă ascultă, să mănânc... compot.

Iar Minorescu propune a se discuta chestia la *ce ar putea servi hârtia „Convorbirilor”*, de vreme ce nimeni nu le citește.

*

Dar sunt lucruri pe cari noi, de la „Junimea”, nici nu le-am înțeles, fiindcă nici nu aveam măcar cunoștință de dânsule.

Așa s-a văzut mai sus rostite două nume: Budakievici și Arcadie Kissilef.

Dl. Ureche în răspunsurile sale „Junimei” repetă des aceste două nume, spunând că aceste două persoane sunt adevărații reprezentanți ai „Junimei”.

Când citeam asemenea lucruri noi, cei de la „Junimea”, ne uitam unii la alții și ne întrebam ce e asta.

Așa într-o seară dl. Pogor, la „Junimea”, întreabă:

— Mă rog, cine cunoaște pe Budakievici?

Tăcere generală.

— Dar pe Arcadie Kissilef?

Toți răspunseră negativ.

În acel moment intra dl. Negruzzi și aflând despre ce e vorba, răspunse:

— Pe Budakievici și pe Arcadie Kissilef îi cunosc eu, sunt doi bătrâni, unul stă în Păcurari, altul în Tătărași, sunt alegători amândoi în colegiul întâi și chiar mă votează, mă bucur de simpatia lor.

Atunci începurăm cu toții a râde.

— Acum înțeleg, replică dl. Pogor, de ce cei din București fac pe acești bătrâni membri ai „Junimei” și junimiști, este că ei te votează pe tine.

Iată singura legătură între acești doi cetățeni și „Junimea”: din când în când votau pe dl. Iacob Negruzzi!

Dar se poate să fie și o altă explicație. Acești oameni erau într-o vârstă înaintată; poate din această cauză ei erau, după cei de la *Revista contemporană*, reprezentanții trecutului, a trecutului reacționar și incult. Poate i-au improvizat ca membri ai „Junimei”, chiar ca stâlpi ai „Junimei” din cauză că „Junimea” era o societate, după cei de la București, reacționară, cu o limbă arhaică și cu o cultură primitivă.

Mai știi ce le mai trecea prin capul d-lui Ureche și a celorlalți când ne aruncau vecinic înaintea numelui lui Budakievici și a lui Arcadie Kissilef?

Iată de ce copilării se serveau ca să ne combată.

Dar să lăsăm intriga și lipsa de spirit de o parte; aceasta nu are importanță.

Marele interes era următorul: a se vedea cum cei de la *Revista contemporană* știu s-aalegă, printre bucățile publicate de scriitorii *Direcției nouă*, lucruri de acele care arată sau banalitatea sau enormitatea literară.

*

Cu Bodnărescu ei reușesc, îl fac ridicul nu cu invenția Terezei, bucătăreasa Olimpului și celelalte, dar cu citații din epigrame (vecinic epigramele) ca de exemplu aceasta:

Umbră că-mi place, te miri? c-o caut și fug de lumină?
Încântătoarea! mi-o ia, fiica lumini-mi răpești.

Am explicat mai sus epigrama cu

Sus pe Olimp, pe Tempea înflorită etc.

dar aceasta de mai sus renunțasem și noi, la „Junimea”, serios a o pricepe.

Mi-aduc aminte foarte bine că dl. Maiorescu a voit s-o explice, și eu am făcut următoarea observație:

— Evident că ideea generală a poetului se poate înțelege, dar această idee este ca și cum ar fi pusă într-o limbă pe care n-o posezi perfect. Așa, când eram în liceu citeam din *Georgicile* lui Virgil bucăți ca să mă distrez, înțelegeam sensul general, ce voia să spună poetul, dar dacă m-ar fi pus cineva ca fără pregătire să traduc pasagiul nu l-aș fi putut traduce din cuvânt în cuvânt, mi-ar fi trebuit un juxtaliniar. Același lucru și cu această epigramă: înțeleg că este o idee care se joacă asupra luminei și umbrei, că umbra este fiica luminei, că iubind umbra fugi de lumină și că fără de lumină nu se poate umbră; dar dacă este vorba ca să spun ideea complectă a lui Bodnărescu declar că nu o înțeleg.

Prin urmare, victoria *Bortei reci* era ușoară cu Bodnărescu.

*

Dar cu Eminescu? Căci asupra lui Eminescu se înjghebase cabala; instinctual cei de la *Contemporanul* simțeau că cu Eminescu au a face cu un om, se revoltau fiindcă dl. Maiorescu îl pusese

imediat după Alecsandri, de aceea se aruncară asupra scrierilor lui Eminescu, doar or găsi ceva cu care să-și bată joc.

Găsit-au? Evident că nu. Poeziile lui Eminescu le poți discuta, ideile le poți dezaproba, poți să-l crezi un smintit sau un original, dar cum că a fost și este un poet în toată puterea cuvântului, aceasta e în afară de orice discuție.

Să vedem: Minunesco intră și atunci el declamă aparte:

O rază te-nalță, un cântec te duce
Cu brațele albe pe piept puse cruce,
Când tocsul (?)¹ s-aude l-al vrăjilor caier
Argint e pe ape și aur în aer!?

Versurile sunt din *Mortua est*.

Cine nu cunoaște *Mortua est* și cine nu știe că cele opt strofe de la început sunt de o poezie și de o duioșie rară și că poezia începe a fi slabă sau haotică îndată ce Eminescu începe a filosofa în sensul deșertăciunei poeziei germane!

*

Alăturam mai sus numele lui Eminescu de acela a lui Alecsandri.

Acești doi poeți n-au puncte comune, încât nu poți să-i compari.

De două ori numai ei se întâlnesc tratând același subiect, este când Alecsandri în *Steluța* plânge femeia iubită, întocmai ca și Eminescu în *Mortua est*, și când Alecsandri scriind poema eroică *Dumbrava roșie* se întâlnește cu satira, nu-mi aduc aminte care, cu episodul lui Mircea cel Bătrân.

În amândouă aceste întâlniri Eminescu nu iese micșorat, din contră.

Ia compare cineva modul drăgălaș dar superficial cu care Alecsandri plânge pe iubita lui în *Steluța* cu felul superior poetic din *Mortua est*.

Tu care ești perdată în neagra vecinicie
Stea dulce și iubită a sufletului meu!
Și care-odinioară luceai atât de vie
Pe când eram în lume tu singură și eu!
O! blândă, mult duioasă și tainică lumină!
Etc.

---

1. În *Mortua est: torsul*. Zamfirescu, pentru a demonstra „absconzitatea” poeziei eminesciene, și-a îngăduit chiar deformarea textului original (n.ed.).

Iar Eminescu:

Făclie de veghe pe umezi morminte,
Un sunet de clopot în orele sfinte.
Un vis, ce își moaie aripa-n amar,
Astfel ai trecut de-al lumii otar.

Ia vedeți în ce formă poetică spune că iubita a murit în timpul nopței, nu ziua!

Trecut-ai când ceru-i câmpie senină,
Cu râuri de lapte și flori de lumină,
Când norii cei negri par sombre palate,
De luna regină pe rând vizitate.

Dar modul cum o vede poetul, suflet nevinovat, urcându-se la ceruri?

Te văd ca o umbră de-argint strălucită
Cu-aripi ridicată la ceruri pornită,
Suind, palid suflet, a norilor schele,
Prin ploaie de raze, ninsoare de stele

O rază te-nalță, un cântec te duce
Cu brațele albe pe piept puse cruce,
Când torsul s-aude l-al vrăjilor caier
Argint e pe ape și aur în aer.

Ce deosebire între gingășiile bolnăvicioase ale lui Alecsandri și măreția concepțiunei și bogăția imaginilor din *Mortua est*!

Și dacă era permis ca un critic să caute nod în papură, apropo de cele două versuri din strofa din urmă, unui poet care scrisese asemenea lucruri splendide!

Dar cei de la *Revista contemporană* își dădeau un brevet sau de rea-credință sau de lipsă de pricepere când își bat joc de castelele cu arcuri de aur sau de râurile de foc ale poetului.

Ei nu voiau să spună că Eminescu scriind acea frumoasă strofă nu vorbește de lumea de aici, ci de lumea cealaltă, la care ajunsese iubita; imaginația în acest caz era liberă să inventeze orișice.

Dar poate *acolo* să fie castele
Cu arcuri de aur zidite din stele,

Cu râuri de foc și cu poduri de-argint,
Cu țarmuri de smirnă, cu flori care cânt.

Muza de la Borta rece însă atinge culmea când dă ca exemplu de versuri grotești o bucată în adevăr șekspiriană pe care numai Eminescu era capabil s-o scrie.

La multe comedii mai duce pe om patima și mai cu seamă hotărârea de a critica cu orice preț o școală sau niște indivizi.

*

Eminescu, ca toți oamenii cu inteligența complexă, putea să fie supus la critici acerbe, dar fără să poată fi ridiculizat.

Ați observat un lucru? Sunt scriitori pe care îi poți ridiculiza cu un cuvânt.

Sunt alții pe care trebuie să-i combați cu lungi dezvoltări și asupra cuirasei cărora ridiculul alunecă.

Cu bietul Bodnărescu ridiculul prinsese, cu Eminescu nu putea să prindă.

Acest lucru îl înțeleg cei de la *Revista contemporană*.

În adevăr, poți să-i spui lui Eminescu, apropo de poeziile sale, că aiurează, rătăcindu-ne printr-o filosofie obscurantistă, poți să-i spui că ce îi vine în cap ca imaginație sau ca comparație o scrie fără să se îngrijească dacă e acceptabilă, poți să-i spui lui Eminescu că *Sărmanul Dionis* este o nuvelă confuză, a cărei temă, deși îndoielnică, dar nu era măcar clară în capul său; dar să-ți bați joc de niște versuri admirabile precum e monologul *Sărmanul Dionis*, când stă în camera lui înghețată, săracă și murdară, având drept sfeșnic o garafă pântecoasă cu un gât lung, acest lucru nu merge.

Sărmanul Dionis va rămânea totdeauna o enigmă, nu numai pentru cele istorisite, dar pentru ce a gândit și ce a voit să scrie Eminescu.

În adevăr, Eminescu în *Sărmanul Dionis* începe prin a pune ca punct de plecare că atât timpul cât și spațiul nu există, conform unei oarecare școli de filosofie germană. Nefiind timp și spațiu, nu e nici trecut nici viitor, sufletul nostru face și trecutul și viitorul, prin urmare e destul ca individul să se afle în oarecare condiții sufletești și aceste condiții să fie ajutate de atmosfera înconjurătoare pentru ca omul să poată trăi în orice veac cu sufletul, prin urmare cu ființa lui, până ce alte condiții vin ca să rupă farmecul.

Iată ce idei hrănea un biet tânăr, orfan, care avea drept locuință o odaie într-o casă pustie, iar drept bogăție portretul tatălui său mort în adolescență, iar în față zărea din când în când un chip încântător de fată.

Acest tânăr printr-o incoerență neexplicabilă este adeptul și științelor zodiacale și astrologice.

Acuma pune la aceste pe deasupra pe buchinelul de la care cumpără sărmanul Dionisie cărți, un evreu bătrân, Riven, pune o exaltație sub forma de o congestie cerebrală, și atunci îți vei explica în parte, în foarte mică parte, de ce sărmanul Dionisie se transformă în călugărul Dan, de ce trăiește în timpul lui Alexandru cel Bun, de ce are o intrigă amoroasă cu o fată gingașă, și de ce când se sfârșește nuvela sărmanul Dionis se trezește având la capătâiul său un doctor care-i pipăie pulsul, iar în locul marelui Ruben pe evreul buchinel Riven.

S-ar părea deci că Eminescu a voit să facă o nuvelă pe tema ipotezelor sale filosofice și fiindcă nu voia să se aventureze în miraculos și în imposibil a pus sub formă de vis și de imaginație a unui creier bolnav concepțiunea sa.

Decât lucrul nu e tocmai așa.

Eminescu crede că același om care trăiește în zilele de astăzi a mai putut trăi o dată pe lume, într-un alt veac și chiar într-o altă țară.

Așa că chiar visurile în timpul boalei nu sunt nemotivate, nu sunt aberațiuni pure, ele sunt un fel de redeșteptare a conștiinței omului vechi de acum câteva sute de ani, iar individul de astăzi, când visează asemenea lucruri, nu face decât trăiește din nou în viața pe care deja o trăise.

*

Aceasta era filosofia germană la modă atunci. Trecut-a această modă?

A trecut sub forma de doctrină filosofică dar trăiește sub forma de știință, de spiritism, de hipnotism, sugestie etc., etc.

Astăzi este o întreagă școală care crede în materialitatea spiritului, în apariția fantasmelor, în vorba lor, în evocarea cutărui om care apare din plafond, s-așază pe scaun, îți strânge mâna și îi simțești mâna caldă, îți vorbește, apoi dispare în pământ.

Astăzi se crede mai mult decât oricând că doi oameni pot corespunde prin gând unul din America și altul în Europa, că

în momentul când eu plâng în Europa pe un amic, acela moare la New York, că printr-o încordare a spiritului eu pot să mă văd ce am să fiu peste zece ani și pot în trecut să mă văd că am fost altceva decât sunt.

Miraculosul, supranaturalul, tot ce nu intră în ideile noastre filosofice și științifice, toate formează o doctrină susținută de savanți și de oameni de știință precum dl. Richer și alții.

Aceste lucruri turbură spiritele; ei pretind că o nouă cunoștință a omului și a lumii va ieși din asemenea cercetări; legile de gravitate, de atracție, noțiunea ce e solid, ce e material, fenomenele creierului și a sufletului, toate sunt răsturnate; noi nu suntem noi, suntem alții, noi nu simțim, nici gândim după niște legi găsite, ci facem parte în mod sporadic dintr-o lume, din care cea mai mare parte este absolut obscură și care se revelează din când în când sub forme cari nu sunt acele ale noastre obicinuite.

*

Acuma să-și închipuiască cineva că adepții unei asemenea școale ar scrie romanuri și nuvele. Cum ar înfățișa ei acțiunea și ce eroi ar pune ei în ea? Persoane ca noi, trăind într-un moment dat pe scoarța pământului o viață scurtă, în carne și în oase? Dar deloc. Ei ne-ar iniția la viața ocultă a omenirii din veacurile cele mai îndepărtate, ei ne-ar face să asistăm la adevărata intrigă care interesează, la adevărata viață *reală*, căci realul numesc ei.

Și atunci dacă ai compara pe *Sărmanul Dionis* cu intriga lui pe baza unui semi-vis, semi-delir, semi-credință, cu asemenea literatură, Eminescu ne-ar părea un timid, un școlar care nu îndrăznește să vorbească, ci numai bâlbâiește.

*

Se înțelege că cei de la *Revista contemporană* nu și-au dat osteneala ca să judece opera lui Eminescu din punct de vedere al filosofiei aceluia, ci a găsit într-însa niște versuri și s-au năpustit asupra lor, fără ca să le fi înțeles măcar.

Ziceam că cei de la *Revista contemporană* nu pricepuse măcar înțelesul nuvelei lui Eminescu, *Sărmanul Dionis*, dar încă să-i mai aprecieze și calitățile. Și ca dovadă de aceasta este că în *Muza de la Borta* rece sunt trecute ca aiurări și non-sens versurile

de o ironie admirabilă a omului sărac deprins cu sărăcia, făcându-și din mizeria însuși o jucărie.

*

Cine cunosc nuvela *Sărmanul Dionis*, știu că eroul este redus la cea mai extremă mizerie.

Dar mai bine e să reproduc pasajul din nuvelă:

Să privim acum și la sărăcia iluminată și de razele unei lumânări de său, băgate în gâtul unui clondir, ce ținea loc de sfeșnic. Ce viziune – și aici, aici petrecea el vara și iarna! Iarna, de gerul cel amarnic trăznea grinda în odaie, crășcau lemnele și pietrele, vântul lătra prin gardurile și ramurile ninse – ar fi voit să doarmă, să viseze – dar gerul îi îngheța pleoapele și-i painjinea ochii. Surtucul lui, de lângă acestea, era mai mult urzeală decât bătătură, ros pe margini, fudul la coate, de râdea pare că și vântul în urma lui.

Oamenii căscau ironic gura când îl vedeau... Și-n asemenea momente, în lungile și friguroasele nopți de iarnă, crede cineva cum că el, redus până la culmea mizeriei, devenea trist? Așa era elementul său. O lume întreagă de închipuiri umoristice îi umpleau creierii, care mai de care mai bizară și mai cu neputință. El băga de seamă, că gândirile lui adesea se transformau și șiruri ritmice, în vorbe rimate și atunci nu mai rezista de-a le scrie pe hârtie... mai ales garafa goală era în stare de a-l umple de cugetări melancolice...

Ah! garafa pântecoasă, doar de sfeșnic mai e bună!
 Și mucoasa lumânare sfârâind săul și-l arde,
 Și-n această sărăcie te inspiră, cântă barde –
 Bani n-am mai văzut de-un secol, vin n-am mai băut de-o lună.

Un regat pentru-o țigară, s-împlu norii de zăpadă
 Cu himere!... Dar de unde? Scârție de vânt fereasta
 În pod miaună motanii – la curcani vânăți-i creasta.
 Și cu pasuri melancolici meditănd umblă-n ogradă.

Uh! ce frig... Îmi văd suflarea – și căciula cea de oaie
 Pe urechi am tras-o zdravăn – iar de coate nici că-mi pasă,
 Ca țiganul, care bagă degetul prin rara casă
 De năvod – cu-a mele coate eu cerc vremea de se-nmoaie,

Cum nu sunt un șoarec, Doamne – măcar totuși are blană.
 Mi-aș mânca cărțile mele – nici că mi-ar păsa de ger...
 Mi-ar părè superbă, dulce, o bucată din Homer,
 Un palat – borta-n părete și nevasta – o icoană.

Pe păreți cu colb, pe podul cu lungi pânze de painjen
Roiesc ploșnițele roșii, de ți-i drag să te-uiți la ele!
Greu li-i de mindir de paie și apoi, din biata-mi piele,
Nici că au ce să mai sugă. – Întru-un roi mai de un stângen.

Au ieșit la promenadă – ce petrecere gentilă!
Ploșnița ceea-i bătrână, cuvios în mers pășește,
Cela-i cavalier... e iute... oare știe franțuzește?...
Cea ce-nconjură mulțimea i-o romantică copilă.

Bruh! mi-i frig – Iată pe mână cum codește-un negru purec,
Să-mi moi degetul în gură – am să-l prind – ba las, săracul,
Pripășit la vreo femeie, știu că ar vedea pe dracul,
Dară eu – ce-mi pasă mie – bietul „îns!” la ce să-l purec?

Și motanul toarce-n sobă – de blazat ce-i. – Măi, motane,
Vină-ncoa să stăm de vorbă, unice amic și ornic,
De-ar fi în lume-un stat de mâte, zău că-n el te-aș pune vornic,
Ca să știi și tu odată, boieria ce-i, sărmame!

Oare ce gândește hâtrul de stă ghem și toarce-ntruna?
Ce idei se-nșiră dulce în mâțearca-i fantazie?
Vreo cucoană cu-albă blană cu amoru-i îl îmbie,
Rendez-vous i-a dat în șură, ori în pod, în găvăună?

De-ar fi-n lume numai mâte – tot, poet aș fi? Tot una:
Mieunând în ode nalte, tragic miorlăind – un Garrick,
Ziua tologit în soare, pândind cozile de șoarec,
Noaptea-n pod, cerdac și streșini heinizând duios la lună.

După ce în *Muza de la Borta rece* sunt reproduse aceste admirabile versuri, autorii propun ca la ele să se mai adauge și încă două versuri ca concluzie:

Lovește-mă lele-n spate cu un bulgăre de iască
Să știe toată lumea din țara românească!

Dar bunul-simț nesocotit își răzbună.

Nu poți ridiculiza lucrurile admirabile, publicul nu primește acest lucru, el rezistă și își bate la rândul său joc de ignoranții și de oamenii fără bun gust.

Acest lucru s-a întâmplat celor cu *Muza de la Borta rece*.

Pe atunci reclama era foarte mică, gazetele și revistele se vindeau foarte puțin.

Cei de la *Contimporanul* pentru ca să dărâme „Junimea”, trăsese *Muza de la Borta rece* în mai multe mii de exemplare și o expediase în toată țara.

La Iași se trimisese vreo sută de broșuri care se împărțeau, mi se pare, gratis.

Ei bine, efectul a fost contrar de ceea ce ei se așteptau.

Așa mă întâlnesc într-o zi cu un dușman al „Junimei”, care nu aprețuia talentul lui Eminescu, care critica poeziile lui, mai cu seamă *Epigonii*.

Acela citise *Muza de la Borta rece*, și cu acea ocazie avusese cunoștință întâiași dată de versurile din *Sărmanul Dionis*.

— Știi că trebuie să fac amendă onorabilă, mie nu-mi place Eminescu, nici poeziile lui, dar citind versurile din *Sărmanul Dionis* am rămas încântat de imaginația și de apropierea de acolo puse în iveală cu atâta spirit. Știi că Eminescu are mai mult talent în poezii ironice și caraghioase decât în cele serioase? Mă mir cum cei de la *Contimporanul* au dat ca model de prostie asemenea versuri, eu nu sunt de părerea asta.

Și așa mi s-a întâmplat cu mai mulți.

A fost o adevărată revelațiune poezia din *Sărmanul Dionis*, pe care tare puțini o cunoșteau.

Muza de la Borta rece voind să-și bată joc de Eminescu i-a făcut o adevărată reclamă, în lauda poetului.

Câteva zile eram întrebat de unii și de alții dacă am numărul din *Convorbiri* în care sunt publicate acele versuri, ca să le citească, fiindcă mulți i-au spus că sunt originale.

Ba chiar unii s-au încercat ca să citească întreaga nuvelă *Sărmanul Dionis*, însă n-au avut răbdare s-o sfârșească, așa că părerea generală a fost că, din toată nuvela, ceea ce este mai nostim și mai frumos sunt versurile acele comice.

Contimporanul era păcălit.

Apropo de *Sărmanul Dionis* trebuie să deschid un parantez lung și să spun și eu vreo două vorbe despre un roman postum a lui Eminescu și anume *Geniu pustiu*.

Dl. Ioan Scurtu a dat în publicație acest roman acum doi ani, scriind și o introducere foarte interesantă în ceea ce privește *Geniu pustiu* precum și în genere asupra scrierilor și vieții lui Eminescu.

Am citit și eu acel roman și am rămas izbit de mai multe lucruri.

Las mai la vale aprecierile asupra *Geniului pustiu*. Voi începe cu altele mai în legătură cu aceste amintiri.

E curios cum la Eminescu ideile fundamentale s-au plămădit în frageda lui tinerețe, cum s-au cristalizat luând formă de credinți adânci, și cum mai pe urmă n-a făcut decât să le dezvolte, să le amplifice și să le propage.

Geniu pustiu se compune din două părți.

În partea întâi autorul povestește cum a făcut cunoștință cu un tânăr numit Toma Nour.

Partea a doua este romanul Toma Nour, trimis în manuscris lui Ioan (autorul). Această parte este propriu-zis romanul.

Ei bine, în partea întâia unde autorul, sub numele de Ioan, lucrează și gândește, găsim în sămbure aproape ideile fundamentale pe care Eminescu le va profesa, fie în poezie, fie în politică.

Așa mai întâi subiectul și tema nuvelei *Sărmanul Dionis* sunt schițate. Rămâi izbit de acest lucru.

Așa Toma, eroul *Geniului pustiu*, locuiește și el într-o cameră goală, prăfuită, cu păianjini pe tavan și plină de praf, cărți teancuri vechi sunt împrăștiate prin casă.

Ca și în *Sărmanul Dionis*, atârnat de cui este un portret a unui copil de vreo optsprezece ani.

Deosebirea e că acel copil de 18 ani, frumos, în *Geniu pustiu* e un amic a lui Toma, pe când în *Sărmanul Dionis* tânărul din portret, tatăl lui Dionisie mort în adolescență.

Acest tânăr în *Geniu pustiu* este descris aproape identic ca în *Sărmanul Dionis*.

Să reproduc dar pasajul:

Dar asupra cărților culcate-n colț era aninat în cui bustul în mărime naturală, lucrat în ulei, a unui copil ca de vreo optsprezece [ani] – cu păr negru și lung, cu buzele suptiri și roze, cu fața albă ca marmura și cu niște ochi albaștri mari sub mari sprâncene și lungi gene negre. Ochiul cei albaștri ai copilului erau așa de străluciți, de un colorit atât de senin, încât păreau că privesc cu inocența, cu dulceața lor mai femeiască asupra spectatorului ce privea în ei. Era o adevărată operă de artă. Cu toate că acel portret înfățișa un chip îmbrăcat bărbătește, însă mâinile cele fine, dulci, mici, albe, trăsurile feței de o paloare delicată, umedă, strălucită, moale, ochii de-o adâncime nespūsă, fruntea arcată și mai mică, părul undoind cam prè lung, te-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite.

— Cine e femeia asta? zic eu lui Toma, care sta tologit pe plapuma lui cea roșie.

— A, femeie!... râse el; tot femei visați! Ți-o jur pe omenia mea că a fost bărbat ca tine și ca mine.

— Cu toate astea acești ochi...

— Acești ochi? Oh! dacă ai fi văzut tu acești ochi...

În *Sărmanul Dionis*, în fața locuinței sărace a eroului, este o casă frumoasă, în care e o fată încântătoare, numită Maria.

Același lucru și în *Geniu pustiu*.

În fața locuinței lui Toma era un mândru palat a unuia din... așa [zișii] aristocrați ai noștri... Dintr-o fereastră deschisă din catul de sus auzii prin aerul nopții tremurând notele dulci a unui piano – și un tânăr și tremurător glas de copilă adiind o rugăciune ușoară, parfumată, fantastică.

.....
Întredeschisei ochii și văzui prin fereastra arcată și deschisă, în mijlocul unui salon strălucit, o jună fată muiată-ntr-o haină albă etc.

Cum se vede romanul *Geniu pustiu* este o încercare anterioară *Sărmanului Dionis*.

Când Eminescu scrie nuvela mult mai dezvoltată și mai complexată a *Sărmanului Dionis*, atunci se servește de descrieri și de așezarea scenariului din *Geniu pustiu*.

Dar poate, ar întreba cititorul, de unde rezultă că *Geniul pustiu* a fost conceput și scris întâi, aruncat apoi în saltar, și după aceea Eminescu a compus pe *Sărmanul Dionis*?

Lasă că, cum se vedea, întregul acest roman este mai mult o schițare, dar găsesc în *Geniu pustiu* o dovadă irecuzabilă, găsesc ideea-sâmbure, pe care a clădit apoi pe *Sărmanul Dionis*.

Cititorii știu ideea fundamentală a nuvelei lui Eminescu.

Autorul, condus de o filosofie pe atunci la modă, susține că un om, cu toate că trăiește în prezent, a putut să trăiască în alt veac și în altă țară, într-o altă individualitate și poate chiar trăi și în viitor. În puterea acestei idei, *Sărmanul Dionis* trăise în epoca lui Alexandru cel Bun, în haina călugărului Dan. Acesta e fondul numelui *Sărmanul Dionis*.

Ia ascultați cum vorbește Toma în *Geniu pustiu*:

...Câteodată suflarea mi se curmă în piept, ca vântul ce se curmă prin ruinele zdrobite de munții anilor... câteodată mai simt și eu! O, atunci îmi place să trec prin lume cu ochii închiși și să trăiesc sau în trecut sau în viitor.

Apoi, mai departe, revine asupra ideii:

Au trecut ani d-atunci-și parc-a fost ieri – ieri parcă-mi încălceam degețelele din barba lor cea albă și ascultam la graiul lor cel înțelept

și șoptitor – la înțelepciunea trecutului, la acele vești din bătrâni. Mi-ar fi plăcut mult să trăiesc în trecut. Să fi trăit pe timpii aceia când domni îmbrăcați în haine de aur și samur ascultau, de pe tronurile lor, în învechitele castele, consiliile divanului de oameni bătrâni – poporul entuziast și creștin unduindu-se ca valurile mării în curtea domniei – iară eu în mijlocul acelor capete încoronate de părul alb al înțelepciunii, în mijlocul poporului plin de focul entuziasmului, să fiu inima lor plină de geniu, capul cel plin de inspirațiune – preot durerilor și bucuriilor – bardul lor. Spre a hrăni acele vise și mai mult, am deschis vro câteva cronică vechi și răsfoim prin ele...

Eminescu își îndeplinește această dorință în *Sărmanul Dionis*, el face să trăiască pe eroul său sub domnia lui Alexandru cel Bun, domn îmbrăcat în haine de aur și samur, așezat pe tronul moldovenesc, având de sfetnici bătrâni cu barbe albe, iar în curtea domniei fiind totdeauna popor entuziast și creștin.

*

În *Geniu pustiu* găsim sămânța multor concepții poetice, comparații, versuri chiar.

Cititorii își aduc aminte de strofele din *Mortua est* cu schele de stele, cu flori de lumină etc.

Iată ce Toma visează în *Geniu pustiu*:

Raza cea de aur se suia cu noi... am trecut printr-o noapte de nouri – prin o zi întreagă de stele, pân-am dat într-o lume de miros și cântec (stele care cânta) de-o grădină frumoasă deasupra stelelor. Copacii erau cu foi de nestimate, cu flori de lumină și în loc de mere luceau prin crengile lor mii de stele de foc.

Și mai departe:

Aerul tot era de lumină de aur – totul era lumină de aur – amestecat cu gemătul lin și curat al harpelor de argint.

*

În *Geniu pustiu* găsim și versuri din *Venere și madonă*.

O, cum Rafael, creat-a pe Madona Dumnezeuie
Cu diadema-i de stele, cu surâsul blând, vergin
Eu făcut-am zeități dintr-o palidă femeie
Cu inima stearpă, rece, și cu suflet de venin!

Ceva mai interesant. În *Geniu pustiu* găsim fondul de credinți pe care Eminescu îl pune ca gazetar la *Timpul* în polemicile lui contra liberalilor: Teoria păturilor superpuse, corupția păturei bulgaro-grece, adâncă indignare pentru că tot ce e românesc e călcat în picioare.

Trebuie să citez acest pasaj, deși e cam lung, căci el arată că ceea ce scria Eminescu în 1876 în *Timpul*, era frământat în capul lui cu încăpățănare de pe la 1870.

Ei bine, s-o știi de la mine că nimeni nu caută aicea de-a fi aceea de ce trece. Vezi la noi istorici ce nu cunosc istoria, literați și jurnaliști ce nu știu a scrie, actori ce nu știu a juca, miniștri ce nu știu a guverna, financieri ce nu știu a calcula, și de aceea atâtea hârtie mângălită fără nici un folos, de-aceea atâtea țipete bestiale care împlu atmosfera teatrului, de-aceea atâtea schimbări de ministeriu, de-aceea atâtea falimente. Vei afla mai lesne oameni ce pun la vot existența lui Dumnezeu – decât suflete înamorate în limba și datinele străbunilor lor, decât inimi care să iubească caracteristica cea expresivă a poporului nostru, minți ocupate cu cestiunile de viață ale acestui popor, căruia îi scriem pe spete toate fantasmagoriile falsei noastre civilizațiuni. Divorțul... adulterul împlă cu fețele bolnăvicioase, spoite din gros, măști vie, pe stradele noastre: – zâmbind femeilor le stârpește, zâmbind bărbaților îi usucă și cu toate astea noi le dăm serbări și le sacrificăm nopțile iernelor noastre, ne cheltuim tinerețea, care-ar trebui să aparțină lucrului, spre realizarea acelor ideale spre care țintește omenirea toată, și familiei... Femeia poporului nostru nu lucrează... *are cu ce trăi*; bărbatul nu lucrează, căci n-are la ce lucra – toate fabricile din lume concură cu mizerabila sa meserie. Cât despre inteligența noastră – o generațiune de amploiați... de semidocti... oameni cari calculează cam peste câți ani or veni ei la putere... inteligență falsă care cunoaște mai bine istoria Franței decât pe-aceea a României – fiii unor oameni veniți din toate unghiurile pământului, căci adevărații copii de român încă n-au ajuns să învețe carte... oameni în fine cari au făptură și caracter de la tații greci, bulgari și numai numele de la mumă – de la dizgrațiata Românie. Și încă dacă și-ar [fi] câștigat prin ceva dreptul de a se numi români; dar nu. Ei își urăsc țara lor mai rău și mai cumplit decât streinii. O privesc ca un exil, ca o supărătoare condițiune a existenței lor... ei sunt... cum o spun înșii, români de naștere, francezi în inimă – și dacă Franța le-ar procura semidoctilor noștri avantajele pe cari li l[e] dă nefericita lor patrie – ei ar fi emigrat de mult... cu toții!

De altmintrelea Eminescu, natură impresionabilă, reținea orice fapt mic, orice anecdotă, pe care apoi clădea o întregă teorie

sau făcea o întreagă invectivă la adresa societății corupte și necredincioase.

De exemplu în pasajul citat mai sus s-a văzut că există următoarea frază:

Vei afla mai lesne oameni ce pun la vot existența lui Dumnezeu – decât suflete înamorate în limba și datinele străbunilor lor etc., etc.

Eminescu a trebuit să afle acest fapt; punerea la vot a existenței lui Dumnezeu, de undeva sau de la cineva.

Ei bine, l-a aflat de la mine într-o conversație, iar faptul se petrecuse nu în societate între oameni, ci la liceu între copii...

*

Am arătat în aceste amintiri cum în liceul din Iași se făcuse o mișcare de discuții filosofico-ateiste. Sunt epidemii periodice, foarte explicabile, prin care un liceu într-un moment dat trece. Așa pe atunci, sub impresia literaturii filosofice franceze din veacul al XVIII-lea și sub acea a cărților lui Renan, precum și acea a științelor naturale, băieții în liceu, începând din clasa patra, discutau chestii religioase, prin urmare și existența lui Dumnezeu.

Este, cum mai târziu, același liceu e apucat de frigurile ideilor socialiste.

Într-una din clase, tabăra celor care susțineau religia și existența lui Dumnezeu era aproape egală cu tabăra contrară... Și atunci, printr-o copilărie foarte ușor de explicat, imitând sistemul constituțional, a propus unul dintre partizanii înfocați a existenței lui Dumnezeu, să se pună diferendul la vot, ca să se vadă care din ambele tabere e mai numeroasă.

Notați că un credincios a făcut propunerea, iar atei au fost siliți s-o primească.

Prin urmare, scena s-a petrecut într-un liceu între aproape copii și propunerea a venit din partea unui bine-credincios.

Acest fapt îl spusese eu lui Eminescu și sub forma aceasta, nu alta. Eu îi mai adăugisem că acest fel de discuție ca orișicare alta este un semn bun pentru activitatea creierului, care nu trebuie să se refuze a discuta orice chestie, chiar chestia lui Dumnezeu. Și mai adăogam un lucru, că dacă este ceva ridicul în scena ce i-o istorisise, este că o chestie care se discută de atâta timp și de oamenii cei mai învățați și mai în poziție de a

discuta, pare ridiculă când intră pe mâna băieților de liceu fără nici o preparare pentru asemenea discuție gravă.

Vedeți ce a făcut din această anecdotă Eminescu! A luat chestia votărei existenței lui Dumnezeu din liceul din Iași, și a pus scena ca petrecându-se în societate între oameni serioși, lipsiți de simț de moralitate, lipsiți de credință, și a dat-o ca un semn a decadenței sociale!

*

Această dispoziție a spiritului am observat-o totdeauna la Eminescu. Ideile lui proprii erau așa de absorbante încât nu putea să facă deosebire și să păstreze acea deosebire între ideile lui și acele ale altora. Asimilația se făcea imediat, adică ideile străine serveau de material nou pentru ideile lui vechi; ceea ce auzea ca diametral opus, el transforma aceasta ca un argument pentru ideile lui.

La „Junimea” niciodată Eminescu n-a putut să formuleze o doctrină a adversarului, pe care pe urmă s-o combată cu argumentele lui, ci totdeauna începea printr-o diatribă în care combătea idei pe care adversarul nu le formulase și care în realitate nu erau decât o formă pentru ca Eminescu să-și exprime pe ale sale proprii.

Acest element pasional, care domina inteligența lui, a fost una din calitățile talentului lui poetic.

De aceea Eminescu a fost numai poet, iar ca gânditor numai visător.

*

Și cu această ocazie să spun câteva cuvinte cu caracter mai general.

Sunt oameni care se forțează ca să fie în poeziile lor poeți, în proză scriu ca orice altul.

Sunt poeți care au și lucruri serioase în proză. Din această categorie fac parte sau oameni fără talent poetic, sau puțini universalmente dotați în toate genurile, înzestrați cu toate fațetele minții omenești.

Sunt cei mai mulți a căror dispoziție a creierului și a sufletului sunt făcute pentru poezie și care orice ar face rămân poeți,

visători, lipsiți de orice spirit practic, dezbrăcați de talentul de a judeca lucrurile, chiar când se hotărăsc ca să scrie ceva pozitiv și utilitar. Aceștia sunt adevărate naturi de poeți sau de literatori.

Dintre aceștia a făcut parte și Eminescu, a făcut parte mai puțin Vasile Alecsandri.

În adevăr, Eminescu n-a scris numai poezii, a scris nuvele și a scris studii cu intenții serioase, cum este *Influența austriacă asupra românilor*.

Ei bine, în toate aceste vezi pe poet și pe visător, vezi critici câteodată juste, pornite însă din pizma de care era însuflețit față cu societatea; în genere însă observațiile lui sunt false, iar concluziile cu desăvârșire fantaziste.

Așa era capul lui.

De exemplu, are două nuvele: *Sărmanul Dionis* și *Geniu pustiu*.

Nuvela este unul din genurile care are de menire zugrăvirea omului și a societății. Un nuvelist sau un romancier este un studiitor de oameni și de moravuri, menirea lui nu este de a inventa oameni sau moravuri, ci de a-i face să trăiască pe cei întâi în cadrul celor al doilea, având în aceste margini toată, absolut toată latitudinea.

Când Eminescu abordează acest gen, ce credeți că-și propune să facă? Să facă să trăiască oameni și să pună în relief viața lor în societate? Ferească Dumnezeu. Mai întâi fiindcă el avea adâncă repulsiune pentru oameni și societate și al doilea pentru că trebuia să-i observe și să-i studieze. Ba zic ceva mai mult. Eu cred că tocmai fiindcă nu putea să-i observe și să-i studieze, el a avut dispreț pentru oameni și societatea în care trăia.

Și atunci inventează personajul moralmente supranatural, *Dionisie*, pe care îl califică de *sărmanul* fiindcă trăiește în epoca actuală, și se grăbește, cu ajutorul unor zodii și cu acela al unei ipoteze fantezisto-științifice, ca să-l transplanteze în veacul al XIV-lea, făcându-l să treacă prin tot felul de aventuri de pură imaginație.

O simplă apropiere, Guy de Maupassant, cel mai ilustru reprezentant al nuvelei moderne, care a murit ca și Eminescu, nebun, ar fi fost incapabil moralicește ca să scrie o nuvelă ca aceea a *Sărmanului Dionis*. Observator fin, psiholog distins, iubitor de oameni și de societate, el n-ar fi putut părăsi terenul solid al vieții sociale pentru elucubrațiile fantastice ale lui Eminescu.

*

Eminescu am spus că are încă o nuvelă, pe care el o condamnase, de vreme ce n-a tipărit-o, publicația este operă postumă.

De astă dată scena se petrece în societate, miraculos nu există. Alexandru cel Bun, cu domnii ceilalți blânzi, îndurători, drept cu sfetnicii lor, modeli a tuturor virtuților (!!!) sunt numai un deziderat în acea nuvelă.

Ei, ia să vedem dacă găsim și aici același spirit.

Mai întâi Eminescu aparține în această nuvelă geniului romantic, în toată puterea cuvântului.

Vădit că este influențat de romanurile cu stil umflat, cu sentimente superficiale, cu gusturi de aventuri extraordinare și cu zugrăvire de caractere până la ciudățenie sau chiar nebunie.

Scenele se petrec prin locuri izolate, noaptea în umbra misterului, și în împrejurări bizare.

Ia să arăt una.

Eroul, Toma, iubește o fată, bineînțeles de toată frumusețea; ea este pe moarte. Amantul voiește s-o vadă pentru ultima oară.

Nu știu de ce nu poate să intre în casă, și atunci ia pe amicul său Ioan, care și el are să devină erou la rândul lui.

Iată cum eroul, Toma, întovărașit de amicul său, Ioan, se duce să-și vadă pentru ultima dată pe iubita lui pe patul de moarte:

— Am grăbit și mai mult pașii noștri, până ce-am putut distinge prin ninsoarea generală o casă în mijlocul unei grădini. Am sărit amândoi gardul ce se scutură de ninsoare și ne-am îndreptat înspre fereastra luminată. Apropiindu-ne, el m-a rugat să mă plec ca să se poată sui și el apuca de cercevelele geamurilor; sări pe spatele mele îndoite – de-aceia pe marginea temeliei și se uită înăuntru. Eu mă urcai după el.

Camera era mobilată sărac – scaunele de lemn, patul nelustruit – într-un colț un piano. Pe-un scaun ședea un bătrân – pe pat zăcea o fată cu ochii jumătate închiși, lângă piano ședea altă fată.

Cea care zăcea pe pat era d-o frumusețe rară. Părul blond bătea în cenușiu – fața sa albă ca bruma, ochii săi mai negri decât mura sub niște gene lungi blonde și sprâncene subțiri, trase și îmbinate. Buzele ei tremurau o rugăciune – ochii săi se întredeschideau din când în când – tâmplele sale băteau încet. Un braț de-o albețe vergină ca cea mai curată marmură spânzură în josul patului, pe când mâna cealaltă zăcea pe inima ei.

Bătrânul ședea pe scaunul cel de lemn. Fruntea sa pleșuvă și încongiurată de câțiva peri albi ca argintul în lumină era norată de durere – ochii săi roșii de bătrânețe și de coloare turbure erau plini de lacrimi – capul său palid, pe jumătate mort, tremura convulsiv, și brațele sale spânzurau de-a lungul sprijoanelor scaunului.

Fata de lângă scaun era un înger-trandafiriu. Șezând în fața pianului – mânele repozau țepene pe clape, spatele răzimate de speteaza scaunului și capul spânzurat cu fața sus asupra spetezei. Fața ei privea drept în ceri – lacrimile ei rămâneau în ochi căci fața ei sta orizontal. Fața era palidă și durerea ei – o durere sublimă.

Însuși aerul camerei era mort și trist – flacăra luminei tremura ca suflată de-un spirit nevăzut. Erau toți muți ca morți – privirea bătrânului devenise fixă și disperată, când deodată mânele celei de lângă piano se mișcă. Electric inspirate zburau ca nevăzute asupra clapelor, aerul se auri de note divine, cerești; bătrânul se plecă ca pentru a îngenunchea, ochii murindei se deschiseră și ea începu să cânte: cântecul unei murinde. Notele zburau când puternic, când încet, abia auzite, ca suspinele arpelor îngerești – era unul din acele cântece superbe a aceluia maestru divin în țipetele sale: Palestrina. Murinda cânta... dar ce fel! Un timbru ca a unui clopot de argint... Cântecul pianului se stinge sub degetele uneia – cântecul pe buzele celeilalte se stinge și el – murinda, ce se ridicase pe cotul mânei drepte, recădea încet-încet cu capul în perini – cântecul se stinse, buzele amuțiră și deveniră vinete, ochii se turburară și apoi se închiseră pentru totdeauna. Lumina asfinți.

— Sofia! strigă Ioan, căzând pe spate de la fereastră în zăpadă.

Sării jos.

Îl învălii în mantă și, cum era înțepenit de leșin și ger, îl luai de-a umere. Era ușor ca o fată. Sării cu el gardul și traversai cu el câmpia cea ninsă, asemenea unui fur de morți. Aproape de oraș îl pusei jos la pământ, am început să-l frec cu zăpadă și să suflu cu suflarea mea înghețată asupra feței de-o paloare ce în lumina lunei părea de argint. Fața sa trasă îmi păru că se mișcă.

— Ioane! zic, scoală, hai acasă.

El își întoarse, culcat fiind, ochii spre casa unde fusesem. Lumina era stinsă.

— N-am fost noi acolo? zise el rătăcit, arătând cu mâna spre direcțiunea casei.

— Nu! Noi abia ieșisem din oraș, și tu ai căzut aicea fără simțiri.

— Vasăzică am visat? zise el râzând nebunește – știam eu c-am visat! Nu se putea altfel... nu se poate.

Vocea sa era frântă, plângeroasă și amortită de durere.

*

Am citat acest lung pasaj ca să se vadă romantismul destrăbălat a spiritului lui Eminescu.

Toma, după ce-i moare iubita, vine în București, face pe excentricul prin cafenele, frizează nebunia, apoi dispare și trimete din străinătate istoria vieții sale puindu-și capăt vieții.

Evident că este o asemănare între sărmanul Dionisie și între Toma. Dar este una mai izbitoare: asemănarea tuturor eroilor din nuvelele lui Eminescu cu autorul.

În *Geniu pustiu* am vorbit de unul Ioan, prietenul lui Toma. Sub acest nume Eminescu zugrăvește un colț a vieții lui, a mizeriei și a sărăciei lui.

Foarte puțini știu că Eminescu a fost sufleur la o trupă dramatică, a lui Pascali mi se pare, întocmai ca și Vasile Conta.

Pe la 1866-1867, Pascali a venit cu trupa sa în Iași; probabil și acolo Eminescu a prins dragoste de ale teatrului, și copil aproape, a urmat trupa.

Eminescu era foarte laconic asupra adolescenței lui, mai ales cu noi de la „Junimea”.

Ce am putut afla în această privință a fost prin Creangă, cu care era prietin.

Când amândoi cutreierau curs de trei-patru zile grădinile și crășmile din jurul Iașilor, Eminescu își deschidea sufletul către amicul său și-și spunea aventurile vieții sale. Creangă ne-a spus apoi de amorul pe care l-a avut Eminescu adolescent pentru artă. Mi se pare, adăugea Creangă, acest amor îl determinase pe Eminescu ca să umble ca sufleur cu trupa lui Pascali, căci nu se vede alt mobil.

Același sentiment îl decide mai târziu și pe Conta ca să părăsească clasa a doua a liceului pentru a urma o trupă în care era femeia de care se amurezase.

Conta a fost însă și sufleur și a și jucat pe scenă, aceste lucruri le țin de la dânsul chiar, Eminescu a fost numai sufleur se pare.

Amorul lui Eminescu era foarte banal și prozaic, era o coristă frumușică, care avea amanți, ba era chiar și întreținută de un om cu avere. Eminescu abia ieșit din copilărie se înamorează nebun, corista nu-l respinge și-l are ca amant de inimă.

Eminescu o crede un ideal de virtute, măcar că nu-și prea explică bogăția hainelor ei în disproporție cu mijloacele văzute de existență.

Dar la 18 ani, cine se gândește la asemenea lucruri! Toate fetele sunt îngeri de virtute și puritate, toate femeile sunt madone!

Din acest roman Eminescu face un episod important în nuvela *Geniu pustiu*.

Corista se numește *Poezis*, este sora amantei, care moare, a lui Toma.

Eroul, Ioan, este în al șaptelea cer fiindcă *Poezis* răspunde la amorul lui, când într-o zi întâlnește pe stradă, în haine luxoase și în trăsură elegantă, pe... *Poezis*, întovărașită de niște tineri bogați și conrupți până la măduvă.

În această schiță găsești vecinic acel tipăt de durere a lui Eminescu, sărac, inteligent și cult, învins, nesocotit de o societate bogată și seacă.

Omul sărac nu poate să fie fericit nici măcar în dragostele lui! Cea întâi secătură bogată poate să-i ia oricând pe femeia adorată.

Săracul este un învins în permanență pe pământ!

Ce va face Ioan în urma aflărei cine este *Poezis* și a înșelăciunei ei?

Eminescu găsește un deznodământ frumos și nobil, iar nu banala sinucidere.

Scena se petrece în anul 1848. Ioan, care e transilvănean, se înrolează în mișcarea revoluționară românească, devine unul dintre șefi, luptă ca un erou și la sfârșitul înădușirii acelei răscoale, moare ca un brav sub loviturile ungurești, trădat de un sas.

În contra nenorocirii în amor nu este alt remediu decât sacrificiul vieții devenită inutilă, pentru patrie, pentru românism.

Cea din urmă parte a nuvelei *Geniu pustiu* este o frumoasă descriere, un episod din luptele românilor de la 1848 pentru neatârarea lor.

*

Pentru ce Eminescu nu a dat *Convorbirilor* această nuvelă cum a dat pe acea a *Sărmanului Dionis*? Probabil fiindcă a considerat-o ca o încercare nedesăvârșită, așa cum în realitate este. O extremă neîngrijire în stil, tonul declamator aproape de la început până la sfârșit, diatribe și paradoxe, revolte contra ordinii sociale, anateme contra regilor și a bogaților.

Dacă ar lua cineva să citească lucrările poetice ale lui Eminescu, desigur că și-ar face convingerea că a fost un mare talent poetic.

Dacă ar ceti acele două nuvele în proză, *Sărmanul Dionis* și *Geniu pustiu*, ar zice că Eminescu nu a fost un nuvelist, dar și-ar întări convingerea că a fost un mare poet, fiindcă și în acele nuvele partea poetică, imagini, comparații domină.

Din amândouă felurile sale de lucrări poetice, poezii și proză, ar mai căpăta convingerea că a fost un poet fantastic, paradoxal, cu foarte puține legături cu realitatea și actualitatea.

*

Acum închipuiți-vă pe Eminescu scriind un studiu istorico-social, cu menire de a da soluțiuni practice. Cum vi-l veți închipui? Spirit serios și practic, sau fantastic cu observații false și cu soluțiuni neadmisibile?

Evident că, după scrierile celelalte ale lui, vi-l veți închipui în sensul din urmă.

Așa și este.

Am spus într-un număr trecut că Eminescu a publicat în *Convorbiri literare* un studiu: *Influența austriacă asupra românilor din principate*.

Un parantez.

Eminescu nu a scris acest studiu pentru publicare, ci studiul este rezumatul unei conferințe ținute de Eminescu, singura conferință pe care a ținut-o Eminescu pe cât mi-aduc aminte.

În acel an, 1876, prelegerile populare coprindeau un ciclu: diferitele înrâuriri asupra poporului. Dl. Xenopol făcuse prelegerea introductivă, el vorbise despre diferitele înrâuriri exercitate în cursul veacurilor de slavi, turci, greci, pe fondul nostru roman.

Venise apoi răposatul Verussi, care tratase despre înrâurirea bizantină.

Burlă vorbise despre înrâurirea slavonă.

Ștefan Vârgolici despre înrâurirea fanarioților.

Iar Eminescu despre influența austriacă, prelegere pe care, după cum am spus, o condensă într-un studiu.

*

Acuma să vedeți felul cum Eminescu prezintă chestia.

Acest fel nu are nimic de original și aceasta este caracteristic de astă dată pentru Eminescu, care găsea totdeauna o notă originală în gândirile lui poetice.

După Eminescu, în 1876 Austria încă constituia un pericol pentru naționalitatea noastră, un pericol tot așa de egal ca și cel rusesc; el spune că dacă nu vom băga seamă, *vom fi luați* sau de ruși sau de austriaci.

Pentru orice observator, la acea dată Austria nu mai prezenta nici un pericol pentru independența noastră națională. Deja noi începusem a suporta cu mare greutate jugul economic pe care ni-l impusese prin tratatul de comerț de la 1875, iar situația interioară politică a Austro-Ungariei deja se desemna așa cum astăzi se vede perfect.

Apogeul influenței austriace și a puterii acestui imperiu față cu noi a fost, e drept, mai târziu, până în 1883.

Dar, lucru curios în tot cazul, măcar că constată că Austria nu mai este o putere de sine stătătoare ci atârnă politicește și cultural de noua Germanie, și măcar că în 1876 influența Germaniei se simțea destul de bine la noi în țară, el se pronunță totuși pentru pericolul austriac, deși toate aceste trebuiau să-l facă să ajungă la altă concluzie. Cu pericolul rusesc, asupra căruia insistă mult, era ceva mai fundat, dar și aici temerea nu mai putea fi serioasă și dovada cea mai bună a fost peste doi ani, când Europa a impus Rusiei conferința de la Berlin.

Dar nu poți pretinde de la Eminescu, care de obicei nu se ocupa cu asemenea chestii, ca să aibă vederi generale juste. Caracteristic sunt soluțiunile pe care el le dă pentru ca să scăpăm fie de pericolul rusesc, fie de cel austriac.

Aici găsim pe Eminescu, pe adevăratul Eminescu din poeziile și nuvelele sale.

Ce formă de guvernământ trebuie țării? Eminescu spune: guvern monarhic, ereditar, *mai mult sau mai puțin absolut*.

Este guvernul din timpurile glorioase a istoriei noastre, este guvernul lui Alexandru cel Bun, Ștefan și Mircea.

Dacă zice „guvern mai mult sau *mai puțin absolut*”, este o concesie care a făcut-o „Junimei”.

Dl. Negruzzi s-a temut de improvizările lui Eminescu, de aceea la „Junimea” l-a rugat ca să spună ce are de gând să susțină la prelegere.

Eminescu, cu francheța lui obicinuită, a spus că el e pentru un guvern absolut.

— Cu absolutism au făcut Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare țara Moldovei, dându-i stabilitate; cu absolutism a făcut același lucru Mircea cel Bătrân, Muntenia.

Liberalii și pantalonarii frământători de idei și turburători de temperament pot să aducă nenorocirea țării sub un regim de parodie constituțională.

I s-a răspuns că acest lucru nu-l poate ținea la o prelegere a „Junimei”, fiindcă aceasta fiind o teorie politică, iar „Junimea” făcând politică ar stârni o furtună în contra ei.

Și atunci Eminescu a cedat ca să nu zică un guvern absolut, ci *un guvern mai mult sau mai puțin absolut*.

Și aceasta după multă discuție.

O a doua soluție era *munca*.

Iată o soluție dreaptă și cuminte.

Cine poate a se îndoi cum că munca nu regenerează o țară?

Dar Eminescu nu înțelegea așa lucru.

Prin cuvântul de muncă nu înțelegea numai ceva pozitiv, ci el cuprindea într-însul și o idee de escludere din viața publică a elementelor care nu-i plăceau.

El zicea: „*munca*”, adică escluderea proletariatului condeiului din viața publică a statului și prin asta silirea lor la o muncă productivă.

Prin „proletariatul condeiului” el înțelegea pe toți cu profesiunile libere, pe toți care făceau politică fără să aibă moșii sau altă avere.

Ce înțelegea prin „o muncă productivă”, nu înțeleg; confuzia domnea în capul său și era și natural, de vreme ce Eminescu nu era de talie ca să trateze asemenea chestiuni.

Erorile de fapt furnicau în conferința lui Eminescu, el anunța des populația țării, după dânsul mor o sută și se nasc în locul lor numai 60.

De unde luase asemenea date? nu știu.

E interesantă, psihologicește vorbind, concluzia la care ajunge.

Dacă România nu-și va da un guvern ca cel arătat mai sus, dacă nu va munci și nu va face economii... atunci, citez textual:

Altfel am avea a alege între domnia austriacă și cea rusească. Sub cea dintâi evreii ar intra în sate în număr mai mare decât astăzi, țăranii ar deveni servii lor, moșiile ar fi cumpărate de societăți de capitaliști, colonizate de nemți iar nația redusă la proletariat. În cazul al doilea un ucaz ar șterge limba din biserică și stat, țăranul ar trăi mai bine, însă sub condiția ca să se rusifice; care din noi cum ar scrie, acolo iar îngheța mucul condeiului; iară cei mai curagioși ar mări pohodul na Sibir, țara judecată, prin ordin administrativ – administiwym poriadkom.

*

Să mă întorc înapoi, departe, foarte departe, adică la *Muza de la Borta rece*.

Acesta e defectul tuturor amintirilor.

Găsisem în *Muza de la Borta rece* că autorii își băteau joc de frumoasa poezie ironică și mușcătoare a unui erou sărac lipit pământului, *Sărmanul Dionis*.

Și atunci a trebuit să vorbesc pe larg de această nuvelă stranie, cum n-am citit zece în viața mea, în care fantazia, metafizica și un mic grăunte de nebunie se desfășoară cu splendoare.

Muza de la Borta rece își mai bătea joc de câteva strofe din *Mortua est* și cetind nuvela inedită a lui Eminescu, *Geniu pustiu*, am găsit în ea nu numai elementele din care apoi a ieșit *Sărmanul Dionis*, dar de asemenea versurile și comparațiile din *Venere și madonă* precum și din *Mortua est*.

Un întreg studiu de psihologie s-ar putea face asupra gândirilor și asociației de idei care se operează într-un cap de scriitor.

Și cu riscul de a face din nou o digresiune, nu mă pot împedica ca să zic câteva cuvinte. Eminescu, probabil, de când avea abia 18 sau 19 ani, avea în capul său în mod confuz o nuvelă și cele trei poezii pe care le-a publicat întâi, adică *Mortua est*, *Venere și madonă* și *Epigonii*.

Legătura între acele poezii și fondul ideilor generale a poetului este evidentă.

Iar nuvela la care se gândea a încercat s-o cristalizeze întâi în *Geniu pustiu* fără să-i placă, și apoi a turnat-o în *Sărmanul Dionis*.

Dar toate aceste se amestecau în capul lui de adolescent. Așa găsim crâmpie de versuri în *Geniu pustiu*, pe care, cum am zis, le găsim în *Venere și madonă* sau în *Mortua est*.

E curios de știut când Eminescu arunca câte o strofă, două pe hârtie, avea deja subiectul limpede a ceea ce mai târziu trebuia să fie *Mortua est* sau *Venere și madonă*?

Sau din mintea lui înfierbântată ieșea o strofă sau două izbit de frumusețea unei comparații găsite sau de armonia unei fraze poetice?

Eu cred ipoteza aceasta din urmă.

Foarte mulți poeți și scriitori procedează astfel, ei au un carnet; tot ce îi izbește, fie ca imagine, fie ca observație, fie ca fapt, ei notează.

În ce scop? Se gândesc deja la un subiect oarecare?

De multe ori nu. Dar acele note constituiesc un material, un material de întrebuințat, și pe care îl întrebuințează la cea dintâi ocazie.

Aceasta mai cu seamă în epoca adolescenței.

Când făceam și eu versuri – nu vă speriați, eram în liceu – mă gândeam la rime și la comparații când mă plimbam duminicile pe șesul Bahluiului, sub dealurile Cetățuiei și a Galatei. Descriam o iubită imaginară, căutam imagini pentru un erou legendar, notam toate aceste în minte, și aveam prin urmare întotdeauna un mic material la îndemână, apoi îl utilizam mai târziu.

Și apropo de aceasta o anecdotă de la „Junimea”.

De multe ori venea cineva cu o poezie sau cu o nuvelă.

Se citea, poezia era găsită proastă, nuvela imposibilă. Dar în poezie era o comparație sau o imagine delicioasă și în nuvelă un dialog dintre iubit și iubită, foarte drăgălaș.

Cu toate aceste nici poezia, cum am zis, nici nuvela nu se puteau publica.

D. Negruzzi trebuia să spună acest lucru autorului.

Luând un aer cam încurcat, d-sa îi zicea:

— Poezia (sau nuvela) nu merge, păcat de comparație (sau de dialog în nuvelă). Dar nu face nimic, eu cred că *poți utiliza comparația în altă poezie care o vei face*.

Cuvântul rămăsese.

Se găsi formula cu care să respingi politicos o lucrare slabă.

După ce cetea autorul lucrarea, atunci unul dintre junimiști începea să laude o idee, o imagine, o comparație, adăogând:

— *E bine ca să utilizezi aceste*.

Lucrarea era respinsă.

Ei bine, așa cred că Eminescu a făcut la începutul carierei sale: a notat în dreapta și în stânga tot felul de versuri și gândiri *pe care le-a utilizat mai târziu*.

Închid parantezul.

Ziceam că *Epigonii* trădează fondul gândirilor lui Eminescu.

Ce sunt *Epigonii*?

Este deplângerea indignată cu privire la generația actuală, pigmeii actuali față cu uriașii din trecut.

Scria ceva Eminescu fără ca să nu susție această idee? În totul și în toate numai trecutul a fost mare, nobil și generos, prezentul mizerabil.

În satirile sale, în articolele sale din *Timpul*, numai această idee el o pune sub toate formele și cu toate ocaziile.

Și iată cum m-am depărtat mult de la *Muza de la Borta rece*.
Revin.

O critică, pe care îmi permit de a o califica de ineptă, a acelor de la *Revista contemporană* a fost când își băteau joc de limba și de cuvintele celor de la *Convorbiri*.

Acea limbă și acele cuvinte erau moldovenești, pure moldovenești. Iar domnii de la acea gazetă care vorbeau și scriau *făcutură* și *mâncătură* aveau mutra ca să-și bată joc de moldovenismele noastre!

Pentru dâșii nu exista altă limbă decât cea muntenească; o pretenție absurdă. Așa în *Muza de la Borta rece* d-lor fac versuri cu cuvinte din Bodnărescu și Vârgolici, de exemplu s-a făcut mare haz de cuvintele „nu fi *hât*”, „avem să ne *sfădim*”, de cuvântul „mâzgă”.

Iată pe urmă ce versuri se pun în gura lui Vârgolici:

Dar slavă și nădejde, osârdie și strună,
Peri-vor ca năluca de-a vremilor furtună
Și scrierilor mele în limbe slavonească
Să vor uita cu totul în țara românească.

De multe ori criticile din *Revista contemporană* se reduceau în a cita cuvinte moldovenești, apoi criticul se întreba:

— Ce înseamnă asemenea cuvinte?

Este cum astăzi, de exemplu, aș reproșa eu d-lui Sandu-Aldea cuvinte din descrierile sale câmpenești din județul Ialomița.

Așa nici eu nu înțeleg ce însemnează un *prival*, nici ce însemnează un *mogodici*, și altele.

Dar aceasta nu-mi dă nici un drept ca să condamn pe autor, de vreme ce descriind un subiect oarecare trebuie să se servească de cuvintele cunoscute și obicinuie acolo.

Dar această chestie foarte importantă a moldovenismelor și a muntenismelor o las pentru altă dată.

Muza de la Borta rece sfârșea mai prost decât începuse: Prodănescu, tipul poetului nebun și ridicul bucureștean, vine ca să-și ia pe Tereza bucătăreasa, care îi lăsase oalele la foc ca să se tocmească bucătăreasă la Joe cel cu *giubea*.

Bodnărescu însă o luase ca muza lui, iar „Junimea” o adoptase. Atunci junimiștii toți se opun la această răpire.

De aici urmează o bătălie generală, cu care piesa se sfârșește.
Iată acel sfârșit:

BRUTNĂRESCU

(Sumețându-și mânecile se repede către Tereza)
Cucoană, dă-te în lături. (o dă la o parte, către Prudănescu)

Iar tu amic... străin
Cum poți s-o atingi, să pipăi odorul meu divin?

PRUDĂNESCU

Odorul lui! Tereza! sărmanu a nnebunit...
Mi-a fost bucătăreasă ș-apoi ne-am îndrăgit;
Când eu scriam la versuri!... Și ce te uiți așa?

BRUTNĂRESCU
(însiprat cu liniște)

Venețiene nobil, retrage-te, te du...
Să nu mănânci trâneală.

PRUDĂNESCU

Venețian ești tu!

(Trage cu repeziciune o palmă lui Brutnărescu și gata de fugă apucă pe Tereza de mână. Toți agiamiii se năpustesc asupra lui și asupra Terezei ca s-o despartă, cărând pumni lui Prudănescu. El se apără voinicește cu bocceaua și geamantanul. Masa se răstoarnă, o ade-vărată bătaie se încinge. Prudănescu dă cu bagajele necontenit; talere, linguri, cuțite, umbrela zboară prin aer și sparge ferestrele. Muza trage de păr pe Brutnărescu. Prin învălmășală Minorescu care se luptă d-aproape primește o chiftea în falcă. Zgomotul crește necontenit.)

SCENA XIV

Jidopolul intrând strigă: Diavolii îmi prăpădesc averea agonisită la Cananău! Drept răspuns el primește o boccea în cap și-și ascunde fața cu mâinile. Jidopolul strigă din nou: Ilie! Zamfire! săriți! Ilie teșghetarul și alți servitori se reped. Lupta este desperată! Din când în când s-aude glasul lui Prudănescu.
Elementul de morală, elementul calendar și a lui Brutnărescu:

Ido, Idol, Iad, Iod
Hid, inholbă și prohod.

Afară se aud strigăte. Gardiștii de noapte năvălesc pe ușe și pe ferestre, și înhață pe Prudănescu de guler. Agiamiii se grupează în giurul lui Minorescu. Orchestra încetează. Tereza leșină pe brațele lui Prudănescu. Tăcere. Tablou.

III

A doua farsă a d-lui Hasdeu

Am sfârșit cu *Muza de la Borta rece*. Este curios de observat un lucru, care denotă cum poeziile, fie în viața practică, fie în viața literară, nu sunt luate la serios de public.

Vezi, de exemplu, un om cu o înfățișare măreață și cu aere disprețuitoare pentru restul muritorilor. Imediat lumea se întreabă: Cine este acest om care aruncă dispreț peste trecători? Și îndată ce se încredințează că nu are nimic în creierul său și că fanfaronada îi ține loc drept capital, atunci publicul râde, neluându-l la serios.

Acest lucru s-a întâmplat cu lupta dintre literații din București la *Convorbiri*.

Convorbirile s-au ocupat totdeauna serios de cei pe care i-au criticat, și dacă câteodată au întrebuințat arma ironiei, este că și ironia intră în elementele criticei.

Rar și-au bătut joc de adversari pentru ca să-și bată joc. Așa dl. Negruzzi a scris o satiră contra d-lui Hasdeu, dar aceasta nu a contat. „Junimea” n-a făcut haz nici n-a dat importanță satirei.

*

Din contra, cei de la București au avut răul gust ca să-și ia aere disprețuitoare față de *Convorbiri* și de cei care scriau în ele, aere ridicol de umflate, care nu se potriveau nici cu știința, nici cu poziția lor.

Natural că dl. Maiorescu, pe atunci, nu avea însemnătatea literară și politică pe care o are astăzi; dar d-sa deja se remarcase prin criticile sale, prin care dovedea și știință și pătrundere și bun-gust.

Apoi se mai arătase și ca om de știință, ocupându-se de chestiuni filosofice, limbistice, estetice.

Prin urmare, dl. Maiorescu nu era cel întâi venit nici pe atunci.

Fiind așa, era permis unui Ureche, Pantazi Ghica, Zamfirescu, Grădișteanu și chiar d-lui Hasdeu ca să trateze cu aere de milă desprețuitoare mișcarea literară de la Iași?

Cum că n-aveau dreptate, se vede astăzi perfect. Din mișcarea literară de pe atunci din București nu a rămas nimic sau foarte puțin.

Din contră, de la cea de la Iași a ieșit o școală puternică care a avut o influență preponderentă în viața literară și o influență foarte afectivă chiar și în cea politică.

Cu toate aceste, disprețul și zeflemeaua de rău gust au fost mânuite de cei dintâi în contra celor din urmă.

Cetitorii au văzut că în *Muza de la Borta* rece noi, cei de la „Junimea”, eram tratați de agiamii, de bucheri, ba chiar mi-aduc aminte că probabil vreun ghiduș de rău gust de la *Revista contemporană* a trimis într-o zi un pachet pe adresa d-lui Negruzzi, pentru „Junimea”, pe care, desfăcându-l, a găsit în el un abecedar.

Așa că gluma era de spirit?

A trimite un abecedar d-lor Maiorescu, Carp, Eminescu, Negruzzi etc. nu era o glumă ca să râzi până la lacrimi de prostia glumețului?

Eu înțelegeam ca dl. Hasdeu, în polemicile cu d-sa, să mă trateze din înălțimea situației d-sale, pe mine, un începător.

Dar lucru nu se oprea aici.

Chiar dl. Tocilescu, și d-sa începător, își lua aere de superioritate desprețuitoare față cu mine.

Toți, dar toți fără deosebire, de la mare până la mic, ne tratau cum numai oameni de o înaltă erudiție și o vastă experiență pot să trateze pe cei care abia pot ceti și scri. De aceea farsele lor, câteodată reușite ca spirit, nu dovedeau nimic.

*

Am arătat în cursul acestor amintiri cum cel întâi care a adoptat asemenea atitudine a fost dl. Hasdeu, printr-o farsă făcută *Convorbirilor* încă în anul 1871, trimițând acelei reviste o poezie: *Eu și Ea*, pretinzând că e tradusă dintr-un autor german Gablitz și iscălimd M.I. Elias.

Reproduc din nou acea poezie:

EU ȘI EA

Ca o liră fără sunet,
Ca un fulger fără tunet,
Ca un râu fără murmur;
Ca o pasăre tăcută,
Ca o casă ce stă mută
Și pustie împrejur.
Astfel sunt și eu – Vai mie!
Formă fără melodie
Pur spectacol făr-idei
De când dânsa nu-i sub soare
Și puterea-mi cântătoare
A perit cu moartea ei!

M.I. Elias

Doi ani după această farsă a ieșit satira *Muza de la Borta rece*. În urma aceștia a urmat oarecare acalmie, *Convorbirile* nu s-au cam prea ocupat de *Revista contemporană*; *Revista contemporană* a încetat cu atacurile ei.

Probabil că a intervenit Vasile Alecsandri, care scria și la o revistă și la alta.

Ba, chiar, au început a se stabili oarecare relații de bună vecinătate, cel puțin din partea *Revistei contemporane*.

Scriitori de ai *Convorbirilor*, imitând pe Vasile Alecsandri, începură a trimite versuri și *Revistei contemporane*, iar câteodată revista reproducea chiar bucăți din *Convorbiri*, precum unele nuvele ale d-lui Nicu Ganea.

În anul 1876 dl. Hasdeu își propune să scoată o nouă revistă, *Revista literară și științifică*. Se anunța sau mai mult se șoptea că noua revistă are să aibă o prefață interesantă.

Trebuie să spun că dl. Hasdeu nu trăia bine propriu-zis cu nimenea: era în răi termeni, cum s-a văzut, cu *Convorbirile literare*, era însă în termeni răi și cu *Revista contemporană* și, mai cu seamă, cu dl. Ureche.

Spirit viu și susceptibil, d-sale îi plăcea să aibă nu colaboratori, ci admiratori.

La București, se întrebau toți ce rezervează dl. Hasdeu pentru prefață.

Cât despre „Junimea” și *Convorbirile literare* acolo nu s-a dat nici o însemnătate.

*

În *Convorbirile literare* din ianuarie 1876, printre alte poezii s-a publicat și următoarea trimisă din București, intitulată *La noi* și subsemnat P.A. Călescu. Iat-o:

LA NOI

„La noi e putred mărul” a zis demult poetul,
 A zis cu desperare și a murit nebun,
 Căci îl zdrobi durerea când s-a convins cu-ncetul,
 Oftând după scăpare, că nu mai este bun
 Nici sâmburele însuși, speranța viitoare,
 Vestală timoroasă ascunsă de priviri!
 O, da! un vierme sarbăd cu otrăvită boare
 Rozând fără-ncetare nu lasă nicăiri
 Bucată nemânjită, și în zadar să crează
 Iluzia din urmă ar vrea că tot mai poți
 Redobândi scânteia din dispăruta rază!
 I-am cântărit, piticii! i-am măsurat pe toți!
 Lucesc prin neștiință, prin penile străine,
 Insecte cu o umbră mai mare decât ei;
 Te-nșală-n perspectivă, dar când te uiți mai bine
 E trist și-ți vine milă de falnicii pigmei!
 Rivali cu cine știe ce genuri sublime,
 Aruncă vorbe-n aer ce curg ca un șiroi,
 Repetă, dar de unde, din ei nu spune nime...
 E putred, putred mărul din sâmbure la noi!

P.A. Călescu

Dl. Negruzzi, care primise poezia la corespondența revistei, scrisese autorului următoarele:

„D-lui P.A.C., mulțumiri și noroc bun”.

Două cuvinte numai schimbase dl. Negruzzi din poezie: în loc de *vestală timoroasă*, cum era în manuscris, pusesese *fecioară sficioasă*.

Ei bine, această poezie era o nouă farsă a d-lui Hasdeu, o a doua farsă, căci dl. Hasdeu urmărise în tot cursul *Convorbirile literare* și societatea „Junimea”.

În adevăr, apare, cum am zis mai sus, *Revista literară și științifică* la 15 februarie 1876; revista începea cu următoarele.

Reproduc întreg rămășagul căci mulți poate au uitat de el:

În loc de prefață
Al doilea rămășag

Dedicat d-lui V. Alecsandri.

Când mai mulți amici îmi făcură onoarea de a-mi propune direcțiunea literară a *Revistei* de față, le-am adresat lor și mie însumi următoarea întrebare: o singură publicațiune de această natură nu este oare de-ajuns pentru micul nostru cerc de lectori?

Mi s-a răspuns că da.

Atunci – zisei eu – avem deja *Convorbiri literare* și, prin urmare, orice altă revistă e de prisos.

— Da *Convorbirile* nu sunt serioase! a exclamat unul din cei de față.

— Vă prea grăbiți cu sentința, răspunse cu gravitate un avocat.

Pentru ca să puteți pronunța în conștiință o condamnățiune, trebuie mai întâi ca acuzatul să-și recunoască culpa.

Toți au început a râde.

— Cum vrei d-ta, domnule legist – observă unul –, ca organul d-lui T. Maiorescu, fie cât de necopt, să-ți mărturisească el însuși lipsa-i de seriozitate. Ar fi prea naiv...

— Ei bine, domnilor – zisei eu –, vă propun un rămășag..

— Un al doilea rămășag, căci pe cel întâi l-ai câștigat mai an-terț prin *Eu și Ea din Gablitz*:

Ca o liră fără sunet,
Ca un fulger fără tunet...!

— Fie și al doilea! Pentru a împăca pe omul nostru de legi, eu pariez că voi reuși a face, ca așa numita *noua direcție* să-și recunoască nulitatea în modul cel mai solemn, s-o mărturisească în fața lumii întregi, și aceasta nu mai departe decât până la termenul de 15 februarie, pe care l-am fixat pentru aparițiunea *Revistei* noastre.

Rămășagul a fost primit.

Și de astă dată am câștigat.

La 5/17 ianuarie, cu recipisa sub nr. 936, am trimes la foaia din Iași următorul acrostih la *Convorbiri literare*.

LA NOI

„La noi e putred mărul” a zis demult poetul
 A zis cu desperare și a murit nebun,
 Căci îi zdrobi durerea când s-a convins cu-ncetul.
 Oftând după scăpare, că nu mai este bun
 Nici sâmburele însuși, speranța viitoare,
 Vestală timoroasă ascunsă de priviri!
 O, da! un vierme sarbăd cu otrăvită boare
 Rozând fără-ncetare nu lasă nicăiri
 Bucată nemânjită, și în zadar să crează
 Iluzia din urmă ar vrea că tot mai poți
 Redobândi scânteia din dispăruta rază!
 I-am cântărit, piticii! i-am măsurat pe toți!
 Lucesc prin neștiință, prin penile străine
 Insecte cu o umbră mai mare decât ei;
 Te-nșală-n perspectivă, dar când te uiți mai bine
 E trist și-ți vine milă de falcicii pigmei!
 Rivali cu cine știe ce geniuri sublime,
 Aruncă vorbe-n aer ce curg ca un șiroi,
 Repetă, dar de unde, din ei nu spune nime...
 E putred, putred mărul din sâmbure la noi!

P.A. Călescu

„La noi e putred mărul”, și la întrebarea: unde anume e putred? acrostihul răspunde: la *Convorbiri literare*. Acolo sunt *falcicii pigmei*, acolo sunt *aruncători de vorbe în aer*, acolo sunt *insecte mici cu umbre mari*, acolo sunt *plagiatori ce repetă fără a spune de unde*, acolo *se lucește prin neștiință* etc., etc., o vastă pleiadă *mânjită până la sâmbure de un vierme sarbăd cu otrăvită boare!*

Din exces de generozitate, eu am prevenit pe criticii de la *noua direcție* prin pseudonimul P.A. Călescu, adică *păcălescu*, și chiar prin nota cu „Deșteaptă-te, române!” Ei n-au voit totuși să vază, să auză, să știe nimic!

Poezia a fost supusă dezbaterei faimoasei societăți „Junimea”, care a hotărât să se publice în cel dintâi număr al *Convorbirilor* mai pe sus de toate celelalte versuri, înlocuind însă, după o matură cugetare, pe „Vestală timoroasă” prin „Fecioară sficioasă” ceea ce avu drept rezultat de a face ca acrostihul să sune mai nemțește: *La Convorbiri literare*. O germanomanie instinctivă!

Galimatia de la mijloc:

...Bucată nemânjită, și în zadar să crează
 Iluzia din urmă ar vrea că tot mai poți
 Redobândi scânteia din dispăruta rază

a rămas intactă și sacră pentru ilustra companie.

Noua direcție nici n-a visat măcar că prin „un vierme sarbăd cu otrăvită boare”, care „nu lăsa nicăiri bucată nemânjită”, se aruncă fără milă în fața d-lui T. Maiorescu un al treilea sau al patrulea vot de blam, mai energic decât verdictele Senatului și ale deputaților!

În aceste condițiuni a apărut acrostihul în *Convorbiri*, de la 1 februarie, pe pagina 44; sub rubrica de Corespondență, nouă direcție fericită de ocaziunea ce i-am dat de a-și face ea însăși portretul și foarte setoasă de altele asemenea pe viitor mă încurajează cu entuziasm: „D-lui P.A.C., mulțumiri și noroc bun”.

Așadar, neseriozitatea *Convorbirilor* fiind legalmente constatată prin propria lor mărturie, mă grăbesc a primi sarcina de a dirige în partea-i literară *Revista* de față, considerând-o a fi în adevăr necesară, de vreme ce nu există deocamdată în România nici o alta de această natură. Va fi nu o nouă direcție, ci o direcție sănătoasă.

Hasdeu

Trebuie să spun că această a doua farsă este ieftină și slabă.

Non bis in idem: Farsa din 1873, cu poezia din Gablitz tradusă de Elias, fusese bună, nu doar că dl. Hasdeu făcuse să treacă o prostie ca o lucrare poetică, dar fiindcă biciuia ceea ce în țară pe atunci se numea o manie, mania germanismului, a cărei reprezentant era mai cu seamă *Junimea de la Iași*.

Cum am zis cu acea ocazie, sub forma de poezie poți să faci tot felul de farse dacă ai spirit, căci în poezie se admit din nenorocire lucruri care în viața comună sau în proză izbesc bunul-simț și revoltă evidența.

Cine nu știe că unui poet îi este permis totul, el face să vorbească pârâiele, să șoptească pădurile, el interpretează ciripitul paserilor, face din enormele planete sau din colosalele corpuri cerești ochii iubitei, din nenumărate aglomerație de stele care se numește calea lăptată face părul iubitei, luna, acest corp mort, lipsit de atmosferă și de viață, o face protectoarea amorurilor, luând sub egida ei pe amanții care cântă sub ferestrele iubitelor etc., etc.

Dar apoi să mai vorbesc oare de abuzul colosal care se face de comparații, imagini, metafore și tot acel limbaj numit poetic, plin de nonsensuri care izbesc bunul-simț și care chiar nici nebunilor de la balamuc nu le poate trece prin mintea lor dezorganizată?

Și această estetică este și în momentele de față mai în vigoare decât oricând.

Când mă voi ocupa de mișcarea literară și poetică din zilele noastre, voi arăta lucruri fenomenale, ca dispreț pentru bunul-simț

și ca extravaganță pentru judecată. Poetul, este convenit că nu trebuie să vorbească limbajul obicinuit, nici să se exprime ca toată lumea. Și fiindcă toată lumea se exprimă simplu, conform bunului-simț și dreptei judecăți, poeții cred că cu cât se vor îngloda în excentrități, în imagini forțate, în comparații absurde și în metafore nebunești, cu atât vor fi mai puțin prozatori și mai mult poeți.

Este o școală absolut condamabilă, de care, o mai repet, mă voi ocupa cândva.

Prin urmare, când dl. Hasdeu, un om deștept, profită de această tehnică și estetică poetică, pentru ca să fabriceze niște versuri, pe care, dacă le analizezi cu bun-simț și cu dreaptă judecată, poți să găsești că sunt ridicule, cu aceasta d-sa nu-și bătea joc de *Convorbiri literare*, ci își bătea joc de poezia însuși, de modul cum se înțelege acest gen literar.

E curios ca în puterea unei convenții să găsești poeziile lui Alecsandri sau ale lui Eminescu, sau acele de la *Revista contemporană* admirabile, iar într-un caz dat, în cazul când faci o farsă, să te dezbraci de principiile acele convenționale și să arăți absurditatea poeziei.

A doua farsă a d-lui Hasdeu este o simplă *ghidușie* literară, o ghidușie ieftină, pe care oricine poate s-o facă dacă are spirit, oricărei reviste literare.

Ce voia dl. Hasdeu să arate! Că *Convorbirile literare* nu erau serioase? Farsa d-sale dovedit-a acest lucru? Glumele nu dovedesc nimica, glumele dovedesc spirit din partea celui ce le face, dar nu probează nimic serios în contra celor la care sunt adresate.

Voia dl. Hasdeu să dovedească neseriozitatea *Convorbirilor*?

Era un mijloc, nu însă acel pe care l-a întrebuițat, trebuia să scrie un studiu asupra unei materii în care să pună cu intenție tot felul de neexactități, în care să susție tot felul de absurdități fie literare, fie științifice, să dea acelui studiu o aparență serioasă și să-l trimeată la *Convorbiri*.

Dacă *Convorbirile* ar fi publicat studiul său plin de nonsensuri și de dovezi de ignoranță, atunci în adevăr dl. Hasdeu ar fi câștigat un pariu serios.

Dar a trimite 20 de versuri scrise în stilul și în limbajul obicinuit poetic, cu imagini forțate sau cu comparații ridicule, și a striga apoi victorie, fiindcă a putut să strecoare asemenea versuri în *Convorbiri*, lucru n-are nici o însemnătate.

*

Ia să analizăm puțin, din acest punct de vedere, poezia d-lui Hasdeu.

Este o temă obicinuită poezilor *pesimismul* și condamnarea prezentului, precum și a decăderii societății.

Dl. Hasdeu a luat acea temă, iată-l deci adoptând o temă poetică. D-sa începe:

„La noi e putred mărul”, a zis demult poetul etc., etc.

A zis acest lucru poetul Mureșanu, l-au zis și înainte de Mureșanu alți poeți și l-a zis și după Mureșanu încă alți foarte mulți.

Înainte mult a zis-o Shakespeare, când pune în gura lui Hamlet cuvintele „*este ceva putred în regatul Danemarcei*”.

Prin urmare, iată o idee și o expresie chiar comunaminte intrată în limbajul literar.

Pentru ce numai în poezia lui P.A. Călescu acest lucru să fie ridicul, și pentru ce în Mureșanu să nu fie ridicul, și pentru ce în Shakespeare să fie ceva așa de sublim, încât să rămâie până astăzi ca un dicton, pe care oricare orator politic îl reproduce când voiește ca să înfiereze o stare de lucruri?

A zis cu disperare și a murit nebun.

În proză ideea ar fi neserioasă, căci omul care a exprimat-o a murit nebun.

Dar dl. Hasdeu se grăbește de a motiva că nu a murit poetul nebun după ce a strigat „la noi e putred mărul”, ci durerea de cele ce vedea l-a înnebunit.

Căci îl zdrobi durerea când s-a convins cu-ncetul
Oftând după scăpare că nu mai este bun
Nici sâmburele însuși, speranță viitoare
Vestală timoroasă ascunsă de priviri

Aici un singur vers este ridicul: *Sâmburele ascuns în măr* este comparat cu o *fecioară sficioasă ascunsă de priviri*.

Evident că a compara un sâmbure dintr-un măr, care stă ascuns de priviri, ca o fecioară sficioasă, care s-ascunde de privirile indiscrete ale lumii, este grotesc.

Dar în poezie s-admit asemenea enormități. Câți poeți n-au riscat comparații mai ridicole, câți comentatori nu le-au găsit sublime!

Căci sunt nu numai poeți ridiculi, ci și comentatori lipsiți de bun-simț, care găsesc proastă și nulă o imagine într-un poet, găsind sublime alte lucruri, de același fel, în alți poeți.

Mă voi ocupa și de acești comentatori la timp, comentatori și apreciatori fără nici o preparație, fără nici un studiu serios.

Prin urmare, această comparație riscată a putut să treacă și la redactorul *Convorbirilor*, tot așa de ușor cum trece la toată lumea.

Dar mai mult. Însuși dl. Hasdeu o găsește bună, în tot cazul nu o semnalează ca ceva ridicul, căci iată ce semnalează d-sa ca parte ridiculă:

O, da! un vierme sarbăd cu otrăvită boare
Rozând fără-ncetare nu lasă nicăiri
Bucată nemânjită, și în zadar să crează
Iluzia din urmă ar vrea că tot mai poți
Redobândi scânteia din dispăruta rază.

Evident că aceasta este o galimatia, dar o galimatia poetică.

A spera că ai să redobândești o scânteie din o rază dispărută, în proză este ridicul, în versuri este o idee poetică exprimată cu expresii de o înălțime mare literară.

Cum este cu puțință ca să redobândești o scânteie dintr-o rază care dispare? Iar un comentator complezent imediat îți răspunde:

— Ce, nu înțelegi ideea poetică, nu înțelegi că poetul tot mai sperează să mai revadă lumina de care are nevoie sufletul său întunecat, lumina care îi însuflețea ființa când raza unei stări sociale bune îl încălzea!

Poetul știe că raza a dispărut, știe că a dispărut pentru totdeauna și cu toate acestea tot mai crede că poate zări măcar o scânteie!

Ce să răspunzi la aceste? Dacă cerci ca să-i dovedești că aceste lucruri sunt pure galimatii, atunci îți răspunde că nu pricepi ce va să zică poezia, că n-ai educație poetică, prin urmare nu poți aprecia comorile de frumusețe pe care le cuprinde un vers ca:

Redobândi scânteia dispărută rază.

Este un complot perpetuu care se face între comentatori și poeți în contra bunului-simț și a bunului gust, este un atentat în contra logicei minții omenești.

Pentru ce *Convorbirile* n-ar fi publicat și ea asemenea frumuseți poetice?

*

Dar partea de la urmă a poeziei *La noi* este chiar frumoasă, este o diatribă virulentă, prin care se înfierează școala literară în contra căreia P.A. Călescu se războiește:

I-am cântărit, piticii! I-am măsurat pe toți!
Lucesc prin neștiință, prin penile străine
Insecte cu o umbră mai mare decât ei;
Te-nșală-n perspectivă, dar când te uiți mai bine
E trist și-ți vine milă de falnicii pigmei!
Rivali cu cine știe ce geniuri sublime,
Aruncă vorbe-n aer ce curg ca un șiroi
Repetă, dar de unde, din ei nu spune nime...
E putred, putred mărul din sâmbure la noi!

Ce poate reproșa cineva acestor versuri?

Și de unde să înțeleagă cei de la „Junimea” că aceste versuri sunt la adresa lor?

De ce să nu creadă că ele erau adresate mediocrităților literare în genere vorbind?

Dl. Hasdeu spune că era ușor de înțeles, căci n-avea „Junimea” decât să citească de-a curmezișul literile cu care începe fiecare vers și ar fi văzut: *la Convorbiri literare*.

De asemenea putea să înțeleagă că P.A. Călescu însemnează Păcălescu!

Iată adevărate ghidușii nedemne de un spirit ca a d-lui Hasdeu.

IV

Ultima luptă între dl. Hasdeu și *Convorbiri literare*

Cititorii au văzut a doua farsă a d-lui Hasdeu jucată *Convorbirilor*. Cum se explica ea?

Dl. Hasdeu, natură susceptibilă și vindicativă, fusese tot timpul sau maltratată sau nesocotită de *Convorbiri literare*.

La București, imediat ce s-a stabilit – mi se pare că a părăsit Iașul prin anul 1865 – a fost înconjurat și sărbătorit ca omul cel mai considerabil în literatură și știință.

Și așa și era. Cunoștințele, inteligența și spiritul său îl puneau mult mai presus decât lumea savantă din Capitală.

Având o activitate prodigioasă, el înființa gazete și reviste, întemeia cercuri literare și științifice, aborda în scrierile sale toate genurile.

Față cu un asemenea om, *Convorbirile literare* păstrau în cazul cel mai bun o rezervă rece, iar obicinuît îl atacau sau persiflau.

Care e cauza farsei a doua a d-lui Hasdeu?

Căci ea nu s-ar putea explica, de vreme ce un armistițiu tăcut se încheiase între *Convorbiri literare* și *Revista contemporană*.

Convorbirile nu mai atacau *Revista*. *Revista* făcea oarecum ochi dulci *Convorbirilor literare*.

Când am pus titlul acestui articol, *A doua luptă a d-lui Hasdeu cu Convorbirile literare*, propriu-zis titlul nu e exact.

A fost o luptă istorică condusă de mine în contra cărței *Istoria critică* a d-lui Hasdeu.

Acea luptă a avut oarecare răsunet și a făcut mult sânge rău d-lui Hasdeu, dovadă că în *Muza de la Borta* rece Pan-Pan *chițibuș* este continuu maltratat pe tema criticilor sale, dar dl. Hasdeu n-a polemizat direct cu mine, cum am mai spus-o, ci a pus pe aghiotantii săi ca să polemizeze.

În a doua această luptă, de care voi vorbi, dl. Hasdeu binevoiește să se scoboare din Olimp și să rupă câteva lănci cu dl. Maiorescu și pe urmă, prin o extremă condescendență, cu Vasile Burlă.

*

Dar să intru în oarecare detaieri, chestia părându-mi-se interesantă.

Până pe la 1875 dl. Hasdeu fusese de toate, afară de filolog; fusese mai cu seamă istoric.

Dar un spirit viu ca al d-sale, lipsit de orice disciplină mentală și de cunoștințe sistematizate – căci cunoștințe avea foarte multe –, era târât de la o natură de studii la alta, aproape fără tranziție.

Așa, începe *Istoria critică a românilor*. Lumea a salutat debutul acestei opere cu entuziasm. Scriind-o, dl. Hasdeu începe a se dezgusta de micimea subiectului.

Ce să scrii cu asemenea subiect? Să restabilești oarecare date greșite? Să delimitezi frontiera dintre Moldova și Muntenia? Cel mult să stabilești vechimea Basarabilor și splendoarea acestei familii, gășind cu ajutorul heraldicei că stema acelei familii a fost odată trei arabi și că provincia Basarabia dovedește vechimea acelei provincii.

Dar încolo, un istoric cu imaginație vie și fecundă nu poate face nici inventa mare lucru. Ce pot scri despre niște țări sărace și inculte? Subiectul este prea mic, zic, pentru dl. Hasdeu, mai cu seamă pentru pretențiile și imaginația d-lui Hasdeu.

De aceea vedem chiar de la început pe dl. Hasdeu în opera sa rătăcindu-se în alte materii, care [se] pretau la mai multe dezvoltări și considerații ipotetice.

Așa, îl vedem scoborându-se cu istoria țărilor noastre până la Herodot, apoi tratând pe larg și cu multe citații de lux influența climaterică, natura solului – lucruri care erau pe atunci la modă –, așa că de multe ori *Istoria* propriu-zisă a românilor este părăsită.

Dar nici chiar firul acestei istorii nu e dus prea departe.

Avusese dl. Hasdeu câteva teorii cu privire la timpurile înființării principatelor și la dinastiile basarabilor și a mușatilor; le spusese dezvoltând o multă erudiție, care era un fel de *hors-d'œuvre* în cartea sa. Când însă s-apropie de timpurile mai cunoscute, atunci subiectul începe cam a-l plictisi, căci de, istoria românilor dacă o înțelegeți făcută cu cercetări minuțioase de documente, cu nevoie de a studia viața socială și economică, singura parte originală și utilă care poate atrage pe un istoric, atunci înțelegem de ce un spirit neastâmpărat ca al d-lui Hasdeu s-a plictisit de ceea ce își propusese să facă și a părăsit subiectul.

Pentru ce și pentru cine a părăsit subiectul propriu-zis al istoriei?

Aici lucrul este foarte interesant.

Pe lângă istorie și studiul ei, se ridicase pe atunci o nouă știință, știința filologică, care ieșise din mâinile gramaticilor, în a căror mâini vegetase atât timp fără să poată ieși din niște cadre înguste și pedantice și-și luase un zbor măreț, abordând chestiuni necunoscute încă, căutând să reducă limbile la o origină comună, sau cel mult la câteva tipuri primitive.

Ca concepție era grandioasă, concepție după care indienii și persanii erau dovediți că sunt frați cu latinii, germanii, slavii și grecii.

Știința filologică în faza ei de atunci, pe lângă o parte pozitivă, pe lângă demonstrații irecuzabile, avea în același timp și un vast câmp unde ipotezele, ba chiar imaginația, puteau să-și dea liber curs.

Această știință se potrivea foarte bine – în partea ei imaginativă și de deducții riscate – cu spiritul îndrăzneț și inventiv al d-lui Hasdeu.

Și atunci vedem pe dl. Hasdeu părăsind studiul istoriei și aruncându-se cu trup și cu suflet, vârandu-se până în gât în cercetări filologice.

Era un câmp nou și vast, era un câmp mai cu seamă neexplorat încă la noi.

La noi nu se știa ce înseamnă știința filologică.

Noi pe atunci aveam numai gramatici; ei erau depozitarii științei, iar filologi ca Cipariu și școala transilvăneană meritau în mare parte acest nume, însă cercetările lor se mărgineau numai a stabili raporturi între limba latină și cea română; aceasta era singura lor preocupare, preocupare cu caracter și naționalist.

În afară de aceasta, legile generale fonetice nu erau cunoscute, nimeni nu intrase în curentul european de studii comparate între limbile vechi, cel mult studiul mergea până a compara limbile neolatine între ele.

Un singur om făcuse o lucrare în adevăr cu caracter științific, dl. Cihac, care locuia în străinătate și nu se amesteca decât foarte rar în polemicile noastre de filologie.

Vorbeam de necunoașterea legilor fonetice.

Dar nici cunoașterea legilor fonetice nu puteai să pretinzi serios. Filologia era căzută și mai jos. În lipsă de orice regule stabilite și dovedite, fiecare mititel învățat se credea în același timp a fi și filolog, iar principiul după care explicau derivațiile cuvintelor din unul în altul era simplu: asemănarea de sunete. Așa toată școala lui Laurian, Massim și ceilalți pe aceasta se baza; erau fenomenale explicațiile lor filologice. Așa cuvântul *Slatina* derivă din *Stelatina*, o corupție a acestui cuvânt: *Bistrița* din *Bistercia* (?).

*

Vă puteți închipui când dl. Hasdeu, procurându-și cărțile autorilor germani ca Benfey, Curtius, Bopp, H. Weber, Sonne, Diefenbach și Eichhoff, descoperind astfel o lume nouă, un teren virgin pentru filologii noștri, cum a trebuit să arunce cu dispreț

hrisoavele și documentele noastre și să se angajeze cu entuziasm în călătorii filologice pe aripele ipotezelor și a fantaziilor, cu atât mai mult cu cât controlul i se părea imposibil.

*

Ei bine, și pe acest teren găsește adversari, și tot la *Convorbiri literare*, tot la „Junimea”.

Dl. Maiorescu n-a avut niciodată pretenția de filolog, dar avea cunoștinți generale, moderație în judecată și bun-simț. De aceea scrisorile sale filologice poartă pecetia cumineniei, cu atât mai mult cu cât niciodată nu se aventura în chestii necunoscute.

„Junimea” și *Convorbirile* aveau însă un filolog în toată puterea cuvântului în curs pe atunci.

Vasile Burlă nu era o capacitate, nu era un puț de știință filologică, dar era desigur un om inițiat în toată știința filologică de atunci, un cunoscător a tuturor chestiilor care formau stocul de cunoștinți filologice de acum 30 de ani.

Burlă făcuse studii de filologie în Germania, prin urmare era preparat și destul de bine preparat. Specialitatea sa fusese aceste studii, le învățase la școală metodic.

Aceasta era superioritatea lui Burlă asupra d-lui Hasdeu, simplu autodidact, care din carte în carte își adunase material filologic fără nici un discernământ sistematic.

Iată pe dl. Hasdeu iarăși într-o situație displăcută. D-sa fugise de câmpul istoric ca să îmbrățișeze alte studii, crezând într-altele că va domina situația.

Și iată că unul de la *Convorbiri* i se pune în cale și începe a-i controla teoriile și deducțiile sale filologice.

Cu privire la ce? Nu la limba română în raport cu cea latină, ci cu privire la limbile indo-europene.

Dl. Hasdeu, cu impetuozitatea sa obicinuită, se aruncase în filologia comparată a limbilor indo-europene.

Dar, cum am spus, era la „Junimea” un specialist, dl. Burlă, care-l pândeă, și cu toate aerele mari de tot cu care dl. Hasdeu trata pe dl. Burlă, acesta la fiecare pas îi arăta erorile și de multe ori erori elementare.

Nici nu se putea altmintrelea. Tocmai târziu, foarte târziu, dl. Hasdeu și-a asimilat materialul de filologie. În cei întâi ani când scrie filologie, el suferă influența diferiților autori germani, fie deodată, fie pe rând, care aducea oarecare incoerență în scriere.

*

Am văzut cum dl. Hasdeu își răzbună din nou pe *Convorbiri* cu poezia *La noi e putred mărul*. Dar se pare că simțește singur că aceasta nu este o răzbunare; făcuse cu ea ca să rădă amicii și detractorii *Convorbirilor literare*, dar nu zdruncina întru nimic autoritatea d-lui Maiorescu.

Dl. Maiorescu pe atunci, mi se pare, că era ministru de instrucție, venea numai întâmplător la „Junimea”, când avea treburi la Iași.

Ce vină putea să aibă dl. Maiorescu în publicarea poeziei *La noi e putred mărul*? Răspunderea cădea numai asupra redactorului și a acelor care poate o citise.

Dl. Hasdeu viza nu atât *Direcția nouă* , cât mai cu seamă pe dl. Maiorescu personal. Iar dl. Maiorescu era aproape inezisabil dând cât se poate puțin loc la critică în scrierile lui.

Și atunci dl. Hasdeu crede că a sosit timpul să dea o lovitură teribilă d-lui Maiorescu în cunoștințele filologice ale aceluia.

Tare pe știința căpătată repede, repede, a filologiei comparative, el s-agață de un articol din criticile d-lui Maiorescu și caută a-l arăta ca pe un ignorant.

Ceea ce-l supărase mai tare pe dl. Hasdeu este că dl. Maiorescu intitulase acel capitol *Cercetări limbistice*.

Iată ce scrisese dl. Maiorescu:

Anima era în legătură cu $\alpha\omega$ = a sufla, a respira, și însemna mai întâi principiul respirației materiale, și deveni apoi principiul vieții intelectuale, suflet, curagiu etc., însă în perpetuă amintire a acelei origini fiziologice... se și scria într-un timp pentru mai multă imitație *hanima*.

Dl. Hasdeu publică în *Columna lui Traian* o critică, jumătate serioasă, jumătate umoristică. În partea serioasă declară că nu e nici o legătură între *anima*, $\alpha\omega$ = a sufla, a respira; și prin o serie de deducțiuni filologice caută a dovedi acest lucru.

În partea a doua își bate joc și face glume pe socoteala filologiei d-lui Maiorescu. Așa, face oarecare aluzii triviale la *sufierea* omului în oarecare împrejurări. Cât despre *hanima* în loc de *anima* dl. Hasdeu spune că aceasta e filologie țigănească, căci numai lăutarii, când cânt cântice din lume, pronunță *hamor* în loc de *amor*.

Apoi reamintește farsa dintâi cu *Eu și Ea*, cu multe alte înfloriri. De exemplu, dl. Hasdeu zice:

Anima provenind din *an* și *ἄω* provenind din *vâ*, ambele cuvinte sunt întocmai tot atât de eterogene, pe cât de străine pot fi între ele bunul simț și pretinsa „nouă direcție”.

Direcția nouă, vecinic *Direcția nouă*!

Dl. Maiorescu nu putea răspunde, din cauză că era ministru. Această critică diatribă nu putea rămânea fără răspuns și atunci dl. Burlă se însârcinează să răspundă.

Cititorii de pe atunci ai *Convorbirilor literare*, ai *Columnei lui Traian* și ai *Românului* (căci dl. Hasdeu a publicat replica d-sale în *Românul*, probabil ca să dea răspunsului său cea mai întinsă publicitate) au asistat la o polemică gravă și amuzantă, la un duel între doi filologi.

Un parantez.

Se știe că cele mai teribile dueluri de polemică sunt între savanți, iar cele mai arhiteribile sunt între filologi.

În literatură, în critica teatrală, în istorie, în multe științi, polemicile nu se înveninează între combatanți până a ajunge la cuvinte groase ca ignorant, prost, bucher etc.

Filologii însă – se înțelege că nu vorbesc decât de filologii de acum 30 de ani – când se apucau la luptă, apoi nu erau cuvinte grele care să nu-și zică unul altuia. Își aruncă în cap, bineînțeles de la distanță, toate dicționarele, toate gramaticile, toate infoliourile; în două-trei pagini se fac de cel puțin de zece ori ignoranți unul pe altul, fiecare reprezintă știința și numai el, celălalt reprezintă numai ignoranța. Și din înălțimea științei și în numele științei ei se tratează cu un dispreț amestecat de milă.

Oare de ce? E greu de răspuns.

Eu cred însă, cu cât o știință este mai puțin pozitivă, mai migăloasă și mai meticuloasă, cu atât savanții pun mai multă patimă în a susținea micile lor observații, micile lor teorii.

În genere, la savanții îndărătnici, nu e nimic ipotetic, totul este riguros științific, deducțiile cele mai hazardate sunt date ca cuvânt de evanghelie, nu permit discuția, și cine îndrăznește să și-o permită capătă imediat epitetul de ignorant.

Dl. Hasdeu califică ideile d-lui Maiorescu „curiozități curat lingvistice, în privința cărora autorul e cu atât mai responsabil, cu cât articolul care le cuprinde poartă fără sfială titlul de *Cercetări limbistice*.”

Am citat alt pasaj în care se spunea că cuvintele pe care dl. Maiorescu le deriva unele din altele „sunt tot atât de eterogene pe cât de străine pot fi între ele bunul simț și pretinsa «nouă direcție»”, și alte amenințări de asemenea natură.

Vine dl. Burlă cu răspunsul său, și atunci începe a-l califica și el la rândul său pe dl. Hasdeu.

Iată câteva mostre:

Dl. Hasdeu este abia un începător în filologia comparativă.

Dl. Hasdeu nu știe încă ceea ce astăzi știu până și copiii din clasa întâia gimnazială.

Cunoștințele filologice ale d-lui Hasdeu nu ajung nici măcar până la epoca aglutinativă a limbei.

Ignoranța filologică a d-lui Hasdeu n-are margine.

Etc., etc.

În replica sa, dl. Hasdeu nu rămâne dator d-lui Burlă.

Dl. Hasdeu zice că „este nevoit să se pogoare astăzi până la dl. Burlă și să răspundă unui pitic, care abia apare pe scena literaturii române”.

Chiar dacă aș fi comis niște erori, încă nu le-am putut comite așa de elementare și de grosolane, încât să fie capabile de a le observa până și dl. Burlă.

Tot așa știutorul și bine crescutul d. Burlă.

Prin urmare, răspunzând avocatului d-lui Maiorescu, fie el cât de rău ales, voi avea în vedere pe client, pe un om mai din societate. Avocatul d-lui Maiorescu găsește atâtea erori încât eu unul, dacă ele ar fi reale, nu m-aș mai crede demn de a fi altceva decât numai doar colaborator la *Convorbiri*.

În fine, dl. Hasdeu nu putea să-și lase năravul de a face spirit și calambure.

Iată ce-i mai zice d-lui Burlă:

Cunoștințele d-lui Burlă sunt așa, încât numai proverbul italian: *non paria da vero, parla da Burla*¹, se potrivește.

Și pentru ce toate aceste epitete de ignorant și de rău crescut și injurii chiar? Sau mai bine apropo de ce?

1. Joc de cuvinte (în lb. italiană, *burla* = glumă): Nu vorbește serios, vorbește în glumă (n. ed).

Apropo de o chestie foarte mititică și foarte inofensivă în sine, anume:

Anima este în legătură cu: $\text{\textasciit{A}}\omega$

Sau:

Anima provine din radicalul *an*, cum susținea dl. Hasdeu.

Cu privire la această divergență, relativ la două cuvinte, dl. Hasdeu a polemizat cu Burlă, luând replica și triplica, și-au zis toate cuvintele grele pe care doi savanți filologi pot să și le zică, și la urmă au rămas fiecare convins că el are dreptate și că celălalt este un ignorant.

Și de astă dată dl. Hasdeu procedase în același fel cum făcuse cu *Istoria critică* și cu criticul acelei istorii, tratând pe adversari de la înălțimi olimpice cu *vorba*, fără să i-o dovedească în fapt.

Așa dl. Hasdeu îl făcea pe Burlă un începător necunoscut pe câmpul literaturii române, lăsând să înțeleagă cât e de departe de d-sa așa de cunoscut pe câmpul literaturii române.

Evident că dl. Hasdeu avea dreptate în temă generală.

Ce era Burlă pe lângă dl. Hasdeu în literatură? Un nimic, un începător.

Dar când te pui din alt punct de vedere, când te gândești că dl. Burlă făcuse studii de filologie și se specializase în această știință, pe când dl. Hasdeu târziu de tot, în plină maturitate, după ce făcuse și scrisese de toate și se ocupase de toate, de istorie, de nuvele, de romanuri, poezii, drame, se apucase să studieze filologia și o studiase ca autodidact, dacă zic, comparezi pe Burlă, specialistul, cu dl. Hasdeu, care abia începuse a se ocupa cu filologia, zău, nu știu cine avea dreptate ca să califice pe cellalt de începător sau de neștiutor.

Dar fiindcă polemica între acești doi filologi a luat un caracter de epopee comică, apropo de *anima* și de $\text{\textasciit{A}}\omega$, nu pot să nu mă opresc ca să nu o arăt cititorilor.

Cuvântul latin *anima* este cu $\text{\textasciit{A}}\omega$, așa cum susținea dl. Maiorescu.

Sau $\text{\textasciit{A}}\omega$ corespunde latinului *ventus* iar nu *anima*, după cum pretindea dl. Hasdeu.

Las această chestiune care poate să fie și de actualitate, filologilor de astăzi.

În aceste amintiri, nu rezolvirea problemelor într-un sens sau altul mă preocupă, ci atmosfera în care se discuta acum 30 de ani asemenea chestii, precum și psihologia stărei literare și critice de atunci.

*

„Junimea” literară, compusă din poeți, nuveliști, filosofi, istorici, nu se pasiona de chestii minuscule, de filologie comparată a limbilor indo-europene.

Cel mult câțiva dintre junimiști precum erau Lambrior, Xenopol și cu mine, cu totul la începutul acestor studii, ne interesam dacă, de fapt, dl. Burlă sau dl. Hasdeu are dreptate.

Dar era o parte înconjurătoare veselă, comică și câteodată chiar grotescă, care ne interesa, aproape ne pasiona pe toți.

Un articol filologic a d-lui Hasdeu contra lui Burlă era un mic scandal literar, care ne atrăgea cu toate polemicile picante și nesănătoase.

Mi-aduc aminte că aceste se petreceau cu câteva luni înainte de a pleca în străinătate. Dl. Hasdeu mă credea deja plecat; se înțelege că dl. Maiorescu, ministru de instrucție, era învinuit de un fel de favoritism, fiindcă trimetea în străinătate pe Lambrior și pe mine, membri ai „Junimei”.

Nu-i vorbă că dl. Maiorescu ca să scape de o asemenea acuzație hotărâse a trimite în același timp și doi tineri din București, combatanți în contra *Convorbirilor*, și pe răposatul G.Dem. Teodorescu și pe dl. Grigore Tocilescu.

Pe atunci, a trimite pe Lambrior – nu vorbesc de mine – ca bursier în străinătate era culmea favoritismului. Dovadă că, venind liberalii la putere, *Andrei Vizanti* interpelează pe Gheorghe Chițu, ministru de instrucție, cum mai suferă scandalul ca Lambrior și cu mine să continuăm a fi bursierii statului.

Răspunsurile lui Burlă ridicau scandalul literar la potență, căci acesta neavând flexibilitatea spiritului d-lui Hasdeu îl ataca pe acesta de-a dreptul pe întregul, fără înconjur, așa că galeria făcea mare haz de asemenea polemici între filologi.

*

Ziceam că dl. Hasdeu mă credea plecat deja din țară, dar rancunele sale mă urmăreau și peste frontieră. Între lucrurile displăcute pe care i le spune lui Burlă citim și următoarele:

Nu ne îndoim că ministrul actual al instrucției publice, precum a făcut cu dl. Gheorghe Panu, tot așa și pe dl. Vasile Burlă îl va trimite în străinătate ca să mai învețe carte.

Cum am spus mai sus, noi făceam mare haz de această luptă omerică între Burlă și dl. Hasdeu.

Și mi-aduc aminte că într-o seară la „Junimea”, înainte de a sosi Burlă, vorbind de replica d-lui Hasdeu, eu, care mă ocupam cu literatura italiană, am făcut oribilul calambur zicând cu privire la Burlă că dl. Hasdeu *si burlarsi di lui*¹.

*

După toate aparențele, Burlă mi s-a părut atunci că a avut dreptate în polemica cu dl. Hasdeu. Aveam impresia că acela era mai bine înarmat decât teribilul nostru adversar de la București.

Cu ce-l prinde Burlă pe dl. Hasdeu?

Cu nimic care pentru un filolog este foarte mare.

Dl. Hasdeu pretindea că *ἄω* provine din *vâ*.

Pentru un profan aceasta nu înseamnă nimic, pentru un filolog specialist însemna totul, însemna o dovadă de ignoranță a d-lui Hasdeu. Și ignoranța nu era în întregul cuvânt de două litere, ci în vocala *a*, și ignoranța nu era chiar în litera *a* întreagă, ci în litera *a* lung.

Burlă arăta că în epoca primitivă a monosilabismului limbei nu existau decât trei vocale *a*, *i*, *u*, însă tustrele scurte. Prin urmare, când dl. Hasdeu spunea că monosilabul *vâ* (cu *a* lung) este din acea epocă, atunci dovedea ignoranță.

Și exclama astfel:

Un filolog cât de puțin versat în filologia comparativă va ști că vocalele lungi, fie ele *gunificațiuni* sau *vridhdicațiuni*, nu sunt primitive, ci un rezultat a unui proces de dezvoltare care s-a întâmplat mult mai târziu în istoria limbei.

Am spus altă dată că studiile filologice nu se citeau la „Junimea”. Polemicile însă de tot soiul se citeau.

Când Burlă a venit și, ajungând la pasajul citat de mai sus, a rostit cuvintele de *gunificațiuni* și *vridhdicațiuni*, atunci un râs omeric a izbucnit în întreaga „Junime”, iar dl. Pogor a luat o pernă de canapea și a aruncat-o furios în Burlă.

— Mai citește încă o dată cele două cuvinte, l-au interpelat junimiștii râzând.

---

1. Își bate joc de el (it.).

Iar Burlă, foarte grav și cam indignat că fusese întrerupt în culmea anatemelor sale filologice în contra d-lui Hasdeu, răspunde:

— Aveți răbdare că am să vă rostesc și alte cuvinte de tehnică filologică.

Și atunci cu un glas indignat continuă astfel:

Dacă dl. Hasdeu se crede că cu *vâ* în care vocala *a* este lungă a ajuns până la origina primitivă a acestei radicale, atunci d-sa a probat prin aceasta în mod foarte evident că cunoștințele sale filologice nu ajung nici măcar până la *epoca aglutinativă* a limbei, și cu atâta mai puțin până la acel moment primordial din istoria dezvoltării spirituale a omului când s-a ivit pentru prima oară cele dintâi idei în creierii omenești și s-au încorporat în radicale.

— Asta e tot, ca vocabular filologic? întrebă din nou dl. Negruzzi ironic.

Burlă din ce în ce mai cu un surâs amar și disprețuitor răspunde:

— Dacă nu sunteți inițiați în știință, de ce nu o respectați măcar?

Și continuă în modul următor:

Radicala arică *ug* a trecut mai întâi prin *gunificațiune* în *aug*, apoi prin *metateza* vocalelor în *vag* (în loc de *uag*) și prin *amplificațiune* cu *s* în *vaks*, și în urmă, prin slăbirea vocalei primitive *a* în *e* și prin *amplificațiune* cu un *a* *protetic*, neorganic, în *afex*.

În urma citirii acestui pasaj „Junimea” se scoală în picioare ca un singur om și strigă:

— Destul, destul...

Burlă rămâne uimit și se uită în toate părțile.

Atunci, dl. Pogor îi zise:

— Ascultă, Burlă, nu te supăra, dar nu putem asculta mai departe dezvoltările filologice cu terminologia ta savantă, dar iartă-mă să-ți spun, barbară. Nu înțelegem nimic, publicul n-are să înțeleagă nici el nimic, poate singur Hasdeu, ca savant, are să te înțeleagă, însă...

— Nici Hasdeu n-are să mă înțeleagă, exclamă triumfal Burlă.

Atunci ilaritatea a luat proporții covârșitoare, cinci minute a ținut râsul.

Burlă, galben, înțelesese cât de ridiculă fusese întreruperea. Și după ce s-a mai restabilit liniștea, el zise:

— Cu d-voastră nu se poate discuta serios. Am voit să zic că nici Hasdeu n-are să înțeleagă *fiindcă este un ignorant*; dar cu d-voastră este chip de a vorbi?

Dl. Pogor cu un aer grav luă cuvântul și zise:

— D-lor, noi nu ne putem pronunța cine, dintre Burlă sau Hasdeu, are dreptate, judecând după deducțiile lor filologice. Este însă numai un singur mijloc pentru noi profanii, acela e următorul: să luăm critica lui Hasdeu și răspunsul lui Burlă. Care din aceste critici va cuprinde întrebuițarea de mai multe ori a cuvintelor *gunificațiuni, vridhdicațiuni, aglutinații, amplificatii, metateză, protetic* etc., acea critică e mai bună și autorul ei are dreptate.

— Apoi și pe acest teren tot eu îl bat pe Hasdeu.

Râsul nu mai avea sfârșit.

*

Răspunsul lui Burlă a avut ceva culminant ca ironie la adresa d-lui Hasdeu, un lucru bun de pus în comedie, petrecut între doi savanți filologi.

Ceea ce e particular în polemicile dintre filologi, sau dintre filologii mai din vechime, este că argumentele sunt totdeauna întovărășite de epitete displăcute adversarului, în care acela de „ignorant” nu este totdeauna cel mai tare, iar pentru profani, infinitesimal de mică chestia la care se reduce polemica, produce un haz deosebit. Așa este știința filologică, cel puțin în cea mai mare parte.

Toate științele sunt științi de detalii, e drept, dar acele detalii interesează, câteodată pasionează.

Așa, de exemplu, și istoricii se dispută pentru nimicuri, pentru o dată de mică importanță sau pentru un fapt obscur.

Dar istoricii au un câmp mult mai vast în legătură cu acțiunea omului în veacuri. Istoricii explică evenimentele, și când discuția este pentru asemenea chestii mari, ea este interesantă.

Un fenomen chimic, o aplicație nouă în fizică pot fi de o importanță incalculabilă, ele pot produce reforme în viața socială sau economică; toate științele cu aplicații sunt importante din acest punct de vedere.

Pe când filologia nu are decât foarte puțin raporturi cu acțiunea omului și nici unul cu lumea înconjurătoare.

Și atunci când vezi doi filologi că se ciupestă până la sânge ca doi cocoși, te întrebi: de ce această patimă și animozitate?

O mulțime de cerneală a curs și de o parte și de alta în polemica dintre dl. Hasdeu și Burlă, au fost replici și replici la triplice.

Dl. Hasdeu a scris o serie de articole în *Românul*, în *Columna lui Traian* și într-o revistă, nu-mi aduc aminte care.

Dl. Burlă a scris patru articole din care două ca răspuns la replica d-lui Hasdeu.

Și pentru ce toate aceste? Pentru a se tăgădui cum că *anima* derivă din $\alpha\omega$ grecesc.

Al doilea, pentru o virgulă pusă între *vâ* și *vâmi*, pentru *n* din *ventus* pe care dl. Hasdeu îl credea organic, iar Burlă îl credea eufonic.

Pentru atâta tot.

Vă puteți închipui de se poate scrie pentru asemenea lucruri o serie de articole!

Și aceasta nu era numai o chestie între dl. Hasdeu și Burlă. Întreaga filologie și toți iluștrii filologi erau împărțiți în două tabere asupra acestor chestii.

Dl. Hasdeu se baza pe autoritatea unora, dl. Burlă pe autoritatea celorlalți.

*

S-au petrecut lucruri nostime în aceste polemici, care nu se citeau la „Junimea”.

„Junimea” însă însărcinase pe vreo doi dintre noi ca să urmărim acele polemici și să aducem lucrurile picante și nostime la seratele ei.

Asemenea polemici „Junimea” le considera ca aproape să merite să fie trecute în dosarul caraghioslăcurilor „Junimei”, lucru care exaspera pe Burlă.

Să dau un exemplu. Îl dau fiindcă e foarte nostim.

În această polemică Curtius, filologul german din Leipzig, era cel care era supus la mai multă contribuție de amândoi adversarii.

Și atunci s-au întâmplat următoarele:

Dl. Hasdeu avea o ediție a gramaticii lui Curtius din anul 1852.

Cu această ediție în mână îi trage în cap lui Burlă o lovitură formidabilă, calificându-l de ignorant.

Dar Curtius scoate la 1875 o nouă ediție pe care Burlă o avea. Și atunci observă Burlă că Curtius își modificase părerea în spațiul de 23 de ani, susținând o altă derivație.

Burlă susținuse părerea lui Curtius din 1875, fără să spuie că a luat-o din Curtius.

Dl. Hasdeu combătuse acea părere cu autoritatea lui Curtius, ediția din 1852.

Iată deci pe Curtius-Hasdeu contra lui Curtius-Burlă. Însă dl. Hasdeu era în vădită stare de inferioritate, căci el combătea pe Curtius de la 1875 cu Curtius de la 1852.

De aci triumful lui Burlă și pățania d-lui Hasdeu.

Iată cum urmează Burlă:

Însă aceasta s-a întâmplat la anul 1852. De atunci înapoi filologia comparativă a progresat cu pași uriași, și Curtius, celebrul filolog german din Leipzig, ținând cont de progresul filologiei, și-a cunoscut greșeala și astăzi, după 23 de ani, n-o mai comite, precum face autoritatea filologiei comparative din București. Sau poate crede dl. Hasdeu că Curtius de la 1852 înapoi a regresat, și prin urmare ceea ce scria el înainte de 23 de ani este mai exact decât aceea ce scrie el astăzi?

Acesta a fost cel mai mare triumf pe care Burlă l-a repurtat pe câmpul luptelor filologice.

Burlă se lăuda cu această victorie mai mult decât orice mare cuceritor cu bătăliile câștigate.

Pentru Burlă, faptul că dl. Hasdeu a combătut pe Curtius ediția de la 1875 cu Curtius ediția de la 1852 era considerat mai mare decât victoriile de la Iena, Austerlitz, Wagram pentru Napoleon I.

Și nu era ocazie în care să nu amintească această mare întâmplare atât la „Junimea” cât și în oraș.

Mult timp noi i-am organizat lui Burlă ceea ce numește franțuzul *une scie*¹.

Cum intră Burlă, unul din noi, luând un aer serios, zicea:

— Burlă, ia spune-ne cum s-a întâmplat istoria păcălelei lui Hasdeu cu Curtius?

Burlă, voios și cu mare complezență, începea să facă istoria pe larg, iar noi, abia stăpânindu-ne de râs, aveam aerul că-l ascultam cu mare atenție.

La a doua ședință lui Burlă i se făcea aceeași întrebare de un altul. El, foarte serios, reîncepea istoria.

La a treia ședință, același lucru se repeta.

Și lucru curios. Burlă așa de bine se deprinsese cu istorisirea, încât o repeta identic parcă ar fi cetit-o pe o carte.

1. Plictiseală, sâcăială (fr).

Altă dată, noi am exprimat dorința ca să ne aducă amândouă edițiile lui Curtius pentru ca să vedem și noi comedia aceasta.

Burlă, care era de o poștă departe de a bănuî că este o farsă, la ședința viitoare l-am văzut intrând cu cele două volume a lui Curtius și cu mare curiozitate ne-a făcut să pipăim aproape cu degetul deosebirea, întocmai cum apostolul Toma necredinciosul voia să pipăie rănilor lui Christos.

În sfârșit, cu mare ce, nu știu cine și-a făcut pomană din Burlă de i-a spus că noi ne batem joc de dânsul.

Și într-o seară, când Pompilie și-a permis ca să-l roage să mai spuie o dată istoria celor două ediții a lui Curtius și păcăleala d-lui Hasdeu, Burlă s-a supărat și ne-a zis:

— Sunteți niște caraghioși, care nu știți nimic în filologia comparativă, căci dacă ați ști ceva nu a-ți îndrăzni măcar să glumiți pe tema ei.

În zadar am luat noi aere foarte grave și am jurat pe toți zeii Olimpului că nici nu ne-a trecut prin minte ca să batjocorim singura știință cu care epoca modernă se poate fâli, știința recunoscută de Aristot și de Tertulian și ceilalți.

Burlă a rămas mut, păstrându-și aerul său posomorât și indignat.

Atunci noi am modificat farsa, ceea ce a înfuriat și mai tare pe Burlă.

În adevăr, Pogor mult timp încă când vedea pe Burlă intrând, adresându-se la noi zicea:

— Mă rog, care dintre voi poate să-mi istorisească întâmplarea cu Curtius și cu Hasdeu?

Atunci, unul din noi, uitându-se întâi cu sfială la Burlă, răspundea:

— Dacă-mi dă voie Burlă, pot s-o istorisesc și eu.

Burlă furios replica:

— Puteți să faceți toate caraghioslăcurile, eu nici voiesc s-ascult.

— Dacă te supără istorisirea, o voi face-o încet și într-un cerc mic.

Și atunci cinci-șase ne retrăgeam într-un colț, unul din noi avea aerul că spune ceva fără să spuie însă nimic, ceilalți aveau aerul de a fi atenți, dădeau semne când de ilaritate, când de admirație, uitându-se la Burlă, iar acesta devenea câteodată așa de furios încât își lua pălăria și pleca.

Numai când am văzut că gluma îl supără prea tare pe Burlă, atunci am încetat și noi. Totuși din când în când îi făceam câte o mică și îndepărtată aluzie la istoria cu Curtius.

Această glumă ne-a deșteptat interesul de a urmări polemica ca să vedem ce ghidușii am mai putea inventa, și am găsit multe lucruri hazlii, foarte hazlii.

Între 1874 și 1880 desigur că personalitatea literară, istorică, și științifică, cea care domina, pentru grosul publicului, întreaga activitate intelectuală a țării era dl. Hasdeu.

Poet și literat, dovadă fără a număra alte romanuri și nuvele, ci e destul să citez pe *Ioan-Vodă cel Cumplit*¹, istoric fără de pereche în ochii publicului, la care opera sa principală *Istoria critică a românilor* smulgea admirația aproape unanimă, iată că îl vedem imediat filolog cu zbor înalt și măreț, făcând prin scrierile sale să lase pe vulgul profan cu gura căscată de minunățiile pe care i le arăta autorul.

Era un strigăt general de slăvire, de entuziasm.

Și se știe, în genere, cum se fac asemenea reputații.

În genere, reputația celor mai mari savanți și oameni de știință nu o face publicul ales, cunoscător și apreciator. Nu. Oamenii serioși când laudă pe un om de talent și îi admiră operele nu-l laudă cu fraze umflate, cu exagerări ditirambice, ridicând până în nori inteligența, cunoștințele vaste, geniul savantului.

Aprecierile lor favorabile nu trec peste un cerc oarecare relativ restrâns.

Cine stabilește reputația de mari scriitori, de genii, a cutărui sau cutărui? Vulgul profan, necunoscătorii, acei care nu citesc operele autorului, sau dacă le citesc nu le înțeleg, dar pe care le-au auzit lăudându-le, își fac din ele un fel de cult superstițios, atribuie autorului tot felul de minunății, stârnesc anecdote miraculoase, povestesc fapte supranaturale în domeniul științei inventate de autorul de care este vorba, comunică din om în om o legendă de știință vastă și inepuizabilă a savantului în chestie, așa că într-un moment dat reputația cuiva se vede stabilită nu pe baze solide, ci pe fantazii și pe povestiri cu caracter miraculos.

Notați un lucru: în toată această vâlvă împrejurul numelui unui om, nu poate fi chestie dacă reputația se poate susține sau nu, cercetată de aproape.

Eu voiesc să arăt numai modul cum se formează reputațiile în unele momente sociale.

Sunt savanți cari merită o asemenea reputație, alții care nu o merită.

---

1. În text, dintr-o eroare, autorul notează *Despot Vodă* (n.ed.).

De multe ori publicul amestecă pe cei întâi cu ceilalți, dându-le indiferent tributul lor de admirație cu aceeași facilități, căci, cum am spus, reputația marelui public nu se stabilește pe nimic serios și durabil.

*

Ei bine, în anii 1874-1880, cam de o asemenea reputație se bucura dl. Hasdeu.

Cu drept sau fără drept, este o altă chestie; eu înclin și astăzi a crede că mai mult cu drept, față de talentul extraordinar și cunoștințele vaste pe care le acumulase, trebuie să o spun, cu precipitare și fără discernământ.

Dl. Hasdeu ne ducea în acel timp din minune în minune. Este drept că avea talentul de a prezenta toate cercetările sale în mod aproape miraculos. De la dramă trecea la istorie, de la istorie la filologie. Inteligență vie și de spirit, era teribil în polemicile sale, era proverbial pentru farsele și fetele ce juca adversarilor.

*

În mijlocul acestei atmosfere de entuziasm înflăcărat, numai „Junimea” își păstra sângele rece și numai *Convorbirile literare* era revista care îndrăznește să critice pe dl. Hasdeu.

Avea „Junimea” dreptate față cu dl. Hasdeu? În cea mai mare parte da.

Recunosc că „Junimea” și *Convorbirile literare* au fost de multe ori nedrepte față cu dl. Hasdeu și că dl. Maiorescu – nu mai vorbesc de dl. Carp – n-a voit să-i cunoască adevărata valoare.

Dar în afară de aceste parțiale nedreptăți, încolo și astăzi sunt convins că „Junimea” a arătat maturitate literară și științifică când nu s-a unit cu strigătorii și admiratorii d-lui Hasdeu, ca să-l ridice în naltul cerului, și că, în cea mai mare parte, în imensa majoritate a cazurilor, „Junimea” a avut dreptate în criticele sale de tot felul în contra d-lui Hasdeu.

*

Dar pe atunci noi eram considerați ca niște invidioși, care ne întunecă gloria d-lui Hasdeu, și că lătrăm ca câțele sau cârtim ca babele.

Criticile noastre nu erau citite. Cine să citească critici în contra d-lui Hasdeu, omul universal, talentul talentelor, acel care a fost în stare să îmbrățișeze un triplu câmp vast de activitate intelectuală?

Publicul când auzea de criticele de la *Convorbiri literare* ridica din umeri și râdea.

Ce poate să scrie un Panu asupra *Istoriei critice a românilor* a d-lui Hasdeu? Ce poate să priceapă un Burlă în înălțimile vertiginoase a filologiei comparative, filologie a cărei secrete numai dl. Hasdeu fusese în stare să le pătrundă?

Iar când dl. Hasdeu binevoia să se scoboare dintre zeii nemuritori pe pământ și să ia condeiul ca să răspundă, își poate cineva închipui cum fiecare cuvânt era o revelație și cum fiecare mușcătură, fie chiar trivială, era o trăsătură de spirit.

Așa se explică pentru ce dl. Hasdeu ne trata pe noi, de la „Junimea”, cu un suveran dispreț, începând cu dl. Maiorescu, pentru care avea un fel de compătimire, cred, prefăcută, ca pentru un dascălaș, cel mult având un izvorăș mic de talent de critică.

De ceilalți nici vorbă.

*

Am vorbit în cursul acestor amintiri de criticele mele în contra d-lui Hasdeu. Sunt lucruri în opera d-sale așa de puțin dovedite, atât de mult riscate, încât nu era nevoie pentru a le pune în evidență de un om matur cu cunoștinți întinse și de talent.

Până în momentul în care am ajuns, am arătat polemica d-lui Hasdeu cu Burlă, apropo de încercările filologice a d-lui Maiorescu.

Vădit că Burlă a avut dreptate și că necunoscutul Burlă l-a prins pe giganticul d. Hasdeu cu o mulțime de neexactități și cu o mulțime de lipsuri de științi, într-o știință de detalii și de rigurozitate metodică ca aceea a filologiei.

Burlă îi spune d-lui Hasdeu o mulțime de lucruri foarte displace, pe care le documentează și la care dl. Hasdeu nu poate răspunde decât prin marea supleță a spiritului său și prin multele resurse a ironiei sale.

Polemica ajunge câteodată a fi absolut ordinară.

Așa, am spus că apropo de *n*, dacă este organic sau simplu eufonic în anume cazuri, a avut loc o polemică violentă între cei doi filologi, în care s-a discutat până și ce însemnează nazelizare, amândoi combatanții înțelegând cu totul altceva prin acest cuvânt de altminterlea destul de definit în filologie.

În sfârșit, dl. Hasdeu, după o mulțime de argumente, îl acuză cu răutate pe Burlă că acela contestă „nasului proprietatea de a fi nas în orice ocaziune”.

Ia să vedeți cu ce fel de glumă trivială îi răspunde Burlă:

Însă această îngrijire este cu totul de prisos. Eu contest numai nasului filologic proprietatea de a fi tot acel nas în orice ocaziune: și aceasta o fac nu pentru că ar fi o descoperire a mea proprie, ci pentru că o pretind toți ceilalți filologi, cari sunt demni de a purta acest nume. În privința nasului material însă poate face dl. Hasdeu cu dânsul ce va voi, fără ca să se teamă că-i voi contesta proprietatea de a fi nas în orice pozițiune.

Vorbeam mai sus de noua evoluțiune în ocupațiile d-lui Hasdeu.

Cum s-a făcut acea evoluție, nu pot să știu, neavând pe atunci nici un contact, noi, cei de la „Junimea”, cu dl. Hasdeu.

Desigur că adepții de pe atunci a ilustrului savant pot să știe acest lucru, care, psihologicește, ar fi foarte interesant de știut în viața unui om ca dl. Hasdeu.

De altminterlea lucru se poate explica în temă generală.

Un om care a abordat toate genurile literare și multe științifice nu e de mirare ca să sară de la istorie la filologie, după cum sărise de la *Aghiuță*, o revistă umoristică, la *Ioan-Vodă cel Cumplit*¹.

Astăzi, filologia fiind o știință cu totul specială, iar istoria fiind o știință generală vastă, eu nu cunosc caz ca un filolog să fie și istoric de profesiune, nici ca un istoric să fie filolog, bineînțeles în punctele în care aceste două științe n-au nici un contact, cum a fost cazul d-lui Hasdeu.

*

Am fost totdeauna de părere că pentru un istoric român care s-ar ocupa de viața noastră până pe la jumătatea veacului al XVII-lea, studiul limbelor slavone îi este absolut indispensabil, tot așa de indispensabil cum este limba latină pentru studiul țărilor care veacuri întregi s-au servit de limba latină ca limbă oficială.

Dar pentru un istoric de profesiune, afundarea în studiul principiilor de filologie comparată nu văd necesitatea, și acesta era cazul d-lui Hasdeu.

---

1. Eroarea cu *Despot Vodă* a lui Alecsandri, amintită mai înainte, se repetă și de astă dată (n.ed.).

Ce legătură era între stabilirea genealogiei dinastiei Basarabilor și Mușaiilor și între studiul limbei sanscrite? Întrucât studiul originii comune a limbilor indo-europene poate servi la istoria noastră a românilor?

Și când am văzut că dl. Hasdeu se aruncă cu impetuozitatea sa obicinuită în asemenea studii, atunci noi, de la „Junimea”, ne-am zis că neastâmpăratul savant a pus cruce definitivă asupra ocupațiilor sale istorice.

Și am început a-l urmări cu interes, cu o mare doză de neîncredere și cu un mic colț de răutate.

Ne ziceam, și de multe ori am discutat această chestie la „Junimea”: De unde și până unde dl. Hasdeu filolog cu zbor indo-european?

În special eu aveam oarecare idei generale de filologie comparată. Cum am arătat în cursul acestor amintiri, îmi comandasem și mă ocupasem de aceste chestii; afară de Ditz, Pictet, Bopp și alții, mă mai vârașem în oarecare gramatici pe baze filologice cum începuseră a fi pe atunci, așa că îmi dădeam seamă și de vastitatea materiei precum, mai cu seamă, de dificultatea de a aborda studii și cercetări, dacă nu te specializezi complet în această materie.

Din ceea ce citisem și eu care mă ocupasem chiar destul de serios, nu-mi rămăsese decât idei generale, și pe urmă pusesem punct acestor ocupații. Căci unui om care voiește a trece de om cult îi trebuie ca să aibă idei generale în toate, și nu luate din alte cărți cu caracter general, ci din studiul specialiștilor.

Așa, de exemplu, pe atunci era la modă Max Müller, mai cu seamă cu cartea sa *La science du langage*. Un filolog reputat era Littré. Dar acești doi sintetizau mai mult rezultatele cercetărilor specialiștilor, și numai din când în când veneau cu cercetări personale.

Pentru mine, pe atunci, Max Müller și Pictet mă interesau mai mult decât toți ceilalți filologi pentru că cel întâi era poetic, deducerile lui sunt frumoase însă hazardate și nu e problemă grea cu privire la explicația formei religiilor, a mitologiei antice, a unității de Dumnezeu la evrei etc. pe care să nu o fi abordat și rezolvit.

Pictet mă interesa fiindcă încerca să reconstituie viața, familia, cultura și credințele vechilor arieni, dintr-un număr de cuvinte foarte restrânse, care se găsesc comune în limba sanscrită, în persană, latină, celtică, germană, slavă etc.

Vă puteţi închipui că cu cât aceşti doi autori erau mai interesaţi la citit, cu cât deschideau orizonturi mai vaste curiozităţii, cu atâta cercetările lor şi, mai cu seamă, soluţiile lor sunt mai de pus la carantină.

Din contra, cu cât cercetările filologilor germani, aride, cu orizont îngust şi cu deducţii mici, fără aruncături de aripi în aer, nu puteau interesa pe cititorul profan, cu atât mai mult ele constituie un adevărat cult pentru filologii specialişti.

*

Cunoscând natura şi inteligenţa d-lui Hasdeu, nouă, de la „Junimea”, nu ne-a fost greu ca să înţelegem de la început pentru ce dl. Hasdeu a adoptat felul filologiei lui Max Müller şi nu s-a confinat numai în deducţii aride de pură filologie.

Un spirit neastâmpărat ca al d-lui Hasdeu, spirit făcut pentru generalizări şi sinteză, iar nu pentru detaieri şi analiză, nu putea să ia altă cale.

Şi atunci ne-am trezit cu cercetări de filologie comparată asupra originii agriculturii la români, asupra originii păstoriei la români, asupra originii viniculturii etc., etc.

Întocmai ca Pictet şi ca Max Müller, dl. Hasdeu, aruncându-se în descoperirea civilizaţiei vechi prin cercetări etimologice, cerca să reconstituie viaţa noastră veche, absolut veche, prin câteva origini de cuvinte, căutând ca la elementul latin cunoscut ca având o influenţă decisivă în acele origini să mai stabilească influenţa şi a altor origini istorice, influenţa dacică, tracică etc.

Cu alte cuvinte, ceea ce se ştia sau se bănuia numai în mod general, fiindcă istoriceşte se ştia că pe acest loc a fost un popor, dacii, pe care i-au cucerit romanii, iar dincolo de Dunăre populaţii care purtau numele generic de traci, dl. Hasdeu, cu 40-50 de cuvinte în mână, venea şi ne zicea: iată urme palpabile de influenţă dacică, tracică şi aşa mai departe.

*

Aici mărturisesc că dl. Hasdeu făcea tot operă istorică, dar nu atât de istoric român cum o făcuse în *Istoria critică a românilor*, ci de istoric al istoriei civilizaţiei universale.

Cercetările sale etimologice pe care le intitula cu mândrie *Principii de filologie comparativă* interesau lumea savantă din Europa,

care imediat a început a urmări cercetările d-lui Hasdeu și a se ocupa de dânsule, între care savanții germani precum profesorul Schuchardt, cunoscutul filolog de la Universitatea din Halle.

Căci în filologia comparativă a limbilor indo-europene, dl. Hasdeu aducea un element nou, elementul dacic și tracic, popoare care desigur au aparținut tulpinei indo-europene.

Prin această parte, cercetările d-lui Hasdeu luau un caracter general și chiar european. Noi ceștelalți, de la „Junimea”, rămâneam niște simpli pigmei, ocupați cu mici cercetări ale unui popor mititel. Dl. Maiorescu cel mult se hazarda ca să facă filologie pe baza limbilor neolatine, iar dacă Burlă se hazarda ca să intre în imperiul filologiei indo-europene sau indo-germane, cum o numea el sub influența filologilor germani, studiile sale n-aveau un caracter general și nici nu puteau să aibă un răsunet în țară.

Fără voia d-sale, dl. Hasdeu ne juca nouă de la „Junimea” o farsă, aș putea să zic a treia farsă.

Aruncându-se în cercetări de asemenea natură care treceau mai presus de capetele noastre, d-sa avea aerul să ne zică:

— Acum, dacă vă dă mâna, poftiți de mă criticați.

În adevăr, nici chiar Burlă nu era pe deplin pregătit ca să controleze pe dl. Hasdeu, căci acesta avea superioritatea de a cunoaște și limbile slavice, pe care le utiliza în cercetările sale. Cel mai frecvent argument de deducție al d-lui Hasdeu, după cum voi arăta îndată, pentru a susține că un cuvânt oarecare este de origine dacă, era afirmarea că acel cuvânt nu se găsește la nici un popor slav.

Ei, cum era cu putință să-l controlăm de vreme ce nici unul nu știam limbile slavice?

De asemenea, nici savanții germani nu știau acele limbi afară de cei austriaci.

Dar este un Dumnezeu pentru toate cauzele bune. *Convorbirile* nu puteau să rămâie rușinate față cu provocarea d-lui Hasdeu pe terenul filologic.

Acel Dumnezeu s-a arătat în această ocazie sub forma cunoscutului filolog român Cihac.

Cine era dl. Cihac? Toată lumea cultă știe.

Era un român din Moldova stabilit la Lipsca, singurul pe atunci versat în știința filologică. Scosese la iveală un dicționar de elemente latine și străine în limba română, în mic, un fel de *dicționar Littré*, unde se cerceta originea cuvintelor din limba română după metoda filologică.

Dl. Hasdeu în studiile sale se legase și de dl. Cihac. Altmintrelea poate acest savant care trăia retras, departe de polemicile din țară, nu s-ar fi amestecat.

Dar dl. Hasdeu, cum am zis, i-a atacat o mulțime de deducții filologice. Dl. Hasdeu făcea prea mare zgomot cu descoperirile sale filologice pe care, cum am arătat, a căutat să le treacă și peste frontieră.

Dl. Cihac a fost obligat ca să se ocupe de acele descoperiri; și la ce revistă putea să se adreseze ca să răspundă d-lui Hasdeu?

Convorbirile literare erau natural designate pentru aceasta.

Și atunci, într-o seară, dl. Negruzzi vine cu un articol al d-lui Cihac intitulat: *Câteva cercetări etimologice*.

*

Am spus că articolele de filologie nu se citeau la „Junimea”, se considerau prea indigeste, mai ales când veneau de la Burlă sau de la un alt membru al „Junimei”.

Un articol însă de dl. Cihac, care avea o reputație europeană, era cu totul altceva, mai ales când el era îndreptat în contra deducțiilor filologice ale d-lui Hasdeu, dușmanul neîmpăcat al „Junimei”.

Întâi i-am ascultat cetirea cu deferența datorită penei unui om cu autoritate, pe urmă însă articolul a început a ne interesa prin el însuși, și dacă dl. Cihac ar fi pus pe lângă fond și mai multă sare, el ar fi stârnit chiar entuziasmul „Junimei”.

Dar filolog până în vârful unghiilor, dl. Cihac se mărginea într-un stil simplu, cu foarte puține răutăți și foarte cuviincios, să critice descoperirile d-lui Hasdeu în incursiunile sale în limba dacică, și erorile d-lui Hasdeu ni s-au părut, nouă cel puțin, așa de vădite, încât ele au atras aprobarea foarte caldă a întregii societăți.

*

Lucru fiind încă și acuma interesant, voi insista puțin.

Mai întâi, de la început dl. Hasdeu pune ca temelie a cercetărilor sale niște premise care puteau să-l rătăcească cu ușurință.

Limba dacică este absolut necunoscută; afară de câteva nume proprii, care nu se știe dacă și ele sunt dacice, încolo nu a rămas nimic ca limbă de la acest popor.

Cu ajutorul științei limbilor indo-europene nu poți descoperi o limbă din aceeași stirpă, care a dispărut cu desăvârșire. Prin urmare e greu, având un cuvânt în limba sanscrită și în celelalte limbi europene, să poți reconstitui cam cum acel cuvânt ar fi trebuit să fie în limba dacică.

E o metodă absolut îndrăzneță și riscată pe care nici un savant n-a îndrăznit s-o întrebuințeze.

De aceea și dl. Hasdeu n-a prea recurs la dânsa, măcar că-și arăta pe ici pe colo predilecția d-sale.

D-sa a adoptat o altă metodă tot așa de riscată.

Dl. Hasdeu începe a pune trei criterii *solide pentru recunoașterea vorbelor dacice în limba română* și anume: orice cuvânt este dacic dacă îndeplinește următoarele trei condiții fundamentale:

- 1) Când cuvântul nu este latin.
- 2) Când nu s-a putut împrumuta de la nimeni dintre vecini.
- 3) Când n-a existat nici într-o limbă de ale diverselor popoare câte au cucerit succesivaminte România în veacul de mijloc.

Vă puteți închipui la ce rezultate puțin serioase se poate ajunge cu oarecare fantazie. Căci această metodă presupune o profundă și amănunțită cunoștință, nu numai de limbi care se pot studia și cunoaște, dar de limbi care au dispărut sau care s-au transformat, astfel încât este cu neputință a lua rămășițele lor drept o bază solidă de cercetări filologice.

În adevăr, una din condiții se putea îndeplini, este pentru un savant foarte posibil ca să constate că un cuvânt oarecare din limba românească nu are origină latină.

E foarte cu greu, dar mai la urmă e posibil de stabilit dacă un cuvânt din limba română a fost sau nu a fost împrumutat de la vecinii care ne înconjoară.

Zic că e foarte greu, fiindcă nu avem numai vecini de aceeași limbă, ci slavi cu o mulțime de dialecte care s-au modificat în cursul veacurilor, apoi unguri, germani, apoi turci, apoi tătari etc., etc.

Ca aceasta a doua condiție să poată fi îndeplinită, trebuie ca un filolog să cunoască în perfecție limbile vecinilor noștri în cursul veacurilor, lucru la care nici dl. Hasdeu nu era în situație ca să răspundă.

Dar fie, să admit că și acest lucru se poate.

Mă întreb însă cum e cu putință cuiva ca să fie în stare a corespunde la a treia condiție fundamentală, adică să cunoască limba diverselor popoare care au cutreierat Europa în veacul de mijloc, popoare de toate originile și de toate rasele, începând cu slavi, cu germani, cu rasele fino-tartare, reprezentate prin mai multe popoare etc., etc.?

Și nefiind nimeni în stare de a cunoaște limba vorbită într-un moment dat a acelor popoare, fiindcă pentru unele au rămas urme puține, pentru altele deloc, atunci mă întreb cum îi era cu putință d-lui Hasdeu ca să îndeplinească această condiție?

Și atunci premisele pe care singur le stabilea nefiindu-i posibil de a le îndeplini, rezultatul cercetărilor nu putea să fie deloc descoperirea limbei dacice, căci, mai repet, o limbă nu se descoperă prin deducții ci prin găsirea urmelor ei, ceea ce nu era cazul.

Dl. Cihac o ia încetișor în polemica d-sale cu dl. Hasdeu.

Dl. Hasdeu descoperă și mustră în operele sale în care se ocupă cu predilecție de etimologie, cu un ton cam hotărâtor, greșelile făcute, după d-nealui, de unii și alți păcătoși muritori.

Apoi începe.

Cum am spus, dl. Hasdeu în cercetările sale descoperise o mulțime de cuvinte dacice precum: *stejar*, *parolari*, *țarină*, *malai*, *struguri*, *ravac*, aceste cu privire la agricultură și la vinicultură.

Și lucru curios. După regula care o stabilise d-sa, numai când n-ar fi găsit cuvântul într-o limbă vecină, străină, ar mai fi fost îndreptățit ca să-l facă curat dacic. Curiosul era însă că toate aceste cuvinte existau în limbile popoarelor care ne înconjură și cu toate astea dl. Hasdeu le nesocotea și, sărind câteva mii de ani, le dă origină dacică.

Dl. Cihac începea prin a face reflexia următoare: o origină curat dacică a vreunui cuvânt este încă până acuma cel puțin o problemă de dezlegat.

Apoi cu foarte mare modestie găsea că cuvântul *stejer* este același cuvânt cu *stejar*, copacul, și au o origină comună din vechea limbă slavonă.

Același lucru cu cuvântul *malai*, mei, porumb, un cuvânt pur slav.

*

O filologie nostimă a d-lui Hasdeu e a cuvântului *ravac*, mustul care se scurge fără a fi călcat.

Acest cuvânt dă ocazie d-lui Hasdeu de dezvoltări savante și complicate filologice. Îl găsește, ce e drept, la sârbi, dar susține că sârbii l-au luat de la români. Deci iată un cuvânt care nu se găsește în nici o limbă modernă. Prin urmare, origina dacică a acestui cuvânt nu mai face nici o îndoială pentru dl. Hasdeu.

Dl. Cihac, cu o modestie în adevăr creștină, fără a căuta așa de departe origina acestui cuvânt, găsește că în turcește există cuvântul care însemnează miere lichidă, miere care curge.

Vă puteți închipui ce haz am făcut noi de etimologiile savante ale d-lui Hasdeu, pe care d-l Cihac nici nu le dovedea că sunt de curată fantazie, de vreme ce cuvintele pe care le descoperea ca fiind dacice erau cuvinte sau slavice sau turcești sau, lucru mai surprinzător, cuvinte de origină latină!

*

Conceptiile aprioristice totdeauna au jucat multe feste savanților. Și una din științele în care fantazia poate să joace mare rol este filologia, împreună cu toate acele care se ocupă de cercetări arheologice, numismatice și așa mai departe.

Cine nu știe că astăzi este o industrie întreagă a vaserelor așa-numite vechi, a monezilor milenare, a tezaurelor din timpul sciților?

Sunt fabrici clandestine care se ocupă cu fabricarea de vase în stil vechi, cu imitații de monede și cu alte rămășițe arheologice.

Savanții, în dorul de a descoperi, cad orbește în cursa șarlatanilor și nu numai că se lasă a fi exploatați bănește, dar se fac chiar de râs, discreditând știința pe care o reprezintă.

Sunt unele păcălituri clasice, care au făcut epocă.

Acuma câțiva ani Academiei din Berlin i se supusese o medalie de aur cu literile șterse, găsită la Neapole, iar descoperitorul dovedea cu un volum întreg, scris și publicat, că acea medalie datează din timpul tiranilor greci, care ocupase sudul Italiei mult înainte de înființarea Romei; savantul fixa epoca și preciza chiar numele tiranului. Academia i-a făcut omagii pentru această descoperire, iar gazetele nemțești au ridicat în nouri profunditatea

cercetărilor spiritului german, aruncând cu această ocazie câteva săgeți asupra spiritului superficial și ușor a savanților francezi.

De atunci nu ieșea o carte germană care să nu înceapă prin cuvintele: numismatica este o știință germană.

Ce se întâmplă? Nu trecură doi ani sau trei de când Academia din Berlin consacraseră descoperirea savantului cel cu medalie și se dovedea clar ca lumina zilei că acea medalie data de la ocupațiunea Italiei de Bonaparte, iar un numismat francez arată încă un exemplar identic pe care se pot vedea foarte lisibil inscripția și data chiar.

Venise de astă dată rândul savanților francezi ca să râdă de păcălitură, iar Academia din Berlin n-a mai zis nici un cuvânt.

Asemenea păcălituri au devenit astăzi frecvente. Ele au fost utilizate cu mult haz pe scenă.

Labiche, mi se pare, în scena sa *La Leçon de grammaire* – nu-mi aduc aminte bine – a făcut să râdă două generații cu următoarea temă nostimă:

O servitoare foarte neghibace strica farfuriile și altă veselă, mai în toate zilele. Ca să nu fie nevoită să plătească stricăciunile, se înțelesese cu feciorul și îngropau în fundul grădinei destul de adânc rămășițele și hârburile.

Stăpânul era un savant arheolog, ocupat cu tot felul de descoperiri în această știință așa de pozitivă. Trece câțva timp și un glumeț care-i exploata slăbiciunea, căci după oarecare date ce are, el crede că pe locul grădinei a trebuit să fie o parte din forul roman.

Savantul începe a face săpături și la un metru adâncime dă peste niște vase stricate și hârburi.

Era să înnebunească de bucurie. Desigur că dăduse peste poterie¹ romană.

Vasăzică romanii aveau și ei farfurii de porțelană fină, mai fină decât poteria modernă cu care seamănă ca două picături de apă. Iată o descoperire care are să-l stabilească pentru totdeauna în lumea învățată; nimeni până acum nu dăduse peste specimene de poterie care să vorbească prin ea însăși; fiecărui hârb îi puse un nume latin, adăugându-și numele său propriu.

Ce se întâmplă: servitoarea stricase și oarecare vas foarte necesar în odaia de culcare și îl ascunsese în pământ. Aceasta era prea mult.

---

1. Ceramică (fr.).

Savantul știa până atunci că romanii nu se serveau de asemenea vas indispensabil la moderni. Ce să fie acel vas? se întreba. La ce servea strămoșilor? Ce nume să-i dea? O idee genială îi trecu prin cap, el îl botează cu numele de *lacrimator*!

*

În filologie, care este o știință de deducție pe temă de cuvinte iar nu de lucruri, este greu ca să prinzi pe un filolog în cazuri de asemenea flagrante delict. Dar și ea face multe surprinderi savanților. Așa îți vine în minte o deducție filologică, te gândești la dânsa și cu cât te gândești cu atât ea îți pare mai sigură, este întocmai ca un cui, cu cât îl bați cu atât intră mai tare în părete, lucru la caracterul siguranței absolute, nu te mai gândești la nici o altă posibilitate etimologică, îl prezinți publicului cu siguranța cam provocătoare pentru ceilalți bieți filologi care n-au avut pătrunderea să găsească un lucru așa de sigur.

Așa s-a întâmplat d-lui Hasdeu, de exemplu cu cuvântul *ravac*. D-sa îl găsește la sârbi, dar numai la sârbi, nu și în celelalte limbi slave. Prin urmare, nefiind cuvântul decât numai la români, trebuie să fie o moștenire de la daci.

Călăuzit de această idee, se repede imediat la dialectul albanez unde găsește un cuvânt *rruvan*, viță, apoi mai găsește genealogia cuvântului în tracicul *rav*, a geme. Apoi dl. Hasdeu zice, de vreme ce cuvântul *rav* înseamnă a geme, cel care geme și *plânge*, iar ideea de a plânge deșteaptă pe cealaltă de *a curge*, iar ideea de a curge naște noțiunea de *umed*.

Iată deci cuvântul românesc *ravac*, must care curge, derivând în linie dreaptă de la daci.

Ei? Cum să combați o asemenea etimologie? Imposibil pe calea deducției etimologice în care există așa de mult arbitrar și fantazie.

Iată-l pe dl. Hasdeu inexpugnabil în deducția cuvântului *ravac*, când... dl. Cihac găsește în limba turcească cuvântul *ravac* aieva, cu semnificația aproape a cuvântului nostru, și *toată clădirea savantă a d-lui Hasdeu cade la pământ cu dacismul ei cu tot*.

Cazul d-lui Hasdeu cu pretinsa descoperire a limbei dacice este destul de interesant încât trebuie să mai insist asupra lui.

Dacii, poporul care locuia când legiunile romane au cucerit aceste părți, au jucat mare rol în timpurile moderne în preocuparea noastră, un fel de rol de nălucă, un spirit ca toate spiritele,

invizibil, dar pe care superstițioșii când îl văd aieveja, când el dispăre ca prin farmec.

Așa am avut, la sfârșitul veacului al XVIII-lea și la începutul celui al XIX-lea, nevoie ca dacii să nu fi lăsat nici o urmă în limba, tradiția și istoria noastră, aveam nevoie să fim romani, curați romani, un interes pur politic în scop de a ne putea apăra mai bine pământul și naționalitatea.

Și atunci noi, prin istoricii noștri autorizați, am fabricat și o teorie ad-hoc, după care Traian cucerind Dacia a stârpit până și pe cel din urmă dac și a dat spre locuire legiunilor și coloniilor romane un pământ pustiu, unde nu se afla o ființă vie.

Cu dacii a căror istorie e problematică am putut uza în mod așa de sumar.

Dar cu popoarele care au venit peste noi, după ce am ocupat Dacia prin cucerire, nu puteam să procedăm tot astfel. Goții, slavii, hunii, tătarii etc. sunt popoare de care istoricii contimporani vorbesc pe lung și pe larg, nu-i poți suprima cu o trăsătură de condeiu de pe pământul Daciei.

Și atunci am inventat o teorie naivă prin simplitatea ei.

N-am negat faptul, dar am negat contactul nostru cu acele popoare, printr-un subterfugiu adorabil: am susținut că acele popoare în trecerea lor au locuit la câmp, iar noi cu toții am stat închiși în munți.

Astfel am scăpat puritatea rasei noastre de descendenți direcți și nemestecați ai romanilor.

Cu moravurile și tradițiile poporului eram în largul nostru, era destul să afirmăm că ele sunt toate romane, discuția era închisă.

Cu limba, puriștii noștri au întâmpinat mai multe dificultăți, căci vădit că și ei recunoșteau *in petto* că limba noastră conține o mulțime de cuvinte străine.

Neputând ataca drept în față această chestie, ei au căutat să o înconjure. Așa filologii noștri de pe atunci au început a latiniza toate cuvintele slave care se pretau la această operă naivă, rămâneau însă un număr considerabil care erau ireductibile pe această cale. Atunci istoricii și filologii noștri s-au hotărât să facă o amputație radicală, ei au suprimat pur și simplu din limbă toate cuvintele slave sau de altă origină care îi încurcau. Dar nici această operație chirurgicală nu stârpea microbul străinismului. În disperare de cauză ei au fost nevoiți ca să admită un număr oarecare de cuvinte străine, dar le-au dat o explicație ad-hoc, salvatoare teoriei pe care o clădise. Ei au susținut: da, sunt cuvinte străine în limba

noastră, dar aceste cuvinte sunt introduse în timpurile cu totul nouă a istoriei noastre, sunt introduse în veacul al XVIII-lea, cel mult în a doua parte a veacului al XVII-lea, din cauza contactului nostru modern cu popoarele vecine.

Se înțelege că asemenea teorie nu se poate susține mult timp. Buna credință, știința cea mai elementară filologică, cunoștințele cele mai simple istorice protestau, protesta chiar bunul-simț.

De altă parte, situația noastră politică ca stat și ca naționalitate îmbunătățindu-se, teoria puristă romană nu mai avea o importanță capitală.

Vin apoi filologii mari europeni, printre cei dintâi Ditz, care cu toții recunosc fără nici o dificultate tulpina romană a limbei noastre, iar în gramaticile comparate a limbilor de origine latină începem a figura în mod curent alături cu limbile neo-latine.

*

O reacțiune trebuia să se facă și s-a făcut.

„Junimea” în această chestie a servit de intermediar, luptând pentru limba veche condamnată și admitând toate neologismele necesare pentru viața unei limbi.

Și cu această ocazie istoricii noștri au început din nou cercetări asupra legendarului popor dacic care a locuit în aceste părți, iar cercetările erau inspirate de bunăvoința și de sinceritatea de a afla în adevăr în mod serios ce a fost acel popor și ce ne-a rămas de la dânsul măcar ca urme.

Aceasta este a doua fază a filosofiei istoriei noastre moderne.

Și atunci am asistat, cum am spus, la cercetări a istoriei dacilor nu din punct de vedere a cuceririi romanilor, ci din punct de vedere a vieții propriie a acelui popor și, mai cu seamă, în raport cu noi românii, urmașii teritoriali ai lor.

Am repudiat teoria puristă a neamestecului nostru atât cu dacii, cât și posterior cu popoarele năvălitoare, ne-am pus cu alte cuvinte pe adevăratul teren istoric și filologic, pe care n-ar fi trebuit să-l părăsim un singur moment.

În această lucrare doi oameni au contribuit mult. A contribuit dl. Cihac cu dicționarele sale filologice, unul stabilind cuvintele de origine latină din limbă, celălalt stabilind cuvintele străine din diferitele origini. A contribuit dl. Hasdeu, care atât prin cunoștințele sale istorice, cât și prin cele a limbilor slavice, a căutat a face partea elementului slav în limba noastră precum

și a reconstitui, după tot felul de izvoare, existența și istoria dacilor, pe cât e cu putință.

*

Dacă s-ar fi oprit aici dl. Hasdeu, nimeni n-ar fi avut de obiectat nimic, ci din contră toată lumea i-ar fi fost recunoscătoare.

Dar a fost în natura d-lui Hasdeu, a acestui om de o inteligență extraordinară și de o cultură vastă, ca să nu se poată opri nici-odată la timp în cercetările sale.

Dl. Hasdeu a fost un pasionat în cercetările sale științifice, un pasionat în toată puterea cuvântului și, ca orice pasionat, un gelos, un exclusivist, care a voit ca știința, întreaga știință să fie a sa, numai a sa, și nimăru-i altuia chiar o mică părticică.

Acest temperament pasionat l-a făcut pe dl. Hasdeu câteodată să greșească, să treacă peste scop și peste țintă și să se rătăcească în necunoscut, câteodată în fantazie.

*

În adevăr, neputând să stabilească mare lucru pe calea cercetărilor istorice despre urmele dacilor în viața poporului nostru, acest lucru l-a contrariat.

Dl. Hasdeu a trebuit să-și zică cu drept cuvânt: Nu se poate ca dacii să nu fi lăsat urme în viața poporului nostru, căci în timpul cuceririi a fost un popor, dacii; explicarea cu distrugerea lui completă e o fabulă, pe care nici copiii nu o mai cred astăzi. Ce urme a lăsat deci acel popor în noua formațiune latină a cuceritorilor lui?

Zic că a putut să-și facă cu drept cuvânt această întrebare, dar iarăși era dator ca să-și mai puie o întrebare, fără preocupări *a priori*, și să-și zică: vădit că au trebuit coloniștii să fie în contact cu dacii și să influențeze nu numai romanii asupra dacilor, lucru absolut necontestat, dovedit în zeci de ocazii de asemenea natură, dar și dacii să aibă o oarecare influență asupra romanilor?

Dl. Hasdeu însă nu trebuia să piardă din vedere că influența dacilor nu a putut să fie mare, față cu un popor superior ca cel latin, și că acea influență este greu de găsit după 1 800 de ani, în parcursul cărora au trecut zeci de popoare lăsând urme mai proaspete, ștergând prin urmare pe cele vechi, slabe și, mai cu seamă, trăind noi românii într-un ocean de popoare slave.

Această întrebare nu și-a pus-o dl. Hasdeu, ci a voit cu orice preț pe calea filologică să găsească urme dacice.

Dl. Cihac se însărcinează ca să-i dovedească că se înșală, și cu dl. Cihac filologi reputați europeni.

Discipolii și admiratorii d-lui Hasdeu față cu descoperirile dacice pe care le făcuse și de care nimeni nu îndrăznise să se ocupe în țară, fiindcă ele treceau peste capetele filologilor noștri, făceau din această lipsă și mai multe merite maistrului.

Dl. Tocilescu, nu-mi aduc aminte în ce gazetă, ne persifla scriind.

De ce nu vă ocupați de studiile filologice ale d-lui Hasdeu? Pentru că nu sunteți nici măcar în stare. Numai savanții Europei se ocupă de descoperirile d-sale, care fac onoare țarei.

E drept că filologii europeni s-au ocupat de descoperirile d-lui Hasdeu, dar nu tocmai în mod favorabil.

Nici un savant nu i-a aprobat metoda de cercetări, felul derivațiilor și descoperirilor sale etimologice.

Laude câte voiți pentru autor și ingeniozitatea sa, mai cu seamă ingeniozitate, încolo cele mai exprese rezerve.

Iată cum cunoscutul filolog Hugo Schuchardt se exprimă:

Dl. Hasdeu, zice dl. Schuchardt, îmbrățișează un fel de cercetări cu un interes foarte deosebit, adică deducerea cuvintelor române din *limba dacică*. Monumente dacice nefiindu-ne păstrate, trebuie firește să cercetăm alte limbi indo-germane. Unde putem alătura limba albaneză cu limba română, nu ne punem a urmări pe dl. Hasdeu, iar unde ne lipsește cuvântul albanez, pierdem *orișicare temei* și dezlegarea e mai mult decât grea, ea este chiar periculoasă, ori cu câtă agerime a minței și erudiției dl. Hasdeu se va înzestra.

Ilustrul savant german ocupându-se și de *Istoria criticei a românilor*, această vastă lucrare a d-lui Hasdeu, îi amintește și proverbul italian:

„*Chi più abbraccia, meno stringe*”¹.

Iară ilustrul slavist Miclosich, ocupându-se tot de dl. Hasdeu, zice: „Socotim că a greșit și alăturarea cuvintelor românești cu cuvinte înrudite primitive, dacă împrumutarea nu s-a făcut din limba relativă”.

---

1. Cine îmbrățișează mai mult strânge mai puțin (it.).

*

În adevăr, marea greșeală a d-lui Hasdeu consta în faptul că se silea să deducă un cuvânt din limba română de-a dreptul din limba sanscrită sau persiană, iar câteodată dintr-o limbă absolut necunoscută, cea traco-dacică.

Ce făcea dl. Hasdeu în cercetările sale etimologice?

Lua cuvintele privitoare la păstorie la români, de exemplu lua cuvântul *cioban*, pe urmă *baci*, *stână*, *brânză*, *urdă*, *traistă*, *dulău*, *turcă*, *țol* etc., și alte cuvinte precum *a ademeni*, și le scotea că sunt cuvinte dacice, rămase în limba noastră de la poporul dacic, și dovedea așa-zisul dacism al acestor cuvinte, comparându-le cu cuvinte din limba persă, sanscrită, tracică.

Așa cuvântul *cioban*, dl. Hasdeu constata că nu-l găsește în nici o limbă învecinată sârbă, turcească etc.; noi deci avem pe *cioban*, zicea autorul, ca rest strămoșesc de la daci și de la epiroți, dovadă aducea pe cuvântul *șuban*, cuvânt persian *ciuban*.

Iată cuvântul nostru *cioban* dovedit că l-am moștenit de la daci și traci, care erau frați cu perșii.

Cu mijlocul acesta dl. Hasdeu făcea ca vânătorii iscusiți dublă lovitură, căci întâi descoperea etimologia cuvântului *cioban* și al doilea descoperea și o limbă necunoscută, traco-dacică.

Dl. Cihac, foarte modest, descoperea că cuvântul *cioban* există în toate limbile învecinate, că există și la sârbi și la turci și la poloni, și arată că cuvântul există cu accețiunea lui de păstor; în special deși cuvântul este turcesc, însă arată că noi l-am introdus prin canalul slavilor din cea mai adâncă vechime.

De unde deducea dl. Hasdeu cuvântul de *baci*? Iar din limba traco-persiană (persiană merge, dar tracică de unde!), și dovadă că se trage cuvântul din limba tracică este că găsim un prototip arian *bhakta*, servitor devotat.

Apoi conchidea dl. Hasdeu zicând că dovadă că etimologia d-sale e bună e că în ramura turanico-fineză și în ramura turanico-tartarică cu care limba maghiară are multe elemente comune cuvântul *baci* nu există cu nici un înțeles.

Noi înainte de a publica dl. Cihac critica sa eram foarte perplexi față cu aceste descoperiri. Ne întrebam: de unde poate ști dl. Hasdeu că în ramura turanico-fineză și turanico-tartară nu există acest cuvânt cu nici un înțeles? Aceasta presupune că dl. Hasdeu sau cunoștea perfect aceste două trunchiuri de limbi

sau făcea o afirmație gratuită, fiind sigur mai de înaintea că noi nu putem să-l controlăm.

Vine dl. Cihac și cu duhul blândeței arată că cuvântul de *baci* există și în ramura turanico-fineză și în ramura turanico-tartară, că la unguri cuvântul *bacs* înseamnă cioban și chiar întâiul cioban de la stână, că el există și la turci și la tătari și la bulgari și la sârbi și la ruteni și la poloni. Ba mai adaugă, cu foarte multă dreptate, dl. Cihac că cuvintele de *bade*, *bădiță*, *bădică* sunt strâns legate cu cuvântul de *baci*.

Mai citez o etimologie de a d-lui Hasdeu.

Cuvântul de *stână* este un pur tracism, este zendicul *ctana* și numai sârbii îl au cuvântul probabil împrumutat de la noi.

Iar dl. Cihac are aerul de a-i spune: Ce-ți trudești capul cu etimologii fantaziste, cuvântul de *stână* derivă de la vechiul slav *stana* și nu-l găsești numai la sârbi, îl găsești și la poloni, la unguri etc.

*

Acum cred că cetitorii înțeleg care era metoda după care dl. Hasdeu a făcut descoperirile sale etimologice.

Toate cuvintele, dar absolut toate cuvintele pe care d-sa le găsește de origine dacă, în realitate le găsim la popoarele înconjurătoare. Fiindcă însă această aflare în limba popoarelor vecine îl încurca pe dl. Hasdeu, d-sa începea prin a afirma că acele cuvinte nu se găsesc la popoarele vecine.

De unde să le fi luat deci românii? Evident că de la daci sau traci.

Când însă un cuvânt era prea cunoscut ca găsindu-se la un popor vecin, atunci dl. Hasdeu afirma că acel cuvânt numai la acel popor se află, de exemplu la sârbi, iar nu și la celelalte popoare slave, și atunci conchidea că sârbii l-au luat de la noi, iar noi de la daci și traci.

Meritul d-lui Cihac a fost că ne-a arătat nouă, care nu cunoșteam limbile slave precum și pe cea turcă sau maghiară, că toate, dar absolut toate cuvintele pretinse dacice sunt cuvinte împrumutate de noi de la turci, maghiari, poloni etc.

Nu era o chestie de deducție filologică, care chestie separă pe cei mai iluștri filologi, unii admitând o derivație, alții nu, aici era pur și simplu vorba de cuvinte a căror etimologie nimeni n-o contesta, cuvinte luate de la vecinii noștri pe întregul mai fără nici o modificare.

Era prea mult.

Am făcut mare haz în critica d-lui Cihac, când acest savant dovedește că, după deducțiile etimologice ale d-lui Hasdeu, *capra* devine *cerb*, iar *oaia* se metamorfozează în *cal*.

V

Un studiu numismatic al d-lui Sturdza

M-apropii de sfârșitul acestor amintiri, căci pe la începutul anului 1875 am plecat la Paris ca bursier al statului, ca să urmez studiile de filologie a limbilor romanice, împreună cu Alex. Lambrior.

Trimiterea lui Lambrior și a mea la Paris, de dl. Maiorescu, ministru de instrucție, a constituit pe atunci, în urma polemicilor și luptelor literare ce avusese loc între „Junimea” și București, un adevărat scandal de cel mai patentat favoritism!!!

Cum s-au schimbat timpurile de-atunci!

Iată un ministru de instrucție, dl. Maiorescu, care acordă două burse la doi tineri, cari oricum tot dovedise oarecare aptitudini și oarecare sânguință. Lambrior și cu mine aveam cel puțin un merit, eram băieți muncitori și sânguitori și dovedisem că pre ocupația noastră era îndreptată înspre studiu.

Prin urmare, când dl. Maiorescu ne acordă burse, nimeni nu putea să-l acuze serios că face act de favoritism.

Făceam în adevăr parte din „Junimea”, dar acesta era poate un argument în favoarea măsurii d-lui Maiorescu, de vreme ce numai prin mijlocul „Junimei” ministrul instrucției avusese ocazie a ne aprecia, greșit sau nu, este o altă chestie.

Și dl. Maiorescu duce sentimentul de scrupul așa de departe, încât nu crede ca să ne trimeată numai pe noi în străinătate, ci mai alege încă doi tineri din lagărul literar opus, pe d-nii Tocilescu și G. Demetrie Teodorescu.

Și cu toate aceste, câtă vorbă și scandal s-a făcut prin presa liberală de atunci cu privire la trimeterea noastră la Paris.

Noi, de la „Junimea”, treceam de conservatori, indiferent de ideile noastre personale. Așa eu eram conservator după eticheta

literară, măcar că nu făcusem niciodată politică conservatoare și nu aveam idei conservatoare. Din contră, direcția în care mă ocupașem mă făcea să mă depărtez de liberali, dar pentru a-i întrece în convingeri și a-i considera de multe ori ca pe niște reacționari.

Din contră, tot pentru aceleași motive de formă, școala literară din București trecea drept liberală și cu multă dreptate. Toți frunțașii cu care avuse „Junimea” polemici erau liberali sau aveau tendințe liberale.

Așa pentru a nu cita decât pe d-nii Ureche, Petru Grădișteanu, Pantazi Ghica, aceștia erau liberali; Pantazi Ghica era colaborator mi se pare la ziarul *Românul*, iar dl. P. Grădișteanu se convertise la liberalism, în care idei a rămas până în ziua de astăzi.

Și cu toate aceste, trimeterea în același timp în străinătate a d-lor Tocilescu și Teodorescu nu a dezarmat opoziția de atunci, cum se știe de altmintealea că opozițiile nu dezarmează niciodată când au nevoie să nu dezarmeze.

Ceea ce e adevărat e că pe la începutul anului 1875 am părăsit ședințele „Junimei”, așa că amintirile mele nu merg mai departe; este o soluție de continuitate până la 1879, când m-am reîntors.

*

Mi-aduc foarte bine aminte de ultima ședință a „Junimei”, fiindcă ea a fost ocupată de studii care pe atunci mă atrăgeau.

În acea seară dl. Alex. Xenopol vine cu o mică dare de seamă, cu o recenziune cum se zicea pe atunci, asupra unui opuscul de dl. Dimitrie A. Sturdza, asupra medaliilor principatelor române, Moldova și Valahia.

Dl. Sturdza nu era un necunoscut pentru „Junimea”. Cu altă ocazie am arătat cum că d-sa chiar cercase a deveni frecventatorul acestei societăți literare. A venit de câteva ori la „Junimea”, dar nu a putut să se obicinuiască cu tonul liber, cu obiceiurile cam destrăbălate ale unei societăți fără prezident, fără secretar, în care de multe ori se spuneau o mulțime de lucruri sărate și chiar pipărate cu ocazia discuțiilor, fără a cădea cu toate aceste conversația în pornografie.

Dar sunt urechi care se deprind cu greu la glume libere și mai cu seamă sunt caractere cărora le repugnă apucăturile libere și dl. Sturdza a fost din tinerețe una din asemenea naturi.

Cu toate îndemnulile de a mai reveni, d-sa s-a mărginit a mai colabora din când în când și din depărtare la *Convorbiri literare*, a

primit să facă parte dintre conferențiarilor prelegerilor populare ale „Junimei”, dar în ruptul capului n-a mai pus piciorul la „Junimea”.

*

În seara de care vorbesc, dl. Xenopol venea cu o mică dare de seamă, cum am spus, a cercetărilor numismatice ale d-lui Sturdza, scrisă în nemțește și publicată la Viena.

Unul din caracudă întrebă:

— De ce dl. Sturdza și-a publicat studiul în nemțește și l-a tipărit la Viena?

— Romane, răspunde dl. Pogor, dar nu înțelegi că studii de asemenea natură nu se pot publica în românește? Cine se ocupă la noi de asemenea chestii și pe cine ele interesează? Tu crezi că dacă Sturdza și-ar fi publicat broșura în românește aş fi cetit-o?

În adevăr, nici astăzi numismatica nu e o știință răspândită și dacă i s-a dat dezvoltare, tot d-lui Sturdza lucru se datorește, căci ca membru și secretar al Academiei, de ani și de ani lucrează încurajând pe cei care s-au consacrat studiului numismaticei și adunând o colecție la Academie demnă în adevăr de o asemenea instituție.

În opusculul citat, dl. Xenopol ne arăta că dl. Sturdza descopere un domn nou al Moldovei, necunoscut în cronologia stabilită până atunci, un oarecare Bogdan, care a domnit înainte de Bogdan întemeietorul principatului Moldovei, cu care nu trebuie să se confunde, de asemenea nici cu Bogdan fiul lui Ștefan.

— Ei, și ce-mi pasă mie, a strigat dl. Pogor, dacă a mai fost un domn în Moldova, Bogdan? Ce a făcut acel domn, ce urme a lăsat în istorie? Descoperirea d-lui Sturdza, departe de a avea vreun interes, o pot califica ca faptă rea, fiindcă ea contribuie ca să mai încarce degeaba mintea copiilor în școală.

De aici discuții.

Ultima ședință

E ultima ședință la care am participat înainte de a pleca în străinătate; era prin ianuarie.

Totdeauna în această lună se regulau prelegerile populare care stereotip aveau o dată fixă, ele începeau prin februarie,

aproape o dată cu postul cel mare, continuau în toate duminicile postului și sfârșeau în duminica Floriilor.

Mare discuție asupra subiectelor de prelegeri.

Cum am spus și altă dată, discuția începea prin a trata chestia dacă prelegerile trebuie să aibă toate o singură idee, dezvoltată din punct de vedere deosebit, sau trebuie să domineze variația de subiecte.

Se înțelege că într-o societate unde tradiția era respectată, unitatea subiectului ieșea triumfătoare, măcar că ideea contrară, adică a variației, câștiga din ce în ce mai mulți partizani.

Nimic mai nostim decât ședințele în care se fixau subiectele prelegerilor populare.

Trebuie să spun că dl. Iacob Negruzzi ne înștiința cu o săptămână înainte, așa ca să avem timpul fiecare ca să ne gândim la vreun subiect.

Mulți se gândeau serios și veneau cu subiecte extraordinare, care produceau râsul societății, alții măcar că se gândise la acest lucru, voiau să treacă drept improvizatori, și dacă îi întreba cineva ce părere au, răspundeau în mod neglijent că nici nu s-au ocupat de acest lucru, iar în mijlocul discuției deodată, ca loviți de inspirație, propuneau o serie de subiecte care miroseau de departe a fi fost preparate.

Printre aceștia era și dl. Alex. Xenopol.

Lambrior și cu mine ne sfătuisem ce subiect să se trateze la prelegerile populare, căci nu știam sigur dacă vom pleca la Paris înainte de Paști sau după, și căzusem de acord asupra unui subiect, dacă voiți banal, dar care denotă preocuparea direcției în care noi scrisesem în *Convorbiri literare*.

De aceea, îndată ce s-a deschis discuția asupra prelegerilor, Lambrior a propus ca subiect: *Diferitele înrâuriri asupra poporului român*.

— Care influențe, întreabă Pogor. Influențele pe care poporul român le-a suferit de la așezarea lui în Dacia?

— Nu, am replicat eu, dar să nu credeți că acest subiect n-ar fi extrem de interesant și de original. În adevăr, cât n-am da noi ca să putem face o serie de prelegeri asupra influenței dacilor, influența goților, influența mongolo-tatară, influența slavă etc. Dar acest lucru nu se poate.

— Când propun diferite înrâuriri, mă gândesc la înrâuririle din timpurile istorice cunoscute, care au lăsat urme ce se pot

dovedi, adaugă Lambrior. Prin urmare, prelegerile vor începe cu influența bizantină.

— Dar pe cea slavonă unde o lași?

— Nu o las nicăierea, din contra, o pun înaintea celei bizantine.

— Alte influențe care? întrebă dl. Negruzzi.

— Influența fanariotă, spune Vârgolici.

— Ei, și pe urmă?

— Pe urmă cea rusească și turcească.

— Dar unde lăsați influența austriacă, adaugă Eminescu. Eu aș avea lucruri interesante de spus.

— Foarte bine, fie și influența austriacă.

Atunci dl. Negruzzi ia cuvântul și zice:

— D-lor, ne cam rătăcim; dacă e vorba să tratăm de influența rusească și turcească, atunci trebuie să vorbim și de cea polonă și de cea ungară și ne-ar trebui vreo douăzeci de duminici și mai cu seamă vreo douăzeci de oratori, ceea ce e foarte greu de găsit, cum știți. Să ne mulțumim deci numai cu câteva influențe. Așa Panu poate să ție o conferință de influența slavonă, o menținem în program; Lambrior poate vorbi de influența fanariotă, Eminescu spune că are ceva de zis de influența austriacă. Cine are însă să vorbească de influența bizantină?

— Eu, zise cu timiditate Verussi. Influența bizantină în pictură, în arhitectură și în genere în arte este foarte mare.

Verussi era pictor.

— Haide, să fie, zice din nou dl. Negruzzi. Dar observați că până acum sunt numai patru influențe pentru care s-au găsit patru oratori și știți d-lor că ne trebuie șapte prelegeri pentru cele șapte duminici din post? Mai ia cineva vreo influență? Pogor, ia și tu influența franceză, ce dracu! Măcar atâta lucru fă...

— Bine, iau eu atunci influența franceză, răspunse Pogor.

— Dar și cu influența franceză nu s-au făcut decât cinci prelegeri, observă Tasu.

— Bine, Tasule, îi zice dl. Negruzzi, dar nu știi că Maiorescu a inventat o prelegere: *Privire teoretică*, cu care se începe seria? Nu știi, de asemenea, că tot el a mai inventat o prelegere la urmă ca *Concluziune*? Iată deci că s-a complectat numărul celor șapte prelegeri. Eu, adaugă dl. Negruzzi, mă sacrific și iau prelegerea din urmă: *Concluziune*. Cine ține *Privirea teoretică*?

De obicei dl. Maiorescu ținea totdeauna acea prelegere și când lipsea o ținea alt membru vechi și autorizat precum dl. Pogor sau Petru Carp.

Dar în anul acela „Junimea” se redusese ca oratori în mod simțitor; dl. Maiorescu era ministru, ceilalți membri mai însemnați erau deputați sau înglobați până în gât cu politica. Lambrior și cu mine plecam în străinătate, căci ceea ce am prevăzut s-a și întâmplat, nici Lambrior n-a ținut prelegerea despre influența fanariotă, nici eu despre cea slavonă. În ultimul moment am fost înlocuiți prin Burlă și Vârgolici.

Deocamdată era întrebarea: cine să ție *Privirea teoretică*?

Dl. Alex. Xenopol, omul care se oferea la toate sarcinile, zise:

— Dacă credeți, aș putea ține eu *Privirea teoretică*.

Era o mare onoare pentru un băiet tânăr, dar în lipsă de altceva, „Junimea” a fost nevoită ca să admită.

Iată cum s-au regulat prelegerile populare pentru anul al 11-lea de la înființarea lor.

Peste o săptămână am plecat la Paris.

Plecând la Paris, la început am ținut corespondență cu mai mulți membri de la „Junimea”, dar încetul cu încetul corespondența s-a rărit.

De altmintre la Paris, cu felul meu de a cerceta și a mă iniția în diferite curente, am început încetul cu încetul a mă îndepărta de ideile care formau atmosfera „Junimei” și la care, cu toate revoltele mele, mă adaptasem puțin câte puțin.

Două sau trei luni după plecarea mea a intrat Conta la „Junimea” și a început a publica întâia sa scriere, *Teoria fatalismului*.

Pe Conta l-am văzut la „Junimea” în 1879, când m-am întors în țară, însă în tot timpul cât am fost în țară ne vedeam destul de des.

Și e curios să spun cum și-a făcut el cei întâi pași în studiile filosofice.

Pe Conta îl cunoșteam din liceu, fusesem un an sau doi coleg cu dânsul în clasele inferioare, el era cu mult mai mare decât mine. Mi-aduc bine aminte, era un băiet lung, subțire, palid la față, care urma foarte neregulat cursul; aveam puține relații cu dânsul, el fiind extern, eu intern.

Într-o zi Conta dispare; se înțelege că nu ne-am interesat de dispariția lui, fiindcă chiar când frecventa clasa o frecventa neregulat, cum am zis.

Eram deja prin clasa a șaptea, când Conta, băiet deja mare, revine la liceu într-o clasă inferioară, bineînțeles. Ce făcuse în acel timp? Nu știu. Se spune că plecase cu o trupă în provincie, înamorându-se de o figurantă, și că a jucat și oarecare roluri

chiar într-o dramă de ale lui Shakespeare. Aceste lucruri nu le știu de la dânsul, fiindcă deși ne-am împrietenit mai târziu, niciodată n-a deschis vorba în această chestie.

După ce face liceul pleacă în Belgia de face dreptul. Îl pierdusem din vedere din nou, când într-o zi, prin 1874 mi se pare, primesc două rânduri de la dânsul din Iași, rugându-mă să trec să-l văd că e bolnav. Stătea prin Sărărie, mă duc și-l găsesc bolnav, minat de febră, deja era atins de ftizia de care trebuia să moară.

— Ce faci? îl întreb.

— Cum vezi, am răcit, și aceasta mă ambetează, de vreme ce mă pregătesc de concurs pentru o catedră de drept la Universitate.

În adevăr, peste câteva luni a trecut un concurs strălucit și a căpătat catedra de drept civil.

*

De atunci am început a ne vedea des, venea regulat la mine de două, trei ori pe săptămână și discutam tot felul de chestii.

Mult ne râdea el, pe Lambrior și pe mine, de stilul nostru arhaic. Așa într-o zi, după ce cetise în *Convorbiri literare* *Înrâurirea slavonă*, un studiu de al meu, el îmi zise:

— Panule, ce manie aveți voi cu arhaismul: de ce cuvântul *înrâurire* și nu *influență*? Nu vedeți că sub pretext de a voi să scrieți românește inventați cuvinte, căci *înrâurire* este o invenție sau mai bine este traducerea cuvântului *influență*? *Înrâurire* nu există în limba poporului.

De aici discuții. Lambrior pretindea că există cuvântul, Conta că nu există.

*

Într-o zi Conta vine la mine și mă întreabă:

— Tu știi de un autor englez Spencer?

— Știu, chiar am *Les premiers principes* a lui.

— Așa; ia să mi le dai și mie și recomandăm un catalog, după care se poate face comanda cărților lui Spencer.

I-am dat un catalog. Doi ani după aceea el a început a publica studiile lui filosofice.

Această întâmplare o spun ca să arăt cum Conta, absolut străin de toată mișcarea filosofică contemporană, mai cu seamă cea engleză, în momentul când mă întreba despre Spencer, viindu-i

oarecare idee în cap, s-a pus pe lucru, s-a înconjurat de toți autorii care făceau autoritate în filosofie pe atunci și după doi ani a început a publica și el *Teoria fatalismului*, apoi *Teoria ondulațiunii universale* etc.

*

De multe ori în acest timp îl îndemnasem ca să vină la „Junimea”. Refuzase.

Conta era un om foarte curios, foarte bun și blând, însă încăpățânat.

El împărțea oamenii în simpatici și antipatici, îi era indiferent gradul de cultură sau de inteligență. Cu un om simpatic era în stare să stea zile și nopți întregi, fie chiar un prost. Din contră, îndată ce cineva nu-i plăcea, îl vedeai că se scoală cu ostentație de la masa unde ședea și pleca.

De câte ori nu mă certam cu dânsul din această pricină.

Așa îi ziceam:

— De ce ne-ai părăsit aseară?

— Apoi eu nu pot sta cu toți proștii și idioții.

— Care era prostu?

— Ce, nu știi? răspundea, cutare care era la masa voastră.

— Ei și? îi replicam, ce, trebuie să stai numai cu genii la masă?

— Eu nu sunt fățarnic ca tine, răspundea, nu pot să mă prefac și să zâmbesc la un om pe care nu-l pot suferi.

Conta nu iubea „Junimea”, mai ales pe dl. Maiorescu, și din această cauză a stat mult timp deoparte. El era un antisemit înverșunat, nu era cu putință să discuți cu el în chestia evreilor; tot așa își fabricase o teorie sprijinită de toți autorii antisemiți pe care și-i procurase și el, care de obicei era bun și blând în discuție, când era vorba de evrei se scula în picioare galben și bătea cu pumnii în masă.

Am fost foarte mirat când am auzit la Paris că Conta s-a dus la „Junimea”, probabil fiindcă dl. Maiorescu stătea în București, și foarte rar după aceea s-au întâlnit unul cu altul la „Junimea”.

Nu știu ce impresie a făcut la „Junimea” *Teoria fatalismului* a lui Conta, în tot cazul desigur că această scriere a fost o notă discordantă în sistemul credințelor filosofice ale „Junimei”.

„Junimea” nu era materialistă.

Nu e locul ca să vorbesc de scrierile lui Conta.

O parte din concepțiile lui sunt originale, foarte hazardate, bazate pe ipoteze și nu destul de documentate, ele însă arată un spirit adânc și un gânditor de prima ordine, lucru foarte rar în țară.

Căci zic în treacăt, ceea ce lipsește în mișcarea noastră intelectuală de toate soiurile sunt mai cu seamă gânditori. Eminescu a fost un gânditor în felul său, Lambrior de asemenea, Conta iar așa.

Aș mai putea cita încă câțiva, dar mulți nu.

Ceea ce caracterizează chiar mișcarea intelectuală actuală este lipsa de gânditori, avem chiar foarte puțini observatori.

De ce? Lucrul se explică, însă explicația m-ar târî prea departe.

Când în 1879 am revenit din străinătate în țară, mă înstrăinașem foarte mult prin ideile și felul studiilor pe care le făcusem de „Junimea”. Studiile pur literare precum și chiar cele istorice rămaseră pe rangul al doilea, chestiunile sociale, economice și financiare m-absorbise aproape complet, așa că revenind în Iași m-am informat în cea întâi zi despre „Junimea” și viața de la „Junimea”.

M-am hotărât ca să mă duc la cea dintâi ședință și m-am și dus.

Dar întocmai ca un călător care se întoarce după un lung drum în locul său natal, întocmai așa am găsit o mulțime de lucruri schimbate precum și persoane necunoscute și figuri noi.

*

În cei patru-cinci ani se făcuse modificări adânci la „Junimea”.

Mai întâi politica intrase destul de adânc nu numai la „Junimea”, dar chiar între membrii fondatori ai acestei societăți și care până atunci nu suferise nici o dezbinare.

Avusese loc războiul cu turcii, tratatul de la Berlin, independența noastră recunoscută condițional dacă suprimăm impedimental la cetățenie din cauza confesiunii așa cum există în Constituția de la 1866.

Fusese la ordinea zilei marea chestiune a evreilor, această chestiune pasionase țara.

Pe această chestiune se separară chiar membrii vechi și statornici ai „Junimei”. Așa dl. Carp luă poziție pentru evrei, dl. Maiorescu și Iacob Negruzzi se declarară categoric contra, restul „Junimei” se împărți și el în două. Această diviziune slăbi foarte mult „Junimea” literară.

Dl. Maiorescu se strămutase definitiv la București, dl. Carp fusese absent câțiva ani din țară ca ministru al țării la Viena. Vechii junimiști începură a se împrăștia în toate părțile. Dl. Iacob Negruzzi era înfundat până în gât în politică, de asemenea și dl. Ganea.

Singur dl. Pogor rămăsese neclintit la postul său și nezdrun-cinat în ideile și apucăturile sale. „Junimea” aproape nu se ținea decât numai la dl. Pogor; acolo am găsit figuri nouă. Așa, intrând în seara întâi, mai nu am recunoscut „Junimea”; am găsit pe Conta, Petre Missir, Volenti și o mulțime de alți tineri, și numai mai târziu au început a veni vechi junimiști, *rari nantes in gurgite vasto*¹. Am găsit pe Creangă având o importanță pe care nu o avusese înainte. Cu câțiva ani înainte era un modest colaborator stând într-un colțișor la „Junimea” și tușind pe înfundate.

Acum se lăfăia într-un fotoliu și întreținea „Junimea” cu glumele, anecdotele și poveștile lui. Eminescu era același, cu zâmbetul lui amar, cu tăcerea lui semnificativă și cu disprețul suveran pentru oameni și lucruri.

*

Dar nu era numai o schimbare de oameni, se făcuse o schimbare și de idei. Nu mai era la „Junimea” acea omogenitate de gândire și de simțire. „Junimea” nu mai reprezenta o doctrină, ea nu mai era o școală literară. Toate ideile, toate școlile erau reprezentate și își aveau partizani.

Conta era materialist, el ședea alături cu Eminescu metafizic, cu Vârcolici spiritualist etc.

Se făcuse amestec și în ceea ce privește ideile politice și sociologice. Conta combătuse pe dl. Carp în Cameră, iar dl. Carp îi răspunse prin culoare că discursul aceluia în chestia evreilor este o movilă de noroi aruncată în incinta Camerei.

Dl. Pogor rățăcea ca un spirit în suferință printre curente care se ciocneau unele cu altele.

Eu veneam cu idei politice avansate, cu soluțiuni asupra chestiilor economice și sociale, care erau departe de ideile vechi ale „Junimei” ca cerul de pământ.

Îmi schimbasesm în mare parte și punctul de vedere de critică literară și artistică. Regulile imuabile ale criticei dominante la „Junimea” mi se păreau înguste și demodate.

---

1. Rari înotători pe abisul întins (lat.).

În zadar am încercat câteva săptămâni ca să mă apropiu din nou cu inima și cu sufletul de „Junimea”, de vechea mea „Junime”. Imposibil. Nu mai simțeam atracție pentru ședințele ei, care mi se păreau demodate și fără interes.

La fiecare pas aveam ciocniri de idei cu vechii membri, ei, bătrânii, persistând în tradițiile școalei, eu aducând alt contingent de idei și alt material de discuție. Nu după mult timp am început a face și politică, politică liberală în lipsă de ceva mai bun. Începuse a fi la ordinea zilei, e drept mai mult în aer, modificarea celor patru colegii electorale, eu m-am pronunțat imediat pentru sufragiul universal sau cel puțin pentru colegiu unic.

„Junimea” respingea cu indignare aceste soluții, opoziția pe atunci nici nu a voit să primească măcar ideea revizuirii Constituției, și asupra acestei chestii junimiștii se împărțiră în două: o parte meraseră cu vechiul partid conservator, printre care d-nii Pogor, Theodor Rosetti și alții, altă parte în frunte cu d-nii Maiorescu și Iacob Negruzzi recunoscure de legală revizuirea Constituției, primiră să intre în Parlament pentru a combate modificarea colegiilor.

*

Mai cu seamă ideile mele politice răceau relațiile între mine și „Junimea” și un incident în sine neînsemnat mă făcu ca să încetez de a mai frecventa întrunirile „Junimei”.

Într-o seară se citi de Eminescu faimoasa satiră din care o parte nu era decât un pamflet contra liberalilor și în special contra lui Costache Rosetti.

Se înțelege că am gustat cu toții partea eroică privitoare la Mircea cel Bătrân și clasicul dialog a lui Mircea cu sultanul. Când însă Eminescu a început a ceti ignominiile de pamflet politic în contra liberalilor, când am auzit rostindu-se cuvinte ca „hidoasa pocitură” etc., m-am sculat indignat și am strigat:

— Aceasta nu mai e satiră, este o murdărie.

„Junimea” conservatoare luă apărarea lui Eminescu, iar eu în căldura indignării le-am spus multe adevăruri.

Între altele, mi-aduc aminte că am zis:

— După teoria d-voastră estetică, nu numai politica dar chiar patriotismul nu este un sentiment care să producă emoții estetice. Această teorie ați susținut-o cât timp poeții liberali vă înjurau pe d-voastră conservatori. Când astăzi vine un poet conservator

și înjură în mod grosier pe liberali, atunci găsiți că politica e un material admirabil poetic, și înjuria un izvor de emoții estetice.

Atunci dl. Ganea, care era cel mai nervos de la „Junimea” când era vorba de politică, se sculă și cu un ton cam violent îmi răspunde:

— Se înțelege că nu poți vorbi altmintrelea de vreme ce faci politică liberală.

În zadar bietul Pogor se repezi la dl. Ganea și-l apostrofă zicându-i ca să se astâmpere și să nu introducă vrajba între membrii „Junimei”. Eu am înțeles că pentru viitor, făcând politică militantă contrară ideilor „Junimei”, nu mai pot frecventa ședințele ei.

Din acea seară n-am mai călcat la „Junimea”.

*

Și ca epilog a acestui incident, să mă ierte dl. Nicu Ganea dacă voi încheia cu următoarele:

Nu știu în ce împrejurări s-a întâmplat lucru, știu atât că fermecătorul de oameni Ioan Brătianu mai târziu l-a convertit și pe dl. Ganea la liberalism. D-sa a părăsit pe vechii tovarăși intrând în partidul liberal, unde a rămas statornic și devotat și până acuma.

De la incidentul care l-am avut atunci, noi nu ne-am mai vorbit, nici nu ne-am salutat chiar, până acuma vreo cinci ani când m-am ales din nou deputat la Iași în Camera liberală.

Dl. Ganea era prefect.

După reușita în alegeri m-am dus la clubul liberal ca să mulțumesc pentru onoarea ce mi se făcuse. Atunci dl. Nicu Ganea se îndreptă cu fața surâzândă, care îi luminează așa de frumos figura, și cu mâna întinsă și-mi zise:

— Adică Panule, de ce nu ne vorbim noi de 21 de ani?

— Sigur nici eu nu știu, îi răspunsei râzând.

Ne-am îmbrățișat, și am rămas sau mai bine am continuat a fi prieteni ca și în timpul când amândoi eram la „Junimea”.

FINE

Indice de nume de persoane

A

Akerman (d-na) 209
Albert, regele Poloniei 89
Alecsandri, V. 12, 14-15, 19, 51-52, 60, 62-65, 85-92, 169, 218, 223, 238, 250, 254, 259-261, 264, 274, 282-286, 302, 308, 315-320, 326, 328-330, 336, 365, 371, 374, 376, 387-388, 391, 393, 418, 421, 423-425, 432-433, 439-440, 450-451, 453, 463, 481, 486-487, 557-558, 571, 585, 587, 590, 612 n. 1
Alexandrescu, Gr. 51, 65, 218, 250, 274
Alexandru cel Bun 66, 96-99, 146, 346, 361, 441, 449, 560, 566-567, 572, 577
Amianus Marcellinus 382-385
Anacréon 209
Arbore, Zamfir C. 7
Aricescu, C.D. 46, 51, 233, 320-321, 381
Arion, C.C. 9
Ariosto 53, 62, 89, 120, 212-213, 421
Aristofan 143
Aristot 58, 608
Aron, Florian 113
Asachi, Gh. 51
Aslan, E.T. 56
Atanasiu, I.C. 7 n. 1
Attila 382-383
Aurelian, P.S. 313
Axelrod, R. 7 n. 1

B

Babeș, V. 117
Bacalbașa, C. 25
Bach, J.S. 496-497
Balassan, I. 249
Bariț, G. 117
Baronzi, G. 51, 320
Bălcescu, N. 46, 337, 343, 384-385
Bărnuțiu, S. 6, 21-22, 44-46, 50, 161, 270, 320, 324, 338, 442, 481
Beaulieu, Paul le Roy 500
Beethoven, L. 495-497
Beldiceanu, N. 85, 93, 105, 203, 206, 425-426, 468
Beldiman, Alecu 164, 169, 282, 302
Benfey 596
Bengescu-Dabija, G. 179-180, 184, 211, 334, 431-432, 453
Bismarck 434
Blaremburg, N. 315-316
Bobeică, C. 183, 402-403, 405, 429
Boccacio 165
Bodnărescu, Samson 15, 17, 23, 52-55, 64-65, 75-81, 83, 85, 93-94, 98, 105, 118, 134, 178-179, 195-196, 201, 203-206, 208, 210, 216, 227, 258, 265, 271-272, 289, 320-321, 324, 326, 334, 336, 372-373, 375-377, 422, 431, 447, 481, 486-487, 503, 511, 517, 524-527, 529-534, 544, 546-551, 556, 559, 581
Bogdan, I. 101

- Boileau 56, 142, 190, 372, 422
 Bolintineanu, D. 46, 51, 53, 218, 250, 274-275, 282, 289, 292-293, 297, 302, 313, 320-321, 324, 328, 381, 388, 391, 453, 481-482
 Bolliac, C. 51, 64-65, 69, 117, 269
 Bopp, Fr. 49, 157, 352, 596, 613
 Bossuet, J.B. 83
 Brătianu, Dimitrie 110, 233
 Brătianu, Ioan 8-9, 24-26, 107, 151, 226-227, 401, 403, 429, 434, 639
 Brociner, I. 52, 258
 Buckle, H.Th. 124, 448, 488-489
 Buicliu, Or. 118-119, 133-136, 215, 226, 232, 374-375, 378, 405-406, 433
 Bulwer, Lytton 54
 Burghilea 247
 Burlă, V. 84, 105, 126, 134-135, 137, 157, 161-162, 173, 211, 221, 322, 333, 336, 338, 377, 447, 471, 480, 489-491, 502-503, 526, 576, 594, 597, 599-608, 611-612, 615-616, 633
 Buznea, M. 21, 47
 Byron 209, 464-467, 552
- C
- Cantacuzino, G.Gr. 9, 28, 431 n. 2
 Cantacuzino, I. 110
 Cantemir, D. 343, 359-360, 439
 Capșa, S. 258
 Caragiale, I.L. 12, 366, 431 n. 1, 452-453
 Caragiani, L. 13, 19, 39, 105, 118, 141-143, 164, 179, 191-192, 210-211, 271, 410-411, 419-420, 464
 Cariagdi, Dimitrie 110
 Carlyle, Th. 49
 Carol I 110, 233
 Carol Quintul 90-91
 Carp, Petre P. 9-10, 13, 19, 21, 25-28, 39, 41, 43-44, 48, 52, 56, 58-59, 62, 73, 75, 77, 105, 130, 137, 148-151, 154, 183, 186, 193, 211, 214-215, 217-218, 225-226, 230, 235, 238-239, 241-242, 247-251, 263-266, 268, 271-273, 288, 315-316, 319, 337, 368, 374, 387, 421-422, 429, 433-434, 441, 454, 535, 584, 610, 632, 636-637
 Catargi, Lascăr 9, 23-24, 26-27, 112, 133, 148, 153, 180, 226, 228-229, 337, 401
 Călinescu, G. 13, 17 n. 2, 18 n. 1
 Cerchez (colonel) 177, 179, 227
 Cernescu 6, 23, 70, 72-76, 105, 118, 203, 349-351, 483
 Chateaubriand, Fr. 83, 516
 Chénier, A. 75, 84, 142, 461
 Chițu, Gh. 403, 602
 Christos 415, 513, 608
 Cibrario 102, 354
 Cihac, I. 489, 596, 615-616, 618-619, 621, 623, 625-628
 Cipariu, T. 160-162, 269-270, 320, 324, 338, 442, 481, 596
 Ciupercescu 86, 181, 188, 227
 Claudius 321
 Clerq 354
 Climescu, C. 463
 Cobălcescu, Eufrosina 189 n. 1
 Codrescu, Th. 343, 380
 Comines, Filip de 380, 383
 Comte, Auguste 49, 83, 124, 208-209, 287, 424, 455, 511, 514
 Conachi, C. 164, 169, 174, 282, 397-398
 Conta, Vasile 7, 21, 48, 154, 170, 205, 223, 227, 241-242, 388, 404-406, 440, 450-451, 574, 633-637
 Constantin, N. 365
 Coppée, Fr. 209
 Corjescu (frații) 44
 Cornea, M. 44, 183, 255-258, 265, 294
 Corneille 53, 120, 265-266

Costin, Miron 343, 380, 383
 Coșbuc, G. 452
 Creangă, I. 12, 19, 144-147, 155-157, 211, 217, 219-220, 227, 410-412, 414-419, 435, 525, 574, 637
 Crețeanu, G. 258, 365
 Crețescu, Al. 110
 Cugler-Poni, M. 63-65, 83, 149, 255, 258, 265, 321, 333, 397, 463-464
 Culianu, N. 86, 91, 93, 105, 134, 167, 178, 211, 226, 258, 268, 283, 377, 507, 525-526, 552
 Curtius 596, 606-608
 Cuza, Alexandru Ioan 6, 22, 41-42, 151, 225-226, 285, 444, 463
 Cyprien, R. 354

D

Danielopol, Gh. 365
 Daniil, Dimitrie 48, 54
 Dante 53, 120, 212, 303-304, 320
 Darmsteter, Å. 155
 Darwin, Ch. 49, 124-125, 367
 Densusianu, Ov. 477
 Densușeanu, A. 320
 Descartes 383
 Diderot 53
 Diefenbach 596
 Diez, Fr. 49-50
 Dimitrescu-Iași, C. 25, 114
 Dionisie (Eclesiarhul) 343
 Ditz 613, 623
 Dosoftei 85
 Drapper, J. 124, 448
 Drouineau 54
 Duca (colonel) 42
 Du Cange, Ch. 102
 Dumas, Al. (tatăl) 302
 Dürer, Albrecht 461

E

Economu, Ciru 365, 446
 Eichhoff 596

Eliade-Rădulescu, I. 100, 161, 174, 421
 Enăchescu 230
 Eminescu, M. 12-13, 15-19, 24, 52, 63-66, 75-77, 79-80, 83, 85, 87, 92-100, 104-105, 134, 137-138, 146-148, 154, 156-157, 185, 187-188, 195, 215-216, 219, 227, 237, 259-260, 265, 289, 293-299, 302, 320, 322, 324, 326, 328-330, 333, 336, 365, 371-373, 375-377, 388, 391, 393-394, 412-413, 441, 444, 449, 451-452, 454, 456, 463, 481-482, 486-487, 502, 511, 522-523, 525-526, 533, 538, 546, 556-561, 564-572, 574-580, 584, 590, 632, 636-638

Epictet 45

Euripide 53

Exarcu, C. 365

F

Fătu (dr.) 230
 Fichte, J.G. 93
 Filimon, N. 46
 Filipescu, N. 9-10, 26-27
 Florescu (general) 110-111
 Froissart, J. 380
 Frunzescu 311-312

G

Gane, N. 15 n. 1, 30, 44, 72, 76, 80-81, 86, 93-96, 107, 124, 134, 149, 169, 180, 193, 203-204, 211, 215, 227-228, 232, 258, 272-273, 327, 336, 375-376, 507-508, 535, 548-549, 585, 637, 639
 Garivay 380
 Geibel 265
 Gheorghiu (frații) 21
 Gheorghiu, Al. 6 n. 1, 44, 50, 106, 115, 134, 308

- Gheorghiu, N. 107-109
 Gheorghiu, Xenofon 107
 Gherea, Dobrogeanu, C. 8, 26-27
 Ghica, Dim. 110
 Ghica, Ion 440
 Ghica, Pantazi 117, 362, 365, 367, 369-372, 377, 380, 390, 462, 481, 485-486, 584, 629
 Goethe, J.W. 41, 53, 94, 255, 265, 320-321, 453
 Golescu (ministerul) 110
 Golescu, Iordache 163-167, 171
 Granda, Gr. 292-293, 313
 Grădișteanu, Petre 117, 154, 362, 365, 369-377, 457, 460, 462, 482, 584, 629
 Gregoriade, Bonachi 258
 Grigoriu, Petru 299-303, 464
 Guizot, Fr. 49, 448, 503
 Gustea, Dimitrie 110, 442
- H
- Hallam 354
 Halévy, L. 523, 535, 551
 Hasdeu, B.P. 6, 19, 21-24, 30, 46, 52, 58-65, 67-70, 100-101, 104, 116-117, 150-151, 154, 162, 166, 170-171, 175, 211, 222, 240-241, 262, 268, 270, 292, 314-316, 318-321, 323, 325-327, 329, 331-333, 335, 338, 342-344, 346, 350, 358-359, 363-366, 368-369, 377-378, 381, 449, 454 n. 1, 457-460, 471, 477, 480-481, 487, 490-491, 522, 539-540, 543, 580, 583-586, 589-619, 621, 623-628
 Hegel, Fr. 93
 Heine, H. 52, 255, 265-266, 321, 323
 Herodot 595
 Holban, A.D. 23, 44, 49, 82, 117, 180, 228, 307, 506-507
 Holbein, H. 492
 Homer 89-90, 142, 218, 275, 562
 Horațiu 320
 Hugo, V. 84, 255, 259, 300-301, 451, 453, 625
 Humboldt, K.W. 454
- I
- Ianov, I. 44, 52, 92, 284-285
 Ibrăileanu, G. 8, 28
 Ionescu, N. 22, 75, 189 n. 1, 230
 Ionescu, Take 9, 27
 Iorga, N. 25, 28
- J
- Jogale, J. 283
 Joinville 380
- K
- Kant, I. 75, 93
 Kogălniceanu, M. 6, 26, 110, 261, 401
 Krug 48
- L
- Labiche, E. 429-430, 620
 La Fontaine 58-59
 Lamartine, Alphonse de 14, 76, 84, 87, 103, 142, 209, 255, 329-330, 464, 552
 Lambrior, Al. 6, 14, 15 n. 1, 21, 23-24, 40, 48, 69-73, 76, 84, 98, 102-106, 108, 112, 114, 123, 125-129, 134-137, 140, 154-158, 161, 163-164, 167-174, 179, 181, 200, 205, 207, 211, 215, 217, 223-224, 227, 241, 258, 272, 341, 351, 353, 375, 384, 388, 405, 409, 411, 435-444, 447-450, 456, 467-468, 473, 478, 483, 487-489, 495-496, 503, 505, 507-508, 510, 515-516, 531, 548, 602, 628, 631-634, 636

- Laurian, A.T. 23, 47, 100, 160-161, 171, 270, 342, 365, 384-385, 596
- Laurian, Dim.Aug. 23, 117, 367, 369, 377, 379, 457, 460-464, 466-467, 469-470, 475-477, 480
- Lateș, Th. 21, 44-46, 48, 234, 441
- Lecca, H. 452
- Leibnitz, G.W. 383
- Lessing, G.E. 52, 58-59, 255, 265, 321, 424-425
- Litré, E. 209, 511, 514, 613, 615
- Livingstone, D. 126-127
- Lovinescu, E. 5, 12-13
- Lubbock, J. 127
- Ludovic al XIV-lea 265, 362
- Lupașcu, Al. 324
- M
- Macaulay, Th. 49
- Macedonski, Al. 392
- Maciejovsky 354
- Maior, Petru 270, 343, 350-351, 385
- Maiorescu, Ioan 271
- Maiorescu, Titus 5, 6 n. 1, 7, 10, 12-13, 15 n. 1, 19, 21-26, 28, 35-41, 43-45, 48-53, 55-56, 58, 61-70, 72-73, 75-84, 86-88, 93-95, 99, 102, 104-113, 115-117, 123-125, 132-135, 137, 144-145, 148-155, 157, 159, 161-163, 169, 171, 175, 178-190, 193, 195-196, 200-201, 203-205, 210, 214-215, 218-219, 225-226, 228, 230, 233, 238, 247-248, 250-251, 254, 257, 261-263, 265, 268, 270-282, 286, 288-292, 294-295, 306-308, 314, 319-322, 324-327, 331-333, 335-338, 346, 351, 355, 362-363, 365-371, 373-374, 376-385, 387, 390, 394-396, 406, 420-421, 440-445, 447-448, 450-451, 456, 460, 462, 466, 468, 472-473, 475-476, 479, 481, 487, 489-490, 497, 508-509, 511-512, 522, 525-527, 530-531, 533, 535-536, 538, 540, 542-544, 546, 548, 550-551, 553, 556, 584, 587, 589, 594, 597, 598-602, 610-611, 615, 628, 632-633, 635-636, 638
- Mandrea, N. 22, 39
- Manolache, C. 148-149, 235, 434
- Manu, Gh. 110
- Margareta de Bourbon 165
- Marghiloman, Al. 166
- Marian 369
- Marin, A. 113
- Marțian-Pop, D. 69, 337-338
- Matei Basarab 46, 361-362, 433
- Maupassant, Guy de 297, 511
- Mavrocordat 56, 535
- Maxim (Massim) 160-161, 171, 596
- Măcărescu 160, 442
- Mârzescu, Gh. 22, 27, 56, 110-111, 114-115
- Meilhac, H. 523, 535, 551
- Mendelssohn-Bartholdy 511
- Meyerbeer 417
- Michăilescu (Mihăilescu), Șt. 23, 365, 457, 469, 475, 477
- Michelet, J. 503
- Michelangelo 492
- Mickiewicz, A. 354
- Micle, Șt. 131
- Micle, Veronica 193-199, 464
- Miclosich 625
- Micu-Klein, Samuel 160, 343
- Mihai Viteazul 40, 98, 262, 343, 441
- Mille, Const. 25
- Millo, Matei 285-286
- Mircea cel Bătrân 302, 353, 361, 441, 557, 577, 638
- Mirmilic (Melic) 15 n. 1, 75-78, 86, 92, 105, 167, 211, 227, 258, 507, 525, 552

Misail (călugărul) 46
 Misail, G. 61, 233, 342-343
 Missir, Petre 226, 637
 Molière 53, 104, 120, 126, 166,
 266, 310, 461
 Moncada, M. 380
 Morțun, D. 269
 Mozart, W.A. 90, 496-497
 Müller, Max 49-50, 613-614
 Mumuleanu, B.P. 51
 Mureșanu, A. 51, 65, 320, 591
 Murillo 468
 Musset, Alfred de 15, 209, 255,
 296, 300, 453, 461, 464-468

N

Nacu 377-378
 Napoleon I 39, 75, 241, 260, 263,
 607
 Naum, A. 13, 15, 19, 75, 84, 93,
 133-134, 136, 141-143, 164,
 167, 178, 184, 188, 190-191,
 205, 211, 215, 219, 226, 265,
 300, 447, 460-469, 507, 511-
 512, 525-526, 531, 538, 546
 Nădejde, I. 25
 Neculce, I. 343, 425
 Negri, C. 329
 Negruzzi (frații) 105, 228, 535
 Negruzzi, C. 52, 169, 250, 254,
 261, 264, 433
 Negruzzi, G. 43
 Negruzzi, Iacob 5, 6-7 n. 1, 13,
 15-18, 22-23, 35, 38-39, 43-44,
 47-48, 52, 55-57, 69, 72-73,
 75-80, 83-84, 87, 91-93, 95,
 97, 99, 102-109, 112, 115, 117,
 122-125, 130-139, 141-142,
 148-150, 152, 154, 164-165,
 169, 171-172, 175-180, 185-
 187, 193-194, 200-201, 203,
 205, 211, 215, 218, 220-222,
 225-226, 228-230, 233, 238,
 240, 247-251, 253-254, 258,
 263, 265, 267-268, 272, 295,

310, 312-314, 319, 322-324,
 326-327, 331-336, 338, 341,
 372-373, 375, 377-379, 386-
 387, 405-406, 409-410, 426-
 427, 432-433, 440, 445, 450,
 460-462, 470-471, 473-474,
 479-482, 496-497, 501-502,
 506, 508-510, 516, 522, 525,
 526, 538, 548-549, 555, 577,
 580, 583-584, 586-587, 604,
 616, 631-632, 636-638
 Negruzzi, Leon 22, 39, 41, 43-44,
 52, 105, 180, 185, 263-264
 Niculeanu, N. 21, 118, 261-262,
 464

O

Odobescu, Al.I. 69, 222, 261, 337
 Offenbach 523
 Olanyro, Morales 380
 Ollănescu-Ascanio, D. 365
 Onciul, D. 101
 Orășanu, N.T. 51
 Orescu, Al. 113
 Ovidiu 190
 Oxenstiern, A. 102, 163-164, 167

P

Paicu, Pavel 84, 86, 93, 105, 118-
 119, 157, 164-165, 203, 408,
 506-507, 509
 Papadopol-Calimach, Al. 110
 Papiu-Ilarian 46, 270, 343
 Paris, Gaston 155, 174
 Pascal, Aristide 316
 Pascali, M. 574
 Pasdeloup, J. 196
 Pastia, Scarlat 74
 Pașcanu, M. 56
 Pavlov, George 43
 Păușescu 86
 Pelimon, N. 51, 320
 Petrarca, Fr. 55, 120, 212, 259, 398,
 427
 Petrescu, Cezar 13

Petrescu, D. 113
 Petrescu, Gh. 261-262
 Petrino, D. 64-65, 118, 219, 320-321, 464
 Pictet 352, 613-614
 Pogor, Vasile 6-7 n.1, 13, 16, 19, 21, 35-36, 39-40, 43-44, 48, 52, 56, 61, 72-81, 83-85, 87, 89, 92-93, 95-97, 102-107, 112, 117-118, 120, 122-125, 133-135, 137-138, 140-143, 148-150, 154-155, 158, 162-165, 167, 171-173, 175-181, 183-188, 191, 193-194, 200-201, 203, 205-207, 211, 215, 217-219, 221-226, 228-230, 232-233, 238, 247-248, 250-251, 258, 264, 268, 272-273, 283, 295, 314, 322, 327, 333-334, 341, 367, 374-376, 382-384, 387, 405-406, 408-409, 411-412, 420-421, 424, 433, 445, 461, 464, 468, 470-471, 474, 478-479, 487-488, 490-492, 495-497, 501-504, 506-511, 515-517, 525, 531, 535, 548, 555, 603-605, 608, 630-632, 637-639
 Pompilian (preot) 230
 Pompiliu, Miron 52, 84, 87, 92, 118, 145, 171, 178, 203, 206, 211, 217, 219, 227, 258, 322, 332, 335, 412-414, 447, 467-468, 502, 517
 Poni, Petre 21-22, 41
 Pop, Florantin 118
 Popovici, I. 118
 Popovici, N. 324
 Porumbaru, Em. 455
 Pralea, I. 320
 Priscus 385
 Prodănescu 486, 524, 526, 534, 550, 581
 Pruncu, P. 52, 258
 Pumnul, Aron 47, 161, 251
 Puricescu, Gr. 445

Q

Qudot 354
 Quinet, E. 503
 Quintescu 157, 271

R

Rabelais, Fr. 390
 Racine, J. 53, 104, 120, 265-266
 Racoviță, Gh. 86, 181
 Rafael 305, 392, 492-494
 Rădulescu, T. 324
 Rembrandt 492
 Renan, E. 83, 513, 569
 Richard Inimă de Leu 449
 Richer 561
 Robescu, C.F. 313
 Roiu, G. 136-137, 487
 Roman 117
 Rosetti, C.A. 7, 24-26, 65, 183, 236, 269, 402, 434, 441, 638
 Rosetti, Mircea 7, 24
 Rosetti, Radu 452
 Rosetti, Th. 9, 21, 26, 105, 130, 137, 148, 151-153, 225-226, 230, 247-248, 250, 265, 363, 387, 429, 638
 Rosetti, Vintilă 24
 Rössler 71, 349-350, 353
 Rothech 383
 Rousseau, J.J. 53, 511
 Roznovanu, N. 22
 Russel (dr.) 7 n. 1, 25

S

Sakya-Muni 83, 511
 Sand, George 296, 581
 Sandu-Aldea, C. 581
 Săulescu, Gr. 320
 Scânteie, V. 294-295
 Scheletti, N. 177, 179, 227, 255, 265-267, 334, 464, 487, 494
 Schiller, Fr. 53, 55, 209, 255, 321, 375, 453
 Schina, G. 119, 378
 Schopenhauer, A. 58, 82-83, 93

- Schuchardt 625
 Schumann, R. 496-497
 Scott, W. 449
 Scribe, E. 110
 Sculi, Vasile 180
 Scurtescu, N. 324
 Scurtu, I. 363, 564
 Shakespeare, W. 41, 53, 58, 136, 166, 249, 263, 591, 634
 Sienkiewicz, H. 450
 Sihleanu, Al. 427
 Sion, Gh. 51, 59-60, 117, 288, 308, 320-321, 324, 335, 342-343, 365, 367-369, 381, 454, 468, 481
 Slavici, I. 13, 17, 93, 118, 145, 217, 219, 322, 333, 336, 338, 379, 412-414, 418, 471
 Socrate 45
 Sofocle 53
 Sonne 596
 Spencer, H. 49, 124, 213, 288, 424, 634
 Stanley 127
 Stoianovici, Iacovachi 313
 Straja 118
 Strajan 84, 464
 Strat, I. 110, 337-338
 Sturdza, Dimitrie 9-10, 22, 27-28, 41, 85, 183, 509, 629-630
 Sturdza, Gr. 37, 57, 132, 445
- Ș
- Șerbănescu, Th. 52, 63-65, 84, 139, 179, 258, 265, 320-321, 397-400, 453, 464
 Șincai, G. 46, 160, 270, 324, 343, 350-351, 359, 384-385, 481
 Ștefan cel Mare 46-47, 89-91, 238, 262, 449, 577, 630
 Ștefănescu, Gr. 313
- T
- Tacu (frații) 44-45, 234
 Tacu, D. 6 n. 1, 46, 106, 234-235
 Taine, H. 23, 49-50, 492-493
- Tasu, Vasile 6 n. 1, 14, 15 n. 1, 23, 70-72, 76, 84-85, 98, 103-106, 108, 131, 134-135, 155, 181, 211, 227, 232-233, 258, 272, 378, 384, 405, 409, 473, 502, 531, 632
 Tasso, Torquato 53, 62, 89, 120, 212, 305, 421
 Tăutu, Gh. 51, 64, 68, 319-321, 335
 Tell, Chr. 112-115, 161
 Teodorescu, G.D. 24, 60, 117, 154, 171, 314, 342, 363, 377, 457, 539, 602, 628-629
 Terențiu 53
 Tertulian 608
 Theocrit 142
 Thierry 49, 349
 Thiers 49
 Tiberghen 479
 Tițian 492
 Tocilescu, Gr. 6, 24, 60, 117, 154, 171, 314, 324, 342, 350, 363, 377-378, 381, 457, 459-460, 462, 480, 539, 584, 602, 625, 628-629
 Torouțiu, I.E. 13, 15 n. 1, 18 n. 1
 Traian 303, 457, 622
- T
- Țichindeal 320
- U
- Uhland 52, 255, 265-267, 321
 Ureche, Gh. 115
 Ureche, Gr. 343
 Ureche, V.A. 60-61, 100, 146, 154, 319-320, 342, 362, 365, 367-368, 371, 374, 378-385, 390, 394-396, 457, 459, 462, 481, 522, 555, 584, 586, 629
- V
- Van Dyck 492
 Vasile Lupu 46, 110, 271, 361-362
 Văcărescu, I. 51, 60, 65, 320

- Vârgolici, Șt. 14, 52, 75-76, 84, 87, 92-93, 103, 105, 125, 133-137, 141, 157, 167, 172-173, 205-206, 209-210, 215, 224, 227, 265, 294-295, 300, 306, 334, 336, 338, 444-445, 447, 461, 463-464, 467, 470, 472-480, 500-503, 507, 511-512, 516, 526, 543, 553, 576, 581, 632-633
- Vega, Lope de 53, 209, 501
- Venancourt 297
- Ventura, Gr. 453
- Verdi, G. 417
- Verne, Jules 209, 211-213, 454-456
- Vernescu, Gh. 110
- Verussi, P. 135-137, 223, 404-405, 493-494, 576, 632
- Vico 383
- Vilany 383
- Virgiliu 379, 556
- Vizanti, A. 306-307, 602
- Vladimirescu, Tudor 324
- Vlahuță, Al. 452, 454
- Vlădescu (dr.) 324
- Volenti 637
- Volney 53, 513
- Voltaire 53, 89, 356, 382-384, 421, 457, 511, 513
- Vulcan, Iosif 117
- W
- Wagner, R. 54, 417, 495
- Weber, H. 596
- Willehardouin 380
- X
- Xenopol, A.D. 5, 12-14, 16-17, 18 n. 1, 23, 25, 48, 70-72, 78-80, 85, 97, 102-105, 107-108, 122-123, 125-126, 128-129, 134-137, 143, 154, 164, 167-169, 172, 205-207, 211, 215, 217, 220-224, 227-228, 336, 338, 357, 372, 377, 448, 450-451, 456, 471, 480, 500-501, 506, 526, 535-536, 576, 602, 629-631, 633
- Z
- Zamfirescu, M. 365, 377, 481-486, 522-523, 557 n. 1, 584
- Zurita 380

Cuprins

<i>Prefață</i>	5
<i>Tabel cronologic</i>	21
<i>Notă asupra ediției</i>	29

AMINTIRI DE LA JUNIMEA DIN IAȘI

PARTEA I

I.	Prima mea scriere critică.....	35
II.	.....	42
III.	A doua mea scriere critică	50
	A treia scriere. O satiră în versuri.....	55
IV.	.....	57
V.	.....	63
	A patra critică a mea contra <i>Convorbirilor</i>	65
VI.	.....	68
VII.	Cum am intrat la „Junimea”	69
	La „Junimea”	74
VIII.	.....	79
IX.	.....	85
	Alecsandri la „Junimea”	86
X.	.....	92
	<i>Sărmanul Dionis</i>	94
XI.	Colaborarea mea la <i>Convorbirile literare</i>	100
XII.	.....	105
	Dl. Maiorescu se desemnează pentru Ministerul de instrucție publică.....	109
XIII.	.....	111
	Semne de luptă între Iași și București.....	115

XIV.	D-nii Paicu și Gr. Bucliu	118
	Traducerile mele din Petrarca.....	120
	O discuție asupra alegerii de subiect pentru prelegeri populare.....	122
XV.	.....	126
	Debutul meu de conferențiar	128
	Corespondența <i>Convorbirilor</i>	138
	Mici tradiții	139
XVI.	Bine hrănitul Caragiani	141
	Pudicul Naum.....	142
	Creangă.....	144
	Prietenia între Creangă și Eminescu.....	146
	Dl. Carp la „Junimea”	148
	Dl. Theodor Rosetti. Origina primului d-sale ministeriat.....	151
XVII.	O privire generală.....	153
	Alexandru Lambrior la „Junimea”	155
	Tot apropo de Lambrior. Filologia și limba română la „Junimea”	157
	Școala transilvăneană etimologică. Dicționarul Academiei. Ortografia Ministerului de instrucție	159
	Fonetistii – A. Pumnul.....	161
	Întâia scriere a lui Lambrior. Continuare cu filologia la „Junimea”	163
XVIII.	Aniversările „Junimei”	175
	Banchetul	180
	La masă	185
	O caracteristică a „Junimei”	193
XIX.	„Junimea”, când dl. Maiorescu ajunge ministru.....	195
XX.	.....	199
XXI.	Chestii de metafizică.....	214
XXII.	Povești și poezii populare	217
XXIII.	Politica la „Junimea”	225
	Politică deghețată. Dosarul „Junimei”	230
XXIV.	Chestia evreiască	235

PARTEA A II-A

I.	.....	247
II.	.....	253
III.	.....	257
IV.	.....	261
V.	Apariția <i>Convorbirilor literare</i>	264

VI. Începuturi de luptă.....	269
VII. Cânticele comice și șansonete.....	284
VIII. Credințele politice ale „Junimei”.....	287
IX. Eminescu și Veronica Micle	293
X. Petru Grigoriu.....	299
XI. Mici înțepături.....	306
XII. Lupta între Iași și București începe a se afirma.....	313
XIII. Dl. Hasdeu se păcălește singur.....	316
XIV. <i>Direcția nouă</i> și întâia farsă a d-lui Hasdeu	319
XV. Tot <i>Direcția nouă</i>	336

PARTEA A III-A

I. Întâia mea scriere la „Junimea”.....	341
II. Studiile mele critice.....	358
III. Situația literară în București	362
IV. Lupta dintre Iași și București. <i>Beția de cuvinte</i>	365
V. Răspunsul d-lui Ureche la <i>Beția de cuvinte</i>	379
VI. Un lung intermezzo	385
VII. Răspunsul d-lui Ureche.....	394
VIII. Bustul poetului Șerbănescu.....	397
IX. Zeflemeaua și spiritul la „Junimea”	401
X. Revenire asupra antagonismului literar dintre Iași și București	443
XI. Artele la „Junimea”	488
XII. O chestie pe ședință.....	500
XIII. Creștinismul și arta.....	502
XIV. Ideile religioase ale „Junimei”	510
XV. Iarăși chestie de artă	515

PARTEA A IV-A

I. Continuarea luptei între Iași și București.....	521
II. <i>Muza de la Borta Rece</i>	522
III. A doua farsă a d-lui Hasdeu	583
IV. Ultima luptă între dl. Hasdeu și <i>Convorbiri literare</i>	593
V. Un studiu numismatic al d-lui Sturdza	628
Ultima ședință.....	630

<i>Indice de nume de persoane</i>	641
---	-----

BIBLIOTECA MEMORIA

jurnale, autobiografii, amintiri

a apărut:

George Panu, *Amintiri de la Junimea din Iași*

în pregătire:

Alice Voinescu, *Jurnal*

Amintirile colonelului Lăcusteanu

www.polirom.ro

Coperta: Radu Răileanu
Tehnoredactor: Luminița Păun

Bun de tipar: octombrie 2013. Apărut: 2013
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. BOX 266
700506, Iași, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail : office@polirom.ro
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53 • C.P. 15-728
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: office.bucuresti@polirom.ro

PRINT
multicolor

SERVICII TIPOGRAFICE COMPLETE

Str. Bucium nr. 34 Iași
tel.: 0232/211225
fax: 0232/211252
office@printmulticolor.ro
www.printmulticolor.ro
